VAIŽGANTAS

raštai

16

VAIŽGANTAS

raštai

16

VAIŽGANTAS

LITERATŪROS ISTORIJA

1896–1933

VILNIUS · 2005

UDK 888.2
Va-133

Parengė
Ilona Čiužauskaitė
Dailininkė
Sigutė Chlebinskaitė
Vyr. redaktorius
Vytautas Vanagas

Knygos leidimą parėmė
Lietuvos Respublikos kultūros
ministerija

ISBN 9955-698-00-4 (16 tomas)
ISBN 9986-513-38-3 (bendras)

STRAIPSNIAI
APYBRAIŽOS

VINCAS KUDIRKA
1858–1899

TVIRTAVALIS KUDIRKA

Ketvirtis amžiaus sukako, kaip nebėra tarp mūsų Lietuvos Varpininko daktaro Vinco Kudirkos, o jo dvasia iš mūsų vis nenyksta. Štai nebežinau, kelintoje vietoje ir kelintasis minios būrys, daugingas būrys, pilnintelėse salėse atsidėję ir su pagarba neseniai klausė, kas ir koks buvo lietuvių Tautos himno autorius ir jo kompozitorius.

Kuo gi jis minias patraukė, už ką jam Lietuvos visuomenė šiandien reiškia pavėlintą ačiū ačiū? Ar už jo genialumą, kuriuo lietuvių tauta galėtų pašviesti Europai? Visai ne. Vincas Kudirka nebuvo genialiu apsigimęs; jis tebuvo talentingas. Ana, jis buvo dainų harmonizatorius ir net kompozitorius; bet vis tai jam, tarpininkaujant dabartiniam daktarui, o andai studentui Jonui Staugaičiui[1], taisė lenkas muzikas Rzepko[2]. Ana, „laisvomis valandomis" yra parašęs ar išvertęs 20 eiliuotų dalykėlių, bet poetinių vaizdų platumo, fantazijos lakumo nė viename nėra parodęs. Jis labai sklandžiai ir iškilmingai mokė, kaip reikia dirbti, kaip nesnausti, kaip, vėtrai vieną pastogės stulpą išgriovus, neiškrikti, bet tuojau į jo vietą kitą statyti. Ir

taip panašiai. Visa tai ritminga didaktika, lygiai tokia pat kaip ir proziniai jo feljetonai „Tėvynės varpai"[3]. Kudirka ir savo eilėse buvo publicistas. Ana, jis mėgino beletristikos ir pasakojime. Bet be antrosios pusės „Tilto atminimų", kurie tikrai „bella"[4], visur ta pati aštri, pikta, sąmojinga satyrinė publicistika. Mokslo srityje nė tolygių rašinių nėra davęs. Savo profesijoje nieko nepasižymėjo. Lakumu organizuoti, kurstyti kaip kiti agitatoriai taip pat ne. Net toje pat publicistikoje, be penketo feljetonų, tikrai gražių, pusiau beletristinių, nėra palikęs nieko, kuo galėtume pasigirti: štai kokį publicistą lietuvių tauta yra davusi! Europos nė tuo nesuįdominsi. Na, Vincas Kudirka su visais visokeriopais savo talentais – muzikos, poezijos, apysakos, feljetono, mokslo, profesijos – buvo tik vidutinis gabus Lietuvos darbininkas. Net ir jauname take, kurį jam teko minti, pozityviai dirbant visuomenei, jis nebuvo savaimingas, bet tik visuotinės to laiko srovės padaras. Ir vis dėlto tas vidutinis žmogus, regi, kokių daro stebuklų: nesutaikomus lietuvius taiko „Vardan tos Lietuvos vienybė težydi!", neleidžia savęs užmiršti nė po 25-rių metų, kaip yra iš jų tarpo išsiskyręs. Kur užmiršti: dar verste verčia eiti jo pėdais, imtis pavyzdį iš praeities, kuri mums, dabartiniams, yra ir paties Kudirkos laikas, taigi imtis pavyzdį iš jo paties. Tai Vincas Kudirka – didvyris, nebe vidutinis žmogus.

Visa tai yra padaręs ne genijus, bet darbingumas. Ir, nujau, bene tikras yra paradoksas, būk genijų visai negemą, tik jie pasidarą; kaip ir didžiausias pasaulio išminčius šv. Augustinas[5] yra išsitaręs: *Si non est vocatus, fac te vocatum* – jei nesi pašauktas, darykis pašauktas.

Darbingumui reikia tvirtos tvirtos valios, patvaros, o tas tvirtumas tedygsta iš darbo pamėgimo ir iš meilės to objekto, kuriam darbas yra skiriamas. Vincas Kudirka pamilo Lietuvą ir jai atidavė likučius savo amžiaus, nuo 30–41 metų, likučius savo tuberkulos ėdamos sveikatos, per ištisus vienuolika metų (1888–1899) vieno tesigailėdamas, kam taip vėlai, jau 30 m. būdamas, tesusigriebė ir tepajuto visą svarumą naštos, kurią geram, ištikimam piliečiui ant kukšteros užkrauna pareiga.

Vinco Kudirkos valios tvirtumas visokeriopai pasireiškė, pareikšdamas didžiausius kontrastus, nustebindamas nebūtomis galimybėmis.

Antai į Marijampolės gimnaziją trylikos metų vaikiukas patenka tiesiai iš grynai lietuviško sodžiaus, išauklėtas tikrų lietuvių tėvų, niekaip kitaip nekalbėjęs, tad nė nemokėjęs, kaip tiktai lietuviškai. Prirengė jį pradedamoji rusų mokykla, vidurinio mokslo tiekė rusų gimnazija, šlifavo lenkiškoji ar tik lenkuojanti Marijampolės visuomenė. Dabar perdėm lietuviškoji Marijampolė Kudirkos laikais tebebuvo perdėm lenkiška. Kas tik kiek tiek švariau dėvėjo ar gyveno, tas jau ir lenkas buvo. Jauno vaikino sielą storai amalgamavo dvi svetimos kultūros; tiek storai, jog ėmė nebesimatyti gimtosios, lietuviškosios, kultūros. Regėjos, mokykla su visu sunkiu ir galingu savo aparatu padarys Vincuką rusą visa siela ar bent rusą makštį (futeralą), o Vincas tapo lenkas. Kas jį galingai palenkė į tą pusę, toliau pamatysime.

Be viso to, į lenkus Vincą įterpė jo išvaizda ir talentai.

Vincukas, sveiko sodžiaus padarėlis, buvo nepaprastai gražus ir simpatingas jaunikaitis. Žiūrėk jo 1881 metų fotografiją jubiliejiniame „Varpe"[6]. Jis buvęs tiek skaistaus ir dailaus veidelio, jog net vyriškieji ieškoję progos pamatyti bernaitį, kurs yra skaistesnis už mergaitę. O pačios mergaitės tarė: „Smazlivyj!", „Przystojny!"[7] ir ėmė jį akimis gaudyti. Neilgai trukus, Vincas jau buvo lenkių draugės būtinasis narys, nes sparčiai persiėmė gera, taisyklinga ir geru ištarimu lenkų kalba ir pareiškė devyneriopą savo talentą. Vincas parodė iš tėvo paveldėtą didelę kavalieriaus fantaziją, didelį temperamentą, gyvumą, sportsmeno vikrumą, visai ne tokį, kokiu pasižymi sunkios narių mechanikos žemdirbių vaikai. Tad Vincas tuojau tapo čempionas visuose žaidimuose ir šokiuose. Namų darbo smuiką, kurį buvo atsivežęs, čia pakeitė tikra skripka, o jo griežimą – skripkavimas, ir Vincas tapo moksleivių orkestro narys. Mokėjo gyvai pačirpinti ir solo. Vincas atsivežė ir labai gražų, nors ne smarkų, tenoriuką; veikiai pramokęs gaidas skaityti, tapo dainų vedėjas pirmabalsis ir choro dirigentas.

Muzikantas, šokėjas, dainininkas, žaidikas, iškalbus, sąmojingas, dešimtimis šen ir ten į mergelių albumėlius barstąs eilučių poetas, – Vincukas tapo centrinė figūra visų Marijampolės vakarėlių, viešųjų ir privačių; visi aplink jį spietėsi, iš jo žodžio iniciatyvos laukė; visų lenkiukų „pan Vincenty" tapo idealas ir garbinamasis stabas. Į jį dūsavo pačios skaisčiosios, pačios poniškiausios panelės; jį į akis ir už akių gyrė, su juo mielai draugavos, pažinties ieškojo – jį admiravo[8] akimis ir atvira kalba.

Kai žmogų ėda jo priešininkai keiksmais ir koneveikimais, kai jo autoritetą, garbę ir šiaip gerą vardą bei gerus norus griauna polemikomis, melais ir šmeižtais, – visam tam galima atsitūrėti ir nepalinkti. Bet kai jaunutės mergaitės ima tave iš visų pusių garbinti ir su savo palankumais pirštis, tai ir brendusį filosofą gali pagaliau sukvailinti, ne tik keliolikos metų pusbernėlį ar jau 20 metų kavalierių. (Vincas gimnaziją išėjo jau 23 m.) Kaip visi su tuberkulos infekcija, Vincas buvo gerai paerzintų nervų, iš to net nebenatūralus jo gyvumas, žymiai linkęs į erotizmą. Tačiau visa tai Vincui maža tekliudo sparčiai žengti pirmyn moksluose, daug skaityti, daug rašyti, net „Kłamstwos"[9] laikraštį leisti, bręsti protu, turtėti žiniomis ir gimnaziją baigti su sidabro medaliu. Atkaklios ožio-lietuviuko sielos būta lenkybės pridengtoje Kudirkaičio krūtinėje, jei visa tai nepadarė jo „bawidamku"[10], tuščiu donžuanėliu, kvailu fanfaronu, tuščiagalviu mokslo nevykėliu. O nepadarė!

Vincas paprato tarp lenkų. Jam čia buvo gera, „miał uznanie"[11], bet ir pats teikė savo simpatijų lenkams. Prieš jį stovėjo du lageriu. Vienas rusų, galingos valdančios imperijos atstovų. Jie tiek pasitikėjo savo galybe, jog manė šeštąją dalį pasaulio suvienodinsią, padarysią rusišką ir pravoslavišką, vienu savo brutalumu, jokiu nesiskaitymu su kitataučiais; į jų globą buvo patekę 111 tautų. Sekdami administraciniame brutalizme prūsų politikus, rusai buvo uždraudę lenkams, lietuviams, gudams, rusinams jų kalbą mokykloje, teisme ir administracijoje; buvo panaikinę Lietuvoje visus nerusiškus laikraščius; buvo visų tautų katalikus užrašę „lico polskavo proischoždenija"[12], atsakomus už visus politiškuosius tikrųjų lenkų žygius, buvusius

ir būsimus, užtat nustojusius ir visų kitų pilietinių teisių. Iš antros pusės stovėjo skriaudžiamųjų partijų lageris bendru vardu – lenkai. Kuriuo linkti? Didumas Marijampolės lietuvių maturistų tyčia važiavo į Maskvą: ten jiems rusų valdžia buvo įsteigusi stipendijų. Kudirka tarė: *timeo Danaos et dona ferentes* – bijau danajiečių, nors jie ir dovanų neštų[13]. Jis nuvokė šias stipendijas esant sudarytas „lenkams" suskaldyti, iš dabartinių „lenkų" rusams padaryti. Ir atmeta stipendiją, kuri jam, medalistui, neabejotinai būtų tekusi. Jo sumetimai buvo klaidingi: rusų stipendija nepažemino lietuvių stipendiatų, nes jiems ypatingų reikalavimų nedėjo; jos net davė Lietuvai tikrai prašmatnių inteligentų. Ir mums ne tai rūpi. Mums įdomūs Vinco Kudirkos motyvai, dėl ko jis bevelijo be skatiko išvažiuoti bet tik į Varšuvą, ne aprūpintam į rusų „matušką"[14], į Maskvą.

Varšuvoje jis patenka, kurgi daugiau, į pažangiųjų tarpą, pasidavusiam pozityvizmui; padeda net „Proletariatui" dirbti, nors pats nebuvo nei marksistas, nei „Proletariato" šalininkas[15]. Už tai buvo pavarytas dvejiem metam iš universiteto. Teskaitė pažangiųjų lenkų laikraščius ir paskui net bendradarbiavo „Głose"[16]. Rodės, Vincą Kudirką taip pat ir liksiant tarpe lenkų, gal žymiu jų laikraščių bendradarbiu (buvo gi pats gyvas publicistas). Tai reiškė jo nesiįdomavimas lietuvių dalykais: nei „Aušra", kur tos jo iš lenkų kalbos verstinės eilutės „Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos"[17] tebuvo patekusios, nei Aišbės lietuviška literatūra[18], nei pagaliau Maskvos studentų „Lietuvių draugija"[19], kur reiškėsi tautinių lietuvių gyvenimėlis. Ją buvo Kudirka pašiepęs, išsipravardžiavęs „Towarzystwo wzajemnej adoracji"[20], ne darbo, ir už tai Jablonskio buvo ekskomunikuotas[21], visiems rodės, ant visados. Ir kai visa tai darės, kai Gaidamavičius[22], ne Kudirka, „Varpą" leisti sumanė ir jo kryptį apibrėžė, Vincas Kudirka stoja pirmuoju ir vienatiniu to laikraščio organizatorium; savo galvon skolinasi pinigų, koresponduoja su leidėjais ir administratoriais Prūsų Lietuvoje, rengia numerius, net koreguoja. Na, virsta net laikraščio redaktorium, vis dar tebestudentaudamas. Ir tos publicistikos žagrės jau nebepaleidžia iš rankų iki pat mirčiai pakertant.

Kuriuo stebuklu išaiškinsi šį neregėtą kontrastą? Tiktai tikrai lietuviškos sielos sveikumu. Tokiu sveikumu, kurs tesi nepasiduoti net taip didelėms svetimųjų kultūrų įtakoms, kurioms buvo patekęs Vincas Kudirka ir išbuvęs kiaurai per 17 metų. Tai labai ilgas laikotarpis ir dar tokiu amžium, kada jaunuolio siela dar nėra susidėjusi, kada jis dar neturi susidaręs savo dvasinių ir moralinių brangenybių.

Ir dar vienas nepaprastumas.

Kudirka, per visą savo amžių buvęs miestietis, supratęs vien tik su inteligentais, net atostogų metu tegyvenęs su jais (su kunigais) ar su dvarininkais, inteligentiškai jautęs ir galvojęs, visus inteligentų įpročius gavęs, patenka į mažą Lietuvos miesčiuką. Jis, jau išėjęs publicistų stažą, daug rašo, bet širdžiai ir protui atgaivinti čia beveik nieko neturi. Anais laikais sodiečiai geriau pasiturėjo, mėgo paūžti, pokylius kelti, tai sutiktuves, tai išleistuves, tai baigtuves. Progos rasti nesunku, norint pasimylėti. Ir mėgo į tuos pokylius vežiotis kunigus ir daktarą, tuos vienatinius sodžiaus ponus – saviškius, kurie turėjo „paslauninti" sodiečio pokylį lygu generolai ruso pirklio pietus.

Kudirkai tie lietuvių pokyliai labai patikdavo. Jis mielai važiavo visur kviečiamas, varė stiklelį lygiai su tvirtais sodiečiais, aistriai su jais šoko, dainavo, pypkes rūkė, troškyje ir dūmuose ilgas valandas buvo. Smarkiai pradėjus įsigalėti tuberkuliozui, kada reikia kuo normaliausio gyvenimo, kuo tyriausio oro kvėpuoti, tai buvo pakirtimas kūno sveikatos. Tai aišku. Neaišku tik tai, kaip jis nenugrimzdo į sodžiaus dugną, kaip jis nesumužikėjo, nesuvulgarėjo, netapo alkoholikas, nors ir namie rusai valdininkai į tai jį stumte stūmė, traukte traukė.

Ir vėl mums čia retą atsitikimą paaiškins nepaprastai tvirta jo valia, nepaprastas jutimas savo pareigų, kurių apleisti netesėjo priversti niekas, nei draugė, nei alkoholis. Atėjo darbo valanda – Kudirka bonvivanas tapo, kas yra: publicistas, literatas; savo darbą atidirba naktį, jei dieną buvo praūžęs.

Kudirka dirbo, nejuokavo; tuo savo darbu buvo pirmaeivis, dėl to jis turėjo moralės teisės taip šiurkščiai bartis ant kitų savo draugų inteligentų, kam jie neseka juo, darbininku, o ne

gražių obalsių žodžiais mėtytoju. Jis nešaukė: „Vyrai, pirmyn, o aš paskui jus!" Jis šaukė: „Vyrai, šenjuo, paskui mane!", nes kai jūs nedirbsite savo tėvynei, nedirbsite dykai, nelaukdami užmokesnio, teks samdytis žydeliai. Jie už honorarą prirašys, bet tai bus nelygu raštams, parašytiems piliečio pareigą einant. Kudirka darbininkas – gairė lietuviams inteligentams, ne Kudirka – storų tomų autorius. Iš jo raštų demokratai negalėjo susidaryti sau programos; ją tepadėjo sudaryti darbštus to sodžiaus inteligento gyvenimas. Niekur Kudirka nėjo, tyčia pasigavęs kurio tikslo: propagandos, tyrimo ar kita ko. Bet kur tik nuėjo į rimtą ar linksmą draugę, visur jis buvo – Vincas Kapsas, visur jis ėjo tautos žadintojo ir kėlėjo pareigą: aiškino belaisvę lietuvių padėtį, kėlė nepasitenkinimą ta padėtimi ir norą ją pakeisti, aiškino žmogaus teises ir prievoles, barstė visokeriopų žinių, ir visur ir visiems su Vincu Kapsu buvo šviesu, visi visur jo draugėje brendo.

Pagaliau Vincas Kapsas tampa ligonis, nebepagalįs iš namų, net iš lovos išeiti. Tolimas paprūsės Naumiestis ir tolimasis pamiestis ties Širvinta. Jokio gelžkelio. Draugai toli, čia pat inteligentų nėra. Tampa vienišas, nuo visos visuomenės atsiskyrėlis, lyg visų užmirštas. Jį ir laidojo bloguoju, žvarbiuoju rudens oru, pačiais purviniausiais keliais vos keletas pažįstamų miestelėnų.

Vincas Kudirka ir čia atsistojo kontraste su tikrenybe. Jis savo sieloje susidarė kosmosą, į kurį įtilpo visa Lietuva su visais jos reikalais, su visais vargais ir rūpesčiais, su visais skriaudžiamaisiais vargšais. Kūnu atsiskyrėlis, dvasia Kudirka gyveno pilnu lietuvių tautos gyvenimu. Jo širdis tvaksėjo į ritmą su tautos širdimi. Jis vis rodė, kur yra ar randasi spraga, pro kurią gali tautai žalos įeiti. Rodė ir ragino, kad kuo greičiausiai imtų užtaisinėti tuos prairimus. O atliekamu laiku, nors nebepakrutėdamas, tas vienas rankas bepajudindamas, dar vis rašė rašė, turtindamas lietuvių teatro repertuarą; teatro, kurio nėra, bet kuris turės susidaryti, kai bus kas rimta pavaidinti.

Nei rusai, nei lenkai, nei nuošalys, nei atsiskyrimas, nei mirtingoji liga Vinco Kudirkos neišdarkė, nepadarė tuo, kuo

jis nebuvo apsigimęs, nes tame žmogaus belikusiame skelete žėrėjo karštos meilės pilna siela ir pilietinių savo uždavinių supratimas, tvirta valia vykinamų. Dvasios nepavergsi, ji, jei brendusi ir ideale sutvirtėjusi, varžtų nežino.

Ir liko Kudirka pavyzdys: jaunuomenei, kaip galima *utile dulci* jungti[23], naudinga sutaikinti su tuo, kas malonu, be nuostolio protui ir širdžiai, o visiems, kaip galima tiek sustiprėti, kad nebejaustumei jokių kliūčių, – reikia stipriai mylėti, nuolat savo meilės objektu rūpintis; visa ko kita savaime rasis.

„Iš praeities tavo sūnūs lai stiprybės semias". Ir pirmon galvon iš to pat Vinco Kudirkos – Kapso!

MYRIO PAMINĖJIMAS

1858 m. gr. mėn. 31 d. + 1899 m. lapr. mėn. 16 d.

Vieną sykį atsitiko man būti prie gaisro. Vidunakčiu išgirdęs širdį skeliantį retą, bet nepaliaujantį varpo balsą, šokau iš lovos ir šiaip taip apsigerbęs puoliau pro duris kuo norint gelbėti į nelaimę patekusių žmonių, buvo aišku – miestelį ugnis aplankė. Prišokęs prie pat ugnies, nustėrau: mane užgavo ne tiek milžiniška to baisaus gaivalo, ugnies, galybė, kiek ūkininkė, kurios trobą ugnis štai iš visų pusių rijo ir nebuvo jokių priemonių jai užgesyti; o ką būtų ir bepridėję, jei ugnis visus bukantus jau išlaižė. Pusplikė moteriškė, kaip anas druskos stulpas ties degančia Sodoma[24], stovėjo įbedusi akis į pleškančią triobą. Nei truputį pakeltos rankos, nei pamėlynavusios lūpos nejudėjo, tik iš akių žėrėjo aštri liepsnelė. Nėmaž neatsisukdama, juste pajuto mane besiartinant ir vis nejudėdama šiurkščiu, girgždančiu balsu ištarė: „A-a, kad dega, kad laižo!.. kaip drožte drožia... Per valandą nieko nebeliks... A-a, kad dega"... – kartojo lyg pasigėrėdama, jog taip sparčiai dega sausa trioba. Nu, manau, bus nelaimingoji nustojusi proto. Paėmiau už rankos, pavedžiau šalin nuo ugnies ir liepiau sėstis, nusigrįžus į antrą pusę, kad nebesimatytų. Nesipriešino, atsisėdo, vis kaip sustingusi. Guosti nedrįsau. Laukiau. Kiek palaukus, visą nelai-

mingos kūną nupurtė virpulys, ir ji širdį skeliančiu balsu sušuko:

– Jėzus, Marija, Jo Mylistėle, juk tai visas mūsų triūsas gaišta!.. – Ir apsikabinus mano kelius ėmė verkti. Neužmiršiu tos valandos.

Kone taip pat, kaip anoji padegėlė, nustėrau, išvydęs lenkiškuose laikraščiuose paminėtą d-rą Vincą Kudirką mirus. „Mirė... Nu tai kas, kad mirė? – nesąmoningai kartojau. – Mirė gi štai Vytautas Juškevičius, mirė kan. Sil. Gimžauskas, mirė kun. Al. Burba[25] ir daug daug kitų, kuriais buvome patikėję. Tai dėl ko gi negalėjo numirti Vincas Kudirka?.. Jau kad miršta mūsiškiai, tai miršta!.. Turėk tik laiko nekrologus jiems rašyti..." Vos kuriam laikui praėjus, kitaip ėmiau galvoti: „Dar vieno netekome... Dar vieno... tik šiuo kartu visa savo galva kitus praaugusio..." „Nebliko..." – ir šiandien tariu, o širdis vis liūdnesnė daros.

A. a. daktarą Vincą Kudirką asmeniškai pažinau. Tebeatmenu, kaip prieš penketą metų malonėjo jis aplankyti tą vieną tuo metu apsčią mūsų inteligentų koloniją[26]. Žinojau ir „Varpo" jį esant darbščiausį rėmėją; akyvai todėl žiūrėjau jam į sulysusį smulkų ponišką veidelį. Jis bepradėm krunksėdamas nuolat nervingai gerbė nuo kaktos aukštyn ilgus sausus plaukus, kurie vėl driko į tą pat vietą, už akių. Mūsų akys atvirai, drąsiai valandėlei susidūrė ir... tuojau pajutę vienas antram simpatiją, ėmėm prie alaus stiklo pasitikėdami šnekučiuoti.

Dar atmenu jam pagerbti iškeltus pietus, visas su ašaromis iškalbėtas kalbas ir savo, gailiuos, ne laiku prisegimą, būk jisai pradėjęs karą su lietuvių krikščionybe, atsiskyręs nuo lietuvių didumo, kurio gimtos tikybos neatskirsi. Neatsakė nė vienam, sakės negaluojąs; vis dėlto matės ir jis persiėmęs valandos kilnumu; ir jis, ir mes jautėmės paskutinį kartą broliškai besišneką visų mūsų širdims maloniausiomis lietuvystės temomis. Tebesididžiuoju gavęs iš jo, už akių, žinoma, „šaunaus kunigėlio" vardą, nors aš priderėjau į priešingą jam, ne lietuviui, žinoma, bet „revoliucionieriui", būrį. Iš savo pusės paskui taip dr. Vincą gerbiau, jog ilgainiui, pats ėmęsis savarankiškos

publicistikos, nors jis mane kartkarčiais užgaudavo, savo kartumu apkartindavo, neparašiau jam nė vieno lygiai kartaus žodelio, o bent penketą straipsnių, pilnų šiurkščių jam žodžių, suturėjau, bijodamas sugildinti sergančią jo širdį. Bevelijau netekti gana žymių bendradarbių, tų, kurių raštus atmečiau. Gaili man jūsų, autoriai, bet kitaip padaryti, atsiprašau, negalėjau. Jei bus jūsų malonė, nors dabar grįžkite pas mane – aš negi pritariau neva nabašninko nuomonei, jog lietuvis tada tebus geras lietuvis, jei griaus krikščioniškąją tikybą ir žmonėse skleis raštus, priešingus religijai. Tuos dalykus, pasiremdamas pačiu „Varpu", aš vis dėlto paskiau panagrinėsiu[27]. Aš tik atleidžiu tą „blogąją", mūsų išmanymu, pusę, atmindamas, jog „geroji" ją šimtą kartų atsveria. Ar tai juokai: turėjo devynerius talentus ir nė vieno nepragaišino. Jis laikraštininkas ir poetas, mokslavyris ir agitatorius, muzikas ir... Nebuvo literatūroje nė vienos šakos, kuri būtų buvusi jam svetima.

Ilgas, dar nepilnas jo veikalų sąrašas tai paliudys.

1. Laisvos valandėlės. Eilės.
2. Lietuviškos kanklės. 2 dali. Dainos su gaidomis.
3. Pasakos pagal Krylovą.
4. Viršininkai. Paveikslėlis.
5. Tiesos eilėms rašyti.
6. Keistutis. Asnyko tragedija.
7. Narimantas. Vrubliauskienės tragedija.
8. Mindaugis. Slovackio.
9. Orleano mergelė. Schillerio tragedija.
10. Vilius Tell. Schillerio tragedija.
11. Kainas. Bairono misterija.
12. Vėlinės. Trečioji dalis Mickevičiaus „Dziady".
13. Jurgis Durnelis. Brolio apysaka.
14. Pagieža. To paties.
15. Užsimerkus. Iš Bellamy.
16. Rusvos dulkės. Marijos Rodzevičiūtės.
17. Žvirbliai. Adolfo Dygasinskio apys.
18. Vaitiekus Smaigas. Baluckio.
19. Girtuoklis. Z. K. Z.[28]

Ir daugybė kitokių smulkesnių raštų, polemiškų, kritiškų, političkų, mokslišku, po kuriais buvo „Varpe" ir kartais „Ūkininke" parašai: Vincas Kapsas, V. K., Q. D. ir K., V. Perkūnas, o dažnai ir visiškai be parašo. Bet kas suskaitys kiekvieną bertą eilutę vedančio laikraštį! O „Varpą" juk jis vedė. „Ūkininką" bent pravedė.

Jo muzikos veikalus paminėsim šiuos spausdintus.

1. Du kontredansu. Z litewskich ludowych motywów[29].
2. Varpelis. Valcas.
3. Dėdienė. Polka.
4. Sudiev. Mazurka.
6. Bum-čik-čik! Mozūras.
7. Nemuno vilnys. Valcas.
8. Tańce Warszawskie.

Rankraščiuose, sako „Ūkininkas", tebesą:

1. Seselės-Lelijėlės. Valcas.
2. Rombinkalnio karalaitė. Polka.
3. Meilužė. Polka.
4. Staccat. Polka.
5. Vis-á-vis. Galopadas.
6. Witold. Galop.

Stilių a. a. dr. Vincas turėjo lengvą, aiškų, griežtą, o reikalui – labai karčiai juokingą. Prūsų Lietuvos laikraštijai jis padarė didelę įtaką. Iš jo mokės kariauti patys jo priešai.

Būdamas krikščionis, tikėdamas amžiną gyvenimą numirus, didžiausiu nerimu bėgau akimis per „Ūkininko" 12 nr., ieškodamas žinios, beg krikščioniškai pabaigė pilną vargų ir nuopelnų, ale tik žemišką gyvenimą, atsitraukęs nuo Šv. sakramentų. Ir Viešpačiui ačiū – neužsivyliau. Nekas mandragalvoti tebegyvenant; ale kada reikia peržengti gyvenimo slenkstis ir pradėti anas paslaptingasai, bet aiškiai Jėzaus apreikštasai gyvenimas anapus karsto, kurio nė vienas galvočius dar neįstengė ištirti ir neįstengs, tai liaujas mandravimai. Daktarui Grabauskui, buvusiam mirimo laiku, paklausus a. a. d-rą Vincą, ar nereiktų

kunigo parvesti, atsakęs: „Būtų gerai". Už dvejeto valandų atvyko kunigas ir aprūpino Šv. sakramentais, tais krikščionių ženklais. Turime vilties, jog nabašninkas gailėjos per žmonišką, o visiems gimtą silpnybę, nusidėjimų Dievui ir šv. Bažnyčiai.

Krikščioniškai mirusiam lietuviui-darbininkui pagerbti „Tėvynės Sargo" redakcija pakvietė pusėje šio mėnesio 4 kunigus; jie maldingai pagiedojo egzekvijas ir paaukavo šv. Mišių auką už a.a. Vinco vėlę. Mes, krikščionys, parodėme krikščionišką savo dėkingumą už geležinę jo valią, už tai, kad paskutinį savo vieką dėjo tėvynei Lietuvai. Tas žmogus, suimamas nelaisvėn, sirgdamas džiovos liga nuo pat universiteto laikų, niekuomet nenusiminė. Vaikščioti ir kalbėti nebegalėjo, ale nuo rašomojo stalo nepasitraukė ir plunksnos iš savo rankų nepaleido; ir kitų nesiliovė raginęs į darbą. Dr. Kudirka mirė, bet jo darbai, jo pavyzdys mums liko ir ilgai ilgai pergyvens jį ir nepaliaus raginę mus, sveikuosius tinginius, darbuotis tėvynės labui.

A. a. dr. Vincas Kudirka gimė Paežerių k., Vilkaviškio par., iš lietuvių, kurie „kapsais" yra vadinami. Jo motina Elžbieta Butkevičiūtė jauna mirė. Tėvas Motiejus vedė antrą pačią. Vincui nebuvo gera pas tėvą, nors ir pasiturintį. Trūko jam ir mokslus einant. Mokės Starapolėje[30]. Baigęs 6 klases, įstojo į Seinų kunigų seminariją. Antrais metais išstojo, vėl sugrįžo į gimnaziją; pabaigęs ją, įstojo į Varšuvos universitetą, į filologijos skyrių; metus pasimokęs, perėjo į medicinos skyrių ir baigė jį 1889 m. Būdamas universitete, pakliuvo į kalėjimą 1885 m. už priderėjimą į slaptą draugiją; universitetas už tai atstatė jį nuo mokslo dvejiem metam. Iki 1894 m. liuosai praktikavo Šakių miestelyje, Naumiesčio ap. Paskui važinėjo po šiltesnius kraštus, į Krymą, į Abaziją[31]. Paskutinius 2 $^1/_2$ metų gyveno Naumiestyje. 1895 m. vėl buvo jį suėmę žandarai ir nuveždinę į Kalvarijos kalėjimą, bet, matydami silpną jo sveikatą ir matydami, jog ir be to jis veikiai numirs, paleido. Ilgai tačiau žudė tyrinėjimas. Priešingai rusų policijos norams, dr. Kudirka dar ketverius metus gyveno ir darbavos.

Būdą dr. Vincas turėjo švelnų, linksmą, taktingą ir tvirtą; sykį ką pasižadėjęs, jau nebeatsisakė. Prie gimtojo krašto neapsako-

mai prisirišęs. Nors ne kartą turėjo progos gauti šiltą vietą Maskolijoje, tačiau nė per galvą jam nedriūktelėjo mintis skirtis nuo savųjų ir, nei koksai kareivis, išliko savo vietoje iki paskutiniam atsidusimui. Patsai sąžiniškai eidamas savo pareigas, reikalavo, kad ir kiti taip elgtųsi; baisiai pyko ir nekentė tų lietuvių, juos vadino renegatais, kurie, daug pažadėję, sumynė savo pažadus, pasitraukdami nuo darbo ir žūdami Lietuvai. Paskutiniaisiais ligos laikais nebegydė; gyveno draugų šelpiamas.

Dirbdavo dr. Vincas labai nuosekliai, nesiskubydamas, nesimėtydamas nuo vieno dalyko iki kito, nuo vieno darbo prie kito; bet kurį dalyką gerai apsvarstydavo. Rašė lietuviškai ir lenkiškai slapyvardėmis: Szeszupski, Nemunas, W. K.

Mirdamas tikrai galėjo pasakyti: ką tesėjau, netingėjau padaryti. O mes, likusieji, kurią dalį savo sveikatos, laiko ir turtų skiriame savo tėvynės reikalams? Tinginiai, bent mokėkime vertinti kitus dirbančius ir save aukojančius!

Daugiau apie V. Kudirką žr. mano atskirą leidinį „Vincas Kudirka-Vincas Kapsas", 44 p.[32]

MARCELINAS ŠIKŠNYS (EMŠA-ŠIAULĖNIŠKIS) G. 1874 M.

CHRONOLOGIJA

1874 m. gegužės 2 d.[1] Marcelinas Šikšnys gimė Notėniškių kaime, Šiaulėnų par., iš Jono Šikšnio ir Marcelės Kryžanauskaitės. Mokės Šiaulių valsčiaus mokykloje.

1884–1893 m. išėjo Šiaulių gimnaziją.

1893–1897 m. išėjo fizikos-matematikos fakultetą Maskvos universitete.

1898 m. atliko kariuomenės prievolę Kaune Uralo pulke ir pradėjo tarnauti Rygoje Iždo rūmuose (Kazionnaja Palata) valdininku ypatingiems reikalams.

1899–1915 m. pramokytojavo Rygoje miesto realinėje mokykloje, dėstydamas matematiką. Kataliko rusai jo neavansavo, nors tai buvo žymus mokytojas ir pedagogas.

1915–1918 m. pramokytojavo Voroneže Martyno Yčo lietuvių gimnazijoje[2].

1918 m. sugrįžęs į Vilnių, įstojo mokytoju į lietuvių įsteigtą gimnaziją, paskum prasiminusią Vytauto Didžiojo gimnazija.

Nuo 1922 m. veda tą gimnaziją iki šiol.

BIBLIOGRAFIJA

P o e z i j a . 1. Smulkieji eilėraščiai 1895 m. pradedami spausdinti „Varpe" ir „Ūkininke"; daug vėliau „Rygos Garse" ir, rodos, vienerios eilutės „Ąžuolėlis" „Draugijoje". Jų tačiau tenai nesuvokiau. Viso apie 20.

2. „Žalgirio mūšis". Poema. 1 giesmė. „Rygos Garsas", 1910 m. geg. mėn. Nr. 36, 39, 42, 43, 45.

D r a m o s . 1. „Pilėnų Kunigaikštis". Tragedija 5-iuose veiksmuose (siužetas iš Kraševskio apysakos „Kunigas")[3]. Antrasis išleidimas. Parašė M. Šiaulėniškis. Ryga. 1911 m. 89 p.

2. „Sparnai". Drama 3-uose veiksmuose. M. Šiaulėniškis. Ryga. 1907. 44 p.

3. M. Šiaulėniškis. „Likimo bausmė". Dramatiškas vaizdelis. Ryga. 1911 m. 30 p.

V a d o v ė l i a i . 1. Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys[4]. „Aritmetikos ir algebros terminų žodynėlis". Sutaisė M. Šikšnys.

Slovar arifmetičeskich i algebraičeskich terminov. Sostavil M. Šikšnis. Vilnius. 1919 m. 47 p.

2. M. Šikšnys. „Geometrija". Aukštesniųjų mokyklų vadovėlis. Planimetrijos pirmoji dalis. Trečiasis leidimas. „Švyturio" B-vės leidinys[5]. 1923. Kaunas. Vilnius. 79 p.

3. Item. Planimetrijos II dalis. III leidimas.141 p.

4. Item. III dalis. Stereometrija. Antrasis leidimas. 1923. 124 p.

5. M. Šikšnys. „Elementarinė Algebra". Sistematinis kursas ir uždavinynas. I dalis. Bendrieji dėsniai ir pirmieji keturi svei-

kųjų racionalinių tiekybių veiksmai. Trečioji laida. 1926 m. „Švyturio" B-vės leidinys. 100 p.

6. Item. II dalis. 204 p.

7. Item. III dalis. „Radikalų veiksmai". Antrojo laipsnio ir aukštesniųjų laipsnių lygtys. II pataisytas leidimas. Autoriaus lėšomis. Vilnius. 1926. 200 p.

8. Item. IV dalis. Neapibrėžtoji analizė. Ištęstosios trupmenos. Progresijos. Logaritmai. Junginiai.

Newtono binomas[6]. Funkcijos ir jų grafikos. Išleista autoriaus ir K. Stašio[7] lėšomis. Vilnius. 1926. 259 p.

Publicistika. 1. Velnio tiltas ant Nemuno. „Ūkininke" 1895 m. 22 nr. 2. Mūsų teatro reikalai. M. Š. „Rygos Garse" 1909 m. 9 nr. 3. Dėl Žemkalnio paaiškinimo. M. Š. Ib. 11 nr. 4. Atviras laiškas mūsų artistams. M. Šikšnys. Ib. 29 nr.[8] 5. Atsakymas p. Kraujučių Stasiui. Emša[9]. Ib. 33 nr. 6. Kauno gubernija (statistika). Ib. 7 nr. 7. Lietuva pavojuje. M. Š. (Emigracija). Dar keletą Emšos kritikų ir recenzijų aptinkame „Vilniaus Žiniose". J. Jablonskis vienoje savo kalbos dalykų brošiūroje tyčia ar netyčia sulietuvino Emšą į Imšą.

Daugiau, rodos, niekur kitur Šiauléniškis nebespausdino nei publicistiškų, nei beletristiškų savo raštų.

Kalbėdami apie lietuvių kultūros centrą Rygoje*[10], mes jau esame minėję, kaip Rygoje buvo susidaręs lietuvių mėgėjų vaidinti būrys, gana ilgai ir plačiai garsėjęs Lietuvoje ir tarp Rusijos lietuvių. Tai buvo vadinamoji „Linartų trupė", arba tiesiog Linartų kompanija, nes vyriausias jos sutelkėjas, sumanytojas ir režisierius buvo notaras Jurgis Linartas, pats gabus vaidintojas, ir tragingosioms rolėms vaidinti gabi jo žmona Joana Jančaitė-Linartienė[11]. Vaidilos buvo daugiausia Politechnikos studentų lietuvių „Vilties" draugijos[12] nariai ir valdininkai su savo šeimomis: P. Pundzevičius, Vl. Skardinskas, J. Šimoliūnas, A. Žilinskas, Breimerienė, Juzė Visockaitė, Charžauskas, Buivydas, Janulevičius, Brazauskas, Žilevičius, Zagrzeckas, abudu Grigaliūnu ir kiti[13]. Gabūs pavaidinti, jie visi buvo tikri dramos meno

---

* „Lietuva", 1927 m., 26, 30, 32, 33 nr.

mėgėjai, net jo gerbėjai; tai į bet kurį vaidinimą ruošdavos kaip į kurį šventą, kilnų darbą, rūpestingai, sąžiningai, didžiausiu pasišventimu idėjai, tvirčiausia disciplina savo tarpe. Per ilga šitie mėgėjai tiek išsilavino techniškai, jog ėmė prilygti profesionalams, o dažnai net juos pralenkti. Bent jų pačių nusimanymu, kurį dažnai pareikšdavo drąsia kritika vaidintojų amatininkų.

Kiek vėliau mes pamatysime Rygos lietuvių trupę buvus, ypač jos režisūrą, ir savotišką kūrėją menininką, visai nesilaikiusią šablono; tai dalimi ji buvo pažangi, moderninė. Jai sekės tam tikromis priemonėmis padaryti efektų; ji pagaudavo žiūrovus, o svarbiausia, kad pagaudavo ir pačius autorius dramaturgus. Rygos lietuvių garbei, kad jie turėjo du žymiu savo dramaturgu: Marceliną Šikšnį-Šiaulėniškį ir Petrą Pundzevičių-P. Petliuką. Jiedu tiekdavo saviškei trupei repertuaro ir patys visa savo širdimi dalyvavo artistiniame darbe: leido savo kūrinius „gadinti" statant, ką rusai vadina „perevoploščat"[14]; aršiai ėmės su Vilnium dėl Rygos teatro garbės ir nuopelnų. (Čia kalbu apie M. Šikšnį ir jo polemiką su Gabrielium Landsbergiu-Žemkalniu.)[15] Tuodu vyru stipriai įsipynė į Rygos lietuvių gyvenimą ir apie juos tenka plačiau pakalbėti.

ŠIAULĖNIŠKIS EILININKAS

Taip kiekvienas beveik rašytojas, taip ir Marcelinas Šikšnys literatūroje debiutavo eilėmis pat pirmais studentavimo laikais, kai jam tebuvo vos dvidešimt metų, bet ir ne anksčiau. Iš gimnazijos laikų mes neturime nė vieno M. Š. kūrinėlio. Užtat 1895 m. turtingi jo eilių, mielai maloniai spausdintų „Varpe" ir „Ūkininke" Tilžėje. Šių laikraščių redaktoriui, garsiajam literatui Vincui Kudirkai Šiaulėniškio eilutės tiek patiko, jog atsakydamas jam viešai sušuko: „O, kad visi mūsų poetai taip rašytų!"[16] Vadinas, V. Kudirka M. Šiaulėniškį palaikė pavyzdiniu ano laiko poetu. Pagyrimas itin reikšmingas ir kitą silpnesnės valios kūrėją būtų paskatinęs poezijai specialiai pasišvęsti. M. Š. nepasidavė pagundai ir savo eilutes terašė ypatingais momentais,

kada jį stipriai pagaudavo patriotinis šišas. Tai iš viso mes tesame iš M. Š. gavę apie 20 eiliuotų trumpų kūrinėlių, tame skaičiuje keletą ilgėlesnių verstinių, ir ilgoką pirmą giesmę poemos „Žalgirio mūšis", sumanytos parašyti šešiomis dalimis. Visos tuo vienu Šiaulėniškio pseudonimu arba M. Š. kriptonimu.

Šiuo atžvilgiu Šiaulėniškis ir Vincas Kapsas abudu lygiu – neabejotinai poetingu, bet šią dovaną tereiškusiu gangreit vienoje prozoje ir visai mažai tekalbėjusių „dievų kalba". Tik kai Vincas Kapsas save yra pavadinęs: „juk ir aš, atsiprašant, poetas" ir sąmoningai laiko negaišo eiliuodamas, tam darbui teskyrė „laisvas valandas"[17], tai Šiaulėniškį brutaliai sutrukdė šeimyninė katastrofa: skarlatina, tą vieną dieną pakirtusi jam abejetą pirmųjų pačių mylimųjų vaikelių. Abudu tėvu tiesiog ėjo iš proto, ką jau čia bekalbėsi apie žaidimą poezija. Buvo sustingę, gavo gydytis.

O poetinių galimybių būta. Iš pradžių M. Š. savo eilėse nepareiškė ypatingų gabumų: nei fantazijos lakumo, nei kalbos turtingumo, nei stiliaus lankstumo, nei rėmų laisvumo bei jų rinktinumo. Jei „Varpui" vis dėlto jos rodės geriausios, tai gal vien dėl to, kad kiti rašė dar silpniau. Tačiau savo romantinę tėvynės meilę M. Š. juo toliau juo reiškė galingiau. Matės, kaip rašytojas pats bręsta, vis daugiau mokslo gaudamas, vis daugiau gyvenimo pritirdamas, lygiagrečiai bręsta, rimtėja ir jo poetiškieji bandymai. Eiliavimo forma vis gerėja, pagaliau duoda „Žalgirio mūšį".

Šiaulėniškis – maironininkas. Tik kai Maironis romantiškai patriotinius obalsius skelbė draudžiamuoju laiku, kai buvo kovojama pati smarkioji kova dėl spaudos laisvės, Šiaulėniškio romantinis patriotizmas lyg dar labiau padidėjo, kad spauda jau buvo gauta. M. Š. visą įkvėpimą semias iš tų pat Lietuvos vargų, kurių ji nestigo ir spaudą laimėjusi. Tendentiškam patriotizmui skelbti gana buvo progos ir reikalo ir tada, kai, reabilitavus lotyniškąsias lietuvių raštenybės raides, buvo imtasi jau gerokai šakoto kultūros darbo. Kai Maironis pūtė patriotinius savo trimitus, šaukdamas į kovą, Šiaulėniškis vis galingesniais tonais lydėjo jau patį dirbamą tautinės kultūros darbą.

Savo uždavinį šiame žygyje Šiaulėniškis formulavo dar 1900 m. („Varpo" Nr. 5) eilutėmis:

Tautai sopulius širdingus,
Abejonę naikinu.
– Dievo pranašas teisingas –
Aš jos viltį gaivinu;
    Rūpesčiams jos atsidavęs,
    Trokšdams jai dienų saldžių,
    Sunkų jungą jos pagavęs,
    Velku kantriai ant pečių;
Ir iš mano karšto jausmo
Gimstanti srovė eilių
Atsiliep' ant balso šauksmo
Mūs nuvargintų brolių.

Tą savo uždavinį poetas vykina ir daug vėliau, būtent 1909 m. („Rygos Garso" Nr. 1):

PIRMYN, LIETUVA!

Broliai lietuviai, visi iš vieno
Vardą Tėvynės kelkim aukštyn;
Šviesa ir mokslas tegul kasdiena
Rodo lietuviams kelią pirmyn.
    Pirmyn, Lietuva! drąsiai žengk pirmyn!
    Ir tavo garbė teskamb' garsyn!
Meilė tarp mūsų tegul gyvuoja,
Rankas paduokim vienas kitam;
Dirbkim, greta sustoję,
Tikslui pasiekti visi vienam!
    Pirmyn, Lietuva! drąsiai žengk pirmyn!
    Ir Tavo garbė teskamb' garsyn!

Ir vykino daug anksčiau, būtent dar 1895 m. („Ūkininko" Nr. 4):

TURĖKIME VILTĮ!

Po metų metai skubina, bėga,
Ir ten begaliniuose amžiuose žūsta...
O žmonės aplinkui vis snaudžia ir miega,
Ir, regis, nenor da iš miego pabusti...
    Nerūpi daugumui aplinkui kas daros:
    Nemato neturtėlio brolio turtingas;
    Vagis ten teisingą į kalinį varo,
    Ir silpną begėdiškai spaudžia galingas...

Vai, žmonės, jūs žmonės, tarp žvaigždžių, tarp jūrių
Rubežių nežino jau jūsų gudrybė!
Bet klausiu, ar daugel iš tų didžių būrių
Suprant, kas teisybė, laisvė ir lygybė?
    Nedaugel da tėra tokių iki šiolei,
    Bet vis, laikui bėgant, jie dingsta...
    Turėkime viltį, lietuvninkai broliai,
    Nes niekas taip greitai nenyksta.

Dar paminėsime dvejetą Šiaulėniškio eilučių jo ideologijai pareikšti. 1895 m. („Varpo" Nr. 8) aptinkame patį pirmąjį tos rūšies dokumentą, taikomą prieš caro valdžią:

ESTŲ PATRIOTAMS

– Jau nėra jungo vokiečių,
Gyvent liuosai mes galim!
Visi mes trūsti turim.
    – Bet pasakykit man, – tariau
    Aš estų patriotams:
    Ar estams bus šiek tiek geriau
    Po jungu gudo stotis?

Tai garsas rusų reformų Pabaltijyje vokiečių viešpatavimui ten panaikinti[18].

1895 m. Šiaulėniškis yra davęs spaudai daugiausia eilučių. Su šiais metais begali susilyginti 1900 m. Be pacituotų, dar aptinkame sakmę „Pelė ir Žiurkė" (Nr. 6) ir „Senos dainos ir naujos giesmės" (Nr. 9):

Oi, lietuviška dainele,
Dukter amžių tu žilų!
Tu žalia kaip ta rūtelė
Po mergelės langeliu.

Kas, sakyk man, nedainuoja?
Ar kas džiaugias, ar dejuoja –
Tu visiems ramumą duodi,
Visi šaukias prie tavęs.

    Ir kiekvienas randa žodį
    Tavyj mielą dėl savęs:
    Tu linksma ir verksminga,
    Tu dora ir širdinga,

Tavo gaida glosto širdį.
Dainuoj sens ir jauns tave,
Dieną naktį tave girdi
Ir laukuose, ir name!..

Antra dalis keliskart ilgesnė ir kelissyk silpnesnė, polemikos pobūdžio. Autorius prieš dainas pastato bažnytinę giesmę su bauginimais pragaru ir daugybe pragarinių vulgariškų atributų, kurie visai neharmonizuoja su Dievo vardu –

Pilno meilės ir malonės,
Kurs taip myli savo žmones.

Šiomis giesmėmis jaunas kunigas liepęs pakeisti dainas ir net iš sakyklos išdėjęs tuos, kurie dainas dainuoja. Polemika nevykusi, nes čia turbūt bus paimtas epizodas iš ganytojų kovos su nibrais, o ne su dainomis, kurių pirmieji gerbėjai buvo ir tebėra kaip tik kaimų kunigai. Čia buvo silpnas ir vienatinis Šiaulėniškio garsas kovų su „klerikalizmu". Šiaip jau Šiaulėniškis ne priešas kunigų; bent jais savo širdies nėra užsikrėtęs.

Tačiau populiarus Šiaulėniškis tapo jau šiais pirmaisiais literatūrinės savo karjeros metais kitomis antagonistinėmis eilutėmis, sekimu pažangiojo rusų jaunimo mėgiamųjų, visur dainuojamųjų: „Nazovi mnie takuju obitel"[19]. Tos rūšies revoliucinių ar tik revoliucijos pasiilgimo dainelių rusų jaunuomenė dainuodavo daugybę, o su ja ir surusėjusi mūsų jaunuomenė. Šiaulėniškis atitiko jautriąją stygą ir susyk pasidarė jai savas („Varpas", Nr. 11).

GIESMĖ

Pasakyk, mano mylimas krašte,
Ar vietelė kur yr Lietuvoj',
Kad būt galima žmones ten rasti,
Kurie linksmi be vargo gyvoj'?
Visur vargsta tie mūsų žmonelės,
Jų vargams nematyt pabaigos;
Bet ateis, žmonės tiki, dienelė,
Kada viskas kitaip čionai stos!
Še, žiūrėk, kaip jie prakaitą lieja!
O dėl ko? Dėl kitų vis naudos!

Bet dabar jau tylėt sau padėjo,
Pakol viskas kitaip čionai stos.
Jie gilioj pasinėrę tamsybėj',
Skaityt knygas laisvės jie netur;
Bet jie tik', kad ateit tur liuosybė,
Ir atėjus ji švies, kaip kitur!
O, laime! Šitas brangus vardelis,
Kada šviesi tujei lietuviams?
Kada mūsų artojas brolelis
Netarnaus svetimiesiems dievams?
Užtai dirbkit, kaip galit, iš vieno,
Kam da brangus yr' vardas Lietuvos,
Kad apšviesti lietuvį kas vieną, –
Ir tada laimingai jie gyvuos!

Šitos gana silpnos eilutės tiesiog maironiškai veikė mūsų jaunuomenę, kai ji paslapčiomis būriavosi, gegužines rengė, net kai demonstravo; veikė taip pat galingai kaip ir „baronietė": „Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda, sako: tegu bus Lietuva ir tamsi, ir juoda"[20]. Šiomis gyvo reikalo eilutėmis Šiauléniškis ypač yra laimėjęs garbės vietos tarpe tų, kurie stiprino draudžiamojo laiko jaunimo dvasią.

Iš tų pat metų turime dar „Ateitis" („Varpo" 43 p.).

Net versti M. Š. tesiima patriotinio turinio eiles. Iš Lenau turime išverstą „Jonas Žiška"[21] („Varpo" 1897 m. Nr. 1). Eiliavimas silpnokas. Ir jau daug, daug sumaningiau iš armėnų kalbos („Varpo" 1900 m. Nr. 1):

ARAKSO AŠAROS[22]

Arakse!.. vaikščioju nuliūdęs
Ant tavo miegančių krantų,
Garsių dienų šaukiu paveikslą
Iš dugno amžių praeitų.
Vienok neklauso drumstos bangos...

Poetas pareiškia noro, kad vėl Arakso pakrantėmis būtų ramu, vėl rožės žydėtų, lakštingalos čiulbėtų. Į tai Araksas atsako:

Ir kam dabar dabint save?
Kieno turiu ramint akis?

Matau vaikus nelaisvę kenčiant,
O priešus valdant šias šalis...
Išvijo priešai mano sūnus,
Tėvynę spaudžia nelaisvė...

Šios ilgokos eilios, romantiškai tikrai stiprios, mums yra minėtinos, kad įkvėpė Šiaulėniškį parašyti („Varpo" 1900 m. Nr. 22) –

NEMUNAS

Lyg tarp žolelių dobilėlis,
Lyg tarp mergaičių jaunas bernužėlis,
Nemunas didis tarp upių upelių
Bėga banguoja per mūsų kraštelį.
Kas gal bangų jo bėgį sulaikyti?
Kas gal Lietuvos būvį išnaikyti?
Nemunas – širdis Lietuvos krūtinėj:
Kolaik jis bėga, dar gyvuos tėvynė!
Kaip širdin mūsų lašelis už lašo
Iš viso kūno gyslos kraują neša,
Taip Nemunėlin iš visų šalelių
Daugel subėga upių ir upelių.
Jos jam apsako, neslepiant teisybės,
Apie mūs' vargus, dėjas ir linksmybes;
Ir jis jų žodžius sau į širdį dėdams
Į plačią jūrą neša jas globėdams,
Jei žinią linksmą koks atneš upelis,
Tuoj nudžiugs mūsų Nemunas senelis;
Tada jo srovės visai nebanguoja,
Krantus tik glosto, prie savęs vilioja.
Bet jeigu rūsčią kur išgirsta žinią,
Baisus tada jis: jo stipri krūtinė
Veržias į viršų; bangos krantus graužia,
Kriokia, putoja, žmogui plaukus šiaušia!
Taip šitas milžins da tėvynę myli!
Jei ją kas skriaudžia, pirmas jis netyli.
O, Nemunėli! subausk savo vaikus:
Gana jiems snausti per taip ilgus laikus!

Tėvynė Lietuva Šiaulėniškiui iš tikrųjų brangi ir miela. Ką jis pakalbėjo apie tėvynę, ne pliki žodžiai, ne tušti epitetai, – tai jo paties principai, įkalbami, kad ir kitiems būtų jie principai.

Už romantiškai švelnios ir ramios nuotaikos Šiaulėniškio eilutėse, kaip kiekvieno nepagedusio lietuvio širdyje, glūdi pasiryžimas neatsisakyti kas savo. Šiaulėniškis visas savo eilutes rašė pakilia nuotaika ir ta nuotaika, ne sumaningumu eiliuoti, ne kilnumu pasakytųjų žodžių, užkrėsdavo skaitytojus, ypač dainuotojus. Jautriąsias stygas kanklindamas, poetas stipriai jaudino publiką, versdamas tikėti daugiau nemelaginga jo širdžia, jausmų gražumu ir dėl to atleisti jam visus eiliavimo trūkumus ir šlubavimus. Šiandien menkas eiliavimo menininkas jau nebepaperka skaitytojų jautrumu. Šiaulėniškis buvo savo laiko poetas ir jam papirkti sekdavos.

Poetinę savo kūrybą ir visą poetinį savo žygį Šiaulėniškis apkepurėjo „Žalgirio mūšiu", nutrauktu pačioje pradžioje. Paralyžiuotais jausmais nelaimingas tėvas jau nebegrįžo prie lyrikos, nors per ilga apsiprato su savo nelaime.

Labai ilgai M. Š., atlikęs privalomąsias savo pareigas, sėdėdavo, galvą delnais susiėmęs, nebeatsiliepdamas į nieką gyvą. Išliko ta viena giesmė.

„Žalgirio mūšį" autorius pavadino poema, tačiau tai būta plačiai sumanyto istoriško epo. Taip leidžia spręsti išlikusi pirmoji giesmė, apgiedanti, kaip lietuviai ruošės į karą su kryžiuočiais. Pasakojimo dalys mūsų nenustebina: jos proziškos, žodžio meno ten nedaug ar beveik visai nėra. Užtat paprastą pasaką autorius ataudžia, išmargina tokiais aprašymais ir giesmėmis, kurių poetinė konstrukcija daug pranašesnė už visa kita, ką tik Šiaulėniškis yra eilėmis parašęs, ne tik už poemos ar epopėjos apmatus. Šitas gražiąsias ar tik įstabiąsias vietas išrankioję, mes čia paduodame skaitytojams pasidžiaugti ir įsitikinti, jog Šiaulėniškio tikrai turėta prašmatnus, nors ne originalus, poetiškas talentas, pasiduodąs lavinti iki pakankamo geram eilininkui laipsnio. Mūsų visų nelaimė, kad šis lavinimas ūmai ir netikėtai sustojo. Krivių krivaičio maldas, daug trumpesnes, matome parašytas pirma „Pilėnų kunigaikščiui", tik paskui suvartotas „Žalgirio mūšiui", žymiai jas praplėtus.

DUBYSA

Dubysa it mėlyna juosta,
Jaunos mergaitės išausta,
Žemaičius puoš', jos krantus glosto
Srove, niekur nesudrumsta.
Gili plati pirmyn ji bėga
Tarp pievų, tarp puikių laukų,
Tarp neįžengiamų miškų,
Kurie nuo amžių snaudžia miega,
Nuo vėjo tyliai ūždami,
Vos vos linguodami viršūnes;
Nebudina pikti jų šunes,
Miškinį žvėrį vydami.
Ten auga eglės, aukštos, smailios,
Prie jų ir pušys, žalios, dailios;
Ten puikiai paupiais žaliuoja
Aukšti ir stori ąžuolai,
Audrų baisiausių neatboja
Tie amžių mylimi vaikai.

VAKARAS

Saulutė leidžiasi. Sutemo.
Nuslinko vakars iš dangaus.
Įkaitusi per dieną žemė
Atvėso tuoj; it nuo lietaus,
Žolė sušlapo nuo rasos.
(Ryto' reik laukt giedros dienos.)
    Pakilo mėnuo. Tuoj nušvito
Laukai ir upė, ir miškai.
Koks puikus vakars! Viens už kito
Visur nutilo jau balsai.
Ir upė tyli. Tik iš reto
Žuvis sus'pliauškins, atsilieps,
Paleis vandens nuo savęs ratą
Ir nusigandus pasislėps...
Ir miškas tyli. Tik pakilus
Pelėda sykį sudejuos,
Bet susigės tuoj ir nutilus
Vėl prisiglaus kur prie šakos...
Ir žmonės tyli ties žinyčia,
Matyt, jie laukia ko svarbaus...

MERGELĖS DAILIOS LIETUVOS,

Kas gal prilygti jūs' gražybei!
Kas viens joms garbę atiduos
Viso pasaulio šio platybėj.
    Akelių jūsų mėlynumo
Net aiškus dangus gal skaugėt.
Prie jūs' veidų baltų skaistumo
Tik aušrą galima pridėt.
    Kur rasi kitą tokią šalį,
Kurios mergaitės vakarais
Dainuotų taip dailiai darželyj'
Linksmais ir skaisčiais balsais.
    Ar rasi kraštą, kur nešioja
Vainiką rūtų ant galvos?
Kur šitą ženklą taip godoja
Jaunos mergaitės nekaltos?
    O, dailios Lietuvos mergaitės!
Kas toks prieš jumis išturės?
Nors tai ir būtų koks dievaitis,
Visa širdim jus pamylės!

VAIDILUČIŲ DAINA

    Ugnele šventa,
    Šventa ugnele!
Mes tave kurstom' kas diena;
    Ir tavo darbus,
    Galybę tavo
Žino iš mūsų kas viena.
    Kam nebaisi tu,
    Nepavojinga?
Tokio nematė dar svietas!
    Virsta į nieką
    Pats priešas tavo –
Vanduo, ant tavęs užlietas.
    Žmogaus pastogės,
    Šventos žinyčios,
Viskas į pelenus virsta,
    Ir didi giria
    Žaliuoja nuo amžiaus,
Žūsta nuo tavęs nekirsta.
    Jei aplankysi
    Tu kada norint

Širdį jaunosios mergelės,
Tai ir ji žūsta;
Žūsta nuo tavęs
Tankiai ir jaunas bernelis.
Ugnele šventa,
Šventa ugnele!
Mes tave kurstom kas diena
Ir tavo darbus,
Garbę tavo
Garbin iš mūsų kiekviena.

KRIVIŲ KRIVAITIS GINTAUTAS

Kada lietuviški valdovai
Užmiršo dievus jau senus
Ir pamėgdžiodami jiems ponai
Tikėti ėmė į kitus;
Kada žinyčią Vilniaus šventą
Žmonėms užgynė jie lankyt,
Kada ant Neries upės kranto
Bažnyčias ėmė jie statyt, –
Nuo laiko to ant visados
Mūs' didis Gintautas turėjo
Su sostapilim Lietuvos
Jau atsisveikint. Negalėjo
į Vilnių jis ramiai žiūrėt:
Jam Lietuvos ateitis buvo
Matyti aiškiai: jau Lietuvą
Jis matė gimstant; išgelbėt
Jau vargiai ją dabar kas gali...
Ir verksmas apėmė senelį,
Kada jis kartą paskutinį
Pamatė pilį Gedimino.
Ir karčiai ašaras jis liedams,
Paliko Vilnių, taip kalbėdams:

VILNIAU!

Vilniau galingas! O, amžins paminkle garsaus Gedimino!
Vieta šventoji! O, širdis lietuviškos žemės mieliausia,
Viens tu lyg saulė po Lietuvą platinai šviesą ir mokslą,
Gindams dievus, žinyčias ir šventą tikėjimą seną;
Viens tu atremdavai priešus bokštais ir sienomis savo;
Priešas šarvotas nebaisus Lietuvai buvo su tavim!..
Bet ir pats nejutai į bjauriausias žabangas įkliuvęs...
Vilniau! O, brangus mūs' Vilniau! atmink, ką darai nelaimingas:

Dievus, mūs' amžinus dievus nužemint, atmest tu drįsai!
Pats ilgainiui gailėsies, tą žingsnį taip baisų padaręs,
Smarkią rūstybę dievų pajusi, varguose paskendęs...
O, nemirtingi dievai visagaliai! Jūs pilni malonės,
Ašaras karčias aš lieju ir siunčiu karščiausias jausmų maldas:
Neatstumkite jūs nedėkingo lietuviško miesto,
Kurs jums garbę didžiausią mokėjo kitkart atiduoti.
Kad jis, pajutęs po laikui taip sunkų apsirikimą,
Nešdamas jungą sunkiausią, savo kraujuose paskendęs,
Veltui ieškos pagalbos, nesulaukdamas josios nuo nieko, –
Jūs, nemirtingi dievai, atkreipkit ant jo savo akį,
Vyrus jam duokit stiprius, kurie savo darbu ir žodžiu
Tikrą parodytų kelią to krašto likimui pagerint.
Tu gi, aukščiausias Perkūne, kas vasarą griauk debesuose!
Visam svietui primink, kad dievai Lietuvos dar gyvuoja!..

Su žodžiais tais ant visados
Iš Vilniaus Gintauts iškeliavo;
Krašte žemosios Lietuvos
Jis prieglaudą sau ramią gavo.
Nuo laiko to tas kraštas visas,
Užpuolus ligai ar vargams,
Tuoj prie krantų plačios Dubysos
Susieina melstis dievams.

RYTAS

Naktis jau baigėsi. Rytuose
Pirma saulutė bėgdama,
Tartum jai kelią rengdama,
Paslėpta rūbuos' raudonuose
Pakilo aušra; ir nuo jos
Žvaigždelė viena už kitos
Tuoj ėmė žūti begalinėj,
Kad saulei šviečiant atsilsėt;
Vienintelė tiktai aušrinė
Prieš ją neliauna dar žibėt.

KRIVIŲ KRIVAIČIO MALDA

O, Aukapirmi, Perkūne aukščiausias, dievaiti mūs' didis!
Dangų ir žemę tu purtai, gyvendams aukštai debesuose!
Viens tu pagimdei viską ir vienas gali pražudyti!
Deginam tau ant garbės žilą ožį, pelėdą ir kiaulę!
Aukas priimdavai tas visados nuo mūsų maloniai,
Teikis gi ir dabar nuo savo tarnų jas priimti!

Pykai, senas dievaiti, prieš veidą išblyškusį tavo
Dreba kas gyvas, nes jaučia verksmingą galą.
Jautį tau riebų aukojam: atlyžk tik, dievaiti, ant mūsų.
Smarkus ir stipras kovoje, garsingas Kove, dievaiti!
Kerštui atlygint į kovą drąsius tu suvedi žmones,
Pergalę duodams narsiems, bailiausius žudydams ant amžių.
Žirgą aukaudami puikų, tą gyvulį tau maloniausią,
Meldžiame mes iš tavęs pagelbos baisioje kovoje.
Dailus dievaiti Patrimpe, nuo pradžios amžių vis jaunas,
Jo sesulė Gražuolė vis linksma, graži ir maloni!
Koki, kurs duodi mums skalsą! Dosninga deive Javine!
Kore ir Laima, garbingi dievai, kurie laiminat žmones!
O visi nemirtingi dievai, nemirtingos dievaitės!
Garbino jus lietuviai nuo pradžios svieto ik šiandien,
Garbina jie ir dabar, taipogi garbins per amžius,
Degindami gausias aukas, kas turi ką tiktai geriausio.
Še ir dabar susirinkę ir balsu šaukdami vienu,
Jūsų tikriausi tarnai, mes siunčiame karštas jums maldas:
Neapleiskite mūs! tikrus tarnus gelbėkite savo!
Priešus piktuosius sudrauskit, padėkit už mus jiems atkeršyt!
Pergalę saldžią mums duokit kovoje su priešu baisioje!

Saulutė šviesi patekėjo.
Jau ėmė gesti aukurai.
Ir nuo žinyčios tuoj pradėjo
Žemaičių skirstytis būriai.
Ant žirgų savo greitakojų
Viens kitą stengdamies aplenkt,
Namo greičiau visi jie jojo
Į karą baisų savęs rengt.

ŠIAULĖNIŠKIS DRAMININKAS

Lyrika Šiaulėniškis tepažaidė penketą metų, bestudentaudamas. Poezijos jis niekad nelaikė tikrąja savo profesija. Jo paties pasisakymu, eilutės retkarčiais jam gimdavusios lyg savaime, kada būdavęs patriotizmo pagautas. Šiaulėniškio jauno būta labai jautraus, į viską visa širdžia, jei ne darbais, atsiliepiančio sangviniko, kupino visa to, kas sudarytų kūrybos pagrindą. Jo būta pilno švelnių jausmų, kilnių pasielgimų. Jie virte virė, kaskadomis tryško kūrybiškai, ligi tik jis, atkarei-

viavęs, laisvas stojo į savitą ir savaimingą gyvenimą. Per sekantį dešimtmetį jis darbuojasi jau kitoje srityje – dramaturgijoje. Iš pradžių ir ši kūryba, kaip ir lyrika, jam silpniau sekas, paskui geriau; duoda dvejetą klasinių dalykėlių, kurie pavelija drąsiai spręsti Šiauléniškį galėjus virsti žymiu dramininku. Bet ir tai, ką jis šiūptelėjo tuo trumpu laiku, pavaidino žymią rolę visoje mūsų kultūros istorijoje, ne viename tik Rygos centre.

Marcelinas Šikšnys „pilnu žmogum" patapo anksti, vos 25 metų. Tai pats simpatingiausias amžius, kada gražieji, nekaltieji, gyvenimo dar neaplankytieji jausmai tebešviečia pilna skaistybe, o protas jau visai subrendęs. Jaunystės turtingas M. Š. pradėjo mokytojauti Rygoje ir lygiagrečiai dirbti literatūrinės kūrybos darbą. Doras, skaistus, mylimas ir mylįs, laimingai anksti vedęs, buvo pilnas entuziazmo ir idealizmo. Jaunumo ir šeimynos laimė jį sprogdinte sprogdino; visą tokią savo sielą jis dėjo į savo kuriamas dramas.

Tebebuvo nedalijamas, daug dievų dar neturėjo, tai vargu rasime kitą kūrėją, kurs savo dramų peripetijas būtų taip pats pergyvenęs kaip M. Š.; lyg tai, ką jis kūrė, būtų buvę jo paties gyvenimo situacijos, lyg tai jis savo jausmus būtų reiškęs herojų lūpomis. M. Š. rašydamas sielojęsis iš tikrųjų, baime drebėdavęs dėl savo veikėjų likimo, tikrai ir aiškiai pykdavęs ant savo sudaromų niekšų (krivių) ar skaisčiais jausmais gaubdavęs savo apoteozuojamą Lietuvą, jos gamtą ir žmones.

Instinktas kurti Marceliną Šikšnį buvo apėmęs kaip tik tuo laiku, kai jo patriotizmas įsiliepsnojo karščiausiai, noras lietuvių kultūrai tarnauti – uoliausiai, o laiko buvo labai maža. Tai buvo pati pradžia pedagoginio darbo realinėje mokykloje. Pamokų daugybė, o mokytojas dar neįpratęs, nieko nepritγręs; reikia pačiam daug ruoštis, teorija atsiminti, praktikos metodė susidaryti. O matematiką M. Š. mėgo iš pat jaunų dienų; matematika buvo tikras jo pašaukimas; šiam mokslui jis tarnavo ne kaip samdinys. Tai pašaliniams darbams belikdavo nebent naktys. Ir M. Š. kūrė naktimis, dažnai iki aušrai švintant.

Nuolat, tuo pradėjimu įsisvajojęs, niekad gerai neišmiegojęs, vis šišo pagautas, gyveno aukštai įtemptais nervais, kol galų

gale juos pertempė, susirgo ir gavo išvažiuoti į kirgizų kraštą kumysu atsigauti. Rašyti gydytojai buvo jam griežtai uždraudę. Sugrįžęs ėmės mylimojo darbo, bet jis nebesisekė dėl kitų, jau paminėtų priežasčių. Beliko tas vienas matematikos darbas dirbti, ir to darbo vaisius mes matome lygiai puikius, kaip ir beletristikos srityje. Vadinasi, gabus M. Š. žadėjo įvairių galimybių kaip tikrai talentingas vyras.

Kuris buvo pirmas dramatinis kūrinys, užsimezgęs Šikšnio sieloje, sunku bepasakyti; daugybė temų prašyte prašės įvykinti, ir jų keletą brendino jis, dar kareivio pareigas eidamas, Kaune. Vienos užuomazgos subrendo, kitos niekais nuėjo.

Pirmą dramatinį veikalą raštu sumetė vardu: „Meilę suardyti – nuodėmę pagimdyti", 4 veiksmų dramą, ar tik ne 1900 metais. Ji buvo dideliu patenkinimu pavaidinta p. Jakševičiūtės (paskui Venclauskienės)[23] ir kitų mėgėjų. Tačiau tai buvo silpnas kūrinys; pats autorius laikė jį vaikišku; pamatęs scenoje, spausdinti nepavelijo. Taip jis ir liko rankraštyje, dukart Rygoje pavaidintas.

Pirmasis jėgų bandymas dramos mene nė negalėjo kaip reikiant pavykti. Du mylisi, kiti intriguoja, raišo, kol išskiria; ji pasipjauna, jis... t. ir t. Vis dėlto gaili palikus, gero siužeto neišvysčius, vos įpusėjus darbą. Kai intriga sumanyta, kai visa fabula jau aiški, tvirčiau atausti bėra pusė darbo, ir autorius gerai padarytų, nebe „vaikiškai" ją perredagavęs.

„Pilėnų Kunigaikštis". Tragedija 5-kiuose veiksmuose (siužetas pagal Kraševskio apysaką „Kunigas"). Parašė M. Šiaulėniškis, 89 p. Pirmas veiksmas 17 p., 2-as 14, 3-as 17, 4-tas 1, 6, 5-tas 20. Pirmame veiksme 2 atidangos, 4-tame 2 ir 5-me 2. Viso 8 atidangos.

Šitas skaitlines čia tyčia surašiau, kad būtų aiški šios tragedijos konstrukcija. Ji neilga ir labai smulkiai suskaldyta. Kebli pavaidinti ir žymu, kad autorius jos nesugalvojo, bet nedramatinį veikalą tik dialogais surašė, sudramatino.

„Pil. Kunigaikštį" Šiaulėniškis pradėjo rašyti dar Kaune, vadinas, 1897-8 m., pabaigė jau Rygoje apie 1899 m., o pavaidinta tebuvo 1905 m., jau spaudą leidus. M. Šikšnys, kaip ir kiti jo eilės lietuviai inteligentai, išsilavino Vilniaus roman-

tininkų įtakoje[24], o Juozapas Ignotas Kraševskis ir jo raštai buvo jam pranašas ir koranas. Karštu lietuvišku patriotizmu degdamas, Šiaulėniškis rado gatavos medžiagos savo patriotiniams jausmams pareikšti, na, ir skolinos iš jo „Kunigą".

J. Ig. Kraševskis (1812–1887) šitą senų laikų apysaką parašė 1881 m., J. A. Vištelio-Lietuvio[25] raginamas. Vištelis su Kraševskiu pasižino, susieidavo ir daug ką bendra turėjo. Vištelis vertė Kraševskio „Vitolio raudą" ir kaip tik šiais 1881 m. išleido ją Poznaniuje (parašyta: paties Kraševskio lėšomis, nors kitur Vištelis sakos išleidęs savomis markėmis). Tiek to, Kraševskis, iš pradžių ilgai buvęs litvanologas, paskui persimetė į Lenkijos istoriją ir tik iš jos bėrė apysakų dešimtimis. Lietuviška nieko nebesimatė. Ir štai septynių dešimtų metų senis dar kartą švysteli lietuvišku siužetu: dar kartą blyksteri liepsnele, kuri taip skaisčiai degė iki pat 1850 m. „Kunigas" tai lyg intermedium lenkiškoje paskesnioje jo kūryboje.

Silpnoka tai apysakaitė, bet įdomi kaip ir visos Kraševskio istoriškosios apysakos. Ji tapo populiari tarp lenkų, o dar labiau tarp lietuvių. Neilgai trukus, pasirodė ir jos vertimas: „Kunigas". Puikus apraszimas isz padawymu Lietuwniku. Kasztu ir spaust. J. Paukszczio. Plimuth, Pa, 283 p. 1887 m.[26] M. Šikšnys bus pasinaudojęs šiuo vertimu.

Sako, ir Margirio nuotykį Kraševskiui papiršęs Vištelis, kad greituoju galėtų parašyti, nedarydamas studijų, kaip tai paprastai rengės Kraševskis, prieš parašydamas kurią apysaką. Margirio istorija lenkuose buvo populiari jau nuo 1855 m., kada Liudvikas Kundrotas-Kondratovič (Władysław Syrokomla) (1828–1862)[27] buvo eilėmis išleidęs savo: „Margier. Poemat z dziejów Litwy". Mrówkos[28] bibliotekos leidinio Lvove, 136 p. Tai bus bene pirmas beletristinis veikalas šia paskui labai populiaria tema. Epinė jos dalis, pirmoji iš 9 giesmių, pasirodė 1883 m. „Aušros" Nr. 3, 65 p., antgalviu: „Margyris". Giesmė iš Lietuwôs weikalû, parašyta L. Kundraiczio (Kondratawiczes). Lietuwiszkai iszguldė S. Norkus.

Kun. S. Narkevičius[29], suvalkietis, vertimo darbą padirbo ne per puikiausiai, vis dėlto Margirio vardą padarė populiarų

ir tarp lietuvių. Teisingai lietuviškai ir kilniai skambantį vardą „Margiris" ir vokiškai tariamą Margyr dr. Basanavičius visai be reikalo liepė jau sekančiame „Aušros" nr. pertaisyti į „Margis"; šiaip, matyt, jam rodės būsią lietuviškiau, nors neatatiko nei vokiečių kronikų transkripciją, nei lenkišką tarimą. „Margis" juojau šuns vardui pritiktų, ne kunigaikščio. P. Milančius, Vievio vaistininkas, net tam pasipiktinti brošiūrą yra parašęs[30].

Pats S. Norkus tik klaidingai sulietuvino Kondratavičiaus pavardę. Kad poetas nebuvo Kondratovič, tai jau konstatuota pačių lenkų. Žr. „Kurjer Niedzielny"[31]; jis sako, poetas vadinęsis: Kondrat, ir nurodo tėvų kilimą iš Kulių parapijos. Ten vadinasi Kundrots, žemaičiams trumpai ištariant Kondrots.

Kaip Šikšnys panaudojo Kraševskio apysaką, taip Žemaičių kunigaikštis H. Drucki-Lubecki[32] panaudojo Liudviko Kundroto „Marger'io" poemą, sudramatindamas ją į „Tak umierali litwini", Vilniuje 1907 m. pavaidintą dideliu dvasios pakilimu. Autorių tada karštai sveikino taip lenkai, taip lietuviai ne tiek paties veikalo, kurs, literatūros matu matuojant, nėra visai vykęs, kiek gražios tendencijos, paglosčiusios lietuvių sąmonę. Lietuviškai jis išėjo vardu: „Kun. H. Druckis-Liubeckis: „Taip mirdavo Lietuviai". 5 veiksmų istoriška drama. Laisvai vertė Petras Vaičiūnas[33]. Kaunas. 1924 m. 19 p.

Dar Margirio istoriją scenai panaudojo amerikietis lietuvis, nors keista pavarde: Nagornoskis[34], parašęs ilgiausį eiliuotą veikalą „Pilėniečiai". Ji buvo Rygoje pavaidinta, sudarius kupiūrą. To veikalo visame Kaune nėra, tai ir patikrinti negalėjau, kuo Nagornovskis naudojosi.

Labai galimas daiktas, kad ir kita kuri tauta panaudojo šį įdomų lietuvių istorijos epizodą poemai, epopėjai, dramai ir apysakai parašyti, nes Margiris – istoriškas asmuo, ir herojiška mirtis jo ir jo įgulos, bevelijusių nusižudyti neg svetimiems į nelaisvę atsiduoti, faktas, įrašytas 1336 m. vasario 25 d. Istorijos tikrumo atžvilgiu šis istorijos faktas pranašesnis yra už Konrado Walenrodo klastos istoriją[35]: šiam poeto fantazija gali primesti ką nori, kas jis iš tikrųjų buvo ir ko norėjo. Margirio istorija tepavelija fantazijuoti, kaip visa įvyko lietuvių tautos

garbei. Margiris ir jo įgula norėję savo mirtimi sustiprinti tautos atsparumą nuožmiems Lietuvos puolikams kryžiuočiams. Jo uždavinį literatūra kartoja dabartinei tautos dvasiai sustiprinti. Ir jos pastangos duoda itin gerų vaisių: Margirio literatūra įdomi ir naudinga.

Belieka atviras klausimas, kur tatai atsitiko faktas, parodęs kultūringajam pasauliui, jog lietuviai turi teisės vokiečius identifikuoti su pačiais velniais ir su jais nesibičiuoliuoti.

Vokiečių įsirašytasis vardas Pillen ar Pullen to mums nepaaiškina, nes jis visai ne tikrinis vardas, o bendrinis: pilis, pilys, kurių didesnių ar mažesnių, mūrinių, medinių ar žeminių buvo didelė daugybė palei visą sieną su vokiečiais ir palei visas plaukiojamąsias upes, tas vienatijas anuo laiku susisiekimo arterijas, ypač palei Nemuną ir Nerį. Jei pilies žodis ne vardas, tai geografinės vietos jis mums neparodo. Beletristai ir patys istorininkai vieni mena ją buvus kur arčiau vokiečių, kiti nukelia ją daug toliau, į Punią, Alytaus apskrities panemunėje. Nei Joh. Voigt savo „Geschichte Preussens", nei David Lucas „Preuss. Chronik", nei August von Kotzebue „Preussens ältere Geschichte"[36] žinoję Margirį nieko tikro nepasako apie jo gyvenamąją vietą – sargybą. Todėl L. Kundrotas „Pullen" leidžia lygiomis teisėmis dėti į Punią, kaip ir į „Piliunų" kaimą pašešupyje; jo poemai tai esą vis tiek pat. Dr. J. Basanavičius savo rašte „Apie senovės Lietuvos pylis", parašytame 1881 m., pirmą kartą išspausdintame Klaipėdos „Lietuviškoje Ceitungoje"[37] 1882 m. ir pakartotame „Aušroje" 1883–4 m., o skyrium 1891 m., 55 p., sako: „Pabaigoje viešpatavimo didžiojo Lietuvos karaliaus Gedimino Užgiriniame Trakte, o Trempų, arba Trempinių, paviete riogsojo ne per toli nuo kryžiokų rubežiaus stipriai įtaisyta ir tvirta pilė, ant kurios bei ant visos Trempų aprubės vyresniu perdėtiniu buvo paskirtas garbingas, o stiprus vyras vardu Margis". Šitą pilę Basanavičius nori turėti ties Pajevoniu ir pravardžiuoja ją savo papratimu niekuo nepagrįsta „Pelenių pile". Mūsų beletristai, Šiaulėniškis ir paskui jį Nagornovskis, tą istorišką vietą vadina Pilėnais. Iš to tačiau neaišku, ar Šiaulėniškio Pilėnų kunigaikštis reiškia tos vietos kunigaikštį ar tos

vietos žmonių, gyventojų, vadą, kaip sakoma: anykštėnų, kupiškėnų kunigaikštis. Laikant „Pilėnus" žmonėmis, o ne vieta, Nagornovskio nukaltasai terminas „pilėniečiai" būtų lygiai netikęs, kaip būtų pasakymas – kupiškėniečiai. Šiauléniškiui ir Nagornovskiui būtų pakakę pilies kunigaikštis ir piliečiai, nukeliant tai kur sau kas nori. Daugumas mano tinkamiausią gintis, tad panašiausią į tiesą esant Punios pilį Punelės ir Nemuno santeklyje; kronikininkų „Pillen" ar „Pullen", rodos, tai patvirtina.

Pagaliau beletristiniam veikalui tai iš tikrųjų ne taip jau labai ir svarbu, nors ir įdomu būtų žinoti, kur kas atsitiko; gana, kad tikrai atsitiko. Fenimoro Coopero[38] „Paskutiniojo Mohikano" ir kitų apysakų vietos taip pat neieškojome žemėlapyje, kai dideliu susidomėjimu skaitėme pigiai sensacingas jo apysakaites iš indėnų kovų su baltaisiais kolonistais, užplūdusiais jų kraštą ir be niekur nieko pasisavinusiais jį.

Margirio faktas turiningas pats savaime ir pasėkomis. Jis giliai idėjingas. Padėti galvą už tėvų žemę, už jų šventybes – laisvę, tikėjimą ir dievaičius – tiek kilnu, jog jam nusilenkia puikiausi protai, kilniausios širdys ir vaikų vaikams mielai jį rodo pavyzdžiu, kaip reikia pasielgti kritiškais tėvynei momentais.

Kam gi labiau turėjo nusilenkti ir jaunas karštas patriotas idealistas Marcelinas Šikšnys-Šiauléniškis, jei ne Margirio faktui? Tai visą savo lietuvių istorijos meilę, jos pagerbimą, visą garbingos ateities laukimą savo tautai sumanė išlieti į kūrinį, nupintą, jam matės, iš tikriausios istorijos tikriausių detalių, nors medžiagos savo tragedijai tesiėmė iš to vieno beletristinio veikalo „Kunigas". Tai buvo stipriausias Šikšnio gyvenimo tarpas jaunystės sielos ir kūno pajėgomis, poetingumu, pirmąja meile Paškevičiūtės[39], bet silpniausias meno prityrimu. Vos tik pakilęs nuo mokyklos, kad ir aukštosios, suolo, specialinęsis visai kitoje mokslo šakoje, o meno tiek nesidomėjęs, kiek jam reikėjo eilutėms rašyti, M. Š. griebės lengviausiai įveikiamos temos, jau kito nupintos pasakos, gryniausio epo ir iš jo manė sudarysiąs gerą dramatinį veikalą, nieko sava nebedėdamas į

fabulą, tik papuošdamas lyrika. Į epą neįdėjo jokių dramatinių elementų. Nesudūręs jokių sielos priešingybių, neišvedęs pareigų kovos su tikrenybe ar su kuo kitu, Šiaulėniškis negalėjo duoti literatiškai vertingo veikalo. Jo „Pilėnų Kunigaikštis" taip ir liko, kaip ir apysakoje buvęs, gryniausias epas, tik atpasakotas dialogais, kaip ir „Aušros Sūnūs", ir vis dėlto pavaidino labai žymią rolę mūsų kultūros istorijoje.

Vaidinimai. „Pilėnų Kunigaikštį" Linartai ir Ko. pradėjo vaidinti rudenį pačių karščiųjų 1905 m., kada Latvijoje ir Lietuvoje buvo jau prasidėjusi Mažoji revoliucija, o drauge ir didysis tautiškas apsisprendimas. Patriotinei to laiko lietuvių nuotaikai itin pritiko giliai patriotinis „Pil. Kun." turinys; tai jis tuo pradėjimu buvo pavaidintas Rygoje 4 kartus ir Mintaujoje 1 kartą ir tapo populiarus ne vienoje Latvijoje tarp lietuvių, bet ir visur, kur tik rados lietuvių: Kaune, Vilniuje, Petrapilyje, Voroneže ir provincijoje. Latvijos lietuvių patriotizmą šie sumaningi vaidinimai pakėlė iki tokio laipsnio, jog jo užteko jiems iki pat Didžiajai revoliucijai, iki pašaukiant visus nebe Lietuvoje esančius lietuvius į Seimą Petrapilyje[40], kad ten politiškai apsispręstų. (Žr. dr. Dom. Bukantą XIV t.)[41]

Be karštai patriotinio, didele meile Lietuvos surašyto turinio, „Pilėnų Kunigaikštis" tapo mėgiamiausis lietuvių scenoje vaidinti veikalas dar ir dėl to, kad jis tuo tarpu tebuvo vienatinis lietuvių repertuare mūsų pačių pasirašytas didelis, visą vakarą užimąs veikalas; vienatinis istorinis ir pirmutinis specialiai agitacinis, nors nejutai, kad tendencija tau per nevalią kišama. Mėgėjai jį vaidindavo ne visur tuo pat gabumu, bet visur didžiausiu pasisekimu; ne per daug reikalaujančius žiūrovus „Pilėnų Kun." pilnai patenkindavo, nes pakeldavo jausmus, paveikdavo juos, ką ne bet kuris, kad ir gerai parašytas, scenos veikalas padaro. Jei atsiranda bendra vaidintojų ir žiūrėtojų nuotaika, tai veikalas geras, nors literatinės kritikos ir neišlaikytų.

Vaidintojų nuomone, „Pil. Kun." turtingas judesio; vaidintojams duoda gana progų parodyti gyvumą ir daug vietų, kur galima labai plačiai pavartoti didelis butaforijos turtas. Rygos

latvių teatrai: Laikinasis, Nacionalis ir Labdarių draugijos, kur buvo „Pilėnų Kunigaikštis" vaidinamas, buvo turtingi butaforijos, visokių rekvizitų, kokių tik nori apdarų bent 60 statistų stilingai aptaisyti. Sumaningam režisieriui Jurgiui Linartui čia būdavo platu vietos pritaikinti ir savo kūryba. Tai ir stilizavo čia dvikovas, mūšius minia, aukurų naktį, saulės tekėjimą, piemenų dūdavimą, lakštingalų čiulbėjimą, gaisrą ir daug kitokių scenos efektų, kuriais galima buvo gausiai iliustruoti Lietuvos malonumai ir žadinti patriotiniai žiūrėtojų jausmai.

Ir to negana. J. Linartas buvo pasidaręs teksto kupiūrą, visą veikalą saviškai susceninęs; palikdamas autoriaus fabulą, kai ką buvo sutrumpinęs, kai ką pakeitęs, daug ko sava pridėjęs. Ginant pilį, pačiu kritinguoju momentu, kai Laimutė iškilmingai įteikia naują kalaviją klūpančiam Rymui, kad nuneštų jį Margiriui, nėmaž to nelaukdamas išgirsti Tautos himną. Tai nieko, kad XIV amžiuje jo dar nemokėta: jis vis tiek darė milžinišką įspūdį karo nuotaikos gavusiai publikai. Griausmingai prasidėjęs ir vis silpnėdamas, darė įspūdžio, lyg minia kareivių giedodama puola priešininką. Gale II akto, kai Jurgis, Rymas ir Laimutė pasiruošia bėgti iš vokiečių nelaisvės, buvo įdedami paties režisieriaus J. Linarto žodžiai: „Į tėvynę grįžt norėčiau", kuriems Al. Kačanauskas[42] buvo sukomponavęs gaidą. II akto V scenoje, kai Jurgis netyčia išgirsta lietuvišką Laimutės dainą, įkvėptiems jo žodžiams: „O ko, o ko, balseli, nutilai", A. Kačanauskas yra davęs taip pat itin vykusią kompoziciją. Ji yra skyrium išleista.

Linartinių efektų prišpikuotasis Šiaulėniškio veikalas publikai būdavo toks įdomus, toks širdį pagaunąs, jog ir ilgasis Švento monologas – Margirio istorija Jono Šimoliūno kalboje būdavo puikus; jis ir iš viso neblogai vaidindavo. Pats kompozitorius Kačanauskas gražiu savo baritonu ir gerais gestais puikiai pavaidindavo Krivio rolę.

Taip tai „Pilėnų Kunigakštis" anais laikais kultūrino lietuvius, ypač rygiškius; jis tuolaik tiek pat svėrė kaip šiais „Aušros Sūnūs" (žr. apie šį raštą „Židinyje" 1926 m. Nr. 12)[43]. Aš net ir dabar pasiilgstu anų garsiųjų vaidinimų, kiek tiek balaganinių,

kiek tiek nusidedant tikrajam scenos menui, už tai taip grynų ir naivių, tokia gryna intencija duodamų, jog visa neigiama buvo lengvai atleidžiama ir užmirštama. Kaip gerai, manau sau, būtų vėl pamačius rygiečių kompaniją saviškai bevaidinant „Pilėnų Kunigaikštį" mūsų Valstybės teatre![44] Tik gal jie dabar manęs nebepatenkintų, o ir patys, sugyžę, nutukę, apsivylę, nusivylę gyvenimo įkarštyje, nebeduotų tiek betarpiškos nuotaikos, kiek pirma, kai tebebuvo gryni. Gal dabar geriau bebūtų, kad vaidintų tikrieji artistai, tik pasikvietę scenos „kustarį"[45] J. Linartą su visu jo sumanumu, – „Pil. Kun." bene padarytų vėl malonaus epizodo, bene pakeltų vėl patriotizmo, kurio šiandien, nujau, ar ne daugiau esame reikalingi kaip anuomet.

Štai propedeutika, prirengiamosios žinios į Margirio istoriškąją literatūrą.

„Pilėnų Kunigaikščio" turinys. „Pilėnų Kun." dabar nebepigiai beaptinkamas ir vargu bau jis bus greit pakartotas. Tai aš čia atpasakosiu jo turinį, apsčiai išrašydamas charakteringųjų ir gražiųjų jo vietų, – taip tik tegalima įvertinti veikalas, jo paties nemačius nei scenoj, nei knygoj.

1 veiksmas. Kryžiuotis brolis Bernardas apsimeta nuolankiu, nesutinka būti jokiu vyresniuoju Ordine, vis dėlto jį valdo kaip tinkamas; net priešinas pačiam Grosmeisteriui. Šis kaip tik pasitaikė žmoniškas, tikros vienuoliškos dvasios; jis moko savuosius elgtis su stabmeldžiais meiliai ir doriai, tai ir neturėsią priešų. Nepulkite, neplėškite lietuvių, tai ir jie nepuls; dar krikštysis. Bernardas su visais broliais kitokios nuomonės: stabmeldžiai reikią naikinti, ne krikštyti, ir paketina tokį Grosmeisterį pašalinti, nunuodyti, kad nebekliudytų. Bernardas su klebonu auklėja imtinį Jurgį; bet Jurgiui išaugus vyru, pradeda neberimti, kad jis nuolat serga jiems nesuprantama liga – melancholija. Sumano jį išvežti į kaimą. O Jurgį yra sujaudinęs kitas imtinys, Rymas, savo pasakomis apie Lietuvą, jos gražybes, jos dievaičius, nieko nežinodamas, kas yra Jurgis. Jurgis įniršta ant vokiečių.

Na, kryžeiviai!
Jeigu tas viskas, ką girdėjau, buvo,
Tai pirmas jūsų priešas esu aš.

Jurgis ima slėptis nuo savo auklėtojo Bernardo. Užtat Rymo –

Kaip saldžiai lūpose jo skamba žodžiai:
„Dievai, tėvynė, vyras, Lietuva,
Tėvai, mergaitė, žirgas, kova, kardas..."

O, kaip turbūt anas malonus kraštas,
Kurio kelius vos žodžius pažinau
Ir tuoj prie jo aš taip prisirišau,
Kad apie jį jau negirdėt man sunku!
Turbūt nesvetimas jam kraujas mano...
Prakeiktas Ordine! tu auginai
Mane, lyg klėtkoj paukštį uždarytą!
Tu mane gydai – aš gi vyste vystu,
Kaip ta žolė be saulės ir rasos.
Tavo globojimas – man smūgis baisus;
Linksmybės tavo – sopulys tik man;
Pats tavo oras – man nuodai pikti.
Kad tai ne tu, aš šiandien sveikas, laisvas
Ant greito žirgo su draugais tikrais
Ties Nemunu skrajočiau po miškus...

Jurgiui vis tie patys draugai: Bernardas, Silvestras, klebonas, pakyri; tepasiguodžia vienu Rymu; net jo dievais labiau tiki, ne krikščionių Dievu.

„Tegul Perkūnas smarkus juos ištranko", –

velija Ordinui Rymas. Tuo pat persiima ir Jurgis.

Į kaimą Jurgį turi lydėti Šventas. Jį Rymas šitaip apibūdina:

Tai dar piktesnis už Bernardą patį!
Tegul jį Pikuolis praryja tuoj!
Suprasi pats, koks tai paukštelis dailus:
Lietuvis būdams, jis prieš lietuvius
Su vokiečiais vis laikosi iš vieno;
Žaltys, kad jiems patikt, įsitikėt,
Saviškiams stengiasi skaudžiau įgelti.

JURGIS

Jeigu tik man jis padarys ką pikta,
Kaip šuniui galvą jam nukirsiu tuoj!

RYMAS

Koks smarkus tu! Tai mūsų kunigaikščiai
Tokie vis smarkūs vyrai! Tu taipogi,
Matyt, ne iš prastų: pažįstu dvasią.

Rymas nežino, kas Jurgis, tačiau jį ima vadinti kunigaikščiu. Jurgis tik jautė, nuo jo Ordiną kažką slepiant. Rymas žadas bėgti su Jurgiu ir dar su kai kuo.

RYMAS

Ir vėl sugrįšime į tėvynę mielą,
Kur pasiliko broliai ir tėvai;
Ir vėl tą kraštą pamatysime brangų,
Kurį dievai taip myli amžinai,
Kuriame vien laimė tik žydi saldi,

Kur nematyt nei ponų, nei vergų,
Kur tarp žmonių gyvuoja meilė šventa...
Kaip puikios amžinos tos girios žalios,
Kokių ten paukščių nėra ir žvėrių;
Kaip garsiai ten balsai lietuvių skamba,
Kada būriais išėję jie medžiot,
Visi kaip viens užtrauks medžioklės dainą!
Bet šis viskas per nieką bus prieš tą,
Ką ausys mūs išgirsta vakare,
Kada ant kranto tylinčio upelio
Susirenka mergaitės mūsų skaisčios,
Kokių čionai visai tu nematei.
Ir kaip pradės šitas būrelis linksmas
Dainuoti dainas vieną už kitos,
Tai jų klausydamos kasviens užmiršta
Ir rūpesčius, ir vargus, ir ligas;
Ir rodos, nors be galo jos dainuotų,
Nepasakytų nieks, kad tai gana:
Toki galybė dainos nepasakyta.

JURGIS

O, Ryme, Ryme! kaip greičiau pasiekt
Tą tolimąjį kraštą! Kaip aš laukiu
Dienos, kuomet iš čion išsiliuosuosiu!

2 veiksmas. Rymas stovi ties šuliniu ir piktinasi, kaip kryžiuočiai girtauja ir ištvirkauja. Ateina Laimutė, dainuodama lietuvišką dainą. Rymas džiaugiasi daina ir dainininke, gaili jos, kad ją verčia dainuoti negražias vokiškas ir pasižada ją ginti. Kaip tik vienas kryžiuotis ima kabinėtis prie Laimutės ir traukti ją į smuklę, Rymas jį nutveria už sprando ir išgauna jo pasižadėjimą daugiau Laimutės nebeliesti. Laimutė dėkinga ir dar jam dainuoja. Tai išgirsta Jurgis. Jis sužavėtas.

O ko, o ko, balseli nutilai,
Kur čion pirm tai skambėjai saldžiai, meiliai?
Iš kur padangėj šioj atsiradai,
Kur vien tik tarška pančiai, rykštės, peiliai?
O, kiek ta daina, pirmkart išgirsta,
Man suteikė jėgos neapsakytos!
O, kiek per valandėlę trumpą tą
Širdis laimės pajuto nematytos!
Ir kaipgi turi būti ten gerai,
Kur skamba vis lietuviškos dainelės!
Palaiminti laukai tie ir miškai,
Kur auga taip dainuojančios mergelės!

Šventas kliudo Jurgiui susieiti su kuo nori.

Šiandien aš jums neduosiu
Lietuviškai plepėt: ar tai gražu
Kalbėti taip, kaip tie laukiniai žmonės...

Čia vėl girdisi Laimutės daina, ir Šventas atsimaino.

Kas tai? Iš tikro, lyg lietuviška tai daina?
Apsirikau gal?.. Ne! tai iš tiesų!
O, kaip malonu, jau dabar pasenus,
Išgirsti tą, ką tankiai taip jaunam
Girdėti tekdavo... ten... Lietuvoje...

Šventas susigraudina ir ima verkti.

O, kunigaikšti mano! aš lietuvis!
Iš tikro aš buvau juk išgama,
Bet šita daina mane atgaivino.
Dabar jau aš ne Bernardo šuva,
Kokis pirm tai buvau, bet tikras tarnas
Tik tavo vieno! Tik tu man atleisk.
Kur tu ir aš su tavim drauge eisiu.
Į Lietuvą nuvesiu tave pats
Ant pražūties kryžeiviams prakeiktiesiems;
Juk jie norėjo tave suvartot
Ant nelaimės brangios tėvynės mūsų...
O, kunigaikšti, žodį tik ištark!..
Ar man atleisi, kunigaikšti, kaltis,
Kurių aš tiek prieš tave padariau?
Ką prieš tėvynę nusidėjau mielą!

JURGIS

Bet tavo gyslose, matyti, bėga
Lietuvio karštas kraujas, kurisai
Užsidegė nuo dainos tos iš naujo.

Šventas su Jurgiu pasibučiuoja. Atleidžia jam ir Rymas ir pristato abiem Laimutę. Šventas nusako visiems, kaip Jurgis (Margis) buvo pavogtas iš Pilėnų. Visi susitaria pabėgti.

3 veiksmas. Pabėgėlius suima lietuviai. Žyniui Meraniui patinka Laimutė, tai ją atskiria nuo kitų ir pristato prie aukuro, kur galėtų nekliudomai jai meilintis, nes vyrus nutarė sudeginti kaip vokiečius. Laimutė piktinasi ir barasi. Ji pasisako mylinti Jurgį. Vaidilutės rengia laužą aukoms – vokiečiams sudeginti. Kriviui liepus, atveda nelaisvius. Jie sakos lietuviai esą. Merūnas tyčia netiki, kad galėtų jais nusikratyti. Laimutė užstoja vedamus, peiliu graso, bet ir ją suriša. Laimei, atjoja į žinyčią pati kunigaikštienė Rėda pasimelsti prieš eidama ant kryžiuočių. Rėda sūnaus nepažįsta, mena jį esant šnipą ir bailį. Jurgis užsigauna, prašo paleist rankas ir įsitikinti, ar jis bailys. Rėda

liepia atrišti, kaujas su Jurgiu, norėdama pati jį užmušti; bet Šventas paakina ją, kad pasižiūrėtų kakle apgamo ženklo. Pažįsta Margį. Jis dabar nebe Jurgis. Išduoda Merūno planus ir imasi Laimutę. Krivis neduoda, reikią sudegint žmogus. Rėda rodo Merūną, bet už jį prašo Laimutė. Margis atleidžia ir visi joja į Pilėnus.

KRIVIS

Nelaimės didžios kris ant Lietuvos,
Kokių iki šiol dar svietas neregėjo!
Nužeminti žinyčios tarną taip,
Dievams paskirtą auką net atimti,
Nebuvo niekad to! Tai jau per daug!
Dievų kantrybė turi savo sieną
Ir baisu tam, kas peržengt nori ją.

4 veiksmas. Bernardas, Silvestras, komtūras. Iždininkas ragina Grosmeisterį eiti karan su lietuviais, nes geros talkos susilaukę. Grosmeisteris nesupranta jo tikslo: laukta pavojaus, o jo nesama; tai meluota. Tad karo nebus. Visi iš jo tyčiojas, kad talkininkus sukvietęs puotauti. Bernardas prašo hospitalierio Silvestro nuodų – pelėms. Susirenka puota. Kilnūs svetimšaliai vaidijas. Bernardas Grosmeisteriui įpila nuodų į taurę. Kyla mieste gaisras – užpuolė Jurgis pabėgėlis. Grosmeisteris miršta, – jo vietą paima komtūras. Jurgis padega paruoštą kelionei į Lietuvą plaustą. Įveda suimtą Šventą. Jis apsimeta mirštąs, paskui pabėga. Jo uždavinys tyčia įsiutinti priešus.

5 veiksmas. Pilėnų kovotojai puotauja, gerą pradžią padarę.

RIAUBA

Aš pats dabar stebiuos iš savęs:
Juk senas, rodos, aš ir spėkos menkos,
Bet vos tik Margį bėgant pamačiau
Ant priešo pirm visų, kaip kraujas mano
Lyg degt užsidegė ir nežinau,
Kaip stojosi viskas, tik pajutau
Save jau tarp priešų su Margiu drauge...
O, puiki valanda! Juk galvos jų
Tuomet taip krito, lyg nuo medžio lapai,
Atėjus šalčiui.

Šventas, slaptu urvu išeidamas, pagauna Bernardą ir jį atsiveda į Pilėnus. Bernardas žeminas, atsiprašinėja Jurgį.

MARGIS

Tai tu, šunie!..
Ne, ne! pakelt prieš tave ranką savo
Aš negaliu; nors tu ir piktadarys,
Bet mane auginai; užtai ir sunku

Užmušti man tave! Tegul ne aš,
Bet sąžinė tau tiesdariu palieka.

Bernardas veidmainiškai apsimeta norįs Jurgį gelbėti, giria vokiečių spėkas. Rėda duoda jam kalaviją ir prašo pabandyti lietuvių spėkas. Ateina pasiuntiniai – Silvestras su kitais.

SILVESTRAS

Išrinkti Ordino atėjom mes,
Idant tave pasveikint, kunigaikšti!
Mūs' Ordinui nesvetims tu, ir jis
Už garbę laiko sau, kad kitą kartą
Ir tu tarp jo brolių skaiteis; už tai
Koks šiandien džiaugsmas apėmė visus,
Kaip mes tave pamatėme mūšyje.

JURGIS

Tik gaila, kad prisiėjo susitikti
Kovoje mums.

Silvestras įteikia sąlygų raštą, rašytą Bernardo.

MARGIS

Žalčiai!
Jūs norite, kad aš jums parsiduočiau?
Kad pilį jums išduoč'? Kad jus praleisč'?
Kad nieko nesakyč', Lietuvą plėšiant?
Ir jūs už šitą prižadat palikt
Pilėnuose mane už kunigaikštį!
Kaip jūs išdrįsote man taip rašyt?
Aš ne šuva! ne toks, kaip jūs, niekšai!

(Meta sudraskęs laišką.)

Žinokite dabar, kad aš apskelbsiu,
Ne jūs man, sąlygas: išeikit tuoj
Iš Lietuvos! Atpildykit viską,
Ką privogėt per laiko tiek nuo jos!
Daugiau į ją nė kojos neįkelkit!
Tai mūsų sąlygos taikos! Be to
Pilėnai nepaleis ginklų iš rankų!

Margis pasiuntinius paleidžia, Bernardą bausmei pasilieka. Bernardas atsiprašinėja, kad nežudytų. Visi pasiryžę ginti pilį, kol gyvi, žudydami kryžeivius kuo aršiausiai.

Į kunigaikščio kiemą atbėga Rymas nuraminti Laimutės.

Nėra ko bijoti
Tamstai, nes matyt, kad gelbi
Nuo pavojaus jį (Margirį) mūs dievai aukšti.
Iš tikro! jis juk baimės n'išpažįsta:

Kur vokiečių daugiau tik pamatys,
Tuoj puola ten ir tuoj gaujoje jųjų
Pasineria... bei ne ant ilgo! Še
Jau jis kitoj jų pusėj pasirodė,
Palikęs platų taką už savęs;
Taip mišką kad užtinka vėjas smarkus,
Išverčia su šaknimis jo medžius
Ir lekia sau tolyn galingas, baisus...
Kaip puiku paskui Margio kovon sekti!
Smarkumą jo iš to suprasi tamsta,
Kad jis, kapodams vokiečius baisius,
Sutrupino į juos net kardą kietą!

Atgal į sienas veržiasi eiti ir Laimutė ir nunešti Margiui sveiką kardą. Jai kardo paieškoti nubėgus,

RYMAS

Deive!
Man pasakyk, ar tu matei tokį,
Kurs už mane labiau tave mylėtų?
Nors tu dabar jau ir kitam tekai,
Bet tave myliu dar vis po senovei.
Kaip man tuomet tu širdį raminai,
Kad buvom nelaisvėj, ir kiek praleidėm
Mes su tavim saldžių ten valandų!
Kaip gaila, kad tuomet aš n'išdrįsau
Tau viską pasakyt, dabar jau vėlu...
O, kaip dabar tą laiką sugrąžint!
Kad tai žinota būt, tai ten verčiau
Palikęs būčiau tarp... bet ne! Ką kalbu?
Ir kaip galėjau mintį tą daleist?
Ko netrenkia už tai Perkūns į mane?
Atleiskite tą nuodėmę, dievai,
Nes meilė protą man visai aptemdė!
Dabar aš tuo laimingas būsiu, kad
Matysiu laimę jos su garsiu vyru;
Už tai gi dirbsiu, kaip galiu, kad tik
Nuo pavojaus ją išgelbėt.

Pavojumas didėja. Rymas su Laimute skubinasi į sieną. Išeina iš rūmo Rėda ir stebisi, kam čia ragas šaukia. Atbėga kareivis ir paskelbia sieną esant pralaužta. Kyla gaisras. Rėda pati imasi kalavijo gelbėt pilies. Krivis sako, tai esąs dievų kerštas; reikią melstis, kad jie malonę sugrąžintų.

(Krivių maldą žiūrėk viršiau „Žalgirio mūšyje".)

Margis atneša sužeistą Laimutę ir vėl pabėga gintis. Paskui nubėga ir Laimutė atsigavus. Pilis pilna priešų. Krivis belaukia stebuklo, o Perkūnas jo nedaro.

Dieve Perkūne, kurs svietą valdai ir valdysi per amžius,
Tu tiktai vienas gali mūs' pilį dabar išgelbėti,
Nes jau matyt, kad dabar narsumas mūs' vyrų per nieką.
Teikis užmiršt ir atleist valdovo mūs' nuodėmę baisią:
Ją atpildys jis tau šimteriop, kad tik gyvas išliktų...
Puldams štai prie tavęs dabar, šaukiu aš balsu graudingu:
Dieve Perkūne, atleisk! nerūstauk taip baisiai ant mūsų!
Dieve Perkūne, gelbėk! gelbėk mus, o, dieve Perkūne!

Rėda sakos, jei mirt, tai tik nuo kardo, o Margis prideda: užtai gi mirkim nuo savo kardo! Ir pirma krivis, paskui Rėda ant laužo nusiduria. Margis bučiuodamas nuduria žmoną.

MARGIS

Prakeikti vokiečiai! Šita pilis
Kaip kaulas atsistos gerklėje jūsų;
Ją rydami, užspringsite jūs lyg šunes!
Žinokite už tai, kad Lietuva
Jau turi savo apgynėjus narsius,
Kurie niekam neduos jos skriaust ir plėšt!
Jūs, peržengę tiktai per mano kūną,
Į Lietuvą įeisite! Žengdami
Suklupsite, bet ir sau ten galą raste!

(Nusiduria)
Svetimtautis grafas atėjęs stebisi:

Pavyzdžio tokio istorija dar nežino.
Man pasakojot jūs apie kokius ten laukinius žmones lietuvius; bet dabar visai ką kitą aš matau! Visiems aišku, tai padaryti gali ne laukiniai ir net ne paprasti žmonės, bet tiktai didvyriai, karštai mylintieji savo tėvynę, verti aukščiausios garbės. Toliau aš nebeisiu nė žingsnio; atėjau kovoti su laukiniais stabmeldžiais, neradęs gi jų, aš einu sau namo ir po tam, ką mačiau, visur šauksiu: Garbė Lietuvos didvyriams! Garbė!
Kryžiuočiai nusiminę.

S u m e t i m a i. Šie „Pilėnų Kunigaikštyje" pasitaikomieji gražumėliai, lyrika, nepadeda jam išsilaikyti literatinėje aukštumoje. Neišvaduoja nė scenos priemonės padaryti efektams. Efektų gauti esti lengviau, neg duoti literatinių vertybių; čia tik mechaninis darbas, o čia kūrybinis; be to, taisyklingai, kaip to reikalauja dramos menas, konstruojamas.

Kaip tik šito meno Šiaulėniškis mums ir nedavė. Gavęs iš Kraševskio gražius epinius apmatus, Šiaulėniškis jų neataudė dramatiškai; apysaką sudarkė, o dramos nepadarė.

Veikėjai vos vos tepaliesti, dramatiškų susirėmimų beveik nėra, viskas įvyksta be galo pigiai. O dramatinėms padėtims pinti vietos labai daug. Čia Grosmeisteris pasistato priešais visam Ordinui ir žūna jo nugalimas: reiktų scenoje pamatyti daug tos savitarpės kovos, o ne tą vieną jos galą – nunuodijimą. Kaip dabar yra pirmas veiksmas, Pilėnų kunigaikščiui nupiešti visai mažai tereikalingas. Geriau būtų buvę sudramatinus Jurgio būklę, kai jis suserga nostalgija, gimtojo krašto pasiilgimu, kai ima dvasia vargti nelaisvėje, o jo kaip tik neleidžia į laisvę. Jurgiui labai jau piga buvo šią nelaisvę sutraukyti. Tikrenybėje galėjo taip būti, bet literatūroje nesirodo įtikėtina.

Rymo santykiai su Jurgiu dirbtiniai, aiškiai nenatūralūs. Jis apaštalauja savo lietuvybę – vokiečiui, visai nežinodamas, kad Jurgis – lietuvis. Tai jam nebūtų pasisekę. Rymas supagonina Jurgį, iš mažens išauklėtą krikščioniškai, pavyzdingai praktikuojantį, tikrai Dievą garbinusį: dabar Jurgis ūmai ima šauktis stabmeldžių dievų, vis dar nežinodamas, kad bent jie yra jo buvę. Jurgis per ūmai atvirsta, vos tik išgirdęs lietuvišką gražios mergaitės giesmę. Tai per stebuklinga. Ir kodėl Marienburgo lietuviai imtiniai iki šiol negirdėjo Laimutės dainų, kurias ji laisvai gatvėje gieda, eidama į viešą vietą, į šulinį, o išgirdo ją vien autoriui reikiamuoju momentu? Grynas niekšas, išdavikas Šventas ūmai tampa tikrai šventas. Laimutė puikus tipas, tik apie ją daugiau patiriame iš kitų atsiliepimų apie ją. Rėda mums virto istorišku asmeniu, pirmąja lietuve, kuri nebūtų padariusi gėdos nė anglų sufražisčių vadui ponaitei Pankhurst[46]. Rėda – negalima virago (bobvyris), pajėgianti bet kurį vokietį nugalėti dvikovoje. O kaip reikia, kritiškiausiame pilies gynimo momente ji ramiai sau sėdi savo rūme ir, tik pilies sienas išvertus, ji išeina – paklausti, kas čia darosi, kam triukšmaujama, ir tik dabar imasi gerai pavaldomo kardo, kai jau popiet šaukštai.

Per nemalonų įspūdį daro kryžiuočių niekšybei pavaizdinti pavartoti vienuoliai. Tai pamfletas vienuoliams. Kryžiuočiai, nors Ordinas, buvo pirmon galvon kareiviai, ne asketai. Iš to buvo daug negerumų. Kas apžadus padaro, tas juos tegali

išlaikyti klauzūroje, užsidaręs, o palaidas, landžiodamas po karčemas, pridarys gana niekšybių. Jais ir dera operuoti, kai reikia gauti efektų. O visa bloga sukrauti ant žmonių, kurie habitais[47] apvilkti, dėti jiems į lūpas burnojimų Kristaus dėsniams yra pamfletas, daugiau nieko. Ir šitokių pamfletų yra paleidęs ne tas vienas Šiaulėniškis, bet kone visi, kurie tik vaizdavo blogąsias kryžiuočių puses.

„Pilėnų Kunigaikštis" stinga dramatinių situacijų. Jis pilnas psichologinių nenuoseklumų. Tai ir jo vertybė daugiau pilietinė, ne literatinė.

„Vytauto vainikavimas". Lygiai tuo pat žygiu, kaip buvo rašomas „Pilėnų Kunigaikštis", Šiaulėniškis planavo antrą tos pat rūšies romantiškai patriotinį scenos veikalą nebe skolintuoju siužetu – „Vytauto vainikavimas". Netenka abejoti, jog šis veikalas, sumanytas savaimingai ir nupinamas savitai, būtų kur kas geriau pasisekęs neg „Pil. Kun.". Autorius nebūtų varžęsis svetima pasaka, būtų kūręs visa iš savęs. Deja, jis taip ir liko nepabaigtas, Šiaulėniškiui nusvirus kiton kūrybos pusėn, rodos, bene tik tikrojon.

„Sparnai". Drama 3-iuose veiksmuose. M. Šiaulėniškis. Ryga. 1907. 44 p. „Savo Patarėjai ir Kritikui Liucijai Š. šį veikalą aukoja autorius" (savo žmonai). Recenziją žr. „L. Ūkininke" 1908 m. Nr. 5 L. Giros[48]. 1 veiksmas 11 p., 2–15 p., 3–16 p.

Romantininkas patriotas, kol jaunas buvęs, Šiaulėniškis vyras virsta pažangiu demokratu visuomenininku. Bent idėjoje, nes praktikoje Marcelinas Šikšnys nebuvo nė yra visuomenės veikėjas ir jos problemų sprendėjas, kaip dabar tai suprantame: organizatorius, kovotojas, t. ir t. Man neteko patirti, kurie veiksmai taip griežtai jį pasuko kiton kryptin. Nelaimės ir nesveikavimas – ne tam tikę. Menu savo esmėje Šiaulėniškį palikus tokį pat tautininką kaip pirma ir tik duoklę sumokėjus gražiajai, poetizuojamai demokratinei laisvės idėjai, kuri galų gale negi prieštarauja tautinei idėjai; dar jai padeda.

Turinys. 1 veiksmas. Ties Goštauto vasarnamiu. Kapitalistas pramonininkas Norvila, turtingas dvarininkas Rimkus ir du seniai stebisi, kaip docentas mechanikas, pasidirbęs

sparnus, drąsiai lakioja. Vieni bailinasi ir lemia bloga, kiti ne. Studentai garbina savo universiteto profesorių, pasiryžę išmokti iš jo skrajoti. Jiems pritaria Liberta Laisvaitė: „Tada galėsime visi kaip paukščiai liuosai skraidyti po padanges; per nieką bus visi pančiai, suvaržymai, sienos, kalėjimai, persekiojimai! Tautų varžymasis ir susirėmimai net išnyks; visi žmonės paliks tada lygūs". Lygybės idėja visiems patinka. Tiesa, ir tarp paukščių esama nelygybių, bet dėl to, kad jie kvaili; žmonės savo protu stengiasi panaikinti skirtumus; į tai rodo kelią Goštautas. Lai gyvuoja Goštautas, šaukia Fama Aukštaitė ir visi. Fama neša jam uždėti vainiką. Seniams, XIX. š. liekanoms, nepatinka, kad jaunuomenė taip sparčiai apsikrečia naujenybėmis ir dedasi su abejotinomis ypatomis. Vieni seka Fama, kiti Laisvaite. Kapitalistai sumoja iš tų sparnų, to naujo išradimo, biznį pasidaryti, gavę iš neturčio mechaniko privilegiją. Goštautas myli Famą, docentas medikas myli Mildą Norvilaitę ir jos pinigais ketina sau kliniką įsisteigti. Egoistui gydytojui Jautakiui pritaria žingeidė Milda. Jos gi brolis Algirdas sekioja paskui Laisvaitę. Mildai rūpi ir sparnai iš Goštauto nusipirkti, ir aukštai lakioti; Jautakiui taip pavojinga ir net juokinga moteriškai taip keliaujant. Profesorius Cirkelis sveikina Goštautą, pranešdamas – Mokslo akademija už išradimą išsirinkusi jį garbės nariu. Goštautas titulo nepriima, nes išradimas dar netobulas, net nepabaigtas; antra, jo ieškojimo tikslas ne turtų dauginimas, ne tyrinėjimas ir ne garbė (Fama nuliūsta tai girdėdama), tik žmonių dvasios aukštyn pakėlimas, iš purvyno traukimas, – išliuosavimas prislėgtos žmonijos. Jaunuomenei tai patinka; ir Mildai. „Rodyk tik mums kelią, ir mes, jaunuomenė, eisime su tavim visur, kur tik vesi". Goštautas žadąs darbuosiąs išvien. Visi džiūgauja, dainuoja. Goštautas savo Famos nebemato; jį sužavi Laisvaitė, visai kitokia moteriška. Fama gundo jį niekam sparnų neduoti, tik pačiam lakioti, kad kiti pavydėtų. Goštautui aišku: „Ne mane myli, tu myli mano garbę; ne sparnų idėja tave surišo su manim, o garbė – tai tik dailus žaislas mažiems vaikams ir minkštos duknos seniams". Dėl to jųdviejų takai skiriasi. Fama verkia atstumta, pasiryžusi vis dėlto jį mylėti.

Famą atstoja Goštautui jo dvasios draugaitė Liberta (laisvė). Goštautas susitaria drauge su ja darbuotis.

2 veiksmas. Goštautas dirbtuvėje moko studentą Algirdą Norvilaitį apskaičiavimų, kaip galima tobuli sparnai pasidaryti. Algirdas užsidegęs dirbti. Liberta sugrįžta tuščiomis, nieko iš žmonių negavusi pavalgyti, nes algos Goštautui nesiunčia; jis graužias blogai išlaikąs Libertą, nes ligi tik ką gavęs algos, tuoj viską išleidžiąs mechanikai. Liberta vėl velija, kad tik Goštautas būtų sveikas ir ją vieną temylėtų. Jų vargas baigsiąsis, Cirkeliui pasišalinus ir katedrą užleidus Goštautui. Bet ateina ministerio depeša – Goštautas visai atstatytas iš universiteto. Ne iš pavydo; pavydas iššaukia konkurenciją, o ji tobulina žmones; bet iš niekšumo, manant, jog pašalins sau pavojingą konkurentą; jie svajoja, neduodami teisės kalbėti iš katedros, užkimšią gerklę ir prislėgsią idėją. Veltui: dar du trys mėginimai, ir sparnai bus paleisti į svietą, ir tada ne jums, seni profesoriai, daktarai, magistrai, sulaikyti jų idėją! Visa tai Goštautas tuoj užmiršta, nes jam ateina laimingas sumanymas pritaisyti sparnams dvigubus klapanus, kad neužsidarinėtų ir aparatas nesvyruotų. Nori pripirkti klapanų, bet – pinigų nėra, valgyti nieko nėra ir niekas neskolina Libertai. Goštautas sumano eiti skolintis iš savo draugo garsaus mediko Jautakio – atžagareivio. Bet ateina firmos atstovas Norvila ir dvarininkas Rimkus. Pasiūlo lėšų naujam išradimui pabaigti, bet kad išdirbinėjimo privilegija būtų jiems perleista už 50 tūkstančių. Goštautas neparduoda. „Aš, kuris visą savo gyvenimą paskyriau darbuotis žmonių laisvei ir gerovei ir visą laiką tekovojau prieš visokias nelygybes ir privilegijas, dabar turiu pats užkirsti kelią drąsuoliams darytis sau sparnus, naudotis išradimu!“ Libertai kapitalistų pasiūlymas patinka; jai matos galima esą ir pinigai paimti, ir žmonijai darbuotis. Liberta Goštauto nepažįsta; jam nei žmonos, nei vaikų; jam vaikai – sparnai. Liberta prikiša, kad pasikarščiavęs vėl paliks be pietų. Pinigus paėmus, privilegijos būtų galima ir neduoti – apgauti arba atiduoti sparnus jau tokius, kokie yra; ką tau kenks, kad kas galvą nusisuks? Goštautas dabar tik supranta, jog su Liberta (laisve) jie viens antram

svetimi. Melagystė – niekingų vergų ginklas, o Goštauto siekiai neturi apgavimo, nei kompromiso, nei abejotinos vertės įrankių. Liberta nusimena, vis dėlto klauso Goštauto, rengia jam sparnus bandymams. Studentai, patyrę Goštautą atstatytą, o Jautakį už menkniekius pakeliamą profesorium, rengiasi streikuoti, boikotuoti, demonstruoti. Sugrįžta seniai vertelgos ir Jautakis su savo sužadėtine Milda. Milda domisi išradimais, jos gi Jautakis tuo nesidomi ir Goštauto paleidimą aiškina, kad kurstęs studentus. Kapitalistai vėl siūlo pinigų, Goštautas nesutinka. Milda užsidega sparnų idėja: „O, kaip tai turi būti malonu, iškilminga, puiku lakstyti ore liuosai, drąsiai, kur tik nori: aukštyn iki pat padangių!" Rimkus iš jos tyčiojas, Jautakis irgi, nes jis nieko nemato aukštesnio už kojos pūslių gydymą. Milda prašo tėvą, kad jai nupirktų sparnus. Goštautas neparduoda, viską darydamas veltui, tad ir Mildą išmokysiąs lakioti. Tėvas bijo, kad duktė neapsikrėstų naujomis idėjomis, bet sutinka, kad ji pradėtų su Norvilu lakstyti rytoj. Milda skubinas pasisakyti broliui Algirdui, kaip jai linksma, kad ir ji galės prisidėti prie to darbo, kuris turi duoti laimės visai žmonijai. Goštautas pažįsta, jog tik Milda turi tyrą idėją, tai ir ateitis – jos.

3 veiksmas. Prieš Norvilų namus. Milda laukia Goštauto, kurs užtrunka, betaikindamas aparatui apšildymą. Milda sakos persiskyrusi su Jautakiu. „Ir kaip aš galėjau mylėti jį, tokį niekingą, tokį siaurų pažiūrų, taip bijantį kiek tiek pakilti aukščiau iš buržuaziškų papratimų. Jis ne arelis, ne tas, kurs stengiasi pasiekti dangaus aukštybes, kurs nori aplėkti pasaulio platybę ir kurs visa tai gali padaryti". Goštautas pagautas pasižada tik su ja viena žengti pirmyn, rodydamas žmonijai laimės kelią. Sparnai Mildai – liuosybės ženklas. Liberta mato Goštautą besibučiuojant su Milda, jai demonstruoja ir jai tarnauti atsisako. Goštautas ją sustabdo – Mildos siekiai ir troškimai esą aukštesni už Libertos. Jos idealas – kuo plačiausiai suprantama meilė; Libertos gi siekis – laisvė – tiktai įrankis tam idealui pasiekti. Goštautas su Liberta prirengė laisvės įrankį, sparnus, bet tiktai su Milda lėks prie aukštojo idealo. Goštautas dabar supranta, jog Liberta tik paprasta, eilinė darbininkė, kuri, nors

gera, ideališka, žmonijai neparodys laimės kelio, neduos jai išganymo. Tai padarys tik Milda. Ir išeina su ja daryti pirmųjų žingsnių – skraidyti. Pasirodo žmogus juodais, su dalge – ateinąs – pjauti. Milda, pasitikėdama Goštautu, ryžtasi su juo lėkti, išvysti naujų horizontų, naujos šviesos, patirti naujų jausmų; patys išmėginę, kitiems atidengsią. Milda pasisako tėvui esanti susižadėjusi su Goštautu. Tėvas sujudintas, dabar tik supratęs jų siekius: ant meilės ir laimės neturi būti privilegijų. Išeina skraidžioti nuo aukšto kranto. Rimkus daro ciniškų pasiūlymų Libertai, ta atmeta: „Kaip lengvai nuperkami, taip lengvai parduodami jo jausmai". Studentai, patyrę Goštautą susidėjus išvien su buržujais, apšaukia jį išdaviku ir skubinas jam langus išdaužyti. Rimkus tikisi dabar privilegiją Norvilą gausiant ir užsidirbsiant milijonus, tad derasi savo dalies; bet Norvila jau nebesvajoja apie tai. Goštautas ir Milda gražiai lakioja, laimingi, bet Milda apsiverčia ir krinta; jai užlekia kelią Goštautas ir išgelbėja, bet pats prasiskelia galvą. Atneštas laimina Mildą ir Algirdą meilės ir mokslo neštų, liepia ir Libertai prie jų dėtis. „Algirdas gerai žino mano sparnus – jis juos suteiks žmonijai, kad kiltų prie laimės ir meilės" ir miršta, kaip mirė jo pirmtakūnai Andrė ir kiti.

Sumetimai. Šiauléniškis reiktų vadinti „Sparnų" autorium – tiek jie yra jam literatiškai pasisekę. Vyriausias veikėjas Goštautas, pasiryžęs tarnauti aukštai žmoniškai idėjai, yra iš visų pusių kliudomas pabaigti darbą. Čia materializmas kišas, čia reakcininkai, čia pavydas ir konkurencija, kova negeromis priemonėmis, čia nekritinga jaunuomenė. Visi jie čia pat, scenoje, prieš akis nuolat sudarinėja dramatines padėtis, kol jį nugali ar, tikriau, kol pats krinta bedirbdamas, kliūčių nebodamas. Visi dalykai tampriai surišti, akcija eina sklandžiai, niekur nėra disonansų, nenuoseklumų, netikrumų. „Sparnai" – geriausias savo rūšies veikalams pavyzdys, klasinis veikalas – skaitytinas ir nagrinėtinas klasėje.

„Sparnai" parašyti ibseniškai[49] – simboliškai; gale kiek maeterlinckiškai – nujautimas mirties, žmogus juodais. Autoriaus šiuo tarpu pasiduota naujai įtakai ir pradėta dirbti nauja, mo-

derniška kryptimi. Jei šis pastarasis Maeterlincku pasekimas yra veikalui ir jo akcijai nebūtinas, epizodiškai primegztas, tai bent simbolizmas yra išlaikytas griežtai ir itin inteligentiškai. Veikėjas idėjininkas čia pat akyse psichiškai evoliucionuoja, pirma garsenybės skatinamas, paskui laisvės, galop susigriebęs, jog tik su meile tesės žmoniją palaiminti.

Pirmeiviškoji „Sparnų" idėja, atgalainė ministerija, atsilikęs universitetas, drąsi kovotojo kalba davė kai kam progos pamanyti Šiauléniškį parašius šį veikalą socialistine kryptimi. Tačiau taip nėra: socializmas remiasi daugiausia teisingumu, lygybe, o čia vyrauja meilė. Ir žiūrėtojai nesuprato šio veikalo socialistiškai. Ir iš viso „Sparnų" nesuprato dėl jų trūkumų.

Pirmiausia yra gerokai rezonavimų. Iš klasikinio dramos veikalo išvados plaukia ne formuluotos, bet savaime: žiūrėtojai, ką išvydę, patys formuluoja. Skaitydamas gi rezonavimą, įsidedi jį ir nusiteiki taip, kaip autorius nori; žiūrėdamas, jei rezonavimo frazę praleidai, veiksmas nuotaikos nebepataiso: „Sparnai" nėra tiek sceningi, kiek „Pilėnų Kunigaikštis", kurs tuo viską atperka. „Sparnai" ir „Pilėnų Kunigaikštis" – dvi priešingybės, įrodančios, kaip literatiškai aukštos vertės dramatinis veikalas scenai gali visai netikti ir antraip.

Be to, sparnai turėjo būti laisvos idėjos simbolis, o jie čia visai sukonkretinti. Jokios butaforijos priemonės netesės padaryti sparnų, kurie darytų įspūdžio, kad juos pasirišus bus galima palakioti, kaip pūslę pasirišus, paplaukioti. Popieriniai sparnai, dar mergaitės lopomi adata, vis bus komiški ir netesės simbolinti. Taigi „Sparnus" vaidinant, vyriausioji, gražiausioji autoriaus idėja, kaip ir veikalo konstrukcija, genda. Nieko negelbsti Rygos režisūros sumaningai imituoti propelerio ūžimai, vaidintojų pasilipimai aukštyn pro langus žiūrėti, kaip „skraidžiojama" – skraidžiojimas nepasisekė. Ir geras veikalas reikėjo atidėti, vieną kartą tepavaidinus, nei vaidintojams, nei žiūrovams jų nesupratus.

Pagaliau „Sparnai" parašyti per daug lakoniškai. Tiek daug akcijos, tipų, peripetijų išdėstoma per keliolika puslapėlių.

Situaciją autorius gali išvaduoti, tik dvigubai, trigubai praplėtęs veikalą ir visai pašalinęs sparnus iš žiūrėtojų akių. Tegul sau jie lieka, kaip ir buvę, vien simboliai.

M. Šiaulėniškis. „Likimo bausmė". Dramatiškas vaizdelis. Ryga. 1911 m. 30 p.

Pirma ėjęs „Rygos Garse"[50], Rygoje buvo pavaidintas bent triskart, Kaune (moksleivių) bent dukart, kartą ar daugiau Petrapilyje ir kitur. Trys vyriausieji asmens: Džon Greidž, jo žmona Ona ir ypač jo „uošvė" Meškauskienė pavaidinti labai sunku, reikia labai gero prityrimo ir talento; užtat pavykus, įspūdis milžiniškas. Talentingoji vaidintoja Joana Linartienė parodydavo tokį pergyvenimą, tokį tragizmą, jog net pati spazmuoti gaudavo. Ir visi vaidintojai nervinosi. Įspūdis tiesiog nebeišdildomas, kaip išklausius, ką padarė fatumas graikų karaliui Aidipui, suvesdamas jį į porą su savo motina[51].

„Likimo bausmė" ir sudaryta nusižiūrėjus į Sofoklio kūrinius[52]. Šaulėniškio „likimas" – tai graikų fatum, o paimtas iš tikro atsitikimo.

Neturtė našlaitė Ona, atvykusi į Ameriką duonos užsidirbti, išteka už turtingo meisterio Džono Greidžo, turi su juo sūnelį ir abudu nepasakomai laimingi: Ona, kad tokį gražų gyvenimą jai vyras sudarė, vyras, kad pažino tikrą meilę ir virto labai doru žmogum. Tik jį graužia sąžinė. Jis kitkart mylėjosi su dora mergaite, paliko ją su mergyte, pabėgo nuo jų į Ameriką ir užmiršo globoti, nors neužmiršo atminti. Štai jis su žmona parsikviečia Kaziukui sūneliui bobutę. Ji atvažiuoja ir pasirodo besanti Jono Grigaičio buvusioji mylimoji. Vadinas, jis buvo vedęs tikrą savo dukterį ir su ja prigyvenęs Kaziuką. Marijona Dailiduonytė-Meškauskienė išeina iš proto, Jonas nusišauna. „Tai Dievo bausmė už mudviejų nusidėjimą". Jonas susiprato esąs Dievo atmestas purvo gabalas, kam buvo sumindęs gražius pirmuosius meilės jausmus.

Veikalas visais atžvilgiais, ir literatiškai, ir sceniškai, vykęs, beveik tobulas, nors toks trumpas, tik vienaveiksmis. Puikus doros sensas ir gyvai pavaidinamas. Šiuo veikalu Marcelinas Šikšnys apvainikavo save ir visą savo literatinį darbą, nes dau-

giau nieko nebeparašė. Išvargęs karo laiką, sugrįžo tėvynėn visai kitokio darbo dirbtų.

MATEMATIKAS

Nepriklausoma tapusi, tautinę valstybę susidariusi Lietuva pasijuto reikalinga didelio pedagoginio darbo. Kaip iš po samanų išdygusios gimnazijos ir kitos mokyklos ūmai pareikalavo iš negausingų savo mokytojų vadovėlių, mokslo terminologijos, savotiškos metodologijos. Ir M. Šikšnys, rimčiausias matematikas, gavo rašyti matematikos terminų žodynėlį ir matematikos vadovėlius, dalyvauti „būrelyje mokytojų", kurie nustatė terminus mūsų mokyklai[53]. Žr. „Aritmetika". Mokslo pradžia ir terminai (Mokytojo reikalui). Kultūros ir Švietimo Sekcijos leidinys. Voroneže. J. Jablonskio vertimas 1917 ar 18 m.

Parašė sistematinį algebros kursą keturiomis dalimis, geometrijos vadovėlį gimnazijoms trimis dalimis. Vieni buvo išspausdinti ten pat Vilniuje Lietuvių Mokslo Draugijos lėšomis (šiuo kartu L. Mokslo Dr. geriausiai patarnavo tautai), kiti jau Kaune. Mechaniškas tai darbas, tai tiesa, tačiau reikalauja didelio atsidėjimo. M. Šikšnys ir matematikos darbus dirbo per kelerius metus lygiai tokiu pat uolumu ir visa širdžia, kaip kitkart patriotizmo, o paskui ir gryno meno dalykus. Ir vėl kuo tik neprarado sveikatos.

M. Šikšnys – rimčiausia mūsų matematikos mokslo pajėga. Gaila, kad dirba ne universitete; iš jo galima būtų susilaukti ir grynojo, teoretinio, mokslo raštų, nes tai yra tikrasis jo pašaukimas. Beletristas jis mums tepasirodė pripuolamai, nors paliko mūsų literatūroje nemaža žymių ir tokią pat širdies ir proto auką – tautiškai kultūriniam mūsų atgimimui.

PETRAS PUNDZEVIČIUS (P. PETLIUKAS) G. 1880 M.

BIOGRAFINĖS ŽINIOS

Inžinierius Petras Pundzevičius gimęs augęs yra Kreipšių vienasėdyje, Skapiškio parapijoje, 1880 m. liepos 1 d.[1] (krikštytas Pandėlyje) iš Juozapo Pundzevičiaus ir Grasildos Vinkšnelytės. Kreipšiai nebuvo Pundzevičių nuosavybė; tai buvo Skapiškio parapijos beneficiumas[2]. Juozapas Pundzevičius buvo tik paėmęs juos valdyti iš klebono Kurtyńskio[3] (Kurtinaičio, suvalkiečio, kažin kaip atklydusio į Žemaičių vyskupiją), kurs ūkiu visai neužsiėmė, nė savo arklių nelaikė. Juozapas tiekdavo jam, bet tik pareikalavus pakinkytą vežimą ir kitką iš ūkio; be to, vedė parapijos raštinę.

Kreipšiai Skapiškio, arba, tikriau, Mituvos, paežerėje. Šis ežeras praistorinės reikšmės. Jis turi du „alku": Mažąjį Alką ir Didįjį Alką – dvi salas, kurių tačiau vietos gyventojai salomis nevadina ir iš viso to žodžio nežino, nors netoliese yra Salos (dvaras). Šis tik tikrinis vardas. Skapiškėnų alkas arba žemaičių alka, dabar jau atspėta, reiškia aukurą, šventyklą ar iš viso šventą vietą. Bet ir tiek. Tikresnių žinių, kas čia buvo kitkart daroma, nebeliko žmonių padavimuose.

Į Kreipšius Pundzevičius atkilo prieš 1880 m. iš kito vienasėdžio, vadinamojo Laibiškis arba Labeikiškiai, iš senų laikų Pundzevičių gyvenamosios vietos, netekęs jos. Štai kaip tai buvo atsitikę.

Pundzevičiai buvo laisvi žmonės, ne baudžiauninkai. Senų pasakos seka laisvuosius žmones čia iš kažin kur iš toli, iš Austrijos ar iš kur kitur, atkilus. Ir pati Pundzevičių pavardė, kaip ir Stadzevičių, sunkiai pasiduoda lietuviška kilme aiškinama. Tačiau Pundzevičiai visa to neatmena, visados yra buvę grynai lietuviškų, ne kitokių tradicijų. Juozapo tėvas, o gal ir senelis, kaip ir pats Juozapas, buvo dvaro vaitai, jokio kito atlyginimo negaudami, kaip tik pavelijimą išsidirbti sau pragyventi tiek

žemės, kiek ištesės. Pundzevičiai visokių dirvonų ir skynimų buvo sukultūrinę apie 80 ha ir juos nebežinia kelios kartos valdė tikru įsitikinimu, jog tai teisingai sunkiu darbu per ilgiausį laikotarpį kelių kartų uždirbta nuosavybė. Niekas jų ir netrameno, jokios pretenzijos į jų koloniją nekėlė, jokios nuomos ar činšo nereikalavo iki pat 1863 metų agrarinės reformos, kada baudžiauninkai gavo teisės per 49 metus išpirkti savo gyvenamąsias ir valdomas vietas. Laisvieji žmonės tos teisės negavo, liko svetimi savo gyvenamosioms vietoms, paliktoms dvarininkų nuosavybe, išleidžiama nuomon kontraktais ar parduodama už gyvus pinigus iš laisvų į laisvas rankas. Paskutinieji anų dvarų valdytojai sulenkėję prancūzai grafai Choiseul de Gouffier[4] dabar pareiškė savo pretenzijas ir į Laibiškį, nes Juozapas Pundzevičius jau ir nebevaitavo. Per ilgą laiką teismo keliu Pundzevičius buvo varu išvarytas iš didelės savos vietos ir pavirto nedideliu nuomininku Kreipšiuose, paskui, po 18 metų, Mirabelėlyje ties pat Skapiškiu per 7 metus, kol Senatas[5] galutinai išsprendė Laibiškį sugrąžinti. Byla tęsėsi apie 30 metų. Ji Senato išleista atskiru leidiniu. Pundzevičiai į Laibiškį besugrįžo apie 1905 m.

Visą šitą bylą vedė patsai Juozapas Pundzevičius, gerokai pamokytas žmogus. Jis buvo išėjęs keturias klases Panevėžio gimnazijoje ir tik 1863 m. revoliucijos sutrukdytas. Teismą ir bylas jis mėgo, mielai patarnaudavo savo žiniomis ir kaimynams; stodavo jų gintų, tačiau veltui, dažnai negaudamas nė faktinųjų išlaidų kelionėms į teismą.

Besimokydamas Panevėžyje, Juozapas Pundzevičius iš oro pusės gavo lenkiškosios kultūros: lenkiškai mokėjo gerai, turėjo ir skaitė lenkiškų knygų, net lenkiškieji poteriai jam paliko, išmokus jų mažystėje. Iš vidaus tačiau jis paliko koks ir buvęs – tikras lietuvis, niekuo nesiskyrė nuo kitų, nemėgo ir nesiduodavo „ponu" vadinamas ir namie su žmona ir su vaikais tekalbėjo lietuviškai. Jo žmona, taip pat vaitaitė, tik kitų dvarų, lenkiškai irgi mokėjo, bet ir ji per ilga grynai lietuviškoje buityje gavo tai pamiršti.

Pundzevičius, Šlapelis, Janulionis[6], visi moksladraugiai, buvo pereiginiai tipai į grynai lietuviškus inteligentus, domėjosi savais dalykais, įrodinėjo savo kilties lietuviškumą ir t. t. Iš

lenkiškumo jiems bepaliko nusimanymas, jog aukščiau kultūrintis tegalima lenkiškai; tad tiems, kurie ketina eiti į mokslus ir tapti ponais, būtinai reikėjo mokėti lenkiškai. Ir Petrelį tėvas Pundzevičius pradėjo mokyti lenkiškai skaityti ir kalbėti. Buvo net pavartojęs senovinę pedagoginę priemonę, kad Petras su tėvu vien tik lenkiškai kalbėtųs: ant lentos parašė „Osioł jesteś"[7] ir, Petrui nepasisekus išlaikyti lenkiškumas, užkabino jam ant kaklo. Tačiau Petreliui ėmus verkti, pasižiūrėjo, pasižiūrėjo ir notą linguae[8] įmetė į degančią ugnį. Petras ir be to lenkiškai dailiai išmoko ir paskui su tėvu lenkiškai korespondavo, nors kalbėtis su juo šiaip jau nesikalbėjo lenkiškai. Tėvas jį į tai vertė – reikalu, ne mada, ne idėja, nes ir pats, nors klebonijoje visi gaudavo lenkiškai kalbėti, kai reikdavo oficialiai, kitų priešakyje klebonas sveikinti, panegirikus tuo reikalu rašė ir sakė lietuviškai. Tai jau jo sveikas tautinis instinktas diktavo, nes kaimynavo, santykius palaikė su visai kitos krypties lietuviais inteligentais ir kunigais. Juos tai Petras paskui parodė farse „Neatmezgamas mazgas" 1 scenoje (feldšerį Gavėną-Gavėnavičių ir kleboną Styrą-Styravičių). Feldšeris sako:

„Kalbėti lenkiškai – tai geras daiktas. Tu (duktė), žinoma, to nesuprasi, nes nei tu, nei tavo močios nabašninkė, o mano brangiausia prietelka, nemokėjo. Amžiną atilsį klebonas Daratavičius visados sakydavo: „Dominiku, Dominiku, ucz dzieci swoje po polsku, żeby baslami niebyli!"[9]

Ir daugiau farse pavartotasis lietuviškai lenkiškas žargonas buvo paimtas iš gyvosios kalbos, o ne paties autoriaus iškraipytas.

Janulionis, mokydamas visos apylinkės vaikus, kur „geresnių" žmonių – lenkiškai, paprastųjų kaimiečių – lietuviškai, yra padaręs anai apylinkei nemaža kultūrinio darbo. Jis gi ir Petrą pramokė pradžios mokslų. Su tuo Petras ir įstojo į Liepojos gimnaziją, kurią išėjo 1892–1900 m. Rygos Politechnikoje[10] buvo pradėjęs eiti Architektūros skyrių, bet paskui persimetė į Inžinerijos skyrių ir baigė jį 1914 metais.

Šitie keturiolika metų, Petro Pundzevičiaus pragyventi Rygoje, yra itin pažymėtini savo reikšme lietuvių kultūrai. Rygon

buvo suplaukę bent kelios dešimtys tūkstančių lietuvių, daugiausia kauniškių, uždarbiauti fabrikuose. Jais menkai kas rūpinosi, kol nesusidarė keletas lietuvių meno, susišelpimo ir kitokių draugijų: „Kanklių", „Žvaigždės"[11] ir k., kol Politechnikos studentai 1904 m. nesudarė savos tautiškai kultūrinės draugijos, vėliau, 1908 m., „Vilties"[12] vardu rejestruotos. Šelpimas ir susišelpimas, švietimas ir švietimasis, menas, tautiškai šeimyninis gyvenimas subūrė negausingą Rygos lietuvių inteligentiją: P. Mašiotą, M. Šikšnį, J. Linartą[13], keletą valdininkų, pramonininkų ir šiaip jau pusinteligenčių šeimynų. O visų jų kitas (cementas) buvo studentija. Vikrūs, jauni, talentingi vyriukai tiko visam kam. Jie tiko chorui, tiko vaidinimams ir visam kam savybėje, atstodami vyresniuosius inteligentus, kurių trūko. Jie buvo puikiausi sumanytojo dalyko agitatoriai gyvu žodžiu ir raštu. Jauniems pabėgioti po 4–7 kilometrus per dieną iš vieno galo miesto į kitą buvo niekai. Ir fabrikų darbininkai buvo sutraukiami į koncertų ir vaidinimų sales.

Garsūs būdavo pačių studentų kas metai ruošiamieji vakarai-spektakliai. „Vilties" draugijos ambicija buvo padaryti spektaklis, su kuriuo joks kitas negalėtų susilyginti. Tad patiekdavo savo svečiams tikrų meno vertenybių – labai gražių choro koncertų ir labai įdomių scenų vaidinimų. Rygiečių choras, vargonininko Aleksandro Kačanausko (dabar mūsų konservatorijos profesoriaus)[14] vedamas, pasižymėdavo itin gerais balsais, geru išlavinimu ir susigiedojimu. Kas Rygoje nežinojo seksteto iš vyrų: Pundzevičiaus, A. Kačanausko, J. Linarto ir Lukavičiaus ir 2 moterų: Jozefinos Visockaitės ir Jonės Linartienės?[15] Pridėk prie jų bosą Braždį[16] ir k. Šiam chorui teko garbė pirmajam pridainuoti į gramofoną lietuviškų liaudies dainelių ir taip jų paskleisti ne tik Rygoje ar kitur tarp lietuvių, bet ir tarp svetimtaučių Europoje ir Amerikoje. Šitam faktui jau suėjo 20 metų. Rygiečių choro balsai (mūsų kalbamasis autorius turėjo nepaprastai gražų tenoro balsą) ir iš gramofono daro gero įspūdžio; o moterų dueto:

Jau saulelė leidžias artyn vakarėlio,
Uždengė šviesumą užu debesėlio,

pats mačiau, mūsų sodietės moters negalėdavo klausyti neašarodamos.

Scenai Rygoje tarnavo du būriu: Jakavičiaus[17] ir nieko bendro su juo neturinčių inteligentų, kuriems režisavo J. Linartas ir P. Pundzevičius, Linartai, Šimoliūnai, Grigaliūnai ir „Vilties" studentai tautininkai. Jie išvažiuodavo gastroliuoti į kitus Latvijos miestelius, kur daugiau buvo lietuvių, į Liepoją ir Mintaują. Su rygiečiais buvo pradėta viešai lietuviškai vaidinti Latvijoje, kai kitur nebuvo galima su lietuviškumais nė pasirodyti. Skaityk M. Šikšnio straipsnius lietuviškojo teatro reikalais „Rygos Garse" 1909 m.[18] Jie pirmieji pavaidino „Amerika pirtyje" 1899 m., „Pabaigtuvės"[19] 1902 m. ir k. ir jau nesiliovė vaidinę bei rengę vis naują lietuvišką repertuarą. Pradžioje lietuviškojo teatro rygiečiams atitenka pati garbingoji vieta.

Į scenos meną rygiečių lietuvių žiūrėta tikrai kaip į šventai kilnų kultūros ir gražios pramogos dalyką ir dirbta stebėtinai sąžiningai. Statomas dalykas buvo bent po 30 kartų repetuojamas. Nors režisieriai buvo du ir abudu su savo pagaliukais, tačiau scenos darbą dirbdavo neapsakomai pavyzdingai sutartinai, be mažiausių savitarpių nesusipratimų. Vienas vaidila mėgo išgerti, bet ir jam niekados nepasitaikė įsigerti, jei tik buvo priešakyje scenos darbo; visados atsiklausdavo, ar jau laisvas ilgesniam laikui.

Rygos Politechnikos studentai, susibūrę į „Vilties" draugiją, buvo visi tautininkai, tautinės kultūros pionieriai. Socialistinės krypties studentų arba visai dar nebuvo, arba kad ir ėmė rastis (Vl. Požela, Bielinis)[20], su jais nesidėjo, bevelydami su artimesniais jiems internacionalistais dirbti. Jų laikraštis „Vilnis"[21] tik karo laiku pasirodė. „Vilties" draugai tad nebuvo kairieji. Niekados nebuvo kairys ir Petras Pundzevičius. Jis fabrikuose buvo savas, pažįstamas žmogus, bet toli gražu ne politikos, ne ekonomijos agitatorius, luomų kiršintojas ar kapitalistų ujėjas. Visa tai jam nėmaž nerūpėjo, nes jis buvo paskendęs scenos menan. Fabrikuose ieškojo abiejų lyčių jaunimo, kurs būtų gabus, o nebuvo gana apsišvietęs. Suradęs subūręs mokė juos sąmoningai skaityti ir atpasakoti, o paskui mokė iš atminties viešai

deklamuoti. Kiek vargo ir pasišventimo! Po keliolika kartų kartoti vieniems, paskui keletą kilometrų bėgti į kitus to pat darbo dirbti. Pažįstamieji nebepažindavo savo nemokšų – taip jie imdavo inteligentiškai rodytis scenoje. Ilgai pasidarbavus P. Pundzevičiui, fabrikų jaunimas geresnį gaudavo tautinės kultūros pagrindą neg socialistinis „susipratimas" luomiškai egoistinėje šviesoje.

Štai kaip P. Pundzevičius vaizduoja savo trūsą komedijoje „Velnias – ne boba" I v. scenos dialogu.

GRAIBUS. (Visas sušilęs. Deda žemėn didelį ryšulį. Šluostosi prakaitą.) Tu mano vietoje būtum senai išdvėsęs. Ko toks pergedęs, da klausia! Jau kelinta diena, kaip, nelyginant koks šuva, liežuvį iškišęs, lakstau dėl to vakaro. O kurgi da galas! Uch!.. Jūs sau per spektaklį sėdėsite, pilvus ištempę, salėje, o man ir tuomet atilsio nebus: rangykis, kad tave tuoj, po būdelę.

TINDŽIULIS. Tu ir sufleruoji?

GRAIBUS. O kas gi daugiau? Visur aš. Kai choras dainuos, įsižiūrėk gerai – ir ten mane pamatysi... Dainuoju bosu, kad tave tuoj! (Rėkia). Do-o-o-do! Netiki? Ū, ant kojų vos besituriu...

TINDŽIULIS. Tai ko gi vis stovi? Sėskis, pasilsėk!

GRAIBUS. Gerai, tuoj. Surado mat vyras laiką!.. Aš sėdėsiu, o Vincas vakare gal be kelnių ant scenos išeis?.. Bekampis – ką gi, gal nykštį žįs įsikandęs, kai pypkos nepristatysiu?

TINDŽIULIS. Šitoks ryšulys! Jeg da ne visa?

GRAIBUS. Gražiai visa! Kad visa turėčiau, tai gal negeroji čia man nešiotų?

TINDŽIULIS. Ir daug da ko trūksta?

GRAIBUS. (Numojęs ranka). Visa neišrokuoti. Ištisą litaniją surašė, kad juos velniai!.. Ir kadgi nors gaunami daiktai būtų! Dabar ir moteriškus apdaralus – ir tuos man suieškot pavedė. (Įnirtęs) Moteriškus!.. a, kad tave tuoj... Surask tu dabar, kad geras, nors tegu Agotai tinkamą sijoną... Na, sakyk: kur aš jį gausiu? A? O daiktas tarytum prasčių prasčiausias.

(Visa tai padaryti Gr. apsiimąs tik dėl to, kad kiti atsisako ir negalima esą pasakyti: tesižinai.)

GRAIBUS. Tai tavo nuomone, spjauk ant visa, nieko nereikia... Tesižinai... Suprask gi, kad tave tuoj, kad jeigu visi taip manytų kaip tu, tai nieko pasauly nebūtų. Amžinai nieko. Ne tik jau mūsų vakarų su spektakliais, bet ir tavęs nebūtų.

TINDŽIULIS. Labai tai man jūsų spektakliai.

GRAIBUS. Jūsų spektakliai! O kas gi tu toks? Totoris? mongolas? japonas?

Yra ir daugiau ko panašu tame pat veiksme. Šitie dialogai dėl spektaklio ruošimo patys malonieji visame veikale, geriausiai pavykę, nes autoriaus rašyti iš širdies, paties geru patyrimu

ir tokia gera nuotaika tais spektakliais, jog geraširdis Graibus norėtųsi pabučiuoti. Gražiau ir nebereikia parodyti, kaip žmogui malonus šis vargas, nors jis apsimeta pykstąs ir kreitėja, kad per daug darbo vienam užduota.

„Vilties" draugija savo vakarus rengė, žinoma, kad turėtų iš jų pelno bent Politechnikai už mokslą užsimokėti. Susipratusių gi lietuvių tuo laiku Rygoje tebuvo kokia dvidešimts šeimynų. Jie ir patys laukė meniškų pramogų. Pilkoji publika tekdavo atvilioti, jiems įkalbėti būtinumą lankyti spektaklius. Ir studentai tą darbą itin gerai ir sąmoningai atlikdavo. Man yra vienas jų plakatas iš 1912 m. sausio 28 d. Be paprasto anonso štai ko ten dar randame prirašyta:

„Neapsiriksime tvirtindami, kad kiekvienam lietuviui rūpi žinoti, kaip senų senovėje jo bočių gyventa. Kaip malonu skaityti, užėjus knygose savosios senovės aprašymai. Kaip smagu girdėti apie tai, kas kitkart Lietuvoje dėjosi mokyklose arba ten kur aprūkusioje sodžiaus bakūžėlėje, klausytis kretančio, žilo senelio pasakojimų apie didžius anųjų laikų karžygius, jų sielvartus ir džiaugsmus... Bet daug įdomiau visa tai pamatyti savo akimi teatre..."

Daugiau, plakatas gana smulkiai išdėsto vaidinamojo „Keršto"[22] turinį.

Jau tas visas plakatas, iškaišiojamas tūkstančiais į rankas, duodavo geros šviesos kito ko neskaičiusiai publikai.

Vaidintojų buvo tarp rygiečių mėgėjų susiradę gabių. Be Pundzevičiaus, Linarto, Skardinsko, Giedraičio, Grigaliūnienės[23] ir kitų, iki šiol kalbama apie Jonę Linartienę: jei ji būtų gavusi nors kiek specialio dramos meno mokslo, ji tokiuo savo natūraliu nuvokimu dramatinių pozicijų būtų pralenkus visas dabar pasireiškusias dramos artistes, ypač tragiškose rolėse.

Bet nebuvo lietuviškai scenai repertuaro. Tai patys mėgėjai vaidintojai gaudavo ir dekoracijas pasipiešti, ir grimą pasidaryti, ir perukas nusivelti, ir repertuarą pasitiekti. Iš kitų kalbų ką ne ką išversti buvo piga. Sunku buvo su nevykusiais originaliais raštais: jie tekdavo Pundzevičiui arba Linartui prisitaikinti; „autorius pagadinti", sakydavos. Gaila, nė vienos rygie-

čių vaidintos pjesės kupiūros mes neturime savo rankose, ir vargu bau kuri Rygos draugija tebeturi jų savo archyve. O jos būtų dabar įdomios ir žinotinos. Sakysime, Vaižganto dvidalė komedijėlė „Nepadėjus nėr ko kasti" (žr. V. Raštų V tomą) buvo per trumpa vaidinti. Žr. L. Giros recenziją „Lietuvos Ūkininke" 1908 m. Nr. 8[24]. Tai Pundzevičius ėmė ir pridirbo jai trečią dalį. Kol perdirbo per ilgą Nagornoskio[25] „Živilę", Pundzevičius su J. Tūbeliu[26] pravertė du mėnesiu. Taip pat A. Fromo-Gužučio „Eglę – Žalčių Karalienę" ir k.

Pagaliau imtasi ko ne ko originalaus pasitiekti. Grupė viltininkų studentų, beviešėdama svėdasiškiuose pas draugą Pel. Vizbarą[27], sutaria negrįžti Rygon, ko nors nesulipdžius scenai. Kaip kiti yra bandę šios naujos kūrybos darbo, nėra žinios. Mes težinome, kaip Pundzevičius, sėdęs 10 val. ryto, iki 10 val. vakaro alpdamas ir stingstamais pirštais ekspromtu išliejo 24 puslapių farsą „Neatmezgamas mazgas", tuojau gi ir pavaidintą. Tai atsitiko 1901 ar 1900 metais. 1908 m. mes gavome iš P. Petliuko ir „Velnias – ne boba".

Lietuvių teatro istorijos rašytojas, jei atsiras antras Žemkalnis (rodos, toks jau ir pasirodo: tai prof. Balys Sruoga)[28], šitam Rygos laikotarpiui gaus paskirti nemaža šiltai, širdingai parašytų lapų, o Pundzevičiui – žymią vietą lietuvių dramaturgijoje.

1914 m. rugsėjo 20 d. Petrą Pundzevičių, jau diplomuotą inžinierių, mobilizavo eiliniu kareiviu ir išlaikė kareiviu iki 1915 m. vasario 23 d. Dabar Gardine pakėlė jį „zauriad-praporščiku"[29] – karo metui oficierium, be specialinio karo mokslo, be kvotimų. (Taip darydavo visiems, kurie buvo išėję šiaip jau didžiuosius mokslus.) Trylika mėnesių prabuvo Mogiliovo drużynos adjutantu[30]. Dalyvavo visuose mūšiuose, traukiantis nuo vokiečių pro Lomžą, Gardiną, Kauną, Vilnių, Širvintas. Jo dalis, ta viena dalis tegynė Kauną per dvi savaites. 1916 m. imta armijoje ieškoti „specų", kurių ėmė trūkti. Atsiminta, jog ir Petras Pundzevičius – inžinierius, ir perkelta jis į Antrosios armijos štabą, į Inžinierių dalį, vargusią paskui Dolginave, Nesvyžiuje, Slucke ir Bobruiske. Čia rusų armijai ėmus bolševikėti,

kai niekas joje nepalaikė drausmės ir tvarkos, lenkai, išsiskyrę iš rusų armijos, sudarė savo legionus ir, vilniečiui Daubarui-Musnickui[31] vadovaujant, ėmė šeimininkauti visame Bobruiske. Jo komendantu paskyrė sulenkėjusį Rusijoje lietuvį, kupiškietį kapitoną Vaitiekūną (dabar dvarininką). Visą rusų armijos lagerį, visą jo turtą ir amuniciją pasisavino. Kvietės ir inžinierių Pundzevičių, kad paliktų legionuose, bet jis nesutiko ir 1918 m. gegužės 28 d. sugrįžo į Vilnių. Čia per tris mėnesius nieko negalėdamas duoti Vilniui, vokiečiams belaikant jį okupuotą, parvažiavo į tėviškę, kur su kitu savo broliu Stasiu[32], dabar išėjusiu Karo akademiją Pragoje, mūsų Generalinio štabo pulkininku ir pulko vadu, perleido bolševikų okupaciją. 1919 m. gegužės mėn. bolševikams pabėgus, abudu karininku Pundzevičiu Kupiškio komendantūroje įsirašė į Lietuvos armiją. Petras buvo paskirtas į karo butų skyrių, kur ir iki šiol tebetarnauja jau pulkininko-leitenanto rangoje.

P. PUNDZEVIČIUS RAŠYTOJAS

Petras Pundzevičius-P. Petliukas negausus rašytojas: jis, matėme, daugiau gyvojo darbo dirbėjas. Mūsų literatūroje jis betgi paliko žymių trejopų: poezijos, beletristinio vaizdo ir dramos.

Ar daug Petliukas sugaišo laiko, rašydamas poezijas, aš nežinau. Mano redaguotame „Tėvynės Sarge“ terandame vienerias, parašu: P.[33]

ANT ĄŽUOLO KELMO

Kitkart čia ąžuolas švilpdamas ūžė,
Muistydamas puikią savo galvužę,
Nors griausmai trenkė, žemė drebėjo,
Amalas-žaibas raižė blizgėjo,
Padange skrisdams. (Matė jį žmonės
Kibirkštis mėtant iš po pašonės.)
Nieko ant žemės jis nebijojo –
Priešą sutikęs, šakom's tik plojo.
Trukdė jis vėtras, siautė jis vėjus,

Didžiai su trenksmu audrai užėjus;
Viesulus gaudė, sugaudęs blaškė;
Lietus smarkiausius int šalis taškė;
Krušus rupiausius be baimės skaldė;
Kaip tik galėdams, gynė ir valdė
Jis visą girią. Visi tai matė.
Užtat kiekvienas garsiu jį statė,
Didžiu galiūnu, be jokios baimės,
Teikiančiu giriai visokias laimes, –
Žodžiu, nuo vieno krašto lig kito
Visi godojo ąžuolą šitą.
Toks buvo kitkart. Praslinko laikai –
Senus galiūnus laidojo vaikai:
Žiūriu, ir ąžuolo jau nebeliko,
Medžių karaliaus. Kurgi galiūnas?
Argi stipresnį priešą sutiko?
Va štai pavirtęs guli jo kūnas...
Kirvis lietuvio jo nepakirto, –
Kodėl galiūnas amžių pavirto?
Jam nepamėgo laiko virtimas:
Brangus senovės jam palikimas.
Širdžiai nelengva buvo pajusti,
Jog šventenybės rūbai nusiausti,
Garbė ir šlovė jo paniekinta,
Ir taip suteršta amžina, šventa
Valdžia Praamžiaus.
Ir plyšo širdis, krūtinė trūko,
Ir paskutinį kartą sušuko.
Balsiai sušuko: lai gird' Lietuva,
Kad šventi kitkart ąžuolai griūva,
Griūva be vėjo!
(Papročiai mainos):
Nyksta senovės gražiosios dainos.
Argi jos savo jau pragyveno,
Ar joms pabodo, ar jau paseno?
Lai girdž' Lietuva, jaučia ir mato
Ir, kol nevėlu, paramčius stato.
Skardžiai sušukęs, virto... nutilo...
Ant balso šito medžių pakilo
Atbalsiai verksmo. Po visą girią
Greitai išlakstė verksmingos žinios
Apie galiūno ąžuolo myrį.
Verkė balsingai žvėrelių minios,
Verkė paukšteliai, lizdų nustoję,

Ant sauso stuobrio grečium sustoję,
Didžių ir mažų bent kelios eilios,
Tykiai čiulbavo daineles dailias.
Užvis labiausiai verkė medeliai,
Kaip tėvams mirus, likę vaikeliai.
Verkė, net alpo, lapai drebėjo,
Norint nė jokio nebuvo vėjo.
Veikiai širdims jie grynoms pajuto
Kuo lig šiol dėl jų ąžuolo būta...
Toj' dabar vietoj, ąžuols kur buvo,
Laimė tarytum kieno pražuvo:
Taip skurdžiai tyku, balso nė jokio,
Jei tik upelis kreivokas kriokia,
O tam upely, žmonės kaip šneka,
Ašaros našlaičių verkiančių teka...
P(etliukas)

Eilutės nekvalifikuoja autoriaus poezijos menininku. Tačiau jos pakankamai duoda inteligentiško poetiškumo, kurs taip reikalingas, toks svarbus esti geroje apysakaitėje. Dėl to savumo užmiršti rimavimo ir grynai poetingojo stiliaus trūkumus: žiūri į tą epinį veikalėlį kaip į poetingąjį galvojimą, senio ąžuolo nebetekus. Yra ir neblogas aforizmas:

Balsiai sušuko: lai gird' Lietuva,
Kad šventi kitkart ąžuolai griūva,
Griūva be vėjo...

P. Petliukas perdėm beletristas menininkas. Realieji spekuliatyvieji dalykai jam visai abejingi. Žurnalistikoje jis, žiūrėk, nebus nė mėginęs paimti balsą net pačiais skaudžiausiais, net jo mėgiamojo scenos meno dalykais. O Petliuko nuotaika, linksma, lengva, neužgauli, tikrai aukštaitiškai geraširdė pašaipa. Ji pasireiškia apysakaitėse, bet itin žymiai pasireiškė jo komedijose.

1901 m. gruodžio 1 d. Vilniaus „Aušrai", J. Jablonskio sumanytajai bendrovei[34] taisyklinga kalba naudingoms knygelėms leisti, jis dovanojo poetingu vardu parašytą agitacinę knygelę „Ir pasklido garsas po Lietuvą plačią", 16 p., „Aušros" leidinys, Vilniuje, 1905 m. Antrą jos dalį „Aušros" redaktorius bus kur nudėjęs, nes ji niekur nepasirodė.

Brošiūrėlė vaizdina, kas atsitiko, „tuoj spaudą leidus, prieš pasirodant šioje pusėje lietuvių laikraščiams"; dėsto lietuvių kaimiečių džiaugsmą, spaudos laisvės susilaukus. Knygadarys Kazys Brylius pasakoja savo kaimynams, kiek svarbus yra spausdintas žodis. Kalvis Drulėnas pajunta didelį nerimą, kad jis paseno, nemokėdamas skaityti. Susigraužęs, nusiminęs, net kiauliškai pasigeria ir trukšmą namie padaro, ko niekad nebuvo atsitikę. Prasiblaivėjęs ir nurimęs, bent tuo pasiguodžia, kad savo sūniuką išmokė; jis dabar jam skaitys laikraščius.

– Pasibučiuokime, vyručiai. Tegyvuoja mūsų spauda!

– Kas iš mūsų, vyručiai, miega, saulei užtekėjus, tą tinginiu vadinam. – Raginasi lietuviai skaityti.

Pasakojimėlis parašytas labai lietuviškai, pilnas sąmojingų skapiškėnų posakių. Štai, be ko kita, kaip beletristas aprašo rudens meto dienos trumpumą.

O jeigu dar apsidrąsinęs užsuksi kai kur pasismaginti, tai, žiūrėk, tik porą stikliukų dar nesumetei ir visai dar nesuspėjai intsikalbėti su prietelium, – ir jau sutemo. Ir tamsumas, kad jį bala, toks...

Vaizdai, kaip lietuviai kaimiečiai maldaknygę čiupinėja, kaip tvarkosi ir valosi į klebonįją eidami ir k., reiškia gilų autoriaus pastabumą ir sugebėjimą tinkamai vaizdą pavartoti.

Vaizdų „Rogės ir važelis", „Velykų naktis", įdėtų į „Lietuvos Ūkininką"[35], Vilniuje po 1909 m. aš dar neaptikau. Užtat galiu pažymėti du tautiniu vaizdu iš „Rygos Garso": „Bubinas", 1909 m. Nr. 3 ir 4, ir „Pakūčiojus", 1911 m. Nr. 52.

„Bubinas" – tragingas vaizdas, kaip galingas žmogus, gyvenimo sutryptas, tą vieną pasitenkinimą randa, artistiškai bubinuodamas per didžiąsias šventes, ypač per Velykas; kaip nervingas ir visai nelietuviškas, atseit, tautinių papročių ir tradicijų neišmanąs klebonas šiurkščiai pašalina jį nuo bubinavimo. Bubinamušys pasišalina susigriaužęs, apserga ir numiršta.

Štai kaip sumaningai Petliukas aprašo bubino mušimą. Ta vieta prašyte prašosi į chrestomatiją.

Skardžius gi vis aršiau aršiau mušė. Pripratusios jo rankos taip vikriai mostikavo, kad susiliedamos net iš akių žuvo. Rodėsi, kad štai tuoj, da vienas

stipresnis sudavimas, – ir sprogs apkaustytas macinzinis katilas. Ir bubinas gi klausė jo. Stebėjos kaimynai, aplink sustoję, bet ir buvo ko stebėtis.

Ten iš tolo girdėti vos tik permanomas minkštas, neryškus tarytum griausmo dundėjimas. Jis vis artinas, aiškėja, kietėja. Štai jau jis visiškai nebetoli; jau, rodos, palietė laibutes pūpuoliuotas medžių šakeles, ir jos krustelėjo, sudrebėjo. Užkerėtas tuo dundėjimu, pakeli aukštyn akis...

O čia kad suterškės, kaip tik ant pačių galvų, sakytum, rūsčiai drūtas, visiškai aiškus perkūno spyrimas... Valandėlė – griausmo ir vėl nebėra, tik jo atbalsis lekia padange tolyn ir, išsiskirstęs kažin kur tolumoje, kimsta ir nyksta. Tuo tarpu pažemiu skrenda jau naujas malonus tirštas ūkas, laksto po visus užkampius, skrieja apie gryčias ir neprašomas lenda vidun pro atvirus langus, nešdamas visiems ir namie likusiems linksmą naujieną – „Eina Velykos".

Užmirė bubino aidas. Dar vienas staigus dunkstelėjimas, ir Skardžius nustojo.

Štai keletas etnografinių ir poetinių vaizdelių.

„Pakūčiojus". Sočiai kūčių privalgę ir visi iš vieno, stati, iškilmingai sukalbėję keletą „ant visokių intencijų" poterių, išėjom iš užustalės. Apie stalą ruošėsi tik moterys, kraustė indus ir nesubaigtus Kūčių gardėsius. Vyrai trepinėjo po gryčią – kas pypkos ieškojo, o kas ir taip sau gromulojo, dantis krapštydamas... Visi buvo tokie gražūs, švarūs, išsiprausę, susišukavę, – tokie patenkinti, laimingi. Ir visoje gryčioje taip buvo smagu ir ramu, matant šienu papuoštą stalą... Tie patys visų veidai dabar atrodė kur kas dailesni. Net senelio giliosios raukšlės tarytum pranyko nuo veido ir jis pats daug jaunesnis atrodė... Ir man, atmenu, taip buvo tuomet linksma, toks gerumėlis apėmė visą mano sielą ir tvinksėjo po visas gyslas, kad norėjosi tuos gražius, gerus veidus... oi, ne – visą platų pasaulį, glėbin apkabinus, stipriai ir karštai pabučiuoti...

Pasakininkui paklausus, ar klausytojai pažino Riukos Baltazarą,

Net ant pečiaus seneliui parūpo: pakrapštė jis pakaušį, lyg kaltas jausdamasis, kad Riukos Baltazaro nežinojo, ir pasiteisino...

Vilkų stauguriavimų nebesigirdi. Tik kelios žvaigždelės mirkčioja iš aukštybės, lyg šaipydamos tarpu savęs, int jį žiūrėdamos...

Tamsu pasidarė kaip Dundulio pirtyje.

„Bubinas". Buvo didžiosios subatos vakaras... Koks gražus, tylus, malonus pavasario vakaras! Saulei užsėdus, atsidrąsinęs mėnuo pamažu iškiša iš užu miško savo užkaitusį veidą ir prasišiepęs linksmai pažvelgė ant nurimusios žemės. Skaistus jo žvilgesys atsimušė ant balto bažnyčios mūro ir sublizgo langų stikluose. Melsvas dangaus gobtuvas, išsagytas nesuskaitomomis, vos įžiūrimomis žvaigždelėmis, dunksojo nepasiekiamoje savo aukštumoje; kylančio mėnulio spindulių ir saulėleidžių mišrioje šviesoje

jisai tarytum pleveno liūliavo, kaskart vis besimaudydamas spalvos ryškume.

Gražus buvo vakaras.

Dramatinius veikalus Petliukas yra parašęs du. 1901 m. aš tikru malonumu esu į „Tėvynės Sargą" įsidėjęs priedą pirmąjį: „Neatmezgamas mazgas". Farsas vienoje veikmėje. Parašė Petliukas, 22 p. Paskui aš jį antrą kartą, autoriui sutikus ir peržiūrėjus, išleidžiau drauge su „Velnias – ne boba", dviejų veiksmų komedija, Vilniuje 1908 m. „Vilties" išleidimu 12 nr., 66 p., pirma ėjusia per laikraštį.

„Neatmezgamasai mazgas", vienaveiksmė komedija, 24 p. Kaimo feldšeris Kanapinskis lenkuoja ir tuo didžiuojasi. Jo duktė Marytė (jaunoji karta) visa tai laiko nuobodžiais niekais. Pribuišė Burokienė ateina vaistų sumuštai kiaulei, o Kanapinskis mano, ji pati esanti sumušta. Komiškas nesusipratimas, o vis dėl to, kad lenkiškai nemoka. Komiškas ir nuolat kartojamas lenkiškas klebono Daratavičiaus pamokslas per jungtuves: „Ir užmegsiu mazgą, kurio ir aš pats negalėsiu atmegzti". Marytė turi meilužį advokatą Vijurką; V. ją lanko. Žydas vilioja iš Marytės pinigus už menkniekius. Kanapinskis pyksta, meta liuiką į žydą, o pataiko į girtuoklį Margelį, irgi lenkuojantį kaimietį. Šis šaukia:

– O-o, pane kvalčeže! Zabilaš mnie pšez samego pakaušia.

KANAPINSKIS. Netrauks perkūnas! Ko lendi, kur nereikia!

MARGELIS. Moja žona zakvorovaušy na gumba.

Pačiam Kanapinskiui tokia „lenkiška" kalba nebepatinka.

MARGELIS. Kas man užgins (lenkiškai kalbėti), kad moku? Aš su pačiu grafu Makarskiu kalbėjaus lenkiškai. Pirma išgėriau, išgėriau, o paskui kalbėjaus... (neturįs) an basel, ani žabiec, ani małek.

Kanapinskiui išvažiavus į ligonį, pro langą įšoka Vijurkas ir prašo Marytę degtinės, nes iš meilės gerklė išdžiūvusi. Vijurkas pasisako būtinai vesiąs Marytę, o pats galvoja gauti su ja pastovią vietą ir nebesivalkioti. Jiedviem besimeilaujant, ima kliudyti balsai už durų: nežinomo, Burokienės, paskui netikėtai sugrįžusio Kanapinskio su Margeliu. Vijurkas apsimeta

apalpusiu. Degtinės smarvę, kurią tėvas užuodė įėjęs, Marytė aiškina degtine šlaksčiusi apalpusį. Feldšeris ruošia Vijurkui vaistų. Marytė jam padeda, pakišdama vitrijolio. Vijurkas pasergsti ir puola Kanapinskį, kam jį norėjęs nužudyti ir baido jį kalėjimu. Kanapinskiui nusigandus, Vijurkas atsileidžia, gaudamas atlyginimo – Marytę. Kanapinskis sutinka sumegzti dar vieną neatmezgamą mazgą.

Veikalėlis gyvai parašytas. Daug juokingų šposų, tyčia taikomų kaimui pajuokinti. Ir autoriui tai sekės. Kaimas „Neatmezgamąjį mazgą" tuoj pamėgo ir, kur tik buvo susidariusi mėgėjų vaidintojų kuopelė, visur tą farsą pavaidino; dažnai ne po vieną kartą. Tai ir to farso reikšmė tenka mums vertinti praktika, ne viena literatine vertybe.

Literatiškai ji labai jeibinga. Pirmiausia Marytė, iš pradžių autoriaus lyg antitezė beidėjinei senajai kartai pastatyti ir taip juokingosios senųjų pusės kontrastu dar labiau pabrėžti, pati virsta farsiška, net nemalonia cinišku tėvo apgaudinėjimu. O jauti, kad ji gera širdyje, neblogas ir jos pamylėtasis šunadvokatis, tik jiems neduota tinkamos rolės. Daugiau, Margelio girtavimas per gausus čia pat scenoje. Būtų pakakę, kad jau girtas, kitur prisisprogęs pasirodytų. Klounadai to būtų sočiai užtekę. O rimtas ūkininkas, girtas būdamas, klounu virtęs, tipas lietuviuose paprastas. Kai veikalėlis literatiškai nėra prašmatnus, tai į detalių trūkumus nekreipsime dėmesio. Veikalėlio makaronizmai veikiai pavirto gyvos kalbos priežodžiais ir toliau veikė neg pats vaidinimas, pašiepdami negudrų svetimtaučių beždžionavimą. Tad šis farsas netuščias; jis giliai idėjingas – per sceną šalinti visuomenės trūkumams.

„Velnias – ne boba", dviveiksmė komedija. 42 p. 1 veiksmas. Tindžiulis valdininkas gėrėjas savo būkle ir rengias vesti Onytę. Pavyzdžiu laimingo šeimyninio gyvenimo ima Keraitį ir jo žmoną Mortą. Kaip tik Keraitis telegrama pasiskelbia atvažiuosiąs. Užeina pakeliui lietuviškų spektaklių rengėjas Graibus, pasišventėlis viešam lietuvių kultūros darbui. Iškoneveikęs Tindžiulį parazitą, atseit, jam nepadedantį darbo dirbti, raišo Tindžiulį, kad nesiskubytų vesti. Sako:

– Kaip yr, taip yr, tu dabar vis žmogus, o paskui, žiūrėk, kad nepavirstumei sumirkusia nagine. – Pats esąs to patyręs. Tindžiulis netiki. Bet pasirodo – jo idealas Keraitis bebėgąs nuo „idealės" pačios į Ameriką. Jis visai niekais pavirtęs, piktos bobos emansipantės užjodytas. Prisiskundusį, prisiverkšlenusį Keraitį Tindžiulis nusiveda į spektaklį ir ten ūžia su juo, primokydamas pačios neklausyti. Bet atsiveja Morta, gavus atsisveikinamąjį jo laišką, atsiveja ne tiek vyrą, kiek 400 rub., kuriuos, „radęs Joniuko pančekėlėje", išsivežė, jos nepavelytas.

2 veiksmas. Keraitienės nusistatymas paimti ant vyro, to „lekių sėklos", viršų ir priversti jį, kad jos klausytų. Savo esmę ji gražiai pareiškia scenoje su Graibum. Šiojo klasta išgelbėti Keraitį nuo pačios įtūžimo nepasiseka: Keraitis pakliūva pačiai, nebesiseka jam nė išmoktas pasipriešinimas ir jis grįžta namo vėl pačiai vergauti. Tindžiulis siunčia atgal savo sužadėtinei žiedelį, bijodamas gauti velnią, ne bobą.

Komedija vykusi. Yra vyriausioji idėja – neverta vesti – ir nuoseklūs įrodymai. Tipai labai aiškūs ir originalūs. Yra akcijos. Komedija tiktų klasei, nors yra keletas trūkumų pačioje konstrukcijoje. Tindžiulio savim pasigėrėjimo monologas yra neproporcingai ilgas; jis vaidinant paprastai esti praleidžiamas. Ir minėtasai Tindžiulio su Graibum dialogas, skyrium kuo geriausis, visumoje irgi yra neproporcingas. Nei Graibus, nei Tindžiulis nėra vyriausieji komedijos asmens: tai ir jų charakteristikai nėra reikalo skirti daug žymios vietos. Pati idėja yra ginčytina, tai įrodo pats savim autorius, vedęs bobą, toli gražu, ne velnią, turi vaikų ir vėl toli gražu ne toks nelaimingas kaip Keraitis. Nevedimo idėją yra gana papeikę Jakštas ir Vydūnas. Tačiau tai tik nesusipratimas: nevedimo idėja čia paimta juokams padaryti, komedijai, o ne filosofinei ar gyvenimo tiesai įrodyti.

Šiaip jau komedija konsekventingai išvystyta, viskas čia tikslu ir reikalinga, ir „Velnias – ne boba" stoja literatine savo vertybe šalia Šiaulėniškio „Sparnų"[36]. Ji parašyta nebe taip skubotai, kaip anasis farsas, sąmoningai, atsižvelgiant į dramos meno reikalavimą.

Tikdama gimnazijoms, nagrinėjant šios rūšies veikalus, „Velnias – ne boba", lygiai kaip ir „Neatmezgamas mazgas",

šiandie nebevaidinami tikrųjų mūsų teatrų scenose. Mūsų dramos menas yra nuo Petliuko autoriaus ir režisieriaus laikų žymiai pažengęs: vaidinti ieškoma prašmatnesniu turiniu ir forma veikalų. Tačiau matuodami tuodu veikalu anų laikų Rygos matu, kaip ir jų autorių, mes gauname joms nusilenkti: teatro menui Lietuvoje Petliukas savo veikalais yra gerai ir garbingai patarnavęs. „Velnias – ne boba" ilgai vaikščiojo palei mūsų scenas miestuose ir „scenas-klojimus" kaimuose.

Be originalių dramų Petliukas yra dar išvertęs Činarovo „Brangusai pabučiavimas", „Vilties" išleidimas Nr. 18, Vilnius 1910 m., 24 p.[37]

PIJUS MIČIULIS
1882–1923

Rugsėjo mėn. 2 d. Kauno ligoninėje mirė Pijus Mičiulis, ir 4 d. man teko jis iš Vytauto bažnyčios nulydėti į kapus. Pernai pavasarį ištremtas grupėje „33" lietuvių iš Vilniaus[1], tris mėnesius pagyveno pas mane. Dabar tik aš jį arčiau pažinau, nors iš tolo ir pirmiau teko jis matyti Rusijoje bei sugrįžus po karo Vilniuje. Nors Vilniuje pasikvietė mane pabūti jo kūdikio krikšto tėvu, santykiai tarp mūsų liko vis dėlto tolimi. Ir jie nepagerėjo net arti sugyvenant. Pirmiau tam buvo vienų aiškinimų, dabar atsirado kitų. Ir kai nabašninko atminimas ims eiti į istoriją, mes tai priminsime. Dabar gi pamėginkime duoti apie P. Mičiulio asmenį objektingų žinių.

„Lietuvos Žinios" 197 nr. davė P. Mičiulio jo paties surašytą, visai patikimą gyvenimo atmainų surašymą[2]. Savo žiniomis papildžius, bus jis toks. Aukštuosius mokslus M-lis ėjo Maskvos universitete Filologijos fakultete, bet diplomo negavo. Mėgino eiti ir juridinio fakulteto mokslus, bet taip pat ne iki galo. Grįžęs Vilniun, užsiėmė literatūra. Čia jis parašė pirmąjį lietuviškąjį kabaretą, pajuokiamus, linksmus, gyviems taikomus kupletus, kuriems netrūko skonies ir sumaningumo. Be to, jo

buvo paskelbta du dramatiniu veikalu: 1) „Erškėčių taku", penkių veiksmų drama. „Teatras", Nr. 13-15, Vilnius, 1913, 181 p. (39+41+36+22+15)[3], ir 2) „Sugriuvęs gyvenimas", trijų veiksmų drama. Pirmojo dramatinių veikalų „Blaivybės" konkurso premijuota. Vilnius, 113 (25 + 21 + 20). Karui prasidėjus, grįžo Maskvon ir dirbo nukentėjusiems dėl karo šelpti komitete, 1916 m. nukilo Minskan centro įgaliotiniu, kur galop 1918 m. tvarkė tremtinių grąžinimą. Ten koncentravosi didžiosios tremtinių masės. Vokiečiams pasitraukiant iš Lietuvos, vėl grįžo Vilniun drauge su suorganizuota Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugija, jos Poliklinika[4], kurios buvo šeimininku ir valdybos nariu. Šalia to buvo Lietuvių klubo prezidiumo nariu ir mišrosios Lietuvių-gudų komisijos pirmininku[5], kiek tiek rašinėjo laikraščiams ir kurį laiką buvo atsakomuoju „Głos ludu"[6] redaktorium, net jį tvarkė.

Niekur M-lis nevaidino vedamosios rolės, bet nesišalino jokio lietuvių susispietimo ir jų darbo. Lenkai negalėjo jo nepastebėti kaipo „wszędobylskio"[7] ir, tremdami lietuvių ir gudų veikėjus, nepaliko ir jo. Kaune atsiradęs, ilgai rinkosi sau karjerą, nedaug ką teduodamas, bet daug reikalaudamas, tad niekur nepristodamas prie nuolatinio darbo. Per dukart buvo įstojęs į „Lietuvos Žinių"[8] redakciją, bet ir ten neilgam.

Pijus Mičiulis buvo gimęs 1882 m. Ožkabalių kaime, Vilkaviškio parapijoje, ir išėjęs Marijampolės gimnaziją; uostęs aukštųjų mokslų, matęs daugelį darbo rūšių, bet visa dirbo lig tik tam laikui, nujausdamas kažką nuolatinį kur kitur, bet taip ir neprisiartinęs prie tojo nuolatinio darbo. Rodės tingis, bet dabar visai aišku: jo būta liguisto, su valios, energijos atrofija. Pas mane pavestą jam dviejų veiksmų „Pajacų" operą[9] vertė, ištisomis dienomis sėdėdamas, daugiau nei šešias savaites, o padaryti buvo galima per kelias dienas.

O gabus tai buvo vyras. Ypač nuosekliai nupasakoti. Gausiakalbis, lėtas, tuo savo dėstymo nuoseklumu ir pilnumu buvo net įkyrus, ypač gyvoj kalboj, kur daugiau mėgstamos gyvos ekspliozijos, o ne upelio čiurlenimas. Rašte tačiau tai gali virsti dideliu pliusu, jei rašytojas tesivaldo ir teduoda tiek, kiek tema reikalinga.

Tam pavyzdžiu teesie pirmasis, aukščiau paminėtasis dramatinis veikalas „Erškėčių taku". Tai ilgoka pasaka. Tema siaurai užsibrėžta. Diegelis, pažangus studentas, repetuodamas Tiškos berniuką, įsimyli jo dukrą Onytę, bet neapkenčia paties tėvo. Šisai atgalainis, storžievis, negailestingas, visus kankina; ir kai visi jo lenkias, vienas Diegelis rėžia jam teisybę į akis ir bevelija iš jo namų išvažiuoti neg nusilenkti. Tai dramatinei pozicijai nupiešti suvartota ta viena peripetija – dėl tarno. Šiaip jau yra daug kalbos apie pedagogiją, berniuko auklėjimą. Tuo jis imponuoja vaiko motinai, vis dėlto nei jos, nei mylimosios, nei auklėtinio neklauso, išsiveržia į studentų skurdą, kur bevelija susirgti, neg kam vėl lenktis.

Draugų išsiųstas į Jaltą, ten patyręs savo padėtį prieš pat atvažiuojant sužieduotinei, bevelija nusiskandinti, neg jai toks pasirodyti. Onytė buvo taip pat bepadaranti, tik draugų įspėta, kokį įsakymą paliko sužadėtinis, sutinka su savo likimu – erškėčių taku eiti į šviesią ateitį.

Pakartoju, šitas pajėgų bandymas literatūros dirvoje liudija mums P. Mičiulį turėjus vieną gerą sąlygą rašyti, būtent iškalbingumą. Drama tačiau meno atžvilgiu silpna, jos dalys neproporcingos, jos veikėjai nevienodai pakankamai apibūdinami; visa daro įspūdžio gerų apmatų, kuriems ataustі neteko kantrybės.

Kalba graži, sklandi. Tačiau neišvengta klaidų ir solecizmų: viešnia jo čia vadinama – *svetė, gyvenimas kur kas čia neteisingas,* 7; *su laiku, kame dalykas, ką sakysi, Broniuk (čto skažeš), kas link, duokim sau, laike pamokinimo,* 29; *bežadžiai, sujudintai, pagelbėsiva sau ant nelaimės, paslėpė kišenėn stiklinę (priačet),* 101; *skaitau priederme (sčitaju), pasiremia komodan,* t. ir t.

Jau visai kitokis antrasis dramatinis veikalas „Sugriuvęs gyvenimas". Tiekiamas „Blaivybės" reikalui[10], šis veikalas tendencingas, pieštas per stipriomis spalvomis, daug rezonavimo, dėl kurių sodiečiai veikėjai rodos dirbtini, per inteligentiški. Vis dėlto dalių proporcingumu ir visa literatine struktūra tai geras skaityti dramatizuotas veikalas. Jo nevaidina tik dėl to, kad nuobodokas ir iš pradžių daug kalba apie nesamą sce-

noje girtuoklį ūkininką, dėl kurio griūva gyvenimas. Kaip „Erškėčių taku" rodės nenatūrali motinos rolė, kuri advokatauja įsimylėjusiai dukteriai pas jos mylimąjį, taip čia darbininko Jono rolė, kurs įsimylėjęs girtuoklio dukrą ir tą pačią alkoholikę, pasiryžęs yra savo sutaupytus šimtelius atiduoti girtuoklio sūnui dubos likučiams išgelbėti. Nesceningas ir trečiasis veiksmas, kur filosofuojama apie atsiradimą „dugne". Tai nelietuviška; tai rusų „na dnie"[11], kur girtuokliai atsiduria, kol patenka į kriminalą.

Vis dėlto tai gilus savo mintimis veikalas, skaistus žybtelėjimas labai žymaus dramatinio talento; indėlis į mūsų skaitomąją literatūrą. Jei taip sparčiai būtų Mičiulis lavinęsis per tuos dešimtį metų, būtų galop davęs Europos mato veikalų. Jis sakydavos turįs jų. Bet kada rašytų? Rodos, daugiau nebus nieko pabaigęs, nors tai žadėjos „ Švyturiui"[12] padarysiąs.

Mes neturime Mičiulio „Lietuviškojo Kabareto" (jis, rodos, bent ištraukomis buvo išspausdintas), tai negalime jo įvertinti poezijos ir eiliavimo atžvilgiu. Tačiau paliktosios albumuose eilutės ir vienos įdėtosios į „Sugriuvusį gyvenimą" (67 p.) liudija Mičiulį turėjus ir dainiaus dovanos. Pacituokime Kazinkės, advokato-bosiako[13], deklamaciją.

Ne!.. Gana jau man kentėti!
Karčias ašaras šalin!
Laikas keikti, ne mylėti...
Graudi pasaka tolyn!
Pančius degančios krūtinės,
Laisvę mylinčios širdies,
Vilties, gal jau paskutinės...
Plėškit!.. raukit iš šaknies!
Lai putoja ši stiklinė!
Prie manęs, draugai, visi!
Mums čion Mūza dilgėlinė
„Juvenalų" nebaisi!
Ei! kankles rankon man duokit!
Stygos – gyvos! Suskambės...
Iškilmingai uždainuokit –
Širdy viltis pražydės.
Jūs, Satyrai ir Vakchankos,
Sėbrai svaigstamų puotų,

Būkit šiandien man prielankūs,
Susitelkite kartu!
Jūs, kartybės aklos meilės,
Čion užsnūskite greta!
Baigias viskas...
Mano laimės laidotuvių ši puota...
Ir daina ši paskutinė
Lyg kaip gulbės sudejuos.
Kulkos persmeigta krūtinė
Ten... padangės debesuos!

Tie, kuriuos teko Mičiuliui mokyti, su dideli pasigėrėjimu atsimena tą jo darbą, pedagoginius sugebėjimus. Apie vaikų auklėjimą jo galvota. Tai liudija „Erškėčių taku" veik. 1–3 dialogas su Tiškiene.

Temperamento buvo lėto, bet choleriško; įsimylėjęs buvo gražią savo barzdą, karpomą asiriečių mada, dėl to buvo šaukiamas Nabuchodonosoru[14].

Tam kartui gana pažymėti, jog Pijui Mičiuliui, „Sugriuvusio gyvenimo" autoriui, yra kertelė mūsų istorijoje[15].

Pijus Mičiulis mėgino eiliuoti. Gaila, kad maža kuo tepasirodė. O būta jo originalaus jumoristo. Minėtame „Lietuviškame Kabarete" Vilniuje buvo pavaidinta viena dalis P. Mičiulio:

„Piktžolių trejanka", parašyta trimis dalimis. Šita trejanka Mičiulį iš vieno sykio padarė tarp vilniečių lietuvių populiarų. Buvo ketinta, jau autoriui mirus, ir Kaune pastatyti tą „Trejanką", bet lietuviškasis kabaretas Kaune neprigijo.

Be to dar yra likę:

„Liaudies priešas", Ibseno[16] sekimas, juodraštyje, 120 p. Ir dar šiokių tokių nuotrupų.

GABRIELIUS LANDSBERGIS (ŽEMKALNIS)
† 1916 M.

„Lietuvos Balsui"[1] telegrafu duota trumpa žinutė: pasimirė Žemkalnis.

Jokių smulkmenų. Nori tikėk, nori ne. Ir netikėtumei žmogus, ir atstumtumei nuo savęs visas tos rūšies žineles – teesie jos visos neteisingos! Bet jei teisingos, nebeatstumsi; jei kas mirė, nebeprikelsi.

Pamažu atsigaivelės mūsų tėvynė; da gal pražydės ligi šiol nematytais žiedais. Bet visa to nebematys daugelis pačių gerųjų jos sūnų ir dukterų, kurie it Moizės[2], vedę Tėvynę į pažadėtąją laisvės ir laimės gadynę, gavo pačioje jos angoje sustoti, iš tolo ją bepalaiminę. Jų tarpe štai ir vienas karščiausių Lietuvos mylėtojų – Gabrielius Landsbergis.

Jo paveikslui parašyti reiktų daug varsų. Aš jų tiek neturiu. Ir iš tų, kurių yra, kai kurios tamsesnės laikinai tenka atidėti. Per ilga gal kas ir jas suvartos; o gal ir visiškai pamos ranka taręs:

– Tuščia jų, nesvarbu; paveikslas ir be jų aiškus. O kad bent kiek šviesesnis už tikrąjį, tai tik naudai dar likusiųjų čia pavargti.

A. a. Gabrielius Landsbergis, Šiaulių apskrities Linkuvos parapijos bajoras ir dvarininkas[3], buvo vienas nedaugelio tų, kurių susiprantant, jog jie tebėra lietuviai, taip karštai kitados troškome, o dabar imame bijoti.

Pirmiau mums rodės, kad sulenkėjusiems mūsų bajorams ėmus virsti lietuviais, ūmai prašvis nauja politikos būklės gadynė; ūmai gausime daug inteligentų darbininkų, daug šviesių šeimynų, kurios taps centrais augančiai mūsų jaunuomenei; na, ir daug turto, be kurio vis negalime nieko tvirto įsisteigti – nei mokyklų, nei draugijų.

Sudėtinė jaunosios Lietuvos siela, žinoma, veikė į bajorus, ir jie bent kiek atsiliepė. Iš savo srities davė bent kiek žmonių darbininkų ir šeimynų. Davė, ir lietuviai jų nusitvėrė. Tik ar visais pasidžiaugė? Oi, ne!

Vakarykštieji „lenkai“, bent lenkų tradicijomis išpuoselėti, da vakar privilegijuotieji, per ilgus amžius savotišką būdą gavę, – susilieti susiliejo su liaudies Lietuva, su demokratija; priimti priėmė jos idealus, – tik dažnai kitų akims.

Patyrinėjus neilgą jų veikimą lietuvių visuomenėje, lengva pasergėti, kad tie ūmai atvirtę lenkai bajorai daugiau savo raugu užraugia naująją lietuvių sritį, neg patys jos raugu užsiraugia. Kalbos pasisavinimo čia toli gražu neužtenka.

Visa savo esybe palikę pirmykščiais, tik prisidengę nauja frazeologija, tie nauji lietuvių liaudies talkininkai dažnai tik drumsčia ir stabdo jos tautybės augimą, neg kelia. Ir Lietuvos liaudžiai dažnai baisu, kai į jos tautybės šventyklą pradeda eiti žmonių su savais dievaičiais, kai pasergsti, jog tiems naujikams visai nešventa, kas pamatiniam tautos sluoksniui šventa.

Bet jei pasitaiko laimingų išimčių, tai jau tikrai esti kuo pasidžiaugia. Tokia išimtimi laikau ir Gabrielių Landsbergį.

Savo klasės ir giminės jeibėmis ir savumais, žinai, ir jis netesėjo nusikratyti – tai kelių kartų darbas, ne vieno gero noro; tai paliko jo, taip sakant, privatiniams dalykams. Bet sukurstytas ir įtrauktas į tam tikras lietuvių visuomenės gyvenimo vėžes, jis visą jau laiką išliko nuosakus ir savo apsiėjimais lietuvių tautybei visai ištikimas.

Gabrielius Landsbergis buvo „litvomanas“. Taip tie mūsų išvirtėliai bajorai, kurie buvo Lietuvą paniekinę, pakrikštijo tuos savo brolius bajorus ir ne savo brolius demokratus, kurie pirmieji buvo užsiliepsnoję nauja idėja – nužerti nuo lietuvių sielos pelenus, kuriais kaimynai buvo ją apkasę, ir įpūsti jiems tautinį susipratimą. Pravardžiuodami „lenkai“ manė „lietuvius“ pašaipa užmušią. Silpnavalius ir užmušė. Tik ne tokios tamprios dvasios žmones kaip G. Landsbergis. Jis mielai priėmė primetamą jam manijos ligą ir drąsiai pasakė savo srities žmonėms:

– Taip, aš nuolat kliedu Lietuva, aš sergu dvasia; tačiau tik dėl to, kad jūs tuo „nesergate“, kad jūs tebesate viso šimtmečio atgalainiai, kad jums neprisiima naujos gadynės čiepai, kad jaunoji Lietuva ima jumyse matyti savo priešininkus, o ne bro-

lius ir bendradarbius! Susipraskite ir imkite pagaliau Lietuvos likimu sielotis; susirkite ir jūs ta manija, nes tai garbės ir priedermių „liga".

Nepermaldaujamo, neatkalbamo, jokių pasaulyje didybių nebijančio, jokių pelnų ir malonių sau iš jų nelaukiančio pranašo būdu Gabrielius Landsbergis skelbė lietuvybės susipratimą tarp bajorų. Ne tik skelbė, bet drįso tiesiog to iš visų reikalauti ir už priešinimąsi Lietuvos didumui grasyti istorijos bausmėmis.

Agitavo, rėmės, pykos, nedarydamas jokių kompromisų, nepripažindamas lietuvybės dalyke jokių pusėtinumų. Tad veikiai įgijo bajorų tarpe tokių priešininkų, kad toliau nei gyventi, nei darbuotis su jais nebegalėjo; gavo su Karpiais ir kitais, su kuriais rišo jį daug ryšių, persiskirti[4].

Kaip ten buvo, taip. G. Landsbergio nuopelnas, kad pirmas susiėmęs ant savęs bajorų perkūnus, paliko jau pralaužtus ledus į tą sritį kitiems jau po mažesniais perkūnais.

Ištižusioms mūsų šviesuomenės šeimynoms G. Landsbergis taip pat buvo kietos uolos pavyzdys.

Mes turime nebemaža mokytų žmonių; tik neturime inteligentingų šeimynų. Ir tas dalykas neina geryn. Kaip ėdė mūsų išponėjusių brolių šeimynas svetimtaučių vėžys, taip ir tebeėda. Giliausias lietuvio jaunikio mokslas, prakilniausios idėjos, tvirčiausi pasiryžimai šipuliais suskyla, susidūrus su moteriška svetimtaute, nors ji būtų gryniausia bemokslė tarnaitė, visu kuo už savo vyrą lietuvį mažesnė.

Žinomasai iš senų senovės lietuvių lėtumas – tai tikra jų vyriškumo „lepšystė", tai tikra mūsų tautos gangrena ir skaudžiausia nelaimė. Kai kiti sumyšta su svetimos rasės žmonėmis, tai tik savo rasę pagerina. Mūsiškiai, vienu gyvulių instinktu tegyvendami, o ne savo išauklėtu ir kombinuojančiu protu, nei sau nesusiieško laimės, nei tautos nepalaimina: jie nepasigerina, bet žūva.

Niekuo, nei meile nepaperkamų principų žmogus, radikalas mylimajai idėjai, kuriai buvo pasiryžęs tarnauti, G. Landsbergis radikaliai sureformavo ir savo šeimyną. Vedė voluinietę lenkę,

nepaprastai kantrią, dorą ir gero, garbingo būdo žmoną, ligi tol nė žodelio lietuviškai negirdėjusią. Sugyveno. Bet ligi tik pradėjo vaikų rastis[5], Gabrielius griežtai pareikalavo, kad jo šeimyna būtų lietuviška. Vilniečiai pasigėrėdami juokdavos, kad Gabrielius tą šeimynos reformą padaręs per tris dienas: pareikalavęs iš savo žmonos, kad per tą laiką gautų būtinai lietuvaitę žindyvę ir pati pakaktinai pramoktų vaikus lietuviškai šnekinti.

Kaip ten buvo, taip. Gana, kad Gabrielius Landsbergis davė Lietuvai, nors iš lenkės gimusius, tačiau tvirtus lietuvius vaikus, kurie nebe šiandie darbuojasi Lietuvos naudai.

G. L. buvo labai karšto, nenumaldomo kraujo, ir to savo temperamento kone ligi pat senatvei nenustojo. Gal jau baigė eiti 70 metų, grynai balta barzda, vaizdus, lyg Mateikos paveikslų senuolis[6]. Senas kūnu, paliegęs, dažnai susergąs, dvasia tebebuvo lyg jaunas, Linkuvos laikų. Jam teberūpėjo visa, kas tik paliečia mylimą Lietuvą ir darbą jos naudai. Tebesidžiaugė, kai girdėjo kokį sutartinį darbą, nežiūrėdamas, kas jį dirba. Tebepyko ant „srovių" srovelių, už kurių galvos darbas nėjo taip sparčiai, kaip jis norėjo.

Pasiskaityk Žemkalnio (tokia jo buvo pravardė raštuose) publicistikos straipsnių, rašytų prieš 10–12 metų ir dabar – beveik nepajusi skirtumo; nei protas nepailsęs, nei būdas, visų senių tai bendra jeibė, neapkartęs, nei plunksna neapsunkėjusi. Tas pats Žemkalnis: gabus, iškalbingas; karštas kovotojas už Lietuvą ir jos gerovę plunksna, kaip gyvas, karštas buvo kovotojas už ją žodžiu.

Brangintina buvo jo drąsa, net šiurkštumas – žodžiu ir raštu lygiai atvirai pasakyti tikrą tiesą, ką jis mano apie šį ar tą atsitikimą ar pasireiškimą viešame mūsų gyvenime. Pats pažangos žmogus, nepataikavo tariamiesiems „pirmeiviams". Pats tikintis katalikas, lankąs bažnyčią, nepataikavo tariamiesiems „klerikalams". Žemkalnis nevizgino uodega, kad vieni ar kiti pavadintų jį savo žmogum. Jis buvo sau žmogus ir gana.

Jausmų neskirstė į dvi dali. Kas jam pamėgo, žmogus ar jo darbas, tam atidavė visą savo meilę ir pagarbą, tą į akis ar už

akių gyrė. Kas nepatiko, kam nepritarė, to neužmiršo per visą savo amžių, į akis ir už akių peikė ir barė, kad ir iš jo būtų daug gerumo prityręs buvęs.

Publicistikoje jo plunksna nemaža svėrė. Jis visados mokėjo savotiškai pasvarstyti ir apibūdinti dalyką. Tad redaktoriai ne sykį dėjo tokias aštrybes Žemkalnio straipsnių, kokių iš kitų rašytojų nė už ką nebūtų priėmę. Žemkalnis reikėjo matuoti kitokiu matu.

Ne mokslo, bet publicistikos reikalu buvo parašęs ir istorijos veikalėlį apie lietuvius ir lenkus*: juo norėjo pasiekti išsigimėlius bajorus, kurių negalėjo pasiekti gyvu žodžiu.

Šakotos sielos buvo Žemkalnis. Lietuvių tautininkas, agitatorius, publicistas, – viso to, rods, buvo gana, kad mirdamas jaustųsi gyvenęs, nepelėjęs, kad jo jausmai, lyg tekąs vanduo, mainės ir naujinos, duodami ir jam pačiam naujumo.

Bet tikras jo talentas ir pašaukimas buvo dramos dailė. Nei gražus jau amžius, nei kiti būtinieji darbai dėl duonos nekliudė Žemkalniui ruoštis, mokytis rolių, vaidinti arba režisuoti kokį labiau tinkamą scenos veikalą.

Temperamentas, įspūdingumas, jautrumas, vikrumas leido Žemkalniui suprasti rolę ir ją tinkamai atvaidinti. Kai kurių jo vaidintų rolių tiesiog negali užmiršti, k. va: Pietro Karuzo[8].

Dramos dailėje jis tiesiog buvo paskendęs. Jei nevaidino ir nerežisavo, tai rašė scenai veikalus, kurių tinkamų taip maža dar teturime. Ir čia jam pusėtinai sekės. Jo „Blinda" ir „Birutė" – populiarūs veikalai, dažnai vaidinami, ilgai nebus užmiršti[9].

Štai greituoju apmesti apmatai, kurie tęviršt teks atausti. Štai dugnas, kuris reiks gyvai nuvarsoti, susilaukus patogaus laiko, kada bus galima prieiti prie tam tikrų šaltinių.

Tą pluoštą charakteringų žinių apie a. a. Gabrielių Landsbergį-Žemkalnį dedu ant kapo jam kaipo savo prieteliui, su kuriuo santykiai per keliolika metų dažno susidūrimo vieną sykį tebuvo susidrumstę ir tai nelabai ir neilgam laikui. O jis buvo smarkus – daug nereikėjo.

---

* Žemkalnis. „Lenkai ir lietuviai nuo 1228 m." Chicago, 1899, 64 p.[7]

Jei karas neprarijo šen ir ten mano palaikiotų laiškų, aš duosiu keletą, kurie geriau nušvies patį jų rašytoją Gabrielių, neg aš tai sugebėjau padaryti trumpame nekrologe.

Kad ne karas, ir tauta būtų padėjus jam vainiką už tai, kad paliko savo buvimo šioje pakalnėje žymę, kuri mūsų visuomenėje ir literatūros istorijoje neišdils.

Amžiną atilsį geram Lietuvos sūnui!

VILIMAS VYDŪNAS

60 m. amžiaus ir 30 m. literatūros darbo suėjus

APIE VYDŪNĄ YRA RAŠĘ

1. Jis pats „Lietuvos Albume", 425[1].

2. Jis pats „Gairių" 1924 m. Nr. 1: „Meno esmė ir jos dirvonai", „Menas ir kultūros eiga", „Kuri drama mums reikalinga".

3. Jis pats: autoatestacijos jo knygų įžangose.

4. Jis pats „Darbymečio" 8 nr., 67 p. P. Biržio „Sielos sparnų" recenzijoje.

5. Jis pats „M. L. Lietuvių šventėje".

6. Jis pats „Lietuvos" 1927 m. 206 nr.

7. Jis pats „Naujo Žodžio" 1928 m. 1 nr. „Tikrasis Vydūnas".

8. Jis pats „Darbymečio" 3 nr., 54 p. „Atsakymas Sirakuzinui".

9. Prof. Česnys „Ateities" 1911 m. 423–30 p., 490–98 p. „Dėl Vydūno minčių ‚Jaunime'".

10. B. Sirakuzinas „Jūrių Varpų" recenzijoje, „Skaitymų" 1921 m. 5 kn.

11. J. Kindaras „Žvaigždžių Takų" recenzijoje „Skaitymų" 6 kn.

12. J. Dobilas „Skaitymų" 10 kn., 82 p. „Mintys ir pastabos, kaip Vydūną suprasti".

13. J. Vilūnas „Naujojoje Gadynėje" 1922–1923 m., 1, 2-3 nr. „Vydūno kūryba".

14. Vaižgantas „Laisvėje" 1920 m. 18 nr. „Tautos Gyvatos" recenzijoje.

15. Vaižgantas „Krašto Balse" 1922 m. 24 nr. „Likimo Bangų" recenzijoje.

16. Vaižgantas „Židinyje" 1926 m. 4 nr. Apie misteriją.

17. V. Bičiūnas „Židinyje" 1927 m., 7–8 nr. „Kovos dėl Lietuvos laisvės motyvai Vydūno raštuose".

18. „Lietuva" 1927 m. 204 nr. „Vydūnas".

19. „Lietuvos Aidas" 1928 m. 43 nr. įžanginiame Krauso ir L. S. str.

20. „Trimitas" 12 nr. F. Kiršos str.

21. „Lietuvos Žinios" 68 nr.

22. „Rytas" 68 nr. Kirtiklio ir Matusevičaitės str.[2] Ir kiti laikraščiai, minėdami sukaktį.

ĮŽANGA

Mechaniškai sumesti kurio autoriaus kūryba nėra keblus uždavinys: visi daviniai čia pat, kitur jų ieškoti netenka. Sunkiau įvertinti, nagrinėjant iš esmės: tam dalykui tenka pažinti pati kūrėjo nuotaika ir kuriomis sąlygomis ji yra susidariusi. Pirmiausia reikia suvokti atskirų kūrinių kiltis – genezė, jų laiko nuoseklumas, kūrėjo pasiruošimas ir kieno jam padaryta įtakos.

Vydūnas, kai kam tai rodos nuliekamas dalykas, turi pagirtiną paprotį chronologiškai precizuoti savo kūrinius. Nagrinėtojui tai tikra mokslo dovana. Turėdami tikras parašymo datas, mes iš karto atsirandame nuoseklumo vagoje.

Sunkiau yra patirti antras dalykas – kūrimo aplinkybės, nes Vydūnas savo gyvenimo ir savo mokslo visai neprecizuoja; jo autobiografija „Lietuvos Albume" neduoda mums nė vienos datos, kada ir kur jis yra pradėjęs vieną ar kitą savo gyvenimo ir darbo dėl duonos laikotarpį, kada ir kur ėjęs mokslus, kurios įtakos šiuo metu buvo žymiausios.

Šito defekto neatitaiso nė pats paskutinis paties rašytojo prisipažinimas, būtent straipsnis š. m. „Naujo Žodžio" Nr. 1:

„Tikrasis Vydūnas“[3]. Vis dėlto jis duoda mums tikrų tikriausio pagrindo, kuo remtis, sprendžiant Vydūno mokslavyrio, Vydūno menininko kūrybą. Savo autobiografijoje V. pasisako į vokiečių universitetus išvažiavęs ruoštis dėstyti vidurinėse mokyklose fransų ir anglų kalbas (ir įgijęs teises, jas dėstė per visą 35 m. mokytojavimo laiką). „Bet vyriausiai studijavau filosofijos istoriją ir tikybos, kultūros, istorijos, meno, gamtos mokslų ir teisių filosofiją, literatūros ir meno istoriją. Be to, dar studijavau sociologiją ir sanskrito kalbą ir sekiau dar tūlas kitas man reikalingas mokslo šakas“. Šitą gana keistoką įvairių rūšių mokslo sugrupavimą (jie dėstomi keliuose fakultetuose) V. šitaip apibūdina minėtame savo straipsnyje: „Mano mokslas yra visiškai kitas negu paprastai mokslo žmonių. Universitetuose ėjau mokslus vien su tuo tikslu, kad susipažinčiau su galutinomis įvairiausių (!) mokslų žiniomis. Nesimokinau, universitetuose būdamas, kvotimams, nežiūrint tų, kuriuos aš pats sau išdaviau. Todėl aš gal ir tikro paprasto mokslo neturiu. Vienok... rodos, kad šių dienų aukščiausius Europos kultūros išmanymus visai gerai pažįstu ir matau, kad jie nepasiekia tai, ką senovės kultūros yra pažinusios“.

Vadinas, V. bus mums šviesus autodidaktas, gyvas protas, pilnas iniciatyvos įdėti į mokslus korektyvų. Kitas dalykas, ar tai jam pasisekė ir ar galėjo pasisekti, pirma neatsistojus visų tų mokslų aukštybėse, kol pamėgins juos peraugti. Net derinimas moderninio mokslo pasiektų išdavų tam, „ką senovės kultūros yra pažinusios“, rodos nuliekamas darbas ir netikslus: naujieji mokslai ir Vydūno pamėgtasis indų pažinimas, budizmas arba teosofija ne tos pat rūšies, kad būtų galima juos lyginti ar vieną kitu papildinėti; antra, senovės kultūra galima pažinti ir visai skyrium, kaip žydai savo kultūrą, savo talmudizmą visai savaimingai pažįsta savo studijų įstaigose; moderniniai mokslai ir filosofinės sistemos iš dalies net tam kliudo.

Jei mokslinė to uždavinio pusė tenka gana skeptiškai traktuoti, tai antras V. prisipažinimas įgyja mūsų akyse nepaprasto svarbumo, pastato jį tikroje lietuvių tautos kultūrinimo vietoje ir šioje srityje sudaro tikrus V. nuopelnus, už kurius jis ren-

giamasi šioje aukštoje įstaigoje universitete ir plačioje visuomenėje pagerbti. Būtent: „Kalbu apie labai nepaprastus dalykus <...> apie pačius svarbiausius, apie pagrindinius žmogaus gyvenimo klausimus. Žmonės, negyvendami žmoniškai natūraliai, tai esti dorovingai, negali prieiti gyvenimo slėpinių <...> Manoma, žmogus galįs išminties įgyti mokslus eidamas, o mokslas nieko nereiškia, jeigu žmogus nesistengia gyventi dorovingai <...> Aš iš lietuvių tautos laukiu, kad ji vykintų žmogaus ir tautos gyvenimo prasmę, tai esti, kad ji siektų aukštesnio, tobulesnio žmoniškumo <...> visa to, kas kelia lietuvių tautą ant aukštesnio žmoniškumo kultūros laipsnio <...> Pats lietuviškumo išlaikymas yra antros eilės dalykas. Jis yra forma. O man rūpi esmė. Ir aš noriu dirbti ne kelių žmonių (vadinas, ne tai vienai Mažajai Lietuvai – *T.*), bet dvasiniam visos lietuvių tautos labui".

Čia mes galėtume pasakyti, kad Vydūnas laužias į atviras duris. Į ką gi daugiau žmoniją visos krikščioniškosios religijos skatina, jei ne į „siekimą aukštesnio tobulesnio žmoniškumo", jei ne į kultūrą, kuri suprantama prasmėje sušvelnėjimo, sužmoniškėjimo, ramybės ir dvasiškumo? Šimtus priemonių tam rekomenduoja krikščioniškosios religijos, ypač katalikiškoji askezė. Bet jei Vydūnui budizmo pasiektasis gyvenimo ir po mirties slėpinių pažinimas rodos aukštesnis, su tuo kaip su faktu turime skaitytis ir anksčiau ar vėliau subalansuoti, ko ir kiek Vydūnas, šiuo keliu eidamas, bus palikęs tautiškai lietuvių kultūrai. Uždavinys platus, nes tam tenka panaudoti visa pusė šimto jo parašytųjų veikalų, be to, ką jis skelbia gyvu žodžiu atsitiktinai, bet dažnai paskaitomis ir nuolat savo vedamosiose Prūsų lietuvių draugovėse.

V. RAŠTŲ LOBYNAS

CHRONOLOGIŠKAI

1898. Pasiilgimas Veldėtojo. Drama. Rankraštis.
1899. Numanė. Vienveiksmė komedija. 30 p. Išspausdinta 1911.

1899. Jonuks. Dviveiksmė Joninių komaida. 64 p. 1908, 1920.
1899. Vėtra. Tragaida viename veiksme. 31 p. (Prabotšiû šešêliu). 1908 m.
1899. Ne sau-žmonės. Drama viename veiksme. 39 p. (Prabotšiû šešêliu). 1908 m.
1899. Šventa Ugnis. Mysteria trijose dalyse. 87 p. (Prabotšiû šešêliu). 1908.
1902. Ruomuva. Triveiksmė tragaida. 159 p. (Amžinos Ugnies). 1912.
1902. Tėviškė. Vienveiksmis dramatiškas veikalas. 52 p. 1908.
1904. Birutininkai. Dviveiksmė komedija. 79 p. 1910.
1904. Lietuvos Aidos. Klänge aus Litauen. 76 p. 1904.
1905. Vîrai. Vieno veiksmo komaida. 40 p. 1923.
1905 ir 1906. Šaltinis. Kas antra menesi išeinas raštas pavestas gilesniam givasties (givibes) išpažinimui.
1907. Mirtis ir kas toliau? 48 p. 1907, 1920.
1907. Slėpiningoji Žmogaus Didîbė. 62 p. 1907, 1921.
1907. Visatos (visumos) sâranga. 63 p. 1907, 1921.
1907. Kur prots? Komedija vienu veiksmu. 64 p. 1907.
1908. Žmonijos kelias. 52 p. 1908, 1914.
1908. Likimo kilmė. 100 p. 1908.
1908. Anga. 15 p. (Prabotšiû šešėliû). 1908.
1908. Vaidilûtê. Triveiksmė tragaida. 95 p. (Amžinos Ugnies). 1912.
1908. Piktoji gudrîbê. Komedija vienu veiksmu. 51 p. 1908.
1909. Apsišvietimas. 80 p. 1909.
1909. Gimdîmo slêpiniai. 102 p. 1909, 1919. 1921.
1909. Namû ugnelê. Vienveiksmė drâma. 51 p. (Amžinos Ugnies). 1912.
1909. Lietuvos varpeliai. 1909.
1910. Mûsû uždavinîs. 188 p. 1910, 1921.
1910. Mûsû Laimêjimas. Mystêria. Trys veiksmeliai. 48 p. 1913.
1910. Lietuvos pasakêlê. Vienveiksmis dramatinis poemas. 30 p. 1913.
1910. Smarkusis Kruša. Vienveiksmê komedija. 28 p. 1913.
1911-14 Jaunimas. Mėnesinis laikraštis skiriamas jauniesiems.

1912. Liepsnû Rîto ir Vâkaro Giesmês. Regêjimai. (Amžinos Ugnies). 5 ir 8 p. 1912.
1912. Sigutê. Iš Lietuviû pâsakos sumanîta vienveiksmê mystêria. 32 p. 1914.
1912. Vargšas ir Besotis. Vienveiksmis Žaismas. Sumanîtas iš žmoniû pasakos. 26 p. 1914.
1912. Vadovas lietuviû kalbai pramokti. Führer zur Erlernung der Anfangsgründe der litauischen Sprache. 132 p. 1912, 1924.
1914. Jûrû Varpai. Triveiksmê mystêrîa. 126 p. 1920.
1914. Ragana. Vieno veiksmo mystêria. 38 p. 1918.
1914. Kaimo didvîris. Apisakėlê. Iš „Jaunimas". 20 p. 1914.
1915. Naujovê. Lietuviû lâbui skiriamas laikraštis. 48+40+36 p.=124 p. (Trys leidinėliai).
1916. Litauen in Vergangenheit und Gegenwart.
1916. Deutsch-Litauischer Wortschats. Dingęs.
1918. Alfred Tennyson. Enokas Arden. Iš Anglû kalbos vertê į Lietuvîû kalbâ Vidûnas. 39 p. 1918. Eilėmis.
1919. Einführung in die litauische Sprache. 144 p. 1919.
1919. Vergai ir Dîkiai. Keturiû veiksmû tragaida. 126 p. 1919.
1920. Tautos Gîvata. Filosofiški-sociologiški aiškinimai. 152 p. 1920.
1920. Sąmonė. Rankraštis.
1920. Žvaigždiu Takai. Triveiksmė pâsakos drâma. 56 p. 1920.
1921-25 Darbimetis. Laikraštis tautos dvasiai tvirtinti. 1–4, 5, 9–7, 8, 9.
1922. Likimo Bangos. Penkiû veiksmû drâma. Iš pâsakû âmžiaus. 120 p. 1922.
1922. Karalaitė. Triveiksmê drâma iš Žemaitiû pasakos. 78 p. 1925.
1923. Varpstis. Triveiksmê dramâ. 70 p. 1923.
1927. Mažosios Lietuvos Lietuviû Šventê, su giesmêmis, kalbomis ir dainomis. Klaipêdoje 1927 mt. antrâ Sekminiû dienâ. Birželio 6-ją, 4 val. 56 p.

Be dvejeto pačių pirmųjų raštų, visus kitus yra išleidusi „Rūtos" bendrovė[4].

Rūšimis. Filosofiško turinio. 1. Mirtis ir kas toliau. 2. Slėpiningoji Žmogaus Didybė. 3. Visatos Sąranga. 4. Žmonijos Kelias. 5. Likimo kilmė. 6. Apšvietimas. 7. Gimdymo slėpiniai. 8. Mūsų uždavinys. 9. Tautos gyvata.

Laikraščiai: 1. Šaltinis. 2. Jaunimas. 3. Naujovė. 4. Darbymetis.

Misterijos: 1. Šventa Ugnis. 2. Mūsų Laimėjimas. 3. Sigutė. 4. Jūrių Varpai. 5. Ragana.

Dramos: 1. Ne sau žmonės. 2. Tėviškė. 3. Anga. 4. Namų Ugnelė. 5. Lietuvos Pasakėlė. 6. Žvaigždžių Takai. 7. Likimo Bangos. 8. Karalaitė. 9. Varpstis.

Tragedijos: 1. Vėtra. 2. Ruomuva. 3. Vaidilutė. 4. Vergai ir Dykiai.

Komedijos: 1. Numanė. 2. Jonuks. 3. Birutininkai. 4. Vyrai. 5. Kur prots? 6. Piktoji Gudrybė. 7. Smarkusis Kruša. 8. Vargšas ir Besotis.

Dainos su gaidomis: 1. Lietuvos Aidos. 2. Lietuvos Varpeliai. 3. Liepsnų Ryto ir Vakaro Giesmės. 4. Lietuvių Šventė.

Apysakos. 1. Kaimo Didvyris. 2. Enokas Arden.

Lietuvių kalba ir istorija: 1. Vadovas lietuvių kalbai pramokti. 2. Einführung in die lit. Sprache. 3. Litauen in Verg. u. Gegenwart.

TAUTIŠKOJI IR FILOSOFIŠKOJI KRYPTIS

Susirašytoji Vydūno kūrinių chronologija štai ką mums pareiškia.

Iki 1905 m. Vydūnas kuria grynai tautiškąja kryptimi. Pradėjęs kurti 1898 m., per septynerius metus jis parašo keturias komedijas: „Numanė", „Jonuks", „Birutininkai" ir „Vyrai", „Prabočių šešėlių" trilogiją: „Vėtra", „Ne sau žmonės", „Šventa ugnis", dvi dramas: „Pasiilgimas Veldėtojo" ir „Tėviškė", vieną tragediją „Ruomuvą" ir surenka pirmą pėdą dainų su gaidomis

„Lietuvos Aidos". Viso vienuolika veikalų, kurie bendroje sumoje iki šiol išspausdintųjų 48 sudaro ketvirtą dalį. Kiek vėliau (1908–9 m.) „Ruomuvai" pridirbo „Namų Ugnelę" ir „Vaidilutę", kurios dvi savo kryptimi netoli nužengusios nuo savo prototipo. Ir visa trilogija „Amžina Ugnis" yra lyg pereiginė nuo grynai tautiškosios kūrybos į kūrybą, labai žymiai nudažomą teosofybės tendencijomis. Kad ne „Liepsnų Ryto ir Vakaro Giesmės", visa „Amžina Ugnis" tektų daugiau priskirti tautiškajai kūrybai neg teosofiškajai, tautiškai Vydūno romantikai.

Teosofybe Vydūnas bus užsikrėtęs tik tada, kai, nutraukęs mokytojavimą liaudies mokykloje, ėmė važinėtis po aukštąsias mokyklas, ruošdamos mokytojauti vidurinėse mokyklose (pirma įgijus tam reikiamą cenzą). 1905 m. V. įsteigė tam tikrą periodinį leidinį „Šaltinis"[5], „gilesniam gyvasties išpažinimui", vadinas, teosofijai skleisti tarp lietuvių ir ima populiarinti dr. Franzą Hartmanną, „kurio raštai aukštą išpažinimą paliudija", „Theosophischer Wegweiser", „The Theosoph. Forum", „The world", „Theos. Quarterly"[6], „didį raštą ne kurios Helenos Petrovnos Blavatsky[7], įstabiausį dalyką XIX amžiaus", Secret Doctrine – Paslėptą Mokslą – Geheimlehre ir kitus tos pat rūšies raštus.

„Šaltinis", leistas per dvejus metus, buvo lyg pasirengimas teosofijos mokslą paskleisti brošiūromis. Per sekančius dvejus metus, 1907–9, V. paberia mums visą jų eilią: „Mirtis ir kas toliau" (vertimą iš Blavatskaitės), „Slėpiningoji Žmogaus didybė", „Visatos sąranga", „Žmonijos kelias", „Likimo kilmė", „Apsišvietimas". Ir daugiau prie populiarinimo teosofijos gryname pavidale nebegrįžta. Vėliau parašytieji veikalai: „Gimdymo slėpiniai" (1909), „Mūsų Uždaviniai" (1910), „Tautos Gyvata" (1920), (apie „Sąmonę" nieko nežinome) rodo kitos rūšies mokslavyrių sociologų, gamtininkų, filosofų įtaką; jų eilė paminėta labai ilga.

Labai intensyvus darbas 1905–10 m. skleidžiant teosofiškąjį mokslą, viso 20 leidinių (12 nr. „Šaltinio") mums gana įrodo Vydūno planingai dirbta tarptautinis teosofų darbas, o ne asmeninė tam tikrų idėjų propaganda. Na, „asmeninė", nes ir pats buvo įsitikinęs, bet tik pakurstytas iš šalies šiaip, ne kitaip

savo rajone veikti tam tikrą dalį žmonijos; kaip jo tėvas dirbo protestantų misijų darbą ar belgai dirba tarptautinį katalikų misijų darbą.

Mums tai pravartu konstatuoti, griaunant vieną labai mumyse įsikerėjusią nuomonę, būk Vydūnas esąs kažin koks vienatinis tos rūšies žmogus, lietuvių tautos padaras. Tarptautinių teosofų bendruomenėje mūsų Vydūnas yra toks pat eilinis tipas, kaip kuris mūsų pranciškonų ar kontempliacinių ordinų (sozercatelej)[8] narys. Jis mums įstabus tik dėl to, kad tarp mūsų ilgai buvo jis tas vienas, neskaitant keleto moterų. Šiandien jau matau vieną kitą studentą, norintį juo pasekti, bet ir tai tik iš dalies.

Nei pats Vydūnas teosofas, nei jo filosofinio turinio raštai nėra originalūs; visų jų be jokios išimties genezė lengva susekti; ji ir neslepiama. Tai tik trumpi populiarinimai tų raštų, kurių Europos ir Amerikos literatūros turi storais tomais.

Mums čia nebus vietos, tegul tai kiti kitur padaro, daug ginčytis, ar Vydūnas pasirinko tikrąjį žmoniškumo kelią, ar teosofinės priemonės yra viršesnės už katalikiškąją askezę ir iš viso ar teosofija toks jau originalus ir naujas dalykas. Daug kam šių dienų Europos tikėjimą, būtent krikščionybę, aiškinant atsiradusią evoliucijos keliu iš Azijos, iš Oriento, tikybų, teosofai mums nebeturi ko nauja pasakyti: visa tai mes galime aptikti krikščionybėje. Bereikia tik pasirinkti šis ar tas iš daugelio būdų vykinimo vieną ar kitą ordiną, kurių tiesioginis uždavinys – asmeniškai tobulėti ir kitus tobulinti, kai bendroji masė palieka inertinė ir daugiau materialybe susisielojusi. Teosofai bus tada tik dar vienas, bet jau nebekrikščioniškas, pasaulinis „ordinas" dvasiškai ir visūmeniškai tobulintis, panašus savo tendencija krikščioniškiems vienuolių ordinams.

TEOSOFIJA

Kas gi pagaliau toji teosofija? Ar tai dar vienas filosofinis pasaulėvaizdis šalia dualistinio teizmo, deizmo, neoplatonizmo

ir monistinio idealizmo, kosmoteizmo, ateizmo, akosmizmo, politeizmo, natūralizmo, giloteizmo, pagaliau panteizmo? Taip ir ne.

Teosofija, arba panteizmas, tai toks monizmas, kurs Dievą identifikuoja su gamta. Teosofija – tad ne ateistiškas mokslas, bet ir ne krikščioniškas. Tos progos pasigavus, pravartu bus paaiškinti viršiau paminėtieji pasaulėvaizdžiai.

Jų nemaža. Tai reiškia, kaip žmonių protai nerimsta, aptikę kurią sunkiai išsprendžiamą problemą.

PASAULĖVAIZDŽIŲ SCHEMA

I. DUALISTINIS PASAULĖVAIZDIS

1. T e i z m a s (Theos), arba monoteizmas, paprastoje krikščionių teologijoje pasaulį – visumą (visatą) – wszechświat – vselennaja[9] – deda skyrium nuo Dievo; Kūrėją skiria nuo kūrinio; Dievas, visa ko kūrėjas, yra skirtingas ir skirtinas nuo visumos. Pasaulėvaizdis dualistinis keimarinis: Dievas ir visa kita, tačiau tai viena, nes esti nuolatiniame santykyje (apvaizdas); Dievas reiškiasi savo kūriniui stebuklais.

2. D e i z m a s (Deus) priešingas teizmui; vaduodamasis tuo vienu protu, tiki vieną Dievą, kurs esąs visa ko paskutinė priežastis, tačiau nesusiliejąs su visuma (priešingai panteizmui), nieko bendra, jokių betarpiškų ir nuolatinių santykių su visuma neturįs, nepaprastu būdu, stebuklais, jai nesireiškiąs.

3. N e o p l a t o n i z m a s. Platono idėjų mokslas, papildytas Aristotelio[10] ir rytiečių mokslais, būk žemesnės formos plaukią iš aukštesniųjų. Pirmosios krikščioniškosios eros entuziazmas mėgino dieviškąjį pradą pasiekti ne tiek protu, kiek jausmu ir tirti jį ypatingu viršprotišku organu. Aukštasis pradas – dievybė. Logos idėjų sankrova. Žmogaus ir pasaulio siela (vėlė?) gema iš logoso ir yra dieviška būtybė. Tačiau dėl žemės džiaugsmų ji pasižemina iki laikinosios patektės. Tų džiaugsmų atsisakant, kurių patiriame visais savo pajautimais, galima vėl iškilti iki dieviškajam pradui anuoju ypatingu būdu, dar čia žemėje

tebesant. Dievo, tiesa, pažinti negalima, tai nors per akimirką pamatyti. Entuziastiškai (graikų l.) siekta, kad asmeninė žmogaus sąmonė identifikuotųsi su dieviškąja sąmone, ir visa, kas laikina, virstų amžina. Hen to pan[11] = viena, kurs betgi yra visa.

II. MONISTINIS PASAULĖVAIZDIS

1. Akosmizmas, idealizmas, indų filosofija (Vedanta) skelbia pasaulį esant Bramos emanaciją. Pasaulio buvimą skyrium visai atmeta; už Dievo pasaulis tik tariama buitis.

2. Kosmoteizmas gamtą daro Dievu.

3. Ateizmas sako gamtą esant be Dievo.

4. Akosmizmas – Dievą be gamtos.

5. Politeizmas Dievą mato gamtos reiškiniuose, bet jos nekelia iki dievinimo.

6. Natūralizmas gamtą dievina; Dievą pripažįsta visumoje, o ne visumą – Dievu.

7. Giloteizmas dievina pačią medžiagą, iš kurios viskas.

8. Panteizmas; jo tėvas, anot vienų, Spinoza[12], anot kitų, jis tik senesniųjų plagiatorius: pan – visa, Theos – Dievas. Antitezė teistiškajam ar deistiškajam dualizmui. Toks monizmas, kurs Dievą identifikuoja su gamta. Teologai panteistus tik dėl to vadina bedieviais, kad jie nepripažįsta asmeninio Dievo skyrium nuo visumos. Šiaip ar taip, panteizmas Dievo buvimą pripažįsta: jie visai ne ateistai, nei politeistai, nei natūralistai, nei giloteistai; vis dėlto tai ne anasai monoteizmas, kurs visumą deda šalia Dievo ir yra dualistinis. Identifikavimas Dievo ir visumos, nors sudaro – viena, dar nesudaro monoteizmo.

III. PAGALIAU TEOSOFIJA

Theos sophia definiuojama – gilusis pažinimas Dievo ir dieviškųjų dalykų, pasiekiamas filosofavimu. Teosofija dedasi viena tai tepadaranti; vadinasi, giliau Dievą ir pasaulį pažįstanti, neg pažįsta teologija ir filosofija; esanti aukštesnė už jas. Dievui ir visumai pažint teosofai, kaip ir neoplatonikai, panaudoja mistiką: dieviškosios šviesos padedami, jie betarpiškai

įsižiūri į Dievą. Dėl to visas mistikines sistemas vadina teosofija, ypač panteistines, glaudžiai susijusias su neoplatonizmu.

1875 m. New Yorke įsikūrė Theosoficial Society, Teosofų draugija, siekianti visuotinės žmonių brolybės, savo pagrindan dėdama indų panteistinę religiją. Jos apaštalai buvo pulkininkas Olkotas, rusė Elena Blavatskaitė ir socialdemokratė Anni Besante, o Vokėje – Franz Hartmann ir Gübbe-Schleiden[13]. Teosofų draugija skelbė bet kuriame žmoguje įkūnytą dieviškąjį pradą, vieną ir visuotinąjį. Viso gyvenimo uždavinys – sugrįžti prie to prado – sudvasiškėti. Tačiau šis procesas negalįs įvykti per vieno žmogaus gyvenimą, siela turinti kelissyk atsigimti. Tačiau teosofija nėra teoretinis pasaulėvaizdis; ji daugiau vidaus treniruotė, sportiškai kalbant, kad įgytume tos slaptingos išminties, apie kurią kalba genčių apaštalas Povilas[14] savo pirmame rašte korintiečiams (2, 6–8): „Mes, tiesa, skelbiame išmintį tarp tobulųjų, tačiau ne šio pasaulio išmintį, nė šio pasaulio kunigaikščių, kurie nenaikinami. Mes skelbiame pilną paslapčių Dievo išmintį, kuri buvo paslėpta, kurią dievas yra paskyręs pirm amžių mūsų garbei. Jos nepažino nė vienas šio pasaulio kunigaikštis".

Vydūnas „Šaltinio" 1905 m. 3 nr. šitaip atpasakoja dr. Franz Hartmanno teosofijos „išpažinimą".

„Teosofija, aukščiausia išmintis ir teisybės išpažinimas, nėra joks mokslas, kurs iš raštų išmokamas kokiais sakiniais ir žodžiais, joks tikėjimas, kurs remiasi senais raštais ir pasakojimais, visokiais išvedžiojimais arba išrodymais, – ji yra teisybės apsireiškimas viduje ir jos pačios išpažinimas... Apie Dievą nieko negalime, jei ne Dievas pats mumyse apsireiškia ir Jo dvasia ir Jo šviesybė taip gyva ir veikianti mumyse kaip Jame. Tolimas, nuo mūsų atsitraukęs Dievas nėra pažįstamas, kaip ir šviesa, kurią matyti negalime, nėra mums šviesa... Nėra galima daugiau tikro tikybos išpažinimo pasisavinti, kaip kas mumyse iš savęs nusimano... Tikroji tikyba, tikrasis žinojimas, arba teosofija, nėra joks mokslas, bet dvasiškas, dieviškas gyvastis žmoguje... Apie teosofiją taipo jau negalima išpažinimą suteikti, kaip ir nė apie sąmonę, šviesybę, tamsybę, gyvastį, amžių ir

Dievą. Kiekvienam reikia savo patyrimu išpažinimo to viso įgyti... Labai dažnai žodis „teosofija" statomas šalia žodžio „filosofija". Tačiau tuodu žodžiu savo turiniu visai nesulyginamu. Žodis „teosofija" reiškia dievišką išmintį, o žodis „filosofija" – išminties pamėgimą, meilę (šią mokslais galima išreikšti). Dieviškos išminties negalima pasisavinti, kaip kad ir žmogaus sąmonė ir išmintis neišgalvojama. Kas išminties netur, negal jos pasidarydinti... Dieviška išmintis yra visados žmogaus artybėje ir laukia, kad ji jame apsireikšti galėtų... Žmogus turi Dievop kilti... Dieviška išmintis yra šviesa, su kuria žmogus apšviestas arba krikščionis pastoja ir be kurios nėra jokios tikybos, jokios tikros filosofijos, jokio tikro išpažinimo ir jokio aukštesnio mokslo..."

Kiek čia pasakyta hartmaniškai, kiek vydūniškai, sunku išpainioti. Ir iš viso šis teosofinis individualizmas nepasiduoda aiškiai formulacijai. Tarp krikščionybės bei teosofijos didysis skirtumas ir yra, kad pirmoji bando viską formuluoti, o antroji tik nusimanyti.

Taip dalykams esant, atkrinta mums noras ir reikalas skyrium nagrinėti Vydūno teosofybė, nes vydūniškumo lietuviškame teosofavime nėra: jis – internacionalis, bendras. Ir kas panorėtų jį pažinti, geriau padarys, siekęs pirmųjų teosofijos šaltinių, originalų, Hartmanno ir Blavatskaitės, o ne antrinių, žinomas dalykas, blogiau lietuviškai išreikštų.

VISUOMENIŠKOJI KRYPTIS

Visas Vydūno originalumas, tad ir jo reikšmė tarptautybei – tautiškoji, lietuviškoji beletristinė jo kūryba; grynoji ir ta pačia teosofybe nudažytoji. Vydūnas be reikalo ginas tos rolės, kurią jis pavaidino Mažojoje Lietuvoje kaip tik šitąja kūryba. Tegul sau jis gyvena gimtajame krašte vien dėl to, „kad žmogus, pertraukdamas sąryšį su savo kilme, savo tėvais, protėviais, gadina savo dorovę ir intelektą, trukdina savo dvasios, sielos tarpimą, praleidžia veltui savo amžių". Jei jis tikrai „nori šitą

pat supratimą žadinti, kad ir kiti jo artimieji to nedarytų", tai jis „patriot svojego otečestva"[15], Tilžėgalos kultūrintojas. Jo filosofijos raštų ten nepaskaito, užtat girdi, kai jiems kalba, savo kūrinius vaidina, savo kompozicijas gieda.

Visas pirmutinis, ir gana ilgas, Vydūno visuomeninis darbas buvo tęsimas pirmųjų prūsų aušrininkų romantininkų dr. Viliaus Bruožio ir dr. Jurgio Sauerveino, „Birutės" 1885 m. įsteigėjų, darbo, kad Vydūnas apsiėmė vesti jos vyrų chorą ar bendrai nuo 1898 m. „Birutės" vardu veikė su savo dar 1895 m. įsteigta „Giedotojų draugija"[16].

Jo „Birutininkai" – to bendro darbo išdava. O ir skyrium nuo 1907 m. dirbdamas, V. visas buvo paskendęs į prūsų kultūrinimo darbą: jis jai per metus sušaukdavęs po 60 susirinkimų, surengęs apie 100 viešų koncertų ir teatrų, pavaidinęs apie 20 tautinių veikalų; na, dirbo labai intensyviai, pats mokydamas giedoti ir vaidinti, pats tiekdamas savo teatrui repertuaro: 5 misterijas, 9 dramas, 4 tragedijas, 8 komedijas, 2 dainų su gaidomis rinkiniu, 1 vadovėlį lietuviškai pramokti etc.

„Draugijos dvasia pareina nuo vedėjo. O aš manau, tik reikėtų pagaliau ir man nors mažumą pripažinti supratimo ir tautos ir dailės dalykuose, – sakos V. įžangoje į „Birutininkus", savo kūrybos motyvus šitaip formuluodamas: „Birutei" nesisekė lietuvius nuo aukštos vokiečių kultūros traukti į žemą lietuvių kultūrą; į pažeminimą, ne į paaukštinimą. Tad reikėjo veikti pavyzdžiais, kad tikrai garbės verta būti lietuviais". Ir piešia tokius pavyzdžius beletristiškai.

Visomis savo komedijomis Vydūnas veikia vien tik nesusipratusią Mažosios Lietuvos liaudį, karčiai ir skaudžiai pašiepdamas jos nutautimą ir nenorą susiprasti, nes jie iš tikrųjų yra. Neišmanėliams atsverti jis duoda tautiškai susipratusių pozityvių tipų, nutautusių tėvų atsigodusių vaikų, kurie drąsiai protestuoja ir naujovišką savo valią stato prieš senovišką. („Numanė"). Bendrai žmoniškų tipų Vydūno komedijose beveik nė vieno nėra; jo praktikai M. Lietuvoje jų nereikė.

O ir „Tėviškės" dramą jis dedikuoja visiems, „kurių širdyse Tėviškės balsas nors mažą sužadina atgarsį". Veikėjas Kavolė,

tėviškės gaivintojas, radęs namie daug bloga, pila ištisas upes kartumo, nuliūdimo, nusiminimo ir rūstybės, kad jis „įsidėjęs į širdį, į skausmo vidurį numylėtąjį vaizdelį", dabar randa jį „judošių, parduotą už pinigus". Vydūnas čia „revoliucininkas": jis kursto vaikus mokyti lietuviškai, mylėti savo tėvų kalbą, nors bažnyčiose ir mokyklose ji pažeminta. Visame kaime beliko viena susipratėlė Gritutė su motina, ir jos uždavinys – visas kaimas atgaivinti. „Kas Tėviškei tvirtas (pastovus), visados tvirtas. Ir tai čia dora ir palaima".

Būdo tvirtybei pavyzdžių, galiūnų, tautybės ideologų Vydūnas duoda nešykščiai. Tautvydas „Angoje" kalba šitaip, tautos pasiilgęs:

Tesusiliejie su gyvenimu tėvynės
Gyvybė mano visiškai!
Duok man tautos išgirsti aidą
ir susirasti savo balsą,
kurs čia praskambėjo amžiuose.
Lai būna jis garsiausia aidija
ir balsiai tesuskamba po pasaulį.
Tautoj aš būsiu Tavo kanklės.

Tas pats Tautvydas „Šventojoj Ugny" atsilaiko tautos atsižadėjusiam lietuviui Verščiui, visai be tautiško jausmo Pūsliui ir Aniokui.

Lietuva – didi kapai.
Čia kaulai ne numirėlių –
Gyvieji stojas mudviem iš kapų,
Bet reik drąsos, reik ir tvirtumo,
kad iš kapų sužadinus gyvumą.
Bet kas tėvynei jau numiręs,
tas pragaran tegrimzta...
Taip Lietuvoj naujai prašvis
tėvynės meilė, tikras žmoniškumas,
žmonių širdy šventa ugnis...
Tai šventajai ugnelei
neduoki niekuomet užgest širdy...
Vyruži, pats negyvas,
tai ir tėvynė negyva...
O darbas mano čia
augint stebuklą –
vienybės liepsną kurstyti...

Idėjiškai ir praktiškai Vydūnui nieko nebuvo ir nėra svetima, kas tautiška, lietuviška. Juk ir ta pačia teosofybe jis „nori dirbti dvasiniam visos Lietuvių tautos labui". Tad lietuvių folkloras, jų kalba, jų istorija, jų visi padavimai Vydūnui ne vien pasigėrėti ir tuščiai pasididžiuoti dalykai, bet ir jais operuoti. Jis savo veikalams temų ieško ir randa tautos turte. Vydūnas dramatizuoja lietuvių ir žemaičių pasakas: „Piktoji gudrybė", „Lietuvos pasakėlė", „Sigutė", „Vargšas ir besotis", „Ragana", „Žvaigždžių takai", „Likimo Bangos", „Karalaitė". O „Mūsų Laimėjimu" simbolizuoja ištisą didį istorijos nuotykį – Žalgirio mūšį. „Ragana", „Žvaigždžių takai", „Likimo Bangos" – Europos literatūroms liudys, kaip aukštai sugeba lietuviai simbolizuoti idėjas, kaip giliai jausti savo tautos sielą.

VYDŪNAS MŪSIŠKAS

Nei menininkas Vydūnas, nei mokslininkas nėra Europos mato; bet to ir nereikia, kai jis mums patiems yra žymus dydis. Jokiu būdu negalima sutikti, būk Vydūnas nelietuviškai galvojąs ir nieko lietuviška nepasakąs. Ne! Kaip kitkart lietuvių tauta, jo žodžiais tariant, pajuto Ruomuvos sugriovimą ir reagavo, taip ir Vydūnas, ištikimas tautos sūnus, skaisčiai pajunta, ypač Mažosios Lietuvos, „ruomuvėles" griūvant ir šoka visu savo talentu ir žinojimu jų gelbėtų. Dar „vaikas būdamas ir pastebėjęs, kaip doriškai yra vokiečių silpninami lietuviai, kaip jiems pareiškiama panieka, pasiryžau savo amžių tam skirti, kad lietuviai galėtų jaustis garbės vertais žmonėmis. Iš pradžių nežinojau, kaip tai pradėjus, ir tiktai progai pasitaikius, prisipažinau lietuvis esąs". Vos pradėjęs mažmožius lietuviškai rašyti („Pasiilgimą Veldėtojo"), jau sintetina, kaip tauta pasiilgsta didžiojo poeto ir kaip jis, dainų ir pasakų vadinamas, parvyksta tėvynėn. Tai vaizdinti lietuvių tautai tampa jam „amžiaus tikslu" ir jis to uždavinio nebepaleidžia, kurdamas „Probočių Šešėlius", „Amžiną Ugnį" ir daug kitų veikalų. Taip lygina per ilgus amžius lietuvių

tautai darytą žeminimo skriaudą, kurios ji nepelnė. „Kad mūsų prabočių tikyba (suprask – visi papročiai) taip jau būtų žema arba net kvaila buvusi, su tuo negaliu sutikti. Nebūtų lietuvių dora pasirodžiusi tokiais gražiais paveikslais, kaip tai iš istorijos, iš dainų yra matyti". Vydūnas pranašo akimis mato tą senovinę dorą atgimstant: „Turbūt nebetruks per ilgai, daugumas lietuvių išmanys, jog dar svarbiau, neg politinė, yra dvasios gyvenimo nepriklausomybė. Gyvens jie, kaip Dievas liepė. O jeigu iš jų gims vaikų, tieji bus savo tautos žiedai." Žr. „Gimd. Slėp." (35, 50). Vydūnui, rodos, galima visi lietuviai padaryti „noro ir valios didžiūnai", kad paskui „galėtume žvalgytis, kur pasaulyje tokių dvasios ir kūno milžinų būtų, kaip yra Lietuvoje". (68 p.) Ir visus lietuvius šaukia, kad norsgi patys nesigamintų tokių raštų, kurie tik „bjaurina brolių ir seserų sielas, kas stabdo dvasios galiūnų visimą. Rašykime, tik kas juos skaidrina ir skaistina!" (34 p.) Pats jis nebesiskiria nuo tautos:

> O, suprantu, gyvai matau!
> Tesusiliejie su gyvenimu tėvynės
> gyvybė mano visiškai.
> Kad kas praėjo ir kas bus,
> many gyvai sukiltų ir galingai!

„Probočių Šešėlių" Tautvydas ir Visuomis, „Amž. Ugnies" Galminas, „Tėviškės" Kavolė, „Žv. Takų" Manis, „Mūsų Laimėjimo" Rimvydas, „Raganos" Arvydas, „Jūrų Varpų" Argaudas, „Likimo Bangų" Vyrvaldas ir net „Vergų ir Dykių" Kantvydis – tai vis tas pats Vydūnas. Visi, visi jie mums giminės, artimi dvasia, reiškėjai mūsų neramios dvasios, pasiilgimų poezijos, kultūros ir laisvės. Neprisiduoti, kad lietuvių literatūros kūrėjas Vydūnas yra mūsų senosios ir naujosios kartų dvasios sintetintojas ir reiškėjas, būtų lygu atsisakyti nuo lobio paveldėjimo ir atgal jį į nežinios žemę pakasti.

Ne! Vydūno kūryba – mūsų tautos kūryba. Kas kita, ar pakankamai vykusi, ar sumaninga struktūra, ar paskutinių dienų aukštumo kalba. Jei visos tos sąlygos būtų išlaikytos, Vydūnu gėrėtųsi pasaulis, kai dabar mes patys juo tesinaudojame. Ir

naudojamės pasididžiuodami. Ne taip seniai, 1910 m., p. Čiurlionienė, be Daukanto, Valančiaus, Kudirkos, „tikrus savybius" mūsų literatūroje tematė du: Gerbačiauską ir Vydūną („Lietuvoje", 83)[17]. Aštuoneriais metais vėliau tepridėjo trečią. „Tikroji meno literatūra teprasideda poeto-teosofo Vydūno veikalais ir didelio masto lyriku Vincu Krėve" („Lietuvos literatūros istorijos konspektas", 1918, 50 p.)[18].

MAZGAS

Pabaigiam prof. Stasio Šalkauskio žodžiais („Sur les confins de deux mondes. Essai syntetique sur le probleme de la civilisation National en Lithuanie", 271 pusl.)[19]:

„Naujoji Lietuva, išaugus ir subrendus, nebegalės tenkintis siaurais vienpusiškais Rytų bei Vakarų idealais; ji stengsis juos pakeisti savais naujais, kuriuose Rytų ir Vakarų civilizacijos kraštutinumai dingtų aukštesnėje sintezėje ir tuo būdu virstų nauju pažangos etapu, praskambėtų nauju Lietuvos žodžiu, svarbi ne vien mums, bet ir Rytams bei Vakarams, o per juos ir visai žmonijai. Anos plačios sintezės trys skelbėjai dabartinėje literatūroje: Vydūnas dramoje, Čiurlionis dailėje ir muzikoje ir A. Dambrauskas filosofijoje".

Vadinas, yra žmonių, net filosofų, kurie Vydūno kūrybą nukelia į daug platesnes erdves, neg mes tą darome. Nejaugi veltui? Manau, ne; pats kūrėjas įtikins mus, kai spauda paskelbs rankraščiuose tebesančius raštus: 1. „Kultūros kūrimas", filosofiška studija; 2. „Sveikata, Jaunuma, Grožė", filosofijos higienos studija; 3. „Ugnyje", 5 veiksmų dramos veikalas su atvarta ir užvarta iš Didžiojo karo, siužetas iš vieno vokiečių leitenanto pasakojimo; 4. „Jūraitė", 3 veiksmų muzikalinė drama, kuriai, pridėjus muziką, galėtų būti opera. Ir daug kitų, pradėtų ir tebesančių sąmonėje.

Jakštas konstatuoja Vydūną tebemokant gyvenimu džiaugtis, esant optimistą, dėl to ir pajėgiant duoti literatūrai teigiamumų. Vydūnas to neužsigina.

„Ką, man 60 metų? Kas jums tai sakė? Aš dar visai jaunas ir visai neturiu noro sukaktuvininko ir garbingojo senio vardą nešioti. Kur čia sukaktuvės, kad aš dar tik pradedu gyventi? Kai turėsiu 75 ar 100 metų, tada galėsim apie sukaktuves kalbėti". O nuo pirmojo jo kūrinio „Pasiilgimas Veldėtojo", pirmą kartą vaidinto Tilžėje 1898 m., štai sueina lygiai 30 metų.

Šitaip aš subalansavau Viliaus Storastos-Vydūno, 60 metų vyro, kūrybą, idant tai būtų mums lyg konspektas, tekus detaliau nagrinėti jo kūrybos Romantybė bei Simbolybė, jo misterijos, dramos savumai ir būdas – idėjas vaizduoti apysakų forma.

GABRIELIA PETKEVIČIŪTĖ (BITĖ)

ŠALTINIAI

Apie Gabrielią Petkevičiūtę, vieną pačių pirmųjų mūsų beletriščių, žurnalistę, pedagogę ir žymiausią visuomenės veikėją moterį, rodos, nėra dar nieko rašyta, net trumpai. Jos asmuo ir darbai, nelyginant anglų konstitucija, ir nerašyta tebėra gyva Lietuvos visuomenėje. Gal tik vieną kitą kartą mes aptinkame ją ilgėliau paminėtą; tai M. Biržiškos „Ogniwo'je"[1] ir Tetznerio „Dainoje"[2]. Daugiau nieko. Todėl visa, ką aš čia pasakysiu, bus pirmosios žinios. Aš jų atsidėjęs parinkau mano vedamajam Humanitarinių mokslų fakulteto Rašliavos muziejėliui[3]. Tai vienatinis tikras žinių šaltinis, nes sudarytas iš pačios literatės lūpų arba iš jos korespondencijos, kuria ji mane pasitikėdama pagerbdavo.

Surinkęs visa tai, ką tik čia paduodu, o galima dar daugiau surinkti, aš žemai savo širdyje nusilenkiau tam luošam, menkasveikačiam darbo milžinui ir teigiamai Lietuvos pajėgai. O, kad mes taip suprastume savo pareigas visuomenei, kaip jas suprato Gabrielia Petkevičiūtė.

Gabriela Petkevičiūtė, bajorė ir dvarininkė, yra gimusi Puziniškio dvarelyje 1861 m. kovo 18 d.[4] iš Jono Leono Petkevičiaus, gydytojo, ir Malvinos Chodakauskaitės iš Smilgių. Puziniškis už 17 kilometrų nuo Labos, tiek pat nuo Gustonių geležkelio stočių, Smilgių parapijoje. Turi 105 dešimtines (apie tiek pat ir ha) smėlynės, kur vešliai tedera pušynai.

Puziniškį Gabrielios senelis Felicijonas Petkevičius yra pirkęs iš stambaus dvarininko Bialozoro. Pirkos girios galą, žmonių vadinamą „gyvatynę". Kodėl ta vieta imta vadinti Puziniškiu, nėra žinios. Žmonės paskui pajuokdavo daktarą Petkevičių, jis dėl to savo dvariuką ėmęs pravardžiuoti „puziniškiu", kad Povilas Puzinas[5], avantiūristas-ekonomistas, be galo daug pinigų jam suėdė: daug žuvo Puzino įsteigtame ir visokiomis aferomis pražlugintame Vaškų banke; pats Puzinas buvo taip išmokęs padirbti dr. Petkevičiaus parašą, jog šis nė nebemėgino jo išsiginti; bevelijo gera valia sumokėti geras sumas.

Ypatingas tai buvo anasai dvarininkas ir bajorų vadas p. Puzinas: jis daug sutaupytų pinigų, dvarininkų ir šiaip jau ūkininkų, išeikvojo savavališkai, kaipo banko direktorius, ir už tai pateko į Sibiriją; tačiau reta kas meta jį akmeniu, nes jis turėjo daugybę kuo geriausių sumanymų, kuriuos, kad būtų tesėjęs įvykinti, tikrai būtų palaiminęs savo kraštą. Gaila, kad buvo nesuvaldomai plačių užgaidų.

Felicijonas Petkevičius buvo vedęs kaimietę Janulytę (Janulevičiūtę) iš Rozalimo. Ar dėl to mezalianso[6], dėl tos luomų nelygybės, ar kad Felicijonas buvo šiaip jau niekai, jo sūnus Jonas Leonas, Gabrielios tėvas, apie savo tėvelį niekados nekalbėdavo, nenorėdavo nė užsiminti jo.

Dr. J. L. Petkevičiui buvo dar dvi seseri. Karolina buvo nutekėjusi už Bonifaco Jokūbausko. Iš jų buvo anasai Krakėse labai populiarus gydytojas Felicijonas Jokūbauskas; dr. Petkevičius, dėdė, jam padėjo mokslus išeiti, laikė artimiausiu ir mylimiausiu gimine. Felicijonas mokės su Gabrielia drauge, labai su ja sutiko ir paliko per visą savo amžių ištikimas jai ir

jos „Žiburėliui"[7]. Vadinas, niekados neprieštaravo, kaip kai kas kitas, jos darbams ir mielai šelpė jos sumanymus. Antras jų sūnus Stanislovas būtų buvęs taip pat gydytojas, bet, bebaigdamas mokslus, išėjo iš galvos. Trečias sūnus Andrius, išėjęs Rygos politechniką, buvo paskui Petrapilyje Vavelbergo banko vedėjas; jis tebėra gyvas Lietuvoje, be užsiėmimo.

Antra dr. Petkevičiaus sesuo Regina, palikusi senmerge, nukaršo jo šeimoje. Ji pavaidino žymią neigiamą rolę Gabrielios ir kitų daktaro vaikų auklėjime. Apie ją kiek žemėliau.

Be Gabrielios, daktarui Petkevičiui buvo dar penketas vaikų, išaugo tačiau ir žymias roles šeimynos gyvenime tepavaidino trys sūnūs: Ladislovas, Jonas ir Leonas. Ladislovas buvo išsigimėlis, darė tragingą gyvenimą pačiam sau ir visai šeimai. Apie jį paskėliau. Jonas buvo visų gabiausias. Bet išėjęs Technologijos instituto chemijos skyrių, ėmės architektūros ir, dvejus trejus metus inžinierium tepabuvęs, mirė visų gailimas. Leonas pasirinko tėvo amatą, buvo gydytojas ir paveldėtojas tėvo per visą amžių laikytos pozicijos Joniškėlio valstybinėje ligoninėje. Tiesa, ne iš karto sutiko būti ten populiaraus tėvo pavaduotoju, nes nusimanė jo, kaip vien reikiant, neatstosiąs: po jo visi kiti gydytojai bus netikę. Tai tarė:

– Tegul joniškėliečiai pirma pagyvena su kitais, tada ir aš būsiu geras.

Ir pradėjo daktarauti Krakėse, kur buvo tuo laiku pasimiręs jo kuzinas Felicijonas Jokūbauskas; paskui Pasvalyje. Ir tik dr. Andriejauskui iš Joniškėlio išsidanginus, paėmė čia vietą. Karo metu buvo pabėgęs į Rusiją. Sugrįžęs užsikrėtė dėmėtąja šiltine ir mirė.

MOKSLO METAI

Gabrielia Petkevičiūtė iki ketverių metų augo Puziniškyje; metus prabuvo Čelkių kaime pas savo senelę Chodakauskienę, žmoną šventą, tikrą demokratę, visų žmonių giriamą, puikiausiai gyvenančią su sodiečiais. Paskui jau visus jaunus savo metus pragyveno su tėvu Joniškėlyje. Čiagi ir pirmąjį mokslą

pradėjo eiti pas Lauryną Ivinskį. Apie jos santykius su tuo pirmuoju savo mokytoju skaityk mano Ivinskio paskaitoje, „Dirvos" leidinyje[8]. Su Ivinskiu čia taip pat būdavo kaip ir pas senelę Chodakauskienę: visi ją kalbina lenkiškai, ji visiems atsakinėja lietuviškai; tik kai kiti tai pakęsdavo, pedagogas Ivinskis gaudavo imtis tam tikrų priemonių jai priversti prie svetimų kalbų mokslo. Pagaliau lenkų kalba nė nebuvo Petkevičiams svetima; ją vartojo griežtai visi iki pat numirštant. Tiek tik, kad ir lietuvių kalba Petkevičiams, daugeriopai su jais susigiminiavusiems Chodakauskiams ir dar kai kuriems mūsų bajorams, ypač Žemaičių bajorams, nebuvo abuoja ir vengtina kaip didumui bajorų, persimetusių į svetimas kalbas ir nutraukusių visus ryšius su Lietuvos liaudimi.

Iš Joniškėlio mažametei „Elciai" (sutrumpinta iš Gabri-elciai) teteko pusė metų prabūti svetur pas kitą senelę Chodakauskienę Pasvalio parapijoje, taip pat labai demokratingą bajorę. Motina nenoromis leido į ją savo dukrelę iš savo namų. Ji abejojo, begu būsią gerai tokią jauną atiduoti į svetimus namus. Ji, girdi, laiku paprasianti gyventi visuomenei, ne savo pačios namams, ne savo šeimynai. Tėvas tokių abejojimų neturėjo. Jis, vos tik baigęs medicinos mokslą Kijevo universitete, drauge su kitais dviem savo draugais, dr. Chmieliausku ir dr. Mosevičium, buvo apsižadėjęs niekur iš Lietuvos nevažiuoti, jai tarnauti, jos kultūrą kelti. Sulig anų revoliucijų laikų (jie visi dalyvavo 1863 metų insurekcijoje) visi trys laikėsi obalsio: „Tas ne inteligentas, kurs netarnauja savo liaudžiai".

Daktaro J. L. Petkevičiaus namai tad buvo perdėm demokratingi, nors bajoriški. Jis vienodai apsieidavo su grafu kaip ir su sodiečiu; į jo namus atėję visi lygiai sėdos už stalo greta kits kito.

Jo namuose tarnai būdavo per visą savo amžių ir tapdavo šeimynos nariais; griežčiausiai buvo saugoma, kad vaikai ponaičiai ne tik nenusidėtų tarnams, bet nė šiurkštaus žodžio jiems neištartų. Tai atsitikus, be jokių apeliacijų reikėdavo tuojau atsiprašyti ir ne vienais žodžiais: dar reikėdavo jiems ranką, o labiausiai prasikaltus, net koją pabučiuoti. „Prisilaižėm mes rankų ir kojų", – karčiai atsiviepdamas, paskui neskaniai

vaikystės laikus minėdavo brolis Leonas. Tėvas, supykęs ant vaikų už kurį ne taip garbingą jų pasielgimą, teturėdavo vieną papeikimą: „Padarei kaip tikras bajoras... Taip tebūt padaręs bajoras". Paaugusiems jo vaikams pagaliau tai pradėjo nebepatikti; jie protestavo prieš tokius tėvo išsireiškimus; girdi, jei bajorai tokie niekai, tai reikėjo valstiečiu užsirašyti. Nuo to laiko tėvas liovės bajorus postponavęs, kai buvo blogoje nuotaikoje.

Vaikų dienos Elciai išėjo meiliai, jos buvo šviesios, nieko nesudrumstos; juo šviesesnės atmintyje, kad veikiai pakitėjo, greit pasibaigė, motinai mirus. Elcia našlaitė liko 8–9 metų. Tėvai čia buvo padarę vieną klaidą; būtent, patys būdami augaloti ir stambios kūno sudėties, teturėdami tą vieną dukrelę, kiti visi vaikai buvo berniukai, norėjo ją išauklėti lepnią, smulkią ir moteriškai liauną, silpnai ją maitino, tyčia pieną per daug atskiesdami vandeniu, ir tokiomis pat kitomis priemonėmis. Viskas pasibaigė kaulų minkštėjimu: dvylikos metų, sveika, graži, energinga, gyviausio temperamento, kaip tikras berniukas, Elcia ėmė sirgti, jos nugarakaulis ėmė krypti ir visą stuomenį deformuoti. Tėvas, nors gydytojas, nesiėmė jokių priemonių tam sustabdyti, mechaniškai suvaržyti kūnelį. Rengės rengės kur išvežti, kad kas kitas pagydytų, ir teprisirengė, kai Elcia buvo jau Gabrielia, turėjo 30 metų. Dar ir tada Varšuvos medikai ėmės ją operacija pataisyti: kaulai tebebuvo minkšti, bet Gabrieliai tada nebebuvo laiko gaišti ir gydytis. Taip ir liko luoša, kuprota, be sveikatos, o dėl to nudirbo per savo amžių daugiau darbų neg visos kitos, turėdamos arklio sveikatą. Luošumas neleido jai ištekėti ir susidaryti savo šeimyną; taip ji ir liko su visais šeimyniniais savo palinkimais svetimų vaikų globėja ir auklėtoja. Visuomenė tuo tiek laimėjo, kiek nelaimi ir iš genijų.

Lauryną Ivinskį pakeitė Smagužauskių namai Linkuvos Pamūšyje. Čia buvo samdoma savoms dukterims guvernantė; prie jų buvo priimta ir Elcia Petkevičiūtė. Čia ją sutiko visai kitokia, senbajoriška, dvasia, žmonių atsilikusių, dar nepamiršusių baudžiavos. Viena Smagužauskaitė, paskui Puzinienė, sakydavo, tai tik kunigų, kurie patys iš chlopų, esąs prasimanymas, jog

visai žmonijai buvęs tas vienas protėvis Adomas; ne, chlopų protėvis turėjęs būti vienas, o šlėktų kitas. Kaip mokėjo, taip vaikai savo tėvų dvasią formulavo. Kitaip išauklėtai Elciai tai buvo nepakenčiama ir savo draugei, Adomo bajoro šalininkei, už tai vieną kartą kirto per veidą.

Elcia buvo labai jautri, net gerokai nervinga, kad ir berniokiškai siausta. Sapnuoja ji vieną sykį vabalus. Jie visus sukandžiojo, sugilo, tik vienos mamos ne; tačiau jos tėvelis pasakė – viena motina temirsianti, kiti visi pagysią. Taip ir būta. Motina, kuri visados asistuodavo savo vyrui gydytojui, kai tas slaugė ligonis, užsikrėtė dėmėtąja šiltine ir mirė. Ilgai ilgai slėpė tai nuo Elcios Pamūšyje. Ką būt ir pridėję: per pavasario potvynį iš Smagužauskų nebuvo galima pasiekti Joniškėlio. Elcia tačiau ir nepasakyta jautė atsitikus nelaimę; ir motinai, ne kam kitam; visą laiką buvo liūdna, vietos sau nerasdama. Mirštanti mama gavo nesamąją savo dukrelę palaiminti bent savo žiedeliu, kuriame buvo išgraviruotas čenstakaviškės Dievo Motinos paveikslėlis. Šis brangus paminklas buvo išlikęs iki pat šio didžiojo karo ir tik dabar dingo.

Tėvai Petkevičiai buvo senovės bajorai, patriarchalūs; religinga motina mirdama kitaip nemokėjo laiminti, kaip dievotai, dideliu pasitikėjimu Apveizda. Ji buvo gerai išauklėta, Vilniuje buvo išėjusi gerą mokyklą. Tėvas, atiduodamas Elciai motinos žiedą, tarė iškilmingai: „Dabar tu būsi penketui savo brolių motina". Paskutiniajam broliukui tebuvo pusė metų, o antrajai „motinai" – devinti ar dešimti metai. Iš tikrųjų gi mirusią motiną ėmė pavaduoti teta Regina, geros širdies, labai dievota pana, bet senmergė ir labai kvaila. Tėvo niekados nesimatė namie. Jei teta geroj nuotaikoj, vaikai laiku bus pašerti. Jei ko papyksta, išeina sau į bažnyčią, ir daryk ką darąs. Gyvenimas pasidarė visai nebepakenčiamas. Į Petkevičių namus teta Regina įnešė dar vieną nebūtą ten dalyką. Ji mėgo kalbėti religijos temomis ir vis apie tą patį: kas nekatalikas, tas visai ne žmogus, gyvas skiriamas į pragarą. Šios labai perdėto katalikiško uolumo paraiškos tik kompromitavo vaikų akyse tradicinę, visados gerbtą pakančią katalikybę ir davė visai

nepageidaujamų rezultatų: Regina ne tik neuždegė auklėjamųjų vaikų religiniu uolumu, bet nė nepalaikė juose tradicinio religingumo, greičiau atvėsino.

OTTO DOWIAT

Vaikams ėmus augti, daktaras Petkevičius pasamdė jiems atskirą guvernierių, išėjusį rusų gimnaziją Šiauliuose, Otoną Daujotą (Otto Dowiat). Tai buvo labai geras mokytojas, bet gyvenimo nevykėlis, nekokios doros žmogus. Jis gerdavo degtinę per pačias pamokas, o šeštadieniais ir savo mokiniams duodavo patraukti; tačiau tik tiems berniokams, kurie per savaitę gerai mokės. Elciai gi duodavo saldainių. Jis buvo liberalas, netikįs, pirmeiviškų pažiūrų, tai nuolat ir baisiausiai kirsdavosi su teta Regina. Be to, senas kavalierius, o visados su pretenzijomis prie panų. Gabiesiems geras, o nepaspėjantiems žiaurus mušeika ir keikūnas. Mušės kumštimis, šaukė: „Tau arkliai ganyti, ne mokytis", o pasiskųsti nebuvo galima, nes reikėjo laikytis principo:

Choćby cię smolono w smole,
Nieopowiadaj nigdy, co się dzieje w szkole[9].

Na, vaikai tylėjo, bijodami jo žiaurumo arba kalpoko parašu: *Rex asinorum, Regina asinorum*[10]. Dr. Jokūbauskas, pusbrolis, kurs drauge mokės pas Daujotą, ir tapęs gydytoju negalėdavo ramiai, dantimi negrikštelėjęs, atminti to nelemto mokytojo.

Svavalinga, gyva Elcia mokėdavo ir jam įkyrėti, kaip tik padarydama priešingai jo reikalavimui. Kartais net sugėdindama.

Daujoto mokslo rezultatai vis dėlto buvo geri. Felicijoną Jokūbauską, jau 16 metų, prirengė į ketvirtą klasę, ir jis įstojo į Šiaulių gimnaziją. O tą patį mokslą Elcia išėjo, tebūdama vienuolikos metų. Vargšui Felicijonui sunku buvo suskubti su Elcia, nors buvo be galo darbštus, ramus, tylus ir geras vaikinas ir mokslo draugas; jis buvo sunkios galvos. Elcia iš Daujoto gerai išmoko rusiškai ir matematikos. Tai jai buvo labai nau-

dinga netikusiose šiais atžvilgiais vokiečių mokyklose; tai duodavo jai pirmenybės. Vienas mokytojas sakydavo: „Nieko taip man negaila, kaip kad tu ne berniukas".

Lietuviškieji tautiški palinkimai šiuo tarpu sustiprėjo. Iš inteligentingų ir lietuviškai patriotingų dviejų savo bobučių Chodakauskienių, kurios, nors lenkų kultūros buvo, tačiau buvo ir griežtai „tuteišos", Elcia buvo išmokusi daug patriotinių eilių, kaip va:

Książę Witold nepróżnował na litewskim tronie:
Pierś do boju zahartował, a do miecza dłonie[11].

Ir kitokių tokių, o vienos bobutės seselė Naramauskaitė, vienuolė, mokydama Elcią melstis, susakydavo visas Lietuvos garsenybes ir liepdavo prašyti Dievą, kad ir jai pavelytų būti tokia garsia.

Tautybės klausimus tad iškeldavo vaikai ir Daujotui. Lenkybės ir lietuvybės klausimus jis šitaip skyrė: kieno pavardė turi galūnę – *wicz,* tai neabejotinai ir iš senų senovės – lietuvis, o kieno – *ski,* tas neabejotinas – lenkas. Sulig tos formulos Petkevičiai turėjo būti lietuviai, o jų broliai Jokūbauskai – lenkai. Bet praktikoje, žinoma, tų skirtumų nebuvo ir „lenkas" brolis Jokūbauskas neturėjo kuo didžiuotis prieš savo brolius „lietuviukus".

KAIMYNAI

Petkevičiuose, kaip jau sakėme, nebuvo jaučiama nė luomų skirtumo. Ir ne tik Petkevičiuose. Visoje Joniškėlio apylinkėje visi gyveno išvien: kunigai, dvarininkai, sodiečiai ir laisvųjų profesijų inteligentai. Pavyzdžiui, žydams tebeturint svaigalų „otkupą"[12], tebelaikant jiems karčemas, dažnai reikdavo licituoti nusigėrusieji valstiečiai. Tai kun. Vaitkevičius, Joniškėlio klebonas[13], daktaras Petkevičius, ligoninės viršininkas ir sanitarijos dabotojas, dvarininkas Karpis[14], jų mecenatas, drauge nuvažiuodavo, viską supirkdavo, sumokėdavo nusigėrusio skolą ir atiduodavo šeimininkui atgal, kad pamažu išsimokėtų

ir savo vaikų nepaleistų ubagais. Ištiko kaime ugnis, ši kompanija vėl visa ten. Daktaras vieną sykį net gerokai apdegė begelbėdamas.

Ta kompanija buvo tiesiog savo pareigų pedantai. Reikia, sakysime, Elciai išvažiuoti į Mintaują po Kalėdų atostogų, o čia 30° R šalčio. Na, kaip čia veši tokiuo oru vaiką? O nevežti negali – pasivėluos. Štai pats klebonas Vaitkevičius atvažiuoja, įsidėjęs į roges dvejas duknas (patalynes); įkiša tarp jų mergytę ir pats veža penkias mylias, pakeliui vis klausdamas: „Elcia, ar dar gyva?" Vaitkevičiaus tradicijas taip pat gerai laikė jo vietininkai: žinomas pamokslininkas ir rašytojas* kun. Antanas Bartkevičius ir Rimkevičius[15]. Tad Gabrielia Petkevičiūtė, nors progresistė, liaudininkė demokratė ar dar kairiau, ir dabar nesuprantanti dabartinės luomų nesantaikos ir jų keršto dvasios. Itin geri santykiai buvo su valstiečiais Bizauskais; ypač draugavo su jais brolis inžinierius.

PAS SAKENAITES

Trys baronaitės Sakenaitės, tokios pat davatkos kaip teta Regina, tik liuterių tikėjimo, laikė mergiotėms bendrabutį, vienai Sakenaitei vedant mergiotėms mokyklą, vadinamą „Dorothea-Tochterschule". Bendrabutyje režimas buvo smarkesnis neg vienuolyne. Keltis reikėjo 6 valandą, 5, net 4 ryto. Valgis buvo ir menkas, ir neapstus sulig principo: „Ein voller Magen studiert nicht gern", plenus venter non studet libenter[16]. Pasivaikščioti visai neleisdavo; girdi, kai išaugsite, prisivaikščiosite. Po pamokų klasėje būdavo po 2–3 pamokas privačiai: muzikos, prancūzų, anglų kalbų virš programos. Visos mergiotės iš to bendrabučio išlakstė. Beliko viena pati Elcia ir kantriai išbuvo ištisus trejus metus. Ji prisirišo prie Sakenaičių, nors su jomis tesimatydavo per pamokas ir pietų metu ir tai pritirdama viso-

---

* Žr. „Pamokslai apie šv. Sakramentus". Kaštais kun. A. J. Kaminsko. Shenandoah Pa, 1901 m., 138 p., su Vaižganto prakalba. Kiti rankraščiai L. M. Dr. knygyne; aš juos ten esu palikęs.

kių nemalonumų, kaip va: radus krėslus užimtus senmergių favoritų šunaičių ir kačių, nevalia buvo jų nuvaryti, reikėjo kito krėslo pasiieškoti ir kitur atsisėsti. Buvo čia ir gerumų. Čia Elcia išmoko gražiai vokiečių kalbos ir istorijos. Bet tai neatsvėrė blogumų. Elcios sveikatai čia buvo duotas paskutinis smūgis: ji čia dar labiau susilpnėjo, čia prasidėjo nugarkaulio krypimas.

Daujoto laisvamanybę Sakenaitės čia tik patvirtino. Jos buvo Liuterio[17] laikų fanatikės, nė kiek nepažengusios, niekieno neapmalšintos. Liuterio išsipravardžiavimą, būk Romos Papa esąs patsai įsikūnijęs velnias, jos laikė dogmatu ir skelbė didžiausį nepakentimą katalikų tikėjimo. Griežtai kaip teta Regina. O knygų čia nebuvo leista skaityti, nes tai laiko esąs gaištas ir atitraukimas nuo privalomojo darbo, nuo pamokų kalimo iš vadovėlių. Ir Elcia savo vadovėlius skaitė ir skaitė, vis iš pradžios. Na gi, ir mokėjo juos atmintinai, buvo pirmoji visų tarpe ir kėlė didelio pavydo.

Elciai sustabdyti mergaitės latvaitės, kurios dėjos taip pat baronaitėmis, na, ir tikrosios baronaitės štai ką buvo prasimaniusios. Jos įkalbėjo direktrisei, kad sarguliuojančią ir iš viso silpnos sveikatos Elcią priverstų laiku eiti gulti. Mokykloje buvo kalimo sistema; tam reikėjo daug laiko. Visos mokinės laisvai „kaldavo" iki 12 valandos nakties, o Elciai liepdavo gulti 9 $^{1}/_{2}$ v. Čia neapsakomai užgavo savimylę ir garbės godžią Elcios širdį. Ji nusimanė negalėsianti viską perskaityti, tad ir žinoti, ir liksiant užpakalyje, ne priešakyje, kaip lig šiol. Tad pergudravo drauges. Liepiama gulti, gulo, bet kad per labai neįmigtų, į pašones pasidėdavo po pliauskę. Iki kitos draugės suguls ir sumigs, Elcia jau bus numigusi ir galės nematoma keltis, išbėgti iš to kambario ir mokytis. Ir buvo gi negudrioms draugėms dyvų, kad trukdoma draugė ir neskaičius geriau už jas moka.

Sakenaičių mokykla buvo poniška, jos, nors proletarės, buvo aristokratės, sustingusios savo formalumuose kaip Aigipto mumijos. Viena buvo įsimylėjusi savo mokyklos mokytoją, bet bevelijo likti senmergė, neg ištekėti už žmogaus, kurs „buergerlich"[18]. Į galą devynioliktojo amžiaus Kuršo miestuose tebesilaikė viduramžių žmonės, lygiai vokiečiai, lygiai mūsų krašto

bajorai. Tai ir aš pats gavau patirti, kai gale 1893 metų Mintaujoje apsigyvenau[19].

Viskas čia buvo atgalainiška. Net gydymas. Sakenaitės visas savo auklėtines ir nuo visų ligų vienodai gydė kažin kokiu kurį laiką populiariu būdu – bonšatyravimu, „bonšatir, bonšatyren"[20]. Nežinia, ką reiškia šitas žodis ir iš kurios kalbos buvo atklydęs. O buvo tai instrumentas, kaip ir pastačius taures odai sukapoti. Tik jis odą badė be taurių, nekapojo. Ligi tik galvą ar pilvą suskaudėjus, Sakenaitės tuoj „bonšatyravo" pečius ir sprandą ir subadžius patepdavo vėl universališku „Lebensoel". Daktaras Petkevičius, tai patyręs, griežtai užprotestavo prieš tokį žiniuonišką gydymą ir įsakė, susirgus Elciai, šauktis daktaro. Sakenaitės paklausė, bet pašaukdavo homeopatą.

Išėjusi Dorotheaschulę, Gabrielia, vos tik 15 metų, išlaikė kvotimus ir gavo teisę mokytojauti Kuršo liaudies mokyklose. Ji daug išmoko tada, kada kitos draugės išbėgiojo iš to nelemto bendrabučio ir ji viena bepaliko tuščiame kambaryje su pelėmis gyventi. Knygos buvo jos vienatinės draugės.

HÖHERE SCHULE

Mokytojos teisėmis nesinaudodama, Gabrielia įstojo į aukštesnę mergaičių mokyklą, vadinamą „Höhere Trinitatis Töchterschule"[21]. Čia ji pasirodė be galo mokyta, geriausia mokinė; kur tau: mokytoja! Mokykla tai buvo demokratiška. Ją Gabrielia pasirinko, nors draugės latvaitės spėjo ją pasirinksiant ponišką Otto mokyklą. Patyrusios, kokiame nežmoniškame Sakenaičių bendrabutyje Gabrielia gyvena, draugės varu perkėlė ją į bendrabutį prie Trinitatisschule. Ilgai Gabrielia verkė savo baronaičių; net jai buvo siūloma atgal sugrįžti. Vis dėlto nebegrįžo, nes čia gyvenimą rado visai žmonišką.

Pasirenkant mokslo kelius, tėvas Petkevičius nepavaidino jokios rolės. Jis sakydavo: „Duodu jums pinigų, o rūpintis tuo, kokie jūs būsite žmonės, neturiu laiko – patys manykitės". Jis

tik velijo, kad jo vaikai būtų geri žmonės. Tėvui mirus, rasta ypatinga jo „korespondencija" su nabašninke žmona. Pasiilgęs jos, raštu kalbėdavos su ja, lyg rašydamas jai laišką į dangų ar bevieliu telegrafu siųsdamas jai savo pageidavimus. Tarp kita ko, ten buvo parašyta: „Proś Boga, mój aniele, by nasze dzieci wyrosły na chwałę Bogu, na pożytek ludziom"[22]. Tai bendroji gyvenimo programa šito doro mistiko ir drauge realisto.

Aukštoji Trinitatisschule turėjo kelias klases. O „prima", vadinas, paskutinioji, buvo dvejų metų kurso. Penktuoju semestru reikėjo kvotimai laikyti vyrų gimnazijoje, kas norėjo gauti „matūrą", liudijimą išeitos pilnos gimnazijos, duodantį teisės stoti į aukštąją mokyklą, į universitetą. Šioje mokykloje buvimas – tai šviesiausios Gabrielios dienos: daug gerų žmonių, gerų, išmintingų draugių, gerų knygų, gerų mokytojų. Na, buvo ir silpnų mokytojų, o silpniausias – tai pačios direktrisės vyras matematikas. Gabrielia buvo gera matematikė. Ir visi Petkevičiai pasižymėdavo matematiškaisiais gabumais ir piešimu. Direktorius Kulbergas sakydavo: „Kad nors vieną vaiką turėčiau tokį kaip Gabrielia". Su nevykėliu matematiku ji tad gaudavo nuolat susikirsti; kai girdėdavo kuriuos absurdus, gaudavo su tais nesutikti. Mokytojui Gabrielia buvo lyg rakštis, ir jis primygtinai įkalbinėdavo jai, kad ji, negaišdama laiko, kol išeis visą kursą, jau dabar laikytų matūros kvotimus, nes esanti pilnai pasirengus. Norėjo greičiau ja nusikratyti. Bet tėvas Petkevičius griežtai buvo pasakęs, nesukakus 18 metų, niekur neišleisiąs aukščiau mokytis. Tai nebuvo kur skubintis. Gabrielia išklausė visų semestrų ir tik tada laikė matūros kvotimus. Tų kvotimų mergaitės neapsakomai bijojo. Tai iš 60 mokinių telaikė 4. Gabrielia tuos kvotimus išlaikė 1878 metais.

PRADŽIA GYVENIMO

Buvo benorinti stoti į matematikos fakultetą ir tėvas buvo jau besutinkąs. Bet pasimaišė tėvo draugas dr. Kliukauskas, Kauno kunigų seminarijos paskui gydytojas, žmogus siauras

buvęs universitete, nepagudrėjęs ir gyvenime. Jis tad iškalbingai įrodė draugui Petkevičiui, kad jo duktė „niech siedzi w domu"[23]. Na, ir atsisėdo Joniškėlyje savo tėvo gydytojo ir ligoninės vedėjo padėjėja, pasitenkindama gautuoju mokslu, pradėjus gyventi.

Bene per 1885 metus Deltuvoje, Tiškevičiaus dvare, Ukmergės apskrityje, veikė bitininkavimo ir sodininkavimo kursai. Juos vedė daržininkavimo mokyklą Varšuvoje išėjusi Maculevičiūtė[24]. Žinomosios lenkų rašytojos Ožeškienė ir Konopnickienė[25] buvo patiekusios „ziemiankoms"[26] pakvietimą, kad jos imtų šioje ūkio šakoje dirbti. Gabrieliai namie nerimstant, vis veržiantis į universitetą, tėvas pakišo jai anąjį atsišaukimą, sakydamas, tokį „universitetą" tesutinkąs jai duoti, ne kitokį. Ir Gabrielia noromis nenoromis turėjo imtis tų amatų. Pasimokiusi Deltuvoje pusę metų, pati parašė bičių knygelę. Tai buvo pirmas jos lietuviškas raštas, deja, kažin kur dingęs. Taigi šie 1885 m. G. P. biografijoje yra minėtini, kaip pradžia jos literatūros veikimo ir Bitės slapyvardės vartojimo. Dabar mes taip ją ir vadinsime, nes ir ta slapyvardė itin reikšminga: Gabrielė Petkevičiūtė per visą savo amžių buvo Bitė darbininkė, savo pareigų vergė.

RELIGIJA

Tetos Reginos religinius absurdus Gabrielia mokėjo įvertinti; jautė, jog jos fanatizme nėra tiesos ir jos neapykantos religija nėra verta pagarbos ir sekimo. Tai pilnai pritardavo Daujotui mokytojui, kurs visa tai pačiai dievobaimingajai bedievei stačiai į akis rėžė ir iš jos tyčiojosi. Sakenaitės pabaigė savo įtaka dildyti visa tai, kas buvo jai iš svetimų žmonių į protą įkritę. Kad būtų pagyvenusi giliai ir protingai religinga motina, ji, be abejo, būtų kitaip išauklėjusi vienatinę savo dukrelę, kuri taip natūraliai tampa savo motinos draugė.

Tais keleriopais veiksniais gauname išaiškinti faktą, jog Gabrielia, nors kitų knygų negaudavo pasiskaityti pas Sakenaites,

kone vaikas, ar ne 12 metų būdama, jau gavo pasiskaityti David Strauss'o „Der alte und der neue Glaube"[27] ir pati tapo skeptikė. Ir ji, perėjusi į aukštesnę mokyklą, atsisakė lankyti katalikų bažnyčią ir katalikų kapeliono Danieliaus Rimkevičiaus pamokas[28]. Kilo skandalas, pasipiktinimas; norėta ji iš mokyklos pavaryti, bet nepavaryta. Ir gerai atsitiko. Čia Gabrielia gavo susidurti su kitu mokyklų kapelionu kun. Jaselskiu[29], paskui klebonavusiu ir mirusiu Siesikuose. Jo būta šviesaus kunigo ir ne tiek gal tolerantingo, kiek išmintingo. Jis matė, jog tikėjimo varu neįvarysi tam, kurs priešinasi. Nevertė tad Gabrielios, kad lankytų būtinai katalikų tikėjimo dėstytoją: vaikščiok sau į liuterių evangelikų tikėjimo dėstytoją; nevertė, kad lankytų būtinai katalikų bažnyčią: vaikščiok sau į kirchą[30]. Gabrielia taip ir darė. Tačiau nieko geresnio neaptiko pas protestantus ir sugrįžo į Jaselskį. Nuo jo nesislėpė su jokiais abejojimais, jam sakės visus priekaištus; galų gale mokyklą apleido, dar būdama katalikė.

Gabrielios tėvas katalikas, bet ir liberalas progresistas buvo šalininkas naujalenkių. Jis laikė bedievišką jį „Przegląd Tygodniowy"[31], kurį kun. Bajoriūnavičius[32] tvirai iš sakyklos keikdavo. Gabrielia, žinoma, pritarė tėvui, ne kunigui ir nė nemanė jo už tai skandinti pragare. Ir iš viso jai išganymo dalykas nebuvo toks lengvas išspręsti. Ji daug lankė ligonių ir mirštančių. Vieni mirė religingai, didele viltimi, kiti nieko negalvodami apie būsimąjį gyvenimą. Ir jai rodės negalima skandinti žmonių, kuriems neteko gauti pakankamų instrukcijų ir šviesos.

Lesingo „Natan der Weise"[33] ir pačios patyrimai išdirbo Gabrielioje praktikos religiją: ta religija bus geriausia, kuri labiau sugeba išmokyti, kaip žmonės, ypač liaudis, mylėti ir pati myli. Toje meilėje turi reikštis Dievo dvasia; būtent spaudžiamasis pirmon galvon atstovauja Dievą. Gailestingumo darbams ir paskyrė visą savo amžių, nesvarstydama, kuri konfesija „geresnė". Konfesijos jai tapo bereikšmės. „Dievas yr, tai nėra abejojimo". Dabar dar sakos Gab. Pet.: „Jo galybė reiškiasi; bet aš jos nesuprantu ir precizuoti nesugebu. Ir Jo Apveizda reiškiasi tikslume; tai aš daug kartų esu prityrusi. Tai ir be konfesijų, rodos, galima Jo valia vykinti".

Petkevičių visa šeimyna susidarė iš vienų vyriškų. O jie, žinai, ne davatkos. Vis dėlto tėvo kabinete ar gulimajame kabėjo krucifiksas; jį vežiojos, kitur iškildamas. Brolis Jonas, inžinierius, mirdamas, atsikvietė kunigą ir buvo aprūpintas sakramentais. Tėvas taip pat. Tiesa, jis lyg nelabai tuo rūpinosi; bet kai jam draugas gydytojas priminė, jog tautos tradicijomis gyvenus, per visą amžių veikus į liaudį vien teigiamai, kaipgi būtų, kad savo mirtimi imtų ir paveiktų neigiamai? Tėvas nusilenkė tradicijai ir paprašė sakramentų.

Tėvas ir išpažinties eidavo kas velykinė. Vieną sykį kviečiasi ir Gabrielią važiuoti išpažinties ir labai nustebo, kai ta pasisakė jau senai nebeinanti.

– O aš tą pareigą atlikdavau, be ko kito, kad tavęs nepapiktinčiau...

JONIŠKĖLYJE

Iš mokyklos gyvenimui Gabrielia pasiėmė daug didelių minčių, daug kilnių pavyzdžių pasišventimo ir karžygiškumo: Viliaus Tellio, Joannos d'Arkietės ir kitų tokių[34]. Jos pasiryžimas, nervai buvo „aukštai nustatyti", kaip skripkos stygos: iš jų galima buvo lengvai gauti aukštų tonų. Ligi tik sugrįžo namo, tėvas liepė jai tarnauti liaudžiai ir iš viso – visuomenei. Gabrielia mielai ir rodžiai ėmės mokyti visus, kas tik pakliuvo, lietuvius ir žydes, vokiškai ir rusiškai. Iš Gabrielios Petkevičiūtės pradžią mokslo yra gavę veik visi iš anos apylinkės išėję mūsų inteligentai. Pirmoji, kuri teko mokyti lietuviškai, buvo kun. Juozo Genio[35] seselė, be galo dora sodietė. Tai paskatino Gabrielę ieškoti ir kitų tokių žmonijos perlų, nesigailėti šviesos, kad per ją iškiltų aikštėn. Jos mokiniai dabartinieji kunigai: Lindė, literatas ir mokytojas, Šeižys, poetas, a. a. Genys, Tinteris, Jarašiūnas, Šalučka, Bizauskas[36]. Pralotas Paliulionis[37] (taip reikia tarti), smilgietis, visa tai matė, buvo artimas daktaro P. draugas. Buvo ir daugiau, net labai daug, gangreit visi, kurie tik Petkevičius pažino, draugų ir palankių žmonių. Jie visi su-

sitelkdavo Petkevičiuose per daktaro vardines ir kita proga, ir taip visoje apylinkėje darėsi vienoda orientacija daugelyje dalykų. „Aušros" jiems nebuvo tekę matyti, jai pasiduoti ar jai prieštarauti. Tad „tuteišais" kaip reikiant buvo savaime susiorientavę. Petkevičiai gal kiek daugiau. Daktaras su savo Gabrielia buvo lietuviai gimę ir to neužsigynė; dažnai abudu pasikalbėdavo, jog ir lietuviams reiktų savo laikraščio, kaip kiti kad turi, tik abudu neišmanė, kaip tai padaryti. Aišku tebuvo, kad reikia lietuviai šviesti, gaminti kuo daugiausia inteligentų. Tada gimė ir pirmoji idėja – šelpti nepasiturinčius mokslo ieškotojus. Iš to susidarė „Žiburėlio" draugija, pradžioje tesusidedanti iš vienos sumanytojos Gabrielios Petkevičiūtės: ji švietė, ji gi ir šelpė.

„Krikštytam" „Žiburėliui" jau suėjo 30 metų, o jis bent penkerius metus ir nekrikštytas išgyveno. Jo krikšto metrika „Varpe". Jis tad gimė dar Joniškėlyje.

Joniškėlyje gi ir jaunuomenė ėmė spiestis aplink Bitę. Palangos Teatro (1900 m.) bylos metu[38] tą faktą jau plačiau žinojo, jei žandarai teiravosi, kam tiek jaunuomenės lanko Petkevičių namus.

Atsitiko ir visai netikėto idėjinio darbo. Ligoninė Joniškėlyje buvo valstybinė, o jos štate[39] visai nebuvo rusų. Gydytojas buvo Petkevičius, apsieinąs be feldšerio, pirma su savo žmona, paskui su dukterimi. Gydyti pavirto šeimynine Petkevičių tradicija. Žmonės nevaizdavos bent kurio Petkevičiaus negydančio. Tėvas net mirdamas įsakė Gabrieliai gydyti: „Mano vaike, gydysi žmones". – „Kaip aš gydysiu tokiais savo nervais", – mėgino paprotestuoti Gabrielia. – „Gydysi. Tik akių neliesk, o kitką visa daryk", – pakartojo daktaras. Tėvo įsakymas ar tik pranašavimas įvyko. Kai karo metu visi daktarai buvo mobilizuoti, o kiti išbėgiojo, žmonės reikalaute reikalavo, kad Gabrielia gydytų, kaip dera Petkevičiams, ir ji gavo vokiečių okupacijos metu net feldšerio kvotimą išlaikyti ir paskui tuos pat vokiečius gydyti.

Ir vaistininkas Joniškėlyje buvo ne rusas: Holm buvo Danijos pilietis, tolimas nuo bet kokios rusifikavimo tendencijos, pilnai pritapęs prie Joniškėlio draugės; jis mėgo išgerti, o šiaip jau buvo žmogus niekam nekenksmingas. Ir štai vaistininką Holmą

ištinka stabas. 40 metų pasidarbavęs Joniškėlio ligoninės aptiekoje, nebegali dirbti. Reiks susilaukti kokio pikto ruso, kurs visą ilgais metais sąmoningai sudarytąją nuotaiką galės sudarkyti. Ir daktaras Petkevičius tarė: „Lietuvaitės visos turi būti „Gražinės“[40]: reikale ir ginklą turi paimti į rankas. Nebėra vaistininko, tu, Gabrielia, būsi jo vietoje vaistininkė, atstosi Holmui suparalyžiuotąsias kojas“. Ir Gabrielia Holmo vardu ir jo kontroliuojama iš lovos, devynerius metus eina vaistininkės pareigas, stovi tautinėje pozicijoje, kad neįsibrautų nepageidaujamas svetimtautis.

Vaistinė, ligoninė, ligonių lankymas ne ligoninėje, vaikų mokymas, namie šeimininkavimas, įkyri ligelė, – visa tai nėmaž negadino Gabrieliai kuo geriausio ūpo. Linksmos tad buvo jos jaunos dienos. Joniškėlio draugė buvo didžiulė: vienų Petkevičių šešetas jaunimo, Holmų šešetas, Karpiai ir kiti. Gabrielia buvo būtinasis narys visų ekskursijų, visų pasivažinėjimų, pasižmonėjimų ir kitų pramogų. O jų būdavo dažnai. Ji buvo pirmoji kovotoja aštriu ir sąmoningu liežuviu, sklandžia kalba. Ji būdavo visos draugės inspiratorė ir gaivintoja; ji gyvasis anos provincijos nervas, labai reikalingas ir naudingas, bet... tik aname krašte. Iš pradžių Gabrielia plačiau nepasireiškė, kol ištiko vienas netikėtas dalykas.

„VARPAS“

Ar ne 1889 m. ateina Dubikaitis, inžinieriaus Petro Vileišio[41], gelžkelių ir tiltų statytojo, „podriadčikas“[42]. Jis mažas būdamas sirgo akim ir buvo kurį laiką Joniškėlio ligoninėje. Dr. Petkevičius pakviesdavo jį pažaisti su jo vaikais. Paskui Dubikaitis vis aplankydavo Petkevičius, kiek tik kartų atvykdavo į savo kraštą.

Šiuo kartu jis atnešė ir kiškio pyrago – pirmąjį „Varpo“ numerį. Pas Petkevičius būdavo visokių visokiausių gaivalų. Bet šis naujo lietuviško laikraščio numeris visiems padarė netikėtai didelio įspūdžio. O patys Petkevičiai, taip tėvas, taip duktė, pabaigtinai susiorientavo lietuviškai.

Per draugingus apylinkės visų luomų susirinkimus daktaro vardadieniais atsirado naujų temų kalbėti; būtent tų, kurių iki tam laikui niekas nepaliesdavo, – tautos klausimai. Imta net atvirai skaityti „Varpui" ir „Lietuvos Ūkininkui"[43] parašytieji straipsniai, parduolioti lietuviška literatūra, rinkti jai spausdinti ir platinti pinigai ir t.t.

Reikalas plėtės. Per ilga vieno tokio susirinkimo per metus pasirodė jau per maža, tai prasimanyta antras, per N. metus, neva Leono gimimo dieną. Ir buvo vėl šokama, valgoma, bet ir svarstoma, girdint visiems luomams ir – šnipams. Petkevičiai – naujo visuomeninio judėjimo centras, ėmė garsėti. Tie, kurie keliavo po Lietuvą, ieškodami susipratėlių lietuvių, jau nebegalėjo Petkevičių beaplenkti.

1896 m. čia pirmą kartą pasirodė a. a. Povilas, Višinskis su Kalniečiu[44], dabar Valst. Tarybos nariu, abudu baigusiu Šiaulių gimnaziją. Leonas Petkevičiukas buvo vyresnysis jų draugas, tai ir progos buvo užeiti. Višinskis nešės pirmąjį Žemaitės rankraštį. Jį įdavė Bitei, paaiškindamas:

– Viena mūsų sodžiaus bobelė, jau sena, užsispyrė rašyti ir įdavė man štai šitą raštą...

Bitė tuojau kibo šito rašto skaitytų, Višinskio padedama. Tačiau darbas nevyko: Bitė maža temokėjo žemaitiškai, o Višinskis nedaug temokėjo aiškinti, tai maža tepadėjo suprasti. Teko Bitei rankraštis pasiimti į Rygos pajūrį ir ten paskaityti drauge su J. Jablonskiu, V. Kudirka, M. Lozoraičiu, rodos, ir su A. iš B.[45]

Višinskis šiuo atsilankymu daug ko papasakojo Bitei apie sunkią, tiesiog nepakenčiamą Žemaitės būklę. Bitė dabar pirmą kartą pasiuntė iš „Žiburėlio" kasos keletą grašgalių Žemaitei bent žvakei ar lempai nusipirkti, nes ta rašytoja nė tų primityvių reikmenų neturėjusi. Žemaitė netruko ir pati aplankyti Bitę. Bitė atsilankė. Ir prasidėjo ta širdingoji komityva[46], kuri čia pat Joniškėlyje pasireiškė net bendroje dramatinėje kūryboje. (Puziniškyje jos dvi jau dirbo katra sau.) Dvi Moteri[47] yra parašiusi keletą veikalėlių scenai. Apie „Velnią spąstuose" ir „Parduotąją meilę" skaityk naujame Bitės veikale „Iš mūsų kovų ir vargų", „L. Žinių" leidinys[48].

To negana. Gabrielia, beskaitydama „Varpą" (jo jau pati ieškojo), aptiko Vinco Kudirkos feljetone pabaidymą – jis žydą samdysiąs lietuviškiems raštams rašyti, jei patys lietuviai nesiimsią plunksnos. „Tėvynės Varpai"[49] taip paveikė į jautrią Gabrielios širdį, jog ji, niekados neketinusi, nei nesvajojusi pati rašyti, ėmės plunksnos. Nemokėjo lietuvių rašto, kalbos, dar neturėjo išsidirbusi rašymo technikos, vis dėlto drąsiai kibo į tą jai naują darbą, pradėdama jį nuo beletristikos, visai mažais dalykais. Paskui sekė ilgėlesniai dalykėliai. 1893 ar 4 m. parašė „Vilkienę", silpną apysakaitę, Jablonskio ir kt. perredaguotą. Dar kiek pirmiau parašė „Jurgis Baltaragis", „Kova" ir kitas smulkmenas. Pasirašydavo Volunge ir dar kitaip, kad daugiau rodytųsi rašytojų. Paskui, Kudirkai mirus, ir visai be parašo leido „Pasikalbėjimus"; jie turėjo atstoti nabašninko „Tėv. Varpus".

G. P. „Krislai", Vilnius, 1905 m., 69 p., „Aušros" išleidimas, yra susidarę kiek vėliau, 1901–5 m.

PUZINIŠKYJE

Į Puziniškį gyventi Bitė atvyko 1901 m. kovo mėnesyje. Tėvas daktaras iš Joniškėlio ligoninės atsistatydino kiek vėliau, 1902 m. Šis Bitės gyvenimo laikotarpis itin turiningas ir vaisingas. Čia ji ūkininkauja, šeimininkauja, tėvą karšina, vaikus moko, našlaičius globoja, moksleiviją proteguoja, literatūrą skleidžia ir pati daug rašo jau tokių dalykėlių, kurie sudaro jai geros beletristės vardą. Štai keletas charakteringų „istorijų" iš šio laiko.

Atvykęs į Puziniškį, daktaras Petkevičius gavo gydyti ir vieno grytelninko (taip ten vadina mažos trobelės ir mažo sklypelio žemės savininkus) Kasperavičiaus šeimyną. Pats Kasperavičius mirė šiltine. Jo žmona buvo vaikams pamotė. Tai vyrui mirus, pasiskerdė tą vieną kiaulę, susiėmė kitus daiktus ir karve vedina pabėgo, palikdama ketvertą pavaikių pamiškėje vienus pačius. Kuriam laikui praėjus, į daktarą atėjo kaimynai pasitarti, kas gi dabar bus daryti su tais vaikais. Prigirdę šu-

linėlyje paskutinį indą uzboną, vandens besisemdami, antai trobelėje kepasi bulbių valgyti, tai dar trobelę padegsią ir patys sudegsią. Vyriausias aštuonergis, mažiausias treigys. Petkevičiai pasiėmė auklėti patį mažąjį ir nesveikąjį, rachitiką didžgalvį Antaniuką – jam sunkiausia būtų buvę svetimuose žmonėse augti. Petkevičiais pasekė kiti kaimynai sodiečiai. Ir dabar tie vaikai jau visi suaugę vyrai. Vienas Amerikoje. Antanukas gerą mokslą išėjęs.

Neilgai trukus, Bitė, iki tol iš šalies ir tik pripuolamai šelpusi Žemaitę, dabar visiškai ją atsigabena pas save, duoda jai gerų sąlygų gyventi ir rašyti. Taigi Bitei Lietuva skalna, kad turi tokį Žemaitės literatūros palikimą.

Puziniškyje itin intensyviai ėmė veikti „Žiburėlis", virstąs vis didesne draugija neturtingai moksleivijai šelpti. Gaujos „moksliškojo proletariato" apspinta labdarę. Yra daug vertų sušelpti žmonių, yra daug ir nevertų. Visokių daug. Ir nors „Žiburėlio", destis, Bitės uždavinys nebuvo privaisyti „pirmeivių" ar „atgalainių" – šelpiamųjų tarpe buvo ir klierikas Viskantas[50] – vis dėlto aplink Petkevičiūtę spietės daugiau „pažangioji", kairesnioji jaunuomenė. Ketinta šelpti gabesnieji, tačiau dažnai buvo apsirinkama. Kaipgi išvengsi klaidų? Daug tad yra, kas labdarę užvylė, kas daug žadėjo, o maža tedavė. Buvo ir tokių, kuriems atsakyta pašalpos, žinai, visiems negi išteksi, arba mažai tešelpta, o jie išaugo didvyriais. Paskui suinteresuotuosius pašalpomis sekė ir šiaip jau idėjingoji jaunuomenė; šitieji dažniau, kiti ne taip dažnai lankė.

Studentija ir visą Petkevičių „publiką" kiek atmainė. Iš Joniškėlio pusės kai kuriems dvarininkams buvo per toli keliauti į Puziniškį. Kiti ir visai nebeatkeliaudavo, nes daktaras su dukterimi, nukilę į kitą vietą, iš čia senųjų savo pažįstamų nebeaplankė. Jiedu dabar lankė artimuosius kaimynus, naujus žmones. Ir Puziniškyje, kaip ir Joniškėlyje, per daktaro vardines niekados nebūdavo mažiau kaip 80 svečių. Bet dabar didumą jų jau sudarydavo studentija.

Bitė pati nebuvo turtuolė ir netapo turtuolė. Ji gyveno iš tėvo, tiesa, gerai pasiturinčio inteligento, bet toli gražu ne

kapitalisto. Be to, mėgstančio kartais didelėmis sumomis, po tūkstantį ir du tūkstančiu, sušelpti reikalinguosius. Visos daktaro taupos, likusios kitų neišgrobstytos, vos išteko mūro gyvenimo sienoms pastatyti. Taigi dėl bet kokių mažmožių įkyrėti tėvui, kurs mokėdavo skaityti pinigus, buvo nepatogu. Be visa to, ir pati Bitė buvo nepriklausomas nė nuo ko asmuo, tai ir nuo tėvo priklausyti buvo jai nepakenčiama. Tai dabar griebės prasimanyti savo pajamų šaltinį.

Dabar ji ėmės itin intensyviai vartoti kitados gautas bitininkavimo žinias ir susilaukė kuo puikiausių rezultatų. Turėjo daugiau ne 50 avilių, medaus nors maudykis, tai ir savų pinigų lietuvių ir kitiems reikalams gana.

Bitės darbštumą tėvas čia pernelyg išnaudoja. Be vyrų ir moterų ūkio, be bityno, ji čia turi dar aptieką vesti. Tetušis gydo, o Bitė vaistus taiso. Darbo buvo nemaža. Ūkis buvo iš nauja statomas, tai tekdavo ir naktimis ant vežimų trankytis. Visa to toks buvo galas: Bitė pradėjo nebeatsisėsti, o atsisėdus nebegalėjo atsistoti. Gydytojai įguldė ją į lovą dviem savaitėm. Verkia gulėdama: kas bus su ūkiu, kas bus su bitėmis?..

Išgulėjo dvi savaiti, ne geriau; paskui pusę metų. Panevėžio gydytojas Vytartas nutarė – jau nebevaikščiosianti. Nuvežė į Varšuvą. Ten gydytojų konsiliumas priteisė trejus metus lovoje gulėti, nes organizmas nuo pat jaunų dienų per sunkiai dirbęs ir nervai esą pavargę. Kad liga nebegrįžtų, reikia atsižadėti kūno darbų ir greito judėjimo. Gabrieliai gulint lovoje, bitės mirė ir mirė. Tik karo metu bitynas vėl buvo beatsigaunąs; jis vėl buvo išaugęs iki 16 avilių, dabar vėl beliko apie 8.

Žemės ūkį ir gulėdama turėjo vesti Bitė, nes tėvas, kiek geras buvo gydytojas, tiek niekai ūkininkas; to amato jis visai nežinojo, niekados per visą savo amžių juo nesivertė.

Baigdamas savo amžių, daktaras Petkevičius, jau suaugusių vaikų kurstomas, pasidavė pagundai pasistatyti didžiulius mūro namus dviem aukštais, kuriems planą buvo padaręs sūnus Jonas.

Aukšte, jo sumetimu, turėjo būti keturi visai atskiri butai, kiekvienam broliui po vieną. Apačioje tėvui ir bendrieji kam-

bariai. Planas tėvui patiko; o statyti netinkamus mažam Puziniškio nuošaliui namus paskatino daugiausia mylimojo, labai prašmatnaus sūnaus architektoriaus mirtis. Jo sumanytasai namas-palociukas turėjo būti lyg monumentas jo kūrėjui.

Tam namui statyti buvo pavartota viena itin maloni Petkevičiams medžiaga. Senelio pirktasis Puziniškis „apmedžioti", miškas pasėti teko pačiam tėvui. Jis, grįždamas iš mokyklos mažas berniukas, liepiamas prisirinkęs maišą nukritusių nuo pušų ževelių (konkorėžių); namie juos išdžiovinę krosnyje, išdaužę grūdus ir jais apsėję gerą smėlynės galą. Per 60 su viršum metų toje geroje pušims augti vietoje išaugę tokie medžiai, jog jie buvę jau galima sijomis dėti. Tiesa, buvo tai dar jaunokos sijom dėti pušys; vis dėlto daktaras užsimetė jomis pasinaudoti, statantis mūro namus. Grindys ant jų padėtos linksi, bet tai nemažino seneliui daktarui džiaugsmo, jog jis sulaukė tokių savo darbo išdavų.

Rūmelį įtaisant, Gabrielia gavo ir savo bitpinigius, ir kitus pelnus sudėti. Taigi ji lyg didesnę paveldėjimo dalį turėjo. Be to, ji, kaipo pati vyresnioji sesuo, anksčiau gerą vidurinį mokslą išėjusi, visus savo brolius mokė, į žmones išleido. O Leoną, kurs blogiau mokės, atostogų metu dar repetavo, kad pataisas išlaikytų. Tad su juo itin geri buvo santykiai. Visus brolius pastačius ant kojų, išleidus į žmones, Puziniškis, rodės, liks, kaip ir buvęs, komuninė vieta visiems čia retkarčiais spiestis prie šeimyninių tradicijų, o vyresnioji Gabrielia, neapsirūpinusi senatvės, bus šeimos patriarchas iki gyvos galvos. Tokia buvo visos šeimos nuotaika; visi ją laikė nepašalinama iš Puziniškio. Ir ji čia elgės kaip šeimininkė, kaip motinos pavaduotoja jos testamentu. Ką norėjo, priiminėjo, ką norėjo, globojo ir maitino; auklėjo nelaimingojo brolio našlaičius, Kasperavičių Antaniuką, Žemaitę, spietė aplink save kone visą pažangiąją Lietuvos jaunuomenę. Gabrielios rankose Puziniškio dvarelis buvo lyg kuri visuomeninė įstaiga; savo reikalui Gabrielia niekuo nesinaudojo. Bet kai palociukas atsistojo, brolio gydytojo Leono širdyje atsirado žiauraus pavydo, visai nebelietuviškos nuotaikos. Jis ėmė nebekęsti savo sesers-motinos Gabrielios ir visų

jos lietuviškųjų ir visuomeniškųjų darbų. Nekentė auklėtinio lyg įsūnio Antuko, nekentė aštrialiežuvės Žemaitės, kuri jam, tiesa, dažnai įgildavo. Užmiršo, jog sesuo studentavimo laiku lopė jo kasą savo bitpinigiais. Lyg nelabojo gundomas, brolis Leonas ėmė degti nepalankumu seseriai Gabrieliai juo smarkiau, juo labiau Lietuvos visuomenė džiaugės ta savo darbuotoja, juo aukščiau ją kėlė. Itin smarkiai tai prasidėjo po Lietuvių moterų kongreso Vilniuje 1908 metais, kada Gabrielia Petkevičiūtė buvo pakviesta tam kongresui pirmininkauti. Kaip tai? Ji, teišėjusi kokią ten mokyklapalaikę, vaidina visuomenėje tokią rolę, garsėja visoje Lietuvoje, o jis, gydytojas, ligoninės viršininkas, universiteto mokslo, lieka ūksmėje, visų užmirštas, tikriau, niekados nepasergėtas! Karčiai, net spazmatiškai jis tai prikaišiojo seseriai, lyg visa to ji būtų kalta buvusi. Bet tėvui tebesant gyvam, vis dar buvo pakenčiama. Padėtis visai pablogėjo, tėvui mirus 1909 m. Tuo pat laiku kito brolio, Ladislovo, šeimyna visai iškriko, ir jis tapo nelaimingas.

DAR VIENA NAŠTA

Tai neturtis brolis Ladislovas; ne tiek neturtis kiek suglebėlis. Jis gimė 1862 m., neišnešiotas, vos 7 mėnesių. Tokie vaikai retai išauga, kaip vien reikiant, ir Vlado galvoje kas darėsi, niekas niekados negalėjo atspėti. Todėl Petkevičių gyvenimas visados buvo pilnas siurprizų iš jo pusės. Jam buvo Maksvos specialistų pripažintas nepaprastas talentas piešti. Tai patyręs, Vladas daugiau nebeėmė teptuvėlio į rankas. Maksvoje lankė kažin kokią ten vidurinę mokyklą – nebaigė mokslo. Mūsų šalies rusai gražiuodavos jo rusiška kalba – tuo nepasinaudojo. Maksvoje prasimokė 10 metų – niekas nepasisekė.

Nesisekė jam ir gyvenime. Širdies buvo geros. Reikalingam atiduos paskutinius marškinius ir pats vaikščios be marškinių. O paklausus, dėl ko tu be marškinių, ramiai atsakys: „Tai iš kur aš jų imsiu?" Kiek jis Bitei pridarydavo sielvarto, tai sunku ir apsakyti, kai teko jam biudžetas siaurinti. Važiuodama į

Puziniškį atostogų, pripirkdavo jam, ko tik buvo reikalinga. Vasarą vaikščios čebatuotas, o kai rasa rytą, tai ir kaliošuotas. O rudenį... Gabrielia karo pradžioje buvo palikusi kaime. Užėjus šalnoms, visi ėmė bulbes kasti; ji, vaikai ir pas ją buvę studentai, a. a. Juodišius ir tebegyvas Petras Narutavičius[51], išėjo rinkti, o Ladislovas arti. Gabrielia žemažiūrė; mato Lado labai baltas kojas ir eina žiūrėti; gi jo esama baso. – Kodėl tu basas? – Suplyšo čebatai ir kaliošai.

Mieste būdama, Gabrielia paprastai turėdavo labai mažą butą, o Ladas papiroso iš burnos nepaleisdavo, tai pas save laikyti nebuvo galima. Bevelijo prie jo laikyti tarnaitę. Dirbdavo vargšas kaip paprasčiausias darbininkas sakydamas: „Kad tik tau kiek gyvenimą palengvinčiau, kad mūsų vaikai ko pramoktų". Tačiau nė tarnaitės nemokėdavo prižiūrėti, kad ji bent skalbinius ir drabužius laikytų tvarkoje.

Kol Bitės tėvas buvo jaunesnis, jokiu būdu nepavelijo jam vesti. Kai sukako 80 metų, jau buvo galima jam tai šį, tai tą įkalbėti. Tai kitų žmonių patariamas, pavelijo jam išeiti užkuriomis. Bitė verkė, matydama tą nenuoseklumą. Jaunosios dvarelis (135 deš.) buvo praskolintas. Tėvas Petkevičius išmokėjo visas skolas, davė visą ūkį, baldus, padarynes, javus, sėklas; net pačiai jaunajai kraitį nupirko. Iš jos dėl visa ko paėmė vekselių bent ant keturių tūkstančių. Žmona jauna, graži, bet kone tokio pat būdo kaip ir vyras Ladas. Kas galėjo iš visa to išeiti? Nežmoniškai vargdami, nors buvo nuolat iš Puziniškio šelpiami, prigyveno ketvertą vaikų, kurių trejetas paliko.

Buvo malonus ir suktas kaimynas; jis suprato, jog čia galima padaryti geras gešeftas. Na, ir padarė, nors ne taip plačiu maštabu, kaip to norėjo: galando dantis ir ant Puziniškio. Brolis Ladislovas buvo iš žmonos dvaro iškviestas. Kiek laiko praleidus, vyresnysis jo sūnelis Jonas, išblyškęs, išdžiūvęs, tuomet septynelgis, luošasai mažutis padarėlis, atšlubuoja šaukdamas:

– Pasakiau mamai, kad su tuo latru negyvensiu! Paėmęs botagą, sudaužiau jiems lempą, kelius stiklus languose ir atėjau pas papą.

Kaip buvo tas ubagėlis atstumti nuo tėvo ir nuo savęs?

Mirė nelaimingoji Ladislovienė kaip tik karo paskelbimo dieną, palikdama, be Ladislovo vaikų, dar ketvertą iš kito vyro. Ant motinos ką tik užkasto kapo prie tetos Bitės prisiglaudė ir kitu du Ladislovo vaiku:

– Nepalik mūsų čia...

Prie tos neapsakomai tragiškos scenos buvo Mikolienės Biržiškienės[52] sesuo Vanda. Jos dvi įsisodino tą dvejetą vaikelių ir parsivežė. Buvo nedrąsūs, apdriskę, ydo apnikti vaikučiai; rodės, ir ubagų vaikai buvo geriau apvilkti. Pats mažasis septynelgis sirgo nervais ir širdies liga. Pasakojos „tas ponas" jį mušdavęs, kur pakliuvo, botkočiu, o didįjį tik vaikydavęs, nes jam pasisekdavę išsprukti.

Kas buvo daryti? Advokatai ir kaimynai patarė, žmonai mirus, kad Ladislovas sušauktų liudininkus ir išmestų aną „poną" iš dvaro. Ladislovas, aišku, nepajudino nė pirštu. Bitei, dar nepasilsėjusiai nuo dramos, su broliu Leonu pergyventos, būtų vėl tekę veltis į bjaurumą, o jos nusistatymu svarbesnis vaikams geras pavyzdys ne kaip turtai. Eiti ten ir skandalyti, dar tų vargšelių motinai tebesant ant lentos, negalėjo, nes visados gailėjo tos nelaimingos Magdalenos kūdikio protu, įkliuvusios į gyvenimo spąstus.

Visi sakė, kitaip elgdamosi pražudysianti vaikų turtą. O Bitė manė: „Tegul mane teisia, kas ir kaip nori (to gero jai pakako), o sielos nebjaurosiu tuo, prieš ką visi mano jausmai šiaušias. Kas mūsų be kaltės, be nuodėmės?" Ir pasižada juoba savo rankom dirbti tų vaikų naudai, kaip ir kiek tesėdama, bet eiti tuo keliu, kurs jai nebjaurus, nedaro gėdos. Taip ir nenuvažiavo to pono išmestų iš vaikų dvaro.

Teismo keliu stengės nors dvarą atgauti. Manta, žinoma, žuvo. Kiekviename žingsnyje buvo rasta tokio purvo, kad net minėti bjauru. Vyresnioji to pono duktė buvo pakrikštyta Petkevičių pavarde. Būta noro ir kitus vaikus Petkevičiui primesti. Bitė gavo teismu pabaidyti. Tuos vekselius, kurius dr. Petkevičius tėvas buvo iš Ladislovienės paėmęs (4000 r.), atidavė Bitei, padėdamas ant jų savo parašą ir įprašydamas, kad tik pats Ladislovas nesibylinėtų savo vardu su žmona. Šis „ponas"

įgundė Ladislovienę teisme pareikšti abejojimą, begu tik tėvo parašas esąs tikras. Laimė, kad tėvui pasirašant buvo liudytojų – Žemaitė ir Andrius Jokūbauskas, kurie tai gavo priesaika patvirtinti. O ekspertai vieni rado tėvo ranką, kiti rado ne tėvo.

O pasibaigė šita byla šitaip: už 4000 rub. Bitė gavo 400 r. pinigais; juos įdėjo į iždinę laikinai advokatams atsilyginti, o jie karui prasidėjus išplaukė į Rusiją...

Vaikams sugrįžus iš Rusijos, jie tebereikėjo mokyti, o okupantai, ypač bolševikai, taip iššlavė Puziniškį, jog veik pusę metų teko visiems su Bite sausa duona misti. Tad sutarė žūtbūt apsigyventi Panevėžyje ir gyventi visi iš tos vienos Bitės algos: ir pavalgyti, ir apsivilkti, ir mokytis. Prie Bitės jau globojamųjų brolvaikių ir Antano prisidėjo dar vienas, nepaprastai talentingas, bet visiškai neturtis Bernardas Buračas[53]. Bitė jį surado ir iš sodžiaus pasiėmė.

Anasai „ponas" tuo laiku kritingu pasiūlijo Petkevičiams 7 ar 8 tūksiančius rublių ar auksinų, kad brolis Ladislovas pasirašytų atsisakąs nuo dvaro. Kitokios išeities nebuvo; reikėjo priimti.

Tokiuo būdu buvo galutinai likviduotas Ladislovo ir jo vaikų turtas. Į dvarą bekibti Bitė nebematė galimybės, su tuo „ponu" toliau tąsytis, bylinėtis nebeteko ji kantrybės ir nervų. Tai mokytojos alga ir tie gautieji likučių tūkstančiai per kelerius metus gynė Bitės šeimynėlę nuo galutino suvargimo.

Ladislovas Petkevičius mirė vos apie 1922 m. paralyžiuotas: sumanė žmogus panešioti kumeliuką.

Čia vėl ilga istorija. Puzino įsteigtasis Vaškų bankas veikė ir paskelbus jo bankrotą. Veikė, žinoma, blogai, nes Rusijos valdžia, steigdama savas taupomas kasas, privačių neberėmė, tyčia nebekontroliavo, kad jos savaime žlugtų. Taip tragingai žlugo, daug valstiečių taupmenų paglemždama, Rokiškio kasa, taip Vaškų ir k.

Vaškuose štai kas buvo atsitikę. To banko vedėjai buvo pasiėmę turbūt nelegaliai vieną ar du tūkstančiu, ne daugiau, rublių. Pajutę revizija, puolė prie d-ro Petkevičiaus pinigų prašyti, o jei pinigų neturi, kad duotų raštą, jog jis iš to banko tiek

ir tiek yra pasiskolinęs. Daktaras ir šiuo kartu patikėjo ir reikalaujamu būdu gerus savo pažįstamus savo parašu uždengė nuo revizijos. Revizija praėjo. Dr. Petkevičius, kiek pinigų beturėdamas, visus išeikvojo mūrui Puziniškyje statyti, ūkiui sukurti, Ladislovui užkurioms išleisti. Tuo gi tarpu banko ponai ėmė akiplėšiškai reikalauti, kad jis savo dokumentą iš banko išpirktų, nes kitaip jie licituosią daktaro turtą. Bitė įsiprašė brolį Leoną, jau taip pat daktarą, kad prie to neprileistų, su tais ponais pasikalbėtų arba pats jiems sumą sumokėtų, nes kam vargšui tėvui toks nesmagumas iš piktų žmonių?

Bitė su broliu Leonu visados buvo geri draugai, nors nebegyveno kartu, ir jųdviejų būdai kitoki; katras sau veikė kitaip.

Leonas pavedė dėdei Antanui, Smetonienės tėvui Chodakauskiui, kad jis kaip nors sučiuptų Bitės tėvelį Petkevičių Panevėžyje ir prikalbėtų jį, kad Bitei duotų kontraktą dvylikai metų ant Puziniškio ir visos savo mantos „zaprodažną"[54]. Juk ar šiaip, ar taip virstų dalykai, jau seniai buvo nutarta Puziniškį liksiant Bitei iki gyvos jos galvos. Dr. Petkevičius tėvas taip ir padarė, o daktaras Petkevičius sūnus sugrąžino dėdei visas išlaidas, tuos dokumentus darant. Visa tai buvo padaryta, kad banko ponai nebegalėtų licituoti Puziniškio už tėvo skolą.

Visa to Bitė nė nežinojo. Ji, kaip prigauto tėvo duktė, savaip elgės; ji nurašė tiems ponams baramąjį laišką, kurs turbūt taip paveikė, jog daugiau tie banko ponai nė nebeišsižiojo apie tariamąją skolą. Kontraktą ant Puziniškio ir mantos „zaprodažną" Bitei įteikė pats brolis Leonas. Bitė iš viso to tik pasijuokė, o būta tai tikslaus atsitikimo.

Po Lietuvių moterų suvažiavimo Kaune, kai brolis Leonas visai įniršo ant sesers Bitės, jis privertė tėvą, kad testamentą parašytų jo naudai, nes kitaip, tėvui mirus, jis imsiąs dvarelį skelti, savo dalies ieškodamas. Tėvas ilgai spyrėsi, bet sutiko ta sąlyga, kad brolis Leonas rūpintųsi seseria Bite ir broliu Ladislovu ir padėtų jiemdviem vaikus auklėti. Testamentą rašant, tėvas neapsakomai nervinos, Bitės nuo savo lovos neatleido. Tai brolis Leonas su Andrium Chodakauskiu rašė, ką norėjo. Bitė, nenervindama tėvo, nieko nesakė, nors Žyman-

tienė[55] barė ją už tai. Paskaičius testamentą, tėvas atsakė: „Nierozumiem"[56], tačiau, visiems prašant, kad pasirašytų ir nesinervintų, pasirašė. „Viskas bus gerai", – kalbėjo Bitė, o brolis Leonas tuo laiku buvo šilkinis.

Tačiau tėvui mirus, Leonas ėmė baidyti Bitę, jei ji nepasiliksianti Puziniškyje jo šeimininkės rolėje, tai atimsiąs iš jos anąjį kontraktą ir „zaprodažną", kuriuos pats buvo jai įteikęs.

Dėl visa to Bitė ėmė baisiai nervintis. Turėdama jau apie 50 metų, suprato, jog vis dėlto gaus vienomis savo pačios jėgomis pasitikėti. Jai aišku buvo, jog jei dabar jau neužteks valios stiprumo iš namų išeiti tarnautų, paskui bus jau per vėlu; taps vergė, nebe sau žmogus.

Brolis Leonas dėjo ir daugiau sąlygų. Būtent, kad Bitė tuoj iš namų išvarytų Žemaitę ir auklėtinį Antaną Kasperavičiuką; kad atstatytų urėdą, kurs vedė laukų ūkį nuo pat to laiko, kaip Bitė buvo susirgusi, ir pati apsiimtų ūkininkauti; kad atsisveikintų su broliu Ladislovu ir jo vaikais ir atsitvertų nuo jų kinų mūru.

1909 m. rudenį Bitė išsikraustė iš Puziniškio į Vilnių, palikdama senąjį urėdą, Žemaitę ir brolį Ladislovą Puziniškyje. (Vaikus pasiėmė jau 1919 m.) O broliui Leonui parašė be teismo kontrakto ir zaprodažnos jam neatiduosianti. Ten Vilniuje Bitė ir išbuvo iki pat karo pradžios.

Žemaitė jautė, kiek dėl jos nesmagumų kenčia Bitė, nerimo, dairėsi; nuvažiuodama į Joniškėlį, dar Leoną sukiršindavo. Galų gale apsigyveno Bulotuose[57]. Bulotai dar pirmiau kvietės pačią Bitę, bet kur jai buvo vaikai dėti? Tai savo vieton pasiūlijo jiems Žemaitę.

Leonas norėjo su seseria Bite bylinėtis, bet Smetonienės tėvas jį nuo to atkalbėjo ir dar vienas visai mažas dalykas, kurs teisme nebūt buvęs gražus, o liudytojų buvo. Tad putojo, keikės: „Osiodłam, okiełzam! Nie jej tam w redakcji siedzieć!"[58] Tiesiog nesuprantamas apsėdimas. Spėjama ne be įtakos iš šalies, iš uošvienės.

„Kaip dabar netikėti Apveizdos stebuklingumu? – sakos pati Gabrielia Petkevičiūtė. – Nors ta istorija su banko ponais. Kad

ne jie, kaip aš tada būčiau galėjus vaikus ir brolį iš vargo gelbėti?! Protas per silpnas tą galybę suprasti!"

O tokių atsitikimų Bitės gyvenime būta ir daugiau. Sakysime, į Vilnių ji atkilo su auklėtiniu Antuku ir mažu brolvaikiu. „Lietuvos Žinios" ją priėmė į redakciją, nedaug jai tesėdamos mokėti.

Būklė buvo nepavydėtina. Baldų nėra, pinigų nėra, alga menka, burnos trys valgyti, du mokyti. Tokiuo kritingu momentu padėjo Bitei pati Apvaizda. Taip ji ir pati sakos. Po daugelio metų pasirodė, jog jos vardu pas Panevėžio advokatą Liutkevičių[59] esama padėta du tūkstančiu rublių skolos tėvui, už kurią anuo laiku tiek daug buvo savo tėvą krimtusi, kam be atodairos, taip jai tuomet matės, mėto pinigus. O čia nebūta – be atodairos. Iš kišenės jie būtų išnykę, pragyventi, o paskolinti – išliko kritiškam momentui. „Argi ne stebuklai? Argi ne Apvaizdos ranka?" – sakos dėkinga Bitė.

Vėl užėjus Bitei labai juodai ir sunkiai dienai, viena moteriškė, Montvilienė, įteikia jai visą tūkstantį rublių: ji buvusi iš tėvo daktaro pasiskolinusi be jokio dokumento ir dabar grąžinanti jo dukteriai. Ir Bitė tiki, esanti tokia neregima, bet aiškiai jaučiama jėga, kuri globoja gerus, teisingus žmones.

KARO METU

Išlydėjusi du savo moksleiviu su kitais moksleiviais ir jų mokyklomis į Rusiją, pati sugrįžo į Puziniškį. Bijojo tokiuo laiku palikti brolį Ladislovą ir tokią šeimą, jau 4 vaikus, vežtis kur į miestą.

Puziniškio apylinkės žmonės dar nebuvo užmiršę Petkevičių tradicijos gydyti; tai netekę kitų gydytojų, kurie visi buvo išlakstę, pulkais ėmė eiti į „Puziniškio panelę", šaukdamiesi pagalbos ir net jos reikalaudami.

– Ko ne ko, o gydyti tai jau nebenoriu – nervai nebeleidžia, – atsikalbinėjo kaip galėdama Bitė.

Žmonės ėmė pykti. Tad sumetė, karo metu dar žmones prieš save sukelti bus amžina prapultis. Pagaliau nusimanė daugiau išmananti kaip visos bobelės, kurios gydo homeopatija ar var-

dija. Vokiečiai baudė visus, kas gydymu užsiėmė. Žinoma, galima buvo kyšiais jiems įsiteikti, bet to kelio griebtis Bitė nepanorėjo. Tad pasiskelbė žandarams gydanti, nes to žmonės reikalauja. Žandarai įsakė pasiskelbti Vilniuje kuriam ten Medicinalratui[60]. Parašė ten, pasisakydama, ką maždaug moka ir išmano, ir gavo įsakymą egzaminuotis. Pasidavė.

Ypatingas tai buvo „egzaminas".

– Ką Tamsta darysi tokiame atsitikime?

– Šiaip ir taip.

– Kodėl taip, ne kitaip?

– Taip mano tėvas daktaras darė, o aš iš jo prisižiūrėjau ir žinau praktiškai; teorijos aš neišmanau.

Ir vokiečiai nusijuokę gavo pripažinti Bitę turint šimtą kartų daugiau prityrimo, tikslesnių žinių neg diplomuotieji feldšeriai. Paskui tie patys vokiečiai kviesdavos ją kuriame atsitikime. Visa tai ji yra surašiusi į atskirus karo atminimus, paskelbtus „L. Žiniose"[61].

Daktaravimas išgelbėjo Bitę ir nuo bolševikų. Jie buvo atėmę Puziniškio mišką. Nuvažiavo Gabrielia į komitetą ir klausia: – Ar žinote, ką aš karo metu dariau? – Žinome. – Ar dėl to gausiu miško pirktis? – Gausi. – Tai aš gausiu iš žmonių susirinkti tuos pinigus, kurių aš iš jų bloguoju metu neimdavau. Man ir dabar dar yra liaudies mokykla... – Bolševikai suminkštėjo ir davė kuro mokyklai.

Vokiečiai, kuriems teko stovėti Puziniškyje, prisirišdavo prie p. Gabrielios ir verkdami skirdavos. Tebeatmena ją ir dabar, siunčia raštus, fotografijas, kviečia viešėti. Anuo laiku, kai buvo Puziniškis krečiamas, patys vokiečiai raštus išnešdavo, o pavojui praėjus, sugrąžindavo. Raštai rašyti buvo draudžiama.

Be tų karo atminimų G. P. dar yra parašiusi didžiulę apysaką[62].

Seniau tėra rašiusi „Varpui" ir „Ūkininkui", niekam daugiau. Paskui vėl į „Liet. Žinias", savo partijos organą, niekam daugiau. Ji – liaudininke demokratė.

Tikroji G. P. profesija – mokytojavimas. Tuo pradėjo 1878 m. gyvenimą, tuo ir iki paskutinių laikų užsiėmė Panevėžyje, pirma

gimnazijoje, paskui privačiai. Savo brolius galėdavo priruošti į penktą klasę. Puziniškyje būdama, net turėjo Smilgiuose savo agentą Bataitį[63], kurs padėdavo jai raštiškumą skleisti ir ten, kur pati nepasiekdavo. G. P. Bataičiui prirašydavo į sąsiuvinius lazdų ir raidžių; jis tai padalydavo sodžių jaunuomenei, o šeštadieniais surinkdavo atgal ir atnešdavo mokytojai parodyti. Taip vargo lietuviai anuo draudžiamuoju laiku. Gale metų geriesiems rašytojams G. P. dovanodavo po maldaknygę.

Literatiškieji G. P. užsiėmimai negalėjo palikti nežinioje. Teko jie maskuoti. Tad su Povilu Matulioniu[64] ar jam tik tarpininkaujant įsirašo į Imper. Russkoje Geografičeskoje Obščestvo[65], renka jam lietuvių liaudies medicinos medžiagą (tai tuo laiku, kai dirbo aptiekoje) ir gauna už tai sidabro medalį.

Čia ypatingai yra pažymėtina, kad G. P., pati dirbdama keleriopą kultūros darbą, niekados nesijautė viena pati tą darbą dirbanti. Visi, rodės, jai padeda, ji tesanti viena akelė to darbininkų kultūrininkų tinklo, kuriuo apsitiesė visa Lietuva. Ji buvo solidarė darbininkė ir mylėte mylėjo visus, net nepažįstamus, kultūros veikėjus, gynė juos, užstojo nuo priekaištų ir užpuolimų. Kaip luomo kivirčo, taip ir partinio dabartinio iškrikimo ji nebesupranta. Nors ji partinė, visuomenės gerovė jai super omnia[66]. Dabar G. P., girdime, vėl apsigyvenusi Puziniškyje, kur ji nebebuvo ketinusi gyventi. Broliui Leonui ten įsitvirtinus vienatiniu Puziniškio paveldėtoju, bet mirus jam ir jo žmonai, paliko vienatinis mažametis jo sūnus našlaitėlis Puziniškio paveldėtoju. Leonas buvo vedęs Chodakauskytę, tolimesnę savo pusseserę, kaip ir Sofija Smetonienė[67]. Bitės motinos ir S. Smetonienės tėvo tėvas buvo Kazimieras Chodakauskis, turėjęs brolį Aleksandrą; jo tatai anūkę vedė Leonas; ir jo sūnų dabar anojo Aleksandro sūnus su savo žmona ir jų duktė, Leono žmonos sesuo, nutekėjusi už Maldučio. Šita Cilė Chodakauskytė-Maldutienė ir yra teismo paskirtoji globėja Puziniškio paveldėtojo. Ji ima visą nuomą. Po karui pasibaigus kontraktui, pasibaigė ir visos Bitės teisės į Puziniškį.

Bitei palikta valdyti mūras ir sodyba, vadinas, sodas, kiemas, kiek daržų, viso labo dvi dešimtini žemės. Be to, vasarą

turi teisės ganytis karves, dvi aveles ir vieną arklį. Žiemą geri žmonės tuos gyvulėlius maitina. Kol brolis Ladislovas buvo gyvas, tai jis tuos gyvulėlius liuobdavo; pievą šienaut pasisamdydavo kitur. Tai Ladislovas su vaikais ir Antukas drauge ją nušienaudavo. Buvo ir žiemą pieno. Laikydavo ir kiaulių. Dabar viską reiktų svetimose rankose tvarkyti, o tai neužmoka. Tai Puziniškyje belaikė žmogų rūmui su knygyno ir baldų likučiais daboti ir daržui dirbti.

Gyventi ten Bitė dėl daug priežasčių negalėjo. Pirmiausia abu du jos globojamu Petkevičiuku nesveiku... daug iš tėvo paveldėję. Juos versti, kad galva dirbtų, nedrąsu. (Trečias jų broliukas, turėjęs baisų norą mokytis ir jau buvo Dotnuvoje antrame kurse, pats nusižudė). Jie reikalingi yra Bitės globos. Jonas turi šiokią tokią vietelę, ir reikia nemaža Bitės pastangų, kad kaip nenusiteikęs visa ko nemestų. Bronelis dar mokosi. Nuo jų skirtis negalima. Ką gi su jais sodžiuje darytų? Daugiau, Bitė sodžiuje turi turtuolės vardą, nes iš nieko nesiskolina, o tiek vaikų ir dar svetimų, žmonės sako, „gražiai augina". Ir kas kam galvoje, kur Puziniškio pelnas eina, kai Bitė gyvena palociuje ir niekas jos apdriskusios nemato? Rūmo stogas kiauras, per jį lyja, o remontuoti nėra lėšų. Malducìai irgi nesirūpina. Kaip tik Bitė Puziniškyje pasirodo, ten takai neužželia; plaukia tik plaukia žmonės visokių visokiausiais reikalais, taip pat kaip ir Panevėžyje. Dėl Puziniškio tebeeina byla. Ladislovo sūnūs gal ir gaus pusę, o Bitei tektų 14 dalis.

„Dabar visą laiką, kiek tik begaliu, laikau savo rankoje plunksną. Žinau, jog su manimi užmerks amžinai akis ir daug puikiausių mūsų atgijimo istorijos lapų. Tačiau kiek besuspėsiu, kas gali žinoti? Sveikata menka, krūtinėje vėl kažin kas ima knistis. Visa viltis, kad mūsų šeimynoje, taip iš tėvo, taip iš motinos pusės, visi arba jauni mirė, arba ilgai gyveno. Jauna nemiriau, nors nuolat giltinė tykojo manęs. Ergo...[68] gal suspėsiu ir apie Žemaitę parašyti".

BIBLIOGRAFIJA
(DRAUDŽIAMOJO LAIKO)

Kova. Drama iš trijų veikmių. Parašė B. Perspaudinta iš „Varpo". Tilžėje. 1900 m. 40 p.

Tėvas ir sūnus. Parašė B. Perspausta iš „Ūkininko". Tilžėje. 1900 m. 23 p.

Primiety, predskazanija pogody litovcami Poneviežskago ujezda. „Živaja Starina". 1901 g. 4 p.

Nebepirmas. Paveikslėlis iš moksleivių gyvenimo. Parašė B. „Naujienų" Red. 1902. 23 p.

Rol miesiaca pri raspredielenii rabot u litovcev Poneviežskago u. „Živaja Starina". 1902 g. 5 psl.

Velnias Spąstuose. Dramatiškas paveikslėlis iš 3 veiksmų. Parašė Dvi Moterys. Tilžėje. 1902 m. 38 p.

Dvi moteri. Kaip kas išmano, taip save gano. Drama iš trijų veikmių. Atspausta iš „Varpo". 1904. Tilžėje 47 p.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ (ŠATRIJOS RAGANA) G. 1878[1]

ŠALTINIAI

Pirmas ir paskutinis šaltinis Marijai Pečkauskaitei aprašyti būsiu aš pats. Todėl už pilną žinių tikrumą pilnos atsakomybės nesiimu. O patikrinti gyvajame šaltinyje negaliu, nes kai tuo reikalu vieną, antrą ir tretį kartą užpuoliau pačią rašytoją, gavau galų gale štai kokį arbūzą:

„Iš tikro, tamsta pjauni mane be peilio! Mano prigimtis kęste nepakenčia viešumos... Toks jau „laukinumas", nieko nepadarysi. Gal nebūtų tiek nemalonu, kad būtų apie ką kalbėti. Žinau, kad pas mus daug reliatyvu; vis dėlto aš per mažai turiu nuopelnų. Antra vertus, ir apie didžiausius žmones reikia,

mano nuomone, kalbėti kuo mažiausiai, jiems tebesant gyviems.

Kas kita apie jų veikalus. Ir apie mano „veikalus" kalbėk sveikas kaip ir kiek benorėdamas – jie paleisti viešumon, tai kiekvienas turi teisę juos kritikuoti.

Fotografijos pažadėti negalėjau, nes nuo maro metų nebesifotografavau ir neketinu, nes nemėgstu savo fizionomijos.

Nepyk, kad neatsakau – niekaip negaliu, tiesiog koktu man ir gana. Ką nori, tą daryk. Nereikia jokių žinių apie mano asmenį – tai mano vadinamajai „kūrybai" absoliučiai vis tiek.

Visados esu savimi nepatenkinta, žinaus nieko neišmananti ir neįstengianti. Dėl to negaliu prisiversti pertaisyti savo raštus – viskas netinka. Kaip palyginsiu tai, ką parašiau, su tuo, kas yra manyje, tai desperacija ima... Beveik niekados neskaitau savo išspausdintų raštų..." (Iš Hum. m. fak. muziejaus)[2].

„Rokundas" trumpas – reikia tenkintis kitados per ilgus pažinties metus gautomis žiniomis ir pačiais Šatrijos Raganos raštais, kur numanu bus aliuzijų į jos pačios dalykus. Tai, sakau, labai netikra, nes kūrėjas – melagis, nors ir iš savęs imasi temų. Šiaip jau seniai pažindamas Pečkauskus, aš turiu ir iš kitur gausių apytikrių žinių, kurios pravartu žinoti, nors pati rašytoja to ir nenorėtų. Dalimi aš jau esu jas paskelbęs 1919 m. „Nepriklausomojoje Lietuvoje" ir 1921 m.[3]

PEČKAUSKAI

Svetimtaučiai yra mums davę nemaža prašmatnių Lietuvos ir lietuvių mylėtojų ir darbininkų jų kultūrai. Laisvi nuo istorinių, tautinių ir konvenansinių prietarų, jie jau trečioje, kartais net pirmoje kartoje tampa visa širdžia palinkę lietuvių pusėn, pamėgę mūsų kraštą ir kalbą ir atsidėję mums talkininkauti kultūros ir politikos darbuose. Dažnas jie nė nebeatsimena kitos tėvynės; ta jam tampa tikra tėvynė, kur jo lopšys buvo, kur jis augo, kur jo tėvai ir bočiai kaulelius paguldė. Tokie ir Pečkauskai iš vyro pusės.

Pečkauskai – Mogiliovo gubernijos gudai, iš pradžių katalikai, paskui virtę pravoslavais. Mogiliovo gub. nebėra Pečkauskų katalikų; jų bėra Lietuvoje.

Guduose Pečkauskų būta labai turtingų; jų ten turėta bent keliolika dvarų žemės, tačiau per kuriuos ten politikos perversmus viskas pralaimėta, ir Marijos senelis Lietuvoje atsiradęs jau bežemis. Lietuvoje jam pasisekė – jis vedė dukterį vieno didžiausių Lietuvos turtuolių Važinskų, turėjusių dvarų keliose gubernijose, ne tik Žemaičiuose. Paskutinieji Važinskai tik dabar pabaigė išmirti Iščolnoje, Lydos apskrityje. Tiesioginiai ir vienatiniai paveldėjai jų „vymoročnych imienij"[4] yra Pečkauskai; bet lenkais virtę, Važinskai nebeprisipažino giminės esą sulietuvėjusiems Pečkauskams ir visus savo turtus užrašė lenkų labdarybės įstaigoms.

Pečkauskas senelis iš Važinskų kraičio gavo nemažą Venių dvarą su palivarkais Pavandenės parapijoje. Jis turėjo keletą sūnų: Leonardą (jis mirė džiova, nevedęs), Anuprą (Marijos tėvą), Vincentą ir Jokūbą. Vincentui išėjus užkuriomis į Žebenkavos dvarą Varnių parapijoje, Anupras paveldėjo Labūnavos palivarką, o Jokūbas – fundum[5], Venius.

Anupras Pečkauskas į Labūnavą vedė žmoną Šiukštaitę, tų vėl turtingų medingėniškių Šiukštų. Šiukštai – tikri žemaičiai; net jų herbe – Žemaičių herbas – Meška. Tačiau istorinio likimo ironija, gudai Pečkauskai greičiau už juos susiorientavo lietuvių pusėn; gal dėl to, kad gudai visados buvo lenkų antagonistai, nors su jais giminiavos. Visa, kas tuščia, kas nerimta ar net doriškai bloga, tai buvo jiems – lenkų, lenkiška. Anupras iš pat pradžių buvo griežtas priešas 1863 m. lenkmečio ir paliko kuo smarkiausias jo kritikas.

Bene apie jį aptinkame „Sename dvare" dialogą (33).

– Bet jau tiktai jokios unijos su lenkais, saugok Dieve! Pirmas tam pasipriešinčiau, kaip kitąsyk Katkevičius. Gana jie mus užkrėtė savo netvarka ir įtraukė į pražūtį. Geriausia mums būtų jungtis su baltarusiais, nes jų ir būdas panašus į lietuvių. O tie koroniažai – kas tai per nesimpatingi žmonės! Tas jų putlumas, tas jų noras visur pirmininkauti tiesiog nepakenčiamas. O „blaga"?

– Tiesa, tiesa! – atsako tėveliui klebonas. – Straszne blagiery, straszne blagiery.

– Ir kaip keista: taip, rodos, esame sulenkėję, o koks pobūdžio skirtumas lig šiol užsiliko! Susieisi su koroniažu ir tuojau jauti, kad jis tau taip svetimas, kaip koks vokietis ar prancūzas.

– A my sobie nie damy w kaszę dmuchać, nie damy, proszę pana, kaip sakydavo tas, žinai, koroniažas, kunigaikščio įgaliotinis.

– Kaipgi! Jie visur turi būti ponais, o mes jų liokajais, chudopachołki. Kaip jie mus vaizduoja literatūroje? Kiekvienas lietuvis tai „poczciwy dureń". O kaip reikia, jų garsiausieji vyrai – toks Mickevičius, Kosciuška, Kraševskis ir kiti – vis lietuviai ir baltarusiai. O visi tie jų branginamieji Jagėlonai kas tokie? ar lenkai?

Tėvelis užsidegė, nes be galo nemėgo koroniažų.

Ne kitokio būta ir bočelio. Jis, sakysime, liepdavo vaikams dainuoti „Birutę" ir pats pritardavo jai. Bočelis mėgsta žemaitiškai kalbėti; su tarnais niekad kitaip nekalba. Turi savo bibliotekoje vyskupo Valančauskio, savo bičiulio, knygų su jo paties parašais, dažnai varto „Žemaičių vykupystę" ir sako:

– Starożytny język. Kad būčiau jaunesnis, imčiau jį studijuoti nuodugniai, nuo pat sanskrito.

Jų anūkai, dabartinioji visų Pečkauskų karta, visi susipratę lietuviai katalikai, net patriotai, nors lenkiškai rusiškos kultūros.

Žemaičių bajorija iš viso daug kuo skyrėsi nuo aukštaičių bajorijos. Pirmiausia daug rimtesniu savo būdu ir daug tvirtesniu nusimanymu savo kilties iš žemaičių, ne iš kelmo. Žemaičių bajorai, nors ir pačios aukštosios kilties, drąsiai dedasi žemaičiais, nors ir lenkų kultūros; nenutolsta nuo žmonių, gryniausiai kalba vietos tarmėmis, nors namie, savo reikalui, vartoja lenkų kalbą. Tačiau daug yra ir tokių, kurie nė ta lenkų kultūra negali pasigirti, ypač kiek žemesnės kilties ir mažesnių turtų, nes lenkiškai visai nemoka. Šitokių buvo gana daug, ir jie tuo visai nenusimindavo. „Esam žemaičiai, tai ką jau čia bepadarysi", – atsakydavo šypsodamies, neva susigraužę dėl savo nelenkiškos kilties. Bijotų Poškos, Viduklės Stanevičiai, Telšių Klementai, Tverų Račkauskiai, raseiniškių Kasakauskiai, Rietavo Oginskiai[6] – ne retenybės. Pridėk čia Dručkius-Liubeckius (vienas jų autorius „Tak umierali litwini", P. Vaičiūno versta lietuviškai)[7], Svazelius, net Ledochovskius ir Broel-Plioterius, nekalbant apie negrafus ir nekunigaikščius. Bet visa tai atgyventų laikų reiškiniai. Dabar daug jų nebėra, o kokių dar yra, nebežinome, dažnai jie ir patys nebežino, ar jau pripažinti

lietuviškąjį valstybiškumą, ar vis dar jį neigti dėl agrarinės reformos, kuri jiems tokia skaudi.

Grįžtame prie Labūnavos Pečkauskų. Stanislava Šiukštaitė Anupriene buvo tipinga bajorė žemaitė, kitus Šiukštus pralenkusi šiuo atžvilgiu. Ji nesudarė su savo vyru, ne lenku patriotu, disonanso. Nors jos vyro namuose buvo kalbama lenkiškai, kaip ir jos tėvų namuose, vis dėlto čia lygiomis buvo kalbama ir žemaitiškai. Stanislava, ypač paskutiniais laikais, buvo tikra patriotė; ji nebuvo nutolusi nuo gimtojo savo Žemaičių krašto, ji žinojo visa, kuo tas kraštas sielojosi, kuo susirūpinęs, kam deda visas savo pastangas. Jautė visą rusų spaudimo sunkybę, lietuviškos spaudos draudimo barbarybę ir reagavo tam, norsgi atsidėjus skaitydama draudžiamuosius lietuvių raštus, ligi tik jie pasirodydavo. Jei bent didumas Lietuvos bajorijos būtų nors tiek padėję mums anąjį sunkųjį spaudos draudimo laiką perkęsti, kaimo santykiai su dvaru būtų likę daug kitokesni, negu dabar kad yra.

Šatrijos Ragana savo „Viktutės" dienyne šitokį duoda tėvų paminėjimą.

– Tamsta neleisk Viktutei užsiimti tomis lietuviškomis knygomis... Aš, būdama tamstos vietoje, tuojau sudeginčiau visas tas knygas – gali bėdą užtraukti, – sako mamatei viena viešnia bajorė. O ji į tai šypsodama:

– Aš neturiu tokių baisių norų. Priešingai, džiaugiuos, kad mano duktė mokosi savo tėviškės kalbos...

Nesiliauju dėkavus Dievui, kad man davė tokius tėvus. Didesnė dalis mūsų dvarininkų nekenčia „litvomanų" ir yra labai priešingi lietuvių judėjimui. O mano tėveliai kad nors žodį pasakytų prieš tai. Mama gerai supranta visą naudą ir svarbumą to jauno kilimo, pripažįsta jam tiesą ir visur išreiškia savo palankumą. Tetušis neitrališkas, blogai nekalba, tik bijo, kad manęs nepagautų maskoliai.

Tėvas buvo linkęs į despotizmą, šaunaus būdo, bet labai geros širdies ir sąžiningas žmogus; visų labai mylimas ir gerbiamas: ir prastų žmonelių, ir giminės, ir dvarininkų. „Sename dvare" aprašytasis teismas dėl bičių – tikras faktas.

Abudu tėvai buvo tikri demokratai; nėra buvę atsitikimų, kad jie būtų kada pasipūtę, kad kada nors būtų paniekinę „chlopus". Bet visa Anuprų Pečkauskų šeimyna buvo netikusi prak-

tiškam gyvenimui, visur ir visados pasiduodavo gudresniems „šio pasaulio vaikams". Visiems Pečkauskams materializmas buvo tolimas ir koktus. Tokia pat yra ir Marija; tai pamatysime vėliau.

Labūnaviškiai Pečkauskai tad lietuviškumo atžvilgiu buvo pralenkę net geriausius savo luomo atstovus, kurie, kai patys netesėjo naujųjų laikų idealo suprasti, bent jaunajai kartai negynė tą idealą mylėti. Neva bardamies, neva niurnėdami, jie sekė jaunąją kartą, per ilga atsileisdami iš savo skepticizmo. Pečkauskams nebuvo ko nė atsileisti, nuo ko atlyžti: jie patys leido nauju keliu savo jaunuomenę, tiesiai ar netiesiai, į tos vietos patriotizmą. Tokiems pažangiems ar tik geros, sveikos, neiškrypusios širdies bajorams nuopelnas, kad mes dabar turime savo eilėse bajorų, nepasidavusių lenkų tautininkų vyliams – parduoti Tėvynę Lietuvą lenkams. Lenkams jie išmušdavo iš rankų geroką ginklą prieš lietuvių separatizmą.

M. PEČKAUSKAITĖS BIOGRAFIJA

Marija Pečkauskaitė gimė Medingėnuose 1878 m. vasario mėn. 24 d.[8], bet augo Labūnavos dvare, Pavandenės parapijoje, žemaičių tarpe ir žemaičių atmosferoje. Nuo pat mažens taisyklingai kalbėjo žemaitiškai, visiškai gerai žemaičiuodama ištarime. Žemaičių kalba jai lygiai įgimta tėvų kalba kaip ir lenkų. Iš pat mažens tegirdėjo žemaičių pasakas, žemaičių dainas, visą jų folklorą; visu tuo prasiturtino savo sielą ir vaizduotę. Tad Marija P. yra mūsų kultūros, ne kieno kito padaras, grynai mūsų žmogus; nes mažystės sritis ir jos dvasia įspaudžia ypatingą žymę visame žmogaus būde. Jos nebeišdildo kitos kultūros, kurių vėliau gaunama.

Apie tautiškumą štai ką randame „Viktutės" dienyne.

Pamėgo man tos dainos nuo pat kūdikystės, ir daug jų išmokau. (9)

Pirmą sykį išgirdus, jog atvažiavo daktaras, ji ne kita ką pamanė kaip: „O gal duos Dievas, turės ir lietuviškų knygų? Gal bus lietuvis patriotas, su kuriais taip trokštu susiartinti? (4)

Kalbėti lietuviškai moku šiaip taip, bet rašyti, kaip reikia, gramatiškai, nė trupučio... Taip norėčiau išmokti lietuviškai, taip man ta kalba reikalinga!.. Mokyti (beraščius) lenkiškai per sunku. O kad ir lengviausia būtų, argi turėtų kas tiesą nutautinti kurią tautą, liepti jai išsižadėti savo praeities, kalbos, būdo? Mokyti lietuvius lenkiškai, versti juos lenkais, primesti jiems lenkiškumą, – ar tai ne ta pati idėja, kuria apimti rusai primeta mums savo kalbą, naikindami, kas yra lietuviška... Lietuviai – tauta, taip labai skiriantis nuo lenkų, tokį kitonišką turinti būdą, – mokyk juos dabar, jog Lenkija – jų tėvynė, lenkiška kalba turi būti jiems visų brangiausia, tai reiškia, mokyk, kad savo prigimtą lietuvišką pamestų, kad savo senovės dainas pakeistų lenkiškomis... Dieve! ar tai ne judošystė būtų, ar ne didžiausia niekšystė? O prie tokių išvadų reikia prieiti logiškai, nes negalima būti kartu lenku ir lietuviu. (10)

Argi galiu pasakyti su ranka ant širdies, kad esu lenkė aš, kurios tėvai ir bočiai Lietuvoje gimę ir mirę, kurie taip myli Lietuvos žmones, Lietuvos dainas, kalbą, girias ir laukus?..

Reikia taip pat jausti, kaip tos vietos žmonės, taip pat kalbėti, tą pat mylėti. Žmonėms apšvietimo duoti pareiga kiekvieno inteligento. Bet šviesti tegalima prigimta kalba, ergo, reikia ji išdirbti, rašyti lietuviškai, išleidinėti laikraščius, reikia triūsti apie išdirbimą savo literatūros.

Antra, sugrįžti prie lietuvystės, tai žmogaus pareiga mylėti savo tėvynę. Lietuviška kalba užmiršta, neišlavinta, nėra jokios lietuviškos literatūros; bet ar dėl to turime jos išsižadėti? Sūnus, apleisdamas sergančią, suvargusią motiną, daro didesnę niekšystę, kaip apleisdamas ją laimėje. Mūsų tėvai paklydo, pametę savo kalbą; mūsų pareiga atitaisyti jų kalčias. (10)

Kas klysta, tegul klysta: ta idėja šventa ir aukšta, tai visomis pajėgomis stengsiuos jai tarnauti. (11)[9]

Anuprui ir Stanislavai Pečkauskam buvo ketvertas vaikų: Marija, Sofija, Steponas ir Vicentas. Pati vyresnioji Marija 1885 m. gavo pirmą mokytoją. Ji buvo vilnietė, žinomojo advokato Sumoroko seselė. Bet jau prieš tai septynergė Marytė buvo išmokusi skaityti; kada, nė pati nemokėjo pasisakyti, tik labai anksti. Jau penkergei Marytei tėvas parsiųsdindavo vaikų laikraštuką „Wieczory rodzinne"[10]. Labai gabiai Marytei vaikui mokslo metai nesudarė jokių nemalonumų, nei sunkenybių. Visa jos kūdikystė – auksinė, saulėta. Buvo be galo lepinama, ypač tėvo. Visa šeimyna karštai mylėjosi. Be gerų tėvų, jai dar buvo daugybė gerų dėdžių ir gerų tetučių, vis davinėjančių jai visokių dovanėlių, daugybę žaislelių.

Antra guvernantė buvo varšuvietė. Jos Mariją gražiai išmokė lenkiškos literatūrinės kalbos, bet nieko nepagadino, kas įgimta

buvo. Tik keturiolikos metų pusmergė 1892 įstoja Petrapilyje į III klasę šv. Katrynos gimnazijos[11]. Mokslas ir ten jai sekėsi, buvo antra mokinė. Tačiau Petrapilio oras blogai paveikė į silpną jos sveikatą; Anuprų Pečkauskų vaikai visi buvo silpnasveikačiai, tuberkulininkai. Be to, vis „ilgėjos namų ir savųjų". Sugrįžus namo, prasirgo visus metus, o pasveikus, namie ėmės eiti gimnazijos kursą su mokytojais ir mokytojomis. Iš jų dabar gerai pramoko rusų, vokiečių ir pusėtinai prancūzų kalbos ir skambinti fortepijonu. Be to, atsidėjus dirbo ūkyje.

„Viktutė" šitaip rašo apie tuos dalykus.

Aš negaliu gyventi, rankas sudėjus; nesuprantu, koks tai ir gyvenimas būtų! Esu neturtinga, dėl to reikia man būtinai darbuotis ir veltui duonos nevalgyti. Bet jei būčiau ir labai turtinga, nesėdėčiau, nieko nedirbdama... Reikia mums susivaržyti...

Ak, ta muzika! kaip ji man širdį pagauna! Nuo pat mažens, kaip tik atminti galiu, darė ji man tokio įspūdžio, kaip niekas kitas... Mokinaus lengvai ir didžiu noru... Jutau šiokį tokį gabumą ir vis mąsčiau palikti artiste. Norėjau, pabaigus pensiją, važiuoti į konsevatoriją, bet... artistinė karjera išgaravo iš galvos. Visų pirma įsitikrinau, jog medžiaginis mano tėvų būklas yra gana blogas. Dvaras, nors savas, užstatytas banke, reikalauja daug darbo ir pasišventimo, kad nekliūtų į maskolių rankas. Mano edukacija pensijoje atsiėjo gerus pinigus, o aš žinodama, kaip jie sunkiai tenka tėveliam, argi galėjau reikalauti dar daugiau? Antra, pradėjau abejoti, ar iš viso verta paskirti savo amžių artistiškai karjerai. Galop įsitikinau, jog neverta, nes yra daug naudingesnių užsiėmimų. Naudinga ir muzika. Aš jos neneigiu. Gerai numanau, kiek naudos, kiek laimės davė žmonėms tokie genijai – Šopenas, Bethovenas ir daug kitų. Bet aš – ne genijus, tai viena; o antra, nors ir mėgstu svajoti, vienok veliju reališkas savo triūso pasėkas... Veliju, sėdėdama namie, darbuotis ir mažinti išlaidas, kad žemės galą neišleistume į neprietelių nagus; veliju išmokyti nors keletą žmonių rašyti ir skaityti, nors keliems palengvinti sunkų gyvenimą...

Tėvas buvo žmogus ramus, niekur nėjo, su niekuo nesusidėjo, negėrė, tad pinigų veltui neskleidė. Bet buvo silpnas ūkininkas ir dar silpnesnio šiaip jau būdo žmogus. Kai buvo reikalingas ko nusipirkti, tai vis dar pridėdavo, ne nuderėdavo; vis jam rodėsi, per pigiai užprašyta; rodė bajorišką savo dosnumą (hoiność). Lengvai duodavos ir apgaunamas. Tad Labūnavą visai nugyveno ir gavo paleisti iš savo rankų nuomininkui, o pats 1887 m. išsinuomojo iš kun. Druckio-Liubeckio Užvenčio dvarą.

Užventis turėjo gilios, daug reiškiančios įtakos visam Marijos P. gyvenimui. Čia tik ar ne į VI klasę perėjęs užventiškis iš Ušnėnų kaimo, kur ir Julija Žymantienė gyveno, Povilas Višinskis atostogų metu mokė vyresnįjį jos brolį Steponą ir jai pačiai padėjo eiti gimnazijos kursą. P. Višinskis čia jau nuo 1891 m. teorino jai tėvynės meilės idėją, lietuvybę, kuri savaime jau buvo ir klestėjo Marijos sieloje, ir pastūmėjo ją į sąmoningą lietuvišką patriotizmą. Čia 1894 m. atsirado Kazimieras Adomas Bukantas ir pravikaravo daugiau nei trejus metus. Su juo drauge ėmė kasmet atsirasti jo brolis daktaras Damininkas Bukantas, tuomet dar studentas gamtininkas, ir jo draugai studentai, Kalnietis ir kiti[12]. Dam. Bukantas, jau medikas, lankydavo Pečkauskus Šiauliuose ir Veniuose, kur iš Šiaulių visi važinėdavo vasaroti. Buvo iš ko pasirinkti „Viktutei" susipratėlio lietuvio inteligento tipas.

O gražus! gražesnis dar kaip aną sykį klebonijoje. Maža svarbumo turi man žmogaus gražumas, vis dėlto malonu pažiūrėti į gražų veidą. Aš tai labai mėgstu, kaip mėgstu gražumą visur ir visame...

Jonas (taip „Viktutė" vadina Povilą Višinskį)[13] atvažiavo pas mus visoms atostogoms mano broliuko mokyti. Jo tėvai sodiečiai, jis – studentas. Susidraugavau su juo ir daug valandų praleidova kartu. Patiko jis man tuo, kad išlavintas, daug skaito, daug galvoja, geidžia ir ieško ko kita, ne pašokti, ne gerą vietą gauti ir pilvą sau sotinti. Pas mus čia tokių nedaug, labiausiai tarp dvarponių sūnų. Priguli jis prie taip vadinamų „litvomanų", vadinas, myli savo tėvynę ir kalbą". (43)

Mokslas namie tik į sveikatą buvo Marijai; į kūno ir sielos sveikatą. Kūnu nesuvargo taip, kaip kiti jos broliai, miesto mokyklose būdami: jie visi jauni išmirė. Dvasios gi ryšiai su gimtuoju kraštu niekados nenutrūko. Tik trumpam laikui caro Mikalojaus II vainikavimo metais (1896)[14] ji buvo išvažiavus į Varšuvą, į bitininkystės kursus. Sugrįžus į Užventį, čia įsteigė savo bityną ir ėmė plačiai ūkininkauti. Tačiau neilgai. 1898 m. čia pasimirė tėvas, palikdamas kuo blogiausį ūkį. Jį pataisyti jauna ūkininkė nebeturėjo vilties, nes ūkiui pagerinti reikėjo kapitalo, o jo nebuvo, tai teko ūkis likviduoti, o likvidavus, pasirodė, jog beveik nieko neliko.

Tai padaryti privertė dar ir kitas reikalas. Šiaulių gimnaziją ėjo vyresnysis brolis Steponas, antras – Vincas ruošės stoti į

gimnaziją. Gyvais pinigais jų išlaikyti mieste nebetesėjo; reikėjo pačiom su motina važiuoti į Šiaulius ir ten berniokus mokyti. Motina šeimininkavo, Marija per 1899 m. davinėjo privatines pamokas. Bet paskui gavo pamokytojauti privačiose bajorų šeimose: 1900 m. pas Laucevičius Mūruose, 1901-4 Pavandenėje.

1900 m. Šiauliuose mirė vyresnysis jos brolis Steponas, VII klasės gimnazistas. Tas smūgis tikrai sulaužė jautrią Marijos sielą, ir ji niekados jau nebeatsitaisė. Steponas buvo ideališkas bernaitis: be galo gabus ir mokslus, nepaprastai muzikalus. Kartais pasiėmęs smuiką valandomis improvizuodavo tamsiame kambaryje sesers Marijos duodamomis temomis. Marija mylėjo jį be galo be krašto. Vargiai bebuvo ir bėra pasaulyje antra tokia sesuo, kuri taip stiprai mylėtų savo brolį. Jis tatai nupieštas „Sename dvare" Nikos asmenyje. Stepukas tikrai buvo nepaprastas berniukas. Pečkauskų tarnai Užventyje sakydavo, jis „rodos, karalaitis": toks švelnus, toks mandagus, sąmojingas, linksmas, gyvas, prirašydavo visokių monologų, rengdavo vaidinimus; kaip ir sesuo komponavo epopėjas, rašydavo laiškus.

Povilo Višinskio sumanymu, Marija, tokia gabi ir moksli, turėjo gauti aukštesnio mokslo užsieniuose, Šveicarijoje. Su jo supuola ir Andriaus Dubinsko[15] nuomonė; jis rekomendavo Mariją Pečkauskaitę „Motinėlei"[16], draugijai aukštesnius mokslus einantiems šelpti. „Motinėlė" mielai pritarė tam, paskyrė stipendiją, ir Marija pradžioje 1905 m. atsirado Ciuriche, kur profesoriavo pasaulio garsenybė pedagogijos srityje dr. Fr. V. Foerster'is, Zaičikas[17] ir kiti. Per tris semestrus gėrė to garsaus pedagogo dvasią, nuodugniai tyrė jo skelbiamą auklėjimo sistemą. Gerai mokėdama kalbų, Ciuriche Marija klausė per tris semestrus vokiško dėstymo. Paskui persikėlė į Friburgo katalikų universitetą, kur dar vieną semestrą klausė prancūziško dėstymo. Ir tik po dvejų metų tesugrįžo namo.

Šveicarijoje Marija pabaigė savo veikalėlį vaikams „Vincas Stonis", pavyzdį, kaip elgtis ir mokytis (Vilniuje, 1906 m., 143 p.), parašytą mokytojaujant Pavandenėje.

Be pedagogikos, M. P. itin atsidėjus klausė Šveicarijoje literatūros. Tai labai subrendino jos talentą, kuris ir pirmiau buvo žymiai pasireiškęs „Viktute", parašyta mokytojaujant Mūruose pas Laucevičius 1900 m. Tai davė Marijai ypatingą europiškumo žymę, kurios nematome kitose kad ir talentingose mūsų rašytojose. Kiekvienas M. Pečkauskaitės mažmožis yra inteligentingai dailiškas ir meniškas, jei ne grynai moksliškas. 1907 m. sugrįžo iš Šveicarijos. Kun. A. Milukas pasiūlijo M. P. įsteigti Vilniuje lietuviškų, daugiausia amerikoniškų, knygų krautuvę. Tai buvo didžiausia klaida: Marija P. ir prekyba – lygu ugnis ir vanduo. Knygynas teko 1909 m. likviduoti[18].

Diplomo M. Pečkauskaitė neturėjo jokio. Ji mokėjo daug. Rimtai buvo išėjusi gimnazijos kursą, dabar štai 4 semestrus klausė universitetuose. Jos mokytumas buvo jaučiamas kalboje ir raštuose. Vis dėlto ji neturėjo teisės oficialiai paimti kurią valstybinę mokyklą vesti. Tai ryžosi tų teisių gauti. Prie pirmos gimnazijos Vilniuje, beprekiaudama knygomis, išlaikė kvotimus „na zvanije domašnej učitelnicy"[19]; tai daugiau kaip matūra, nes duoda teisės direktoriauti vidurinėse mokyklose. Lygiai prieš 20 metų, 1906 m., įsikūrė suvalkiečiuose katalikų draugija „Žiburys"[20], kuri užsiėmė labdarybe ir švietimu. Marijampolėje jis laikė mergaičių progimnaziją; šitą mokyklą dabar 1909 m. pavedė vesti Marijai Pečkauskaitei. Karui kilus, vokiečiams užeinant, progimnazija drauge su savo vedėja 1915 m. iškilo į Trakus. Gi matydama, kad ir iš čia teks trauktis kur į gilumą Rusijos (taip ir buvo: progimnazija atsirado pirma Sienoje, paskui Tambove), M. P. bevelijo per vokiečių frontą, per Rygą ir Mintaują, prasimušti atgal į Lietuvą, kur Židikuose, Telšių ap., buvo likusi sena, paliegusi jos motinėlė ir taip pat netvirtos sveikatos seselė Sofija, vienatiniai gyvi belikę artimi ir karštai mylimi asmens. Kaip tik ji čia buvo reikalinga – gavo pabaigti nukaršinti ir numarinti savo motutę. Ji mirė gale tų pat 1915 m.

Marijos motina buvo beveik šventa, kantrybės ir savęs išsižadėjimo idealas, visados visiškai sutinkanti su Dievo valia – ir labai maldinga. Kai Vilniuje mirė antras ir paskutinis jos sūnus

Vincas, motina tokia ramybe priėmė iš Dievo rankos tą žmonių žodžiais neišreiškiamą smūgį, kad d-ras Bagdonas[21], matydamas ją tuomet, paskui parašė Marijai, pirmą kartą savo gyvenime matęs tikrą krikščionę ir supratęs, kas tai yra krikščionystė.

Šiauliuose motinai vienai pačiai gyventi buvo sunku; ji nemokėjo verstis ir neturėjo pakankamai stiprios sveikatos. Bet šiuo tarpu 1902 m. pavasarį kun. Kazimieras Bukantas gavo Gryvos filiją, jam reikėjo šeimininkės, tad ir paprašė apsigyventi pas jį ponią St. Pečkauskienę. Ji sutiko. Kun. Kazimieras buvo jai kaip tikras sūnus, jai kuo geriausiai atsidėjęs iki pat jos mirties. Vaikai irgi džiaugės, kad dabar turės kur susirinkti šventėms ir kad motinai nebereiks rūpintis duonos kąsniu. Vincas taip mylėjo kun. Kazimierą, jog parvažiuodamas atostogų, niekur kitur nenorėjo viešėti, tik pas jį.

Bukantų ir Pečkauskų šeimos seniai pasižino. Kun. Kazimiero dėdė Adolfas Bukantas ir Marijos P. motinos brolis buvo gimnazijos draugai, viešėdavo Medingėnuose dar tada, kai Stanislava Šiukštaitė tebebuvo dar netekėjusi.

1910 m. mirė antras Marijos brolis Vincas, agronomijos akademijos studentas. Ir jis buvo retas žmogus: lietuvis, patriotas, toks pat kaip ir Steponas, idealus ir nė kiek nematerialistas. Jis būtų buvęs naudingas. Jau studentaudamas, bendradarbiavo „Vienybėje" ir „Šaltinyje"[22], jų ūkio skyriuose. Yra jo ir skyrium išleista knygelė „Kaip gyvena augalai ir kuo reikia tręšti žemę". Rusiškai parašė agronomas A. A. Zubrilin, vertimą peržiūrėjo ir XI skyrių ir užbaigą pridėjo agronomas Vincas Pečkauskis. Kaune. 1908 m. Šv. Kazimiero Dr.[23] leidinys Nr. 43, 50 p. Vincas buvo Marijai daugiau kaip brolis; greičiau sūnus; daug jaunesnis, jos išmokytas, į gimnaziją prirengtas, pinigais šelpiamas.

Marija vėl manė negalėsianti pakelti šios nelaimės. Dievas, jos pasigailėjęs, apleido ją sunkia širdies ir inkstų liga, pagyti nebuvo vilties; vis dėlto vargais negalais pagijo, bet jau atbukusiais nervais, jog šiaip taip pakėlė tą naują skausmą.

Tėvo, brolių džiovininkų, motinos mirtys iš M. P. veržte išveržė keletą stiprių, nors nedidelių kūrinėlių: „Saulei užsileidžiant",

„?", „Nusiminimas ir viltis" ir k. Juos mes vėliau pamatysime. Čia pakartosime elegiją br. Steponui mirus. Ji buvo dukart išspausdinta: „Varpe" ir „Rygos Naujienose" 1915 m.[24]

Visados mėgau ir mėgstu svajoti apie ateitį, tik toje ateityje nė sykio nebuvo vietos mano vyrui... Vis tik mąsčiau darbuotis daug ir naudingai praleisti gyvenimą... Bet mintis, jog galiu ištekėti, niekados man neparėjo į galvą. Ar dar apie tokius niekus svajoti? (9)

Taip ir paliko M. P. darbuotis žmonių labui: mokyti vaikus, skaityti šeimynose, tiekti padorių jiems pasilinksminimų – tautiškai pašokti ir padainuoti, egleles padaryti, boboms laiškus rašinėti į Ameriką („Vincas Stonis"). Ir buvo nuolat, iš pat jaunų dienų pačiame sodžiaus gyvenime, pažino jį kaip vien reikiant ištisai visą kaimiečių psichologiją ir jų tarmės ypatybes („Sename dvare"). M. P. dėl to taip moka vaizduoti sodžiaus scenas ir būdus, kad gerai žino jo skurdą ir vargą. Židikuose įsteigtoji šv. Vicento à Paulo draugija[25] ir jos ligoninė vainikuoja visą visuomeninį M. P. darbą.

Dar aptikus gabų 11 metų vaikiuką Antaną Kazakauską[26], pasiėmė jį mokyti ir auklėti; dabar jis jau Louvain'o universitete, valstybės stipendiatas.

Pedagoginiai M. Pečkauskailės gabumai, apsčios teoretinės pedagogikos žinios, pasireiškusios literatūroje, paskutiniaisiais trejais metais „Naujojoje Vaidilutėje"[27], kurios ji yra vyriausia bendradarbė, visa tai tieste tiesia jai kelią į mokymo dirvą kurioje didesnėje mokykloje. Bet kuri mokykla atidarytų jai savo duris, kad M. P. vėl apsiimtų ją vesti. Aiman, silpna jos sveikata nebepavelija jai vėl pradėti sunkų pedagogo darbą blogose sąlygose, kurios neatskiriamos tuo tarpu nuo mūsų mokyklų.

M. PEČKAUSKAITĖ RAŠYTOJA

Vaikų gabumai ir palinkimai labai anksti pasireiškia. Dar labai maža būdama, Marytė mokėjo skaityti, atmintinai deklamuodavo visas poemėles. Turėjo daug gražių knygų ir gyveno

daugiausia fantazijos pasaulyje. Tėvui ji nemaža įkyrėdavo, išrašydama visus jo nutveriamus popierius. Tėvas pyko, bet ką padarys, kad Marytės galva visados buvo pilna visokių prasimanytų ar girdėtų istorijų, kurias kažin kas vertė ją išdėstyti raštu. Nei tai buvo apysakos, nei dramos; daugiausia prašmatniųjų žmonių laiškai, žinoma, ir save priskaitant prie tųjų prašmatniųjų žmonių, nors ne tikroje savo rolėje. Greičiau tai buvo epopėja – begalės žmonių nuotykių, situacijų ir k. ko.

Ir nuo pat mažens Marija ėmė svajoti apie darbą Lietuvoje ir ne kitaip kaip plunksna, nors kai kurie nuo visuomenės srovių atsilikę jos gentys buvo iš pradžių tam labai priešingi, kol priprato, ir, matydami neperlaužiamą jos valią, atsileido. Atsileido ir visiškai, kai išvydo, jog Marijos pasiryžimai duoda itin žymių vaisių, jog jos darbas garsėja, – ji, mokyta pedagogė ir žodžio dailininkė, daro žymios įtakos lietuvių mokyklai, literatūrai ir literatams.

P e d a g o g i k o s   s r i t y j e M. P. veiksmo pėdsakai itin žymūs. Be kitų mažesnių raštų 1912 m. „Draugijos" 65 ir 70 nr. ir „Moteryje"[28], ji lietuvių mokyklai yra davusi žymų universiteto lankymo paminklą – Foerster'io auklėjimo metodę ir sistemą. Dar 1912 metais, bedirektoriaudama Marijampolėje, „Žiburio" progimnazijoje, ji savo lėšomis paskelbė veikiai išgaudytą puikų veikalą ir puikų leidinį: „Dr. Fr. V. Foerster'is. Jaunuomenės auklėjimas. Knyga tėvams, mokytojams ir dvasiškiams. Lietuviškai parašė M. Pečkauskaitė. I tomas. Seinai, 402 p. in 8° maj."[29] Dešimčiai karo metų praėjus, Lietuvių valstybei susidarius ir savų mokyklų prisisteigus, pati Švietimo ministerija savo lėšomis išspausdino: „Dr. Fr. V. Foersteris. Jaunuomenės auklėjimas. Knyga tėvams, mokytojams ir dvasiškiams. Vertė M. Pečkauskaitė. Kaunas, 1922 m., 543 p.", tokio pat formato. Tas leidinys pakartoja pirmąjį, tačiau nebe laisvai atpasakodamas Foersterio mokslą, bet griežtai, kad nebebūtų jokio abejojimo, bene tai lietuviškas prasimanymas. Ir papildo antruoju tomu. Per dvejus trejus metus 5 000 egz. šios didžiulės ir brangios knygos buvo vėl išgrobstyta, ir dabar Švietimo ministerija rengia trečią jos leidimą.

Šiuos leidinius sekė Fr. V. Foersterio „Seksualė etika ir seksualė pedagogija", 1923 m., 139 p., tokio pat formato, „Vilties" Dr.[30] leidinys, Šiauliai. Vertė M. Pečkauskaitė.

„Auklėjimas ir auklėjimasis", ėjusi per visus 1925 m. „Lietuvos Mokykloje" ir tebeinanti.

„Kristus ir žmonių gyvenimas", tebėra rankraštyje.

Vis tai vertimai Foersterio veikalų.

„Jaunuomenės auklėjimas" ir kiti M. Pečkauskaitės patiektieji specialieji raštai yra tuo tarpu vienatiniai pedagogikos vadovėliai ir drauge pedagoginės priemonės visiems, kuriems rūpi auklėjimas. Čia tiek yra žinių apie kalbamuosius dalykus, lyg kokioje specialioje enciklopedijoje.

Patriotiškai auklėti jaunuomenei M. P. sudėstė daug raštų. Tačiau aiškiu programiškumu itin pasižymi raštas-pašnekesys 1903 m. „Tėvynės Sargo" 7 nr. „Apie tėvynę", dėl ko ir kaip reikia mylėti tėvynė, 13 p. Be sumanaus išdėstymo, kaip nesektini yra Lietuvos ponai ir kaip mylėtina yra gimtoji kalba, yra čia ir asmeninės nuomonės.

Lenkų ir maskolių kalba yra mums visiškai svetima, nes ir jie patys yra svetimi ir skiriasi nuo lietuvių visu kuo. Lietuvos ponai labai blogai padarė, išsižadėdami savo prigimtos kalbos. Ateis laikai, gal ir neužilgo, kada supratę tai, atmes jie lenkišką kalbą, o ims vartoti lietuviškąją kaip senovės laikuose.

Pedagoginėje mūsų literatūroje M. P. sudarė žymų etapą ir davė smarkų impulsą tyrinėti vaikų sielą, pažinti jų individualybę ir ją pasukti tinkamu dvasios lavinimo keliu. Ypač gi pažinti bendrą vaiko psichės būklę ir kaip ji, psichė, įvairuoja, kad galėtumei tai panaudoti, surasdamas priemonių jeibėms pašalinti.

Fridrichas Vilhelmas Foersteris, gimęs 1869 m. Berlyne ir ten mokslus ėjęs, yra dabar žymiausias pasaulio pedagogas, stojęs greta Pestalozzio ir Froebelio[31], gal dar juos pralenkęs. Tai tikras Dievo malone pašauktasis pedagogas, savo akylumą ir pastabumą rimtai, gal kuo rimčiausiai, praturtinęs teoriniu mokslu.

Jo tėvas[32] Berlyno universiteto profesorius ir astronomijos direktorius buvo vienas žymiausiųjų atstovų filosofijos kryp-

ties, vadinamos „etikos kultūra", kurios principas yra – visai atskirti etiką nuo religijos ir įvesti ji gyvenime į religijos vietą. Tuo principu jis auklėjo ir savo sūnų, be jokios religijos.

Pavėlavęs, kaip ir pozityvizmo moksle, tos „etinės kultūros" propagatorius mūsų literatūroje ir visuomenėje yra dr. Jonas Šliūpas[33], ką ne ką iš tos srities išvertęs į lietuvišką, daugiausia gi žodžiu skelbiąs.

Išėjęs filosofijos ir socialinės ekonomijos mokslus dviejuose universitetuose, parašęs disertaciją „Apie Kanto etikos evoliuciją" ir laimėjęs daktaro laipsnį, Fr. Foersteris ėmė savaimingai tyrinėti darbininkų judėjimą ir nepilnamečių nusikaltėlių klausimą, pats globodamas neturčius. Daug keliavo po svetimas šalis; Amerikoje ir Anglijoje studijavo pedagogiją ir socialinį gyvenimą. Galų gale apsigyveno Ciuriche Šveicarijoje ir įsteigė etikos kursus visokio amžiaus klausytojams. Penkerius metus čia praktikavo, kaip yra ir turi būti auklėjamas žmogaus būdas (charakteris). Kai 1901 m. Ciuricho universitetas ir politechnika pasiūlijo jam filosofijos privatdocentūrą, Fr. Foersteris jau buvo labai rimta mokslo pajėga.

Rimtai ir savaimingai betyrinėdamas, kaip ir kas sudarinėja žmogaus charakterį, tas liuteris[34] ir bedievis pamažu nukrypo nuo savo tėvo „etinės kultūros" ir pakrypo į krikščionybę ir ypač į katalikybę. Tai jis skelbė raštais ir gyvais žodžiais bereliginiame Ciuricho kantone. Užtat universiteto ir kantono valdžia nekėlė jo aukščiau docento, atskirų klausimų aiškintojo. O tuo tarpu daugumas Europos universitetų nuolat rungės, kviesdamies į save. Kai keliolika metų pradocentavęs mylimajame savo Ciuriche, galų gale aiškiai išvydo protestantus ir bedievius neišleisiant jo į platesnį mokslo kelią, labai nenoromis išvyko iš Ciuricho ir atsirado viename garsiausių Europos universitetų Münchene. Bet kaip iš Ciuricho jį išgraužė bedieviai ir protestantai už jo simpatijas katalikų tikėjimui ir už tai, kad pats tiki, taip ir iš Müncheno išėdė vokiečiai nacionalistai. Dabar Foersteris niekur nebeprofesoriaująs.

Keliolika jo parašytų mokslo veikalų išversta į visas pasaulio kultūringas kalbas ir tokios populiarios, jog kai kurie leidimai

buvę per dešimtį dienų išpirkti, o kitų per trejus metus išėję po dešimtį leidimų.

Gerbėjas praeities patyrimų, Fr. Foersteris yra visai naujas, modernus mokslavyris, pilnas pažangiųjų troškimų. Vaikų sielos specialistas, artistas žadintojas vaiko dėmesio ir visų jo sielos stygų sujaudintojas, – štai koks Foersteris pedagogas.

Viena ištikimiausių Foersterio mokinių yra tatai mūsų Marija Pečkauskaitė. Ji – geriausias mediumas Foersteriui savo doros mokslą paskleisti Lietuvoje. Altruistinė jos siela, rimtas pažinimas mūsų liaudies ir inteligentijos psichologijų, brendusi praktika prieš pradedant klausyti filosofo, – visa tai Mariją P. padarė mums tikru lietuviškuoju Foersteriu, lyg antiteze dr. J. Šliūpui ir jo „etinei kultūrai".

Ji sako: „Šviesti, šviesti, šviesti ir viskas būsią gerai – paskutiniaisiais laikais ir prityrimais pavirto abejojimu stebuklinga vieno mokslo galia viską pataisyti ir sutvarkyti. Dabar aišku, jog mokslas, neparemtas dora, yra namai, pastatyti smiltyse. Tik būdas lavinti daug sunkiau, neg šviesti protas..."

Foersterio išauklėta, gabi M. P., nors pati nebepajėgia jaunuomenę auklėti, netyli ir savo patyrimus bei kombinacijas toliau dėsto mūsų žurnaluose: „Naujojoje Vaidilutėje", vienatiniame žurnale, skiriamame mergaitėms, ir „Lietuvos Mokykloje"[35]. Kiek šioji yra jau davusi rimtos medžiagos mūsų pedagogikai ir jos istorijai, visi žino.

Pavartę „N. Vaidilutę", mes čia rasime daugybę Marijos P. straipsnių, didaktinių ir beletristinių, originalių, iš Foersterio ir iš kitų atpasakotų, vis ta viena giliai dorinančia tikybine kryptimi. Ir visa tai talentingai, sklandžiai, iškalbingai ir rimtai filosofiškai. Jauti autorę esant rimtai filosofiškai išsilavinusią ir nebergždžią: gautosios žinios gimdo joje daug minčių, daug originalių sumetimų. Ir visa tai nenuobodžiai išdėstyta, nes specialistė pedagogė M. P. yra lygi tam žodžio dailininkė ir iš viso dailininkė, visur ir visame kame ieškanti estetikos šalia etikos. Ima ji, mentorė, ką nors pamoksliškai mergaitėms įkalbinėti. Rodos, reiktų žiovauti. O skaitai tuos straipsnius lyg noveles, – tokia dailia forma jie apvilkti, taip parinkta jiems

dailus pavyzdys. 5 metų mergaitė, sakysime, viena būdama pirklio krautuvėje, nori pasiimti dvi vyšni, bet vos tik jas palaižius padeda atgal, tai duoda Marijai P. temą parašyti iš viso apie valios lavinimą. Daugiau, Naujiems metams pažymėti ji travestuoja anglų patarlę „times is money"[36] į „laikas-išganymas", laikas-karalius. Taip ir kitur panašiai. Štai kai kurių straipsnių pavadinimai, aptinkamų „N. Vaidilutėje".

1. Žolynų žiedai ir mergelių žiedai, 1922 m.
2. Kame mano ašarų pradžia ir kame pabaiga, 179 p.
3. Amžinybės aidai, 223 (apie meilę).
4. Apie elgimąsi 241 ir 1923 m. 9, 67, 112, 162, 207, 259, 312.
5. Du veidrodžiu, 108 (kūnui ir sielai pamatyti).
6. Vyšnios, 156 (valios lavinimas).
7. Drebančios rankos, 203 (apie neskleidimą tėvų sunkiai uždirbamo skatiko).
8. Vaidilutės, 249 (mergelės namų aukure).
9. Chamas, 299 (apie chamizmą).
10. Naujus metus pradėjus, 1924, 1 p.
11. Būkite savimi, 149 (apie moteriškumą).
12. „Bobiškumas".
13. Ugdymas moteriškumo koedukacinėse mokyklose, 161.
14. Vaidilutės, sukruskite, 224.
15. Šv. Teresės patarimai.
16. Iš Kristaus istorijos (keletas Papino vaizdų).
17. Karalius laikas. 1925, 1 p. (išganymas).
18. Knyga, 40, 135 (gera ir bloga, estetiška).

Pridėk čia keletą knygų recenzijų.

Dar Foersterio ir jo sistemos visai nepažinusi, vien privačiai temokytojaudama, M. P. pareiškė tikrąjį savo talentą – dailininkės pedagogės. Ji rašo lyg ciklių raginimo į šviesą, į patriotizmą.

„Į šviesą – per ašaras" („Vilties" leidinys, 1898 m., 50 p.), kaip vaikiukas veržės pramokti skaityti, ir lyg visa to tąsa „Vincas Stonis" (P. Vileišio leidinys, Vilniuje 1906 m., 143 p.), kaip lyg tas pat vaikiukas veržias iš neturto į mokyklą, kad, gavęs daugiau žinių, pats galėtų kitų vaikus mokyti rašto ir tėvynės

meilės, – tai patys pirmieji tos rūšies pedagogiškai beletristiški M. P. raštai. Paduodama lietuviukui schema, kaip elgtis, kad būtų šviesiau, doriau ir sąžinei ramiau. Tendencija, be abejojimo, kiek sumenkina šiuos raštus dailiškosios struktūros atžvilgiu, vis dėlto jie įdomūs, nes labai turiningi ir įvairūs. Dar „Iš daktaro pasakojimų", koks Antukas buvo mokslą mylįs altruistas.

Mokslui ir mokyklai buvo skiriami dar šie M. P. raštai: „Lietuvos senovės septyni paveikslai" (P. Višinskio leidinys, Vilniuje 1905 m., 39 p.) ir „Istorijos pasakos" (Seinuose, 1907 m., 54 p.). Iš tų abiejų ir iš ištraukų iš „Vinco Stonio" pamokų, kurios ten įterptos Edmundo de Amicis[37] būdu („Cuore"), istoriškai pasakiško turinio, paskui susidarė naujas leidinys, viso 17 dalykėlių: „Lietuvos senovės istorijos pasakos", parašė Šatrijos Ragana (Šlapelienės knygyno[38] leidinys, Vilniuje 1920 m., 91 p.), bene paskutinis spaudinys, pažymėtas šiuo pat 1893 m. vartota Šatrijos Raganos pravarde. Daugiau autore ima pasirašinėti ta viena tikrąja pilna savo pavarde ir vardu.

Pridėk čia dar kai kuriuos raštus: „Iš mūsų karionės", „Vaikai" („Šaltinyje"), šiokių tokių straipsnių „Vilniaus Žiniose" ir ką ne ką Amerikoje.

Bitininkavimo kursai Varšuvoje irgi nepaliko bergždi. Tą savo mokslą M. P. išdėstė jau gyvendama Šiauliuose (1899 m. „Tėvynės Sargo" atskiriamas priedas Nr. 11): „Biczių Kningelė", paraszė Szatrijos Ragana, 84 p., su piešiniais. Skyrium Sargiečių kalendoriuje[39] 1899 m. „Apie bičių ligas", parašė Bičiulė. Paskui knygelę perredagavo sulig paskutinių šios ūkio šakos mokslų ir priemonių į „Lietuvos Bitininkas", 1922 m. Lietuvos ūkio ministerijos išleistą, tuojau išpirktą ir dabar štai vėl pakartojamą. Knygelės kalba rinktinio taisyklingumo, tad ji, ta knygelė, lygiai gražiai gali patarnauti ir stilistikos pavyzdžiu.

D a i l i o j e   l i e t u v i ų   l i t e r a t ū r o j e Marija Pečkauskaitė lengvai paėmė pirmą vietą, nes turėjo daugiau už kitus estetinio jausmo ir skonies. S. Čiurlionienė pirmuosius jos rašinėlius randa 1895 m. „Varpe", bet bene bus jų buvę jau nuo 1893 m. kuria kita slapyvarde?

Aiškiai Šatrijos Raganos beletristinius raštus „Varpe" teaptinkame 1895 m. „Margieji atsiminimai", „kur jauti sielą, bet dar negalvoji nieko gilesnio apie autorės gabumą". Šitą aiškią datą aš imu kaipo pradžią viso raštiškojo Raganos darbo; tad bus jo visų viso 30 metų, labai rimtas laikotarpis, davęs ką ne ką rimto ir vertingo.

1896 m. Š. Ragana daro didelį žingsnį pirmyn plačiai šiandien žinomu svajojimu „Dėl ko tavęs čia nėra?" „Pats jo gražumas yra toje nepagaunamoje ilgėjimos dvasioje ir tame nuliūdime: dabar tavęs čia nėra, o juk buvai ir tuomet, kai fortepijono stygos skambėjo ir kai saulė leidėsi, ir kai saulė vidudieny stovėjo... o dabar aš viena. Dėl ko, o dėl ko tavęs čia nėra?" Tai visai naujos rūšies veikalėlis „Varpe".

1900 m. „Jau vakaruose užgeso saulėlaidai". Keli paveikslėliai, be galo ramūs, šilti, rausvi.

1901 „Vasaros naktis", mirusio brolio Stepono liūdnas minėjimas, rauda ant jo kapo. Lyrika – tikriausias Š. R. savumas. Žr. „Iš mūsų literatūros" – „Pirmasis dailiosios literatūros apsireiškimas" „Varpe", 1913, 152–7 p.[40]

Prieš 1896 m. „Varpe", o gal kai kas ir „Ūkininke", dar bus pasirodę: „Paveikslas iš lietuvių gyvenimo", „Pirmas pabučiavimas", „Idilija", „Kalėdų vakaras"; dar kuris mažmožis iš šių, keliolikos trumpų poezija proza rašinėlių: „Našlės skatikas", Pasaka. Fragmentas. Rudenį. Šiandieną. Pabrėkšnyje. Nepasaka. Surinktos ašaros. Daugiau „T. Sarge" 1900 m. Nr. 2 – „Barbelė", Nr. 6 – „Agnieška" (pagal vokišką), „Kalėdų vakaras" (pagal anglišką), 1902 m. Nr. 4 – „Pasakyk matušei" (pagal Emma Vely), Nr. 10 – „?" ir „Našlės skatikas". „Dirvoje-Žinyne" 1900 Nr. 1 – „Saulei nusileidžiant", 1902 m. – „Nusiminimas ir viltis" ir „Viktutė"; 1903 m. – „Iš mūsų karionės", „Rudens diena". 1905 m. „Vilniaus Žiniose" – „Vincas Stonis", „Pertraukta idilija", „Ant garlaivio". Peterburgo „Kalendoriuje" – „Sulaukė". Amerikoje – „Iš daktaro pasakojimų, Rudens diena", „Sulaukė", Shenandoah, 1907, 69 p. „Šaltinyje" – „Vaikai", Vilniaus „Viltyje" – „Adomienė", „Į šviesą", Kauno „Draugijoje" 1907 m. – „Dėl Tėvynės" ir skyrium, 35 p., ir 1909 Nr. 27–28 – „Lemta".

„Moteryje" – „Brėkštant", „Irkos tragedija". Kažkoks Aidas (lietuvio bočių). „Vaire" – „Šveicarijos įspūdžiai". Ir pačiais paskutiniais laikais neapsakomai populiarūs vertimai: H. Senkevičiaus „W pustyni i puszczy" – „Dykumose ir giriose", apysaka, I ir II dalis (šiosios 187 p.) 1921 m., vertė M. Pečkauskaitė, „Švyturio" b-vės leidinys, ir Boleslovo Pruso „Sargyba", 1924 m., 187 p., „Vilties" leidinys Šiauliuose.

Pirmieji Šatrijos Raganos parašais raštai yra „Varpui" atitekę, tarpininkaujant P. Višinskiui. Autorė savo raštus greičiau jam pačiam skyrė, visai nesidomėdama, kur ir kaip juos suvartos. Tuomet M. P. dar nieko neišmanė apie krypčių skirtumus, nes tebebuvo vos keliolikos metų. Lygiai jai vis tiek buvo, kai vieną kartą su svečiais pravažiuojant pro Šatrijos kalną, jie, pasityčiodami iš didžiausių, juodų jos plaukų ir juodų didelių akių, praminė ją viena raganų, kurios Luokės Šatrijoje renkas tarybauti ir šabatauti. Neilgai trukus tačiau susiorientavo. Į tai paveikė pats P. Višinskio asmuo. Apie tai „Viktutė" žymi savo dienyne: „Jonas, kaip jaunikaitis pabaigos XIX amžiaus, niekais laiko visa, ko negali savo pirštais pačiupinėti. Mane gi tarsi kas durte duria, girdint tokias nuomones apie tai, ką laikau šventu. Apmauda ima, jog žmogus nesupranta tokios aiškios teisybės..."*

Ji galutinai nusviro tikinčiųjų tautininkų pusėn. Jiems ir paliko jau visados ištikima, bedavinėdama iš pradžių didumą, o paskui ir visus savo raštus „Tėvynės Sargui", „Žinyčiai" (paskui „Dirvai-Žinynui") į Tilžę ir į Shenandoah, „Draugijai" į Kauną, „Vilniaus Žinioms", „Vilčiai", „Vairui" į Vilnių, „Šaltiniui" į Seinus galop „Naujajai Lietuvaitei"[41], „Lietuvos Mokyklai", „Moteriai" į Kauną.

Dabar jai 48 metai, pats gražumas subrendusio ir pilnai nusistovėjusio talento. Ir jis štai ima reikštis iki tol neregėtu žodžio menu: „Sename dvare" („Skaitymų" 17 ir 18 knyga), „Mėlynoji Mergelė", „Ant Uetlbergo", „Anuomet" („N. Vaidi-

* „Viktutė" – apysaka, ne autobiografija; kūrinys, išmislas; vis dėlto bent medžiagos mes ten aptinkame imtos iš tikrųjų gyvenimo nuotykių.

lutė", 1925). Dar pirmiau, 1920 m., kiek silpnesni forma, užtat stiprūs simbolizmu „Pančiai", dramatizuotas raštas, Kaune, 45 p.

Itin įdomus faktas, kad Šatrijos Ragana niekados rimtai nežiūrėjo į beletristinius savo raštus. Jie atsirasdavo lyg atsitiktinai, lyg savaime, visai nenumatytu laiku, nenumatoma, nesuplanuota tema; išplaukdavo iš jos sielos, lyg kuriai dvasinei funkcijai paveikus. Psichologiškai tai labai svarbu, nes autorė, betarpiškai duodama gryno savo jausmo, šviežiai gautų įspūdžių vaisius, duoda betarpiškus, nedirbtinius savo sielos ir širdies dokumentus. Mes jais apsčiai naudojomės šioje paskaitoje ir dar apsčiau teks pasinaudoti, kai kalbėsime apie autorės vidaus nuotaiką – religinį ir dorinį principą, tradicijos mėgimą ir gerbimą, mišinį bajoriškųjų ir demokratiškųjų elementų, estetiką, kaip esminį jos kūrybos stimulą ir kt.

Šatrijos Raganos raštai, nors jie būtų silpnesni, ypač iš eilės pradedamųjų kūrinių, nors kažin kaip pati autorė neigtų ir nepasidavinėtų įkalbama, kad visą savo literatinį bagažą viename rinkinyje parodytų, nėra tos dienos dalykai, tai dienai skiriami ir tuojau pamirštami. Smulkiausiais gyvenimo klausimais ji labai domisi, labai atsidėjusi seka lietuvių publicistiką, žino visus iškylančius klausimus ir kas kaip juos riša. Tačiau pati nėra nė karto pasiryžusi tarti ir savo žodį šiuo ar tuo klausimu. Nedrįsta ar jautri dailininkės širdis neapsiveža kratinėti gyvenimo šiukšles, kartais ir purvelius. Krikštolinę savo sielą, visai gyvenimo nepaliestą, išlaikė dailei ir mokslui – nesutepamiems, neerzinantiems dalykams.

Sekti, kaip M. Pečkauskaitė – beletristė – bręsta ir tobulėja, yra didelė satisfakcija. Argi maža pasitenkinimo matyti, kaip dailininkė tavo akyse kyla, gerėja, kasmet geresnių duodama savo minties ir jausmo vaisių pavidale pabaigtinai nucizeliuotų novelių? Jos su auklėjimo tendencija; jos dažnai atstoja straipsnius ir redaktorius jas deda vedamuoju straipsniu, o straipsnius paskui. Visai teisingai.

Be paminėtųjų raštų, štai kurių dar randame. Susidariusioje Lietuvos valstybėje M. Pečkauskaitė nesiekė pažaisti politikos

rolę, nors ji ir tuo atžvilgiu turi pakankamai kvalifikacijų, bet tenkinosi grynuoju kultūros darbu drauge su Lietuvos moterimis. Ligi tik jos ėmė pasireikšti specialiais leidiniais, M. P. tuoj imame rasti juose nuo pat pradžios.

„Moteris" pradėta leisti 1921 metais. Čia Nr. 2 randame M. P. „Brėkštant", eiliuotą raštą apie pikta. Apie jį žemiau.

Nr. 4: „Kur einame". (Varykime chamą iš mūsų sielų). Parašė: O. S.

Nr. 10: „Gyvasis reikalas". (Šviesti – reiškia kultūrinti, ne vien mokslinti).

Nr. 11: „Formos ir manieros". (Geros manieros stiprina kilniuosius sielos jausmus).

1922 m. „Moteryje" berandame tą vieną M. P. straipsnį. Būtent Nr. 7: „Moteris ir valstybė". (Mūsų moters tesinaudoja rinkimų teisėmis, o valstybinis darbas šakotas).

Daugiau M. P. pereina į vieną „Naująją Vaidilutę", kur deda straipsnius ir beletristinius kūrinėlius.

1. „Pasitaikė proga", 1922 m., 65 p. (Karo vaizdelis, pasišventimas).

2. „Moterų teisė". Kalėdų apsakymėlis, 1923 m., 49.

3. Legenda apie šv. Petro motiną, 57.

4. Šv. Panelės legendos-Našlaičių ašaros, 97.

5. „Kraitis", 303 (Šykštavimas labdarybei).

Iš atminimų:

6. „Dvi mokytoji" (siluetai), 1924 m, 19, 57.

7. „Kaip būdavo seniau" (20 metų spaudos grąžinimo sukaktuvėms paminėti), 171.

8. „Praeities valandėlė", 185 (Profesorių siluetai).

9. Žemaičių Ateitininkų konferencijos įspūdžiai, 209.

10. „Mėlynoji Mergelė", 1925 m., 1.

11. „Ant Uetlbergo", 50.

12. „Anuomet", 100. 202 (novelė iš spaudos draudimo laikų).

Taip palaidieji straipsniai, taip ir šitos išblaškytos novelės prašyte prašos, kad autorė juos surinktų į vieną knygą. Ji būtų turininga, idėjinga, vienoda kryptimi parašyta, nors nevienodos literatinės vertybės. Jaunuomenei daug būtų džiaugsmo ir jos

dvasiai maisto. O kad būtų silpnesnių, tai kas? Bene patys talentingieji rašytojai kuria vien tik šedevrus? Iš daugybės raštų į klasę ir į literatūrą vos po keletą tepakliūva.

Ėmus exinteruoti[42] Šatrijos Raganą, gautume didelį ir įdomų raštą parašyti, nors ji neveiki pati save pareikšti. Tragingaisiais gyvenimo momentais ji ir pati pasireiškia itin stipriais jausmais. Jei Š. R. būtų mėginusi savo pajėgų poezijos srityje, ji būtų davus stiprių dalykų. Imkime, pavyzdžiui, klausimą, kurį ji vienu tarpu buvo sau pasistačiusi, lyg ėmusi svyruoti, ar ištesės tarnauti idealui.

Naktis buvo tyki ir šilta... dangus apsėtas žvaigždėmis... oras kvepėjo leukonijomis ir rezetomis... Prieš mus, toliau į pakalnę, paišėsi kontūrai aukštų medžių, o dar žemiau, lyg šv. Jono kirmėlėlės, blizgėjo šen ir ten mažos liepsnelės, – tai žvaigždės atsimušė upelio vandenyse ir drebėjo jo vilnyse. Iš už upės, nuo pievų, ėjo plonas balselis vandens vištos... o aplink mus viskas miegojo: miegojo žemi namai, miegojo aukštas beržas, nuleidęs lig žemės savo ilgas šakas, miegojo jaunos eglelės, susitūpusios eilėj patvoriais...

Palenkiau savo galvą jam ant pečių, o jis tyliai, tyliai šnibždėjo man į ausį meilės žodelius...

Prisigėrusi laimės, klausiau tų tylių šnabždėjimų ir jutau, jog jeigu kas man duotų nelaimę ir laimę, nelaimę paimčiau sau, o laimę jam atiduočiau... kad turėčiau gyvastį ir mirtį, duočiau jam gyvastį, pasilikdama mirtį sau...

Jutau širdyje tokią meilę žmonių, tėvynės, viso, kas gera ir gražu, jog gatava buvau ant didžių aukų jiems, ant didžių darbų... kartu su juo ranka, kaip čia sėdėjome, eičiau ant vargų ir darbų, ant ašarų ir audrų, drąsiai statydama jiems kaktą... Nieks neapšaldytų širdies mano, nieks neišvestų iš kelio į idealą... Širdis augo, augo ir plėtėsi krūtinėje – rodėsi, dar truputį, ir perplyš...

O į ausį plaukė man vis tylūs žodžiai, o iš už upės pritarė jiems vis plonas balsas vandens vištelės, o auksinės žvaigždės drebėjo vis upės vilnyse.

Viskas praėjo... Vienai reik stoti su vargais, darbais, ašaroms ir audroms į kovą... Ar neapšals širdis? Ar nepasilenks kakta? Ar visados tiesus ir aiškus žibės kelias į idealą?

Kas gi jai padėjo išlikti pačiai savimi, tokiai, kokia buvo iš pat pradžių, nenusiminti tarp vargų ir priešingybių? Religija. Giliai religingos motinos išauklėta, M. P. visados buvo ir paliko giliausio, kuo gyviausio tikėjimo, uoli katalikė, mylinti bažnyčią ir sakramentus. Mistinė svajotoja, kiek melancholikė (pirmiau labiau), kiek nusiminėlė, spėjant iš daugelio jos raštų, kuriems temos būdavo parenkamos itin liūdnos ir net desperatiškos.

Barbelė – ligonis; ji miršta ir nepalaidota ten, kur jos širdis traukė. Agniešką Dievas persekioja vien kryžiais: atima vyrą, aštuonetą vaikų; atspėdama ir paskutinį krisiant kare, ji pati miršta. „Kalėdų vakarą" Onytė verkia, netekus geros mamos, rašo jai laišką į dangų, kad ją atsiimtų nuo pamotės. „Pasakyk matušei", beištaria mažam kūdikiui geras tetušis, skęsdamas po ledu. „Našlės skatiką" deda į dėžutę skurdžius. „Saulei užsileidžiant" dar kartą peržiūri savo gyvenimą beviltis džiovininkas. T. ir t.

Kiek svėrė Š. Raganai religija, tegal įrodyti šis jos vaizdelis.

NUSIMINIMAS IR VILTIS

Kada vėjas vaitoja ir daužosi už langų, blaškydamas paskutinius pageltonavusius lapus, kada žemė su juodais laukais ir plikais medžiais lyg lavonas išrodo, o dangus užklotas storais, pilkais, nepermatomais debesiais, švinu spaudžia ir slegia, – liūdnumas apima žmogaus širdį, o ilgėjimas ir apatija bangomis plaukia ant jo... Klausimai, kuriuos kiekvienas galvojantis žmogus stato sau savo gyvenime, neramina ir spaudžia tada visų didžiausiai. Kam gyventi? Koks yra gyvenimo siekis? Kur priežastis jo būvio ant žemės? Kam tiek kentėti, vargti ir darbuotis? Kam mylėti, jei paskui širdis plyšta iš skausmo, atsisveikinant ant amžių?!

Klausimai tie lyg žalčiai apsuka tave ir spaudžia. Girdi juos vėjo vaitojime, matai geltonuose lapuose, junti drėgname ore...

Kaip sunkiai susirgęs, nebetverdamas savo skausmuose, mėgina kiekvieną vaistą, vildamos pamažinti sopulius; kaip skęstantis grobstos už kiekvieno daikto, ieškodamas paramties, taip žmogus, suspaustas anais klausimais-žalčiais, nusiminęs, ieškai, bėgioji mintimis, norėdamas rasti norints kibirkštėlę, galinčią tas tamsybes išblaškyti.

Žmogus užgimė ant svieto iš netyčių; visas jo gyvenimas aklas atsitikimas; jokio siekio gyvenime nėra, nebent tas, jog numiręs kūnu savo įtręši žemę...

Kas tas visagalintis „atsitikimas"?! Kokią teisę jis turėjo duoti man gyvybę, vesti mane per tiek ašarų ir nelaimių, atimti brangiausius asmenis?.. Kokią teisę? Kam turiu jam pasiduoti?!

Argi tai yra šviesa? O, ne! tai dagi ne kibirkštėlė jos! Tai dar didesnė tamsybė, nuo kurios plaukai atsistoja ant galvos, o ranka nenoromis ieško revolverio...

Gyvenimo prasmė jo estetinėje pusėje; tame, kas stiprus, didelis, gražus. Atsiduoti tai pusei gyvenimo, laikyti ir stiprinti ją savyje ir ne savyje, tobulinti lyg sutvėrimo virš žmoniško didumo ir gražumo, – štai uždavinys ir siekis mūsų būvio".

Gyvenimo siekis – stiprume ir gražume... Bet kaip mes nepasišvęstume estetiniam kultui, mes nerasime jame apgynėjo prieš tą abelną ir neaplenkiamą

faktą, kurs niekina visą tą dieviškumą stiprybės ir gražumo, faktą, jog galas kiekvienos stiprybės yra negalė, o galas kiekvieno gražumo čia ant žemės yra bjaurumas.

Ir vis tamsybė aplinkui... tamsybė stora, juoda, nepermatoma, neišmatuota...

Ir junti save žmogus esant menka laivele, išmesta ant jūrių platybės. Juoda naktis apsiaučia tave iš visų šalių; vėjai tave blaško ir mėčioja, audra ūžia, leidžia perkūnijas, šaltos bangos puola ant tavęs... O tu vargsti, riejies su visomis baisybėmis ir nežinai nieko: nei nuo kokio krašto plauki, nei į kurį skubinies... nei kas tave čionai į tas jūrias stūmė, nei iš kur ir kokiam tikslui tos audros, vėjai ir bangos...

Argi ir nėra šviesos ar nėra siekio ir vilties?

Tarp bangų ir vėjų ūžimo girdi balsą: „Aš esmu, kursai esmu".

Ir nuo balso to kaip nuo saulės eina šviesa ir šiluma: apšviečia jis kelią menkos laivelės. Ir aišku darosi tau, kas tave įstūmė, iš kurio krašto išplaukei; matai aiškiai kraštą, prie kurio eini, ir taką, tiesiausiai vedantį prie jo.

O klausimai tie baisūs, tamsūs klausimai lyg stori mazgai atsiriša taip lengvai dabar. Žinai, jog tave nusiuntė čionai ant svieto Dievas, Dievas geras, teisingas, nepabaigiamas, visagalintis; nusiuntė dėl to, idant prisitaisytumei prie amžino gyvenimo su Juo...

Ir kaipo vaikas, taisydamos namie į mokyklą, turi mokytis pagal pastatytos programos, idant ant egzaminų galėtų išduoti rokundą iš to, ką turėjo pereiti, ir tapti priimtu į mokyklą, taip ir tu turi pildyti programą, Dievo paliktą pildyti kuo tikriausiai, idant kuo geriausiai išduotumei savo rokundą ir būtumei priimtas į tą savo siekį – į amžiną gyvenimą...

Ir neklaidžioji jau lyg aklas, nežinodamas, kas tau daryti, nes aiškiai girdi savyje tos programos žodžius: „Mylėsi Dievą tavo iš visos širdies tavo, o artimą tavo kaipo pats save".

Ir neklausi jau, dėl ko tiek turi kentėti, vargti ir darbuotis... Kada širdis tau plyšta iš skausmo, kada pavargus linksta galva žemyn ir spėkų netenka, – plaukia prieš tave paveikslas Dievo-Žmogaus, pasilenkusio po sunkumu kryžiaus, ir skamba tyliai jo žodžiai: „Kas manęs neseka, nėra manęs vertas!"

Ir stiprinasi širdis, galva aukštyn pasikelia, naujos spėkos pribūna... Nebaugu jau naujų vargų ir nelaimių, nes matai, jog toks yra kelias prie siekio, o siekis taip galingas, jog sulyginant su juo, kelias tas rodosi rožėmis išbarstytas...

Ir nenusimeni jau išleidęs savo mylimiausius į „anąjį kraštą", nes Dievas – teisingas, geras, ir amžinasis, pasakė: „Aš esmu iš numirusiųjų prisikėlimas ir gyvybė: kas mane tiki, neregės mirties ant amžių".

Viršiau aš mėginau suminėti visą Š. Raganos literatinį bagažą. Jis, regime, nemažas, surinktas į knygas ir išleistas skyrium, jis nemaža imponuotų. Gaila, kad autorė tokia nesukalbama. Reiktų tad jie bent trumpiausiai atpasakoti visuomenės žiniai: ji privalo nepalikti nežinanti ir neįvertinanti 30 metų nepailstamo autorės ir pedagogės darbo. Bet tai imtų daug vietos. Pasitenkinsime tad atminę tik kai kurius atskirus Š. Raganos leidinėlius, nes jie daugiausia sudarė autorei tinkamą vardą ir paskyrė jai mūsų literatūroje tinkamą vietą.

Šatrijos Raganos talentas nuosekliai brendo, iki davė „Sename dvare", „Mėlynoji mergelė" ir „Anuomet", o jos kryptis pilnai ir stipriai pasireiškė jau 1900–1901 m. novele „Viktutė", 90 p.

„Viktutė". Šatrijos Ragana sakydavos nemokanti parinkti savo novelėms tinkamo vardo, nes nerašanti laiku sugalvota tema. Tad savo emanacijos visados tenka „pakrikštyti" paskui ir lengviausiu būdu – didžiojo veikėjo vardu. Taip atsirado „Viktutė", „Adomienė", „Agnieška", „Vincas Stonis". Taip kitados, labai seniai, teisinosi man autorė, kai aš reiškiaus nepatenkintas bereikšmiais jos raštų vardais. Daugiau to nebebuvo; autorė „išmoko" gražiausius savo raštus krikštyti ir poetingai, ir sintetingai. Tiek to dėl paties vardo. Veikalo vertybę sudaro jos turinys.

Pirmieji Marijos Pečkauskaitės bandymai rašyti, patekę į „Varpą" ir „Ūkininką" Šatrijos Raganos parašais ar kitaip, neįstrigo skaitytojams atmintin. Juos rašė keliolikos metų pusmergėlė, gabi stilistė, iškalbi, lyrinių jausmų kupina, vis dėlto dar nebrendusi nei mokslu, nei gyvenimo prityrimais. Jos vardą susyk plačiai pagarsino pirmasis didesnis jos kūrinys „Viktutė", parašytas jau pilno amžiaus žmogaus, kuriam jau teko pergyventi ne vienas žmoniškumas, bet dar tebebuvo likęs visas jaunystės naivus švarumas – labai daug neegoistinės, nekūninės (taip bent rodos iš pradžių) meilės, labai daug nekonkretizuoto ir nerūšiuoto altruizmo.

„Viktutė", išspausdinta kun. Miluko Amerikoje bendrame mudviejų žurnale „Dirva-Žinynas" (jo „Dirvai" susiliejus su mano „Žinyčia")[43] 1902 m. ir skyrium 1903 m., ten pat gal nepadarė tinkamo įspūdžio ir tiek nereiškė, kiek atplaukusi į Europą. Šviesioji mūsų jaunuomenė iki tol neturėjo lygiai gero beletristinio skaitymo, tai griebės jos, skaitė skyrium ir bendrai (prof. Mykolo Biržiškos liudijimu) ir buvo labai patenkinta. Jaunuomenę tenkino jau tuomet sulyginti nebebloga Raganos lietuviška kalba, bet ypač – patriotinis jos turinys. Aukštuosius mokslus einančiai mūsų jaunuomenei, labai dažnai iš dvarų dvarelių kilusiai ar iš lenkiškai kalbančių miestelėnų bei biurokratų, pradėjus tautiškai orientuotis į mūsų pusę, „Viktutė" buvo tautinė programa, kaip į socializmą krypstant – Erfurto programa[44]. „Viktutė" pagavo jaunuomenės širdis labai grynu, niekuo neapsimetant, širdingumu, neveidmanišku tikrumu, o ne suktai gudriais tendencijų formulavimais. Autorė išdėjo „Viktutėje", ką jaučia Lietuvos bajorės širdis, prasidėjus tautinei visuomenių krypčiai. Jaunoji bajorijos karta pradeda „jausti" naujas pareigas gimtajam savo kraštui ir jausmais dėtis su jaunąja kaimiečių karta, vadinas, demokratėja, padidindami Lietuvos visuomeninį kolektyvą, turintį aiškius uždavinius – siekti pamintų savo teisių ir kultūrinės, bent pirmai pradžiai, laisvės. Obalsiai gražūs, naudingi ir tokie natūralūs; tai kam čia dar kokių įrodymų? Tik džiaukis, kad „mūsųjų" daugėja. Ir kaimas džiaugės susiprantančiu Lietuvos dvaru ir vien bebuvo nustebęs, jog visų dvarų susipratimas eina taip lėtai, kai gyvenimas žengia tokiais šuoliais. Kaimo inteligentija lyg skriste skrido pro dvarus, aiškiai jau matydama juos atsiliekant ir atsiliksiant, patapsiant svetimus tautai ir nebereikalingus. Dvaras tai žinojo, bet temokėjo pykti ir pravardžiuotis, o tokiais pasyvumais negali sustabdyti laiko bėgio, negali pasukti sau tinkamon kryptin srovės, kuri ten rausiasi, kur mažiausia jai priešinas.

„Viktutės" rankraštis buvo įteiktas man pačiam, pirmai asmeniškai pažinčiai, kad įsidėčiau į savo žurnaliuką „Tėvynės Sargą" ar į „Žinyčią". Bet mūsų resursai baigės, pinigų

nebebuvo, visi laukė nebeabejotinai ateinančio spaudos paliuosavimo. „Tėvynės Sargą" kurį laiką tvarkė A. Milukas, ilsėdamasis Europoje; pinigų iš manęs nebegaudavo; mėginau iš kun. Balvočiaus-Geručio[45] pasiskolinti 1000 rublių, notarialiai užstatydamas jam savo ūkį, bet nedavė. Tai visa susirinkusi medžiaga abiem žurnalam teko atiduoti A. Milukui, kad ją suvartotų savo leidiniams Amerikoje ir mums čia „gatavą" atbogintų. Su kita medžiaga jam atiteko ir „Viktutė".

Tiesą pasakius, aš „Viktutės" neįvertinau kaip vien reikiant: nebuvau tikrai atsidėjęs įsiskaitęs, o gal dar nė neišmaniau tuo laiku. Pirmoji pusė man pasirodė pernelyg šabloninė savo forma – dienynu, kurs nereikalauja sugalvoti atatinkamą įdomią fabulą ir ja pritraukti skaitytojo dėmesį, o pritraukus ataudais daug pasakyti. „Viktutėje" metmenų visai nebuvo; vieni ataudai, visiškai palaidi: čia biškis autobiografijos, apie savo šeimyną, čia biškis ūkio, čia muzikos, dainos, mechaniškai suvarstyta, kaip „Vendravojančio kromninko"[46]. Tai man buvo pasirodę per piga dailiajam veikalui, ir aš net nepaskaičiau rankraščio iki galo ir pats nustebau, kai gavau jį jau išspausdintą. Kas man buvo pasirodę pensioniška, kaip rašo mergelės, tebebūdamos pensione, silpnoka, visa tai čielybėje sudarė harmoningą pilnumą, visa pasirodė šiuo ar tuo atžvilgiu tikslu; palaidumas nebe tiek kenkė; jau nebesirodė, jog tai pripuolamai sužymėti į dienyną inteligentės galvojimai apie bet ką.

Veikalo struktūrai to reikta. Iš pradžių chaotingas visa ko mišinys. Paskui pasipainioja Jonas, broliuko repetitorius; jis praplečia Viktutei akiratį. Viktutė pamato savo krašto liaudį, bemokslę, bet norinčią šviesos, kurios jai žiaurus Rusijos režimas neduoda. Liaudies švietimo pareiga ima pilietiškai gulti ant demokratingiausios inteligentijos. Bet iš liaudies kilę inteligentai bėga svetur duonos ieškoti, čia namie savoji duona valgyti jiems draudžiama; o tie, kuriems tos duonos nė valdžia negali išplėšti, stambieji žemininkai, dvarininkai inteligentai sustingę senoviniame luominiame ir kultūriniame prietare. Jie tenkinasi tuo, kad yra ko bijoti (rusų valdžios), kad yra kuo dėtis ir nejausti skolos liaudžiai, kurios ji štai štai revoliucijos

keliu pareikalaus. Patys susirgę politikomanija-lenkomanija, pačius jų neramintojus pravardžiavo litvomanais ir dar didesnę bedugnę kasė tarp savęs mažumo ir liaudies didumo.

Juo pastabesnės buvo sveikųjų Lietuvos bajorų sielos, kur atbudo tautinė sąmonė, juo malonesnis buvo tas reiškinys, kad jis kaimo inteligentijai, čia likusiai kur ne kur ir svetur iškeliavusiai, bet širdimis tėvynėje esančiai, lengvino rusų priespaudos sunkumą ir drąsino nesiliauti kovojus dėl savo teisių. Visokie daktarai, menininkai, studentai mielai glaudžias į bajorų luomą, mielai veda sau žmonas iš jų, nereikšdami jokios luominės neapykantos, kaip tai skelbdavo patys netikusieji dvarininkai.

Taip tatai šalia repetitoriaus studento Jono „Viktutės" novelėje atsistoja retas tėvynėje lietuvis inteligentas daktaras Antanas. Viktutė iš Jono mokosi, bet savo simpatijas atiduoda Antanui – jis konservatyvesnis, labiau atatinka bajorei ir giliai tikinčiai moteriškei. Šis apysakaitės herojus neturi savo pavardės; net ir jo vardas sunku aptikti pasakoje, – jis sintetintas naujosios gadynės demokratinių inteligentų tipas, į kurį svyra bajorija. Drauge jis simbolizuoja nebe ilgai betrukus aikštėn išeinančius liaudies inteligentus, kurie imte pasiims į savo rankas valstybės ir visuomenės vairą, kurių nori nenori teks klausyti.

Daktaras iš pradžių taikosi į dvaro buitį, nieko negriauna, ko negali sugriauti – įsisenėjusios senųjų tradicijos; bet jis dirba teigiamą darbą – auklėja jaunąją bajorijos kartą sulig savim, kad galėtų su ja susidėti lygiomis į visokeriopas sąjungas, į šeimyninę, ūkišką ir kitokias. Lenkuodamas tarp vyresniųjų, jis aiškus naujosios gadynės tautininkas lietuvis tarpe jaunųjų; litvomano vardo jis nebesibaido, net juo didžiuojasi, duodamas jam normalią karštai tėvynę mylinčio piliečio reikšmę. Daktaras geras, švelnus, gailiaširdis, kaip pati autorė: myli biednuomenę, lengvina jos vargus, neneigia religijos ir bažnyčios kaip Jonas.

Prasidėjusi, auganti bręstanti Viktutės simpatija, gerai sutikta jaunikaičio, ir sudaro visą novelės turinį; simpatija betgi motyvuota tais neva palaidais gabalais, kurie sudaro fabulai

foną, patogų pasireikšti abiejų psichei. Labai nežymiai dviejų į kits kitą svyrančių jaunų žmonių pasiilgimas ir jų sielų ekzosmos ir endosmos, kol galų gale visiškai susivienodina ir sutampa abiejų gyvenimo idealas ir pasiryžimas jo siekti, sudaro dvilypę fabulą – erotinio ir patriotinio pobūdžio.

Štai keletas to proceso etapų.

Buvau labai užimta tuo laiku, vienok kasdiena radau valandą pasimokyti lietuviškai. Norėčiau praryti visas lietuviškas knygas ir gramatikas, kad tik greičiausiai nejausčiau gėdos, nė sąžinės graužimo, jog, būdama lietuvaitė, lietuviškai nemoku (45).

Dieve, kaip malonu skaityti gražius veikalus savo kalboje! (53).

Aš statau prieš naudą (lenkiškos kalbos. *T.*) – priedermę. O priederme laikau išmokti prigimtos kalbos (59).

Dvarininkė Viktutė ir daktaras Antanas susižada, turėdami daug aukštesnių tikslų neg paprastas fiziologinis poravimasis. Daktaras sako:

Viktute, sergėk mus, Dieve, būti tik vardu lietuviais. Jokiam žmogui nevalia būti tik vardu savo tėvynės sūnumi; mums, lietuviams, ypač. Mes esam pionieriai, o pionieris turi imtis kiekvieno darbo ir neprivalo pailsti nė valandos. Aukšta, stora siena prieš mus; turime naudotis kiekviena skylele įleisti po mažutį spindulėlį. Kas kiek gali, kas kaip išmano, teleidžia... Kad tik greičiau sugriautume tą amžiną sieną, kad tik greičiau atsidustume liuosai, plačiai...

Griausiva ir mudu, Viktute, suvienytomis spėkomis <...> O pavojingas tai darbas <...> gal reiks dangintis kur nors už devynių kalnų ir miškų <...>. Reikės – važiuosiva ir lauksiva sugrįžimo, o sugrįžę – vėl griausiva.

Važiuosiva, Antanėl, ir lauksiva...

Viktutė visa tai apoteozuoja:

Sutinku jo akis, žiūrinčias į mane, ir jaučiu tiek noro ir spėkų dirbti, naudingai gyventi ir tiek laimės... Aiškus ir lygus guli prieš mane gyvenimas. Gal ir daug ašarų jis man rengia, gal nesykį nelaimė lyg juoda baidyklė užstos man kelią – niekis tai, tam gyvenimas. Bet žinau, jog jis, tas mano išrinktasis, neužvils manęs niekados, jog jam padedant ir šalia jo nepersapnuosiu amžiaus ir nepaklysiu iš kelio, vedančio į idealą...

„Viktutė", pradžioje autorės autobiografija, paskui virsta brangiais istoriniais Lietuvos luomų santykių dokumentais, apvilktais beletristine forma; ir iš viso bundančios į inteligentiškąjį ir pilietiškąjį gyvenimą Lietuvos dokumentais. Nemint,

kodėl mūsų inteligentija taip buvo tą novelę pamėgusi, atleisdama autorei visus jos trūkumus; nemint, kodėl ją mielai atminčiai kits kitam dovanodavo.

„Viktutė" lietuvių literatūroje laiko tvirtai savo poziciją; daug reiškė pirma ir dar nenustojo savo reikšmės nė dabar. Tad nėra jokio abejojimo, jog „Žinijos" sumanytasis jos atspausdinimas bus lygiai mielai sutiktas kaip ir pirmas prieš 23 metus.

„Sename dvare", „Skaitymų" 17 ir 18 knygose, 88 p.[47] Kūrinys tokios pat konstrukcijos kaip ir „Viktutė". Tik palaidi „Viktutės" epizodai pažymėti dienomis, ir daugumas jų veda į Viktutės susiartinimą su daktaru Antanu. „Sename dvare" tokie pat epizodai iš mažens atminimų yra dar palaidesni. Taigi ir nagrinėjant šį gražų sudėtinį raštą, tenka daugiausia įsižiūrėti į kiekvieną skyrium ir tik apie bendrą pačios autorės, Irusios, nuotaiką pasakyti. Štai tie aprašomieji dalykėliai: 1) Dovanėlė mamaitei, 2) Mamatė ir rožės, 3) Sodiečių godumas ir tėvelių teismas, 4) Švari bobutytė, 5) Baisu, kad reiks mamatei mirti, 6) Motutė sodietes gydo, 7) Kryžiaus dienos, 8) Poetinga mamatė ir protingas tėtušis, 9) Vasarą daubose, 10) Žydelis kromninkas, 11) Broliukas-ricieris, 12) Klebonas ir politika, 13) Janavičius, 14) Nemunu mėnesienoje, 15) Šienapjūtėje, gražioji Domeikienė, 16) Knygnešys-dievadirbys, 17) Pas bočelius: Pranciška daržininkė, 18) Bočelis, 19) Bajorų vestuvės, 20) Kazelės mirtis, 21) Mamatės užrašai.

Bene gražiausi, bent charakteringiausi, bus – vasarą nenupjautoje pievoje, graudingos šermens draugės Kazelės ir juokingos bajorų vestuvės.

Bendros tendencijos ar bendros idėjos šiame M. P. veikale nėra. Ji nė ne patriotė-tautininkė kaip „Viktutėje", ne pedagogė – mergaičių auklėtoja kaip „N. Vaidilutėje", nei savo melancholijos reiškėja kaip kituose leidiniuose. Ne, čia rašytoja prieš savo 48 metų akis statos mažystės įspūdžius ir stengiasi juos kuo tikriausiai įvaizdinti, net tomis pat vaikiškomis priemonėmis. Mažutė Irusia be saiko myli savo mamą, gailiai verkia tik atminus, jog kada nors jos nebeteks; tai brangina laiką – niekur nesiskiria nuo jos. Irusia, giliai religingai mamatės išauklėta, į

įkyriuosius klausimus randa religijoje atsakymą; religija daro ją labai dorą, stabdo nuo visa ko bloga, verčia viską mylėti. Ir visa, ką tik ji aplink mato, gamtoje ir žmonėse, jai vien tik miela; niekas nedrumsčia jos sielos, net ir ta drama, kuri jos mamatę daro nelaimingą, pro jos akis prašliaužia lyg rūkelis.

Betgi gaili, kad Irusia – ne didesnė, kad dar nepajėgia sumesti. Tada į jos pasaulėvaizdį būtų įėję to ramaus romantinio elemento, kurs, kaip „Viktutėje", švelniai būtų nudažęs visą pasaką. Mamatės neįvykęs romanas su Janavičium, krikščionės ir moteries aukštai suprastos pareigos daro mamatę rymietę matroną, ištikimą vyrui, bet labai nelaimingą žmoną to, su kuriuo likta jai sugyventi, bet nelikta jai bendrai su juo svajoti. Jai belieka retkarčiais su jaunystės idealu pagroti ir giliais pasiilgimo žvilgsniais apsidalyti. Bet ir vyras jai pavydi ir scenas daro. Kiek daugiau to tylaus pasiilgimo ir mėnesienos nerimo, kiek daugiau kovos, – ir veikalas būtų per tą debesinį romantizmą rodęsis lyg vaivorykštėje. Būtų įdėta kiek brendusio žmoniškumo, ne vien nekalto vaikiškumo. Ta pati bekraštė mamatės meilė būtų pagilėjusi, kad Irusia būtų daugiau savo mamatę supratusi.

Na, gražu ir be to. Vaizduose yra tikrų poezijos diemenčiukų ir kilniausių minčių. Imkime keletą, pavyzdžiui:

– Raudoniems saulėlydžiams begęstant, baltų rožių sidabrinės akys žiūri į mane pro langą...

Ir nuskyniau vieną baltą rožę, ir glaudžiu prie žiedo karštą kaktą... Motin mano! ar ne tavo rankos – baltos, meilios, kvapios ir švelnutės – taip mane meilingai glamonėja?

Ar ne tavo tai rankelės brangios?

Ašaromis apsirasojo žiedas ...

O pro langą sidabrinės akys žiūri vis. Ir jųjų kvapo bangos audžia seną seną aukso sapną.

Mamatė tarė:

– O kai čia sėdėsi, atmink mamatę, ir vien geros ir gražios mintys teateinie į tavo galvelę.

Irusia mąsto: juk negali būti minčių, geresnių už tą, kaip patiekti džiaugsmo savo mamatei.

– Žinai, Irute, tas meilus kvapas – tai rožių kalba. Ir ta savo kalba pasakoja jos apie tokias grožybes, kokių niekados nėra mačiusios žmonių akys, apie

tokius balsus, kokių niekados nėra girdėjusios žmonių ausys, ir apie tokią laimę, kokios niekados nėra patyrusios žmonių širdys.

– Visas kambarėlis pilnas kažkokio meilaus, ypatingo kvapo. Tiesiog kvepia pasaka. Įėjus tenai ir tai keistai atmosferai mane apipūtus, rodos man visados, kad jau pasakos neklausau, bet pati „pasaką dirbu".

– Kiekvienas negeras darbas esąs vinis, kurią kalama į šventą Viešpaties Jėzaus kūną.

Žengiame eže tarp žaliai sidabrinių, nesenai išplaukusių rugių siena. Jaunučiai, stovi jie kuklūs, tiesūs, rimti, lyg tų Dievo bernaičių pulkai, rengdamies ištikimai dirbti pono paskirtąjį darbą. Tik kai kurie neūžaugos išdykėliai, žiūrėk, ims ir brauktelės tau per veidą. Bet taip meiliai, kad, švelniai paėmus juos pirštais, neiškenti nepriglaudus lūpų prie jų aksominių galvelių.

– Tėvelis sako, kad man esanti gėda pasakomis tikėti, nes aš jau nebesanti tokia maža. Ten, dideliame pasaulyje, gal iš tikro jau nieko nebėra, bet čia, tame stebuklingame daubos pasaulyje, tikriausiai tebegyvena pasaka.

– Rodos man, kad ir mano ausys gėrisi konvalijomis, – tarė mamatė, dėstydama bukietą. – Rodos, skamba man iš jų kažkokia tyli, be galo subtili melodija.

– Ar jos dainuoja, mamate? – paklausė Jonelis.

O Nika pasilenkė prie mamatės kelių, pridėjo ausį prie puokščių ir klausėsi, pakėlęs aukštyn savo didžiules, pailgas, juodas akis, šalia baltų konvalijų atrodančias dar juodžiau.

– Girdžiu, mamate! Tarsi kas griežtų tylitėlaičiai ant plonučių stygelių.

– Mano tu brangioji plonute stygele, – tarė mamatė ir pabučiavo tas jo akis, taip pat kažkokias gėles nežemiškas.

– Žinot, vaikeliai: gėlės – tai žemės šypsena iš džiaugsmo, kad ją Dievas sutvėrė ir didiems dalykams paskyrė. Žiūrint į ją, ima šypsoti ir žmogaus siela. O nuo tos šypsenos, kaip ledas nuo saulės, nyksta visa, kas sieloje pikta ir bjauru.

– Kai norėsiu negražiai pasielgti, žinau, ką darysiu, – tariau. – Pažiūrėsiu į gėles ir imsiu juoktis, ir piktas noras sutirps. Taip, mamate?

– Tikriausiai, Irusia.

„Sename dvare" – grynos poetinės kūrybos dalykas, be jokių pašalinių sumetimų, kam tai daroma. Moralinė jo prasmė labai gili; tačiau ji susidaro savaime, kad mamatės ir Irusios moralinė skaistybė per graži. Kad aš būčiau galingas, aš „Viktutę" su „Sename dvare" paleisčiau visoms mokykloms skaityti ir iš jų rašiniams temų imtis, nes tai – klasiniai dalykai savo forma ir turiniu.

P a n č i a i, 43 p. Nedidelis simbolinis dramatizuotas vaizdelis keturiais nelygiais veiksmais. Vienatijis tos rūšies visoje

Š. Raganos kūryboje. Vienas mūsų hiperkritikas jį niekais nudėjo: neradęs, ko norėjęs, ir radęs, ko nenorėjęs. Dėl to ir visiems jis esąs „nepriimtinas". Tokią rezoliuciją galėjo rašyti tik labai didelis... kritikas. Paprastiems gi skaitytojams, nežiūrint visų ten esamų trūkumų, „Pančiai" tikrai gražus ir idėjingas kūrinėlis, aiškia kūrybine žyme; skiriamas pasiskaityti, ne vaidinti, kaip Krėvės dramatizacijos, jis patenkina estetinį skaitytojo skonį, įjudina vaizduotę ir duoda, tikrai sakau, neužmirštiną meilės pančių vaizdą. Kuris čia beletristinis veikaliukas, iš tų mažųjų, palieka tiek atminimo? Tad jis ne tik „priimtinas", bet skaitytinas ir komentuotinas. Kas tokios medžiagos patiekė, tas – kūrėjas, kad ir silpnoką būtų pavartojęs formą.

Štai „Pančių" turinys.

Adomas, gyvendamas gyvenimo pabalyje, kur žmonės klimpsta ir skęsta, norėdami pasiekti „baltuosius rūmus" ir rožių sodą (raskažius), per ilgus metus atsidėjęs statė aukštame kalne puikų, gausiai apšviečiamą, kad visų akis patrauktų, bokštą ir liedino ypatingą varpą; „iš kieto lyg negailestingas žodis vario ir iš gryno lyg motinos ašara sidabro nulieta jo krūtinė, o širdį įdėjau jam auksinę", – sako kūrėjas.

Tavo varpas, Adomai, ne tik rodys keleiviams pakraipą, kuria jie privalo eiti. Jis skambės taip kilniai ir gražiai, kad visus juos patrauks į save. Išgirdę jį, tikriausiai nebekryps nei kairėn, nei dešinėn, nei berūpės jiems baltasis rūmas, – sako kūrėjo draugas.

Svarbu ne tai, kiek sušauksiu; svarbu tai, kad šauksiu, pats atsigėręs iš amžinųjų ir raminančių vandenų versmės... Pusę sielos jau įdėjau į varpą, dabar antrą pusę dėsiu į skambinimą.

Adomas, pabaigęs su draugais įtraukti varpą, vakarą ruošias pirmą kartą juo paskambinti, bet ateina kliudytojai. Buržujų atstovas, stebėdamasis Adomo talentu, vilioja jį žemyn nusileisti į miestą priimti jo architektoriaus vietą, geriau pastatyti biržos rūmus, turėti baltos duonos, nekontroliuojamų pelnų ir... moterų, jei stos į partiją. Demokratų atstovas rengias pažiūrėti, begu tik kūrėjo darbas nebus kenksmingas respublikai, ar nežadins valstybei priešingų minčių; rengiasi suvalstybinti bokštą, kad jis neišviliotų žmonių iš senųjų sėdybų, jei Adomas nestos į jų partiją. Adomui pasisakius jau esant Amžinybės

partijoje, abudu atstovu palaiko ją neteisėta, nes niekur neįregistruota, ir baido karu, užpuolimu su gauja, jei geruoju nesutiks nusileisti į pakalnę: minia sugriausianti jo bokštą ir sudaužysianti jo varpą. Adomas už tokias kalbas pasižada nustumti atstovus nuo kalno; bevelija karą. Pasiuntiniai išeina piktuoju. Tik viena pilietė palieka jam rožių, nieko nesakydama. Už ją kalba – pats kvapas. Adomas jos rožes godžiai uosto, gėrisi, tačiau susigriebęs meta jas šalin į pakalnę.

Ateina motina ir sesuo vadinti Adomo į pakalnę. Motiną čia į kalnus atvarė pasiilgimas sūnaus. Vilioja jį pabūti namie, pakaršinti ją, pasidžiaugti patogumais ir vėl sugrįžti į tą šaltą savo bokštą. Adomas bučiuoja motinai kojas, ją myli, bet ir jai nepasiduoda, nes atsiskyrėliu būti pašaukęs jį pats Dievas, ir paleidžia motiną be vilties jį kada bepamatyti.

O rožių kvapo vis neužmiršta, šoka nuo kalno jų susieškoti, o jų neberadęs, pats pasileidžia į rožių sodą, į baltąjį rūmą jų pasiskinti ir sugrįžti. Bet jį nutveria bevagiant rūmų karalienės draugės ir nuveda į jos teismą. Adomas pažįsta karalienę; tai ta pasiuntinybėje buvusi pilietė, palikusi jam rožių, kai nepasisekė jis nusivilioti į pakalnę. Čia Adomui šoka mergelės, karalienės pažai deklamuoja, arfa skambina, rožių vainikais jį apipina, ir jis nebesiskubina grįžti namo. Jis laimina valandą, kuri jį čia atvedė, o karalienei skiriant jam bausmę – tris dienas pabūt pas ją pažu, jis gera valia sutinka būti „lig pasaulio galo ir per visą amžinybę". Bet štai girdis neramūs draugų balsai. Jie šaukia Adomą: jo bokštą ir varpą puola gaujos. Adomas nori iššokti pro langą; niekas jo nelaiko, tik karalienė pakužda jam į ausį: „Palik, o mylimasis..." ir jis palieka, bejėgis, beištaręs skausmingą: „O, varpe, o, varpe mano".

Ko netesėjo padaryti vyliai ir giminystės kraujas, tai padarė pats meilės instinktas. Jei visa tai būtų buvę surašyta eilėmis, būtų buvusi kuo puikiausia poema, ir visi trūkumai būtų buvę nebežymūs. Bet „Pančiai" gražūs ir prozoje.

„Lietuvos senovės istorijos pasakos", 91 p. Tai trečia jų padauginta laida, visų svarbiausia knygelė jaunuomenei, kuri vos pradeda pažinti savo tėvynę ir jos praeitį.

Š. Ragana čia yra davusi 17 vaizdų. Būtent: „Kaip išrodė mūsų žemė senų senovėje", „Kokia buvo mūsų bočių tikyba", „Senovės lietuviai", „Brutenis ir Vaidevutis – Lietuvos didvyriai", „Živilė", „Apie Vilniaus įkūrimą, „Gražinė – narsioji kunigaikštienė", „Lietuvė didvyris" (kuri iš kalėjimo išvadavo Vytautą), „Žemaičiai drąsuoliai", „Pilėnų gynimas", „Lietuvių krikštas", „Vytautas – mūsų didvyris", „Žalgirio mūšis", „Lenkų gudrybė", „Alduonė – gailiaširdė kunigaikštytė", „Birutė – gražioji vaidilutė", „Kęstutis – Žemaičių gynėjas".

Labai lengvai, suprantamai ir beletristiškai sklandžiai nupasakoti žilosios mūsų senovės garbingieji atsitikimai. Puiki, taisyklinga, dr. J. Šlapelio pridabota kalba ir graži patriotinė nuotaika padaro tą knygutę mielai skaitytiną net vyresniesiems. Čia nieko neperdėta; nėra jokio patoso, jokių deklamacijų; vis dėlto jauti, jog tai yra nupasakojusi tikra savo Tėvynės Lietuvos duktė, kuriai miela, jog yra kuo pasididžiuoti tėvynės praeityje,

Knygelė Kaune gaunama ir turi užkariauti sau vietos eilėje pačių gerųjų pradedamajai mokyklai vadovėlių. Kur ne kur ji jau ir rado sau prideramą vietą.

Istorijos tikrumo atžvilgiu gal negerai, kad pasekta tuo šaltiniu, kurs Pilėnus (Pillen) deda „prie pat Prūsų sienos". Šiandieną jau visi sutinka, jog pilėnai žmonės ir kronikų „Pillen" yra Punios pilė panemunėje, aukščiau Birštono ir Nemajūnų. Taip pat nenatūralu, jog Margis, iki 20 metų išaugęs krikščionių tarpe ir neabejotinai pakrikštytas, ramina savo žmoną – tuojau būsią pas dievaitį Perkūną. Čia trūksta mokslinės precizijos, bet juk tai poetiniai padabinimai, ne grynoji istorija; iš tos knygelės žėri patriotiniai jausmai, kurie, šildydami širdis, tiek pat naudingi kaip ir mokslai, kurie peni protą.

Veikaliukas giliai pedagogiškas.

„Vincas Stonis", 143 p., yra lyg tąsa ar praplėstas „Į šviesą per ašaras" – tas pats mažo berniuko veržimasis į mokslą. Bet kai „Į šviesą" berniukas tesiveržia pramokti skaityti, „Stonis" jau veržias tiek daug žinių gauti, kad ir pats galėtų paskui mokytojauti. Dvaro panelė, susipratusi lietuvaitė bajorė, lyg pati Š. Ragana, sumaningai tiekia vaikams naudingų ir pat-

riotiškų žinių. Vincukas džiaugias, vis ko nauja patirdamas, ir bręsta geru sąmoningu savo tėvynės gerbėju ir mylėtoju. Jis myli savo kraštą, nors jam teduoda skurdaus gyvenimo, myli jo praeitį ir didžiuojasi ja. Galų gale, kai išeivis tėvas pamėgina ir visą šeimą nusigabenti į Ameriką, Vincukas pasipriešina ir patį tėvą priverčia sugrįžti namo ir čia, pagerinus ūkį, gyventi.

Keturios istorijos pasakos, paskui pakartotos Vilniaus, Seinų ir vėl Vilniaus atskiruose leidiniuose, čia pavartotos tokioje pat rolėje, kaip de Amicis šventadienių pasakos „Cuore" knygoje.

Knygelėje, ypač į pabaigą, nemaža žemaičių sodžiaus buities vaizdų, švenčių aprašymo ir kitokios etnografinės medžiagos.

Didaktinė tendencija eina kiek į nenaudą dailės veikaliukui. Vis dėlto sodžiaus moksleivijai tai skaitytina knygelė.

„Mėlynosios mergelės" aš nesugebėsiu atpasakoti – jos reikia pačiam pasiskaityti „N. Vaidilutėje".

Tiek buvo Marijos Pečkauskaitės 30 metų literatūros darbas vaisingas. Pareikškime tad jai lietuviškai dėkingą širdį už visas jos pastangas žmonėmis daryti mūsų tautą.

Š. RAGANA EILIUOTOJA

Š. Ragana – lyrikė. Tai esame sakę. Daug jos kūrinėlių, surašytų proza, skundžiasi, kam nebuvę sueiliuoti. Eiliuoti linksta ir pati autorė. Tad visai be reikalo ji valdos. Tam įrodyti imkime jos „Brėkštant":

Leidos saulė. Tai buvo ta valanda,
kada mėlyna skraiste apsigobęs
ein ilgesys. Tyliais artinas žingsniais
ir tyliai sėdasi ant namo slenksčio,
mistiškas savo akis ašarotas
begalėn liūdnai įsmeigęs.

Štai kaip ten įvaizduotas „Piktas".

Ir žvilgterėjau. O Dieve, o Dieve,
ką mano akys ten vargšės pamatė!
Ant blizgaus sniego juodavo baisūnas:

apskritos milžino akys kaip girnos:
degė baisingai ugnim neregėta.
Nieko daugiau nebemačiau, nebžiūrėjau:
pasibaisėjusios akys užsimerkė,
vien tik drebėjau lyg apušės lapas,
glausdamos bailiai prie Jojo krūtinės.
Tuomet Jis ištiesė mylinčią ranką
ir apkabino mane. Ir akimirksniu
baimė išnyko lyg rūkas nuo saulės.
Ir atsimerkus ėmiau vėl žiūrėti.
Visą viršūnę beveik tas baisūnas
buvo užgulęs. Ant grynų gryniausio
sniego paklodės juodavo jo kūnas
nuogas ir plikas, blizgąs tarsi žiurkių
uodegos – bryzas sunkus ir beformis.
Šonuose skurliai didžiuliai kybojo,
tarsi seni, apdulkėję, aprūkę
vortinkliai. Baisūs sparnai tatai buvo.
Kaklo nebuvo. Galva dideliausia,
lyg ritulys, ant pečių tiesiog augo,
tokia plika ir juosva, kaip ir kūnas,
žmogaus veidu; o tame veide platūs,
lyg kokie vartai, nasrai juodoms lūpoms.
Piktjuokis buvo sustingęs ant jų,
ir smailūs dantys blizgėjo baisiai.
Virš tų baisiųjų nasrų dar baisesnės
akys – ugnies kamuoliai pragarinės.
Stangios, bevokės. Bet kažką jos matė,
kažkokius spendė spąstus ir klastingas
mezgė pinkles – valandėlei nerimo.
Priešakio kojoms trumpoms pasirėmęs,
lyg šuo, sėdėjo baisūnas. Spindėjo
smailūs ir stiprūs nagai lyg plieniniai,
Riogsojo taip nejudrus ir bežadis
lyg ta uola. Kad bent vienas judėjimas!
Nieko. Visa jo gyvybė subėgo
į tas akis. Ir tai buvo baisiausia:
tas nejudrumas akmens ir tos akys,
degančios gyvastim. Bet pažiūrėjus
dar, pamačiau, kad šmėkla vis judėjo
baisiai, nepaprastai:
lyg jūrės, potvynio laikui atėjus,
tvindamos kyla ir eina iš krašto,
paskui atslūgę, vėl traukias ir mąžta –

taip ir baisūnas čia tvino, čia slūgo.
Plėtės iš lėto sparnai vortinkliniai,
pūtėsi kūnas, blizgėdami augo
plieno nagai. Tuomet pragaro akys
dar labiau degė, ir džiaugsmo liepsnelės –
žalios lyg fosforas, melsvos, raudonos –
įvairiaspalvės jose šokinėjo,
tarsi tos pelkių ugnelės klajūnės.
O plačios žiotys dar juokės piktesniai,
o smailūs dantys nuožmiau dar švytavo.
Ir vėl suspaudė baisa šaltapirštė
širdį man. Rodės, jis skėsis ir skėsis
ir bjauriu kūnu pripildys pasaulį,
vortinklių skurliais apdengs visą žemę,
o klaikios akys iššoks iš to džiaugsmo.
Iš jojo kaktos – ugnies lytum pilsis
ir degins visa, kas bėgti norėtų
iš po juodųjų sparnų.
Ir išsigandus į brangųjį veidą
vėl žvilgterėjau. Bet jis kaip ir pirma
buvo ramus ir saulėtas.
Ne! neaprėps tas baisūnas pasaulio,
kolei nors vienas bus veidas kaip šitas!
ir štai žiūrėki: jau slūgsta, jau mąžta,
jau į senąsias ribas atgal traukias. –
– O, mylimasis, kas yr tas baisūnas?
Kam gi liepi man akis juoju sotint?
– Tai yra piktas. – Atsakė jis tyliai:
Ir supratau dabar visa... O Dieve!

Juk tai gabalas Dantės pragarinių vaizdų[48]. Jis prašyte prašos, kad jį pavaizduotų ant drobės dažais. Būtų sensacinis mokomasis paveikslas, koks baisus ir bjaurus yra – piktas (zło). Metrika puiki, o rimų nė nereikia.

Dar iš „N a š l a i č i ų a š a r o s" (Šv. Panelės legendos).

Oi, liūdna liūdna gyventi našlaičiui!
Karti duonelė, riekta ne matušės ...
Tat gailios teka dažnai ašarėlės
Našlaičių vargšų; padažo jos kąsnį,
Pamotės rankos kietos jiems paduotą...

(Našlaites lanko Šv. Motina ir kitos motinos).

Žemėj naktis. Sidabriniu voaliu
Veidą uždengus, ji skęsta svajonės'.
Tokia tyla ir ramybė aplinkui,
Kad žvaigždeles girdi mirgant ir kuždant,
Kuždant vis žemei, kaip kilti prie jųjų...
O žemė klausos ir tylitėlaičiai
Retkarčiais dūksi. Ak, puikios žvaigždelių
Paslaptys, tik kad tiek sunkios, tiek sunkios...
Taip aukštai žvaigždės, toks tolimas kelias...
Kaip graži žemė nakties valandoje!
Nuo pievų kyla aukštyn baltas rūkas,
Lyg ilgesys žemės siunčiamas dangui,
Ir dobilėliai saldžiai saldžiai kvepia.
Pilna stebuklų, kur tik pažiūrėsi:
Menkos trobelės puikiais virto rūmais,
Kelias dulkėtas – raikščiu sidabriniu.
Tuo sidabriniu taku ein Marija.
Žvaigždės taip spindi ant žydro apsiausto,
Kaip tos aukštai. Dangaus tarsi sklypelį
Ėmus atkirpo Ji tam savo rūbui...

Aplankiusios vaikus, jų tėvus ir pamotes, visiems per sapną ką gera įkvėpusios,

Paskui vėl renkas šventasis būrelis.
Ašaroms žiba jų dangiškos akys:
Ak, kodėl žemėje meilės taip maža!
Ak, kodėl žmonės taip žemėn įstrigę,
Šliaužioja niekad galvos nepakėlę
Į tas erdves begalines, žvaigždėtas.
Ir neapykantos pilnos jų širdys
Verčia tą gražią, tą nuostabią žemę
Kits kitą giliančių žalčių lindyne.
Tarsi nežino nei yra girdėję,
Kad laimių laimės vien meilė teduoda...[49]

Mokslo kooperacijos b-vė „Žinija“ išleido Marijos Pečkauskaitės raštų šešius tomus.

I. Motyna-auklėtoja. Su Vaižganto rašyta biografija. XVI+176 p.

II. Sename dvare. Apysaka. 243 p.

III. Brėkštant – Našlaičių ašaros – Pančiai – Anuomet – Irkos tragedija – Dėl tėvynės – Kraitis – Mėlynoji mergelė. 266 p.

IV. Vincas Stonis – Iš daktaro pasakojimų – Į šviesą – Pasitaikė proga – Petrukas ir Marytė – Dirbkime savo darbą. 230 p.

Rimties valandėlė. Knygelė jaunoms mergaitėms. 252 p. (23 dalykėliai).

VI. Viktutė – Sulaukė – Vaikai – Dvi mokytoji – Moterų teisės – Ant Uetlbergo – Praeities valandėlė. 247 p.

Viso: su viršum 1400 pusl.

SOFIJA PRZYBYLAUSKIENĖ (LAZDYNŲ PELĖDA)

1867–1926

„KLAIDOS" AUTORĖ

Tai ilgiausia jos apysaka. Sofija Ivanauskaitė per nesusipratimą buvo ištekėjusi už visai neverto žmogaus, kurs ją su dvejetu vaikučių pametė ir emigravo į Ameriką. Dėl to ji per visą amžių nemėgo vadintis vyro pavarde, bevelydama ne itin estetingai pasirinktą Lazdynų Pelėdos pravardę.

Lazdynų Pelėda – darbščiausia mūsų rašytoja beletristė, vis dėlto ji nesusilaukia rimtos savo veikalų kritikos; juos trumpai tepamini. Geras laikas, kad jau kas ypatingai susidomėtų ta knygų šūstimi, kurią jau ji yra patiekusi lietuvių literatūrai. Kritikams ir biografams štai jos atvaizdas ir keletas davinių iš jos gyvenimo ir darbų. Jie gauti iš pačios autorės.

Sofija Tribuliauskienė, taip ją vadina kaimynai, neištardami lenkiškai skambančios pavardės, gimė 1867 m. rugsėjo 16 d.[1] Paragių dvare, Tryškių parapijoje, iš tėvo Nikodemo Ivanausko[2] ir motinos Karalinos Pečkevičiūtės; abu bajorų kilmės.

Kūdikystę praleido Monachijume[3], Bavarijoje, kur tėvas ėjo ar net išėjo Dailės akademiją; paskui Varšuvoje, galop Šiauliuose. Tik vienuolikos metų su tėvais sugrįžo į savo Paragių dvarą, kur ir mokslo tegavo namie iš savo tėvo.

1891 m. nutekėjo už Rapolo Przybylausko (visai ne lenko) į Meškių-Gadoniškių dvarelį. Susilaukė ketverto vaikų, kurių du beliko gyvu. Dabar tas vienas sūnus.

Rašinėti buvo pradėjusi lenkiškai. Bet, kaip ir Žymantienė, susipažinusi su lietuviais studentais, ypač su Povilu Višinskiu, greitai persimetė į lietuvius ir ėmė darbuotis lietuvių literatūros dirvoje.

Pirmasis lietuviškas jos veikalas „Našlaitė" dabar jau antru atveju išleistas. Paskui sekė visa eilė pasakojimų: „Judošius", „Sugriautas gyvenimas", „Klajūnas", „Vienas iš daugumo", „Burtininkė", „Davatka", „Pavasario rytmetį", „Mūsų ponai", „Iš po žemės šventos", „Kaliniai". Tai originališkai.

Išvertė Šecho (Wysłouch) „Mokytojas iš Nazareto". Pagal Lagerloef parašė: „Bažnyčioje". Petrui Vileišiui yra įdavusi audimo knygą, originališkai parašytą, su piešiniais, bet ji taip ir liko kažin kur neišleista, L. Andrejevo vertimą „Raudonasis juokas"; kai kurios A. Niemojevskio legendos[4]. Kiti rankraščiuose Prūsuose tebesą užsimetę. Dar daugiau pas save tebeturinti.

„Vilčiai" pradėjus eiti[5]; nuo pat pradžios yra jos feljetonistė. „Vilties" skaitytojai yra jau gavę puikius jos pasakojimus: „Motulė paviliojo", „Stebuklingoji tošelė", „Poilsis" – tikra dailių dailė lietuvių literatūroje, „Naujas viršaitis" – pagal Kundratą[6], „Ir pražuvo kaip sapnas". Šie penki dalykai ir skyrium „Vilties" išleisti Nr. 4, kaina 50 kap. Galop per „Vilties" feljetonus perėjo ir skyrium tapo Nr. 13 išleista didžiausia lietuvių literatūroje, 520 p., dabartinių laikų apysaka „Klaida". Kaina 1 rub. „Viltis" ir daugiau turi jos rankraščių.

Jei kas sumanytų visa tai išsyk išleisti, o būtų labai geistina, susidarytų apie penketą storų tomų. Tai ne bet koks indėlis į mūsų literatūrą.

Iš visa ko matos, Lazdynų Pelėdos talentas dar toli gražu nėra išsisėmęs. Duok Dieve pagyventi – susilauksime dar ne vieno turtingo žemaitiška kalba rašyto jos veikalo.

KOVO 17 D. LAIDOJANT

Sofija Ivanauskaitė-Pšibilauskienė mirė gimtame savo tėvelio Nikodemo Ernesto Ivanausko Paragių dvare, Tryškių par., Telšių apylinkėje. Vadinas, grynų gryniausių žemaičių krašte,

tų, kuriuos labai mažai tepalietė svetimosios kultūros. Bet dvaras, sakysite, lenkiškas; dvarai moka izoliuotis nuo didumo gyventojų. Aukštaičiuose moka, Žemaičiuose nemoka. O Paragiai nė to tiek nemokėjo: jie, nors nemaži, turėjo 300 ha, niekados nebuvo pastatyti dvariškai, destis, pasiturinčiai, ištaigingai. Tėvelis Nikodemas nusimanė esąs ar būsiąs dailininkas. O laisvosios profesijos kiekgi bendra turi su vergavimu žemei? Tad dvarą dirbo nuomininkai ir vis blogiau dirbo, o jo savininkas neva mokės Vokioje[7], neva dirbo sugrįžęs Šiauliuose; iš tikrųjų gi ir čia gyveno bohemiškai, studentiškai, visai maža ką begaudamas iš nemažo dvaro. Galų gale teko ir visai sugrįžti namo, kur gyvenimas apleistas, žemelė užleista, kur savo inventoriaus jokio. Reikėjo verstis vis menkesniais nuomininkais ir tenkintis tuo, ką malonėjo tie duoti. Jokių kontraktų nebuvo dirbama, į nieką nuomininkai nebuvo verčiami, kad ką pagerintų. Nuomininkai tik kurį laiką eksploatavo Paragius ir paskui metė nebenaudingus plotus. Tėvas idealistas; pats bajoriškai šlovingas būdamas, manė ir kitus tokius esant ir būsiant, bent duotąjį žodį ir apsiėmus laikysiant. Ir vieną kartą apviltas atsargesnis nebuvo.

Jo sūnus gavo mokslo; būtų galėjęs būti vidurinės mokyklos mokytoju; tačiau ir jis savo darbo nepadirbo, pamėgo išsigerti ir savo reikalams patenkinti ėmė naikinti dvarą, dalimis parduodamas jį. Pagaliau mirė neturtis, nepasinaudojęs savo mokslo cenzu.

Jo duktė Sofija, plačių norų ir užsimojimų, nutekėjo į palivarką, kur žemės buvo 60 ar 100 ha. Ir vėl, daugiausia iš neturto, vyras Pšibilauskis gavo eiti į Ameriką, o Sofija su dviem vaikais į Vilnių rankpelniauti. Skurdas, skurdas, skurdas, ko tik nepasibaigęs badu, kad kun. Krupavičius[8] nebūtų jos sušelpęs ir uždarbio kuriam laikui davęs.

Po karo Sofija norėjo bent sūnų Stasį pastatyti ant kojų. Kiek tik gaudama honorarų, viską dėjo į ūkį, arklių pirko, vežimų... Nepastatė. Geriausios širdies sūnus, paslankus visuomenininkas, populiarus jaunikaitis, savo gyvenimą aprūpinti visai netesi, ir dabar iš jo palivarko belikę 10–12 ha, o vaikų jau trejetas (trečią jau žmoną vedęs, nors 30 m. dar neturi). Tad daugiausia

žiūrėjo į motiną. O toji motina galų gale jau buvo tapusi „turtinga“: mūsų valstybė mokėjo jai 300 litų mėnesiui pensijos. Sodžiuje iš tiekos galima sočiai gyventi, o Sofijai buvo lygiai toks pat skurdas kaip ir pirma. Gailiaširdė, minkštaširdė, nuo pat pradžios linkusi ir marškinius atiduoti reikalingam, ji ir dabar miršo, jog pati dar labiau už kitus reikalinga. Tad ta pensija jos nėmaž nešildė, pirm laiko pragyvenama, vien skoloms mokėti imama.

Ir dirbo nabagė, kol pagalėjo, juodžiausią darbą, dirbo daržą, sodinos daržovių, kaupė jas ir ravėjo ir tuo beveik mito, nes nuomininkas duos kokių pelų pūrą, ir žinokis. Nė kuro nepritesėdavo. O čia džiova beįsigalinti. Reikėjo ištaigesnio gyvenimo, bent sočiai maitintis, nešaltai gyventi. Visa to nebuvo. Nuo šio rudens Sofija visai atgulė į lovą, nieko nebepadirbdama, vos paskutinį savo kūrinį beįdavusi Klaipėdos „Rytui“[9] spausdinti. Kovo mėnuo galų gale pribaigė ją, kaip pribaigia visus silpnuosius.

Apatijos buvusi paimta tik paskutiniais laikais ir tai dar turėjusi vieną prošvaistę: ministeris Krupavičius, važinėdamas ten reikalais, užsukęs aplankyti. Nabašninkei tai buvęs balzamas; ji daug energijos ir nusiraminimo iš to gavusi. Jos dėkingumui nebuvę galo. Ir iš viso, ką tik gera paskutiniais laikais buvusi prityrusi, tai tik iš kun. Krupavičiaus. Tarės ir pensiją tik jo pastangomis gavusi. Gerai, kad bent vienas tautietis tiesė pašalpos ranką tautos dailininkei ir nuėmė nuo tautos dalį skolos savo tarnautojai, nors netvarkiai.

Beveik visa tai aš dar anksčiau žinojau iš pačios nabašninkės. Ji nepaprastu blaivumu analizavo savo giminės būdą ir būklę, matė, iš kur visas blogumas ir kur išeitis iš to. Viena tik nepabaigdavo apibūdinti – savęs pačios, jog ir ji pati yra tikra „Ivanauskaitė“, bejėgė būklę gerinti savo energija, kurios tiek ji reiškė visuomenėje, mieste, grumtis su dideliu žemės varstotu dėl geresnės būklės. Puikiai įvertinusi padėtį, ji tuo ir tenkinosi. Kad Sofija būtų žemės ūkiui atidavusi tiek energijos, kiek ji aikvodavo mieste, palaikydama savo ir vaikų egzistenciją, ji būtų galėjusi karieta važinėtis.

Visa tai keistais paveikslais pynėsi man atmintyje, kai Kauną pasiekė pirmoji žinia, jog Sofija pabaigė savo žemės kelionę. Pažįstu ją nuo pat Didžiojo Vilniaus seimo 1905 m.[10] Susieidavome dažnai. Daug girdėjau jos žodžių, nemaža turiu ir laiškų, lygiai tiesių, kaip ir gyvieji žodžiai. Ir šiurpas ėmė pagalvojus, kaip tai Apvaizda, kai kiekvieną padarėlį aprūpina galia palaikyti savo gyvybę, žmogui kartais neduoda tos galios ir visai bejėgį paleidžia vien kankintis; kankintis, kaip kankinos Tantalas:[11] stovėti ant turto ir jo nepasiimti, išmanyti, ko reikia, ir nieko nepadaryti. Atrofija valios, bajoriškoji degeneracija ar kaip tai pavadinti, kai žmonės skursta ant 300 ha, o mažažemis esti sotus iš 30 ha; kartais net esti turtingas tiek žemės turėdamas.

Miela man buvo apsiimti Humanitarų fakultetui pabūti jo delegatu, paskutinį kartą patarnaujant einančiai į kapą. Jau rankose vainikas parašu: „A. a. Lazdynų Pelėdai-Rašytojai Humanitarų fakultetas". Prof. Pr. Dovydaitis su tokiuo pat vainiku: „A. a. Lazdynų Pelėdai-Rašytojai Teologų-Filosofų fakultetas". Studentas Pankauskas su „Ryto" redakcijos vainiku. Dar mums įduoti nuvežti vainikai: „Mūsų tautos Gaivintojai Sofijai Pšibilauskienei-Lazdynų Pelėdai „Lietuvos" redakcija" ir „A. a. mūsų brangiai Lazdynų Pelėdai Sofijai Pšibilauskienei „Moteries" redakcija[12].

Gėlės vis naujos žydės,
Amžini žodžiai kapą lydės.

Tad iš sostinės į tolimus Tryškius vyksta trys delegatai su penkiais vainikais. Bet kur tie Tryškiai? Pavasario laiku jie labai toli būdavo. Dabar, sako, visai paartėję: traukiniu gali pasiekti pačią rinką. O-o, tai gerai! Duokš, ponia, bilietą antros klasės į pat galą! Prašom ir būk Lietuvos geležinių kelių istorijoje – pirmas pasiėmęs iš miesto stoties bilietą į Tryškius, iki šiol nežinotą stotį. Buvome nusiteikę. Bet kely gera nuotaika krito. Žinovai išdėstė mums ne taip jau gerus dalykus. Šiauliuose reiksią palaukti šešios valandos. Iš Šiaulių į Tryškius važiuosią 2–3 valandas. Tryškių stotis esanti už septynių kilometrų miškuose ir nebent vilkai reiksią kinkytis, kad nuvežtų. Ir taip į

pamaldų laiką nepateksią. Telefonas pasakė mums tikriau būsią pasiekus Papilę, iš ten autobusu. Būta tikriau. 5 val. buvome jau pas svetingą Tryškių kleboną Stankaitį[13], gavome tris valandas šiltai pasnausti ir nesugyžę dalyvauti pamaldose. Užmiršome permokėję už 50 kilometrų antrai klasei, kurios ten dar nė būti nėra; užmiršome nakties šaltį, tranku kelią, nepatogumą vainikus vežti. Mums švietė kovo mėnesio saulutė, dar šalta, bet jau skaisti, reipinanti akis, mirginanti orą; o pulkai špokiukų reiškė tuoj prasidėsiančią gamtos gyvybę. Šalia to – rašytojos mirtis. Bažnyčioje ji aukštame katafalke, kone palubėje. Galėtų pro langus toli pamatyti ir pasidžiaugti. Bet šis patogumas nebe jai. Tas pat Tantalo tragizmas.

Sodietiškas karstas sodietiškai popierėliais blizgiais padabintas. Kuklūs tos vietos vainikėliai iš žieminių žaliumynų. „Aš miegu, bet širdis budi. Tavo, Drauge, kilniausiai atminčiai Zofija ir Juozas Banevičiai" ir „Ilsėkis ramiai, geriausia Drauge! Rubaževičienė ir Beresnevičaitė". Mes katafalką apdėjome puikiais miestiškais vainikais; itin gražus ir brangus „Moteries" redakcijos. Ir vėl man ėmė vaidintis ta pati priešginybių tragedija: sodietę savaip puošia miestas, tūkstantį duoda jai, kai nebereikia, o gyva ligonis už tą tūkstantį būtų... Nieko nebūtų. Taip reikia, ir galas.

Padarėm tryškiečiams sensaciją, sudarėme jiems kitokią nuotaiką ir užuminėm jiems mįslę. Per kelias dešimtis metų jie matė Paragių „Tribuliauskienę" niekuo nesiskiriant nuo paprastų kaimo moterų. Į miestelį ji ateidavo su klumpiais, apsitaisiusi neturtingai; miestiškų išmislų, skrybėlių ir kita ko ant jos niekas nematė; ji pati ravėdavo; gaudavo pinigų ir duonos skolintis (daugiausia iš klebonijos); rūkė kaip ir kiti sodiečiai smarkiausią ir paprasčiausią savo sėtą taboką; ūkio nežiūrėjo kaip ir kiti pagalam nusigyvenę bajorai. Na, Tribuliauskienė jų akyse nestovėjo nė vienu laipsniu aukščiau už juos, vadinas, nesirodė „poniškiau" toje prasmėje, kuria sodiečiai reiškia fanaberiją ir pretenzingumą, kas laidojant ypač pasireiškia. O čia dabar ji guli kone palubėje, taip aukštai; klebonas pavartojo jai padabinti visą bažnytinį kilniųjų laidotuvių aparatą; kaip di-

džiausiai turtuolei, prastas karstas skęsta brangiuose rinktiniuose vainikuose, sostinė atsiuntė savo „profesorius" jos pagerbti... Už ką gi tai, Pone Dieve?

Ji rašė! Nejaugi tryškiečiai iki šiol nežinojo, ką nabašninkės asmenyje turėjo, nors tas asmuo niekuo didžiu nesidėjo? Žinoti – kur bus nežinoję. O skaityti neskaitė, tai kaip ir apie ką rašė nežinojo ir tuo visai nesidomėjo. Juk rašyti toks pat dykas galas kaip kvietkus dirbti, pagražinimus daryti, paveikslėlį piešti, fortepijoną skambinti ar kitą panašų, ko griebias dykaduoniai bajorai. Tai, bra, ne arti, ne pjauti, ne kulti! Iš to duonos nebus!

Taip man įvaizdino rašymo rolę vienas šviesesnis tryškietis. Labai sodietiška. Nabašninkė šitos kalkuliacijos nebuvo aptikusi. Kad būtų aptikusi, būtų papiešusi dar vieną vaizdą sau lygiems bajorams papeikti. Bet gana koneveikė ir be to, gana daėdė bajorams, piešdama gangreit vienus tik neigiamumus, nerasdama jiems nė vieno gero žodžio. Bajorai Pelėdos raštus skaitė ir palankūs jai už tokią blogą viešai skelbiamą nuomonę negalėjo būti. Nekreitėjo ant jos tik labiau sudemokratėję; jie mokėjo autorei tai atleisti už jos talentingumą ir sugebėjimą bent neigiamai kalbėti raštu. Ir dažnai teisingai didžiavosi, „liaudžiai" davę švietėją rašytoją, daugintoją lietuvių literatūros. Sodietės vaizde kaimynai bajorai mokėjo matyti inteligenciją ir visai ne sodietišką nuotaiką – kriticizmą, nepasitenkinimą daugiau dvasios jeibėmis ar trūkumais, kaip turto ir patogumų. Jie suprato Pelėdos sielos tragingas priešginybes ir daugiau už sodiečius baisėjos, kai bajorai, inteligentai, dailininkai slenka vis žemyn, pagaliau visai žlunga į neturtą – ant turto, ant didelių žemių sėdėdami. Puikūs idėjiniai raštai, kruvini protestai prieš degeneraciją ir... medice, cura te ipsum[14]; bejėgumas. Paskutiniu savo veikalu, spausdintu „Ryte", Pelėda dar sykį paplieke artimus sau žmones. Sk. „Dramblevičius"[15].

Įstabūs tipai, ypatingas likimas. Geriausios širdies, šlovingiausi žmonės, gryniausi idealistai; tėvas, sūnus, duktė, anūkas, – visi gyvenimo nevykėliai, nors apdvanoti gražiais menų talentais. Ir sušelpti jų negali; jie tegali gyventi pilnoje kitų globoje, auklėjami lyg kokios egzotinės gėlės šiltadaržyje, norint,

kad gražiai žydėtų. Kad mes būtume turtingi, gautume tokius plastikus kaip N. E. Ivanauskas, tokius rašytojus kaip Lazdynų Pelėda laikyti valstybės pensionieriais. Kitaip jiems, tiems talentams, baugu bus pasižiūrėti į realųjį gyvenimą net iš katafalko aukštybių.

Iškilmingosios pamaldos vesti ir į kapus lydėti teko man, vyresniam. Prieš išlydėdamas aš, be ko kita, pasakiau.

Mirti lemta visiems. Tik tas miršta laimingesnis, kurs jaučias padaręs, kas jam buvo Aukščiausio skirta, kurs ne tik dygo augo, bet ir žydėjo, ir vaisių davė. A. a. Sofija Ivanauskaitė, jūsų kaimynė bajorė dvarininkė, rodos, būtų dar galėjusi pagyventi: ji dar nebuvo suėjusi 60 metų. Tačiau kai žiūri į išvargtus jos vargus, į padirbtus darbus ir į tą baisiąją jos ligelę džiovą, sakai: gyvenimas ją gana prikankino ir jei kuo Dievui buvo nusidėjusi, čia jau atkentėjo, ir Aukščiausias, atsiimdamas ją į savo karalystę, meilę jai parodė. Sumesdami jos vargus ir daugeriopus sielvartus, mes esame tikri ją nebebūsiant varginamą aname pasaulyje.

Kas ir kokia buvo Paragių a. a. Sofija Ivanauskaitė-Pšibilauskienė, aš nesistengsiu jums atpasakoti, nes nors aš esu beveik jos vienaamžis ir pažįstu ją nuo 20 metų, vis dėlto nežinau tiek, kiek jūs patys žinote, matę ją diena dienon šalia savęs per 50 metų. Aš čia tik viena pažymėsiu: a. a. Sofijai Lazdynų Pelėdai (tikrosios jos pavardės daug kas nė nežino) mirus, nuliūdo Lietuvos sostinė, nuliūs, kai išgirs, ir visi lietuviai. Jūs matote, aukščiausioji Lietuvos mokykla atsiuntė į tas liūdnas iškilmes savo atstovus; laikraščiai, kur ji bendradarbiavo, savo atstovą ar bent vainikus; Lietuvos valstybė mokėjo jai pensiją. Nejaugi jūs neklausiate, už ką gi vis tai kliuvo tolimiems jūsų Tryškiams? Gi štai už ką: nabašninkė buvo rašytoja; rašė daug, prirašė keturias storas knygas, ir dar bus keletas, kai susirinks palaidi raštai. Ką ji pasakė tose knygose? Ji sakė, kas turtingas, tas privalo būti gailestingas ir teisingas – neskriausti neturčių; kas nelaimingas, tą visi privalome užjausti ir užstoti. O Dievas davė jai talentą taip vaizdžiai nusakyti, jog visi, kas klauso, ima peikti, kas peiktina, ir užjausti, kas to vertas. Ir visa tai ji

parašė žemaitiškai, grynai ir labai sąmojingai. Jūs patys žinote, kaip ji mokėjo vaizdžiai kalbėti: tars – ir prilipo. Iš a. a. Sofijos mokos žemaitiškai gražiai parašyti net tie, kurie kitus to moko. Ypatingiausia gi, kad ji, lenkiškai dvare ir mieste, net svetur, išauklėta, rašė tačiau žemaitiškai. Tai jai įsakė daryti jautri jos širdis ir nusimanymas, jog visi, kas daugiau ko turi, privalo duoti mažiau turinčiam; kas turto turto, kas šviesos šviesos. Ji nebuvo nutolus nuo žmonių sodiečių, ji buvo – Lietuvos žmogus. Kai mūsų bajorijai prikišama, kad jie lyg svetimi tapo tėvynei, jos kalbą užmiršę arba skyrium užsidarę, tai Sofija Ivanauskaitė, Marija Pečkauskaitė, Gabrielia Petkevičiūtė, Julija Boguševičiūtė[16], Sofija Kymantaitė ir daugybė vyrų savo darbais reiškė, jog Lietuvos bajorų luomas vis dėlto mums savas, ne svetimas. Ne visi taip daro? Ne visi. O mes patys lietuviai ar visi savimi rūpinamės? Tiktai rinktiniai, ir jie vieni gelbsti kitus. Taip pat ir bajorai: jei jie davė mums a. a. Sofiją, tai jie mūsų tautai nebergždi.

Lietuva gerųjų savo vaikų neužmiršta, juos gerbia ir gerbs. A. a. Sofijos atvaizdas kabės garbingose vietose, o jai paminklas Tryškių kapuose atsistos kilnesnis, neg tai padarytų kuris vienas žmogus. Ir garsėsite jūs, tryškiečiai, visoje Lietuvoje, davę mums rašytoją. Štai dėl ko a. a. Sofijai yra padarytos ypatingai gražios laidotuvės.

Nabašninkės palydėtų buvo paleisti visi mokyklos vaikai. Jie nešė vainikus. Ir susidarė geroka procesija puikiomis įvairumu vietomis į kalniuką už Tryškio upelio. O saulė šviečia, o oras mirga, o špokiukai laksto. Graudu tokiu laiku minėti mirtį, nebuvimą.

Kapuose prof. Dovydaitis išdėstė, kam ir ko dėl Lietuvos jaunuomenė lankys Tryškių kapus, kaip dabar lanko artimosios Papilės Simano Daukanto atilsio vietą. Ir dar sykį pažadėjo, kad tų laikraščių pastangomis, kuriuose nabašninkė dirbo, atsistos čia gražus paminklas.

Dar sklandžiai kalbėjo stud. Pankauskas[17], ir ceremoniją baigėme sunkiomis širdimis, lyg vis dėlto ne visa tepadarę, kiek reikėjo, lyg vis dėlto likę nabašninkei daug kalti, per mažai jai

davę, tebesant jai gyvai. Paskutiniais laikais, kai L. Pelėda pati mums nebesivaidino, žiūrėk, vienas tik kun. Krupavičius bus ją beatminęs. Kiti nieko nežinojo, jog žymi Lietuvos darbininkė, ne šio realaus pasaulio padaras, kankinas tuberkula ir baigia savo dienas didžiausiame trūkume.

LIUDVIKA DIDŽIULIENĖ
1856–1925

Stanislovas Peliksas Akmenskis-Gedgaudas-Dydziul (taip jis iš XVII amž. rašomas, ne: Dydžul) Griežionių vienasėdžio 65 ha savininkas (tarp Indrioniškio ir Viešintų, Anykščių par.) yra senovinis Lietuvos bajoras, herbo „Hypocentaurus"[1], g. 1850 m., kiek mokęsis Panevėžio gimnazijoje prieš pat sukilimą 1863 m., paskui pas Indrioniškio kunigą. Be ko kito, šitas kunigas jauną Didžiuliuką padarė bibliofilą, o artimi draugiški santykiai su poetu kunigu Antanu Baranausku padarė jį dar lietuvybės mylėtoją. Tad jo bibliomanija turėjo lietuviškumo pobūdžio, kol prasidėjęs aiškesnis lietuvių judėjimas, „Aušrai" pasirodžius, padarė jį litvomanu. Apie tai skaityk jo žmonos Liudvikos Didžiulienės „Knygnešyje"[2].

Pagarsėjęs Lietuvos patriotas tautininkas, nors neveikiai, laimėjo buvusio grafo Tizinauzo Salų vaitijos (dvarų) vaito Antano Nito, išliuosuotojo baudžiauninko, ir Petronėlės Puteikytės dukters Liudvikos Nitaitės ranką. Ji taip pat buvo lietuviškosios nuotaikos, nors auklėta, ano laiko papratimu, lenkiškai. Nitų šeimynoje abidvi kalbos buvo vartojamos, lenkų ir lietuvių. Be to, neaukšta tėvų padėtis leido Liudvikai nenutolti nuo lietuvių kaimiečių. Ir ji išliko tikra lietuvaitė, nors nutekėjus už bajoro. Visuomenės dalykuose Liudvika Žmona su savo žmogum Stasiu[3] sudarė porą labai vienodų nuomonių, o „Varpas" ir varpininkai (J. Jablonskis ir k.) įsuko ją į dar stipresnį lietuvių veikėjų verpetą neg „Aušra" ir aušrininkai Stasį Didžiulį. Padarė ją literatę, lietuviškai auklėjusią savo ir

kitų vaikus Mintaujoje[4]. Gal akcentuodama savo solidarumą su savo vyru, literatūroje ji ėmė pravardžiuotis Žmona. Apie ją čia ir bus kalbama.

Liudvika Nitaitė Didžiulienė-Žmona gimė 1856 m. balandžio 21 d.[5] Roblių ūlytėlėje Kamajų parapijos, krikštyta Salose. Nuo ketvirtų metų su tėveliais gyveno Vaitkūnų galuūlyčyje, Salų paežerėje. Didžiausias dvaro namas pastatytas prie pat vieškelio iš Svėdasų Rokiškin dvariškiams gyventi. Du galu po tris didžiulius kambarius, didžiausia daržinė ir arklidė, karvidė, viskas po vienu stogu. Dabar šis trobesys nugriautas, bet išstovėjo iki paskutiniųjų laikų. Gyveno nebe dvariškiai: policijos urėdninkas ir šiaip jau šlėktiški įnamiai.

Didžiausias Juodžio, arba Dviragis, ežeras. Jo aukštai iškilusioje saloje puikūs grafų Marikonių rūmai, pastatyti Vilniaus katedros ar Masalskių rūmų stiliuje su kolonomis[6]. Prieš rūmus didžiulis kastas tvenkinys kūdra dekoracijai. Iš šono šventorius su bažnytėle ir didžiausias vaisių sodas, apaugęs milžiniškais jovarais. Jų ir dabar tebėra.

Rūmai užpakaliu žiūrisi tiesiog į ežerą. Toliau didžiausios tamsios eglių girios. Aplink ežerą kaip zerkolą daugybė kaimų. Gražus, geras vieškelis, kuriuo daug važiuoja į Panemunėlio stotį (tai gelžkelį nutiesus, arba į šiaip jau miestelius, pirmiau). Čia pat kapai, upeliūkštis, paežerės pievos neregėtai aukšta žole. Viskas darė tą vietą itin gražią, poetingą ir vaikams žaisti įdomią.

Liudvikos tėvelis buvo žmogus geraširdis, ramus, teisingas; visa širdžia, visa siela atsidėjęs tarnavo savo ponams, bet ir valstiečių nežemino ir reikale visados jiems padėdavo. Jis buvo raidus („okazały")[7] vyras; dėl to buvo paleistas iš vergijos, pamokytas ir ėjo visokias dvaro administracijos pareigas: tai raštininko, tai tijūno, tai galop vaito. Namie jis būdavo labai retai: vis raitas ar važiuotas lankydavo jo priežiūrai pavestąją vaitiją – dvylika kaimų ir šešius dvarus. Kas šeštadienis posėdžiai Salose, kas siekmadienis posėdžiai Rokiškyje.

Liudvikos motina buvo žiauri moteriškė. Jos vardo nei pavardės Žmona savo autobiografijoje nepaliko užrašius. Disciplinos iš rankų neleido; Liudviką už menką daugį, dar visai mažutę,

pliekė negailestingai. Tėveliui minkštai protestuojant, teisinosi Liudvika esanti atkakli ir nedora; ką tik bloga padaranti, nepripažįstanti, meluojanti begėdiškai; tai ir lupsianti, kol pataisysianti. O dažniausiai būdavę auklės, ne vaikai kalti.

Ypač smarkiai motina grėsė ir nepaklausius lupė už lankymą kaimo vaikų. Kaimiečių vaikų nė savo name neprileisdavo prie savųjų; juos pavalgydinus, tuoj siųsdavo namo. Motina ponia nešės, nors buvo sodietė. Geresnių dienų Liuda susilaukė, kai visas aukles pakeitė tikroji tėvelio motina, moteriškė prasta, bet išmintinga ir vaikelius mylinti. Ji niekados vaikų neskundė tėvam, dar juos užtarė, pati gražiai mokydama. Ir vaikai nieko bloga nebepadarė. Iš tos savo bobulės Žmona prisiklausiusi daugybės pasakų ir dainų. Šias dainas paskui surašė ir Lietuvių Mokslo Draugijai Vilniuje pavedė. Paskui 213 jų padainavo savo žentui, antrajam dukters Vandos vyrui, vokiečiui Jurgiui Albrechtui, muzikui[8]. Jis rūpestingai harmonizavęs jas per ištisą pusę metų ir išsivežęs jas į Štutgarto konservatoriją. O Vedenisovas[9] norėjęs jas čia pat Jaltoje išleisti. Tačiau esą vilties, kad šios dainos grįš į Lietuvą.

Nenuoramą Liudutę tėvai, kad jai neberūpėtų bėgioti į kaimą, į paežerę ar į kapus, sumanė prispausti prie darbo – ėmė mokyti iš seno lenkiško elementoriaus skaityti ir lazdeles rašyti. Skaitymo mokslas jai lengvai davės; ji paskaitė lenkišką elementorių ir maldaknygę. Lietuviškai nebuvo iš ko mokytis nei pačiai, nei mokyti kitus vaikus. Be to, lietuviškai niekas poniškesnis nenorėjo kalbėti, kad nebūtų „po chłopsku", „po pogańsku"[10]. Lavinos iš pripuolamai gaunamų lenkiškų knygučių ir iš katekizmo. Iš to itin įsidėjo Dievo ir artimo meilės įsakymą. Jį vykinusi per visą savo amžių; niekad nieko nenuskriaudžiusi, visad stengdavusi kitiems padėti.

Tėvelį Rokiškio dvarui padarius urėdu, komisorium, motutę akmistrine, Liuda čia gauna progos pramokti rusiškai, latviškai ir vokiškai. Mėgo giedoti ir mergaites iš atminties mokyti iš kantičkos bažnytinių giesmių. Tai vakarais. Kas penktadienis, šeštadienis ir sekmadienis lankydavo bažnyčią, ilgai ten prabūdavo, paskui vakarais kalbėdavo šeimynai Evangeliją ir pa-

mokslą. Na, rodė palinkimą davatkauti. Kiek mokės (tai dar devynerių metų) pas vokiečio malūnininko vaikus ir Kamajuos pas vokietes siūt, megzt ir visokių gražių darbelių. Ateidavo rusas mokytojas ir eksklierikas. Iš jų mokės rusų ir lenkų gramatikoś, aritmetikos. Gyveno poeto kun. Antano Strazdo gyvenamame miestelyje, tad rinko jo dainas ir padavimus apie jį. Strazdo dainų rinkinį turėję ir tėvai. Visa tai paskui buvę nusiųsta į „Varpą" ir per jį į Ameriką.

Liuda jau drąsiai kalbėjo penkiomis kalbomis, mokėjo geriau suskaityti už tėvelio padėjėją urėdėlį. Tėveliai pripirko audeklų ir visokių gijų rankų darbams. Liuda karpo, siuva, mezga ir... skaito, skaito; pati sėjos ir ravėjos daržėlį. Tėvelis pristato ją prie aludario, kad viską surašinėtų. Ten vėl turėjo daug laiko skaityti. Išmoko alų daryti. Tėveliai giria ir džiaugias. Dar liepia išmokti virti, kad būtų pilna šeimininkė. Ir Liuda lanko dvaro virėją, nes, anot tėvelio, bet kuris darbas geras, o tinginystė – visa ko bloga šaltinis.

Liuda dirba, dar ir vaikus moko. Bet lietuviškų knygų nėra, o kas turi, tas taip jas brangina, jog nė nemano skolinti kitiems. Iš to rūpesčio išvadavo ją valsčiaus viršaitis, kurs reikalais važinėdavo į Vilnių ir į Kauną: ėmė parvežti knygų.

Dvylikos metų Liuda verpė, audė, pati audeklą įsitaisydama, kepė pyragus, virė. Kamarninkui vedus Vilniuje mokyklą išėjusią paną, tėvelis atidavė jai Liudą mokytis „visų dalykų" nuo 10–3 val. Mokytoja buvo gera, dirbusi dvaruose, ruošusi iš šešių klasių. Ji mokėjo reikiamų knygų parsisiųsdinti. Liuda mokės prancūziškai ir kita ko, nė pasivaikščioti neidama, tik vakarais bernam paskaitydama Aleknavičiaus „Pasakas"[11], vaikams viršilos atvežamas Valančiaus knygeles.

Čia pirmą kartą pamatė Baranausko „Gromatą iš Petrapilio"[12], eilių rinkinį. Skaito ją skaito; kiekvienas žodelis toks gražus, toks malonus. Nusirašė ją visą ir laiko paslėpus lyg kokią šventenybę, bet kam nerodydama. Liudos patriotizmui labai pritardavo mokytoja Karpuškaičia M-ienė; ji padėdavo apgailestauti, kad lietuviai senovėje pasisavino lenkų kalbą ir Mickevičius su Kundrotu[13] gavo rašyti nebe lietuviškai.

Keturiolikos metų jau ji – pana, svajoja ištekėti ir būtinai už lietuvio inteligento. Už senio neteka, svajotasis nebesilanko. Tad ir vėl nugrimzda į savo knygas. Dabar gauna pažinti kun. Antano Vienažinskio eilutes; jomis dar labiau susidomina, jas surenka, susirašo ir paskui išsiunčia per Tilžę į Ameriką. Jai padeda Panemunėlio klebonas Jonas Katelė[14]. Ji vis labiau ilgėjas tokių laikų, kada atsirastų daugiau poetų, ne vienų kunigų, kad inteligentai nebevirstų lenkais ir rusais, bet giedotų savo gražybes. Mėgina ir pati ką ne ką versti į lietuvių kalbą, pritariant, pagiriant kun. Katelei, iš Šilerio, Heinės, Mickevičiaus, Polio, Kondratavičiaus, Lermontovo[15], o parodyti nėra kam, o išspausdinti taip pat nėra kur... Teko jos parodyti tik Baranausko auklėtiniams kunigams. A. Poviloniui[16] net nuorašą įteikė. Kame jis dabar?

Tėvelius, ilgai tarnavusius grafui, atstatė, reikalaujant vienam Vilniaus mecenatui, grafo plenipotentui, už tai, kad vadinas Nitas. Tada jie, tėveliai, pasisamdė palivarkėlį tarp okolicų. Kaimynai jai nepatinka. Tad imasi vaikus mokyti. Vienatiniai draugai – klebonas Mauricas Narbutas[17] ir mokyta jo seselė. Paskui Stasys Didžiulis, kurs tiekė jai daug gerų knygų. Be ko kita, Baranausko kalbamokslį, kurį tuojau panaudojo savo raštuose.

Nuomojamas dvarelis buvo parduotas, tėvelis vėl išėjo kitam didžponiui tarnauti į Daugailių par. Ir Liuda, keletą metų vilkinusi savo ištekėjimą už St. Didžiulio, pagaliau susituokė su juo Daugailių bažnyčioje 1877 m. rugpjūčio 25 d. ir atvažiavo į Griežionis Anykščių par.

Atvažiavus „svetimon šalelėn", pasijuto įklimpus, giliai įklimpus maurynėn: ištekėjimas teikė jai užsivylimo, ne svajojamos laimės. Bet tėveliams rašydavo gražius laiškus: ką gi pridės? Įgrimzdo į didžiulį vyro knygyną, dar daugiau – pareikalavo parsiųsdinti praktikai reikalingų knygų medicinai, veterinarijai, higienai, daržininkystei, vaikų auginimui ir auklėjimui. Ėmė studijuoti ir tame rado ramybės. Pajėgė jau ir Smiles'o bei Spencerio veikalus skaityti[18].

Sunkiausia buvo lietuvio patrioto namai lietuviški padaryti. Šeimyna jos nesuprato, įtarė ją „prastą" esant, kad visus ver-

čianti lietuviškai kalbėti. Vis dėlto apvertė namus saviškai. Juos lankė A. Baranauskas; vyskupu likęs, net vieną jos vaiką krikštijo ir pietų buvo ir laimino jos šešetą vaikų, kurie dainavo tai iškilmei Žmonos sudėstytą dainelę.

Būdavo Didžiuliuose ir daugiau šviesių svečių: kun. A. Povilonis, paskui pralotas; kun. A. Karosas, paskui vyskupas; kan. Kl. Kozmianas, vyr. sūnaus krikšto tėvas[19]. Vasarą vaišingai Liudvikai Didžiulienei būdavo daug džiaugsmo, nes svečiai pralinksmindavo pilką jos gyvenimą. Itin didelės įtakos turėjo kun. A. Baranauskas. St. Didžiulis su svečiais aptardavo politikos dalykus, literatūros reikalus ir vykintinuosius sumanymus.

J. Jablonskiui ir M. Čepui[20] patariant ir net to reikalaujant, L. Didžiulienė apsiėmė su aštuonetu vaikų iškilti į Mintaują ir sudaryti ten lietuvišką inteligentišką šeimyną lietuviams gimnazistams auklėti. Tais laikais Mintaujos gimnazijoje buvę 51 % lietuvių. Liudvika Didžiulienė buvo energinga ir tvirta, tad prieš prasidedant mokslui atsigabeno į Mintaują su visu aštuonetu savo vaikų. Svetimieji laikomieji moksleiviai padėjo jai gyventi ir vaikus rengti į klases. Susidaro labai geri santykiai tarp moksleivių ir jų šeimininkės, bet vargų buvo; buvo ir skurdo; juos tegali nugalėti nebent viena pasišventėlė vaikams – motina.

Ir tapo L. Didžiulienės butas centru visiems Mintaujos lietuviams moksleiviams. Atvažiuodavo ir iš kitur studentai ir gimnazistai; jie jautėsi svečiais pas gimines. Buvo rimtų pasikalbėjimų ir gerų skaitymų. Didžiulienės auklėtiniai gerai mokės, gimnazijos direktorius tai pasergėjo ir jos bendrabutį rekomendavo.

Bet papūtė žiaurus vėjas. Lietuviai evangelikai, savo kunigų patariami, ėmė iškilti į vokiečius, jų kalbos mokytis; lietuviai katalikai į lenkus, kad jie neva katalikiškiau auklėją jaunuomenę, o pas Didžiulienę – liberališka; ten gauna prieglaudos politikos nusidėjėliai, ten skaito draudžiamus laikraščius ir knygas (lietuviškas). Vis dėlto vargais negalais visi jos vaikai gavo vidurinio ir net aukštojo mokslo. Atlikus motinos pareigas, Didžiulienė sugrįžo į Griežionis.

1905 m. St. Didžiulis ir jo du sūnu, reakcijos persekiojami, atsidūrė kalėjimuose ir ištrėmime. Kiti buvo išteisinti, kiti pabėgo, o tėvas sugrįžo per bolševikų revoliuciją į dukterį Jaltoje, kur ir motina jau buvo. Į Lietuvą besugrįžo, karui pasibaigus. St. Didžiulis, 75 metų, nebepavaldydamas rankų ir kojų, Liudvika Didžiulienė, 70 metų, su „angina pectoris" – skaudžiuoju dusuliu, kuriuo šių metų spalio 25 d. mirė, priėmus Š. Sakramentus, ir mano bei Indrioniškio klebono J. Kazakevičiaus[21] X–27 d. palaidota ten pat aukštuose senkapiuose, iš kur reginys – per 20 kilometrų aplink. Vieta – poetingiausia Lietuvoje, kaip tik atatinkama didžiai Lietuvos mylėtojai ir jos darbininkei.

Liudvikos Didžiulienės-Žmonos palikimas lietuvių literatūrai nemenkas. Ji bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", „Lietuvių Laikraštyje". Daugiausia ji pagarsėjo dar draudžiamuoju laiku savo „Lietuvos Gaspadine, arba kaip suvartoti Dievo dovanas"[22], „Ūkininko" priedu, antrą kartą O. v. Mauderodės[23] leidiniu, ir savo kūriniais scenai, kurie buvo mielai vaidinami, nors ne visi spaudoje pasirodė. Daugiausia žinomi šie:

Žmona. „Lietuvaitės", 3 veiksmų 4 paveikslų komedija. Jono Rinkevičiaus[24] išleidimas. Vilnius, 1912 m., 48 p.

Štai bibliografinės žinios apie Žmonos raštus, spausdintus, tebelaukiančius spaudos ir nežinia kur žuvusius. Sąrašas, rodos, bus pilnas.

APYSAKOS

„Varpe"

1. „Tėvynės sūnus".
2. „Dėl tėvynės".
3. Antra dalis romano.

„Lietuvių Laikraštyje"

4. „Vagių veislė".
5. „Atgajėlė". Buvo dalimis siunčiojama „Varpui". Jo tvarkytojas Mikolainis-Noveskis[25] rašė autorei: „Rašykite, rašykite

„Atgajėlę" – taip labai ji man patinka. Viena panelė, ją beskaitydama, atgijo, atgis jų ir daugiau. Rašykite". Ji buvo visa parašyta, bet Noveskis, išvažiuodamas į Ameriką, išsivežė ją ten, ir dabar nebėra žinios, ar ji buvo išspausdinta, ar ne.

6. „Ne pagal Jurgio kepurė". Buvo skiriama „Varpui", bet dingo.

7. „Svetimi giminės".

8. „Likimo Žaislai".

9. „Juzuko vargai".

10. „Pietų saulelė visas ligas gydžia".

11. „Lietuvių sanatorijos vaizdeliai". 22 v.

12. „Krymo vaizdeliai".
    1. Chamala.
    2. Vynuogyne.
    3. Apleista saklia.
    4. Mėlynas dangus – mėlynos jūrios.
    5. Pravadninkas.

13. „Magaryčios".

Visi tie dalykai tebėra rankraščiuose.

DRAMOS IR KOMEDIJOS

1. „Lietuvaitės", 5 veiksmų komedija. Vilniuje. Buvo vaidinta Petrapilyje, Rygoje ir kitur.

2. „Vakaruškos", 5 veiksmų drama iš sodiečių gyvenimo. Buvo pažadėta ir prirengta Rygai. Tuo tarpu atvyko Mintaujon ukrainų trupė ir pastatė ten „Nieščastne kochanje"[26]. Visai panašią į „Vakaruškas". Autorė susisielojo tuo ir savo veikalo niekam neberodė. Jis tebeguli archyve.

3. „Dėl žemės sklypo", 3 veiksmų dramatiškas vaizdelis. Buvo nusiųstas Vilniun p. Strazdui[27]. Jis buvo paketinęs išspausdinti ir derėjos dėl honoraro, bet, ištikus karui, nutilo. Kur ją dėjo, kitką H. M. Muziejui atiduodamas, nėra žinios.

4. „Pasiskubė", 1 veiksmo komiškas vaizdelis. Spausdintas Petrapilyje „Balso" priede. Sodžiui patinka.

5. „Bile aukščiau", 4 vaizdelių pjesė iš gyvenimo.

6. „Katei žertas – pelei smertis", 5 veiksmų drama. Dr. Jurgis Šlapelis[28], radęs tame rašinyje nemaža medžiagos žodynui – gražių senovinių sakinių, kuriam laikui pasiliko pas save rankraštį. Paskui jį rusai krėtė ir daug rankraščių pasiėmė. Dingęs ir tas rankraštis.

7. „Saldi meilė", komedijėlė, skiriama 4 klasės mokiniams. Buvo vaidinama šeimyniniuose vakarėliuose.

8. „Totorių mergaitė, arba Duokite man liuosybę", 4 veiksmų drama, parašyta rusų kalba. Kryme jai sekas. Išversta į totorių kalbą.

9. „Vilkas", mažiems vaikams komedija.

KNYGELĖS

1. „Lietuvos Gaspadinė, arba kaip suvartoti Dievo dovanas". „Ūkininko" priede; antrą kartą išspausdino nupirkęs Otto v. Mauderodė 3000 egz.

2. „Jurgis Kastriotas"[29]. Žmonai parinkus medžiagą, vertė vyresnioji jos duktė „Ūkininko" priedui.

3. „Dainos Kunigo Antano Vienažinskio". Noveskiui redaguojant, buvo nusiųstos „Ūkininko" priedui, bet apie tai nutylėta; kitais metais pasirodė jos kun. J. Žebrio[30] išleistos. Taigi be mano ir Žebrio nuorašų, būta dar trečio, Žmonos nuorašo.

4. „Dainos ir giesmės kun. Strazdelio". Toks pat likimas buvo ir tos knygelės, tik ją kitas kas išleido, matyt, kitu egzemplioriumi pasinaudodamas.

5. „Lietuvos liaudies medicina, visokios žmonių ligos, vaistai nuo jų, užkalbėjimai, rūkymai" ir k. p. Visokios priemonės, vartojamos prie gimdyvių ir gimstančių vaikų. Žolelės, vartojamos liaudies medicinoje, jų vardai lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis. Tą knygelę parašius, Žmona dovanojo ją J. Basanavičiui jo 60 metų sukaktuvėms paminėti. J. B. padėjęs ją Vilniaus Mokslo Dr. knygyne iki geresnių laikų.

6. Rinkinys dainų – ten pat.

1. Paminėjimas Kunigo Kanauninko Kleofo Kozmiano[31], mirusio pas Kunigą Kneipą[32] Voerishofene, „Ūkininke".

2. Žinelės iš plačios pasaulės ir šis tas, „Varpe".

3. Kalba, kalbėta pirmajame mano sukviestame Šiauliuose Moterų veikėjų susirinkime 1905 metuose.

4. Paskaita, skaityta Rusų ratelyje apie Lietuvą istorinę, apie dabartinę, apie jos inteligentiją ir jos liaudį, taipogi apie žavėtinas ir nei su vienos tautos dainomis negalimas būti sulyginamomis dainomis.

5. Jaltoje 1919 metuose paskaita apie Lietuvą ir lietuvius, prirengta vienam znaimiam lietuviui, pasižadėjusiam skaityt lenkų ratelyje Jaltoje. Referentui išnykus, paskaita liko nepaskaityta.

Daugiau apie L. Didžiulienę žr. „Ką aš beatmenu", atskirą leidinį, 179 p.[33]

JUOZAPAS LIDEIKIS (ALDONAS)

1860–1898

1898 m. rugsėjo bene 26 d.[1] teikės Viešpats pašaukti į save dar vieną „gerą" lietuvį, Suginčių filialistą kun. Juozapą Lideikį, vos 38 m. amžiaus suėjusį, o 15 kunigystės. Nelaimei, man neteko su juo seniau gerai pasipažinti, dėl to nieko nuo savęs negaliu pasakyti apie jo jaunystę ir darbavimąsi kunigu. Iš pradžių tiek težinojau, kiek iš vieno savo draugo, o nabašninko amžininko tebuvau girdėjęs, būtent, jog dar klieriku būdamas nepaprastu pamėgimu mokęsis lietuvių kalbos, o ir išėjęs iš seminarijos to dalyko nepaliovęs; taip, kad iš kunigų, vyskupo Baranausko mokinių[2], retas tegalėjęs su juo susilyginti tame dalyke, o gal ir nė vienas, be kun. Damininko Tumėno[3]. Draugo liudijimai labai sudomino mane pažinti šisai lietuvių kalbos

žinovas ir autorius eiliuotų sakmių, nepaprastai gyvai parašytų, *Aldono* parašu. 1897 m. 3 nr.[4] aš įdėjau pirmąją puikią jo sakmę:

KATILAS IR PUODAS

Ėmė sykį barti Katilą Puodas:
„Dėl ko tu, kūmai, visada toks juodas?"

10 nr. įdėjau lygiai gražią, tik daug ilgesnę (tai visas jos trūkumas): „Senuolis ir Giltinė". „Kaip ašaka sudžiūvęs nuog vargų senuolis, dirbęs per kiaurą dieną, kiūtino ant guolės, nešės žagarų naštą", bet pailso, „sėdos ir į niūksantį girios žiūrėdamas kraštą", pradėjo net ant Dievo rūgoti, išskaitydamas savo vargus. Puikus, nors sakmei ilgokas, jų aprašymas, kurį baigia:

Medžiai ir žolės iš Dievo lėmimo
Turi laimingesnį kur kas prigimimą;
Medžius pjūklas, žoles dalgis pjauna,
Manęs gi nė Giltinė nerauna.
O, Giltinaite, kada gi ateisi?

Į tuos žodžius štai ir beesanti Giltinė. Persigando Senis, pamiršo visus savo vargus, besuka galvą, kaip čia geriau išsimelavus. Giltinės šaukęsis, girdi, ne kam kitam, tik kad padėtų jam žagarus namo parnešti.

2 nr. šių metų yra trečia: „Voras pas Perkūną"[5]. „Buvo kitą kartą žmogus nedoras, vardu Voras. Visiems darė pinkles". Pamatęs, kad piemenys bevalgydami pribarstė trupinių, surinko juos ir sukukuliavęs kukulį nunešė parodyti Perkūnui, reikalaudamas, kad prasikaltusius paverstų vabalais. Tačiau Perkūnas, supratęs Vorą kitiems tinklą tiesiant, trenkė su tuo pačiu kukuliu į sprandą; ir „iššoko Vorui kupra, kaip kepalas didumo", išmetė iš dangaus ir patį paversdamas vabalu, įsakė visur tiesti pinkles.

Ei, jei ir nūnai Perkūnas už melagystę taip tvotų,
Kiek tai pas mumus būtų kuprotų!

5 nr. turime „Laumę". Vargšė moteriškė, prasidarbavusi per kiaurą dieną, vakarop užmiršo pabarėje kūdikį. Puikus motinos baimės aprašymas:

Baugu nabagei paliko:
Nelabieji naktimis tyko,
Ant kalvos raganos tupi,
Nelaikiai braido pagal upę;
Aitvaras ant uždarbės skuba;
Iš akies tyko rūstus Buba;
Ant kapų, kaip žmonos nutyla,
Vėlės ant vaisių sukyla;
Kur dingtum, veliną išvydus?"

Nugalėjus savo baimę, motina bėga į kūdikį, randa jį besūpojamą Laumės ir apdovanotą. Nuovydi, bet turtinga kaimynė, išgirdusi tai, taip pat nunešė savo kūdikį Laumėms paauklėti, bet rytą rado jį nužudytą.

Nepadėjus, neieškok po pievas;
Sergėkis nelaimės, sergės ir Dievas.

Dar turime platų Aldono aprašymą Utenos klebono Vyšniausko laikų[6]. (Žiūr. jį „Tėvynės Sargo" 1899 m. 4–6 nr.) Ten yra lietuvių literatūros istorijai žinių apie Karoliną ir Otoną Praniauskus[7].

Suprantate, kad trokšte troškau susipažinti su a. a. kun. Juozapu. Atsitiko tai iš netyčių. Pakliuvęs į didelį būrį visokio amžiaus kunigų, maža tekreipiau domės į didelį, pusėtinai pilną, ne per gražaus veido, vis drėgnomis lūpomis kunigą, kol teko greta atsisėsti.

– Li-dei-ko, – tarė iš lengvo, ištiesdamas ranką. Aš neatsakiau jam lygiai ceremoniališkai, bet stačiai puoliau jam ant kaklo, ir prasidėjo tarp mūsų viena tų karštų kalbų, kur ne tiek žodžiais, kiek blizgančiomis akimis kits kitam sakėmės, vienas antrą supranta, vienas antram pritaria. Ta diena buvo mudviejų, nė vienos valandos nesugaišova su kitais. Skirdamasis dar dovanojo „Tėvynės Sargui" paskutinį skatiką. (Filiją turėjo vieną menkiausiųjų.) Atsiminiau tada dar vieną jo ištesėjimui nemažą auką, kada buvo į jį kreiptasi, renkant pašalpą nuskriaustam lietuviui.

Lietuvio vardui visados lenkė galvą, nors flegmatiškas jo temperamentas neleido jam plačiau darbuotis ir bruzdėti. Kaip kun. Juozapas buvo romus, taip ir jo eilios rašytos neįsikarščiavus;

jausmai nestaigiai pasireiškia, eilios ramiai sudėliojamos gražiam tikslui. Tokie tik žmonės gali įsiklausyti į lietuvių šnekas, sugaudyti ypatingus kalbos savotiškumus, surasti kalboje senovės palaikus ir padavimus, metamorfozą arba gyvų žmonių virtimus visokiais daiktais. Tada pažadėjo man atsiųsti dar keletą jau parašytų sakmių.

– Kaip tik, sako, susitiksiu A. Jakštą, tuoj paprašysiu, kad peržiūrėtų, nes eilių lygumu dar niekas su Jakštu nesusilygino, ir turėsi.

Dėkavojau širdingai, laukiau nekantriai, bet jau nebesulaukiau nieko. Jo sakmės man atiteko jau per Jakšto rankas.

Taip pat buvo pasižadėjęs tuojau pradėti rašyti, ką jau buvęs ištyręs, kokios įtakos yra padariusios Utenos apylinkėje lenkiškosios parapinės mokyklos, o paskui maskoliškosios. Jau turėjęs ir medžiagos prisirinkęs. Jo nuomonė apie mokyklas ir jų lyginimo metodas buvo tiek naujas ir keistas, jog būtume gavę nepaprastą indėlį į pedagoginę literatūrą ir pagražinimą mūsų laikraščio. Kur dingo ir tasai rankraštis, nebeteko patirti. Atminkite, kad visi Aldono palikimai yra mūsų, todėl netrukite mums įduoti. O drauge papildykite mūsų žinias apie a. a. kun. Juozapą Lideikį, jo gimtą vietą etc., kad galėtume papildyti šį trumpą paminėjimą.

Tegul tau, Aldonai, bus lengva tėvynės žemelė, kurią tu prasta savo širdimi taip mylėjai! Tau, nuolankusis Dievo tarne, per visą savo amžių ūksmėje prabuvusiam, nesistiepusiam aukštyn – Viešpats Dievas bent danguje išaukština, kad mes, kurie čia tebesidarbuojame, turėtume vienu daugiau užtarytojų. O jog kun. Lideikis garbės ir turtų negeidė, tai vėl galiu patvirtinti.

– Kunige Juozapai! – sako, man girdint, vienas jo viršininkas, – pristačiau tave klebonu.

Manė jį pradžiuginti, o kun. Juozapo veide nesukrutėjo nė viena gyslelė. Lyg sakyte sakė: pristatei, tai važiuosiu klebonauti ir lygiai vienokiai eisiu savo pareigas kaip ir iki šiol.

Garbė ir meilė tau, geras kunige ir geras lietuvi! Ilsėkis amžinai danguje ir mūsų atminimuose![8]

Kun. Juozapas Lideikis (taip tikrai skamba jo pavardė) gimęs 1858 m. spalio 30 d.[9] Rožų kaime, Gruzdžių par., iš tėvo ūkininko Roko Lideikio ir Marijonos Dobrikiukės. Gimęs prieš pat mūsų žmonių paleidimą iš po ponų, kun. Juozapas nieko neatminė apie baudžiavos laikus. Savo mažas dienas atgyveno, kaip ir kiti kaimo vaikai. Pirmąjį didesnį įspūdį yra jam padarę vadinamieji „blogieji metai"[10], kad peralkę žmonės iš gilumos Žemaičių plūdo į Pakuršę, gelbėdami savo gyvybę. Kiek tiek paūgtelėjusį Juzuką tėvai atidavė į Gruzdžių pradžios mokyklą, o 1871 m. įstatė į Šiaulių gimnaziją. Ne per turtingiems tėvams sunku buvo tesėti. Dėl to 1877 m. išėjęs penkias klases Šiauliuose, Juozapas leidos į Maskoliją, kur tuo laiku buvo iš realinių gimnazijų padarytos realinės mokyklos pritaikomųjų mokslų, ir ėjo gandų, kad, patraukiant daugiau mokinių, nereiksią už mokslą mokėti. Juozapas atsidūrė Vologdoje, paskui Jaroslave, bet 1878 m. sugrįžo Lietuvon, jau nėra žinios dėl ko, ir įstojo į Žemaičių seminariją Kaune. Pavasarį 1883 m. įsišventė kunigu. Šv. Trejybės dieną Gruzdžių bažnyčioje atlaikė pirmąsias šv. Mišias ir išvažiavo į Šėtą vikaru.

Jau buvo apsigimęs silpnais plaučiais, sunkus buvimas seminarijoje dar labiau susilpnino ir kunigu likęs ėjo vis silpnyn, ne geryn. Nuolat tarės su gydytojais. Jiems patariant, maudės Palangoje. 1890 m. namie gydės vynuogėmis, o vasarą išvažiavo į Ufą gydytis kumysu. Rudenį nuvažiavo į Krymą ir Jaltoje prabuvo visus metus. Pasiilgęs savo krašto, pajutęs ir sveikatą geresnę, 1892 m. pargrįžo į Žemaičius, į N. Žagarę vikaru. Čia rado sunkaus darbo: klebonas buvo ligotas, nuolat važinėjos į gydytojus, pas kun. Kneippą[11] Bavarijoje praleido visą vasarą. Tai kun. Juozapas buvo kaip ir vienai vienas visoje parapijoje. Kaip tyčia ir laikai pasitaikė neramūs: užėjo smarki cholera; papataikauti sau nebuvo galima nė manyti.

1895 m. vasario mėn. kun. Juozapą perkėlė administratorium į Suginčių filiją Utenos par. Toji filija viena menkesniųjų vietų Žemaičių vyskupijoje: žemės nėra, tik daržai, ir tie smiltynėje, kur nieko daugiau neauga kaip tik bulbės, ir tos ne visados dera. Apylinkės žmonės taip pat neturtingi, minta tik

bulbėmis ir grikiais. Tai ir kalėda esti menka; be to, Suginčiai nė cirkulo[12] neturi, jie pačiame Vilniaus gubernijos ir vyskupijos pasienyje. Kitam žmogui – su tokiais reikalais būtų neužtekę, bet kun. Juozapas lopės kaip galėjo; dar tesėjo viską apleistą taisyti: perstatė špitolę, iškasdino šulinį, nes vandens reikėjo iš toli vežtis, o žmonės vasaros metu ir visai negaudavo atsigerti. (Prie bažnyčios nėra jokio gyventojo.) Įtaisė nemaža bažnytinių rūbų, nudažė altorius, apdengė bažnyčią, įtaisė indų. Buvo net norėjęs bažnyčią padidinti, tik maskoliai neleido. Užvaisė sodą ir k. k. Jo darbštumą galėjo išvysti aną vasarą aplankęs vyskupas, ir tikrai nebūtų palikęs neatmokėjęs, ale Viešpats patsai pasikvietė jį atsiimti mokesčio už vargus.

Buvo tad geras ir rūpestingas kunigas. Be to, kaip ir dera, rūpinos savo tėvyne ir gimta savo kalba. Jau seminarijoje, atmenate, atsidėjęs mokės kalbos ir jos rašybos; nesiliovė ir namo su savo draugais sugrįžęs. Su pirmaisiais savo draugais Jonu Šliūpu ir Aleksandru Burba rinko visokius daiktus, žodžius ir k. Paskui su tais savo draugais pasiskyrė: Jonas Šliūpas išvažiavo į Ameriką, Burba į Vilniaus vyskupiją kunigu; tačiau ir skyrium būdami, visi jie, žinome, nesiliovė dirbę lietuvystei, kaip kas išmanė ir mokėjo.

Kun. Juozapas rašė sakmes ir kitokius raštus, „Tėvynės Sargas" tai spausdino. Leido į mokslą vieną savo brolį. Neužmiršo nė tėvų, iš kurių buvo iščiulpęs tiek prakaituoto skatiko. Atsimokėdamas jiems, savo tėviškėje įtaisė puikų sodą, kad jie turėtų pelno; šelpė kiek tesėdamas ir kitokiuose reikaluose, nors, tiesą pasakius, nedaug tetesėjo.

Taip gražiai pragyvenęs, paliko gražų savo vardą, gerą atsiminimą žmonėse, kuriems tarnavo, ir pasiskyrė vietą Lietuvos knygoje...

Vienas žmogus atsiuntė mums dar keletą nežinomų a. a. kun. Lideikio sakmių ir jo laišką 1891 m. sausio 15 dienos.

Malonus drauge! Neturėdamas ką geresnį Tau parašyti, siunčiu dvi sakmi. Būdamas Jaltoje, sudūmojau jų penketą. Tavo velijimu pamečiau mitologiškąjį apmatą, o ėmiau iš prigimties. Tiesa, tokios sakmės geriau bus suprantamos, kaip anos anksčiau Tau atsiųstosios... Rašei kun. Domininkas[13] pasiėmęs

Istoriją rašyti. Šį metą man atsiėjo kaimo jaunimui skaityti istoriją, Skirmuntaitės parašytą[14]. Skaitant tas vietas, kur Lietuvos kunigaikščiai kits kitam galą darė, jaunimas piktinos; regi, niekam verti buvo Lietuvos valdovai... Dėl to ir kunigo Domininko istorija turi būti trumpa ir paskirta nemokytiems žmonėms, vadinas, kad istorija, kiek galima, dvasią sukeltų, pakurstytų; papiešk jam, kad rašytų taip, kaip antai Daukantas. Tavo kun. *Juozas.*

Be išspausdintų sakmių, dar turime: 1. „Gužas" – mitologiškais apmatais. Iš prigimties: 2. „Piemuo ir Skruzdės". 3. „Bitelė-amžininkė". 4. „Varnai sūdžiomis". 5. „Jautis ir Arklys". 6. „Gužai ir Lapė".

Visos gana gerai sumanytos, tik kurios ne kurios per ilgos ir dar su trūkumais, kurie, nuo siuntėjo betariant, sulaiko jų spausdinimą, kol bus prideramai ištaisyta visa tai, ko pats autorius nesuskubo padaryti. Nedrįsdami imtis to darbo be tam tikro sugebėjimo, spausdiname ką ne ką sutrumpindami, nieko neperdirbę. Tegu sau sugebantieji pasinaudoja sumanymais ir, jei pavyks, dailiau ištaiso, atmindami, kad sakmės, tai didelė mokymo priemonė[15].

„K u n i g a s - l i e t u v i s", taip jį pavadino ir jo draugas bei artimasis jo bendradarbis A. Jakštas „Žinyčios" Nr. 1. A. Jakštas čia duoda apsčiai Lideikio korespondencijos, kuri itin įtikinamai parodo kun. Juozapo jautrumą patriotizmo ir tikėjimo dalykuose.

Įdomu, kad a. a. kun. Lideikis ypatingai buvo susisielojęs gera bažnytine muzika ir gerais giedojimais, pats nebūdamas muzikas. Ieškojo gerų tekstų, skatino Jakštą versti, o Kauno vargonininką Kalvaitį komponuoti[16]. Taip iš Jakšto žodžių (verstinių), Kalvaičio muzikos, o Lideikio lėšų atsirado pirmos lietuviškos mišios „ant paminklo sukaktuvių penkių šimtų metų nuo apkrikštijimo Lietuvos, paskirtos kun. Strazdeliui sudėtojui „Pulkim ant kelių". Tilžėje išdavėjo kaštu spaustos pas Weyerį et Arnoldtą, in 4°, 20 p.

Ir pats mėgino versti, tik tai jam menkiau sekės, neg sakmes rašinėti. Vis dėlto pavyzdžiui nurašome vienerias „Sveika Marija".

BITELĖ

Dievas, leidęs bitelę, tarė:
– Mano ranka mandagią tave padarė:
Kojos greitos, sparnai lakūs, kūnas dailus;
Pati maža, bet gylys tavo smailus,
    Ale mokėk tą gylį valdyti:
    Jis tave pačią gal nužudyti.
    Kad kas pro avilį eis –
Griežk, birbk, į plaukus įsivelk,
    Ale negelk!
Bet kad smailižius ar lokys medaus kopti geis...
    Negailėk savo gylio
    Dėl kožno lendančio vagilio.
Nėra ką sakyti – bitelės klauso Dievo valės:
Avilyje labai puikus rėdas...
Bet ir pas jas yra svavalės.
Ėjo per sodą pypkius diedas.
    Bitelei smardus kvapas nepatiko,
    Prilėkė ir stačiai int veidą ištiko.
Diedas gylį ištraukė, ką bitis įkando,
Patrynė su ranka žandą
    Ir nuėjo.
O bitelė gasavo, birbėjo,
Apalpo, sopulių prityrė,
    Krito ant lapo
    Ir ten rado kapą:
Neužilgo mirė.
Oi, mokėk gylį valdyti, bitele mano!..
Kas skaito, tegul ir išmano.

JAUTIS IR ARKLYS

Jautis išganas arė,
Bernas žambrį valdė ir jautį varė.
Jautis buvo jaunas – trečią žiemą mitęs,
Nuog sunkaus darbo sulysęs, sukritęs,
Visas sprandas nudilęs, pečiai prasitrynę,
Per pavasarį beariant molynę.
Žemė kieta, takų takais suminta,
Lietum suplakta, saule išdžiovinta.
Diena labai karšta; sparvos, akliai kanda;
Sunkus medžio jungas spaudžia jauną sprandą,
Kojos šliejasi, putos ant snukio kabo,
Gyslos ištįso, visi sąnariai dreba,
O gašnus bernas vis varo ir varo –

Nori pastarą užbaigti barą.
Jautis tarė arkliui, kurs antrame varste
Medinėmis akėčiomis žemę žarstė:
– Žirge, mane pavaduok, arti padėk,
Pailsėti duok, nuilsusio pasgailėk!
Matai, traukiu iš viso vieko,
Išskleidžiau jau paskutinę spėką.
Jei niekas nepadės, sylos neišturės.
Sako žmonių patarlė sena:
Sotus alkano neišmano.
Ir arklys nuilsusį draugą
Vietoj pašalpos žodžiais slaugo:
– Ark, ark! Kaip suarsi pastarąją lysvę, pailsėsi,
Šalto vandenio atsigersi, žalios žolės priėsi.
Jautis, prakaitu apsimerkęs,
Akys krauju paplūdę, tartum apsiverkęs,
Nuolat traukė žambrį, bet nebedaturėjo,
Krito, dvasią išleido, kraujas nasrais ėjo...
Arklį arklan įkinkęs bernas
Ir, nors jau kranksėjo varnas,
Nesigailėjo ir niūkti, ir pliekti, ir barti.
Užbaigęs varsną, jaučiui skūrą nulupo,
Arklą, ekėčias prikinkė, skūrą uždėjo ir pats sėdo.
Nuo sunkumo arklys kartkartėmis klupo.
Ir nuolat dejavo: – Ui, bėda man, bėda!
Kodėl nepadėjau jaučiui, būčiau jį išgelbėjęs.
Bėda! Niekas negirdi aimanų mano ir klaikų!
Ak! suprantu ne laiku, ne laiku!

PIEMUO IR SKRUZDĖS

Eglynėj,
Gyvulių stovynėj
Kupsojo kupstas skruzdyno.
Piemuo papietavęs
Ir paraliavęs
Užmigo ant samanyno.
Skruzdės aplipo sprandą
Ir piemeniui įkando.
– Uždegsiu raganas! – piemuo papykęs tarė.
– Vaike! – viršininkas piemenį barė:
– Nedegink skruzdyno:
Skruzdės nuog gyvačių gina!
Piemuo nepaklausė,
Uždegė skruzdyną ir degantį rausė.

Skruzdėms išnykus,
Laužams palikus,
Slankiojo gyvatės ant skruzdžių tako.
Metai sukako,
Vėleg piemuo atginė ant stovynės
Ir užmigo skaniai, pavalgęs iš abrinės.
Tiktai iš po kūlyno tiesiai į sprandą
Piemeniui gyvatė įkando.
Viršininkas žaizdą liežė, druska trynė, plovė,
(Ui, kiek buvo raudų:
Oi, skaudu, man skaudu!)
O sprandas tinti vis neliovė
Ir dūšią iš kūno varė.
– Vaike! – mirštančiam viršininkas tarė:
– Deginai skruzdyną, buvai pakerštingas;
Matai, kaip kerštas yra pavojingas!

VARNAI SŪDŽIOMIS

Visokių paukščių ant seimo buvo.
Aprokavę savo bėdas,
Aprinko urėdus:
Trys varnai į sūdžias pakliuvo.
Pavasaris atėjo,
Žąsyčiai išriedėjo.
Varnos žąsyčius ėmė pešti
Ir int lizdus vaikams nešti.
Žąsys varnas sūdan apskundė:
Ieško teisybės – varnų runde.
Bet varnas varnai akies nekirs,
Sėbras sėbrą ir už piktą pagirs.
– Mes, – tarė sūdžios, – varnai,
Teisybės tarnai,
Jumus, žąsys baltos,
Randame visu kuo kaltas!
Jūs, rėkūnės nedoros,
Jūsų klegesio pilnas oras.
Varnos gerą darbą pildo,
Kad jumus nutildo!
Begu ir mūsų sūduose ne toki teisybė?
Sūdija, jei ne pažintis, gentys, tatai girtybė.
O kur sūdžia – ne sermėgė, bet žiponas,
Ten teisybę gali rasti tiktai ponas.
Jei nuog pono, nuog barono vargšas ieško tiesos,
Tokią tiesą suka biesas!

VORAS PAS PERKŪNĄ

Buvo kitą kartą žmogus nedoras,
Vardu Voras.
Visiems darė pinkles, visus apkalbėjo,
Aliai vienam veikė piktai, kiek galėjo.
Kartą piemenys valgė pusrytį iš abrinės
Ir pribarstė trupinių ant stovynės.
Voras, surinkęs trupinių kaupą,
Iš jų duonos kukurį taupo;
Sutaupęs pagrandį, pas Perkūną nukako
Ir taip jam sako:
– Matai, tėti, kaip piemenys pasileido!
Dievo dovaną kepalais kepalais svaido!
Ė, verta, verta už tokias nedorybes,
Kad juos baustų tavo devynios galybės,
Kad nedorą jų kūną
Trenktų žaibas perkūno,
O jų vėlės
Mažutėlės,
Jei tavo galybei patiktų,
Lai žemės vabalais liktų!
Susiraukė veidas Perkūno: vylių suprato;
Suprato, jog Voras piemenims tinklus stato.
– Ant tavęs, – tarė, – teišsipildo tavo lėmimas:
Tu ir visas tavo prigimimas
Būste vabalai žemės,
Statysite spąstus visiems ore,
Bet piemenims neklius: bus tai musių „korė".
Voras dar į ginčą rėmės,
Bet Perkūnas rūstingas rankosna kepalą ėmė,
Kupron kepalu trenkė ir Vorą nuo debesų nutrėmė.
Iššoko Vorui kupra, kaip kepalas didumo,
Ir kojos iškrypo nuo kryčio smarkumo.
Ei! jei nūnai perkūnas už melagystes taip tvotų.
Kiek tai pas mus būtų kuprotų!

LAUMĖ

Gale kaimo buvo grytelė,
Tenai gyveno įnamėlė;
Turėjo kūdikį sūnų,
Linksmutį, skaistutį valiūną.
Vieną kartą, grėbdama šieną,
Kūdikį pas kupstą padėjo.

Grėbė, grėbė kiaurą dieną,
Vakarop namol skubėjo
Ir nė trikti nepatriko,
Kaip kūdikis pas kupstą liko.
Saulė nusileido žemėn.
Žmonės smarkiau miegan įniršo.
Vargšei dingstelėjo dėmėn,
Kad savo kūdikį užmiršo.
Baugu begrįžti prie vaiko,
O ilgu laukti dienos laiko.
Baugu nabagei paliko:
Nelabieji naktimis tyko,
Ant kalvos raganos tupi,
Nelaikiai braido pagal upę,
Aitvarai ant uždarbio skuba,
Iš akies tyko rūstus Buba,
Ant kapų, kaip žmonės nutyla,
Vėlės ant vaišių sukyla;
Kur dingtum veliną išvydus –
Jis šaukia lig gaidžiams negydus.
Nuo tų dūmų ant pakaušio
Vargšei plaukai pasišiaušė.
Šitai girdi Laumė liūliuoja,
Liūliuoja, vysto ir supsto,
Kur kūdikis liko pas kupstą,
Nusigando, širdis plastuoja,
Visa dreba lyg epušės lapas,
Šiurpuliai bėga per kūną,
Krūtinėj net apmirė kvapas.
„Dievuliai žudo laumė sūnų!"
O Laumė lopšį sluoksnų pina,
Lopšį po medžiu kabina,
Auklėj, čiulba ir sūpuoja,
Vaiką migdo ir niūniuoja:
„Čiūčia liūlia užmiršuolėlį,
Čiūčia liūlia netyčiuolėlį!"
    Ryto kūdikį, laumės auklėtą,
    Rado linksmutį, lopšelin įdėtą,
    Gražiausiais vystyklais suvyniotą,
    Brangiais brangumynais apdovanotą.
Vargšės laimę turtinga kaimynė išvydo
Ir net dantimis sugriežė iš pavydo.
– Kam jai, – tarė, – dovanos? Kam brangumynai?
Kas iš to, kad verguitį ir gražiai vysto?

Man priderėtų! Mane godoja kaimynai.
Jei mano kūdikis taip suvystytas liktų,
Toks valinys ir vystyklai tikte pritiktų.
Vakarop kaimynė turtinga
Nunešė savo vaiką pas kupstą:
– Lai tave laumė apdovanoja,
Lai tave, – tarė, – vysto, lai supsto,
Lai aukuoja ir dainuoja,
Kad rytą bekrykštaujantį rasčiau
Ir namol su dovanomis parneščiau.
    Naktis užėjo,
    Žmona klausės, stovėjo.
    Bet laumė neliūliuoja,
    Tiktai rūsčiai niūniuoja:
    – Čiūčia liūlia tyčiuolį,
    Čiūčia liūlia liekuolį!
Ir kūdikį rytą
Atrado nužudytą.
Motina kūdikį garbsto, rauda.
(Žinoma, motinai širdį skauda)
Ir žyniui skundžia kaimynę savo:
– Ta ragana, ta mane apgavo! –
Žynys tarė: – Artimui nepavydėk,
Ko neuždirbai, įgyti nenorėk:
Nepadėjus, neieškok po pievas:
Sergėkis nelaimės, sergės ir Dievas.

GUŽAS

Kitą kartą šmeižlės žmonėms didiai įkyrėję.
Pasaka sako, žmonės pas Praamžių nuėję,
    Kad šmeižles išnaikintų, iš Praamžiaus geidė.
    Praamžius paklausė ir išnaikinti leidė.
Driežus, gyvates iš kur tik pakliuvo,
Visas šmeižles, kiek tik pasaulyje buvo,
    Surinkę žmonės int labai didelį indą,
    Viršum medžiais užgrindo.
Kad darbo kas nepažaistų,
Šmeižlių neišleistų,
    Pristatė sergėti Gužą,
    Žmogų jauną ir dužą.
Gužas – akyvas: žinoti jam reikia,
Ką, matai, šmeižlės inde veikia.
    Prilipęs pakėlė vieną grindą...
    Bet nusigandęs puolė – šmeižlės visos išlindo

Ir po girias, po lieknus pasklido.
Žmonės nelaimę išvydo,
Nuvedė Gužą Praamžiui ant apskundimo.
Ir iš Praamžiaus lėmimo
Gužas varlių rykiu liko.
Blogai vargšui nutiko!
Nuog to meto, šeimyną susitelkęs,
Su plikais rietais, nusimovęs kelnes,
Rinkdamas šmeižles po tyrus ir pelkes,
Braido it vokiečiukas velnias.

SVEIKA MARIJA

Sveika Marija, Dievo Motina,
Maldaujam Tave, Švenčiausia Pana!
Malonę Tavo kožnas t'ingyja.
Melskis už mumis, Sveika Marija!

Pana Švenčiausia, Pana be kalčių,
Gink nuo pavietrės, ligų limpančių!
Tu kaip stebuklinga rojaus lelija,
Attolink marą, Sveika Marija!

Kuri penėjai Išganytoją,
Tu būk ir mūsų Aprūpintoja.
Alkis varguolių tenesmūtnija,
Gelbėk nuo bado, Sveika Marija!

Kuri raudojai Sūnaus mirštančio,
Tu būk patieka varguos verkiančių.
Gailėk (želėk) suspaustų sunkia vergija,
Gelbėk žūstančius, Sveika Marija!

Pana pakarni, rami, maloni,
Saugok nuog barnių tu mūsų žmones.
Auklėk pakajų mūsų šalyje,
Atgrėsk nuog kerštų, Sveika Marija!

Pana nekalta, čysta, be grieko,
Priglausk tu savo šventon apiekon;
Ko prašai Sūnų – visa ingyji,
Sušelpk ir mumus, Sveika Marija!

Karalien dangaus, tarp cherubinų,
Priimk meldimą Adomo sūnų!
Pažvelk į jausmus mūsų širdyje,
Išklausyk balso, Sveika Marija!

JUSTINAS ZUBRICKAS
1869–1925[1]

Šių metų rugsėjo mėnesio 12 d. Klaipėdoje ūmai pasimirė buvusis per penkerius metus Lietuvos valstybės kontrolierius, paskutiniu laiku Lietuvos banko Kretingos skyriaus direktorius Justinas Zubrickas, lietuvių laikraštijoje žinomas J. Turčiniškio pravarde. Rugsėjo mėn. 16 d. jo kūną pro Kauną pravežė į gimtąjį jo šoną, Naumiestin, kur ir buvo palaidotas. Paskutinį kartą patarnauti savo veikėjui apsiėmė savo lėšomis pati valstybė. Kauno stotyje velionis buvo nepaprastai pagerbtas – ypatingomis „lauko mišiomis" ir pamokslu susirinkusiems veik visiems aukštiesiems valstybės vyrams, giminėms ir šiaip jau pažįstamiems. Tai teko padaryti man, o Naumiestyje palaidojo prof. prel. Grigaitis[2]. Visi periodiniai mūsų leidiniai įsidėjo labai palankius atminimus apie šį vyrą darbininką. Tačiau visa tai atsidavė standžiu oficialumu. Vieni greituoju dar nesusigriebė, kiti tebeieško medžiagos charakteringiems epizodams pareikšti, o dar kiti, matyt, bus pilnai pasitenkinę oficialiu korektingumu aukštam valdininkui. Rodos, bene tas vienas A. Sm. „Lietuvio" 38 nr. 11 p.[3] bus giliau įvertinęs a. a. Justino Zubricko asmenį ir jo reikšmę Lietuvai.

O asmuo tas daugeriopai įdomus, pats savaime ir tuo, kad su juo ankštai susijusi yra istorija penkerių metų pačios svarbiosios naujos mūsų valstybės įstaigos – išlaidų reguliacijos, kontrolės. 1919 m. vasario 23 d. Aukštasis Valstybės Tarybos Prezidiumas pavedė J. Zubrickui, tuo laiku Prekybos ir pramonės banko direktoriui Vilniuje ir jo skyriaus įsteigėjui Kaune, organizuoti Kontrolę. „Ir prisirišau prie tos įstaigos, nes čia nuo pradžios iki galo mano rūpestis, mano sumanymas, mano darbas... Gavau įstaigą tik su vienu žmogum, su kurjeriu, o palieku didžiulę, su trimis departamentais, su daugeliu skyrių... Čia man teko susidurti su visokiais spekuliantais ir blogos valios žmonėmis; ne vienas jų nustojo vietos, ne vienas pateko net į kalėjimą; kovojau nuolatinę įtemptą kovą, begindamas valstybę nuo išnaudotojų... Atskiri žmonės manęs neįveikė,

neįveikė ir kr. dem. partija, kuriai aš kliuvau..." – rašo J. Zubrickas, paleistas iš Ministerių Kabineto. Zubricko rolei mūsų valstybės ūkyje turės būti per ilga surašyta didžiulė dokumentais iliustruota knyga. Mūsų reikalui to nereikia.

Mums itin įdomus J. Zubrickas pats savaime, o medžiagos jam pažinti yra jis pats palikęs autobiografijoje, įdėtoje „Ernesto Galvanausko Ministerių Kabinetas (VII)", 1922, 43–45 p.[4]

Tipingas senosios kartos lietuvis inteligentas. Neturtingų kaimiečių vaikas Turčinų kaimo Naumiesčio par., gimęs 1869 m. ir augęs vaikingoje šeimoje, iš tėvo savamokslio užsikrečia noru gauti mokslo žinių. Trumpu laiku kaimo mokykloje pasiruošia į Marijampolės gimnaziją; tris klases ten išeina pirmuoju mokiniu. Bet Marijampolė – mažas miestas, o beturčių moksleivių daug; tad uždarbio ieškoti iškyla į didesnį miestą, į Kauną; tačiau iš VI klasės gauna atgal sugrįžti ir čia 1891 m. baigti.

Kaune jis kiek tiek uždirba; bet dviese su broliu gimnazistu minta menkai. Dar vargingiau studentauja Petrapilyje matematikos fakultete. Nuvažiavęs tik su keletu rublių, teuždirbdamas 15 rub. mėnesiui, jis butui teskiria 3 r., o pietums 6 kapeikas; dangos perkasi senų daiktų rinkoje. Gerai išvaręs pirmą kursą, Zubrickas pamėgina išsimušti į platesnį karjeros kelią – įstoja į Kalnų institutą; bet ten katalikams procentinė norma, konkurencijos neišlaiko, o protekcijos nėra. Ir sugrįžta atgal į universitetą, dabar jau advokato ar teisėjo karjerą darydamas. 1896 m. baigia, bet, jurisprudenciją metęs, prilimpa prie Valstybės banko, iš pradžių be algos, paskui už 37 r. 50 kap. mėnesiui. Čia tarnyba pastovi, nors nepelninga. Zubrickas sunkiai kyla aukštyn, kol po 20 metų tampa vyresniuoju buhalteriu su 250 rub. mėnesiui. Tai galas karjeros. Bet ir tą suardo ištikusi revoliucija. 1918 m. birž. 2 d. pirmuoju ešalonu Z. pabėga į Vilnių. Čia jam pavedama sudaryti Prekybos ir pramonės bankas. Sudaro banką Vilniuje ir jo skyrių Kaune ir atsiranda Lietuvos valstybės priešakyje, bet ir čia neilgam.

Rimtai mokytas, sumanus dalyko specialistas, darbštus, sąžiningas, Zubrickas vis dėlto visur ir visados tėra vargo pelė, be jokio skaistumo. Aplink jo vardą nežaibuoja žaibai, negriau-

džia perkūnai; nesimatė, kad kada nors būtų valstybiniu automobiliu bent per Kauną pervažiavęs. Net iš paskutinės pamėgtosios vietos tylomis išvažiavo, į provinciją ištremiamas. Tik privatinis laiškas dabar pareiškė, kaip jam buvo skaudu. Tačiau ir naują, nors daug žemesnę vietą banke, tiek vėl pamėgsta, jog geresnės už ją nebemato visame pasaulyje, net tame pat Ministerių Kabinete, kur už jokius turtus sakos nebenoris grįžti.

Ypatingas žmogus, gana retas dabarčiuo egzempliorius, be jokių didelių aspiracijų pasitenkinąs savo paties sąžiningai einamomis pareigomis. Jis it sliekas tylomis leidžia per savo proto ir širdies aparatus valstybės darbus; akuračiai dirba pavedamąjį jam darbą ir yra tikras, jog iš jo pusės valstybės aparate neklibterės nė vienas račiukas. Tylus pareigų ėjėjas, nesikišąs į jokius partijų ginčus, Zubrickas ne vadas, net ne meteoras padangėje, bet ta pozityvė, kuriamoji galybė, kuri leidžia „vadams" mandrauti ir save svietui rodyti. Vadai, per kurį laiką pašūkavę, dingsta, o Zubrickai lieka juodajam darbui dirbti.

Neturtas nuo pat gimimo ir per visą amžių. Kaip neapkarsti? O čia rusų carizmo žiaurumai. Kaune caro dieną Zubrickas savo draugus katalikus nusiveda katalikų, ne pravoslavų bažnyčion. Už tai gauna „vilko bilietą", trejukę iš elgimosi ir yra išvarytas iš gimnazijos; vos per mokytojų protekciją buvusioji jo gimnazija atgal priima. Universitete jis nepridera į jokias revoliucines konspiracines draugijas; vis dėlto policija puola jį 1894 m., sunaikina visą literatinį jo turtą, per tris mėnesius laiko kalėjime.

Zubrickas ir dabar neapkarsta, nes jo būta poeto, mokėta į dienos dalykus žiūrėti sub specie... lituanicitatis[5]. Zubricko mokėta maldytis. Gyvenimas jam maža tedavė, neišlepino, neišblaškė ir pavelijo likti su pasislėpusiais to laiko lietuvio inteligento idealais; kur eisi, kur būsi, tarnauk lietuvių kuopelėms. Ir jis tarnauja. Studentaudamas, susidarius Petrapilio lietuvių studentų savitarpinės pašalpos draugijai[6], jis pirmininkauja jos mokslo ratelyje. Susidarius Petrapilio Lietuvių ir Žemaičių labdaringąjai draugijai[7], Zubrickas čia sekretoriauja: uoliai padeda lietuviams ruošti šeimyninius vakarus, skaito pamokas darbininkams Šv. Kotrynos kursuose[8]. Karo metu dirba lietuvių

tremtinių komitete[9], globoja jų našlaičių prieglaudą. Gyvas lietuvių kultūros nervas, išpuoselėtas „Varpo" gadynės laikais, kada susipratusi moksleivija pasislėpdama, gaudoma, kratoma skaitė lietuviškus laikraščius ir kitus skatino juos skaityti. Tų pat skaitymų Zubrickas ir mokslus išėjęs turėjo ir į juos atsiliepdavo savo raštais. Anot. A. Sm., „velionis plaukė visur su atgimstančia lietuvių srove, visur tarp savųjų ir svetimųjų jis rodėsi lietuvio veidu, neslėpdamas jo nei šiokios, nei tokios karjeros akivaizdoje"[10].

Poeto gyslelė darė Zubricką iš pradžių romantišku tėvynės mylėtoju. Jau gimnazijoje jis apgieda Lietuvą ir šiaip jau eilutes rašo; žinoma, rusiškai; universitete jau jis moka rašyti lietuviškai. Tuos raštus tai rusai bekratydami sunaikino, tai lenkai pagrobė, 1920 m. bėgant iš Vilniaus, tai geri lietuviai patriotai pasiskolindami nebeatidavinėjo. Vis dėlto J. Turčiniškio eilių, jei viską spausdinta surinktume, būtų tomelis.

Pirma Turčiniškis savo eilutes tespausdino Amerikos lietuvių laikraščiuose, o paskui veik visuose Europos lietuvių laikraščiuose: „Šaltinyje", „Vilniaus Žiniose", „Aide", „Tiesos Karde", „Lietuvoje", „Laisvėje", „Kariškių Žodyje", „Trimite", kalendoriuose, „Ūkininke", „Lietuvos Ūkininke", „Varpe", „Lietuvos Žiniose"[11].

Zubrickas buvo labai geros nuomonės apie savo kuriamąsias eiles ir tai dažnai su pasigerėjimu bet kam pareikšdavo. Paprašytas pašvęsti amerikiečių dovanotąjį nepriklausomajai Lietuvai varpą, aš savo kalbą ėmiau ir sumetravau[12]. Taip esu sugriešijęs dar keletą kartų, nors niekados neturėjau pretenzijų pasižinti su mūza. Man jau einant su bažnytiniais rūbais į bokštą, Zubrickas užėjo už akių ir tarė: „Tavo balsu, o mano eiles – tai būtų įspūdžio!.." Jo būta atsinešta gatavos Laisvės Varpui eilutės; jas man siūlijo. Aš išdidžiai atsakiau ir pats mokąs eiliuoti! Tačiau aš tik lūpomis nusijuokiau; širdy gi pamaniau: doras, naivus inteligentas – kaip jam norisi, kad visi girdėtų, kurios mintys siautė jo galvoje ir kurie jausmai virė jo širdyje!

Turčiniškis buvo gana miklus savo mintis dėstydamas metruoti. Gaila tik, kad, įsivėlęs į šabloną, jau nebepajėgė ne tik

nieko originalaus duoti, bet nors ko įvairesnio. Vaizduotė Turčiniškio turėta siaura; savo kūrybai jo semtasi temos vis iš tos pat srities, pilietinės, iš niekur daugiau. Iš gamtos vienas kitas posmas tepaimamas tai pačiai pilietinei minčiai pareikšti. Metruota vis tais pat tripėdžiais daktiliais ar amfibrachijais:

Ke-lias ū-/mái Lietu-/và iš kapų.
Pa-lái-min/-ti jūs, ku/-rie Aúš-rą/ iš-vy-dot.

Metrikai Turčiniškis retai tenusideda. Užtat jo rimai yra ordinariški, nerinktiniai ir dažnai nepilni: galingai – triukšmingai, žaibai – stabai, uolų – salų, keičia – neleidžia. Turčiniškis darė didelę klaidą rimuodamas; berimės jo eilės būtų daug malonesnės.

Pačiame minčių išreiškime matome vėl tik vieną priemonę – inventorizuoti jas visiškai palaidas, nė kiek nesukombinuotas. Imkime vienas pačių „poetiškųjų" Turčiniškio eilių.

LIETUVOS PRISIKĖLIMAS

1. V a r p a s prabilo skardžiai ir galingai,
2. Trenkia p e r k ū n i j o s , plaka ž a i b a i ,
3. R ū m a i kalėjimo griūva triukšmingai,
4. Dulkėmis v i r s t a iš molio s t a b a i .
5. Temsta d a n g u s , spinduliai saulės gęsta,
6. Vyksta audringa k o v a milžinų.
7. Senas p a s a u l i s kraujuos savo skęsta –
8. Kelias ūmai Lietuva iš kapų.

Ir kaip pradeda eiliuoti patį Lietuvos prisikėlimą, tai pavirsta gryniausiu prozininku, atpasakotoju dalyko ir ūpo:

Lietuvą priešai nor karstan grąžinti,
Akmenį sunkų ant kapo užversti,
Nori senoviškai dvasią kankinti,
Nor jos vaikus jiem tarnaut priverst.
Bet Lietuva pasiryžus be baimės... t. ir t.

Turčiniškio eiliavimo būdas tai įkyriai vienodas, jog kas yra pasiskaitęs Tysliavos įdėtąją į „Sūduvą, suvalkiečių poezijos antologiją[13], devynerių Turčiniškio eilių, tas ramiai sau gali daugiau ir nebeieškoti jų jūroje viršiau surašytųjų laikraščių, kurie dėjos jo eilutes.

Kurie būtent laikraščiai dėdavos Turčiniškio eilutes? Nė vienas literatūros laikraštis jų nesidėjo; dažnai bevelydamas jaustines kurio mažamokslio eilutes neg šio inteligento galvotines. Argi Turčiniškis visai nejautė rašydamas? Jautė, kur bus nejautęs, tik ir jautė jis, kaip ir galvojo, vien tik lietuviškai-politiškai. Justino brolio, lenkuose likusio inteligento, liudijimu, Justinas jau studentu būdamas eiliavęs to laiko lietuvių vargus ir aspiracijas. Sulaukęs nepriklausomos Lietuvos, jis vėl nė žingsnio nebežengė šalin nuo jos reikalų. Štai „Sūduvon" įdėtųjų Turčiniškio eilių temos: Lietuvos prisikėlimas, Nepriklausomybė, Tautos šventė, Pranui Mašiotui[14], Nenusileiskim (lenkams Vilniuje), Aušrininkams, Gamtos prisikėlimas (Lietuvos), Sienai sugriuvus (tarp Lietuvos ir Klaipėdos), Šeštosios sukaktuvės (Lietuvos nepriklausomybės). Dar minėjome Laisvės Varpą. O galėtume stačiai pasakyti: Zubrickas, ir šefu būdamas dideliausioje įstaigoje, gyveno laikraščių, ir tai oficiozų, ūpu ir sielvartais ir kiekvienam atsitikimui tuojau reagavo eiliuotu savo feljetonu. Dėl to tai politikos laikraščiai mielai dėdavosi Turčiniškio eiles vieton politikos ar agitacijos straipsnių.

Ir tie eiliuotieji feljetonai darė įspūdžio, net įtakos: jie agitavo skaitytojus širdingiau ir karščiau mėgti nepriklausomybę ir neabejoti, jog savo pajėgomis mes įstengsime ją apginti nuo visų kad ir labai galingų priešų. Iš J. Turčiniškio eilių kvepia itin tvirtas nusimanymas, jog Lietuvai atėjo laikas būti nepriklausoma, kaip ateina laikas gimti; jokia galybė to proceso nebesustabdys. O tą valandą sudarė mums senovė ir jos veikėjai; jie buvo tradicijoje, o dabar ji virsta vėl tikrenybe.

Kelias ūmai Lietuva iš kapų.
Kelias didvyrių šešėliai garbingi.
Lietuvai grįžta senovės laikai.

Tautai tuo besidžiaugiant, savo šventės bešvenčiant –

Tegul sugiedos visur himną galingą
Nuo Klaipėdos iki Gedimino pilies.

Bet giedoti maža. Daugiau reikia:

Šalin sabotažą, šalin kivirčus!
Valio nepriklausoma mūsų tėvynė!
Valio jos gynėjai, valio jos valdžia!

Turčiniškis – legalistas, tvarkos žmogus ir, kaip sakėme, įtempto darbo kiekvienam pavestoje srityje. Tušti ginčai jam ne vertenybė.

Jei mini Vilnių, o Vilnių jis mini dažnai, nes kas gi dabar artimesnis begali būti už Vilnių, kuo labiausiai susisieloję esame, jei ne Vilnium? – tai apie jį kalba, kaipo apie kadaise tėvų mūsų prarastą rojų. Mylėdamas tėvynę jis myli kiekvieną jos sūnų, nes juo pati tėvynė dalimi pasireiškia. Apie Pr. Mašiotą jis sako:

Šiandien didžiuojas tavim suvalkiečiai:
Garbę ir vardą Tu jų palaikai!

O apie aušrininkus kalba, net lyg pavydėdamas jiems tos laimės, kad jiems teko būti aušrininkais –

Palaiminti jūs, kurie „Aušrą" išvydot,
Ir sveikinot ją su pirmais vyturiais!

Šitokie feljetonai, nors jie politikos straipsnio pavidalu rašyti, neturi paskęsti jūroje laikraščio smulkmenų: eiliuotoji jų forma juos išgelbės ir anksčiau ar vėliau susikaups į vieną leidinėlį. Ir būsimoji bent viena karta tikrai mielai juos paskaitys. Ir atgaivins Turčiniškis toje kartoje pereitos kartos širdies troškimus. Neeiliuotieji gi straipsniai taip ir liks paskendę, nors kai kurių rašytojų straipsniai-feljetonai esti labai pravartu paleisti atskiru leidiniu, kaip va A. Smetonos – kalbos dalykui[15]. Aš drįsau paleisti paskutiniųjų metų savuosius, M. Biržiška savuosius lenkiškuosius, Vilniaus klausimui skirtus („Na posterunku")[16]. Aš dar turiu surinkęs a. a. Juozo Kubiliaus feljetonus, tik, deja, man nėra lėšų jiems išleisti[17]. O J. Turčiniškis lėšų paliko, tai jo paties pinigais galima padaryti jam geresnį paminklėlį-leidinį negu kur užkampyje bestovįs paminklėlis-akmuo.

KAZIMIERAS ŽITKEVIČIUS (VINCAS STONIS) G. 1893

„Ašarėlės". Eilėraščiai. Kaunas, 1924, 118 pusl. Ateitininkų susišelpimo fondo leidinys.

Pirmieji naują eilių leidinį yra pasergėję A. Jakštas (sk. „Klaipėdos Žinių" priedą iš birž. 15 d.) ir T. V., žinomas knygų kratytojas, be jokio reikalo nuolat keičiąs savo parašus (sk. „Gairių" Nr. 2, 145-146 p.)[1].

A. Jakštas pasakė: „Stonio poezija turi grynai klasiško pobūdžio. Ritmo ir rimo dėsniams jis niekur nenusideda. Grožis ir idealas jam šventenybė". Ir formos nebeliesdamas, daugiau atpasakoja turinį, kur paieško prieštaravimų. Stonio lyrika, sako jis, „savo esme yra švelni, jautri, kantri, kartais linkstanti pasyvuman, lengvai pasiduodanti liūdesiui ir maža teparodanti gyvos energijos. Tai yra silpnoji autoriaus pusė". Ir pataria Stoniui apgiedoti „plieniškus darbus".

T. V., prikišęs A. Jakštui „naivų „gražiosios" poezijos protegavimą" ir tokiuo būdu jaunųjų dainių gadinimą (tai bus antras, be manęs, gadintojas), iš tikrųjų su Jakštu sutinka. Ir T. V. sako reikią „nusikratyti naivaus sentimentalumo dulkes", „įvairiais gražumėliais pasaldintą švelnumą, sentimentalų liūliavimą, negyvą švelnumą, peržengti negyvo ir nereikalingo sentimentalumo slenkstį" ir imtis... Čia T. V. pataria visai ką kita neg Jakštas; būtent V. Stonis turįs „specialintis liaudies dainoje, nes tik jos atmosferoje jis jaučiąsis savas".

Ką gi nabagas V. Stonis dabar padarys? Jei paklausys A. Jakšto ir ims giedoti „plieniškuosius darbus", atlyš nuo liaudies dainos. Jei paklausys T. V. ir ims sukaliotis toje vienoje liaudies dainos srityje, tai kaip jis apsieis be sentimentalumo, kai liaudies dainų lyrika yra perdėm ašaringa, sentimentali?

Ne, čia kažin kas ne taip. Kritikai čia bus neatspėję autoriaus sielos. T. V. ir pats atvirai pasisako „negalįs suprasti, kodėl „tokia yra V. Stonio kūryba"; „rasit pati V. Stonio siela yra

pasirodžiusi artima tik tajam sentimentališkai švelniam žavėjimui", kurį veik kiekviename eilėraštyje poetas bando pasakyti. Neatspėjus gi kūrėjo sielos, kaip galima kištis su savo neprašomais ir nelaukiamais patarimais? Ir iš viso, ar galima pasakyti kūrėjui: tu nebūk pasyvus, tu neliūdėk, – tu būk plieninis; arba nesiimk to, kas tavo širdį nors atsitiktinai užgauna; tu apsivilk storais liaudies dainos kailiniais, kad visa, kas tik iš tavęs išgaruoja, paliktų čia pat, tuose kailiniuose.

Proto dalykuose galima duoti gerų ir teisingų patarimų. Antai prof. Endzelinis[2] pakreipė prof. Būgą gausias savo žinias suvartoti lietuvių kalbos žodynui sudaryti, ne Europai mokyti. Vadinas, prof. Endzelinis nė nemėgina neigti to, kas yra Būgos esmėje; tik tai, kas jame yra, pataria perkrauti, nieko nekeičiant, taip sakant, į kitą lentyną. Mūsų kritikai vis bando pakeisti kūrėjų sielos esmę, idant kūrėjai pataptų panašūs – jiems patiems, kritikams: idant jų skoniu vadovautųsi, jų protu protautų, jų širdimis jaustų ir „naiviais" receptėliais kurtų. „Naivus" čia ne vienas Jakštas; lygiai naivus (kai davinėja receptėlius, ne šiaip jau), yra T. V. ir kiti. Vyručiai „taisytojai"! Argi jūs galėtumėte man, „gadintojui", nuo pat pradžių žmonių kūrybos parodyti nors vieną kūrėjėlį, kurį būtų kas iš šalies išmokęs kurti? Tai padaryti negalima. Kūrėjai, talentai, ką jau besakyti apie genijus! Iš šalies tegalima pamokyti darbo technikos, pakreipti jį į savo „mokyklą". A. Jakštas ir T. V. čia giliau siekia: jiedu nori, kad V. Stonis nebūtų tai, kas yra, kad V. Stonis, kuklus, Gonzaga[3] pasekęs dvasiškis, išeitų į gatvę su pagaliu mojuoti ar kita daryti.

Tai kritikos iš viso, ir čia sakomosios ypačiai, vertybės esama labai problematiškos. Ji tegali paliesti netikruosius kūrėjus, atskirti grūdus nuo pelų, spręsti talento laipsnį, meniškumą ar naudingumą. Kritikai-jury, kurie sprendžia, ar duotasis kūrinys tinka į tautos muziejų ar kurį kitą, ar netinka, o ne tai, kam kūrėjas taip, ne kitaip deivės koją ar ranką pakėlė. Jei kritika imasi tai spręsti, tai jau aišku darosi, jog tik ieško įrodymų, dėl ko kūrinys yra netikęs; sugriauna jo vertybę ir daugiau su juo nebesiskaito.

Liudas Gira gali nurimti[4]. Aš čia neduodu jokių galutinų kritikos definicijų. Aš čia tik progos pasigavęs dar kartą „pašūkauju", anot Balio Sruogos[5], kad mes, „kritikai" ar kratikai, nebūtume, savo pačių nuomone, tokie autoritetingi, kad su kūrėjais nesielgtume taip „obcesovo"[6], taip familiariai netapšnotume jų per petį: „Molodiec, brat! Vot by tebie iz etoj bočki podpustit!"[7] Arba griautų kuriuo kitu sumetimu, nieko bendra neturinčiu su asmenine kūryba. Keletas Pompėjos skulptūrų ir piešinių reikią uždengti laikyti; niekas jų nereprodukuoją; bet nė dievočiausiam žmogui dar nėra parėjusi mintis jas su kūjeliu daužyti ir sunaikinti įrodymą, „dėl ko teisingasis Dievas sugriovė Sodomą ir Pompėją"[8]. A. Jakštas turbūt sudaužytų, o T. V. imtų ir permaliavotų...

Man rodos, labai pozityvus darbas imti kūrinį tokį, koks jis yra, ir pirmon galvon panagrinėti, koks jis yra, kad išeitų aikštėn gera ir bloga. Tada ir be nagrinėtojo išvadų bus aišku, kuri vieta jam skirtina. Na, tegul sau bus padaryta ir išvados, kas yra, tik ne išvados, kas turi būti. Jei kas to nori, lai pats tesukuria savo ištesėjimu ir išmanymu; bus daugiau senso neg iš plepališkų patarinėjimų. Neįtikintas „Skaitymų" prieštaravimais, čia pakartoju senovinę savo nuomonę[9].

Kai aš teesu literatūros dėstytojas, ne kritikas, kai nesidedu daugiau išmanąs ir aukštesnis esąs už pačius kūrėjus, tai lyg man ir leistina buvo kiek „pašūkauti". Atsiprašau, kad drįstu prieštarauti autoritetams, vos tenujėgdamas, kaip pavyzdingai yra kūrinys nagrinėtinas, nesugebėdamas pats kurti. „Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen"[10]. Pamėginkime pirma nueiti į Vabalninką, kur V. Stonis – kun. Kazimieras Žitkevičius, dabar Lietuvos universiteto studentas (yra ir antras kunigas studentas Žitkevičius, bet tik Jurgis)[11], yra gimęs 1893 m. gruodžio 17 d., tad jau sukakęs 31 metus[12].

Vabala – upelis. Vieta lygių lygi, kaip ir visa pakuršė. Nei kalnų, nei miškų, nei vandenų. Nebent balos, kur varlės krankia. Miestelėnai – tie patys sodiečiai ūkininkai. Žemė gera, naši. Tad yra iš ko alučio pasidaryti. Alus, kaimynų pasižmonėjimas prie jo, bažnyčia su savo pamaldomis – tai visas darbštaus

gyvenimo paįvairinimas. Perdėm melancholinga. Motina Žitkevičienė baisiai religinga, rūpestingai pamaldi našlė, pilnai atsidėjusi Dievo valiai, teisinga, mokanti ašaringai atgailoti žmoniškas savo silpnybes, vengianti nuodėmių, sentimentali.

Didumas eilėraščių, patekusių į „Ašarėlių" rinkinį, parašyta Vabalninke, savo šeimoje, iki 1923 m. pradžiai. Čia sudėta mažiau kaip trečdalis V. Stonio kada nors parašytų eilių: keliolika yra karo metu žuvusios, kitos pačiam autoriui savo forma ar turiniu rodės silpnesnės, ypač didumas seniau parašytųjų. Kunigaujant taip pat didžioji eilėraščių pusė gimė Vabalninke atostogų metu ir tik keletas Kaunui teko: „Į Golgotą", „Gėlę nuskynus", „Nemylėki", „Kelionėje", „Kalėdos", „Pūgai siaučiant", „Rudenį" ir dar vienos kitos. Kaunas, kur visi tiek dirba savo pašaukimo darbą, kūryba užsiimti labai nepatogu, nors šišas dažnai svilina. Darbai katedroje, kurijoje, universitete suryja visą laiką ir visą energiją.

Man paklausus, kaip autorius kūrė, V. Stonis kukliai atsakė: „Rašiau, kaip jaučiau, kaip mokėjau, nieko nesistengdamas". Vienas originaliai, kitas Maironies įtakoje ar liaudies dainų sužavėtas. Fecit, quod potuit[13]; su tuo reikia skaitytis ir tik su tuo: panagrinėti, ko ir kaip duota, o ne ko „ privalėta"(?) duoti. Autorius tiek kuklus, nepretenzingas ir nedrąsus, jog išklausęs visų šiurkščių „čiuptelėjimų", vargu bau beišdrįs daugiau ką skelbti. Ir kritikos bus čia pridaryta žalos lietuvių literatūrai, o ne naudos.

Svajinga melancholija, ramus ramus sentimentalumas – tai visas V. Stonio gyvenimo ir kūrybos fonas. Jei į tą foną kūrėjas bus įdėjęs keletą vaizdų, jei jiems kurti bus pavartojęs artistišką formą, tai kas čia bloga, kad visa atsitiko sentimentalumo fone? Kam jis kliudo, kam kenkia? Už ką jis, tas fonas, šalintinas?

Paskirkime keletą puselių autoriaus gyvenimui pažinti, jei norime suprasti, dėl ko V. Stonis toks, ne kitoks rašytojas. Biografines žinias aš čia įrašau, pačiam Stoniui prieštaraujant, nes be jų aš neapsiimu jo kūrybos suprasti.

Drauge su Kaziu Žitkevičiuose augo dar dvi sesutės ir broliukas; taigi iš eilės jis buvo ketvirtasis. Kadangi vyresniajam

tėvelis buvo ūkį paskyręs, motina, antrojo sūnaus susilaukusi, karštai pasimeldė, kad Dievas duotų jam kunigėliu tapti. Pirmieji kūdikystės metai V. Stoniui prabėgo rūpestingoje motinos globoje. Nors po Kazio dar ketvertas vaikų Žitkevičiam gimė ir taip visas būrys nenuoramų vaikų susidarė, mama visus puikiai valdė. Pati būdama giliai religinga, pirmiausia savo vaikeliams stengėsi įkvėpti religingumo dvasią. Kai jos žodžiai atatinkamo įspūdžio vaikams nepadarydavo, tai ir „beržo košelės" nepasigailėdavo. Tad su pirmaisiais kalbos žodžiais Žitkevičiukai išmoko poterių ir pamatiniausių tikėjimo tiesų.

Kaziui šeštus metus einant, tėvukas nupirko jam lenkišką elementorių, o mama, prie jo pasodinusi, ėmė abėcėlės ir „slebizavojimo" mokyti. „Slebizavoti" Kazys greit išmoko; bet prireikus žodžius paskaityti, prasidėjo tikros bėdos: nei tinkamai žodžių ištarti, nei jų reikšmės išmokti Kazys nepajėgė. Lenkiškai tuose namuose niekas nekalbėjo, nors tėvukas kalbėjo neblogai, sulyginant su kitais sodiečiais; mama kiek silpniau. Nė „beržo košė" negelbėjo. Ir įsitikino mama, jog Kazys „ponu" padaryti bus sunku, ir padavė jam „Šaltinį"[14]. Skaitymo mokslas tuojau patobulėjo: per du mėnesiu Kazys jau visas litanijas ir svarbesniąsias maldas paskaitė. Lenkiškai buvo bandyta mokyti tik dėl to, kad tada jau buvo tokia mada.

Devintiesiems meteliams stojus, Kaziui prasidėjo nauja gadynė: jam iš siauro šeimynos ratelio pavyko į platesnį pasaulį išsinerti. Dar vasarą tėvai leido jam prisidėti į bažnyčios chorą, nes turėjo labai švelnų ir skardų diskantą. O rudenį nuvedė į mokyklą. Nuo to laiko žiemą mokydavos, vasarą ganydavo ir ten piemenų mokslus ėjo; o kiek tik būdavo liuoso laiko, bėgdavo į choro repeticijas arba į bažnyčią mišioms patarnauti.

Japonų karas ir revoliucija Kazio „mokslus" kiek sutrukdė, tad mokyklą baigė vos 1906 m. Motinos svajonė jį į kunigus leisti vėl atgijo, bet dabar kitokių kliūčių atsirado. Žitkevičiai turėjo 34 dešimtines žemės, bet turint tokią didelę šeimynėlę, galas su galu sumegzti buvo sunkoka. Tad pasitarę pasitarę tėvai ėmė ir Kazio mokslo klausimą likvidavo. Kazys ėmė prašytis, kad bent vargoninku jį padarytų. Motina tada, paglosčiusi

jį per galvelę, tarė: „Nesirūpink, vaikeli, Dievulis leido į pasaulį, Dievulis ir dalelę skirs". Ir pasiuntė jį į lauką šieno grėbti.

Tai buvo Kaziui smūgis, nes mokytis jis labai norėjo. Parapijinį Vabalninko knyginėlį jau senai buvo kiaurai ištyręs ir žinučių nebebuvo iš kur semtis. Be to, ir jo sveikatėlė iš mažens buvo labai menka, tai ūkio darbai nekaip jam tesisekė. Atsimindamas savo svajones apie mokslą, dažnai apsiverkdavo ir niekaip nesitikėjo mokslus pabaigsiąs. Žinodamas, jog Dievas gali kitaip dalykus apversti, melsdavos ir kažin ko pasiilgęs laukė.

Tuo laiku Vabalninke klebonavo kun. Bizauskas, dabar tėvas pranciškonas[15]. Jis kažkaip įsistebėjo Kazį ir ėmė tėvams įkalbinėti, kad leistų jį į mokslus. Nors tėvai visaip išsikalbinėjo, tačiau per ilga sutiko mokyti. Pasiruošusį pas pradžios mokytoją, Kazį rudenį 1908 m. tėvelis nuvežė į Panevėžį ir įstatė į antrą klasę miesto keturių klasių mokyklos. Naujas gyvenimas sužadino naujas Kazio viltis ir svajones.

Čia mokslas Kaziui sekės vidutiniškai. Jis pamėgo literatūrą ir daugiausia jos įdomavo. Mokyklos knygyne esamus beletristikos, ypač poezijos raštus kone visus perskaitė; susipažino su visais žymiausiais rusų rašytojais. Labiausiai jam patiko Lermontovas ir Nekrasovas[16]. Pirmasis sužavėjo Kazį savo formos sklandumu ir muzikalumu, antrasis turinio paprastumu ir nuoširdumu. Bet itin pamilo Maironį ir jo įtakai, kaip niekieno kito, pasidavė. Tačiau jei kuo paskui bus pasekęs, tai pirmaisiais dviem; Maironiu ir Puškinu[17] tik netyčiomis.

Skaitydavo ir mokslo knygas, bet be jokios tvarkos. Itin mėgo astronomiją, tiesiog persirgo „astronomijos šiltine". Trečioje klasėje susirūpino tikybų klausimu. Motinos įskiepytąsias pažiūras draugai ir brošiūros iš pamatų pajudino. Religinio ūpo krizį dar labiau pagilino susidaręs Panevėžy „Aušrininkų" būrelis[18], į kurį Kazys tuoj pateko. Ir kažin kuo visa tai būtų pasibaigę, kad ne „Ateities" laikraštis[19]. Pirmąjį jo numerį paskaitęs, Kazys rimtai pagalvojo ir iš „aušrininkų" kuopelės išsibraukė. Vėliau, atsiradus daugiau „Ateities" šalininkų, įkūrė ir ateitininkų kuopą. Taip tatai tikybinis krizis Kaziui laimingai pasibaigė. Tiesa, abejojimų rūkai ir paskui dar kankino bent

dvejus metus, bet „Ateities" skelbiamieji idealai nebeleido į šalį nukrypti ir mokyklą 1911 m. baigė ateitininku.

Keturių klasių diplomas, išmargintas ketveriukėmis ir viena kita penkiuke, nemaža Kazį nudžiugino, bet ir naujų rūpesčių atsirado: veržte veržės klausimas, kas gi toliau bepradėti? Neturtas neleido aukštesnį mokslą eiti, o į kunigų seminariją stoti dar nedrįso, nors giminės ir kaimynai, ten esant, būtų šelpę. „Ateities" obalsis „visa Kristuje atgaivinti" viliojo tapti kunigu, bet tikybiniai abejojimai buvo tiek gilias žaizdas padarę, jog baisu buvo, kad neatsinaujintų. Nutarė lukterėti ir kunigo pašaukimą giliau patyrinėti.

Visa tai sprendė dvejus metus. Tėvai buvo palikę jam pilniausią laisvę apsispręsti ir pašaukimą išsirinkti. Kazys tuo tarpu mokytojavo, vaikus rengė į mokyklas, pamokomis per visas dienas užsiėmęs. Maža belikdavo laiko ir skaityti. Užtat įsitraukė į visuomeninį darbą. Kaip tik tuo laiku Vabalninke buvo gerų organizatorių: kun. Fabijonas Kemėšis, dabar Ūkio akademijos profesorius, kun. Kaz. Krikščiūnas, dabar Pasvalio dekanas[20]. Susidraugavęs su jais, Kazys galutinai nusistovėjo, galutinai išsprendė savo pašaukimo klausimą. Antrų metų atostogomis vis tvirtesnis atsirasdavo noras Dievui pasišvęsti. Tad 1913 m. sausio mėn. Petrapilyje išlaikęs vaistininko mokinio kvotimus tų pat metų pavasarį įstojo į Žemaičių kunigų seminariją ir baigė ją 1919 metais gegužės mėn.

Nors paklierikavo šešerius metus, bet mokytis teteko ketveri. Du kursu išėjus, vokiečiai okupavo Lietuvą ir dvejus metus sugaišino: Kazys juos prabuvo Vabalninke, kol sugrįžus vyskupui ir seminarijos profesoriams, 1917 m. rudenį seminarija vėl pradėjo veikti.

Tie dveji metai Kazimierui paliko daug skaudžių ir baisių atminimų. Karas sunaikino kone visą Vabalninko miestelį ir didžiąją pusę parapijos; skurdas ir badas kaip šmėklos baugino žmones. Be to, baisūs okupantų žiaurumai ir neteisybės, ciniškas visų teisių mindžiojimas, tamsi viso krašto ateitis užgesė optimizmą, palaužė didžiausius optimistus. Kazimierui dar teko nelaimė kasdieną girdėti mušamų ir šunų kramtomų žmo-

nių klyksmai, nes šalia Žitkevičių gyveno žandarmerija. Ir verkdavo, ir melsdavos, ir skaudžiai kentė nelaimingas klierikėlis, kad buvo bejėgis. Bet ir visuomenei dirbo kiek tik galėdamas. Jaunimui padedant, per visą laiką redagavo paslapčiomis leidžiamą „Jaunimo Draugo"[21] laikraštuką; jį mielai skaitė ir paaugusieji, o kai kurie numeriai net Žemaičius pasiekdavo. Aktyviai dalyvavo visose Vabalninko organizacijose, kone visą laiką joms paskirdamas. Buvo sudaręs slaptą akciją prieš vokiečius ankštame sąryšyje su Panevėžiu, iš kur ateidavo direktyvų, o vėliau ir proklamacijų. Vieną sykį tik tik nepateko už jas į žandarų rankas, bet pavyko išsisukti.

Kunigu Kazimieras įsišventė 1919 m. gegužės 12 d., Vabalninkui tebesant bolševikų rankose. Atlaikęs primicijas pas savo draugą Gelgaudiškyje, kunigauti ėmė Kauno priemiestyje Šančiuose. Pirmieji žingsniai buvo sunkūs. Daugiau kaip du trečdaliu žmonių buvo nuo vokiečių pabėgusių į Rusiją. Prasidėjo jų grįžimas. Tremtiniai iš Rusų atsivežė skurdo, vargo ir ligų. Visuose Šančiuose ėmė siausti dėmėtoji šiltinė; retas kuris namas buvo be ligonių. Per dieną reikėdavo bent po dešimtį ligonių pėsčiam apeiti ir po dvi tris eksportacijas atlikti. Nuolat ašaros ir skurdas gerokai apardė kunigui Kazimierui dirgsnius, o čia vienam teko visa visuomeninio darbo našta vilkti. Vėliau dar prisidėjo mokyklos, po 4-5 pamokas kasdien, ir kareivių ligoninės reikalai, tai ne tik dienos, bet ir nakties pritrūkdavo.

Ligonius belankydamas, pats užsikrėtė dėmėtąja šiltine ir penkias savaites prasirgo. Bet pasveikęs, tuoj ėmės to pat darbo. Toks įtemptinas veiklumas galop pakirto kun K-ro sveikatą – ėmė grėsti džiovos pavojus ir kitoki. Gydytojai įsakė pakeisti gyvenimo sąlygas. Kun. Kazimieras tačiau ramiai laukė, kol tos sąlygos savaime pakitės. 1921 m. liepos mėn. buvo vyskupo paskirtas „Pavasarininkų"[22] vadu; dar vėliau paskirtas Katedros vikaru, „Pavasario"[23] redagavimą pavedus kun. Kapočiui[24], o jo pareigas kurijos raštinėje prisiėmus kun. Žitkevičiui.

Naujos gyvenimo sąlygos pagerino sveikatą ir leido 1922 m. kovo mėn. pradėti lankyti Lietuvos universitetą. Pagrindiniu dalyku pasiėmė literatūrą, šalutinėmis šakomis – filosofiją ir

meną. Paskui, vis labiau įsiskonėdamas, ėmė labiau krypti į filosofiją ir apologetiką.

Su filosofija ėmė susipažinti iš straipsnių, skelbiamųjų „Ateityje", „Draugijoje"[25] ir kituos leidiniuose lietuvių kalba. Kitomis kalbomis yra pažinęs Čelpanovą, Losskį, Fulje[26]; be to, ką seminarijoje yra trumpai išėjęs filosofijos kursą, kiek reikia teologijos mokslui. Lengvai skaito rusų, lenkų, lotynų, esperanto kalbomis. Mėgina ir prancūzų bei vokiečių kalbomis.

Poezija „sirgti" jis pradėjo dar pradžios mokykloje būdamas. 1911 metais kun. Kemėšis vogčia nusiuntė kai kurias Stonio eilutes A. Jakštui; šisai įdėjo jas į „Ateities" Nr. 4. Paskui jų ėmė rastis 1912 m. „Ateity", „Draugijoje" prieš pat karą paskutiniųjų keturių numerių sąsiuvinyje buvo jau gerokas pluoštas, „Pavasaryje", Vilniaus „Tėvynės Sarge", Kauno „Laisvėje", „Darbo žmonių" ir „Lietuvių" kalendoriuose ir kituose leidiniuose. Bet daugiausia buvo „Ateityje". Pasirašydavo: K. Žitkevičius, K. Žitkus, K. Ž., V. Stonis, V. St., Bijūnėlis ir dar kitaip. Pastaruoju laiku daugiausia pasirašo V. Stoniu, pasiėmęs tą pravardę iš Š. Raganos veikalėlio[27].

(V. Stonio turima ir rupesnių dalykų sumanytų, keletą vertimų: „Kunigų idealas" ir k.)

Kalbamą rinkinį V. Stonis ar, tikriau, jo leidėjai yra praminę „Ašarėlės" ir turėjo daugiau teisės tai padaryti neg kitkart Juozas Margalis taip pat „Ašarėlėmis" praminęs visai neašaringas savo eilutes[28]. V. Stonis čia davė mums 54 eilėraščius, suskirstytus keturiomis dalimis: „Ašarėlės", „Sielos godelės", „Saulutės pasakos", „Kryžkeliais". Visi pavadinimai reikšmingi ir stilingi. Autorius, mėgindamas savo eilėraščius suskirstyti turiniu, sudarkė jų chronologiją, o turiniu sugrupuoti jam vis dėlto nepasisekė. Kiek aš stengiausi surasti skyrių skirtumų, vis dėlto nepavyko, nes kai kurie dalykėliai veržte veržiasi iš vieno skyriaus į kitą; kaip va: „Liūdna man, Dieve" iš IV į I. O kai „Saulutė pasakoja" „Nokturną", tai gana keista: naktis ne jos kompetencija; saulutė menka žinovė nakties bylos. Ir iš viso lyrikų skirstymas rūšimis gal yra tinkamas mokykloje daryti, ne leidinyje, ir tai dar nedideliame. Jos pačios savaime natūra-

liau susiburia kūrėjo ūpais. Taigi bene teisingiau būtų kūrėjo pergyvenimais matuoti jo širdies akordus, jo dainas, o ne adverniškai: daina – jausmo duktė, tai faktas; bet daina niekados nebuvo ir nebus autoriui matas, nes jei būtų matas, nebūtų sukurta, tik atvaizduota, tik fotografuota. Kūrėjo jausmas duoda daug daugiau ar daug mažiau. Bairono poemose[29] daugiau duota, neg gali ištesėti jausti žmogaus širdis; o kiti, kurie labai daug jaučia, šykštūs yra visa tai kaip ant delno išnešti viešajam teismui.

Viršiau atpasakotame V. Stonio curriculum vitae[30] pakanka davinių suprasti, kuria nuotaika bus parašęs šias ar tas eilutes, nežiūrint jų chronologijos. Pilkas neprašmatnus gyvenimas. Nėra įsibėgėjimo, nėra ir žymių kliūčių. Bet pilna aštrių dagių, netikrumo, stovėjimo „Golgotoje", kur kiti kenčia. Maža saulėtumo. Net tada, kada kūrėjas apsimeta patenkintu, saulė trumpam laikui tešvysteli. Tokių kaip „Saulei užtekėjus", 117, kitų nė nėra. Jos per gražios, kad susilaikytumei nenusirašęs:

Šviesk man, rytmečio saulele,
Šviesk skaisčiau, –
Vėliai pamestąjį kelią
Pamačiau.
    Tiek klajojau aš be žado,
    Be dalios,
    Kol siela laimužę rado
    Pagalios.
Ne veltui per visą naktį
Nerami
Man širdis neliovė plakti
Viltimi...
    Ne veltui rasoms nukritus
    Ant žolių,
    Atsiklaupęs meldžiau rytus
    Spindulių...
Šviesk man, rytmečio saulele,
Šviesk skaisčiau, –
Vėl aš pamestąjį kelią
Pamačiau...

Pamatyt pamatė, bet ir tiek. Jei nuo to momento būtų virtę geryn, kūrėjas nebūtų vartojęs ašarėlių džiaugsmo lyrikoms

rašyti; tam būtų buvę kitokio rašalo. Manęs visai neapgauna kūrėjo pasiryžimas plaštake lankyti žemę, gerti šviesą, vien tik džiaugtis žeme, kaip vaizduojamės, džiaugiasi patekę į paradyzą[31]. „Ašarėlių" (7) programa neatitinka turinį. Nusirašykime ir jas – jos maestriškai sukurtos.

Nusijuokus saulė kėlės,
Debesėliai ją lydėjo,
Ir netyčia pražydėjo
Pievužėlėj pirmos gėlės –
Ašarėlės.
Kad lankytų jas plaštakės,
Laukė liūdnos iki ryto,
Bet tik rasos joms tekrito
Ir neramios tyliai plakės
Mėlynakės.
Cit, gėlelės pirmutinės, –
Puošias lankos, žydi sodas!
Jums dainuosiu savo godas
Ir nešiosiu prisiskynęs
Ant krūtinės.
Mano gailios dainužėlės
Lanko žemę kaip plaštakės...
Siekit dangų, mėlynakės,
Žerkit perlais, pirmos gėlės –
Ašarėlės!..

Aiman, jos žėrė – ašarėlėmis; ne, tai per minkštai pasakyta: jos žėrė gyvenimo ir širdies tragizmu. Visai nėra reikalo daryti eksinteraciją[32] kūrėjui ir išvilkti aikštėn tuščiai žingeidaujančiai miniai, kas buvo asmeninės kūrėjo tragedijos pradžia ir finalas; iš draminių ir tragінių poezijų susidaro bet kieno gyvenimas. Ir šito tragizmo pilna V. Stonio eilėse. T. V-tą Stonio eilės teliūliuoja; mane gi šiurpai krato, skaitant šitokias vietas:

Nors rūstūs perkūnai begąsdintų žemę,
Nors krauju pritvinktų padangės aptemę –
Neblykščiau prieš nieką!
Bet jaučiant, kaip šąla kas kartą krūtinė,
Kaip meilė vis gesta, jau ta paskutinė,
Baisu man palieka! (10)
Vienui vienas palikau...
Nėr man draugo, nėr širdelės <...>

Nuo manęs pabėgo žmonės <...>
Bus skruostai dažnai rasoti,
Meilės trokš dvasia nesoti;
Trokš vis ilgesio pilna <...> (13)

Ir liūdės. „Farysu" jis lakios:

Liūdesy, tu į mano namus
Tylomis ateini neramus. (21)
    Gailės, kad meilės nesurado
    Vien meilės troškusi širdis,
    Kad sielai amžinojo bado
    Jau niekas tau nenumaldys. (35)
Liūdna man, Dieve, taip liūdna be galo,
Rodos, į širdį nagus kas suleido;
Skaisčios svajonės kaip rytmečio sapnas nubalo,
Vienos tik ašaros tylios bemirga ant veido. (111)

„Žvaigždei nukritus" ne liūliavimas, bet nusiminėlio rauda, kad nė maldos jo neišgirs, o „Aušros belaukiant" (108), tai tik gerai slepiama tragedija, kada:

    Aplink tamsu, klaiku ir juoda
    Ir nėr kas ranką man paduoda.
Belieka kažin kokie „tolimieji gandai" (114).
Nežinau, kas esi ir iš kur atėjai <...>
Nors Tavęs nežinau, nežinau, kas esi.
Tavo veido skaistaus niekados nemačiau <...>
Gal nors Tavo šešėlis mane aplankys,
Ir daugiau nebebus man širdis alkana.

Gal... Tačiau greičiau – ne... Ir liks pilnas tragizmo „Aras" (68):

Į dangaus saulėtą plotą,
Debesėliais pašarvotą,
Žiūri aras neramus.
Žvilga akys jam sužibę,
Stiebias liūdnas į beribę,
Klega savo troškimus.
    Debesėlių plaukia baras...
    Sudūmojo dūmą aras, –
    Niekam jos nepasakys...
    Tik staiga į saulę šviesią
    Audringai sparnus ištiesia,
    Jon įsmeigia jis akis.

Susimąstė plačios dausos
Ir maldų galiūno klausos
Gilios ramios amžinai...
Ar manai, drąsuoli, kilti?
Palydėk svajonę – viltį!
Cit!.. Tau pančiuose sparnai...

Bereikia daugiau pasakyti? Kas iš to neatspėja tragizmo, to ir tarškinimas pančiais nesujudins.

Skaitant V. Stonį, reikia turėti plonų jausmų; nelyginant Nadsoną[33]. Kitaip tuščiai paskambės ir tokie stiprūs jo dalykai kaip „Audėja" (69), „Nevėžis" (59), stipresnis už M. Vaitkaus[34] „Upytę", „Kauno pily" (19) (norėčiau ir čia išsirašyti).

„Mūšio lauke", 41, kunigas autorius Requiem gieda, ne vaizduoja kovą už gyvybę. Ar girdėjai, kaip brolis ar sūnus kunigas gieda Requiem prie brolio ar motinos lavono? Jis rauda: jo sieloj patys švelnumai ir jokio keršto patrankai ar bakterijai, kuri juos užmušė. Est modus etiam in lectura[35].

Tariamojo sentimentalumo fonas nė kiek nekliudo čia stipriai vaizduoti turinį. Tai yra pasergėjęs ir T. V., džiaugdamasis „Akmenėliu" (46) (aštuoni puslapiai) ir „Karo daina" (šeši puslapiai), nemažomis poemomis. Jomis kūrėjas pasirodė giliai pastudijavęs lietuvių dainas ir pamėginęs dainų įmonėmis pinti tragizmą. Jam tai sekės. T. V. ir daugiau tokių bevelytų susilaukti iš V. Stonio, tik... atmetus juodvarnėlį, žirgelį, o pakeitus juos „šimozomis", „čemodanais" ar kitomis naujųjų karų priemonėmis. Bet tada nebebus dainiškai parašyta. Contradictio in adjecto, mości panie T. V.![36]

V. Stonis ir maironiškai ar puškiniškai, ne tik dainiškai, galėtų rašyti. Skaityk:

Nemylėki manęs, našlaitėlio dalios,
Bekeliaujančio tolimą kelią... (107)

Ar „Pavasarį".

Bet gerai daro pats savimi palikdamas: tame V. Stonio originalumas ir malonumas. Ne visi nuo jo su tokia panieka atsitrauks kaip T. V. Yra ir bus skaitytojų, kurių širdys plaks į sutartinę su kūrėjo širdimi. Suum cuique[37].

Na, pusė eilučių silpnesnių; tik kuris gi eiluotojas yra davęs vienų stiprumų? Nė pats Maironis nėra jų davęs. Be to, V. Stonis dažnai paperka labai vykusia, tiesiog puškiniška ar lermontoviška forma. Aš štai negaliu gana atsiskaityti „Pavasario" (75):

Dar ką tik žiema nerami
Pyškėjo skaldydama tvoras, –
Nūnai blaiviai nušvitęs oras,
Saulutė rieda dangumi.

Dailiai pasipuošė laukai,
Žiedų vainikais apsikaišė,
O čia jau beskrenda į vaišę
Bitelių ir drugių pulkai.

Aukštai pakilęs vyturys
Giesmelę nuostabią pradėjo,
Net pačios lankos suaidėjo,
Ir atsiduso pagirys.

Žvelgi į mėlynus skliautus, –
Dangus kaip krikštolas skaistus,
Ir jeigu angelas praskristų,
Budri akis ir jį išvystų.

Argi tai negražu?

Saulutė šviečia taip linksmai,
Miškai Aukščiausiam himną šnera...
Klausau, stebiuos ir taip man gera,
Ir nyksta sieloje skausmai...

Pagaliau kiekvienam turint kitokį „atlieptuvą", poezijų skaitymas yra tiek subjektyvus dalykas, jog aš nė tų savo pergyvenimų negaliu kitiems įpiršti; svetima siela – patamsis, apgraibomis tegali orientuotis. Tai verčia poezijas skaityti itin atsidėjus, „sąžiningai", kiek begalima, geriau save palenkus jausti autoriaus širdies plakimą. Ir ne visados bus kaltas autorius, kai jo kurie ne kurie nepajus, nes jie šaltai tesvarstys sudedamąsias kūrinio dalis. Reikia genijaus, kad visus vienodai kniūpsčius parblokštų prieš save.

Visos V. Stonio eilutės man buvo mielos skaityti; net daugelio vienodumas neįkyrus: negalima lyrikų skaityti tuo pradėjimu, dozėmis po keliolika gabalų! Gana vienam kartui po keletą. Ir

autorius, kaip ir A. Vienažindys, „Kaip berželis svyruonėlis", vienui vienas palikęs, tik ilgesio pagautas, raminasi daina (13), o ne amatą iš jos darosi.

V. Stonio stilizavimas lengvutis, kalba natūrali, natūraliai krintančiais kirčiais; rimai gražūs, įvairūs. Vos kur ne kur pastebėsi mažų netobulumų: vėsulas (ie), skyna (i), laisvųjų laukų – ant rankų (31); „Atsidusus giliai krūtinė", o kuo gi daugiau? Įkyresnis per tankus, kaip Maironies, vartojimas žodelyčio be vieton te ar tiesiog trūkstamai siliabai užkimšti, nors čia jai nebūtų vietos. „Vienos lūpos tik bealda" (?) (112).

Ašarėlių tai tikrai lyg būtų per daug. Jei tai kūrėjo sielos atvaizdas – nieko nepadarysi. Bet jei tai pigi jaunučiuko poeto įmonė, tai ji savaime atkris, autoriui vyru tapus. Kiti švelnumai, pripratus prie lietuviškų dainų, nė neužgauna rašte, kaip jie neužgaudavo ir gyvoje kalboje tam tikrų patriarchalių, šiandien jau baigiančių nykti tipų. Su savo švelniu, dainišku stilium jie būdavo itin malonūs.

Įdomu, kuo daugiau mus Vincas Stonis pavaišins. Aš lyg jaučiu, tai nebebūsiant – ašarėlių; autorių nutrypsiant kur link. Pamatysim, pakalbėsim, laiku neužsakydami jam, kad mums malonėtų padirbtų lyrikų – secundum cor nostrum[38].

DU DRAUGU, DU POETU

Kun. Antanas Bartkevičius[1] ir kun. Vicentas Šliogeris, abudu Žemaičių bajoraičiai, abudu Šiaulių gimnazijos auklėtiniai, abudu Varnių seminarijos Žemaičių vyskupijos kunigai, per visą savo amžių išlaikę tamprius draugės ryšius, stiprinamus tuo pat poetišku palinkimu. Net savo kūrinėlius surašinėjo į tą patį sąsiuvinį. Spaudoj paskelbti man teteko maži jųdviejų kūrybos trupiniai[2], vis dėlto tiekėjas medžiagos lietuvių literatūros istorijai negali jųdviejų nepaminėti bent kaip tipingus lietuviškojo romantizmo padarus. Šių dienų katalikų kunigija, kitaip nusiteikusi, tokių originalų nebeduoda.

Šaltiniai. 1. Lietuvių Mokslo Draugijos rankraščiai. 2. Vaižganto įžanga į „Pamokslai apie šv. Sakramentus". 3. Kun. Juozo Genio A. B. nekrologas „Przegląd Katolickiame"[3]. Liudijimai: 4. Kan. Jono Staševičiaus[4], 5. Juzefos Bartkevičiūtės, 6. Gabrielės Petkevičiūtės, 7. Direktoriaus Vaclovo Šliogerio[5], 8. Kun. Mykolo Šeižio-Dagilėlio[6].

ANTANAS BARTKEVIČIUS

1835–1894

Biografija ir asmuo. Kun. Antanas Bartkevičius, bajorų sūnus Klemenso Bartkevičiaus ir Onos Vaitkevičiūtės, gimęs 1835 m. Eržvilko parapijoje nuomojamame dvarelyje, augo gi Šiaulėnų parapijoje, kur tėvas komisorium tarnavo maršalkai Šematai (Szemiott). Čiagi ir primicijas laikė. Pavikaravęs trejetą mėnesių Žagarėje ir pustrečių metų Šiauliuose, 22 metus klebonavo Šakynoje ir 9 Joniškėlyje, kur ir mirė 1894 m. liepos 11 d.[7]

Paminėsime keletą atsitikimų iš kun. Antano gyvenimo, kuriuos tebeatmena žmonės.

Kun. Antanas Bartkevičius, nors šiaip jau lenkiškos kultūros, šeimoje dažniausiai kalbėjęs lenkiškai, buvo tikras ano draudžiamojo laiko kunigas lietuvis. Uolus Katalikų Bažnyčios atstovas, jis rūpestingai ganė „lietuviškąsias" savo aveles nuo „maskoliškųjų" vilkų obrusitelių. Stovėjo smarkiausioje opozicijoje svetimai rusų valdžiai, kuriai nuolat buvo prikaišiojama egoistiniai tikslai – rusų kultūra, pravoslavų tikėjimas. Lietuvos piliečiai nematė jokių rusų administracijos darbų tiesioginei šio krašto naudai. Iš to atsirado ir aštrios bei smarkios opozicijos katalikiški laikraščiai: katalikiška „Lietuvos ir Žemaičių apžvalga" ir vėliau „Tėvynės Sargas".

Kun. A. Bartkevičius, Šakynos klebonas, tilžiškių laikraščių skaitytojas ir skleidėjas, kalėdodamas pas vieną ūkininką Rymavičių (tos giminės tebėra gyvas kun. dr. Vicentas)[8], aptiko taip visų katalikų nekenčiamus rusiškai spalvotus šventųjų

paveikslus rusiškais parašais. Nesusivaldė ir sudraskė juos. Kažin kaip tai patyrė policija, ir sprauninkas atbildėjo klebono tardytų. Kun. Antanas aptaisė mažą savo seselę Juzefą piemenaite (ji tebėra gyva Šaukėnų klebonijoje) ir pasiuntė į Rymavičius sulošti komedijos. Tai pavyko; Rymavičiai sakė nieko tokio nebuvę, o paveikslus štai vaikai sudraskę, bežaisdami jų spalvotumu. Kun. Antanas begavo sprauninkui pakišti statinę sviesto.

Užtat už kapų koplyčios remontą ir bažnyčios šventoriaus aptvėrimą, neturint valdžios pavelijimo, gavo sumokėti 400 rub. pabaudos.

Su Joniškėlio koliatoriais dvarininkais Benediktais Karpiais[9] klebonas Bartkevičius ypačiai sutarė. Karpis, klebonas, dr. Petkevičius (Bitės tėvas) buvo trijulė, kuri valdė miestą ir apylinkę, davinėjo jai toną ir globė. Štai miršta Karpio motina liuterių tikėjimo. Sūnus nori pagerbti savo motiną vienatinėje čia esamoje šventykloje – katalikų parapijos bažnyčioje. Jos klebonas atsisako pagerbti svetimo tikėjimo nabašninkę bažnytinėmis apeigomis (to iš jo reikalavo kanonai) ir už tai gauna iš Karpio skaudžiai plūstantį raštą. Tokį nepelnytą smūgį gauti iš mylimo kaimyno buvo itin sunku, ypač kad kun. Antanas sirgo širdies liga. Tas smūgis, sako, pabaigęs jį įvaryti į grabą. Jis Karpių nebelankė nė tada, kai pas juos atostogavo vyskupas M. Paliulionis[10] ir jam reikėjo oficialė vizita padaryti: „Pani Marszałkowos" velionis[11] stovėjo siena. Nebepadėjo nei užsieniai, nei lenkų Nałęczów[12] – mirė.

Tik kun. Antano mirtis jį sutaikino su Karpiu: jis dalyvavo savo buvusiojo draugo laidotuvėse. Gedulo mišias laikė pats vyskupas Paliulionis su savo sekretorium kun. A. Karosu (vėliau taip pat vyskupu)[13], pamokslą sakė kilnus kan. Jonas Skirmuntas[14], kurs iš šalies prikišo vyskupui ganytojui, reiksiant atsakyti už savo valdomus kunigus, už jų likimą.

Su knygnešiu J. Bieliaku-Bieliniu[15] kun. Bartkevičius palaikė nuolatinius santykius, tik reikalavo, kad jis neplatintų „bedieviškųjų" leidinių ir smarkiai barės, aptikdamas jų pas Bielinį. „Bedieviškas" čia reikia suprasti gangreit ne katalikiškus lei-

dinius. Gerojo, jo nuomone, turinio knygas kun. Bartkevičius dykai dalijo. Atvažiuodamas į Joniškėlį, dar atsivežė 200 egz. „Šiaulėniškio senelio"[16] ir čia juos paskleidė.

Taigi klebonas Antanas Bartkevičius buvo draudžiamojo laiko lietuvių kultūrintojas, to laiko pažangus inteligentas. Tai didelis jo nuopelnas lietuvių visuomenei.

O ką jis davė draugei? Pirmiausia davė visiems ganomiesiems, savo namams ir draugams kaimynams taikos. Buvo ramus, švelnus, mandagus dvasiškis ir labai draugingas. Paliko gerą atminimą. 1895 m. Joniškėlio parapija minėjo metines sukaktuves, kaip yra miręs mylimas ir gerbiamas jų klebonas, tėvas ir vargšų ar nelaimėn įkritusių globėjas. Žiūr. Gabrielės Petkevičiūtės biografijoje[17], kaip minėtoji trijulė gelbėjo vargšų girtuoklių šeimas nuo ubago lazdos. Paminėti susirinko daugybė žmonių. Buvo vertas ir įvertintas.

1886 m. paskirtas Joniškėlio klebonu, savo pareigas ėjo tikrai kunigiškai, visiems švietė pasišventimo pavyzdžiu, buvo negodus, visuomenės labą visados dėjo aukščiau asmeninių reikalų, jai vienai tetarnavo visomis savo pajėgomis.

Uolus Dievo garbės kėlėjas, rūpestingas vėlių ganytojas, kun. Antanas buvo lygiai rūpestingas Dievo namo tvarkytojas ir viso, kas tik tą namą liečia. Atvykęs į suirusį savo pirmtakūnų lizdą, tų, kurie stigo noro ar drąsos pakelti vargus ir rūpesčius, kun. Bartkevičius menkais savo pelnais tenkino ir jo rektoriaujamos bažnyčios reikalus; parapiją tada tesitelkė, kai pats kuriam reikalui nebeištesėjo.

Jau pirmaisiais klebonavimo metais pamūrijo kleboniją ir pastatė naujus ūkio trobesius. Paskui atnaujino bažnyčią, įtaisė naujus vargonus, apmūrijo šventorių ir geležine tvora jį aptvėrė, atnaujino koplyčią, t. ir t. Iki pat savo dienų galo neliovė fabrikavęs. Visa tai sudarydavo kun. Antanui daug keblumų ir nemalonumų, vadinamųjų kryžių, kurių dalį viršiau esame paminėję. Tačiau gilaus tikėjimo pamaldus klebonas mokėjo iš to pasisemti tvirtybės tiems kryžiams nešti. Kun. Bartkevičiaus asmenyje esame netekę, be pagyrų, pavyzdingo kunigo ganytojo. Ir iki šiol tarp joniškėliečių tebėra gyvas atminimas to

tylaus heroizmo, meilingumo, teisingumo ir pasišventimo; geradario, nelaukusio, kad jam atsimokėtų geru už gera. Labdarys kilniausia to žodžio prasme, kun. B. neskirstė žmonių luomais, tautomis, kiltimis.

B. rašytojas. Pirmon vieton dėdamas savo pašaukimo dalykus, kun. Bartkevičius nebuvo patriotas ar politikas šių laikų prasmėje, nebuvo teoretiškai apsisprendęs, veikti pasiryžęs, programą susidaręs. Jis buvo normalus lietuvis tautietis, ištikimas Dievo ir artimo tarnas, visu savo veiksmu įrodąs savo pagarbą Lietuvai, lietuvių kalbai ir tai konfesijai, kuriai atstovavo. Imkime kad ir jo skelbiamąjį Dievo žodį lietuviškai. Pamokslo sakytų kun. Antanas ėjo gražiai pasiruošęs; ne tik medžiagą susirašęs, bet ir ją sutvarkęs, lyg būtų spaudai nešęs, ne klausytojams. Lietuviškai mokėjo, tai įgimta buvo jo kalba šalia lenkiškosios. Savaimingai ėmęs gyventi, kun. Bartkevičius gyveno lietuviškai, nors bajoriška jo šeima gyveno lenkiškai. Rašė sklandžiai, kiek tuo laiku buvo mokama: grynai, taisyklingai, nors neišvengdamas lenkiškosios sintaksės.

Vieną pluokštą kun. A. Bartkevičiuus pamokslų aš išspausdinau Amerikoje: „Pamokslai apie šv. Sakramentus, parašyti kunigo Antano Bortkevičiaus. Kaštais kun. A.J. Kaminsko. Shenandoah, Pa. V. J. Stagaro spaustuvėje, 1901 m., 138 p. Viso XVIII pamokinimų.

Daug didesnį pluokštą pamokslų apie tikėjimo tiesas esu padėjęs Vilniuje Lietuvių Mokslo Draugijos muziejuje. Jie būtų lengva perredaguoti, o katekizminių pamokslų turime nedaugiausia.

Pamokslų pluokštus aptinkame daugelio kunigų palaikuose. Jie suvartojami makulatūrai. Dažnai šypteli, aptikdamas tos rūšies literatūros: vargstama klerikalų, o dykam galui... O tai pagarbos verti palaikai; jei pasenę spaudai, tai bent Rašliavos muziejuje[18] palaikytini. Aš pereitų kartų kunigijos rašliavą visados vartau su pagarba ir patenkinimu. Jų gausumas dar reikšmingesnis: juk tai spaudos draudimo laikų tikroji mūsų literatūra. Ji gal ne tiek svarbi literatūriškai kiek morališkai. Juk ji

kuo aiškiausiai įrodo mūsų tautą turėjus savo inteligentiją; gal ne taip aukšto mokslo laipsnio, kiek tvirto atsparumo lenkiškai ir rusiškai kultūrai.

Ko lenkai ir rusai geidė? Antai Jadvyga Juškytė[19] viename nespausdintame savo atminime rašo: „Užvažiavome į Gailiušių Stradomskį, šviesų senelį, daugiau ne 80 metų. Jis buvo įsitikinęs lenkas, kaip ir kiti apylinkės bajorai. P. Gabrielė Petkevičiūtė pasakė senoliui, kad du mūsų draugės studentu (P. Višinskis ir P. Avižonis) visai nemoka lenkiškai. Stradomskis nenorėjo tikėti, kad galėtų kas išeiti gimnaziją, lankyti universitetą, nemokėdamas lenkiškai. Višinskiui priėjus pasisveikinti, Stradomskis tarė rusiškai: „Penkius šimtus metų su Lenkija pragyvenote ir lenkiškai neišmokote!" Į tai Višinskis taip pat rusiškai atsakė: „Penkius šimtus metų Lietuvoje pragyvenote ir lietuviškai neišmokote". Stradomskis prisipažino kaltas esąs ir padavė ranką Višinskiui ir Avižoniui. Ir visą laiką kalbėjosi su jais – rusiškai. (Rašliavos muziejuje – Kelionė į V. Kudirką.)

Spaudai autorių garbei buvo tiekiama svetimomis kalbomis – to reikalauta. Ką gi nespausdinta aptinkame, tai buvo neabejotinai sava lietuviškos sielos, lietuviškos inteligencijos produkcija. Tai tikrojo lietuviškumo tirštimai, tai lietuviškos buities šneka; išorine lenkiška forma pareikštieji – tik skystimai. Tautiškai lietuvišką buitį ir šventyklose buvus pareiškia mums tų nabašninkų dvasininkų pamokslai. O kun. Antanas Bartkevičius su gausiais savo pamokslais stovi pirmose eilėse tų nespausdintų dvasiškos literatūros darytojų.

Kun. Bartkevičius, be visa ko, dar Šmidto katekizmo vertėjas[20]. Buvo vyskupo Motiejaus Sietyno[21] narys, mėginęs dalyvauti ne tik dvasiškojoje literatūroje, bet ir poezijoje. Jis korespondavo su savo vyskupu Valančium, su savo draugais profesoriais: kun. Antanu Baranausku (paskui vyskupu), su Justinu Dovydavičium (paskui rektorium)[22], su ištremtais į Sibiriją kunigais, ypač gi tamprius santykius palaikė su kun. Vicentu Šliogeriu: su juo rinkdavo ir pinigus knygoms leisti.

Prof. A. Baranauskas būdavo dažnas Bartkevičiaus svečias, garbės svečias, jo buvimą net eilėmis apdainuodavo. Žiūr.

žemiau. Tuo pat atsimokėdavo ir A. Baranauskas. Čia įdedame vieną charakteringą jo laišką kažin kam nuplėšta data. Laiškas, žinoma, lenkiškai rašytas: anuo laiku viešumas buvo lygus oficialumui.

N. b. p. J. Chr.

Najdroższy Xięże Proboszczu!

Złapawszy chwilkę kilka słów kreślę. Winszuję Świąt, życzę wszelkich łask od Pana Boga.

Rękopisy otrzymałem w całości obydwa. Ostatni, przeznaczony dla Pasterza, wręczyłem Mu w sam dzien Imienin, polecając przytém, aby surową krytyką nowego Poety nie zrażał, ale chętną odezwą raczéj zachęcił. Przyrzekł. Był rad i mówił, że On i owszem tego pragnie, aby było wielu piszących i sam się chwalił, że cały Psałterz przełożył wierszem.

Składam moję uszanowanie całej Szanownej Rodzinie i polecając się łaskawemu sercu i modlitwom zostaję najprzywiązańszym kollegą i sługą.

Twój X. Antoni Baranowski[23].

Kurie ir kokie buvo tiedu rankraščiai, vienas įteiktas prof. Baranauskui, antras vyskupui Valančauskui, mes nežinome. Be pamokslų aš kitąkart esu į savo rankas gavęs sąsiuvinį eilėraščių, kurį taip pat esu padėjęs L. M. Dr. bibliotekon Vilniuje; tik ką ne ką pavyzdžiui kūrybos esu įsidėjęs į „Tėvynės Sargą" 1899 m. 3, 4, 5 nr. Tai ir dabar čia pakartoju, nieko daugiau rankose šiuo tarpu neturėdamas. Bet ir iš viso šitie pavyzdžiai bene bus patys geriausieji Antano Bartkevičiaus kūriniai. Juos ir A. Baranauskas, matyt, neaukštai vertino, nors ir nebaidė autoriaus nuo Mūzos.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPUI

Akrostiks
(Gaida kaip „Wilija naszych strumieni...")[24]

V–iešpats mums davė malonų tėvelį,
O vardas Ano didis dėl Bažnyčios;
L–ai tik Žemaičiai sergst dorybės kelį,
O balso klauso piemens avinyčios.
N–iekuomet nekris, bet vaikščios šviesybėj,
C–zionaj tarp savęs gyvens vis vienybėj;
Z–okoną Dievo ves su darbais doriai:
A–mžius ant svieto praeis jiems padoriai.

U–ž Tėvą mūsų melstis nepaliaukim,
S–iųskim prie Dievo širdingąjį ačiū,
K–ad tokios loskos iš dangaus sulaukėm,
J–og Apaštalą turim iš Žemaičių.
S–augok Jį, Dieve, nuog kožnos nelaimės,
V–esk keliu Tavo švento tarnavimo,
Y–dant galėtų mus mokyt be baimės
S–zventą užturėt mūsiep Tikėjimą.
K–aipo lig šiolei su Petru vienybėj
U–žlaikai skaisčiai Tavo avinyčią,
P–riduok mums drąsmės gyventi dorybėj,
S–augotis bloga ir mylėt Bažnyčią.

1872 m. sausio 20 d.

Skaityk pradines raides iš viršaus apačion, gausi: Volonczauskis Vyskups.

KUNIGUI BARANAUSKUI

ant paminklo aplankymo mūsų šalies.
Akrostiks

B–ūk šlovinta mums, Lietuva!
A–nykščiai, džiaukitės vienybėj,
R– aštas sūnaus nepražuvo, –
A– nt svieto tebžyd grožybėj!
N–epažeiskit mūsų šalies,
O nežinant, nekalbėkit!
V–iešpats duoda visiems dalis,
S–zlovint Aną tik skubėkit,
K–ad yra svietui malonus
I–r Lietuvoj gimęs sūnus.

Skaityk pradines raides iš viršaus apačion, gausi: Baranovski.

Į ŠV. KAZIMIERĄ

Šlovingiausis Lietuvos Patronai,
Dūšia ir kūnu mūsų giminaitis!
Tu mūsų maldas atiduok Ponui,
Tegul už tarnus mumis paskaitys!

Melskis už mumis prie Aukščiausiojo,
Kad dirvos mūsų vaisių išduotų;
Nuo bado, maro lai mus saugoja
Ir kad Lietuvoj blogai nebūtų.

Dievo apveizda kad mus gelbėtų,
Vienkart ir šalį, kurią mylėjo,
Laimę, tvirtybę miestai turėtų
Lietuviai viltį Taviep padėję,

Kursai šlovinai giesmėj Mariją,
Širdyse mūsų sušildyk vierą,
Kad loskos Dievo gausiai įgiję,
Ir mes šlovintum Motiną gerą.

O trokštam tiktai to užmokesnio,
Idant laimintų mus Viešpats Dievas,
Kad mums išmelstų loską didesnę
Marija Pana pas Dangaus Tėvą.

VICENTAS ŠLIOGERIS
1833–1913

Biografija ir asmuo. Kun. Vicentas Šliogeris, bajorų sūnus Ignaco Šliogerio ir Birontaitės, gimęs 1833 m. Karklėnų parapijoje, Kepalių okolicoje, kur jo tėvai turėjo nedidelį nuosavų ūkį, 40 dešimtinių su visomis ganyklomis ir Kražantės pelkių pievomis. Darbštūs ir patriarchalūs tėvai taupė ir savo sūnų Vicentą leido į Šiaulių gimnaziją. 1854 m. gavęs brandos atestatą, Vicentas toliau mokės Varnių kunigų seminarijoje drauge su Rodavičium[25], kurs buvo pasiųstas į akademiją, o paskui tapo prelatu. V. Šliogeris daugeliu atžvilgių buvo pranašesnis už draugą Rodavičių ir turėjo matūrą, retenybę anų laikų klierikams. Vis dėlto į akademiją nebuvo pasiųstas. O dėl ko, nėra davinių.

Pilno formuliaro neturėdami, mes tegalime paminėti kurias ne kurias vietas, kur kun. Vicentas darbavos. Bene Vilkijoje jis sulaukė 1863 m. revoliucijos ir buvo suimtas. Vyskupas Valančius aukštos doros kunigėlį, talentingą pamokslininką ir linksmą žmogų aukštai vertino ir padėjo daug pastangų jam iš maskolių išvaduoti ir vyskupijoje palikti. Išvaduoti išvadavo, bet su sąlyga, kad dvejus metus kalės Kretingos vienuolyne, ne paprastame kalėjime. Išėjęs iš vienuolyno, buvo Pajūryje. Apie

1880–86 m. buvo klebonu Meškuičiuose, 1887–92 Laukžemėje, 1893–1904 m. Laižuvoje; pagaliau nukaršo Alsėdžių altarijoje. Mirė 1913 m. pradžioje bal. mėn.[26]

Drąsus, pilnas energijos kitąkart buvo kun. Vicentas. Akmenėje net anais policijos teroro laikais mokėjo pristavą savo rankom išmesti iš klebonijos. Laižuvoje klebonaudamas, dar yra pasakęs žavintį pamokslą jaunimui, kad jis mylėtų gimtąjį savo kraštą, ir labai džiaugės, kad mylimiausias iš visų aštuonių jo sūnėnų ir seserėnų Vaclovas Šliogeris[27], išėjęs Maskvos universitetą, gavo mokytojo vietą arti Lietuvos, arti Alsėdžių, kur jis karšo, Liepojoje, o ne kur Rusijoje ar dar toliau. Vadinas, Lietuva ir lietuviai jam buvo galvoje, o nusistatęs ir nusiteikęs tebebuvo senoviškai. Anot jo, nei lietuviškų knygų nevertėjo spausdinti; vienas vargas, jas draudžiant, o čia parankėje yra pigių ir gerų lenkiškai katalikiškų skaitymų. Duoti jų Lietuvos liaudžiai ir pakaks.

Ta priešingybė tenka mums išaiškinti ne jo polonomanija, jis nebuvo lenkintojas ideologas, bet trūkumu drąsios iniciatyvos, energijos kovoti su tokiomis priešingybėmis, kurios pirmai pradžiai rodės visai neįveikiamos. Kun. Vicentas buvo palūžęs. Revoliucijos metą minėjome. Geras, širdingas žmogus, plačiai apsišvietęs, nuo pat pradžių, gangreit, niekieno, vyskupui Valančiui mirus, nebepaglostomas, nebepriglaudžiamas, nebeskatinamas veikti. Jautės dvasiškosios vyresnybės užguitas, po tolimuosius ir tamsiuosius užkampius stumdomas; tad nusiminęs, įbaugintas, išvaikėjęs, sergąs persekiojimo manija. Ypač bijojo ir nekentė Viekšnių dekano Zaleskio[28], kurs ir iš tikrųjų stengėsi, kada tik galėdamas, įgnybti. Matės, tarp jų tebesama kurių ten iš senesnių laikų sąskaitų.

Draugų, be kun. A. Bartkevičiaus, neturėdamas, mažai neinteligentingų giminių ir vyresnybės tesuprantamas, kun. Vicentas 1880 m. suserga nervų uždegimo liga. Ėmė gydytis hidropatija ir tam tikru režimu. Pagijo, bet... virtęs atsiskyrėliu, klebonijos vienuoliu, net su savo padėjėju vikaru besusitinkančiu tik už valgomojo stalo, nors su jais jau buvo galima daug ko bendra turėti. Dar prisimetė sintulys (astma). Jis pats jautės

ir sakės pagaliau pasidaręs nuobodžiu, nors seniau buvęs toks meilus ir vaišingas savo draugams kunigams. Nebenusilenkdavo nė taip jo kitados mėgiamu ūkiu, savo paties sumanumu gautais produktais, ypatingais valgiais ir gėrimais. Šliogerio sūriai nasruose tirpdavo, naminis jo kališanas buvo tikras užsieniečių delikatesas.

Š. literatas. Kun. Vicentas Šliogeris pasižymėdavo itin giliu, inteligentingu jumoru, kurs klausytojus versdavo giliai susimąstyti. Plieninių plunksnų nepripažindamas, kad jos ranką gadiną, iki pat dienų galo rašė žąsies plunksna, tad stambiai, veiksliai, kaligrafiškai, kad net miela malonu žiūrėti jo autografai. O per savo amžių nemaža buvęs jumoristiškai aprašęs visokių gyvenimo nuotykių, pašiepęs intrigantų ir neišmanėlių žygius. Visą pluoštą tos rūšies eilėraščių buvęs paveldėjęs mylimasis jo auklėtinis Vaclovas Šliogeris, dabartinis Šiaulių vyrų gimnazijos direktorius, bet karo metu juos pametęs, be vilties surasti. O gaila.

Vicento draugas kun. A. Bartkevičius, vieną kartą sveikindamas jį vardadienio, sudėstė jam pagerbti akrostiką; ta forma kaipo „fraška“[29] buvo anais laikais itin mėgiama lenkų eilininkų. Mums čia svarbu patirti, kad kun. Šliogerio eiliavimai nebuvo antraeilės rūšies.

W–szak ten nekłamie, kto prawdę głosi
I słuszność, komu potrzeba, mówi.
N–iebierz, Łaskawco, to za (nepaskaitomas žodis)
C–hwałę Twej lutni – bośmy druhowie.
E, mój najdroższy! Tego nieskryjesz
N–igdzie, co tkwi w Twej duszy!
T–alent, choć i zaryjesz,
I–ednak on sam się najaw wyruszy.

S–łuchaj więc głosu Twej miłej lutni,
Z–agraj nam piosnkę, co z serca płynie,
L–ej nam pociechę, bo myśmy smutni,
A nam z radości serce rozpłynie,
G–dy usłyszymy, że brat nas cieszy
I zlewa balsam bratniej miłości.
E–j, niewiem, który z nas niepośpieszy
R–aczyć Cię słowem, pełnem wdzięczności![30]

Skaityk pradines raides iš viršaus apačion, gausi: Wincenty Szlagier.

Šio akrostiko autografas pas p. Juzefą Barkevičiūtę.

Kun. Antanas nebūtų parašęs tokiuo pagavimu apie kun. Vicento kanklius ir jų reikšmę klausytojams, kad nebūt pats patyręs veikimo jo giesmelių, plaukiančių iš širdies ir guodžiančių nuliūdusius. Tai aliuzija į linksmą jų turinį, į jumoristiką.

Per visą savo amžių mėgęs literatūrą, ypač poeziją, kun. Šliogeris pagaliau atsirado lyg atatinkamoj jo palinkimą vietoje – Laižuvoje. Čia dirbo ir mirė populiariausias Lietuvoje dainininkas kun. Antanas Vienažindys (miręs 1892). Jo atmosfera tebekvepėjo pavadaksčiais; ji įkvėpė ir Mikalojui Dagilėliui parašyti sonetą „Ant Vienužio kapo" ir k. k.[31] O tas „Dagilėlis" buvo dabar Šliogerio vikaras kun. Mykolas Šeižys, taip pat literatūros mėgėjas, jos žinovas ir kūrėjas. Su Šeižiu Šliogeris tad tiek ir teturėjo kalbos – vis apie literatūrą, kiek kartų susiėjo valgomajame kambaryje. Tačiau ir šiam literatui neišsiduodavo Šliogeris ir pats mokąs eiliuoti bei prieiliavęs nemaža. Tik retkarčiais, lyg juokuodamas, ką ne ką atmintinai pasakydavo metriškai, o tai būta citatų iš jo eilių. Kun. Šeižys tėra gavęs tą vieną kun. Šliogerio autografą ir tai ypatingomis aplinkybėmis.

Draugui literatui ir draugui parapijonui kun. Julijonui Lindei-Dobilui iš Šimbarko vikaru avansuojant į labai menką Kuršo filijėlę Feliksbergą, kun. Šeižys lenkiškai sueiliavo jam keletą „išganingų" patarimų, kaip dabar jam reiks savarankiškai gyventi. Be ko kita,

> ...aby żyć statecznie,
> Musi mieć gospodynię sacerdos koniecznie[32].

Toliau išdėstė visas klebonijos šeimininkių cnatas. „List do księdza Julijana[33] paliko ant rašomojo stalo vikariate. Seniukas Šliogeris, užėjęs į vikariatą, eiliuotą raštą pasergėjo, nesusilaikė jo nepaskaitęs ir aptiko kaip tik tą vietą. (Manau, vikaras bene tyčia bus jam tai palikęs.) Supyko palaikęs tai pasityčiojimu iš savęs ir čia suimprovizavo prierašą-reprimandą[34] jaunam savo bendradarbiui.

Bój sie Boga, wstydź się ludzi!
Bo któż kogo tak brudzi,
zniesławia i spotwarza?
Idziesz wszakże do ołtarza,
Wznosisz ręce do modlitwy.
Czyż te hece i gonitwy
Niezaciążą ci na duszy?
Czyż twe serce się nieskruszy?
Mówić prawdę nie jest grzechem
Może odpowiesz z uśmiechem.
Lecz i prawda ma swe względy
I przycina swe zapędy[35].

Vidurio nebėra. O pabaiga sąmojinga: „za brudzenie" bausmė esanti labai didelė:

Jak powiada Dante stary,
Wyjątkowa jest, bez miary,
Gdyż ten język, co tak płuży,
Djabłom na potarcie służy[36].

Kad senelis vikaro Šeižio laišką Julijonui priėmė sau adresuotą, pats lyg išsidavė. Kai laiško autorius jam pasidžiaugė, radęs sąmojingą prierašą, ir paklausė jo genezės, Šliogeris atsakė jam trečiuoju asmeniu: „Kiedy on wyraźnie z nas żartuje"[37]. Šeižys buvo tikrai patenkintas ir dėkojo jam, kad atsikirto.

Menkas tai epizodas, vis dėlto, manau, reikšmingas. Jei Vicentas Šliogeris, kad ir šešių dešimtų metų, būtų arčiau susipažinęs su naujųjų laikų lietuviais rašytojais, jis nebūtų iškentęs nerašęs lietuviškai platesnei auditorijai ir būtų davęs nemažos vertės forma ir turiniu eilėraščių.

Dabar tenkinuos tuo, ką nusirašiau iš ano minėtojo kun. Antano Bartkevičiaus sąsiuvinio eilėraščių. Netvirta ir neaiškia ranka kun. Antano prirašytuose lapuose kur ne kur labai žymu žąsies plunksna stambiai prikaligrafuota kažkieno K.V. S. Matės, tai kolektyvus darbas, susitarimas rašyti į bendrą sąsiuvinį. Štai kun. Antanas savo ranka įrašo giesmę „Į šv. Kazimierą", o kun. Vicentas savo ranka prirašo savo vertimą žinomosios šv. Kazimiero parašytosios Marijos giesmės „Omni die dic Mariae"[38]. Lyg abudu būtų paketinę pagerbti tą patį Lietuvos patroną Kazimierą. K. V. S. eiliavimas daug sklandesnis. Štai jis.

Naktį dieną
Trūkiu vienu
Garbink vardą Marijos!

Pakelk balsą,
Garsink skalsą
Loskų šaukiantiems prie Jos.

Ji paskirta
Mums už tvirtą
Apgynėją Motiną,

Užtat šaukti
Juo Jos laukti
Galim kožną adyną.

Neregėta,
Nei girdėta,
Kad ką stumtų nuo savęs.

O, Marija!
Lai nebijo
Griešninks glaustis prie Tavęs.

Sūnus Tavo
Ji įgavo
Pelnu smerčio ant Kryžiaus.

Esu niekas,
Kalčia, griekas,
Bet šauktis vienok ryžaus.

Turiu viltį,
Kad įpilti
Ir man teiksis malonę;

O garbinsiu
Ir šlovinsiu
Ir aš tave, o Poni!

Kun. A. Bartkevičiui pamėginus verst sakmes ir taip pat nelabai pavykus, kun. Vicentas Šliogeris šalia kai kurių padėjo tų pačių sakmių savo vertimą, vėl daug geresnį. Štai dvejos, o daugiau tame sąsiuviny nė neradau.

VILKAS IR ŠUVA

Laisvai pagal A. Mickevičių

Vilks išbadėjęs ir biškį dar klišas
Susitink šunį, vadinamą Brišas,
Ir kaip jį matė tik menku šunyčiu,

Tai susišokęs dabar iš netyčių,
Labai stebėjos, iš kur tas jo dailis:
Kaipo nulaistytas tvyskaliavo kailis,
Pats kaip suputęs, nudribęs paliaukis,
Pilvs kaip peniukšlo ir nosė kaip kaukis.
Tas, pasigailėjęs mizerystės kūmo,
Spyrė jį eiti su savim į rūmą.
Tuo tarpu gyrės, kiek yra maloniu
Daiktu taip lengvai tarnauti prie žmonių:
Tą apdraskyti, kitą tik aploti,
Prie ponų glaustis, uodegą vizgoti.
Ir juo garsinies tu vardu nelabo,
Juo daugiau pelnais per tat viso labo:
Mėzgalių, kaulų, plaučių, duonos plutų,
Bile tik dantys ir sveikata būtų!
Pilkis jau uodė visus tuos skanėsus.
Bet kas atsitink, jam nosį ištiesus?
Brišas kažin kaip kriptelėjo sprandą,
Ant kurio šlubis įspitrėjo randą,
Užklausė staigiai: „Kas gi tai per ženklas?"
Brišas atsakė: „Niekai! Tai paminklas,
Kai jį dienomis vien pririštą laiko,
Kad taip sargesniu būtų nakties laiku".
Šlubis, išgirdęs šitokią naujieną,
Vienu tik šūksniu padrikt į tankmyną.
Ir šveitė potam, kiek bebuvo galios,
Kad tik pasprukti nuo tokios nevalios.
Taip kits bevelij nors sunkiausiai žūti,
Bile tik kokiu šuniu nebūti!

VILKAS IR AVYS

Vilks, pavydėdams piemeniui tos laimės,
Kad avis savo visados be baimės
Gal ir nukirpti, kitą ir papjauti,
O jis ret kada gal kurią prigauti,
Mėčiojo tada šiokias tokias pinkles.
Potam, pridengęs biškį savo kinkles
Ir čiaupdams nasrus, im gūdžioti avis,
Kaip nieko dora joms Viešpats nedavęs.
Piemuo pats blaško ir šunimis pjudo...
Kiek tai išpultų mainyti tą būdą!..
O kad papultų į ano apieką,
Tai ir mažiausi neatbotų nieko...
Susitar tada, piemenį atmetus,

Toje apiekoj pabūti nors metus.
Pradžioj ir džiaugės, įsigijusios kūmą,
Bet neužilgo užein tokia džiuma,
Kad visos tirpsta, tik... naguose vilko.
O kad į mišką pastarąją vilko,
Tai bekriokdama vargšė kuo neplyšo,
Bet nasrų vilko tuomi neužkišo!
Taip išein, klausius liežuvėlio dailio –
Beskųsdams vilnų, nustoja ir kailio.

MYKOLAS ŠEIŽYS (MIKALOJUS DAGILĖLIS) G. 1874 M.

BIOGRAFINĖS ŽINIOS

Kun. Mykolas Šeižys, dabar Pandėlio klebonas, gimęs 1874 m. rugsėjo 20 d.[1] Šykštonių kaime, Joniškėlio parapijoje. Jo tėvas Baltramiejus ir motina Ieva Gutauskaitė iš Stačiūnų turėjo čia 27 dešimtines geros žemės ir buvo pasiturį ūkininkai. Dabar Šeižiai jau įsikūrę vienkiemyje.

Tėvas buvo žmogus iškalbingas, mėgo pajuokauti ir kalbą nusakyti sakmiškai. Prieš žemės reformą buvusius dvarininkų ir jų kumečių santykius jis vieną kartą šitaip nusakė:

– Ponams ir pačiame pragare bus geriau. Sėdės sau dervos katiluose, įsirėmę pašones, o jų darbininkai ir čia gaus jiems po katilais šakalius dėlioti.

Motina, priešingai, visai tyli, rami, dievota lietuvė.

Tėvas buvo raštingas, tebeatminė, kaip Joniškėlyje gyveno Laurynas Ivinskis[2], nors mokės jau iš Žukausko[3], nebe iš Ivinskio; šiojo tik „Kalendorius" laikė ir skaitė. „Metalinga"[4] ir Joniškėlyje buvusi būtinoji ir stebuklingoji anų laikų pedagoginė priemonė svetimų kalbų išmokyti: Šeižio tačiau ir ta priemone neišmokę. O vyriausias dėstymo dalykas buvęs gražiaraštis, kaligrafija tikrąja to žodžio prasme. Ištisomis dienomis reikdavę

žąsies plunksna vadžioti ne tik savaime gražios raidės, bet dar „viksenimais" padabintos. Vaikai mokyta tikros grafikos, kad sugebėtų padėti gražius antgalvius dokumentams.

Dabar ūkininkauja kun. Mykolo brolis, irgi žmogus nesugriuvęs, vyras prašmatnus, mechanikas, visa ko sugebąs pats pasidirbti, kariuomenėje išmokytas šaltkalvis. Sveikatinga ir sutartinga šeimynėlė.

Augalotas, dužas vyras ir kun. Mykolas, deja, drauge su kunigyste paveldėjęs ir neurasteniją, kuri ilgam sutrukdė visus gražiai jo pradėtus darbus dailiojoje lietuvių literatūroje.

Pačią pradžią mokslo Mykolas Šeižys gavo iš raštingo savo tėvelio. Paskui 1886–1890 m. mokės Kuldigos (Kurše) gimnazijoje, kur jo dėdė kun. Tomas Paltarokas[5] latviams ir vokiečiams klebonavo. Gyvenimo sąlygos klebonijoje buvo geros, vaikas buvo sotus, aprūpintas, gerai prižiūrimas; tad ir vokiečių kalba dėstomų mokslų mokės gerai. 1890–91 mokslo metus išbuvo Mintaujos vokiečių gimnazijoje; bet, pasiryžęs tapti kunigu, metė vokiečių mokyklą ir nukilo į Panevėžį visa ko persimokyti rusiškai. Taip pasiruošęs, 1893–98 m. išėjo kunigų seminariją Kaune.

1898 m. gegužės 31 d. įsišventęs kunigu, vikaravo Laižuvoje iki 1902 m. ir Vilkijoje iki 1904 m. Čia tai ir susirgo minėtąja neurastenija ir invalidu Lenkuose prasigydė 1904–7 m.; papilicio Naujamiestyje tuo laiku buvo hidroterapijos įstaiga[6]. Trejų metų pastangos išėjo niekais: gydytojai vandeniu atsisakė begydyti ir nebedavė vilties, kad pagytų. Sakė nyksiąs jau visą amželį, kurs tačiau dėl to nesutrumpėsiąs.

Pargrįžęs vikaravo Balninkuose 1907–9 m.; pagaliau buvo pakeltas savarankiu Saudininkų kuratu. Ten prabuvo iki pat mūšių su vokiečiais, 1909–14 m. vokiečiams palei Dubysą įsistiprinus ir čia ilgai mušusis, apylinkė buvo evakuota. Parvažiavęs į tėviškę, kun. Mykolas pasiėmė čia pat vos už trijų kilometrų esančią Grūžių dvare koplyčią tvarkyti ir ten pradarbo 1914–20 m. Aptvarkęs trobas ir rajoną, pateko Pandėlin klebonu.

Dailiosios literatūros dirvoje kun. Mykolas Šeižys pradėjo dirbti dar draudžiamuoju laiku Mikalojaus Dagilėlio vardu. Kitaip, man rodos, tą vieną kartą tėra pasirašęs: būtent Šiaudų Bajoru sonetą „Ant Vienužio kapo" „Tėvynės Sarge"[7]. Ir niekur daugiau nebenukrypo nuo „Tėvynės Sargo" ir „Žinyčios", man tuodu žurnalėliu redaguojant[8]. Iš jo kūrinėlių, tuose dviejuose leidiniuose išspausdintų, per ilga susidarė atskiras rinkinėlis „Dainos ir Sakmės"*, 58 p., kurias aš gi gavau suredaguoti ir „Tėvynės Sargo" lėšomis išleisti. Pats autorius tenkinos ta viena spausdinto autoriaus garbe, kurios itin karštai troško. Pinigų redakcijoje kaip visados nebuvo; vis dėlto aš mielai paklausiau primygtino autoriaus reikalavimo sudaryti atskirą Mikalojaus Dagilėlio „veikalą" nors iš nedaugelio puselių, nes per jas man švietė skaisti Dagilėlio menininko ateitis. Jis man rodės būsiąs talentingiausias iš visų iki tol buvusių eilininkų, nebent vieno Maironies nepralenksiąs. M. Dagilėlis tuojau pagavo širdis savo dainelių ir sonetų eiliavimo lengvumu, paprastumu, tiesiog elegancija. Apie ano laiko sakmes to nebuvo galima pasakyti. Šeižys vos dabar tepasirodė pilnu lygiai elegantišku ir sąmojingu sakmininku, pravarde Virga Ferrea (Geležinė Lazda – tvirtos valdžios ženklas) „Ryto" ir „Panevėžio Balso" laikraščiuose[9].

1909 m. šis leidinėlis buvo pakartotas Šv. Kazimiero Draugijos Nr. 71, vardu: „Dainos-Dainelės", eilių rinkinys, 96 p. Tikriau, iš pirmojo leidinio tebuvo paimtos labiau vykusios dainelės, visas kitas ir sakmes išleidžiant, o pridedant naujų. Buvo paketinta teduoti parinktųjų iš visos M. Dagilėlio kūrybos „dainelių", kurių, be sakmių, yra daugiausia prirašęs; bet nesusilaikyta ir šalia jų duota nemaža gražių vertimų iš Puškino, V. Polio, Kolcovo, Lermontovo, Antanevičiaus[10] ir kitų neįvardytų lenkų poetų, dvejos baladės, keletas sonetų ir šiaip jau lyrikų, ne dainų rūšies. Kitų, išmėtytų „Tėvynės Sargo", „Žinyčios",

* Prūsai šį leidinėlį yra pakartoję, nieko kaip visados nepasiprašę pavelijimo. Be kitų, ir 1903 m.

o paskui, šiems sustojus, „Draugijos“, „Vaivorykštės“, „Vienybės“[11] laikraščiuose, negalėta ar nenorėta paimti.

Mikalojaus Dagilėlio talentas pasireiškė savaime, jam subrendus. Iš pradžių M. D. lyg visai nesiruošė būti literatu poetu; pirma lyg nė nejautė palinkimo dievų kalba kalbėti. Iš jaunų dienų tegalima pažymėti vos dvejetas nedrąsių bandymų ką ne ką parašyti sakmiškai, satyriškai ar, tikriau, jumoristiškai, ką jis buvo iš savo tėvelio paveldėjęs. Vos pabandęs, liovės visam savo mokslų metui, iki 24 m. amžiaus.

Tik jau brendęs jaunikaitis, pačiu gražiuoju svajojimo laiku, vėl atsigręžo į dailę ir nepaprastai ją pamėgo. Manau, tam itin smarkiai padėjo rastoji Laižuvoje poezijos atmosfera. Neseniai 1892 m. čia pasimirė tikras liaudies dainius kun. Antanas Vienažindys-Vienužis. Šešeri metai nestengė išdildyti jo čia klebonavimo pėdsakų. Gražus paminklėlis parapijos kapinėse buvo centras, kur visų lankančių akys krypo ir dabar dar tebekrypsta. Graži mūro bažnyčia ir mūro špitolia tebebuvo gyvi paminklai Vienažindžio darbų ir vargų šitame gražiame kampe tarp Lietuvos ir Latvijos. O jo būdo savumai tebėra antroje kartoje gyvai pasakojami. Laižuviškiai tebeatmena ir savo kleboną dainių poetą, kaip jis, pabaigęs savo tos dienos darbus, jau saulei sėdant, koją pro langą familiariškai iškarinęs, dainuodavo savo paties sudėtąsias daineles, pritardamas armonija; kaip mielu noru mokė jų ir kitus, kas tik į poeziją buvo linkęs. Rastasis klebonas Vicentas Šliogeris buvo taip pat gabus eiliuotojas lenkiškai ir lietuviškai[12]. M. Dagilėlis net mainėsi eilėmis su savo klebonu Šliogeriu. Žr. žemiau.

Dialogas „Wobec niebezpieczeństwa“, krotochwila w jednym akcie[13], buvo gražiausias ir maloniausias nepaprasto sąmojingumo pavyzdys, deja, žuvęs; nebeturiu ir aš savo kopijos; ją, kaip ir knygas, bus kurie geri draugai užmiršę sugrąžinti. Pas ką tai randasi, malonėkite atsiųsti man ar autoriui. Buvo bent kelios kopijos.

Tokioje klebonijos ir parapijos nuotaikoje poezijos Mūza netruko aplankyti ir kun. Mykolą. Pajutęs jos įkvėpimą, ir pats pašventė Laižuvos užkampį dievų kalba (trečias iš eilės kunigas

poetas)[14]. Pirmą kartą pritirto įkvėpimo vieta visiems palieka miela maloni minėti; tai ir M. Šeižys Laižuvos iki šiol nepamiršta ir mielai ją tebemini. Čia jis tebebuvo sveikas, jaunas, turėjo daug laisvo laiko; čia jam, vikarui, parapijos šeimininko tik padėjėjui, dar niekas kitas nerūpėjo ir nekliudė. Tad daug skaitė keliomis kalbomis, o gerų knygų iš Przeciszewskių[15] bibliotekos atveždavo nuo to krašto kilęs Stulgių klebonas kun. Antanas Skinderis (gim. 1869 m., įsišventęs 1892 m.)[16], taip pat rašytojas, deja, tik medicinos knygų. Tokių yra prirašęs arti dvidešimties.

Kun. Mykolas čia pažino Europos klasikus, itin pamėgo lenkų literatūrą ir gražią jos kalbą, kurią tiek tobulai pasisavino, jog lenkiškai net sklandžiau eiliavo poezijas; išdailinta literatiška kalba, žinai, patogiau reikšti lanksčios ir plonos mintys. Tad iš pradžių labai daug rašė lenkiškai, nors pats buvo susipratęs ir deklaruotas lietuvis tautininkas ir su savo draugais niekaip kitaip nekalbėdavo kaip tik lietuviškai; ir spaudai rengė taip pat tik lietuviškai. Mes čia pavyzdžiui vis dėlto įsidėsime ką ne ką iš lenkiškojo M. Dagilėlio eiliavimo.

Pirmieji tad bandymai „padainuoti" buvo įkvėpti čionykščio Vienužio. M. Dagilėlis pasidavė bendrai laižuviškių nuotaikai ir ėmė kartoti jei ne pačias Vienužio daineles ir vaizdus, tai bent jo temas. Tačiau neilgam; veikiai liovės vergavęs kitam; nors ir likęs Vienužio antrininkas, jo mokinys M. Dagilėlis ėmė saviškai ir savaimingai dainuoti, dažnai jau pralenkdamas savo pavyzdį.

Vienužio kūrybai tai didelė garbė ir didelis jai pliusas, kad tesėjo sudaryti atskirą „Laižuvos poezijos mokyklą"; į ją tenka priskirti dar vienas antras to laiko jaunųjų poetų.

M. Dagilėlis, iš Vienužio užsikrėtęs liaudiškumu, ir paskui daugiausia pasiduodavo tik tų poetų įtakai, kurių kūryba buvo artimesnė liaudies kūrybai: Kolcovo, Polio. Juos mėgo kartoti, iš jų skolintis.

Palygink su Kolcovu: „Linksma šienpjovėliui pjaut žalias šienelis", 36 p., ir „Greit dienelės bėga, greit amželis plaukia", 70 p.

Pirmą išspausdintą savo kūrinėlį kun. Mykolas Šeižys išvydo tilžiškiame „Tėvynės Sarge", 1899 m. Nr. 7. Labai paprasta, kad pirmų pirmiausia pagerbė savo pranokėją-pavyzdį kun. A. Vienažindį.

ANT VIENUŽIO KAPO

Didi valanda smerčio užstojo:
Užmigo dainius mūs' numylėtas!
Paties mums Dievo buvo žadėtas,
Bet šiandien šalta žemė užklojo.

Tarp žalių medžių margi paukšteliai
Brangiajam dainiui dainų pavydžia.
Galvas svyruoja, linguoja, žydžia,
Puošdami kapą, gražūs kvietkeliai.

Saldžiai, Didvyri, gali ilsėti:
Lietuva brangi kolaik gyvena,
Pakol širdyse meilė kutena,
Nenustos vaikai Tavęs mylėti.
Šiaudų bajoras

Charakteringiausia Vienužio imitacija buvo „Daina apie mūsų vargus", ib. Nr. 11. Sulygink su Vienužio: „Karvelėli, paukštužėli, ko gi tu burkuoji?"

Gegutėle, paukštužėle,
Ko gi tu dejuoji?
Kokia bėda širdį ėda,
Kad liūdnai ūkuoji?

Gal tėvynę tau išplėšė,
Kad taip tu nuliūdai,
Ar prieglaudos sau nerandi,
Kad verksmu paplūdai?

Plačios lankos, žalios girios –
Ten tavo tėvynė.
Atgaivinti tau balseliui –
Rasa sidabrinė.

Jei pailsai, tu nutūpsi
Ant klevo šakelės;
Čia užmigsi, čia ilsėsi,
Sulauksi dienelės.

Gal nujaučiat jūs, paukšteliai,
Visus mūsų jausmus?
Gal ir jūsų širdį spaudžia
Širdies mūsų skausmas?

Jūs nežinot, paukštužėliai,
Kaip mums sunku yra;
Net dejuoti mums užginta,
Nors ašaros byra.

Vienat vieną turim laimę,
Kai negalim tverti,
Su berželiu svyruonėliu
Galim apsiverkti.

Lengviau būtų ant širdelės,
Kad galėt kalbėti,
Savo bėdas ir nelaimes
Kitiems iščiulbėti.

Bet kur rasim tokį draugą,
Kurs mumus užjaustų,
Prie karštos savo krūtinės
Vargdienius priglaustų?

Kur tad biedni pasidėsim,
O kam padejuosim?
Jei tik savo visas bėdas
Dievui atiduosim.

Tai Vienužio parafrazė. Dagilėlis jų nebeįsidėjo į 2 leidinį. Vienužizmų aptinkame visur, kur M. D. dainuoja ar verkšlena: „Oi, sunku našlaitei ant šio margo svieto" (33), „Oi, tu lakštutėle, kodėl tu nečiauški" (35), „Ko gi man liūdna, ar ko pasilgau" (57) ir k.

Baigdami apie Laižuvos laikus ir jų įtaką, dar pasidžiaukime sonetu jos upei apgiedoti.

ANT VADAKSTIES UPĖS

Angulo saulė ir vakars užstojo;
Vėsioj pakalnėj jau rūkas paplito;
Iš aukšto miško mėnuo išsirito;
Naktis šešėliais pasaulį nuklojo.

Ramu čia sėdus svajoti lig ryto!
Ei, mintys spiečias ir ten... ten lakioja,

Kai dar lietuviai, kryžiuočiai kovojo –
Ant šitos vietos kaip mušė viens kitą!

Bet amžiai bėga. Upelė srovena...
Kur jūs, kryžiuočiai? Kur laisvė? – Pranyko!
Nors nėr kryžiuočių, bet vargai mums liko...

Mano tėvyne, taip garsi iš seno!
Tavo senobėn aš mintimis skrendu,
Nes ten sau galią ir paguodą randu.

1902 m. „Žinyčia", 3.

1900 m. „Tėvynės Sargas" jau pilnas sakmių, pasakos „Žemaitis ir velnias", eilių „Ko gi man liūdna", lietuvio malda pabaigoje XIX amž. vik., ir dainų. Jų itin gausu „Sargiečių Kalendoriuje 1901 m."[17]

Kaip kurios sakmės M. Dagilėliui ir tada jau tiek pavyko iš Ezopo savotiškai, ne per Lafontaine'ą ar Krylovą atpasakoti[18], jog ir dabar jos verta pavyzdžiui žinoti. Pirmon galvon dedu

OŽYS IR VILKAS

Ožys ant stogo
Žemo, patogo
Pašokęs
Ir iš atokės
Vilką išvydo
Ir šitaip ožio balsu pragydo:
– Oi, tujen vilkas,
Oi, siutęs pilkas,
Melagis.
Oi, suktas vagis!
Koks tu nususęs, –
Ar tave kipšas yra kur tąsęs?!.
– Ne! – ožiui vilkas –
Atsakė pilkas:
– Čia stogas
Ožiui patogas.
Drąsiai sau keiki,
Kada kentėti man, vilkui, reikia.

Šita sakmė lyg reikštų klebono V. Šliogerio eiliavimo įtaką. Palygink jo „Naktį dieną trūkiu vienu".

Itin geros pedagoginės prasmės yra sakmė

VĖŽYS-TĖVAS IR JO VAIKAS

Vienąkart vėžys savo vaiką
Barė, kam taip užsilaiko;
Kam, kad kiti visi eina
Pirmyn tiesiai, kaip atsieina,
Jis per visas kiauras dienas
Traukias atbuls tiktai vienas.
– Cit, tėveli! – vaikas sako, –
Sūnus seka tėvo taką.
Eitų vaikas ir darytų,
Darant tėvus kad matytų.

Dar

VĖŽYS

Vėžys, ant jūros kranto išbridęs,
Puikiausias lankas priešais išvydęs,
Leidės sau vienas pasižmonėti.
Po žalias pievas pavaikštinėti,
Bet uliavoti jam čia neteko —
Kapt jį už sprando lapė ir sako:
– O tu, ką Dievas leisdams parėdė
Po jūrias plaukyti,
Kaip gali pievas mano braidyti? –
Tai taręs, vėžį suėdė.

Iš 1901 m. įdomiausia bus

MUSĖ

Pratėgu sukinkytas ketvertas sartokų
Šauniai vežimą keliu traukė
Taip, jogei ratų, pasagų ir vokų
Aukštyn sukeltos dulkės plauktinai net plaukė.
Regėdama musė, kas tai dedas,
(Mat, ji ant arklio sprando tuokart rados),
Pasakė su didybe:
– Ot, kokią ašen dulkių pakėliau daugybę!

Tos pasakos aiškint, manding, neverta.
Juk girdžiam, kaip ne kartą
Žmogus ant svieto anič nieko
Gero
Savo broliams nepadaro,
Bet girtis nesibijo grieko.

„T. S.", „Žin.", „Dirva–Žinynas", Nr. 8, „Draugijos" 1907 m. 5 nr., 1908 m., 24, 1909 m. 25, 26, 27, 29 nr., 1910 m. 41, 42 nr., „Vienybės" 1908 m. 2 nr., „Žin." 3–4. Vis eiliuoti kūrinėliai. Proza teaptinkame satyrišką „Vincas Pilvazas, žinomas Pirduliškio geradėjas. Darbai ir žygiai" ir „Mūsų tėvynainiai" (bajorai).

Laižuva galėjo M. Dagilėlio talentą kripteleti, bet pagrindė jį gimtoji vieta ir iš tėvo paveldėtas būdas. Vieta lygi, rami, be kalnelių, be upelių, be nieko, kas dabina, užtat sočiai maitina. M. Dagilėlio kūryboje tad beveik neaptinkame ypatingų gamtos aprašymų. Kiek pasidžiaugia Nemunu, lyg pro šalį praplaukdamas, kiek tėvynės laukeliais. Šiaip jau M. D. operuoja daugiau savo vidaus dalykais; jausmais, kurių sukelia praeitis ir tam lygūs veiksniai, o ne pati gamta ir jos gražybės. Gamta tepadaro M. Dagilėlį melancholiką. Paklausykime nors šios jo dainos.

Oi, vargeli mano,
Kietširdėli mano,
Kaip man sunku tave vargti,
Tu mano vargeli!

Anksti rytą kėlęs,
Einu į laukelį,
Gieda, čilba vyturėlis,
Plasnoja sparneliais.

Neplasnok sparneliais,
Pilkas vyturėli!
Negraudink giesmelėms savo
Vargšo vargdienėlio!

Vai, Dievuli mano,
Dievulėli mielas!
Prakaituodams vos uždirbu
Sau kąsnelį duonos!

Bepig tam paukšteliui,
Bepig vyturėliui!
Jam saulytė meiliai šypsos,
Jis sotus, laimingas!

O, kad taip iškilčiau
Su tuo vyturėliu!
Laisvas lėkčiau į saulytę,
Vargo nebmatyčiau!..

Kitų mūsų poetų galėtume taip pat paklausti, kaip kitą kartą vyskupas Niedzialkauskis[19] klausė lenkus: „Dla czego u nas w poezji niema słowików?"[20] M. Dagilėlis iki šiol paliko ištikimas senosioms romantinėms tradicijoms: jam dar yra lakštingalų ir jo kūrybai jos ne be reikšmės. Dar prieš trejetą metų aš esu iš M. Dagilėlio laimėjęs autografą –

LAKŠTUTĖ

Vaižgantui

Jau rytų šone
Skaisti, maloni
Rasuže prausta,
Aušrelė rausta.

Visur taip tylu:
Dar miegą gilų
Nieks nenubaido
Nuo aušros veido.

Dangus nublanko.
Po žalią lanką
Ūkai pasklidę
Aušružę lydi.

Pro žalią kerą
Tylutė šnera
Ir mirga ryte
Srauni upytė.

Tai tame krūme
Lyg savo rūme
Jau jau sučiulbo –
Lakštutė ulba.

Imk imk žagrelę,
Plak plak dalgelę,
Gana kirmyti –
Aušra matyti!

– Jurgiuk, jau rytas,
Miegas nuvytas,
Mesk savo landą,
Gink gink jau bandą.

Lakštutė čiulba,
Lakštutė ulba:
Kelkis, miegali,
Stok į darbelį!

Jau rytų šone
Skaisti maloni,
Rasuže prausta
Aušrelė rausta.
M. Dagilėlis

1925 m. IV. 15
Pandėlys.

Jei kas pasakytų, tai nereiškia pažangos nuo A. Strazdo ir J. Miglovaros laikų[21], labai klystų. Pažangą reiškia eiliavimo technika ir tos gilybės romantiškojo patriotizmo, kurio pilna M. Dagilėlio kūriniuose. Forma ir turiniu M. Dagilėlio sonetams graži vieta mūsų literatūroje. Štai dar vienas iš senesniųjų[22].

ANT KRANTO PILICOS

Stoviu ant lenkų žemės, regiu puikią šalį!
Prieš mane gražios pievos, šaly paukščiai šneka;
Ten toli dunkso miškas, čia Pilica teka, –
O ko gi man taip liūdna, Dieve Visagalis?

Išsiilgę mano mintys ten į žiemius skrenda:
Paveikslai, širdžiai brangūs lyg kad užkerėti,
Sukildami galvoje, neleidž atsilsėti –
Kai žiūriu anan šonan, tik ramumą randu!

Ten aš regiu pas gryčią, kaip sėdi ir klauso
Mūsų dainos graudingos – tėvas, motinėlė...
Ramiai jie šnekučiuoja. O mėnuo auksinis

Per dangų tyliai slenka... Spindulį jis gausų
Beria ant Mūšos, krūmų – apšviečia bakužėlę...
O, Lietuva! man liūdna: aš ilgiuos tėvynės!

Nowe Miasto
1904 m.

NOWE MIASTO

Stoję na polskiej ziemi, polski kraj oglądam.
Przedemną, jak kobierzec, cudna okolica:
Tam czarnieje lasanek, tu płynie Pilica,
A ja cóś jestem smętny, w sercu czegoś żądam.

Myśli moje stęsknione, hen, na północ płyną.
Najdroższe sercu obrazy jakoby zaklęte
Powstają w wyobraźni, budząc czucia święte,
Unoszą mego ducha nad tamtą krainą.

Tam widzę słuchających na progu ojczystym
Pieśni swojskie, litewskie braci, ojca, matkę:
Siedzą sobie i gwarzą... A księżyc na niebie

Wschodzi cichy, łagodny. On blaskiem srebrzystym
Oświeca Muszę, lasy i ubogą chatkę.
O, Litwo! ja tu smętny, bo tęsknię do Ciebie...

Sonetas, parašytas įtakoje A. Mickevičiaus „Krymo sonetų".

M. Dagilėlis per mažai supopuliarintas mūsų visuomenėje. Tai jam skriauda, nors jis to visai nesiekia; skriauda ir pačiai dirbančiai menams mūsų inteligentijai. Kiek mūsų kompozitorių ieško gerų žodžių ir „neradę" ar nepaieškoję dažnai menkniekius ima savo muzikai, kurią jie pražlugina. O M. Dagilėlio prašyte prašos muzikos: „Aš myliu tėvynę, šalį didžiavyrių", „Oi vargeli mano, kietširdėli mano", „Sudiev tau, mylima mergyte", „O sunku našlaitei ant šio margo svieto", „Oi, tu lakštutėle, kodėl tu nečiauški", „Ei, temo sutemo, širdelė nuliūdo", „O kur, o kur, graži paukštele", „Ten už jūrių už marelių, svetimam krašte", „Ko gi man liūdna, ar ko pasiilgau", „Greit dienelės bėga", „O širdele bėdinoji, ko taip liūdi, ko vaitoji", „O Visagali, kai vargų šalį apleisiu", „Ei gryčiute samanota". Taip pat ir metų laikai.

Maironies įtaka M. Dagilėliui sulyginti mažiausia. Vis dėlto ir to jis neišvengė. Sunku susilaikyti nepakartojus skaitytojų džiaugsmui šios elegantiškos maironiškos baladės.

GEGUTĖ

Ko tie dunda miškai? skamba gaudžia ragai?
    Per lygumą balsai jų plaukia...
Tai Kęstutis narsus prieš kryžiuočius – savus
    Bajorus kovotojus šaukia.

Laužai dega šviesiai, renkas vyrų apsčiai –
    Bežiūrint pulkai susidaro.
Nėr ko laukt, atidėt – tik šaukimas girdėt:
    Vyručiai, į karą, į karą!

Trys broleliai jauni skuba bėg tekini
    Ir žirgus bėruosius balnoja.
Sesės gaila savos, bet reik gint Lietuvos –
    Sudiev! tik pasakė ir joja.

Saulė žengė skaisti, ir kryžiuočių plati
Minia pasirodžius užgriuvo.
Kirčiai skrido žaibais, raudo žemė kraujais,
Jaunuomenės tūkstančiai žuvo.

Nors sutemo naktis – ūžė, staugė mūšys,
Vaitojo galiūnų krūtinės.
Bet kryžiuočiai minės: jie daugiau nebnorės
Lankyti lietuvių tėvynės!

Gaudž trimitai garsiau, karas užbaigtas jau,
Jau pergalė skelbiama šaliai.
Skamba dainos linksmai, joja brolių pulkai –
Nejoja tik mūsų broleliai...

Jau pavasaris švint, ant žiedų rasa krint,
Vieversiai savo giesmę užtraukė;
Tik sesutė jauna liūdi, rauda viena,
Parjojant brolelių vis laukia.

Čiulb paukšteliai miškuos, laksto žvengia laukuos
Žirgeliai laisvi, be jojikų.
Ei, dalele! Karštoj žuvo broliai kovoj
Nuo kardo kryžiuočių plėšikų!

Ir sesytė jauna – ji našlaitė viena –
Į girią nuliūdus išėjo,
Tarp berželių žalių, tarp kvapniųjų gėlių
Brolelių kareivių gedėjo.

Bet nerimo širdis, po šiai dienai dar vis
Brolelių tebrauda sesutė:
Mat, iš skausmo jinai, kad dejuot amžinai
Pavirto į raibą gegutę...

1909.IV.16.

Tai graži duoklė maironizmui.

M. Dagilėlis dar yra parašęs baladę „Nupuolęs dainius" ir ilgoką, 11 p., pasaką „Eglė Žaltienė".

Iš lėtos savo motinos kun. Mykolas yra paveldėjęs lėtumą, kurį dar laiduoja jo augalotumas: trumpažmogiai besą ūmūs karštuoliai, pikti, visi gi ilgažmogiai esą lėti geraširdžiai, ne tiek pikti. Iš tėvo, gi jau sakėme, paveldėjo palinkimą, vokiškai tariant, „fabulieren"[23], sakmiškai rašyti; vadinas, nieko asmeniškai neužgaunant, net nieko neparodant, apie žmonių jeibes, trūkumus rašyti bendrai, lyg iš tolo, juoku nudedant žmonių

būdo negerumus, lyg tai būtų daugiau kvaila, neg nedora, neg bloga valia. Sąmojingumas, sugebėjimas duoti visam tam atatinkamą formą daro M. Dagilėlį įdomų ir nenuobodų net ten, kur meno atžvilgiu jis silpnokas.

Gailėdamies netekę savo rūšies šedevro „Wobec niebezpieczeństwa", mes čia duosime lygiai tos pat rūšies vieną makaronistišką nuotrupą. Balninkuose atostogas praleido Vilniaus seminarijos klierikas. Klierikai turi iš savo klebonų nusivežti paliudijimą, ar padoriai, ar klierikiškai, vadinas, sulig regulos viešėjo. Klebonas a. a. Vėžys[24], žmogus labai kuklus, nekoks raštininkas ir galvočius, tą jam per sunkų darbą – lenkiškai parašyti seminarijai liudijimą – pavedė labiau raštingam savo vikarui M. Šeižiui. Šisai apsiėmė ir neilgai trukus pakišo klebonui pasirašyti. Kun. Vėžys jau buvo bepasirašąs, tik pasergėjo eiliuotą formą ir ėmė skaityti. Paskaitęs prapliupo juoku, kaip jo ketinta atestuoti Vilniaus seminarijai savo parapijonas klierikas. Tad pasirašė pats autorius.

TESTIMONIUM

Ninieszym testor, iż Alumn Stasiūnas,
Który wakacyje przepędzał u nas,
Wedle reguły sobie zachowywał.
To jest: jadł bene, longe wypoczywał;
Słowem, że duxit sybaryckie życie,
To też wygląda teraz znakomicie.
Aże to ważne, o tem niema mowy:
Wtenczas duch dzielny, gdy jest brzuszek zdrowy.
Przeto do nauk, wszczętych w Imię Boże,
Wcale secure użytym być może.

Pro Parocho Bolnicensi
Vicarius Dagilėlis[25].

Bolniki
1907.IX.4.

Pažymėtinas kun. Mykolo Šeižio autoriškas kuklumas. Prasimena „dagilėliu". (Jis reikia skirti nuo Stanislovo Dagilio, tikros pavardės.)[26] Dagilėlis, nors giesmininkas paukštelis, vis dėlto ne pati lakštingala; toli gražu ne; dagilėlis tik ypatingomis valandomis, prieš lietų ar ką, intensyvėja. Vientisa jo giesmelė

daugiau reiškia gerklės perštėjimą neg komplikuotą meną. Tai mums primena anąjį kitą poetą Dagilį, kurs dėjosi pačios Apvaizdos jam buvę skirta menka daina: „Juk aš tik – dagilis"[27].

Aš manau, mes visai kitokios pasigausime nuomonės apie Mykolą Šeižį, kai gausime į savo rankas trečią jo raštų rinkinį: ką autorius yra prirašęs iki šiol nuo 1909 m.

Mikalojaus Dagilėlio metrika labai taisyklinga ir įvairi; jo ritmui nieko neprikiši ir rimai neordinariški. M. D. bando visokių metravimo formų ir visas lygiai laisvai pavartoja. Pavyzdžiui:

Jambas: *O, kánkliai máno brángūs, dáininínko túrtas.*
Chorėjas: *Skriskit mýlimós dainélės.*
Amfibrachis: *Tėvúlių žeméle, tau gíesmę giedósiu*[28].
Daktilis: *Atgulo sáulė ir rúkas paplíto.*
Ir su kombinacijomis: *Ūkanios dienos, vėjai vėjus gaudo.*

Bet mėgiamiausi – jambai ir chorėjai, dvipėdžiai, nors neapsakomai gražiai pavartoja ir keturiapėdžius:

O Visagáli, kai vargų šálį...

Ypatingai pažymėtinas vykęs Dagilėlio bandymas pavartoti hegzametrą, tiesa, tas vienas bandymas, bet gaila, kad ne daugiau. Pakartoju jį iš „Žinyčios" 1902 m. Nr. 5.

DIEMANTAS IR KRIKŠTALAS

Sakmė

Vienas vagis kažkaip iždą turtingą valdovo išplėšė,
Diemantą, taipgi krikštalą radęs sau pasigavo.
Betgi deivė Laimė bebėgant jį, matos, apleido:
Draug su krikštolu deimantas krito ant žemės.
Tapę palikti, juodu šalimais ant kelio gulėjo.
Pastiras deimantas – tas buvo nė kiek nešlifuotas,
Juto didžią, be saiko vienok, jis savo vertybę.
Krikštalas mūsų varsoms įvairiomis kiek galint spindėjo,
Džiaugės, linksminos, jogei pirmas pakels jį praeivis.
Taip ir nutiko. Krikštalas tapo praeivio pakeltas,
Deimantas dulkėms tuo tarpu užraustas ant amžių.
　Ir tu, mielas keleivi, panašių pavyzdžių patyrei:
Talentas, dora su mokslu tampa nesykį užmirštu,
Kad šiaudų ant urėdo draugijoje kūlį pastato.

Dar keletas pavyzdžių.

MANO KANKLIAI

O, kankliai mano brangūs, dainininko turtas!
Ramioj kertelėj glūdžiant, kur šiaurinis vėjas
Tiek daug nevirkdo girių, viesulais užėjęs,
Man pajautos atbudo, prigimties įkurtos.

Kaip tik stygas nepratus ranka palytėjo,
Balsai iš lengvo tylūs ir meilūs pasklido;
Mačiau, kaip dainų angels prie manęs nuskrido.
Širdis pajuto ugnį – ašaros riedėjo.

Ir štai dabar aš, dainius, sveikinu žvaigždelę,
Šviesios aušrinės laukiu su linksmybės širdžia.
Mane padangėms plaukdams tylus mėnuo girdžia,
Kada užtraukiu skardžią nuo širdies dainelę.

O jei kartais suskausta man baisiai krūtinę,
Aš pamylėtus savo kanklius pasiėmęs
Ir akį į padangę verkiančią atrėmęs,
Dainuoju – ir gegužio švinta man aušrinė.

Skambėkit, mano kankliai, jūs mano brangybe!
Visa jūs mano sielos laimė ir paguoda.
Kaip jūs man niekas tokio džiaugsmo čia neduoda.
Ir ašara prie kanklių turi man saldybę...

„Žinyčios" 1902 m. 4–5 nr.

ŠIENPJOVIO DAINA

Linksma šienpjovėliui
Pjaut žalias šienelis,
Linksmina paukšteliai
Mano kietą dalį.

Jau aušrelė šypso –
Užtekės saulytė!
Pasiėmęs dalgę,
Eisiu į gojelį.

Nors galvužė svyra,
Ieško pasilsėlio,
Bet aš – šienpjovėlis,
Reikia prakaituoti!

Pasipustęs savo
Aštrią skudrunėlę,
Nuverčiau kaip rūtos
Šimtą pradalgėlių.

Man plati krūtinė
Palengvėl alsuoja.
Dieve, duok sveikatos,
Žolelės priskinsiu!

    Ai, žibo sužibo
    Už žalios girelės,
    Skaisčioji saulutė
    Žemai užtekėjo.

Čiulbo, oi, sučiulbo
Margieji paukšteliai,
Ir rasa sužvilgo
Skaisčiuos žolynėliuos.

    Linksma šienpjovėliui
    Pjaut žalias šienelis –
    Linksmina paukšteliai
    Mano kietą dalį...

MANO ŠIRDŽIAI

O, širdele bėdinoji,
Ko taip liūdi, ko vaitoji?
    Pakentėk, nurimk!
Reikia vargti čia ant svieto,
Neaplenksim kelio kieto,
    Sunkią naštą imk!

Čia ant žemės, čia taip šalta,
Širdžių tiek ledais sukalta, –
    Šilumos bent kiek!
Dega meilė, deg ugninė,
Ji sušildo man krūtinę –
    Man gana ir tiek!

Meilė duod man aukštą norą:
Širdyse gaivinti dorą,
    Kiek galiu, stengiuos;
Draug su broliais aš dejuoju,
Su jais verkiu, jiems dainuoju,
    Raminu varguos.

O, širdele bėdinoji,
Ko taip liūdi, ko vaitoji?
    Dar bent kiek palauk.
Kai užšvis kita aušrelė,
Praskambės sena dainelė,
    Tik nenuogąstauk!

Tarsi: Tėve, aš mylėjau,
Dirbau beldžiau, kiek galėjau,
Teko man čia vargt!
Teko teko jau kentėti –
Laikas kūnui pasilsėti,
Akeles užmerkt.

PANTUKAS[29]

Anykščių šilelio akmuo

Būk sveikas, o Pantuke, milžine senovės!
O kas iš smertinų tą žilą laiką mena,
Kai ant tavęs lietuviai dovenas kūreno –
Kada pilna tėvynė buvo galios šlovės!

Štai stoviu pakeleivis, brylių nusiėmęs.
Ne tai, kad prieš šventumą – bet prieš daiktą seną,
Kurs tiek man atminimų prote išaukleno:
Lietuvninkai kaip eglės, kaip su priešais rėmės.

Arčiau tavęsp prieisiu, milžine tėvynės!
Iš kur tu pelenuotas ir krauju rasotas?
Bene vaidelė auką čia naujai nudūrė?..

Ne, milžine! Tai brolių... kraujas šios gadynės:
Tai priešas, mūsų laisve iki šiol nesotas,
Ant aukuro tėvynės laužą mums sukūrė!

1410–1910

Praslinko amžiai, lyg būti nebuvę.
Galiūnai ilsis už laisvę kariavę,
Nuo „juodo Kryžiaus" brolių paliuosavę,
Nugriovę priešų pikčiausių vergovę...

Praslinko amžiai... Ką pergalė davė?
Prieglobstin „brolių" anūkai pakliuvę...
Nebteko žado... Garsieji lietuviai,
Didvyrių sūnūs – bernauja „Warszawie".

Praslinko amžiai... Nuo Žalgirio lauko
Dvasia pakyla pratėvio Galiūno.
Ji ragin sūnus į naują imtynę...

Štai linksmi gandai pavasario plauko:
Kelias sodietis, kurs tamsoje tūno –
Žalgirį mini atgimus tėvynė!

1914.VII–9. „Draugijos" N 42[30].

ATĖJO VELYKOS

Kelkis, lietuvi! Jau gana miegoti!
Pradeda švisti – laiks į darbą stoti!
Štai mokslo laukas neužsėtas, dykas...
Kelkis, lietuvi, atėjo Velykos!

Nors šiaurys dūksta, bet tu nebijoki,
Oras blaivesnis – tu į darbą stoki!
Kas kad dar tamsu, dunkso girios plikos...
Kelkis, lietuvi, atėjo Velykos!

Kelkis, varguoli, kurs tiek snaudei metų
Po sparnu savo ponų biurokratų!
Imkis už mokslo, štai kame dalykas!
Kelkis, lietuvi, atėjo Velykos!

Kėlėsi Kristus. Didžturčiai valdovai
Ir vargšai būrai šiandien lygūs ponai!
Kas kitaip skelbia, tasai apgavikas!
Kelkis, lietuvi, atėjo Velykos!

Kėlėsi Kristus, vergus išvadavo,
Žuvo tamsybė, šviesa viršų gavo!
Švieskis, artojau – tavo žus skriaudikas...
Kelkis, lietuvi, atėjo Velykos!

1907. „Draugijos" N 5.

Nuo trejų metų M. Dagilėlis persimetė į politikos sakmių žanrą, ir tai jam itin gerai vyksta meno atžvilgiu, nežiūrint asmeninio jo nusistatymo. Štai keletas paskelbtų „Panevėžio Balse" 1928 metais.

Skelbia ir lyrikos. Ir ji labai kitokia neg aprašytoji prieškarinio laiko. Ji daug gilesnė arba tiesiau pritaikinta kaimiečio sielai.

ŠIKŠNYS

Seniau su paukščiais žvėrys karą darė
Ir trukšmą didelį ir nemalonų varė.
Šikšnys, norėdamas visiems įtikti
Ir kvailiu taip pat nepasilikti,
Visaip jis veidmainiavo:
Tai paukščiu – paukščius ginti stojo,
Tai vėl pele – prieš paukščius jis kovojo –
Ot, tarsim, šoko ten, kur uždarbio sau matė.
Nutiko, jog aikštėn iškilo ta niekšystė,
Ta šikšnio judošystė.

Vieni tuoj ir kiti paėmę jį iškeikė.
Kaip matome, ir šiandien šikšniui reikia
Nuo paukščių, gyvulių bendravimos atstoti
Ir tik nakčia bei sutemoj lakioti.

Ne vienas valdininkas – tai plačiai patirta –
Jau iš pelės šikšnosparniu pavirto...

„Panevėžio Balsas" 1928 m. 38 nr.

ARKLYS IR BIZŪNAS

Policininko žirgas gyrės
Esąs labai protingas ir prityręs,
Gerai numanantis jojiko kryptį,
Kur trauktis ir ką pult ir trypti...
Bizūnas tarė kabantis prie balno:
– Turi tu protą, betgi man jį skalną;
Kai aš per šoną tau užtvoju –
Tau protas! tu sakai: jau joju!..
– Nutilk! – policininkas ėmęs įsikišo,
Kuris bizūną sau nuo balno rišo:
– Arklys, bizūnas – neprotingi,
Tiktai ministerio įsakymai reikšmingi:
Jei jie be proto – aiškinti nereikia –
Jie pirmenybę arkliui ir bizūnui teikia.

Pandėlys.
1926.XII.7 „P. B." 39 nr.

LIETUVIS IR KOMUNISTAS

Lietuvis kartą klausė komunisto,
Įsikarščiavusio marksisto:
– Kam jūsų mokslas yr naudingas?
Čia komunistas iškalbingas
Sustojo,
Pagalvojo, sėdęs parymojo
Gal kokią valandą
Ir sako: – Velnias jį ten randa!
Bet žuvus carui,
Tikrai naudingas komisarui!..

Pandėlys.
1926.XI.18 „P. B." 47 nr.

NAUJAKURYS

Kažkoks naujakurys nusprendęs laukus arti.
Reik tiesą tarti:

Dažnai naujokams šitaip atsitinka, –
Netikusius prie arklo traukikus parinko,
O būtent: šunį, vilką, katiną ir lokį.
Ir tu parink būrelį tokį!
Žiūrėk, kai šuva velka – katinas sulaiko,
Lokys nagais įdrėkst pačiam artojui taiko
Ir skersas vis į mišką žiūri,
O vilkas tyko, ką pasmaugti turi...
Arimas nė iš vietos!
Artojas mato, jog neišvengs dalies sau kietos,
Bebėgdamas lauku tik šaukia: „Bėda, bėda!
Su tais galvijais arti: šieno jie neėda..."

Politikoj varydami prakeiktą barą,
Panašią žmonės koaliciją sudaro.

Pandėlys.
1926.XI.18.

MYKOLAS BIRŽIŠKA

IR SUTAPO SU SAVO TAUTA...

(Minint 25 m. sukaktį prof. Mykolo Biržiškos mokslo, politikos ir visuomenės darbo.)

GERBIAMAS PROFESORIAU SOLENIZANTE!

Bet kuriai visuomenei nemaža džiaugsmo susilaukus kurio savo darbininko vadinamojo jubiliejaus; tos progos pasigavusi, ji pati apžvelgia ilgėlesnį savo pragyventą laiką, tą, kuriuo šis ar tas daugėliau prisikrovė nuopelnų. Taip natūralu ir jokiu būdu netuščia, kad tos progos pasigavus pareiškiama prasišovusiam aikštėn savo nariui pagarbos ir dėkingumo. Joks rimtas visuomenės darbininkas nepavydės savo visuomenei to džiaugsmo, dėdamasis kuklumu ir pasišalindamas tam laikui iš viešumos. Ypač nepavydės to džiaugsmo mums, kurie vos tepradedame savom kojom vaikščioti dar nepramintais savaimingos kultūros keliais. Prašom ir dabartinį solenizantą nepa-

bėgti iš mūsų susirinkimo ypač dėl to, kad aš, kiek tesėdamas ir išmanydamas, stengsiuos objektingai konstatuoti darbo genezį, o ne panegyriką sakyti. Ketindamas paliesti kiek asmeniškai intymiškų ir šeimyniškų dalykų, aš tyčia paties nesiteiravau, nors su nieku nesislepiu, viską viešai darydamas. Aš pasitenkinau vien tuo, ką pats esu pastebėjęs, kokių išvadų pasidaręs per tą ilgoką pažinties laikotarpį su juo ir su jo šeima.

GERBIAMIEJI DRAUGAI, PROFESORIAI IR STUDENTAI!

Susirinkome paminėti pirmojo, sidabrinio, jubiliejaus, kaip populiarus mūsų Almae Matris[1] ordinarinis profesorius Mykolas Biržiška darbais susižadėjo su lietuvių tauta. Jo dvidešimt penkerių metų mokslo, politikos ir visuomenės darbai tebėra mūsų akyse, tai apie juos pačius kalbėti nėra reikalo. Lygia dalimi nė apie pačius jo gyvenimo etapus: šiuos plačiai paskelbė mūsų spauda. Žiūrėk kad ir „Studento" 7 nr., „Lietuvos Aido" 201 nr. ir k.[2]

Kur kas įdomiau pasekti pradžių pradžia, kurie tautos ir gyvenimo veiksniai padarė mums to tipo veikėją, kokį matome Mykolo Biržiškos asmenyje; būtent sveikos dvasios tipą.

Šiuo pasakymu prašom nepasityčioti. Aš kalbu toli gražu ne paradoksais. Prof. Mykolas Biržiška itin patvarus, daugeriopai produktingas veikėjas. Jam lygių šiuo atžvilgiu gerai pasidairę savo tarpe terasime; ne tiek dėl to, kad iš viso nesame šarpuolių darbštuolių tauta, kiek kad laiko ir politikos sąlygos neleisdavo mums dvasiškai normaliai bręsti ir auklėtis. Dėl to didumas mūsų nesame reikiamoje produktingam ir sveikam darbui psichinėje pusiausvyroje. Daug tepadirba žmogus, turįs gerą „apetitą" dirbti, savo dirbamojo darbo nesibodėjęs; vadinas, turįs visai sveiką, normalų dvasinį aparatą.

Yra nemaža pažymėtinų ir įsidėmėtinų prof. Mykolo Biržiškos gyvenimo aplinkybių, kurios teigiamai jį paveikė. Joms visoms susekti ir išnagrinėti reiktų gilesnės studijos. Aš tesugebėsiu pažymėti ir pareikšti vos keletą lengviau iš šalies pastebimų.

INTELIGENTŲ ŠEIMA

Prof. Mykolas Biržiška eina 47-tus metus[3], bet spaudoje mokslo ir publicistikos darbais ėmė rodytis 22-ais savo amžiaus metais. Kitur tai normalu; mūsų buvusiomis gyvenimo sąlygomis tas tepasirodydavo tokiame amžiuje mokslui ir principams reikšti pribrendęs, kam teko retoka laimė gimti ir augti inteligentų šeimoje; vadinas, anksčiau pradėti stiprinti savo inteligencija. Aš pats pradėjau rašyti 21-mais metais, bet, pamėginęs dvejetą metų, pasijutau dar nepasiruošęs tam darbui ir griežtai lioviausi keletai metų[4]. Besugrįžau 26-tais m. amžiaus. Šiuo atžvilgiu prof. Mykolas Biržiška buvo laimingesnis už kitus mus, lietuvius. Jo tėveliai abudu buvo aukštojo mokslo: tėvelis medikas, motutė pedagogė. Itin laimingas profesijų susiskirstymas vaikams gerai auklėti – fiziškai ir dvasiškai.

Patekę į gimnaziją trys inteligentiški Biržiškiukai, kurių vyresnysis, vadas ir pavyzdys, buvo Mykolas[5], lengvai eina vidurinį mokslą, nevargdami, niekur nesuklupdami. Tai labai svarbu formuojant savo būdą. Niekados tiek neprinervinama, kiek vaikščiojant pamokų nepasiruošus, nesant tikram savo žinojimo, kenčiant moralią dėstytojo inkviziciją. Bloga, kai kantrusis dėstytojas per nevalią pešiojas šiokių tokių žinojimo likučių, kad galėtų tai nors trejuke pažymėti; dar blogiau, kai nekantrusis tyčiojas (izdevajetsia) iš nemokėjimo per pamokas ar per egzaminus. Šiais atvejais sudrikinti nervai nebeatsitaiso per visą amžių. Rusų pedagoginė literatūra turi aprašiusi aukštos rangos generolą, bene akademijos profesorių, kurs pusryčiaudamas imdavęs lėkštėmis svaidytis tais būtent rytais, kada pasapnuodavęs tebesąs gimnazijoje, tebeatsakinėjąs pamokas ar tebekvočiamas ir tebežeminamas pedagogų.

LAIKU ĮSIGYTI PRINCIPAI

Mykolas Biržiška lavinas ir bręsta laisvai, ramiai, normaliai. Tai padeda jam anksti sveikai susiorientuoti gyvenimo situacijoje. Čia turime aukštai pagerbti jo tėvelius, kad jie to proceso

nesutrikdė savo užmačiomis, kaip tai darydavo kiti tėvai to pat luomo, tos pat kultūros.

Biržiška – tėvas – buvo tikras šilališkis žemaitis, biržių gyventojas, biržiškis; tos pavardės yra ten ir daugiau. Pereitų laikų nutautintinė kultūra bent lietuviškas pavardžių galūnes vertė šiaip ar taip pakeisti, kad slaviškiau skambėtų. Tai ir Biržiškis – bajoras gavo vadintis: Biržiško ar Biržiška. Tai mažmožis.

Motina – panevėžietė lenkė Rodzevičiūtė[6]. Abiejų tėvų gimta namų kalba – lenkiška; motinos vien tiktai lenkiška, tėvo – šalia žemaitiškos; abiejų gimta kultūra – lenkiška ir rusiška, su žymia prevalencija pirmosios: rusiškoji kultūra netesėjo anuliuoti lenkiškosios ir paimti šios vietą. Lietuvos bajorus, tiek grynus, etniškus lietuvius, tiek su didesne ar mažesne lenkiškojo kraujo priemaiša, stipriai veikė lenkų katalikų politikos idealai. Lietuvos lenkai, lietuvlenkiai ar dar kitaip paskui šaukiami, didžiavosi savo prasimanytu pasivadinimu: gente lituani, natione poloni[7]. Čia būtų pravartu kartais pridėti: protu ir privatiniu gyvenimu laisvamaniai, gi viešuoju, visomis tradicijomis katalikai, tų tradicijų negriovėjai – diplomatiniais sumetimais.

Biržiškus tėvus bajorus lietuviškoji kiltis ir rusų auklėjimas tiek niveliavo, kad jie tesėjo nebepasiduoti tautiniam ir socialiniam lenkų psichozui. Lenkų ar rusų kultūra Biržiškams tėvams buvo priemonė jaunajai kartai „žmonėmis" daryti, o ne vergavimas toms kultūroms.

Jei Biržiškai tėvai būtų buvę be savų idealų, apie juos šioje vietoje ir šiuo atsitikimu nebūtų tekę nė kalbėti: negi dėsi kam nuopelnu to, kas savaime yra pasidarę. Laimei, Biržiškai tėvai, primo[8], abudu buvo ištikimi, sąmoningi katalikai, neišverčiami iš katalikiškos gyvenimo vagos ir bažnytinės praktikos nė tokiais gyvenimo faktais, kurie kitus „bedievius" padaro. Nutylėsiu kieno; patys suprantate, kad man nepatogu tai konstatuoti; secundo[9], buvo aukštos lenkiškos politiškos orientacijos, ypač motina.

Taip dalykams stovint, labai nuostabu, kad kai vaikus pagavo visai kitokia neg tėvų laiko dvasia, laisvės, dvasinės ir socialinės revoliucijos dvasia, tėvai nereagavo prieš. Lietuviškuose

Šiauliuose, kur Biržiškiukai mokės, šitoji dvasia gavo objektą – pavergtą ir kultūriškai taip skriaudžiamą tautą, kaip nebuvo skriaudžiama jokia kita iš šimto vienuolikos Rusijos imperijos tautų.

Jaunieji Biržiškai su tolygiais kiltimi ir sociale būkle Šalkauskais, Bytautais, Šilingais[10] ir kitais susiorientavo lietuviškai ir – kitas stipriau, kitas silpniau – socialistiškai; bet tik iš pradžių; paskui tai bent kiek pakitėjo. Rodės, susidūrimas su tėvais, konservatoriais katalikais ir lenkais patriotais, bus neišvengiamas Biržiškuose, kaip jis buvo neišvengiamas tarp tėvų ir vaikų ir kitose dėl kitokių priežasčių šeimose, net tose, kur skirtumai nebuvo tokie žymūs. Čia Biržiškuose senoviškumas galėjo atsistoti prieš moderniškumą, konservatizmas prieš pažangą, du tautiškumai vienas prieš antrą, religija prieš laisvamanybę. Biržiškai tėvai turėjo jaustis, aš juos pažindamas tuo visai neabejoju, užgauti giliuosiuose savo jausmuose, ir vis dėlto, tai dar nuostabiau, kapituliavo jaunajai kartai. Taip pasielgti tegalėjo labai plačių nuomonių, gilių protų inteligentai; tokie tik tesėjo tarti savo ainiams: jums teks gyventi naujaisiais laikais, tai ir orientuokitės naujoviškai; mes, kitoniškų laikų padarai, jums ne teisėjai...

– Norėjau savo vaikus išauklėti gerus katalikus, o jie išaugo laisvamaniai; norėjau padaryti juos stiprius lenkus patriotus, o jie pasidarė stiprūs lietuviai patriotai, – guodės man prieš keliolika metų pati motina, bet šypsodamos, matyt, nebeskaudžiama širdimi, visai nebeturėdama į savo vaikus pretenzijų, kam jie – neklaužados. Nieko nepadarysi: laiko aplinkybės savaip veikia jaunąją kartą.

VAIKAI ŠVIEŽINA TĖVUS

Taip ir vėl nesudriko jaunųjų Biržiškų moralė pusiausvyra dėl tautiškųjų ir sociališkųjų idealų. Nepagedo nė santykiai su tėvais. Anaiptol, tėvai, kontroliuodami socialinį ir moralinį savo vaikų veikimą, tegalėjo visu tuo džiaugtis, gėrėtis ir laiminti juos, kad savo aukšto mokslo ir prašmatnių gabumų nepavar-

tojo egoistiniams, o dar pikčiau – žalingiems tikslams; savo darbu kuria, ne griauna. Matė jautė esant ir būsiant tokių, kurie su jų vaikų principais ir darbais nesutiks, bet nebūsiant tokių, kurie jų negerbs.

Naujaisiais tautiškais ir sociališkais idealais jaunieji Biržiškai pašviežino ir savo senuolius: buvusieji Lietuvos lenkai dabar savaime tampa jau deklaruoti Lietuvos lietuviai. Iki šiol liaudžiai terezervuojama lietuviška kalba Biržiškų namuose pamažu įgyja pilietybės teisių, lygių su lenkiškąja; ne pasiafišuoti pažangumu, bet esmiškai. Ir atsirado dar viena lietuvių inteligentų šeima, viena iš pirmųjų, kurios davė jaunų darbininkų lietuviškos kultūros srityje, naujų kovotojų dėl savų, dabar jau lietuviškai tautiškų teisių. Taip tatai tikrų žemaičių bajorų kultūros lenkiškumas nėmaž nepakenkė jų vaikų kultūros lietuviškumui.

Seniesiems Biržiškams bajorams neteko dėl to griaužtis. Šiaip ar taip, lietuvybė jiems buvo artimesnė už rusybę, o vaikų lietuviškumas kaip tik ir gelbėjo juos nuo rusiškumo, kurio taip nemėgo ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos bajorija, tiek daug rusų imperializmo nuskriausta. Aiškiai matės vaikus neskęstant rusicizmo tvane kaip tik dėl to, kad jie buvo nusitvėrę lietuviškosios išsigelbėjimo lentos, ne lenkiškosios; buvo paėjėję kitoniška kryptimi.

Šeimyniniuose Biržiškų santykiuose paskui matome retoką pasireiškimą, kad dvi kartos – pilnai patenkintos viena antra, kad abidvi, jaunuomenei tarpininkaujant, įsipareigoja šviežiuosius, kilniuosius žmonijos siekimus. Socialinis liberalizmas, nebespaudžiamas aklo konservatizmo, padarė, kad senieji ir naujieji Biržiškai bajorai iš širdies džiaugės matydami, kaip viena dalis žmonijos, lietuvių tauta, sparčiai bręsta, iki pasijuntant nebe vergais kitų, iki pasiilgstant laisvės, pirma tik kultūrinės, o paskiau ir politinės, kuri turėjo ateiti tiesiojoje konsekvencijoje iš kultūrinio subrendimo.

Biržiškai nebuvo tie vieni bajorai, prisidėję prie Lietuvos krašto didumo, prie liaudiškosios Lietuvos. Jie tik padaugino Petkevičių, Pečkauskų, Putvinskių, Ivanauskų, Landsbergių, Bukantų, Kymantų ir didelės daugybės smulkiosios ir vidutinės turtais mūsų bajorų šeimų. Tai buvo faktų įrodymas Vladislovui Gizbert-Studnickiui, redaktoriui „Naród a państwo"[11], ir jo artimiesiems, kad lietuvių tauta – „naród, nie sam lud"[12], nes... be ko kita, turi ir savąjį bajorų luomą. Pasenusi tai socialinė lenkų ideologija; aš už ją savo galvos neguldau: tepažymėjau atsitiktinai, kas kitą kartą buvo aktualu, ką šiaip ar taip lietuviškoji demokratija gavo griauti.

Aš Biržiškų ir kitų mūsų visuomenės darbininkų asmenyje tematau eilinius socialinius darbininkus ir vienodai džiaugiuos, bet kur aptikdamas gerų darbininkų.

Šieji dalykai pažymėtini ne man, bet visam mūsų bajorų luomui. Kad jis, bent jo didumas, nebūtų apsvaigęs lenkiškuoju valstybiškumu, kad būtų laiku savo širdimis pajutęs aną garbingą žmonišką pareigą šokti pulti talkon bet kam laisvėjančiam, – kokia skaistybe dabar jis žibėtų mūsų visuomenės priešakyje, kokia pagarba lietuvių tauta būtų gaubusi jį savo krašte, kaip garsinusi ir gyrusi pasaulio demokratijos akyse!!! Aggi buvo jam, tam Lietuvos bajorų luomui, siūlijama tautos vadovybė labai pigia kaina: „tylko bądźcie naszymi" – tik būkite mūsų, ne svetimi mums atėjūnai! Deja, jam pačiam; drįstu sakyti, deja, ir mūsų tautai: jos apšviestasis, kultūringasis, turtingasis, na, aukštasis luomas atsakė: „Przenigdy!"[13] – amžindien ne! Ir nebeteko po savo kojom pagrindo. Jei mūsų bajorija laiku būtų sudemokratėjusi, kaip sudemokratėjo Biržiškai ir kiti paminėtieji, šiandieną Mykolo Biržiškos asmenyje gal būtume šventę garbingą visos mūsų bajorijos ilgėlesnių metų darbuotės sukaktį. Tikrai skaudi Lietuvos, Latvijos, Estijos bajorijoms žemės reforma taip pat būtų, abejoti netenka, paėjėjusi visai kitokia kryptimi, jos ir jos valstybių naudai.

Man rodos, visas prof. Mykolo Biržiškos mokslinis ir visuomeninis veikimas bene bus daugiausia pagrįstas paminėtaisiais veiksniais.

SOCIALISTINĖ KRYPTIS

„Revoliucijos banga daugumą vyresnių gimnazistų įtraukė į socialdemokratų partiją, nes kitokios nė nebuvo", – sako Petras Klimas, minėdamas savo išeitos Marijampolės gimnazijos sukaktį. Žr. „Lietuvos Aido" Nr. 197–9[14]. P. Klimas – beveik amžininkas M. Biržiškos; ir jis šiemet sukako 20 metų, kaip dalyvauja raštijoje. Tai tą patį galima pasakyti ir apie Šiaulių gimnaziją Biržiškų laiku. Ta bendra neišvengiama būtenybe ir Mykolas Biržiška su draugais labai anksti tampa marksistai. Reikėjo laukti, kad jis taps internacionalistas ir ten pastoviai švies teoretizuodamas socializmą. Ag jis taip ir darė. Studentavimo laikais jis rašo vien tik socialistų laikraščiams ir kalendoriui: „Naujai Gadynei", „Žarijai", lenkiškam „Echo"[15]. Net pats su A. Janulaičiu[16] redaguoja, visą trečdalį prirašydamas, „Visuomenę"[17].

Šiuose raštuose mums netenka pažymėti ką nors itin charakteringa. Vargu bau ir pats autorius dabar taip aukštai tebevertina anuos pradedamuosius savo darbelius, kaip kitą kartą vertino savo „Visuomenę", kuri buvusi „przynajmniej choć jedno porządne pismo litewskie"[18]. Tiesa, lietuvių laikraštija tuo laiku dar nebuvo rimtai pasireiškusi.

Kuriam laikui praėjus, ir pačioje lietuvių socialdemokratų partijoje Mykolo Biržiškos kaip ir nebeliko. Čia būtų ilga kalbos, kodėl jis tuo tarpu nebeaktingas socialdemokratas, bepalikdamas tačiau jų šalininkas. Šiandien aš jį tebesivaizduoju apsigimusį tautinės ne intertautinės krypties visuomenės darbininką. Šiuo atžvilgiu M. B. tipas. Šios rūšies žmonių, aplink apsidairę, mes ir daugiau aptinkame. Netoli siekiant, buvęs partijos narys prof. Augustinas Janulaitis, arti stovėjęs, nors partijoje nebuvęs, prof. Mykolas Römeris[19]; o toliau pasiekus, daug daugiau, visi buvusieji maskviečiai aušrininkai („Aušrinės" grupė)[20] ir k.

Šita mūsų tautiečių ar tik piliečių grupė, išbandžiusi gyvenimą, susiorientavo iš antros pusės. Būtent kai socialdemokratija, ta, ortodoksinė, nuo didžio siekia mažo, padėdama susidaryti internacionalui, jo gėrybėmis stengias aprūpinti ir atskiras palaidas tautų tauteles, tai mūsų visuomenininkai M. Biržiškos tipo, jei jie dirbtų grynai romantiškai idėjai, pasakytų: rengiame atskiras tautas, kad jos, patobulėjusios kultūroje, tiktų Europos internacionalo šeimai. Vadinas, priešingai, nuo mažo siektų didžio. Nuo tokio „socializmo" ir aš, tautininkas, nesikratyčiau, nes jis ištikimai tarnautų savo tautai, keldamas jos kultūrą, o ateitį palikdamas būsimųjų laikų konjunktūroms, – tuo pasinaudoti, kas faktinai sugebės duoti, ne vien žadėti, maksimum gerovės ir moralės sveikatos.

PILIETIŠKUMAS

Aš čia bent kiek paliečiau gerbiamojo Jubiliato intima arcana[21]; tai galima padaryti: veikėjas pats viešumoje rodos. Negi paslapčiomis ir negi pro rakto kiaurymę tai darau. Gilinantis į arcana, galima būtų manyti, kad socializmas, ant prof. M. Biržiškos ir kitų jam lygių, yra tik antplūdis, laiko bangų nešamas, o gimtąjį pagrindą sudaro, ir jis palieka nėmaž nepajudintas, tautiškumas. Jei šis terminas būtų kam abuojas, kaip atmenąs per didelį jo išaugimą, kada jis visa kita pradeda jau nukalėti, tai galima jis pakeisti kitu, priimtinesniu pavadinimu – tos vietos pilietiškumas. Mėsa ir kaulais iš tos vietos molio, visa savo psiche iš tos vietos etninio gaivalo M. Biržiška ir jam lygūs nė nepajėgtų nutolti nuo gimtos srities ir nutolti kažin kur į svetimybes. Tos rūšies piliečiai, kilus to krašto revoliucijai, pirmieji imasi ginklo ir stoja ant barikadų; tos rūšies žmonės ir be revoliucijos stoja priešakyje savojo vadinamojo užpečkio, savo krašto reikalų priešakyje ir gina juos aukštesniu savo išmanymu ir instruktuoja minią, kad ji būtų išmoningesnė. Tai visai nereiškia, kad jie siekia vadovybės. Ne! Jie tik didieji savo visuomenės darbininkai, kuriems per ilga tiek pat bus garbės atiduota, tiek pat įvertinta, kaip ir vadams. Net daugiau, nes

vado uždavinys ir rolė laiku apibrėžta, o vyriausių visuomenės darbininkų rolė neturi pabaigos. Tam dalykui itin charakteringas prof. Jablonskio išsitarimas prieš Vincą Kudirką.

– Ar Vincą Kudirką demokratai varpininkai laikė savo lyderiu? – paklausiau.

– Ne! – nesvyruodamas atsakė, – jis tik daugiau už kitus rūpinosi demokratiškaisiais tautos dalykais.

Vyriausias darbininkas, ne vadas. O Vincas Kudirka šiandien vis tiek tautoje dominuoja, pirmąją joje vietą pelnęsis pagrindiniais, pozityviais darbais tautos kultūrai. Be to, tas vienas lyderiavimas nebūtų ilgai išlaikęs aukštumoje.

VADAS

Ir prof. Mykolas Biržiška iš viso tėra vyresnysis tautos darbininkas, ne vadas; darbštuolis, pats dirbąs, ne komandierius, ne užvedėjas kitiems darbo. Tačiau kurį laiką jis buvo tikras vilniečių vadas, pareiškęs tiek takto ir tiek diplomatinio nusimanymo, kiek gana tikrajam diplomatui. Tai buvo pradžioje varžytynių dėl Vilniaus, 1919–20 m. Tam įrodymų, ir labai gausių įrodymų, ieškokis trijuose jo leidiniuose „Na posterunku wileńskim“: I – 127, II – 158, III – 202 p.[22]; viso arti 500 p. publicistikos straipsnių, kuriais jis dėl Vilniaus kovojo su lenkais okupantais savo leidžiamuosiuose laikraščiuose: „Głos Litwy“ nuo 1919 m. V-15 d. – XI-1 d., o šį uždarius, „Echo Litwy“ iki 1920 m. VII-14[23]. Įdomi tai istorijos medžiaga ano laiko, o gal ir dabartinio, lenkų-lietuvių santykiams parodyti, nors rašyta paskubomis, nakties metu, per dieną privargus kitus visokeriopus darbus bedirbant. Tos rūšies literatūros mes teturėjome vieną leidinį: „Ze stosunków litewsko-polskich“. Głosy Litwinów. Audiatur et altera pars. Wydane staraniem J. K. (Jono Kriaučiūno)[24]. Warszawa, 1907 r., 231 p., in 8° maj.[25] Ir dabar įdomu skaityti, kaip Mykolas Bižiška, kaip jį apgailestaudami lenkai vadindavo „ten litwin o polskiej kulturze i w dodatku szlachcic“[26], iš visų pajėgų stengės išlyginti kelią tų dviejų valstybių ar bent tautų susipratimui (I, 3)[27]. Jo uždavinys

čia buvęs: 1) iškelti aikštėn „nici wiążące Wilno stołeczne z całą Litwą, z Litwą budzącą się do życia niepodległego"[28] (4); 2) „szczera praca demokratyczna, zespalająca wszystkie narodowości Litwę zamieszkujące i podporządkujące „sprawę wileńską" interesom całej Litwy demokratycznej[29] (4); vadinas, kova dėl ištisos Lietuvos, o ne dėl kurio atskiro jos luomo. „Precz z podwórkami: niech będzie jeden plac duży, obszerny, na którym swobodnie i wygodnie pomieścimy się wszyscy"[30] (9); 3. „Wilno nasze, to śliczne, kochane Wilno!" (9), „gdzie każdy ulicznik wileński czuję się (zbałamucony) wyższym od najinteligentniejszego litwina"[31] (19); tad 4) „Mówiąc z litwinami, możecie podsuwać rozmaite „sojusze wojskowe" lub pewne porozumienie polityczne", lecz nigdy – uniję!"[32] (17), nes „gdy do litwinów zwracają się polacy z propozycjami unjowemi, federalistycznemi lub innemi, jedną zwykle słyszą odpowiedź: „Nie wierzymy! gdzieście byli przedtem?"[33] (19)

Politikos programa, matome, nesukta, kuo liberališkiausia, bet griežtai apibrėžta; ta, kurios konsekventingai iki šiol tebesilaiko visos mūsų valdžios. Jokių nusileidimų, kova dėl Vilniaus iki galo, iki laimėjimo!

Prof. Mykolo Biržiškos vadovybė Vilniuje buvo tiesi. Iš jos lenkai mokės pažinti lietuvius – ar jie pasiduos vyliam, ar ne. Mūsų respublikos vadai prof. M. Biržiška pasitikėjo ir, kada teko Suvalkuose pabaigtinai derėtis dėl Vilniaus 1920 m. liepos 12 d., jį pasiuntė[34].

Prof. M. Biržiška vadovavo Vilnijos lietuviams lietuviškai valstybiškai nusistatęs. Juo malonesne širdimi jis tai darė, kad ta Vilnija ir šiaip jau buvo artima jo širdžiai: jis vedęs vilnietę lietuvaitę, lenkiškos kalbos, kaip ir jis pats pradžioje, Bronislavą Šėmytę[35], kuri betgi buvo lietuviškai susiorientavusi ir pritarė Mykolo B., studento, idealams; abudu lietuviškai mokės iš to pat vadovėlio, „kaip tautiškai lietuviškai apsispręsti", – iš Šatrijos Raganos „Viktutės". Paskui juokės – ta knyga buvusi pavojinga, nes, beskaitant ją, suvedusi juos į porą. Sąmoningai idėjiškai sudarę lietuvišką šeimą, Mykolai Biržiškai šiandien viena stipriausių mūsų visuomenės šeimų. O tamprūs jų santykiai

su gimtuoju Vilnium ir Vilnija kitados paskatino kauniečius pastatyti prof. M. Biržiškos kandidatūrą į Seimą[36], kad, patekęs deputatu, daugiau turėtų galios ir progos ginti „to sliczne, kochane Wilno"[37].

Tai, ką mes randame leidiniuose „Na posterunku wileńskim", yra labai daug – apie du šimtu straipsnių ir kuo ne tiek pat temų, kuriomis buvo nagrinėjami lietuvių lenkų santykiai. Vis dėlto tai tik maža dalelė prof. M. Biržiškos darbų Vilniui ir Vilnijai vaduoti. Daug daugiau dar nėra išėję aikštėn ir politikos aplinkybėmis dar negali išeiti. Mes juos žinome, o lenkai jaučia, jei M. Biržiškos buvimas Vilniuje buvo jiems tiek abuojas, kad prasimanę kliaučių ištrėmė jį už savo kordono drauge su kitais 32 lietuviais ir gudais, kurie rodės žymesni jų priešininkai kovoje.

Lenkai nebepirmą kartą pavartoja tą neriterišką kovos būdą su smaugiamaisiais Vilnijos nelenkais. 1910 m. aš pats esu prityręs to likimo, buvau ištremtas iš Vilniaus vyskupystės[38].

Prof. M. Biržiška tautos ir valstybės vado kvotimus išlaikė ir turi pasitikėjimo ateičia. Quis scit, co za górą?[39] Kas žino, kaip netolimoje ateityje virs dalykai. Prof. M. Biržiška tebėra nuolatinis pirmininkas sąjungos Vilniui vaduoti...[40] Jo politikos rolė dar nelikviduota.

PEDAGOGAS PROFESORIUS

Vis dėlto mums jis ne tuo imponuoja ar bent ne tiek. Tai tik buvo pilietinė, taip sakant, gamtiška jo pareiga – stoti priešakyje savo tautos ant ginamųjų barikadų ir būti sargyboje, „na posterunku", iki galima pabūti: dalyvauti paskelbime Lietuvos nepriklausomybės, dalyvauti pirmojoje Lietuvių konferencijoje Vilniuje ir Tautos Taryboje, antrame Ministerių Kabinete – švietimo ministeriu, pirmininkauti Vilniuje jo gi sudarytame Lietuvių komitete, kurs ir iki šiol tebegyvuoja[41], etc.

Esminis Mykolo Biržiškos dalykas – mokslas ir visai ne internacionalis, bendrasis visiems, kurio galima gauti ar duoti bet kurioje pasaulio mokslo įstaigoje, bet lietuviškas mokslas. Net tuo žaliuoju jaunystės laiku, tebestudentaujant, kada pirmon

galvon buvo dedamas Marksas[42], dar ir šiandien jo nepaniekintas, vadinas, kada jauna širdis visa atsideda pamiltam dalykui, – pro jo tarpupirščius, taip sakant, lenda gimtieji dalykėliai – tautiškas lietuvių apsisprendimas, jų teisės, literatūra ir jos darytojai nuo seniausiųjų laikų.

Jis nevaržomas veda tam tikrą skyrių M. Römerio redaguojamoje „Gazeta Wileńska"[43], tai daugiau reiškia neg jo darbavimasis socialistams, kurių, tiesą pasakius, Lietuvoje kaip ir nebuvo. Vokiškojo Forscher'io[44] atsidėjimu jis kvočia lenkų, rusų, vokiečių literatūras, seniausią jų laikraštiją, iš visur rankioja lietuvių literatūros žinių trupinius, krauna juos į didelę krūvą ir stengiasi jais nušviesti lietuvių senovės literatūrą. Kiek čia padėta triūso, kiek tam sugaišta laiko, lengva patirti ir drauge nustebti, paėmus lenkų „Wielką Encyklopedyję Illustrowaną"[45] ir rusų enciklopediją, kur buvo populiarinta tarp svetimtaučių lietuvių literatūros istorija. Iš visa to vėliau susidarė ir patiems lietuviams ilgai vienatijis, o ir iki šiol pagrindinis to mokslo vadovėlis: „Mūsų raštų istorija". I dalis ligi 1864 m. 1925 m. II leidimas, 139 p.

Dar labiau imponuoja, kaip tas pats socialdemokratas M. B. pažįsta lietuvių tautiškąsias dainas. Skaityk jo „Dainų istorijos vadovėlį", trečią leidimą 1925 m., 111 p., „Dainų literatūros istorija", antrą leidimą 1923 m. (I–1919 m.) su 385 literatūros veikalais – šaltiniais tam dalykui, „Dainų takais", „Gamtos prilyginimai lietuvių dainose" iš van der Meuleno[46]. Kiek bendra turi šitie prof. M. Biržiškos tyrimo objektai su marksizmu? Šisai jam tėra lyg namų dalykas, pačiam sau principas, o visuomenei jis beduoda šiaip jau mokslo.

Vilniuje įsteigęs Vytauto Didžiojo vardu gimnaziją ir ją vedęs, 1923 m. šiapus demarkacijos atsiradęs, vėl veda didžiausią mūsų „Aušros" gimnaziją[47]. Jis tad yra pirmas nepriklausomos Lietuvos savaimingo vidurinio mokslo pradėtojas ir drauge su Klimu[48] prie Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos sudarytojas komiteto vadovėliams paruošti[49]. Pats, be viršiau minėtųjų, parašo dar „Lietuvos geografijos" vadovėlį ir „Lietuvos istorijos pradžiamokslį"[50].

Pagaliau, kuriantis Lietuvos universitetui, taip sakant, „udarnyj batalion"[51] organizatorių argi galėjo be M. Biržiškos apsieiti? Jis dalyvauja Humanitarinių mokslų fakulteto užuomazgoje, paskui profesūroje lietuvių literatūros katedros vedėju, paskui veda fakultetą trejus metus būdamas jo dekanu, paskui ir visą Lietuvos universitetą veda, būdamas jo prorektorius ir rektorius.

Tiek ordinarinis profesorius Mykolas Biržiška yra pasinėręs šiandien į Lietuvos universiteto darbus iš viso, o dar daugiau į savo vedamos katedros reikalus. Nėra metų, kad jis spaudai nepaskelbtų vieno antro rašto iš lietuvių literatūros istorijos ir metodikos; čia „Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu", čia apie Kr. Donelaitį, čia apie Antaną Baranauską, čia „Rinktiniai mūsų senovės raštai" – medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosiose mokyklose, 1927 m., 244 p. pag. frac.[52]

Jis dėsto ką ne ką iš slavistikos, bet vis tam pačiam lietuvių literatūros istorijos tikslui. Jis mickevičininkas (žiūr. „Iš Adomo Mickevičiaus raštų", II paveiksluotas leidimas, 1927 m., 287 p.), atspausdina daugiau propagandos tikslais J. I. Kraszewskio „Dajny pieśni litewskie", 1919, 49 p., ir „Witoldowe boje", Wilno, 1919, 200 p.[53]

PAGINA[54]

Visa, ką prof. M. B. daro, mums rodos tik antriniai dalykai, antrinės jam pačiam reikšmės šalia pirminių – lietuvių tautos, lietuvių valstybės, lietuvių mokslo, – visų lietuvių dalykų tebegyvųjų ar jau nuėjusių į praeitį.

Ir sutapo prof. Mykolas Biržiška su lietuvių tauta, pirma tik potenciale jos kultūra, su snaudžiančia tauta; pakirdo drauge su ja, atliko drauge su ja visus žygius į nepriklausomybę ir dabar štai, apgaubtas meile ir pagarba, toliau dirba pagrindinį tautos ir valstybės darbą – pedagogikos ir mokslo srityse.

Tai valio solenizantas! Daug metų gyventi ir antra tiek nuopelnų laimėti sau, o naudos jo visa širdimi mylimai lietuvių tautai!

EDUARDAS VOLTERIS

Jo 70 metų amžiaus sukakčiai atminti

(Skaityta L. Universitete per iškilmes kovo 21 d.)[1]

Gerbiamasis Jubiliate! Magnifice Rektor![2] Gerbiamieji iškilmės Dalyviai!

Lietuvos Alma Mater[3] šiuo kartu sukvietė Jus, Gerbiamieji jos nariai ir studiozai, pasidžiaugti laimingai sulaukus 70 metų amžiaus sukakties seniausiojo amžium savo profesoriaus Eduardo Aleksandraičio[4] Volterio, pagerbti Jo ir Jo asmenyje jam lygių mokslavyrių, kurių mums, lietuviams, Apvaizda buvo davusi aniems sunkiesiems spaudos draudimo, tautos spaudimo laikams palengvinti.

Gražioji dabar garbinamojo Jubiliato jaunystė sutapo su pačiu sunkiuoju lietuviams laiku, 1883–1904 m., kada mes, lietuviai, ėmėm sparčiai apsispręsti tautiškai, sparčiai reaguoti į naujus iš Vakarų Europos įsiveržiančius į mus tautybės ir individualybės obalsius ir principus. Šitie 20 metų yra ir patys gausingieji Jubiliato darbais. Pilnas energijos ir pasiryžimo mokslui dirbti, jis likimo bangos buvo pastūmėtas (aš laikau tai išmintingos Apvaizdos tikslu parodyti skriaudžiamiems savo palankumą) į lituanologijos sritį ir jai, tai mokslo šakai, ištikimas paliko jau per visą savo amžių, tapo mums nebe svetimas ir pats lyg lietuviu virtęs, jei ne prigimtimi, tai visa savo siela, visa širdimi. Kuris lietuvis gavo pasekti jo darbuotę, kuriam teko maloni pareiga jam padėti, visi jį sutikdavo, vaišindavo ir palydėdavo lygu geriausį lietuvių tautos prietelį. Nemint, kodėl ir mes dabar tą patį savo palankumą jam ir gilų dėkingumą manifestuojame tautos akivaizdoje.

Darbuodamasis lituanologijos dirvoje, Jubiliatas Volteris nebuvo palaidas, tas vienas savo rūšies. Sena, istorinė lietuvių tauta, turinti istorinę ilgų amžių tradiciją, turėjusi valstybinę savo organizaciją, savo didvyrius, pagaliau išlikusią gerai konservuotą, mažai temodernizuotą kalbą, – sutelkė mūsų praeities ir dabarties pažinti didelę daugybę mokslo ir dailės žmonių. Jų skleidžiamoji mokslo šviesa ramino mus ir drąsino gyventi

ir nelygią kovą su okupantais kovoti. Mokslo šviesoje mūsų pačių liktis buvo skaisti, mes ėmėm sąmoningai elgtis, sąmoningai ginti savo teises egzistuoti, visokeriopai lavintis, mūsų pasąmonėje glūdėjo tvirtas įsitikinimas, jog mes laimėsime, jog liktis atsimainys mums geran. Tokios drąsos ir pasitikėjimo savim mes nebūtume tiek turėję, o gal ir visai nebebūtume turėję, kad ne tie mokslo vyrai ir menų žmonės. Teesie tad amžina garbė ir džiaugsmas mokslui ir menui su daile, kad jie bent vieni palieka aukščiau gyvenimo neteisybių ir visokiausių šlykščių ir net mirtingų suktybių! Prietelingi mums suomiai džiaugias, kad jų tautinės literatūros kūrinys „Kalevala"[5] daug prietelių gavo pačiai suomių tautai; mes lygia dalimi džiaugiamės, kad skaisti mūsų istorija ir senovinių formų turtinga kalba davė ir pačiai tautai tokių prietelių – akademikus Šachmatovą, Fortunatovą, Lamanskį[6] ir jų bendradarbį Eduardą Volterį. Ir šiandien dar mes negalime jų minėti nesusigraudinę, nors kai kurie jau yra nebe su mumis, jau mirę.

Taip veikė mus grynojo mokslo vyrai. O kaip jis, tasai bešališkasis, teisingasis mokslas, veikė juos pačius? Kaip Šatrijos Raganos gėlės saugo nekaltą širdį nuo piktų minčių, taip mokslas ir bet kuri dailė gina jų adeptus nuo politikos, sakiau; o pridėsiu, kad bešališkumas, kurio gerai jie patiria, verste juos priverčia stoti silpnesniųjų ir skriaudžiamųjų pusėje. Šlovingesnio dalyko už asimiliavimąsi su silpnesniais aš nežinau. Kraševskis, gudas-lenkas, kurs tačiau –

Słupy zabija,
Gdzie (Litwy) granice: murem ją ogrodzę
Od Polski waszej[7].

Baudouin de Courtenay[8], prancūzas-lenkas, kurs nuolat protestuoja, kai lenkai stengiasi kaimynus sau panaudoti, „jako materyał etnograficzny"[9]. Sauerweinas, anglas-vokietis[10], kurs vedžiojas prūsų lietuvių delegacijas į Berlyną, kovodamas už lietuvių mokyklų teises. Vokietis-latvis Volteris, kurs globoja jaunus lietuvius, kovotojus su didžiausia Rusijos imperija. Na, kas gali būti šlovingesnio? Parodykite ir daugiau tokių, „et laudabimus eos!"[11]

E. Volteris, bedirbdamas lietuviškąjį mokslo darbą, tiek asimiliavosi su lietuviais, jog rimtai ėmė abejoti, nujau, begu tik Volteriai, kilę iš Karaliaučiaus, nebus lietuvių, ne vokiečių kilties. Aš nesu linkęs tą spėjimą įrodinėti, kaip įrodinėjama lietuviškoji Kanto kiltis[12]; man svarbu konstatuoti dabartinė Jubiliato vidaus nuotaika, kuri daugiau sveria už faktinąją kiltį. Laisvai apsisprendęs lietuviu, visą savo amžių jiems paskyręs, ko gi jis negalėtų būti „lietuvis", jei jau būtinai norėtume padėti tašką ant „i"? Šiaip jau mums gana jo asmens ir jo darbų.

Mums svarbiau, kad Volteris buvo mūsų talkininkas, o ne kas jis iš tikrųjų yra. Juo svarbiau, kad tų talkininkų buvo ne per daug, kai teko mums sunkus, vargiai pakeliamas darbas – išlaisvinti tautinę kultūrą, susigrąžinti prarastąsias pilietines teises, kurios buvo pajustos esmines esant naujam mūsų gyvenimui, – sugriauti didžiosios okupavusios mus tautos tironiją.

40 metų nauja „Babilonijos vergovė"[13] – lietuvių kultūros vergovė; 1865 m. uždraudus mums spaudą, tuo metu, kai tik tik buvo nukritę baudžiavos pančiai, mūsų būklę Rusijos imperijoje darė daug sunkesnę neg rusų piliečių, neg kitų „inorodcų"[14]: mus dvigubai sunkiau smaugė monarchinė centralistinė tironija: mes buvome ir dvasios vergai, ne tik socialiniai vergai. O mes jau norėjome būti sąmoningi savo buities kūrėjai, sąmoningai dalyvauti bendroje valstybėje ir sąmoningai krauti į bendrąją žmonijos iždinę visa, ką tik turėjom originalaus savo sieloje. Mūsų tai buvo jau stiprai pajusta, ir Rusijos užmačios nudirti mums tautinį kailį ir tikybą, paversti rusais ir pravoslavais buvo jau gerokai pavėluotos, kaip pavėluotas ir mėginimas pačius rusus sutrukdyti jų progrese.

Tai buvo visa mūsų „politika". Tokiai mūsų politikai drąsiai galėjo pritarti visi, kurie tik ėmė laisvėti ar kurie, pagrimzdę į mokslą, šioje sferoje jautėsi laisvi esą. Ed. Volteriui už akių, žinoma, buvo kai kada prikišama, būk jis neišvengęs rusų politikos ir bent kiek padėdavęs jai mūsų nenaudai; bet tai netiesa, tai aš čia ištisa eile jo gyvenimo faktų įrodysiu.

Kalbėsiu: 1) apie Jubiliato kiltį ir mokslą, 2) apie jo mokslo darbus ir 3) apie jo santykius su gyvaisiais lietuviais.

I

Eduardą Volterį galėtume senoviniu būdu pavadinti gente *germanus*, natione *lettonus*[15], į *rusų* ir vokiečių mokslo iždyną nešusiu *lituaniką*. Kaip visa tai atsitiko, kaip toks konglomeratas susidarė?

Volteriai yra kilę iš Karaliaučiaus. Gale XVIII šimtmečio vienas jų, žymus laivininkas, turbūt pirklybos reikalais atkeliavo į Rygą ir čia jau pasiliko. Čia jam, matyt, pusėtinai sekės, jei nemaža savo vaikų tesėjo išmokslinti, o dvejetą net latvių pastoriais padaryti. Vyresnįjį Joną Kristupą Volterį Latvijos švietimo ministerija savo „Izglītības Ministerijas Mēnessraksts"[16] 1926 m. Nr. 1 ir 2 mini tautinių Kuršo mokyklų tėvu – „Kurzemes skolu tēvs". Jis pirmas vokiečių pavyzdžiais ėmęs organizuoti Kuršo mokyklas, pirmas sudaręs joms aukštesniąją mokytojų seminariją. Pastoriavęs Cyravoje ties Ošpūte, Liepojos apylinkėje.

Iš jo brolio pastoriaus yra gimęs Aleksandras Volteris, aptiekininkas Rygos pamiestėje Hagens kalne, šiapus Dauguvos. Vedęs savo pusseserę Matildą Volterytę, Rygos pirklio dukterį, Aleksandras davė mums dabartinį Jubiliatą Eduardą.

Eduardas Volteris tad yra gimęs 1856 m. kovo 6/19 d. ar, tikriau, 6/18, nes tada tebuvo 12 dienų skirtumo tarp dviejų kalendorių[17], Latvijoje, bet vokiečių šeimoje; tai reiškia, kaip ir pas mus, poniškoje inteligentiškoje draugijoje. Kaip pas mus aukštesnysis luomas buvo ar dėjos lenkais, taip ir Latvijoje aukštesnysis luomas buvo ar bent dėjos vokiečiais. Pastoriai daugiausia buvo gabenami iš Karaliaučiaus ar radikaliai suvokietinami patys latviai, nes jie priklausė išimtinai nuo vokiečių baronų, kurių rankose buvo bažnyčių patronatas. Visi buržujai miestelėnai privalėjo mokėti ir namie bei viešai kalbėti vokiškai. Vokiečių kalba Latvijos inteligentams ir buržujams buvo tiesioginа, įgimta, o latviška tik iš šalies paveldėta, iš liaudies, iš tarnų, kurie sudarė didumą krašto gyventojų ir pačioje sostinėje Rygoje sudarė gerą trečdalį.

Volteriai – Kuršo švietėjai – juoba buvo artimi latviams; padarytieji latvių naudai darbai paliko jų šeimai tradiciją, jog

ji yra latviška, nors to laiko sąlygomis griežtai ir atvirai apsispręsti šios, ne vokiečių, tautos esant nebuvo reikalo. Tai teko padaryti tik jų vaikų vaikui Eduardui, ir jis tai padarė gana vėlokai, patekęs... į Maskvą. Tai atsitiko subėgus ypatingiems edukacijos keliams.

Vidurinį mokslą Eduardas išėjo ten pat Rygoje vokiečių Gouvernementsgymnasium[18] 1875 m. Aukštojo mokslo eiti buvo nuvykęs į Leipcigą, kur tuolaik profesoriavo garsusis lituanologas Leskienas[19]. 1875–77 m. per keturius semestrus pas jį išklausė pilno kurso lietuvių-latvių-senprūsių kalbos, bet gavo sugrįžti kariuomenės prievolės atlikti. Kareiviauti jam neteko; vis dėlto į Leipcigą nebesugrįžo ir keturius likusius semestrus 1877–79 m. prasimokė Dorpate (Tartu); gale metų gavo diplomą rusų kalbos ir literatūros kandidato, nors rusiškai labai silpnai mokėjo ir rašto darbą apie rusų kalbą gavo parašyti vokiškai.

Dabar, universitetui rekomenduojant, Švietimo ministerija paskyrė E. Volteriui stipendiją po 1200 rub. metams, kad jis per 2 metus prisiruoštų profesoriauti, būtent dėstyti slaviškąją filologiją (į ją įeidavo ir lietuviška kalba). Volteriui pradėjus itin gerai darbuotis, ta ministerijos stipendija buvo dar dukart prailginta, vadinas, iki šešelių metų. Tobulindamasis moksluose, Volteris šiuo tarpu važinėjo į garsiuosius mokslavyrius Rusijoje ir užsieniuose. Tad pirmiausia atsirado Charkove pas prof. Al. At. Potebnią[20]. Ten rusų universitete pabaigė 1880–81 m. klausyti tų mokslo dalykų, kurių jam kaip tik trūko jo specialybei.

Prof. Potebnios moralė įtaka Volteriui paliko visam amžiui ir gangreit nustatė jam tautiškai idėjinį pasaulėvaizdį. Potebnia buvo mažarusis, mokėjęs ir lietuviškai, ar labai palankus lietuviams, protegavęs mūsų Joną Jušką[21]. Jis buvo tautų tolerantas. Atsargiai, moksliškai, ne agitatoriškai, Potebnia vis dėlto skelbė leisti mažosioms Rusijos tautoms laisviau gyventi savotišku gyvenimu, nes jos, ypač jo giminės mažarusiai, jei nebūtų „jak bob pri dorozi"[22] spardomi ir mindomi, būtų daug našesni mokslui ir kultūrai. Po Leskieno Potebnia buvo antras lituanologas, kurio klausė E. Volteris.

O persiimti Potebnios mokslu ir idėjomis Volteriui buvo laiko ir visokių galimybių, gyvenant jo namuose ir nuolat jį lankant privačiai. Potebnia gi buvo ir vyriausias oponentas, kai Volteris 1883 m. kovo 13 (25) dieną gynė rusų kalbos ir literatūros magistro disertaciją „Razyskanija po voprosu o grammatičeskom rodie"[23], žinoma, jau rusiškai parašytą. Antras įdomus jo oponentas buvo buvusis bulgarų ministeris Drinov[24]. Iš jo Volteris mokės bulgarų kalbos, su juo skaitė tekstus. Profesorius politikas, naujos eros tautininkas, tik ką pasiliuosavęs iš turkų tironijos, Drinovas darė ir neagituodamas įtakos studentams, ypač nerusams, į tam tikrą krypsnį – tautiškumą. O nuo tautiškumo iš viso iki tautinės idėjos dabartinėje prasmėje nebebuvo toli.

Tačiau galutinai sutvirtėjo tautinėje latvių idėjoje Volteris, tik patekęs į Maskvą filologijos studijuoti pas Fortunatovą ir visuotinos literatūros pas prof. Storoženko[25]. Storoženko buvo irgi mažarusis ir labai garsus savo dalyko mokovas. Drauge su šitais profesoriais Volteris susipažino su daugybe prašmatnių, galingų Rusijos vyrų. Laikas buvo geras – Puškino iškilmės, atidengiant jam paminklą[26]. Rautai, vakarai, paskaitos. Čia skaito mistikas Dostojevskis[27] ir alpina moteris. Čia garsiausieji slavianofilai: Aksakovas, aristokratas ir turtuolis Koševelas, Jurjevas, Samarinas[28]. Samarinas jau buvo parašęs savo knygą „Okrainy Rossii", kur gynė latvius nuo vokiečių. Slavianofilams buvo aišku, kiek žalinga yra vokiečių įtaka latviams – rusiškojo valstybiškumo atžvilgiu. Tad bet kurios pastangos atsiturėti vokiečiams jiems, slavianofilams, rodės pageidaujamos, nes davė galimybės naujai rusiškai įtakai jiems daryti. Latviai tautininkai susipratėliai Treilands, Barons[29] ir kiti tokie buvo slavianofilų itin mylimi ir proteguojami. Tokioje tirštoje tautiškoje atmosferoje ir mūsų Jubiliatas galų gale gavo pabaigtinai latviu apsispręsti, jei norėjo palikti artimas rusų mokslavyriams ir politikos sferoms. Mokslavyriams jis buvo brangintinas „baltas", letto-lietuvis, kurių kalbos, kaip būtinosios pagalbinės kalbotyrai, reikėjo mokėti, studijuojant slaviškąją filologiją.

Pradėjęs pas Leskieną studijuoti serbų ir chorvatų kalbas, Petrapilyje dabar paklausė Jagičo[30] paskaitų (Jagič ir lietuviškai

išmanęs). O daugiau slavistikos patyrė, protarpiais 1883–6 m. nuvažiuodamas tai į Galicijos Lvovą, tai į chorvatų Zagrebą (Agram), tai į čekų Prahą pas Geitlerį ir katalikų kunigus mokslavyrius Kalčič ir Račkį[31]; šis net kandidatas Vilniaus vyskupu buvo, tik atsisakė pasinaudoti rusų valdžios protekcija.

Vasaromis Volteris pradėjo savo keliones po artimųjų savo kaimynų kraštus. Tad 1882 m. aplankė Latgalą. (Taip Būga reikalauja tarti Latgalą ir Žiemgalą kaip Baisogalą.) O 1883 m., prof. Bezzenbergerio[32] rekomenduojamas, apvažiavo Prūsų Lietuvą, kur jau ėjo „Aušra".

Taip rimtai ir daugeriopai prisirengusį E. Volterį 1885 m. Petrapilio universitetas priėmė privatdocentu ir pavelijo jam skaityti lietuvišką ir latgališką kalbotyrą ir etnografiją; privatdocentu jis ir išbuvo ten ištisus 33 metus. O kad privatdocentams Rusijos universitetai algos nemoka, tad, pasibaigus aniems šešeriems metams komandiruotės, teko imtis uždarbio, kad galėtų pragyventi, ir įstojo į Mokslų akademijos knygyną knygininko padėjėju, paskum ir pačiu knygininku. Knygyno direktorius tuomet buvo akademikas Kunikas[33], Silezijos vokietis ar greičiau lenkas, žmogus rimtas, grynas mokslavyris. Jis Volterį pasiėmė lyg įsūnį, į ypatingą savo globą ir buvo jam itin naudingas, leidžiant lietuviškus draudžiamomis raidėmis tekstus, ypač Daukšos katekizmą: kad ne Kunikas, ta svarbi mums knyga nebūtų išvydusi saulės šviesos[34]. Po Kuniko direktorius buvo akademikas Šachmatovas, su kuriuo jau labai ilgai teko Volteriui bendradarbiauti.

Knygininkas Volteris čia gaudavo ne didžiausią algą ir nuolatinį butą, tai svarbiausia, ir jo nė karto nebepamainė. Kas lietuvių nežinojo to jo buto kieme 7 Linijos Nr. 2–20! Tiek apie pasirengimą dirbti.

II

Savo mokslu ir patyrimais gerb. mūsų Jubiliatas pradėjo vaidintis dar labai jaunas tebebūdamas; būtent 1883 m. sugrįžęs iš pirmųjų savo kelionių, jis visa, ką buvo tose ekskursijose

pastebėjęs ir ką įdomaus radęs Latgaloje ir Lietuvoje, viešai pranešė Rusų Geografų draugijai[35]. Draugija labai apsidžiaugė, radusi dar vieną labai rimtą ir judrų jauną mokslavyrį ir čia pat jį išsirinko tikruoju savo nariu. Šitų santykių su ta rimta ir net pačių lietuvių labai gerbiama mokslininkų draugija jau nebenutraukė, kartkartėmis laikydamas ten savo pranešimus ar dalyvaudamas jos leidžiamojoje „Živaja Starina"[36]. Pagaliau R. G. dr. suteikė jam mažąjį aukso medalį už mokslo darbus lietuvių etnografijos srityje.

Rusų Geografų draugijos remiamas ir jos rekomenduojamas, privatdocentas Volteris rasdavo visur atviras duris ir gerą pagalbą. Tad suorganizavo tris didžiules ekskursijas, itin gausingas surinktais vaisiais iš etnologijos ir bibliologijos.

Pirmąją ekskursiją padarė, padedant Varšuvos ir Vilniaus mokslų apygardų globėjams. Jos rezultatai itin gausūs. Toje ekskursijoje jis surado vieną pačių svarbiųjų senosios mūsų literatūros paminklų, antrą po garsiosios Vuikos „Postillos"[37]: „Katechizmas arba mokslas kiekvienam krikščioniui privalus. Parašytas per D. Jokūbą Ledesmą Theologa Societatis Jesu. Išguldytas iš Liežuvio Lenkiško ing Lietuvišką per kunigą Mikalojų Daukšą kanoniką Žemaičių. Išspaustas Vilniuje Metuose užgimimo Vieszpaties 1595. 60 p.

Vargais negalais šito katekizmo 100 egzempliorių, akademikui Kunikui griežtai reikalaujant, buvo atmušta ir tuojau pačių lietuvių išgrobstyta. Neapsiėjo be didelių susidūrimų. Dvasiškosios pravoslavų akademijos profesorius gardinietis Kojalavičius[38], kurs dėjosi lietuviu ir buvo parašęs pravoslaviškai šovinistišką tendentišką Lietuvos istoriją, interpeliavo, quo jure[39] tai padaryta tuo laiku, kai griežtai yra draudžiama pavartoti bent viena lotyniška raidė lietuvių spaudos leidiniuose. Reikėjo jam nurodyti aukščiausias pavelijimas iš 1880 m. mokslo reikalui pavartoti tas raides. Paskui Kojalavičius antrą sykį puolė Volterį Geografų draugijoje, kad jis valsčiuose propaguojąs „latinicą"[40], dirbąs nevalstybinį darbą, net nežinąs, kuriomis raidėmis lietuviai žymisi pakelių akmenis ir t. t. Šiuo kartu ramus ir nuolaidus Volteris P. Matulionies ir J. Maironies,

dalyvavusių posėdyje[41], palaikomas ir pakurstomas, griežtai atsikirto – gausiąs išeiti iš tos mokslininkų draugės, kur policija įvedama. Ir išėjo. Geografų dr. griežtai atsisakė paklausyti Kojalavičiaus ir išmesti iš draugijos Volterį, kurs, vokiečių mokslo būdamas ir daug kalbų, slaviškų ir lietuviškų, išmanydamas, esąs vienatinis tos rūšies jos darbininkas.

Duodama 100 egz. Daukšos katekizmo, Mokslų draugija išspausdino 500 egz. visokių Volterio pastabų iš litvanologijos; 86 p. įžangos, gale žodyną ir obrazcy litovskich govorov[42]. Viso 187 p. bendru vardu: „Litovskij Katechizis N. Daukši. Po izdaniju 1595 goda vnov perepečatannyj i snabžennyj objasnenijami E. Volterom. Priloženije k 23-mu tomu Zapisok Imp. Akademiji Nauk". 2 knižka. SPB. 1886 m.

Tai bene bus pats didysis mūsų Jubiliato mokslo veikalas, susidaręs iš medžiagos, surinktos per ekskursijas 1882, 4 ir 5 m. į Vilniaus, Kauno ir Vitebsko gubernijas. Itin svarbi čia gauta etnografinė medžiaga iš Vilniaus gub., kurios lietuviškųjų tarmių dar niekas nebuvo kaip reikiant tyręs. E. Volteris aplankė visus kampelius, kur tik lietuvių gyventa Lydos, Ašmenos, Trakų ir Švenčionių apskrityse. Čia pat E. Volteris sutraukė kas tik buvo iki tol rašyta, įvertinant antrą didžiausią mūsų literatūros paminklą Daukšos vertimą „Postilla Catholicka" 1599 m.; supopuliarino šį veikalą, suįdomino juo Mokslų akademiją ir taip prirengė ją, kad po keliolikos metų, sulaukus 300 m. tos knygos sukakties, pasiėmė ją stereotipiškai atspausdinti; aiman, per 25 metus to darbo nepabaigė ir dabar tėra atmušta 608 p., iki 456 p. originalo. Kopijavo ją Seinų klierikai, vadovaujant prof. kun. J. Laukaičiui, o vežiojant Dubinskiui[43]. Tai buvo milžiniškas darbas ta kopija, nes reikėjo kopijuoti labai atsidėjus.

Daukšos katekizmą atspausdintą recenzavo patys žymieji filologai: B. Hakusch „Archiv für slav. Philologie", A. Brückneris „Kwartalnik historyczny", Bystroń, Akielewicz ir k.[44]

Be to, pasirodė dar du Volterio spaudiniu iš tos pat ekskursijos: „Ob etnografičeskoj pojezdkie po Litvie i Žmudi lietom 1887 g. Priloženije k 61 tomu Zapisok Imp. Akademiji

Nauk", 158 p., ir 1890 m. „Materialy po etnografiji latyšskago plemeni v Vitebskoj guberniji".

Tai buvo etnografinė plačiai sumanyta ir energingai įvykinta ekskursija.

Antras buvo taip pat plačiai suorganizuotas darbas, ne ekskursija, buvo, padedant trijų lietuviškųjų gubernijų, Kauno, Vilniaus ir Savalkų, gubernatoriams, statistinis. Jam programą Volteris buvo sudaręs drauge su Povilu Matulioniu ir paskelbęs „Kalendar Siev.-Zap. Kraja"[45]. Jis davė taip pat labai žymių vaisių, tačiau spaudon tepateko „Statistika narodonaselenija Suvalkskoj guberniji"[46]. Žinios iš Kauno gubernijos liko vietoje statistikos komitete, ir kažin kur nusivalkiojo. O žinias iš Vilniaus gubernijos paglemžė Vilniaus gubernijos bajorų vadas grafas Adomas Broël-Plioteris[47]; jis išvežė tą labai įdomią tautų statistiką į Krokuvą ir ten įdavė sunaudoti kažin kuriam ten anonimui. Mums tos žinios būtų buvusios itin brangios, nes paskutinės patikrintos nesuinteresuotų žmonių, koks Vilniaus gub. yra tautų %.

Trečia suorganizuota ekskursija buvo 1888–9 m., archeologinė. Šiuo tarpu Volteris kasinėjo kapus ir pilis ties Alytum ir Slanimu. Gautoji medžiaga tebeguli Archeologijos komisijoje, kurios pavedamas yra tą darbą dirbęs[48].

Ketvirta į knygynus. Iš tos ekskursijos sugrįžęs, parašė kaip visados apyskaitą „Otčet o pojezdkie po bibliotekam Avstriji i Germaniji"[49].

Spaudos draudžiamuoju laiku mes teturėjome du žmogu, kuriuodu darė prieinamus mums bent senuosius, baigiančius išmirti lietuvių literatūros raštus; tai buvo Karaliaučiaus profesorius ir mūsų universiteto garbės profesorius Adalbertas Bezzenbergeris, atspausdinęs nemaža senovinių Prūsų lietuvių knygų, ir Petrapilio un. privatdocentas E. Volteris, atspausdinęs Rusijos lietuvių literatūros pavyzdžius to pat laiko kaip ir prūsų pavyzdžiai. Daugeliui rusų inteligentų, žurnalistų tie spaudiniai buvo tokios pat reikšmės kaip šio D. karo metu lituanika Vakarų Europai: ir šie, ir tie gavo patirti, kas iš tikrųjų yra tie „litovcy, litwiny, Litauer". Net šviesesnieji rusai nežinoję, jog

tautos branduolį sudaro Rusijos lietuviai, ne Prūsijos, kurių literatūra seniau buvo žinoma.

Be to, lietuviškai bibliografijai Volteris yra padaręs daug gera, rinkdamas žinias apie senąsias mūsų knygas ir recenzuodamas visa, kas tik pasirodo apie lietuviškus dalykus rusų, lenkų ir vokiečių kalbomis. E. Volterio raštai dažnai rodydavosi visokiuose rusų ir vokiečių periodiniuose leidiniuose, kaip va: „Zapiski Imp. Akademiji Nauk", „Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija", „Živaja Starina", „Izvestija Imp. Russkago Geografičeskago Obščestva", visose „Pamiatnyja knižki litovskich gubernij", „Izdanija Russkago Bibliologičeskago Obščestva"[50]. Šios draugijos buvo net vicepirmininku ir gavo jai paskaityti „Pervaja dekada litovskoj pismennosti"[51] (1904–1914); parodė kreivąją, kaip daugėjo lietuviškų spaudos leidinių per pirmąjį dešimtmetį, nuėmus nuo lietuvių lotyniškų raidžių draudimą Lietuvoje ir Amerikoje. Daugiau, „Enciklopedičeskij Slovar izd. Brokgauza i Jefrona", „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft", „Archiv für slavische Philologie", „Zeitschrift für vergleichende Literatur", „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen"[52]. Šiuose gal dar kai kur ir kituose leidiniuose pasitaikę Volterio raštai buvo daugiausia nedideli, nuo keleto iki keliolikos puslapių. Užtat jų daug ir labai įvairių; jie, surinkus į vieną, sudarytų didžiulį tomą iš 300–400 puslapių. Ir šis tomas būtinai reiktų mums susidaryti: tiek ten žinių, kur ir apie ką lietuviška rašyta, kur ir kas lietuviška tebėra gyva. Prof. Vaclovui Biržiškai[53] sumanius sudaryti leidinį (o jo mums jau būtinai reikia) à la Glogerio „Księga rzeczy Polskich"[54], Volterio žinios visos ten pareis. Volterio nebus daug originalaus patirta; užtat sužinojus kieno, kur ir kas kalbėta, pridaryta nemaža brangintinų, jau tikrai originalių išvadų, kaip va: apie „sajanus"[55], Nalšėnus, Latavą ir k.

Visu tuo turtu mielai naudotųsi Lietuvos universiteto studiozai. Kiek begalima pilną E. Volterio bibliografiją yra sudarę jo klausytojai[56]; ją čia pat rasite. Tai darbas rimtas, vis dėlto negi atstos pačių raštų.

Potebnia, Porzezińskis, Donelaitis, Stankevičius, Širvydas, Sprogis, Bartsch, Bezzenberger, J. Juškevičius, Treilands, Geit-

leris, Mikuckis, Rėza, Jaunius ir daugybė raštų, autoriais nepažymėtų, buvo Volterio išnagrinėta[57].

„O rezultatach etnografičeskoj pojezdki k Prusskim litovcam letom 1883 g.", „Predvaritelnyj otčet o pojezdkach po Litvie i Žmudi 1884, 5, 6 i 7 godach", „Programma dlia ukazanija osobennostej govorov Litvy i Žmudi", „Ob izučeniji litovskago jazyka i plemeni", „Litovskaja pečat v XVI viekie", „O značeniji litovskago jazyka dlia russkoj archeologiji i paleontologiji" – tai apie lietuvišką kalbą. Kas buvo Volterio rašyta apie rusų ir latvių dalykus, mes čia neminime.

Iš lietuvių istorijos minėtini: „Gdie iskat ziemliu Nalščanskuju", „O jatviagach" ir k.

Iš etnografijos: „Lit. legendy o ženskich charakterach", „K voprosu o „sajanach", „Ob izučeniji semejnago byta litovsko-žmudskago naroda", „Obzor trudov po litovskoj etnografiji", „Statistika plemennago sostava narodonaselenija Sievero-Zapadnago kraja", „Litovskija legendy", „Über das litauische Haus", „Mythologische Skizzen", „Žmudskija gorodišča i drevnija uročišča Telševskago ujezda", „Einfluss Westrusslands auf Litauen von der 12 Jahrhundert".

Pridėk čia nemaža visokių bibliografinių, bibliologinių, archeologinių ir kitokių raštų.

Lietuviškai Volterio rašytų raštų aptinkame „Švietimo Darbe" (apie autentiškumą trečiosios S. Daukanto istorijos), „Žvaigždėje" („Aušros" paminėjimas), „Tauta ir Žodis", „Lietuvių Tauta", „Lietuvoje" (archeologiniai nesusipratimai, polemika su prof. V. Biržiška dėl knygyno ir k.). Tiek aš esu patyręs Jubiliato mokslo darbų. Jų turbūt bus besą daugiau.

III

Belieka mums pasižiūrėti gerb. Jubiliato buvusių santykių su tikraisiais lietuviais inteligentais provincijoje ir Petrapilyje.

Tokios dangybės žinių, kurių E. Volteris yra davęs spaudai ir mokslo įstaigoms, vienoje kurioje vietoje negi rasi. Jų reikėjo ieškoti visur, kur tik buvo numanu esant, pas atskirus žmones,

privačiuose ir valstybiniuose knygynuose, valstybės įstaigose, ypač valsčių valdybose, ir kitur. Turėdamas rimtų ir patikimų rekomendacijų, Volteris laisvai lankė visus tuomet nors kiek prašmatnesniuosius lietuvius inteligentus, kurių daugiausia buvo kunigų. Aplankė kan. S. Gimžauską, didįjį lietuviškų knygų kolporterį[58] ir rašytoją; Žasliuose ir Gardino vienuolyne kun. L. Burbą, didįjį protestantą prieš lenkų kultūrą ir rašytoją, ir kitus, ne taip įgarsėjusius. Iš pradžių viskas buvo gerai. Bet kai nauja lietuvius rusų administracija ėmė itin terorizuoti, šieji ėmė laikytis atsargiau, visus, kurie iš Rusijos atvažiuoja Lietuvos pažinti, įtarti, begu tik jie grynais mokslo tikslais Lietuvą lanko, begu tik jie nerenka tuo pačiu mokslo žygiu ir tokių žinių, kurios gali būti spaudėjams naudingos, o lietuviams pražūtingos. Ėmė įtarti E. Volterį, Kazaniaus profesorių Aleksandrovą[59], paskum archijerejum Arsenijum tapusį, ir kitus, kad jie savo landumu ieško žinių, kas ką rašo, kas ką ir kur lietuviškai spausdina draudžiamomis raidėmis, kas šelpia spaudinius ir kas juos kolportuoja, ir visa tai praneša aukštajai Rusijos administracijai. Pirmieji demonstratyviai atsisakę bepadėti E. Volteriui, dr. Bražaičio H. M. F. muziejėliui liudijimu, buvę kan. S. Gimžauskas ir kun. Valavičius, abudu vilniečiu[60]. Taip pat vyskupas A. Baranauskas ir prelatas A. Povilonis[61] patarinėję dėl visa ko būti atsargiems su visais tais ekskursantais iš Rusijos į Lietuvą.

Dalyką itin pablogino E. Volterio parašu išėjęs vertimas „Božestvennaja Liturgija sv. Joanna Zlatousta. Dieviška Liturgija šv. Jono Auksaburnio", in 4°, 41 p.[62] Rusų pravoslavų kėsinimaisi surusinti ir supravoslavinti lietuvius jau buvo aiškūs. Tai reiškė primetimas lietuviams savo „graždanskij šrift"[63] ir daugybė kitų administratyvių varžymų. Bereikėjo šalia „cerkovno-prichodskich učilišč"[64] pavartoti ir pačią cerkvę. Galop pavartota ir ji. Jonas Šliūpas savo „Apšvietos" 487 p. džiaugsmingai pragydo: „Katalikiška Lietuva neilgam bepateks"[65]. O lietuviai katalikai tikrai nusigando ir gerokai įtūžo ant R. Volterio už tarpininkavimą ar talkininkavimą „obrusiteliams".

Kitas čia pasakys, aš ne toje vietoje, netinkamu laiku būsiąs pajudinęs visus tuos neigiamumus. Tačiau aš taip padariau

sąmoningai ir visai gera valia. Užsienių spaudoje buvo visa tai labai nepalankiai E. Volteriui paminėta. Lietuviai tai žino ir be manęs. O aš čia pakartojau, norėdamas taip dalyką išdėstyti, kad šitų neigiamumų nebeliktų mūsų sąmonėje kaip tik tuo laiku, kada mes Jubiliatą Volterį garbiname.

Pirmiausia turiu čia pasakyti, jog „Liturgiją" yra išvertęs totoris Krečinskis[66], liaudies mokytojas, tas vienas gerai mokėjęs lietuviškai, o ne Volteris. Obrusiteliai šį vertimą iš Krečinskio buvo seniai pirkę ir tik ieškojo, kas jį peržiūrėtų, ištaisytų ir papildytų. Vienintelis tam darbui, rusams rodės, tikęs žmogus bus jaunas litvanologas E. Volteris, ir jis buvo priverstas tą darbą padirbti. Tačiau pats pakankamai nemokėdamas lietuviškai, Volteris pasitelkė į darbą S. Baltramaitį[67], žmogų nemokytą ir rašybos visai neišmanantį, ir su juo atliko tą darbą. Pats Volteris čia daugiausia pasidarbavo, taikydamas lietuvių garsams keistai modifikuotas trilypes rusų raides. Bet iniciatyvą tam dalykui buvo padaręs mūsų gi Jonas Juška (žr. jo „Opyt primenenija russkoj azbuki k litovskomu jazyku", 1867)[68]; antras – Fortunatovas savo Liudvinavo dainų rinkinyje. Žiūr. mano paskaitą „Liet. literatūra rusų raidėmis"[69]. Šituo savo darbu E. Volteris neįtiko nė patiems rusams. Jiems baisus buvo jų azbukos darkymas; o Vilniaus protojerejui nepatiko nė pats vertimas, kam caras Aleksandr Aleksandrovič išverstas: Aleksandraitis, forma, anot jų, mažybine. Volteris gavo net oficialiai teisintis šią formą esant seniai vartojama rubricelėse nuo pat Valančiaus laikų, tad ji nereiškianti mažybinimo.

Ir praktikoje šis liturgijos vertimas paliko bereikšmis ir nieko lietuviams nepakenkęs. Visoje Lietuvoje galįs lietuviškai atlikti rusų pravoslavų pamaldas teatsirado vienas Kolainių popas Eugenijus Rozovas, Lietuvoje gimęs, ir tas vieną sykį pamėginęs nusispjovęs: taip nederėjusi lietuvių kalba. Rozovas buvęs geras žmogus, inteligentingas, buv. medicinos studentas, humanus. Jis mėgdavęs apylinkės žmonėms gerai daryti, neskirstydamas jų tikėjimais; tad visiems dalydavęs ir vaistų. Bet kai pamėgino uoliai pamisionieriauti tarp žemaičių, kai pragydo savo cerkvėje lietuviškai, iš jo pradėję nebeimti nė tų vaistų, įtardami ir

juos esant pravoslaviškus. Taip kitkart minėjo jį „Apžvalga" ar „Sargas", nebeatmenu.

Pagaliau visas leidinys buvęs sunaikintas, kai Povilas Matulionis įrodęs, jog vertimas visai netikęs. Baltramaičio, sakysime, buvo parašyta: „už švenčiausį riedantį Sinodą"; tai turėjo reikšti: „za Sviatejšyj Pravitelstvujuščij Sinod", o išėjo: „za katiaščijsia".

Kitų faktų nė to tiek neturime, kurie liudytų etnografą Volterį kieno pasitikėjimą apvylus ar kuriam savo padėjėjui pakenkus. O priešingų tam įtarimui faktų yra daug.

Antai ar tik ne jis pirmas kalbėjo Geografų draugijoje, jog tautos reikia būtinai pakęsti; kalbėjo taip, kaip ir jo mokytojas Potebnia. Kadangi Geografų draugijos posėdžių protokolai buvo skelbiami, tai juos tuojau pasergėjo lietuviai, ir dr. Vincas Pietaris[70] mušė Volteriui telegramą, sveikindamas jį drąsios iniciatyvos. Tą patį Volteris paskui pakartojo ir vokiečių „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft". Tai viena.

Mūsų ginče su lenkais Volteris minėtųjų slavianofilų kryptimi visados stojo mūsų, silpnesniųjų, pusėje ir tai reiškė atvirai, stačiai publicistiškais straipsniais Lietuvos generalgubernatorių oficioze „Vilenskij Vestnik"[71], kurio jis ketino būti net redaktorius. Ir intrigos prieš tų straipsnių autorių buvo daromos mūsų „lenkų", ne kieno kito: žiūrėkite, jūsų tyrinėtojas bendrai veikia su jūsų spaudėjais – netikėkite juo! Intriga buvo žalinga mums patiems, jei kas, patikėjęs ja, nesiėmė kuo daugiausia panaudoti savo reikalui tokio rusams žinomo ir jiems ištikimo asmens kaip Volteris. Tai antra.

1894 m. „S. Peterburgskija Vedomosti" pasirodo visiems lietuviams inteligentams gerai žinomas, plačiai pagarsėjęs Volterio straipsnis prieš Vonsiackį „Zabytyja žertvy raspoliačenija"[72], apie aukas, suėmimus, trėmimus ir kalinimus (Vaičaičio, Daniliausko ir k.) tuo laiku, kai naujas caras Mikalojus II[73] važinėjo į Varšuvą ten lenkų ramintų. Volteris priminė rusų carui ir visuomenei, jog reiktų neužmiršti neparaminus ir lietuvių, nes visados „kogda Polša pliašet, Litva plačet"[74], o džiaugsmu pašokinėti lietuviams neleidžiama, supančiojus laikant jų kojas. Tai trečia.

Buvo ir daugiau mums palankių Volterio straipsnių tame pat kunigaikščio Espero Uchtomskio laikraštyje[75], tai apie lietuviškos kalbos dėstymą užsienių universitetuose, tai apie terorą ir klastas, kurių griebiasi valstybės administracija Lietuvoje. Jis gi privertė Švietimo ministeriją pagaliau paskelbti Aukščiausią pavelijimą katalikams melstis lotyniškai, nebūtinai rusiškai. Tą pavelijimą buvo Departamento direktorius Aničkov savavališkai sulaikęs; Volteris, sužinojęs tai iš lietuvių, išguitų iš Mintaujos gimnazijos, davė žinią kun. Uchtomskiui, o šis šūkterėjo viešai, ir Dep. direktorius iškrito iš savo vietos. Tai ketvirta.

O penkta, šešta, taip ir toliau bus Volterio darbai lietuvių literatūrai ir asmeniniai jo santykiai su Petrapilio lietuviais inteligentais, ypač su Lietuvos jaunuomene, einančia Petrapilyje aukštuosius mokslus.

Lietuvių-latgalių etnografijos dėstytojas Volteris buvo reikalingas savo mokslui gyvosios medžiagos tų klausytojų, kurie yra kilę iš anų kraštų. Be to, be klausytojų kam gi dėstysi. Ir lietuviai, nors po nedaug, idėjos dėlei rūpinosi, kad šito dalyko dėstymas nenutrūktų. Užtat su tais, kurie domėjosi pr.-docento dėstymo, jis buvo daugiau kaip dėstytojas; jis buvo jiems draugas, prietelis ir globėjas, rodė daug širdies, ne tik noro ko nors išmokyti.

Iš pat pradžių artimiausieji jo draugai studentai buvo latviai: dabar garsusis poetas Plekšan-Rainis, latgalis, dabar bolševikas Stučka, advokatas Ansbergis, prof. Smitas, senatorius Kalots, dr. gen. Snikeris, Blesse ir k. Suomis prof. Mikkola ir jo žmona Maila ir Nieminen, rumunas Bohdane. Paskui veik visai juos atstoja patys vieni lietuviai: dzūkas Luckus (†), Ad. Spurga, „Amerika pirtyje" autorius Vilkutaitis-Keturakis (†), Gavėnas, du Jankevičiu (vienas †), Andrius Bulota, Rupšys, Ad. Varnas, P. Višinskis, Karūžas, Rokas Šliūpas ir daug kitų. Iš Latgalos Trasuns, Kinzuls, Kempiš[76].

Artimiausi jam buvo Augustinas Voldemaras, kurs Volteriuose ir gyveno, ir Kazimieras Būga[77]. Juk tai Volteris ištraukė jį iš Vyriausiosios fizikos observatorijos, kur valdininkavo, ir

pristatė jį sekretorium prof. Jauniui, kad surašytų visą jo žinyną, ypač gi dialektologines žinias, kurias taip sumaningai buvo jis pradėjęs skelbti (žr. jo „Ponevežskije govory") ir gramatiką[78]. Akademikas Fortunatovas visa tai norėjo turėti Mokslų akademijos leidiniuose, išleista žmoniškai, tinkamais ženklais ir tinkama redakcija. Tiems dalykams M. akademija buvo asignavusi lėšų quantum satis[79]. Gramatikos korektūra buvo pavesta irgi Būgai. Volterio nuopelnais faktinai mes turime Jauniaus mokslo darbus paskelbus. Tik Volteriui pradėjus, ėmė Būgos domintis ir kiti Petrapilio lietuviai, kurie jį stumte išstūmė aikštėn. Volteris gi Būgą ir Šlapelį įstatė Juškos žodyno redaguoti[80].

Štai kokią atestaciją duoda doc. Volteriui „Kelionės po Europą ir Aziją" autorė Pranaičių Julė, „Žvaigždės" redaktorė Amerikoje[81]. Imame tik mintis.

Skaudžiojoje mūsų tėvynei gadynėje Ed. Volteris glausdavo prie savęs visus persekiojamus lietuvius studentus, šelpdavo juos kiek galėdamas, palaikydavo jų sielose lietuviškųjų dalykų meilę. Jo butas Vosyliaus saloje buvo atdaras bet kuriam lietuviui, tėvo pastogė jaunuomenei. Ten po kelissyk per savaitę susirinkdavo studentai ir visokių profesijų žmonės laisvai pasitarti apie svarbiuosius einamuosius lietuvių dalykus ir kaip čia ir kas viešai padarius. Neturčiams lietuviams studentams Volteris dažnai buvo ultimum refugium[82]. Volteris lietuvius studentus jungė tarp savęs ir visus su šelpiamosiomis draugijomis. Kiekvienam buvo lygiai mandagus, lygiai meilus; nieko jis nepažemino, duodamas pajusti jo neturtą; su visais rasdavo linksmos, šviesiu veidu kalbos, kuri tiek jaunuomenę pritraukia, kiek šalta, rūsti, piktu veidu kalba atstumia. Lietuviai visa tai mokėdavo įvertinti ir mokėjo jam, į save susilaukę, meile, pagarba ir tradiciniu vaišingumu atsimokėti. Studentui Pr. Vaičaičiui tiek jis yra gera daręs, jog tas poetas net trejas savo eiles jam yra parašęs. Sk. jo raštus[83].

Volteris pats nebuvo konspirantas, visados veikė atvirai, kaip dera valstybės žmogui. Bet jo svečiai konspiravo ir su visu tuo nuo svetingo šeimininko nėmaž nesislėpė. Volteris buvo au courant[84] visų lietuvių sumanymų ir pastangų. Jei būt norė-

jęs, daug būt bloga padaręs. Jei tačiau niekam bloga nepadarė, tai jis žmogus teisus. Jautrioji jaunuomenė juo pasitikėdavo, davė tam kuo geriausią atestaciją.

Rinkosi pas Volterį ir kiti žmonės, kunigai, profesoriai, valdininkai, visuomenininkai: Maironis, Jakštas, Būčys, Naujokas, Totoraitis, Grigaitis, Jaunius[85], pasauliečiai, draugijų nariai. Artimiausia sugyveno su mažaturčiais savišalpininkais, jų pirmininku Bručkum, aptiek. Didensku ir jo Ko. Vieniems patardavo, kitus užtardavo, kitiems darbo ir uždarbio duodavo; kai ką ir pinigais sušelpdavo.

Antai studentai sumanė padidinti lietuvių teatro repertuarą, išleisti ištisą lietuvišką teatrališką knygyną ir Volteriams įkalbėjo, kad visam tam dideliam dalykui aukotų pinigų. Žadėjosi patys leidinius išparduoliosią ir išdėtus pinigus sugrąžinsią. Bet kaip reikė, žinoma, toli gražu ne visa sugrąžino. Ed. Volterio tad lėšomis yra išėję trys to knygyno leidiniai Petrapilyje:

Nr. 1. Keturakio „Amerika pirtyje",

Nr. 2. Voldemaro vertimas „Audra giedroje" ir

Nr. 3. Vaižganto „Sceniškieji vaizdeliai"[86].

Šiems leidiniams buvo pritaikinti Jauniaus ir Būgos kurį laiką vartota rašyba su „j" sambalsioms minkštinti.

Daugiau, Volterio pastangomis išleista „Puškin v litovskom perevode" su žodynėliu skyrium, M. akademijos leidinys[87]. Ir be galo daug reikšmės turėjusi ir tebeturinti, dėstant lietuviškos kalbos istoriją ir jos dialektologiją „Litovskaja chrestomatija – lietuviška chrestomatija" dviem dalim, 1893 ir 4 metų, irgi M. akademijos leidinys. Atminkime, jog visa tai padaryta dar nepasibaigus draudžiamajam laikui.

Šitie E. Volterio darbai, patiekti tiesioginiai naudotis – lietuviams, ne tiems mokslo vyrams, kuriems teįdomu tyrinėti mumijos, geriausia mums įrodo, jog Volterio daugiausia dirbta lietuvių, ne rusų naudai. Geriausiai tai paliudijo „Trudy Varšavskago Statističeskago Komiteta", kurie įrašė šiuos žodžius: „Sochrani nas Bog ot takich litovskich patriotov kak Volter – vrag russkoj azbuki!"[88]

Aš pabaigsiu šią savo gerb. Jubil. darbų apyskaitą greičiau neg paskaitą paminėjimu paskutiniųjų jo gyvenimo etapų.

Prieš pat karą atlikęs ekskursiją į Makedoniją paskutinį kartą, jau bolševikų valdžios metu, Mokslų akademijos knygyno Slavų skyriaus jis buvo komandiruotas į slavų kraštus, į Prahą, Belgradą, Lvovą rinkti knygų dubletų ir organizuoti lenkų skyriaus. 1918 m. gruodžio mėn. pakeliui sustojo Vilniuje, kur jau lietuviai viešpatavo, nors ir vokiečiai dar nebuvo išėję, ir paliko čia net bolševikams užeinant. Pirma su A. Voldemaru, dabar su V. Biržiška Volteris dirba, tvarkydamas viešąjį Vilniaus knygyną[89]. 1919 m. rugpjūčio mėnesio 30 d. atvyko drauge su lietuviais į Kauną, kur prezidentas Smetona pavedė jam Lietuvos knygynų reikalą ir padarė direktorium viešojo knygyno ir pirmininku Valstybinės archeologinės komisijos[90], o Tadui Daugirdui[91] mirus, ir Kauno miesto muziejaus direktorium. Šias pastarąsias pareigas ir dabar tebeeina.

Lietuvos universitete profesoriauja nuo pat jo išdygimo pavidale Aukštųjų kursų[92].

Tariuos nesuklysiąs pasakęs, jog mūsų Alma Mater laiminga yra, kad gali gerb. savo narį prof. Ed. Volterį pagerbti, jam gražaus 70 m. amžiaus susilaukus, savo rūmų sienose, o ne iš tolo esantį ir palinkėti jam drauge su jo žmona Aleksandra Višinskaite, su kuria yra pragyvenęs jau 40 metų, dar ilgų metų. Miela ir tikslu yra čia paminėti ir p. Aleksandrą, kuri, būdama panevėžietės lietuvaitės duktė, nejautė aversijos nuo savo tautiečių lietuvių, niekados nedarė disonansų namie, niekados nekliudė savo vyrui pareikšti šias ar tas savo simpatijas.

Valio mums, Jubiliatai Volteriai!

VYTAUTAS JUŠKEVIČIUS
1870–1896

Dievo Apveizda turbūt tiria lietuvių kantrybę, kaip kitados šv. Jobo[1]: tai tiekdama jiems savo malonių, tai vėl atsiimdama. Visokių yra reikalų, visokių reikia ir pašalpinių malonių. Svar-

biausias šios dienos lietuvių reikalas – ištraukti savo tautą iš gilumos tamsybių, nudengti nuo jos užmiršimo ir paniekos skraistę. Tą svarbų uždavinį tegali atlikti rinktiniai žmonės; tie, kurie atsidėjimu tėvynei, meilės karštumu ir savo žodžio galybe vienu kartu atriša akis taip saviesiems, taip ir svetimiesiems. Toks buvo ir a. a. Vytautas Juška, arba Juškevičius. Kas Lietuvoje dar nežino garsios mokslavyrių Juškų giminės, dovanojusios tokiuos du vyrus kaip kunigas Antanas ir gimnazijos mokytojas Jonas? Šisai Jonas, nors tolimose vietose, pirma Jekaterinburge, Permės gub., o nuo 1875 m. Kazaniuje, tačiau su Antanu nenutraukė ne tiktai broliškų, bet ir patriotiškų ryšių. Kun. Antanas visą amžių rinko visokius mūsų tautos palaikus: dainas, papročius, žodžius, o didelis jam padėjėjas buvo brolis Jonas. Jų pastangomis išleistas didžiausias dainų rinkinys, aprašymas lietuviškų veselijų; dabar spausdinamas lietuviškai-rusiškas žodynas[2].

Tiemdviem broliam mirus, regėjos, užgeso Juškų žvaigždė; bet štai trumpam laikui vėl ji žybtelėjo Jono sūnum Vytautu. Kovo 16 d. prieš Petrapilio universiteto filologijos fakulteto narius stojo jaunas, vos 26 metų magistrantas privatdocentas sulyginamosios kalbos ir pirmą kartą skaito.

Trumpu laiku pažino jį Petrapilio mokslo vyrai. Mokslų akademija išleido jį patyrinėti dzūkų kalbos Suvalkų gub.; prof. Fortunatovas[3] perleido jam redagavimą dėdės kun. Antano žodyno. Tuo tikslu buvo atvykęs į Veliuoną, kur daugiausia tam žodynui buvo surinkta žodžių, tyrė žodžių kirčius ir priegaides. Ateinančiam semestrui paskelbė kursą „Obzor zvukov i form litovskago jazyka"[4]. Petrapilyje įgyja pažinčių, padaro įtakos mokytojų būriui. Ruošias, Mokslų akademijai padedant, sušaukti litvanologų kongresą aptarti lietuvių rašto ortografijai. Ir štai šitokiu svarbiu momentu mirtis nukirto visus jo sumanymus, o gyvų likusių lietuvių viltį veikiai pašokėti aukštyn. Gaili! Širdį gelia... Geriau būt buvę jo visai nepajusti, neg išvydus pradžiugus, visą viltį su juo sukergus, vienu matu vėl jo nebetekti. Na, ką darysi. Vėl lauksime, kada Apveizda užstatys jo paliktą tuščią vietą.

A. a. Vytautas Juška gimęs 1870 m. rugpjūčio 19 d.[5] Į gimnaziją Kazaniuje pradėjęs vaikščioti tik 1884 m. tiesiai į 5 klasę, nes iki tam laikui, silpnas būdamas, mokęsis namie pas tėvą, karštą lietuvį, mokslininką litvanologą, nenorėjusį, kad jaunas Vytautas iš mažens priprastų prie svetimtaučių. Išėjęs gimnaziją, įstojo ten pat, Kazaniuje, į universitetą, į filologijos fakultetą, eidamas savo tėvelio pėdais. Mokslas jam sekės; 1890 m. iš fakulteto gavo sidabrinį medalį už konkursinį darbą „Istorija literatury i jazyka Kašubov"[6].

Pabaigęs universitetą su diplomu pirmojo laipsnio, norėjo palikti ten pat, bet kad nebuvo vakuojančios vietos, atvyko į Dorpatą-Tartu ir čia 1894 m. išlaikė kvotimus iš sulyginamosios gramatikos. Regima Dievo Apveizda! Atvyksta į Petrapilį, neturėdamas jokios protekcijos, ir tuojau kaip iš pieno plaukia. Tai kam gi jį mums vėl atėmė? Tik tik užtekėjo jo garso žvaigždė, kaip vos pirmą kartą paskaitęs, tuojau apsirgo ir bal. 9 d.[7] Dievui dūšią atidavė jaunas kaip žiedas.

Jaunas broli lietuvi! Karšta tavo tėvynės meilė, rūpestingas apie jos gerovę tavo gyvenimas nepražus veltui. Tu padėjai keletą akmenų tėvynės rūmų pamatan, tai kitiems mažiau bereiks dėti. Ilsėkis sau už grabo, žemei nenusidėjęs!

HENRYKAS SIENKIEWICZIUS

I

Šiomis dienomis Šveicarijoje pasimirė didžiausias lenkų rašytojas Henryk Sienkiewicz, gimęs Paliesyje, tatai senovės Lietuvos ribose, 1846 m.

Ar Senkus iš Senkevičių ar Senkevičiai iš Senkų yra kilę, kas dabar besuseks? Tai mums ir nesvarbu. Gana, kad tų dvejų pavardžių ir dabar tebėra Lietuvoje. Ir patsai nabašninkas jaunose savo dienose, matyt, laikė save Lietuvos piliečiu; žinoma, anos „istorinės" Lietuvos. Net pirmuosius savo raštus pasirašydavo slapyvarde – Litwos.

Tai buvo tuomet, kuomet ir jis pats, smulkus bajorėlis, tebebuvo persiėmęs paskutinės lenkų revoliucijos demokratizmu: 1863 metais Senkevičiui buvo jau 17 metų ir jis jau mokėjo jausti laiko dvasią. Tad ir pirmieji jo gražiosios literatūros veikalėliai visi kvepia užjautimu žemųjų visuomenės sluoksnių.

Bet keitės laikai, keitės ir žmonės. Jaunas Senkevičius matė, kas beliko iš visų lenkų idealų, kaip sunaikinta ir praretinta tapo ne tiktai lenkų tėvynė, bet ir sutremta, sumindžiota visa lenkų dvasia. Nusiminę žmonės ėmė patys savęs nebevertinti; temokėjo patys save niekinti ir apsispjaudyti. Matė visą lenkų dvasios silpnumą ir sumanė ją sustiprinti parodymais, ne visados gi taip blogai buvę kaip dabar; net pačiais blogaisiais laikais, kad Lenkų karalija baigė griūti. O kadangi anais laikais viešai tesidarbavo ir tekareiviavo vieni bajorai, didieji ir mažieji, šlėktos, tai ir ėmė bajorus apoteozuoti kaip dvasios ir kūno milžinus.

Tą darbą bedirbdamas, ir pats S. ėmė didžiuotis savo bajoryste. Didžiavosi, kad iš motinos pusės buvo giminėje aristokratų. Priminė aristokratų tradicijas. Garbė ir turtai už jo talentą padarė jį tikrai vienu didžiųjų Tėvynės sūnų. Ir visoki demokratiškumai pabaigė iš jo dulkėti.

Nabašninko vertintojai tačiau pripažįsta tai ne tik nepakenkę nei jam pačiam, nei Lenkijai, kurią stiprinti buvo pasiryžęs, bet, priešingai, daug, labai daug jam tame darbe padėję. Aristokrato didystė, gerojoje to žodžio prasmėje, neleido jam dejuoti, kai širdį skaudėjo; neleido viešai parodyti nei tai, ką tėvynei skauda. Manė pasaulio pagarbą Lenkijai pelnysiąs, parodydamas ją juoba galingą neg vargšę, ir neapsiriko.

Kitaip buvo namie su jaunąja karta. Savo laiku ji džiaugėsi Senkevičiaus raštų veikėjais. Tačiau juoba palinko ten, kur kiekvienas laikotarpis lenkia – į pusę, priešingą Senkevičiaus ideologijai. Jie susidarė naujus namų dievaičius ir pasiskyrė naujus jiems atnašautojus. Priešais Senkevičių atsistojo kitas galingas – Žeromskio talentas[1]. Ir būdas rašymo atsimainė. Elegantui apsiėjime ir žodžiuose buvo abuoji nevalyvi naujieji rašytojukai žydeliai. Senkevičius juos sušėrė skaudžiai; jaunikliai jam

atsimokėjo tuo pat, rašydami šiurkščias kritikas ir įkyrėdami koneveikiančiomis, asmeniškai adresuojamomis atvirutėmis. Anot Neuwert-Nowaczyńskio[2], Senkevičius tematė praeitį, jaunieji težiūrėjo į ateitį. Ir Senkevičiaus populiarumas paskutiniais laikais visai buvo sumažėjęs pačiuose lenkuose. Populiarumas kaipo rašytojo. Jis tebebuvo žodžio dailininkas, bet nebebuvo minčių valdytojas.

Tačiau buvusiųjų Senkevičiaus nuopelnų nei užginti, nei užmiršti niekas lenkų negalėjo. Tegu tie Senkevičiaus pamatai: religija, tėvynė, šeimyna, kurius dėjo, tvirtai statydamas visuomenės rūmą, bus ir „pasenę ir apipelėję". Vis dėlto faktas pasilieka faktu, kad katalikybė ir patriotizmas, auklėjami kaipo kiekvienos šeimynos tradicija, lenkus išlaikė aiškaus būdo visam pasauliui. Visus lenkų idealus, pralaimėtus, atgaivino ir palaikė šeimyna su bažnyčia, vienodai puoselėdama patriotizmą.

Ir Senkevičiaus vardas tebeturėjo reikšmės bent visuomeniniame darbe. Čia jo, kaipo piliečio, nuopelnai vėl dideliu saiku saikėjami. Ar vokietis naikino lenkų kalbą Poznaniaus mokykloje, ar lenkų žemę Rytų Prūsuose, jis visur buvo skriaudžiamųjų užtarytojas. Karui ištikus, pasikartojo tas pats. Nebegalėdamas besugrįžti iš Austrijos į savo Oblęgorką Kelčių žemėje[3], Senkevičius pasitraukė į Šveicarų žemę, kuri į karą nesikišo. Ir ėmė garsingu savo vardu skelbti pasauliui lenkų nelaimes. Jo vardą išgirdo, ir ne vienas milijonas atplaukė lenkams per jo rankas.

Senu savo papratimu neskirdamas Lietuvos nuo Lenkijos, buvo ir Vilniaus lietuviams paskyręs 50 tūkstančių. Tik juos suskubo paglemžti Vilniaus „litwinai"[4]. Skaityk apie tai Kymanto bylą su Vilniaus abivatelių komitetu ir išstojimą iš jo paskutinių dvarininkams ištikimais dar likusių mūsų „demokratų" Jono Vileišio, Jurgio Šaulio ir k.[5]

Septynių dešimtų metų senelis nebegalėjo tarnauti Marsui, kurio talka svajota galų gale rasti Lenkijai laisvė iš vienų ar iš kitų rankų. Ir per visą savo amžių Senkevičius nebuvo „kovotojas", kaip tai dabar supranta tą žodį partijos, nes jis visados

tekovojo savo daile ir visuomeniniu darbu. Jam būtų tikę vardas „civilis kareivis", ne karo kareivis. Kareivis, nes daug užkovojo savo tėvynei, prieš tai gal nelaimingiausiai visoje Europoje.

Tad visiems lenkams, kad ir jo priešininkams, Senkevičius kad ir nebuvo vadas, užtat buvo aukščiausis tautinės sąmonės kunigas, per ilgus metus atnašavęs ant tėvynės aukuro. Tos Senkevičiaus rolės jo viengenčiai neužmirš daug ilgiau neg visokių pirmeivių pirmeiviavimus ir jų dengimąsi demokratizmo skraiste. Ir patys jaunieji pamatys, kad jų nuopelnai visuomenei tai tik menkos šiukšlelės, sulyginus su senio Senkevičiaus nuopelnais.

Kaipgi Senkevičius veikė lietuvius? Centralinis lietuvių draugijos komitetas[6] šitaip užrašė savo protokoluose.

„C. K. pripažįsta, kad a. a. Henryk Sienkiewicz buvo didelis žodžio dailininkas, kad jis pralobino ne tik lenkų, bet ir viso pasaulio literatūrą tokiais veikalais, kurie nepiga bus užmiršti, kad davė tokių beletristikos gražybių, kurių gėrė ir lietuviai, skaitydami juos originale ir versdamies į savo, lietuvių, kalbą. Tad nusprendė pasiųsti komiteto narį kun. J. Tumą dalyvautų gedulo pamaldose š. m. 9 d. Šv. Kotrynos bažnyčioje ir išreikštų vietos lenkų inteligentams, jog lenkų visuomenę tikrai užjaučia, jai nustojus vieno geriausių savo sūnų".

Taip, Senkevičius, šiūptelėjęs beletristikos gražybėmis, ilgai vertė visus, tad ir lietuvius, užmiršti istorijos teisybes. Ilgai lietuviai nieko nesakė, kad S., tematydamas praeitį, nieko nebemato, kas dabar yra. Ilgai kentė, kad Lietuvoje S. terado blogai lenkiškai tekalbančią, bet gerai lenkiškai jaučiančią liaudį, o iš etnografinės Lietuvos tepasergėjo vieną kaltūnių-maliką, temokantį pakeikti girnas ir tai lenkišku žodžiu „padlos"[7]. Pagaliau atsirado kritikų ir protestų prieš sulietuvinimą tokio „Tvano" kaip istorijos melo.

Bet varžytynės su talentu sunkios. Jis ir baramas taiso kelią į pačią barančiųjų sielą. Jaunieji lietuviai, tik politikoje atsiskyrę nuo lenkų, pasiliuosavo ir nuo kultūrinės jų įtakos. Seniau gi mums buvo kitaip. Mes ir menkai dar temokėdami lenkiškai, griebėmės mados dalykų – skaityti Senkevičiaus trilogiją[8]

originale. O ėmęsis jau nebemigome nakčių, nei ką bedirbome dieną, kol nepaskaitėme iki galui. Paskaitę gi jautėmės gana giliai jau perprantą lenkų kalbos dvasią ir jos gražybes. Lietuvoje buvo taip pat kaip ir Lenkijoje: vieni džiaugės, kiti peikė Senkevičių, o jis, lyg tasai vilkas baramas, tik populiaresnis darėsi.

Senkevičiaus stilius žavėte žavi. Jis ne menkesnis už stilių didžiausių pasaulyje stilistų – prancūzų beletristų. Į tokias aukštybes iškelti lenkų kalbą Senkevičius teįstengė, sekdamas didžiuosius senovės stilistus rymiečius. Per visą savo amžių Senkevičius neišleisdavęs iš rankų lotynų klasikų; kas dieną prisiversdavęs paskaityti iš jų bent keletą lapelių. O savo aprašymus tiesiog kopijuodavęs tai iš vieno, tai iš kito lotynų autoriaus.

Pabaigtinai Senkevičius Lietuvoje pasipjovė, įkalbamas mūsų „litwinų", kad parašytų dalykėlį apie dabartinius lenkų su lietuviais santykius Lietuvoje. Paklausė ir davė savo „Varpininką"[9], dalykėlį ir literatiškai nepavykusį, ir įdėjiškai nebeįtikinantį. Lietuvos supratime Senkevičiaus nepažengta nė pėdos geryn. Jo varpininkas – tas pats kaltūnius, tik jau grynai lenkiškai bekeikiąs ne girnas, tiesa, tik savo vientaučius, dar nemokančius lenkiškai ir neišmanančius senovinių bendrų tradicijų. Senkevičius niekados nebuvo agitatorius. O pamėginęs tendencijos laikytis, tik dailės darbą pagadino ir visą dailininko talentą aptemdino.

Tegu sau Senkevičius ir melagis istorijoje; tegu sau jis ir nieko neišmanė Lietuvos. Vis dėlto dailių dailė palieka, ir jo veikalus beskaitydami, lietuviai prityrė tiek aistetiško pasigėrėjimo, kad tų valandų ir mirs neužmirš.

Taip, su talentais nepakovosi – jie tau ir priešinantis įlįs į sielą...

Plačios burnos, orangutangų šauksmai nepavaduos talentų.

II

Viršiau bendrais bruožais parašiau, kiek Senkevičius svėrė savo, lenkų, tautoje, kaip savo didžiausiu talentu veikė ant mūsų, lietuvių, sielas ir kaip jis Lietuvoje pabaigtinai pasipjovė

savo novele „Dzwonnik". Čia dabar pavartykime tą novelę detalingiau, ypač kad ligi šiolei tas trumpas lenkų ideologijos išreiškimas mūsų literatūroje maža tebuvo minėtas arba ir visiškai nutylėtas.

Autorius liepia senam varpininkui senos katedros Lenkų žemėje ilgėtis savo gimtinės vietos Lietuvoj ir prašyti Dievą, kad numirus leistų jo vėlei nuskristi ir palakioti ten nors dienelę. Bet dabar ten nuodėmingu kūnu grįžti nebenori, ilgu būtų senovinės Lietuvos.

Kodėl gi senas šlėktelė varpininkas nebenori matyti dabartinės Lietuvos? Gi štai dėl ko.

Atvažiavo į jį iš Gardino sūnėnas Tadziukas.

– Ar bent kiek lengviau ten mūsų žmonėms? – klausia 1863 metų revoliucininkas.

– Žinoma! Ne tik lengviau, – sako Tadziukas, – bet jau ir kariauja.

– Su kuo, Tadziuk, su kuo?

– Su kuo gi daugiau, su lenkais.

–Tadziuk, ar tau kartais nėra bent kiek čia? – pabarškino sau į kaktą. Kadgi ims paskui pasakoti, kaip Lietuvos žmonės susipratę, kaip lietuviai net ir kai kuriose šlėktų okolicose nebenorį būti lenkais, kaip lietuvių kalba plečiantisi, kaip spausdinama lietuvių knygos ir laikraščiai, kaip jau iš bažnyčių kai kurie kunigai varą lenkų pamaldas.

Vakare jį klausia:

– Ką manai, kam aš mušiausi ir karėjau pakartas 63 metais? Ar ne tam, kad Lietuva būtų laisva, a? O kad ji būtų laisva, tai ar nereikštų, kad kiekvienas gali būti kuo nori? Taip ar ne? O kas tuomet mušės drauge su manim? Kieno kraujas liejosi miškuose ir laukuose? Ką dėjo į kalėjimus, ką trėmė, ką korė, iš ko atiminėjo dvarus? Iš tavęs? Tai tu nedrįsk kariauti su tuo, kurs už tave kraują liejo. Sakai – lietuvių tauta atbundanti. Tai ačiū Dievui! Nori lietuviškai kalbėti? Kalbėk! Nori turėti knygų, mokyklų, pamaldų? Turėk! Tas, kurs kraujo tau negailėjo, dar tau padės, tik jo nekandžiok, nes lygiai su tavimi dejuoja, lygiai su tavimi kenčia ir drauge tu tavimi primena savo teises. Ir ką

gi jis tau padarė? Nubaudė tave už lietuviškąją kalbą, kaip Muravjovas už lenkiškąją? Siuntė tave į katorgą už tavo lietuviškąją sielą? Atmink dar senuosius laikus. Kas tave pakrikštijo? Kas tave apšvietė? Kas tave, panie, kaip iš šuns gerklės iš vokiečių ištraukė? Ale aš tau pasakysiu, dėl ko tu su juo kariauji! *Tu dėl to su juo kariauji, kad ne taip bijai, nes jam nėra Sibirijos nei bizūno!* Su kitais sunkiau, su juo lengviau, tai tu nugi ant to, nors jis tavo kraujas ir tavo brolis. O jei taip, *tai tu ir nedoras, ir kvailas. Nusidėti taip pat lengviau, neg bet ką dora padaryti...* Išvažiuodamas jis man pasakė: „Nebevažiuok į mus, dėde, nes tau būtų tarp mūsų bloga". Aš jam atsakiau: *jei ten daug tokių bjaurių dvasių (pohanych duchów)* kaip tu, tai ir nebevažiuosiu... Geriau čia minėsiu tą senąją savo Lietuvą... („Dzwonnik").

Senoji Lietuva, senoji Lenkija. Įsisvajojęs į senovę, išidealizavęs ją, dovanojęs jai, ko ji nėmaž nebuvo pelniusi, – Senkevičius nebenuvokia, kas dabar besidaro ir kokios atamainos žmonėse beįvyko. Nenuvokia, nes jam vienas tėra gyvenimo idealas – jo paties tėvynė ir jos reikalai. Iš „Tadziukų" jis girdi apie jaunų tautų įsivyravimą. Pritaria joms. Negina kalbėti, rašyti, spausdinti, mokytis ir melstis saviškai. Negina liežuviu, kai reikia žmonėms bešališku pasirodyti. Bet širdžia – ne. Kai pamato, jog susipratusi tauta, naudodamosi maloningu lenkų pavelijimu, pradėdama atsiminti savo kalbą, ima atsitraukti nuo užmestos jai lenkybės namie, mokykloje, bažnyčioje, tai tie padėtojai jau – pohane duchy. Apie dvejopumą lenkų saiko žino ne tik artimieji kaimynai; vienas man, antras tau.

Nei iš tos politikinės nedoros, nei iš tautinės netolerancijos Senkevičius, lenkas tautininkas, nėra pažengęs nei per nago juodymą, nors sakosi: „Aš Lietuvoje daug esu buvęs, net rašęs apie tuos dalykus, kurie Lietuvoje kitkart buvo atsitikę" („Potop").

Galima dažnai buvoti Lietuvoje: Gardine, Suvalkuose, Ašmenoje, Lydoje, net Kauno gubernijoje; ir vis dėlto nepamatyti lietuvių, jei išlipęs iš vagono, sėsi į dvaro vežėją ir tuo pat vežėju apvažiuosi bent dešimtį kurio pavieto dvarų. Senkevičiaus „Lietuva" ir yra Gardinas, Liaudė[10] su jos vyžočiais šlėktelėmis; tikriau, nei ne bajorais, tik miestelėnais, baisiai blogai lenkiškai

kalbančiais, užtat labai gerai tikrųjų vietos gyventojų nekenčiančiais ir kažin kuo lenkišku besididžiuojančiais.

Sulyginus su tikraisiais lenkais, ir šieji lenkams palieka dvasios broliai su neužmirštamu Longinu Podbipięta ir Roku Kovalskiu[11], žmonėmis dorais, rimtais (stateczni), atsargiais, taupiais, bet ir nešlovingais, „kytriais" ir jau visuomet sunkios galvos ir arklio sąmojingumo; o końskim dowcipie. Lenkų šviesuomenė – lyg tie prancūzai, nieko nežino, kas už jų tvoros gyvena. Tai ir tiki in verbo magistri[12]; tai jaunieji literatai ir seka senaisiais, diis majoribus[13], nė vieno naujo lietuvių tipo neduodami. O jei ir pamėgina, tai duoda taip pat karikatūrą. Weyssenhof „Unia", „Sobol i Panna"[14].

Ir Senkevičius paskutiniame rašte tetesėjo duot... senųjų, sučiūmautų, nuvalkiotų anekdotų ir aforizmų, kurie šiandien nei bejuokina, nei bemokina. „Litwina zawsze łokieć nad ziemią, a dwa w ziemi"[15]; lietuvis, kad ir šlėkta, pakartas ir paleistas, nemoka savo įspūdžių kitaip formuluoti, kaip tik arklio ar Roko Kovalskio galva: „Jeść się kce, wisieć nudno – wiadomo, nie przywykszy"[16]. Bet tas pat arklio sąmojaus varpininkas toliau kalba, kaip pats Senkevičius, yra lenkų ideologas, fakto analitikas etc. Kame čia logika? Tikru lenko būdu Senkevičius šliaužia paviršiu gyvenimo, savo svajonių vėjus gaudydamas ir sakydamas – tai pats gyvenimas; jeigu ir netikras, tai niekai: juk tai ne lenkų...

Ką jau besakyti apie tikruosius, ne Liaudės, lietuvius. Neduok Dieve, jiems pakliūti ant lenkų plunksnos! Pas Julijų Slovackį jie bus ubagai, žaliomis ropėmis mintantys; pas Senkevičių skurdžiai, driskiai, kurių apsiaustai „delijos" – utėliuoti kailiniai; net ir puslietuvis architektorius Vyvuolskis[17] Kriokuvo paminkle pastatė bekelnį lietuvį, smarkiai pučiantį į ragą ir šaukiantį į pagalbą... ką gi daugiau, jei ne lenką.

Nebanalizavo lietuvių, man rodos, tik Adomas Mickevičius su savo eilės romantininkais, kurie teieškojo ir rado lietuvių liaudies poezijos, ir J. I. Kraševskis su savo eilės istoriosofais-romantininkais, kurie teieškojo ir rado lietuvių tautos praeityje fantastingumų.

Be romantininkų, išgarbinusių lietuvių tautą, žinoma, neišskiriant jokių tautinių jos elementų, jokis lenkas rašytojas romanistas nėra apie lietuvius pabrėžęs nei vieno doro bruožo; naujieji istorijos rašytojai (Szujski)[18] yra davę daug negatyvių. Jiems tai nė nerūpi, visur beieškant tik savo, savo ir savo lenkiškųjų dalykų (Eliza Orzeškienė „Nad Niemnem" etc.)[19]. Nedavė nė Senkevičius. Tuo atžvilgiu ir senasai jo „Potop" neužima aukštesnės vietos už naująjį „Dzwonnik".

Ir ne tik dailiojoje literatūroje Senkevičius – lenkas savimylis tautininkas, bet ir publicistikoje, ir visuomeniniame darbe.

Prieš rinkimus į V. Dūmą jis sakėsi pripažįstąs sroves; jų girdi, nebūtų tik tada, jei niekas nieko negalvotų; niekas ir nemanąs padaryti vieną ganytoją ir vieną avidę. Tačiau tuojau nusuka, kad vis dėlto niekas lenkų negalįs atstovauti, kaip tik patys lenkai tautininkai. „Żywioły duchowo nie polskie mało mają widoków przeprowadzenia swych kandydatów; trzeba jednak nieżałować trudu i czasu, by te widoki zeszły na zero"[20]: Nei žydams, nei „postępowcams", bo ich postęp – nie polski[21]: nei socialistams – jokio atstovo, nes „socyalizm krajowego wyrobu barbarzyński i pozbawiony mózgu... niezna innego języka, jak język szynkowni, jest okrutniejszy, dzikszy i bezmyślniejszy, niż gdziekolwiek w Europie, a wogóle tak bezmyślny, że się zabija własnym jadem, jak skorpion <...>[22] W r. 1863 były krwawe nieszczęścia, ale niebyło krwawego błota, jak w r. 1905", kai buvo sukelta ne tautos, bet socialistų netikusi revoliucija („Zjednoczenie narodowe")[23].

Liūdniausia, kad tasai lenkų tautos žibintas Senkevičius, per kelias dešimtis metų ditirambus lenkams giedodamas, girdint visam svietui, stabdė teisingą tautinės lenkų politikos kritiką. Kad iš šitokio Senkevičiaus išsireiškimo: „Ta pilna meilės ir pakentimo lenko siela per amžius paliko niekados neatsimainiusi. Be rusinų, paskutinėmis dienomis pakirdo ir lietuviai. Kaipgi laikosi lenkai? Mūsų spauda, be skirtumo spalvų, nebuvo ir nėra nepalanki jų troškimams. Viešpataujančią mintį būtų galima išreikšti šiais trumpais žodžiais: nestatykite ant neapykantos mūsų ir mūsų kultūros, būkite mums broliai, ir

mes jums atsimokėsime meile ir pagalba" („Odpowiedź na artykuł Björnsona")[24].

Skaitai žmogus ir nebežinai, nė ką bemanyti, radus pasikartotą Ščedrino-Saltykovo „taščit i nepuščat"[25]: būkite patys sau, tik... ant mūsų lenkiškosios kultūros, ir mes jums, lietuviai, atsimokėsime: Hłaskomis, Dybowskiais, Gizbert-Studnickiais, Zajączkowskiais, Vilnium, Joniškiu, Rodūne, Asava, Zarasais, t. ir t., t. ir t.[26]

Kad Senkevičius nebūtų miręs, galima būtų buvę paklausti: „Czy kpisz, czy o drogę pytasz"?[27] O dabar – tiek jau to, tegu ilsisi ramybėje.

ELIZA ORZEŠKIENĖ

Gegužės 5 dieną, kaip jau esame paminėję 51 nr.[1], Gardino mieste pasimirė garsiausia šių laikų lenkų rašytoja Eliza Orzeškienė. Minėtina tai moteriškė, viena iš nedaugelio lenkų veikėjų, giliausiai užjaučianti liaudies vargus ir jos pažeminimą. Pradedant nuo pirmojo savo veikalėlio „Obrazek z lat głodowych"[2] 1866 m., kone per visus jos veikalus, kurių ji parašė labai daug, demokratizmas eina raudonu siūlu. Kiek kartų palietė valstiečių santykius su dvarininkais, visados stojo pirmųjų pusėje. Barė ponus už negailestingumą, už savimylą, už atsiskyrimą nuo liaudies; išjuokė išlepimą, įsikalbėjimą sau nebūtų ligų, kurios teatsiranda per griežtą nieko neveikimą, per nuolatinį ieškojimą vien tik sau pamėgimų; kad būtų sumaniusi, visus būtų iš puikių, tuštybės pilnų dvarų sukimšusi į valstiečių gryčias, kur žmonės nerangūs, juodom, kaip duonos kepalai, didelėm rankom, bet kur širdys patenkintos, jaučiant, jog ne veltui gyvena ir duoną valgo.

Gimusi Lietuvoje, Gardino gub., tą kraštą buvo pamilusi, jo dvasią, jo gamtos paslaptis ir apsireiškimus mėgino tirti ir suprasti. Jai rūpėjo ne tik tai, ką mato, bet ir tai, kas tėra įsigilinimu susekama. Ragino ištirti, kodėl žolynėliai taip, o ne

kitaip vadinasi, kodėl legendos prikergiamos prie vieno ar kito daikto; mokė klausytis gimtinės kalbos balsų, kad jie, sykį įsiskverbę, nebeišdiltų iš atminties, kad ir į svetimą kraštą išvažiavus, mokė, kaip nežiūrint galima atskirti vieno medžio šlamėjimą nuo kito – šilkinį jovaro lapą nuo „skūrinio" klevo lapo ir t. t. Ji tai mokėjo tikrai moterišku jautrumu suprasti ir genijaus kalba paaiškinti. Tą pačią gamtą patarė ir įnirtumus malšinti, ir sužvėrėjusius vaikiukus dailinti.

Liūdėjo ir nerimo, matydama pavargėlius ir apleistus. Trūsė, darbavosi visą amžių globodama mažyčius. Jos iš širdies plaukiąs balsas pajudindavo turtuolių širdis ir atrišdavo kišenes.

Iš nelaimingųjų tarpo neskyrė nei žydų. Juos užtardama parašė keletą dailių dailės veikalų, kaip „Mejeris Jozefavičius", „Gedali"[3] ir k., kuriuos veik visos tautos išsivertė savo kalbomis.

Buvo didelė moterų veiklumo šalininkė, nors moterų rolę gyvenime visai ne taip suprasdavo, kaip dabar supranta visokios feministės, sufražistės ir kitokios pusmoterės. Karčiai pajuokė dabartinių moterų pastangas „patrankomis kovoti", parodydama doros, proto ir būdiškumo galybes, kurios greičiau priešus įveikia.

Nors Lietuvoje gimusi, tikrųjų lietuvių tačiau ji visai nepažino. Lietuviais vadindavo, kaip ir kiti lenkai, visus žmones, kurie tik gyvena istoriškosios Lietuvos ribose. Net ir „lietuviškiausiame" jos veikale „Nad Niemnem"[4] mes nematome lietuvių, nes visi veikėjai – tai lenkai kolonistai, stiprai laikantys ir gyvuojantys savo lenkiškomis tradicijomis. Apie nevykusį scenišką vaizdelį „Pokociło się i dam nogę"[5] skyrium pakalbėsime.

A. a. Orzeškienė tai ne Marė Rodzevičiūtė, ne K. Skirmuntaitė[6]. Vis dėlto gailimės jos mirus, nes ji, kad ir savotiškai rašydama, visus žmones glaudė prie jautrios savo širdies, visi lygiai jos rašiniais gali ne tik džiaugtis, bet ir tobulintis. Užjaučiame ir lenkus, kurie a. a. Oržeškienės netekę, neteko žymiausios savo veikėjos demokratės, kokių nedaug teturi, bet kurių lenkams kuo daugiausia reiktų atsverti visiems tiems rašytojams, pagarsėjusiems bajorų luomo garbinimais ir jų apoteozavimais.

SILVESTRAS GIMŽAUSKAS
1846–1897[1]

Apleido šį pasaulį 1897 m. rugsėjo 15 d., besigydydamas Varšuvoje, turėdamas 52 m. amžiaus, o 20 kunigystės. Smulkmenų iš jo gyvenimo mes dar nežinome. (Žiūr. jų mano paskaitose 1924 m.)[2] Papeikiame jo kaimynus, kad jų mums iki šiol nedavė. Pasitaisykite, bus tai geriausias įrodymas, jog dabartinė jaunų lietuvių karta neužmiršta savo pirmtakūnų.

Kun. Silvestras per visą savo amžių darbavosi tarp vilniečių lietuvių keleriose parapijose. Buvo Merkinės dekanas ir numirė Bagaslaviškio (Vilniaus ap.) altaristu[3], nors amžius dar negalėjo jam duoti teisės atsitraukti nuo darbo. 52 metai tai dar ne per didelis amžius iš viso; kartais tačiau daug daug gali pergyventi per pusamžį ir galop pasenti. Taip buvo ir kun. Silvestrui, nes jis buvo... Vilniaus vyskupijos katalikas... lietuvis. Kas žino mūsų dabarties būklę, tam sočiai gana bus tų trijų žodžių – *katalikas, lietuvis, Lietuvoje* – pabaigti jo vargų ir kančių istorijai; žinoma, jei jis bus geras katalikas, geras lietuvis buvęs.

A. a. kun. Silvestras savo darbais laimėjo gero kunigo ir gero lietuvio vardus, o tokių žmonių vis daugiau reikalauja pažeminta ir nuskriausta mūsų tėvynė. Dievobaimingų kunigų mums netrūksta; kituose kraštuose galėtų už tai iš širdies pasakyti ačiū Dievui. Ale Lietuvos kunigui negana vieno dievobaimingumo, jei nori sėkmingai žmonėms tarnauti, raginti, kad darytų Dievo valią, kad dorai, teisingai gyventų. Dėl ko? Dėl to, kad lietuviai, dar taip neseniai išėję iš kūno vergijos, tebėra dvasios vergijoje pas maskolius ir lenkus. O jau vergų dorumas menkas! Jungu prispausti, paprastai turi nebejautrią sąžinę ir sustingusias smegenis; vergo siela – kieta uola, kur pasėtas dorybės grūdas vargiai vešės ir duos gausių vaisių; gerai gerai, jei išdygs! toliau regėsime pariečio kerėjimą, o ne liekną, žalią medį.

Šios gadynės lietuvis silpnas lietuvis, silpnas katalikas, ypatingai pakraščiuose Lietuvos, Vilniaus ir Gardino gub. Apsnūdęs tebėra; vietomis ir pažadintas tebegniūsija, o tai itin

patinka mūsų nugalėtojams maskoliams. Tesnaudie sau ir tesapnuojie dar per kelias dešimtis metų; jei paskui ir nubus, visa praeitis jam matysis kaip sapne, kaip per miglą. Praeityje garsi Lietuva ir katalikystė, dabartyje aiški, drūta, išsiplėtusi Maskolija ir pravoslavija. Ką išsirinks?

Rytų pakraščiais lietuvių vardas sparčiai nyksta, o prie to visomis pajėgomis prisideda ir mūsų bičiuliai lenkai, nes ir jie tarias besnaudžiantį lietuvį išvilksią iš savojo kailio ir apvilksią lenkiškuoju. Čiūčiu-liūliu, lietuvi! – dainuoja maskolis; čiūčiu-liūliu – dainuoja ir lenkas ir katras nuo savęs kaišioja lietuviui į panosį chloroformo; tiktai maskolis didesnę dozę.

Maskolis rūpestingai atitraukinėja šalin visus jau pakirdusius lietuvius, kad nekeltų triukšmo ir nepažadintų kitų; tatai išgena Maskolijon visus mokytus lietuvius. Maskolis gesina bet kurią šviesą, kad jos spinduliai nepaerzintų užmerktų akių; tatai neleidžia mums turėti savo spaudą – knygas ir gazetas. Lenkai, patys netekę valdžios, taip nebegali daryti ir geresnių programų lietuviui nutautinti neturi, kaip ta gyva čiūčiu-liūliu dainelė, giedama į ausis lietuvių dvaruose ir bažnyčiose.

Lenkystė su katalikyste sukibus, kaip kūnas su dūšia, sako lenkai, net ir tie, kurie patys nebetiki; jiems rodos, katalikystė išgaruosianti, atsiskyrus nuo savo kūno. Ale tai baisus melas, aklybė gera valia! Mūsų Bažnyčia ne veltui vadinasi *katalikiška-visuotinė;* tai ne su ta viena lenkyste sukimba, kaip su savo kūnu, bet su bet kuria pasaulio gimine ir juo tampriau ir pastoviau, juo į jų tarpą (katalikystės ir tautystės) mažiau kas kišas.

Lenkai norėtų katalikystę ir lietuvystę suklijuoti... lenkyste; tačiau praktikoje tos trys dalys nėmaž nesutelpa, ir viena veikiai išsprunka iš kitų dviejų tarpo: ar lietuvystė, ar lenkystė. Jei lietuvystė išsprunka iš lietuvio sielos, jisai palieka naujikas: viskas jam darosi svetima, prie nieko dar neprisirišęs; lenkystę lengvai išgena maskolystė arba ir kita kuri „-ystė", kai užsipuola. Ir pasirodo, nelaimei, jog lenkiškąja lietuvių katalikyste nepasinaudoja nei lietuvis, nei lenkas: lietuvis lietuvystėje atšąla, o lenkystei maskolystė neleidžia išsikerėti; ji pati išsikerėja ir sumenkina pačią katalikystę! Jei katalikystei pats Išganytojas

pavedė būti visų tautų siela, tai tegul ji ir eina į lenkus jiems su lenkiška siela, į lietuvius su lietuviška, į gudus su gudiška, t. ir t. Tada bus visiems sveikiausia.

Nelaimei, tos tiesos nenori suprasti lenkai ir lietuviai, kurie lenkais išvirtę, – vaisintojai lietuvių sielose katalikiško mokslo. Jiem turbūt rodos – Išganytojas pyksiąs už Jo mokslo skelbimą „chamska mowa"[4]. To prietaro visur yra po truputį pasilikę, bet daugiausia Vilniaus vyskupijoje; dėl to ten daugiau reikia senųjų prietarų griovėjų. Nelengvas tai darbas, kai viena ranka tenka griauti, o antra gintis nuo tykančių pačios tavo gyvybės; viena ranka ginti lietuvius nuo lenkų, antra nuo maskolių.

Platus tai karo laukas, kurį apleido nepamirštamas kun. Silvestras Gimžauskas. Visi žino, koks jis buvo geras kunigas, anot to, sulig Jėzaus širdies. Katalikystę mylėjo, joje patenkančią ir amžiną laimę matė. Ją begindamas, užsitraukė smarkų maskolio persekiojimą; jis kun. Silvestrą išmetė iš dekanų, paskui ir visai nedavė vietos, o kai leido kur gyventi, tai visai nemokėjo algos. Dievo tarnas užtai nepyko; žinojos dėl Dievo gi kenčiąs ir iš Jo kitu laiku dar gausesnio atlyginimo gausiąs.

Daug smarkesnį smūgį smeigė jam jo draugai kunigai, ypač viršininkai; jie persekiojo kun. Gimžauską už ką kita: G. paliko lietuvis ir aukštai kėlė tą vardą tarp savo brolių lietuvių išvirtėlių. Labiau už kitus apsišvietęs, didelės išminties vyras aiškiai matė, kaip žalinga plėsti tarp lietuvių lenkiškąją katalikystę. Jis į lietuvių širdis diegė ne lenkiškai katalikišką mokslą, bet grynai katalikišką; laistė jį grynu lietuvišku vandenėliu, šildė lietuviškos širdies jausmais ir turėjo teisės laukti, kad jo diegimas veikiau prigis, išdygs ir žalesniu medžiu vešės.

Pats tyrė lietuvių kalbą, kad kuo gryniausiai mokėtų skelbti Dievo žodį, kurs vertas gi gražios formos, vertas, kad jo neterštume svetimomis atmatomis. Skelbė lietuviams dievobaimingumą gyvu žodžiu, o atstumtas nuo lietuvių leido jiems bent rašytą dievobaimingą žodį. Nabašninkas buvo žinomas rašytojas ir knygelių leidėjas; tam jis ir savo lėšų nemaža dėjo.

Kaip karštai kun. Silvestras mylėjo Lietuvą tėvynę, reiškia mums jo dainos, jų daugybė tarp žmonių vaikščioja nuorašuose;

reiškia istoriškosios jo giesmės „Lietuvos Bičiulio" knygelėje, kur jis aprauda garsią Lietuvos praeitį Lydos miesto griuvėsiuose; reiškia ditirambai visam Lietuvos kraštui, už kurį, nuo jo, nesą pasaulyje patogesnio. Rasit, pavyks mums kuris tų raštų suvokti ir paskelbti.

Švietęs pavyzdžiu begyvendamas, ir numiręs paliko mums pavyzdį; o dalį mažo savo turtelio paskyrė mylimosios Lietuvos reikalams, knygoms. Ir mums („Tėvynės Sargui") teko šimtinė. Dėkavojome už tai raštais, nėmaž nežinodami, jog jau iš ano pasaulio į mūsų dėkingas širdis bežiūri. Atmokėk gi, Viešpatie, amžinu atilsiu tam, kurs Tavo ir tėvynės vardu kariavo be paliaubos!

Kun. Silvestras nebuvo tas vienas kunigas, neužsigynęs lietuvio vardo; jis tik buvo vienas iš pačių pirmųjų. Prie garsingesniųjų ir taip pat persekiojamųjų reikia priskirti ir tebegyvenantį garsųjį kun. Ambrazevičių[5], kuriam „Krajuje"[6] net Aušros Vartų klebonas Fronckevičius[7] nuplėšė šlovę, prikišdamas jam, kad jis, gindamas lietuvių reikalus, rišąsis prieš savo vyskupą su generalgubernatorium. Tą nešlovę „Kraj" gavo atloti.

Kun. Silvestro Gimžausko eilės buvo ir keletas jaunesniųjų kunigų, jo dvasios auklėtinių, ir a. a. kun. Aleksandras Burba[8].

SILVESTRO GIMŽAUSKO BIBLIOGRAFIJA

(V. Biržiškos žiniomis)

1. *Linkmenës* 1870 metu, Leipzig, 16 p.

2. *Drin szlektu apilinkes mana.* Pamokslas ape letuwiszka ležuwi. *Wargomatis*, 1871.

Šį pamokslą iš Švenčionių 1871 m. IV. 10 atsiuntė Pet. Mokslo Akad. Ist.-fil. skyriui (Zap. Imp. Ak. N. 19 t.).

3. Haydn: *„Pasaulio kūrimas"*, Oratorija, 1877.

4. *Ant nauju metu Lietuvai dovaniale.* 1879 m. gale. Leipzig. 28 p.

5. Žodzej isz givôs kałbos letuviu Linkmeniszkiu (1875–79). Bank. „Tauta ir Žodis", 1923.

6. Lietuvos Bicziuolis. B. v. ir m. Klaipėdoje, 1881 m. 26 p.

Trakjénams. Pra Lidos mūrus pravažiójunt. Vitauta, Lietuviškas karalius. Rauda apė Motėju Žiemaicziu Viskupu 1875 m. Raudos „Paliauk" gaida, Židu Rauda.

7. *Metine Dowaneła del Lituwninku ir Zemaiczu* parasze Mainionis del brolu ir seseru savo. Wilniuje. Kasztu ir spaustuwieje Juozapa Zavadzkia, 1879 (Krokuvoje. Anczyco sp. 1881). 32 p.

Daina apie Kantrio agłałe. (Rasziau m. 1885 17 d. lapkr. m. Mainionis). Priedas parašu: *Jonas Czapunis.* Dievas iszmoke kaip Dieva pažinti, daina. Sueilis apie pasikalbėjimą. Iszriszimas apie kalba. (Kl: Koki kałba ira geresne, ar lietuviszka, ar žemaitiszka). Metine dowaneła antra neužilga kelaus ing swietą. Krokuvoje.

8. 1885 m. *Prieszauszris.* Pawesta ant „Byruties" gero. Krakowo. Ižspaudimas ir uždeimas W. Ł. Anczyca ir draugistes. 1886. 29 p. (500 m. 1386 Lietuviu pr. Evang. 1886.)

9. *Metine Dovanele antra del Lietuvninku ir Zemaiczu* parasze *Mainionis* del brolu ir seseru savo. Vilniuje. Kaszta spaustuveje Juozapa Zavadzkia. 1891 (Tilžėje, M. Jankaus sp.). 11 p.

Metine dovanele antra. Buczciavimas kudikiu. Žodis antras. Pradžia ubagu ir vagiu. Balsas. Pranasziste.

10. *Pradzomokslis Lietuwiszko spaudraszczo ir rankraszczo* su pridejimu Skaitmanio. Parasze Endre *Mainionis* Lietuwis. Spaudimas pirmas. Warszawoje. Spaustuwe kunigu Misionoriu pas Sz. Kryżu. 1862 (Tilžėje, 1888, E. Veyerio spaustuvėje). 67 p. + l.

11. *Juokaunos dainos.* Tevyniszkos dainos. Tilžėje. Spauda M. Jankaus. 1892. 18 p. Ir žydams už „Lietuvos Bicziuolio" persekiojimą. *Mauszos vargai.* Isz „Auszros" (Betgi, betgi prigyvenot). Litvomano daina. Isz priežasties Ivinskio mirimo.

12. *Pradžiomokslis rankos raszto.* Sudėtas dėl Lietuvos jaunumenės. J. Mainionis. 1862 (Tilžėje, 1892, O. v. M. sp.). 19 p.

13. *Juokaunos dainos.* Bitėnai, 1893. 30 (32) p.

14. *Trys tevyniszkos dainos.* 8 p. 1893.

15. *Istorija kataliku Bažnyczios,* paraszyta Antano Wapplerio, perguldyta Kunigo Kanauninko V. Plymouth, Pa. Spaustuvėje Juozo Paukszczio. 1892. 287 +III.

16. *Malda prie Švencziausios Marijos Snigenos.* O. v. M. Tilsit, apie 1895 m. 4 p. Pasirašė: K. E. *Mainionis.*

ALEKSANDRAS BURBA
1855–1898[1]

Plymoutho klebonas mirė 1898 m. kovo 27 d. Nabašninkas buvo žinomas dar karštesnės, neg kan. S. Gimžauskas, širdies Lietuvos mylėtojas. Gimė 1855 m. spalio 30 d. ir augo Pailių kaime, Kruopių par. Ūkininkų Aleksandro Burbos ir Onos Budavičiūtės sūnus. Nuo pat mažens nabašninkas buvo įsimylėjęs lietuviškas knygas. Vos pramokęs skaityti, nepraleido nė vienos knygos, kurią tik galėjo savo kaimynuose aptikti, neperskaitęs. 1873 m. nuvyko į Šiaulius ir mokės „švedu"[2]; 1877 m. išlaikė kvotimus prie Vilniaus gimnazijos ir įstojo ten pat Vilniuje į kunigų seminariją.

„Nežinau, kodėl, – sakos kun. Aleksandras, – bet jau iš mažų dienų buvau prisirišęs prie lietuvybės, ir pats to nesuprasdamas. Kada mane motina išmokė lietuviškų poterių ir įsakymų, mano tėvas buvo panorėjęs mokyti ir lenkiškai, bet aš nuo to atsiprašiau su ašaromis. Kada buvau Šiauliuose, kur visi mokiniai lietuviai stengės pramokti lenkiškai, ir man ta mintis buvo pradėjusi lįsti į galvą. Nusipirkau maskoliškai – lenkišką žodyną ir, šiek tiek pramokęs, pradėjau poterius kalbėti lenkiškai ir maldaknygę skaityti lenkišką. Tas mano atsimainymas tačiau neilgai pateko, nes po kelių mėnesių lenkiškąją sudeginau, o grįžau atgal prie lietuviškos maldaknygės ir jau su bet kuriuo lietuviu, ar jis to norėjo ar nenorėjo, besikalbėjau lietuviškai <...> Seminarijoje savo draugams visad rodydavaus lietuvis, parašydamas šiokių tokių dainelių. O vasaros metu <...> dainas apie Lietuvą dainuodavau arba dažniausiai lietuviškas knygeles paskaitydavau ir nesykį iš Lietuvos istorijos šį bei tą pasakodavau..."

Kunigu Al. Burbą įšventė Žemaičių pavyskupis Aleksandras Beresnevičius[3] Kaune 1882 m. spalio 13 d. Tuojau buvo paskirtas

Žaslių vikaru, veikiai pakeltas Vidiškio filialistu, o 1884 m. geg. 26 d. vyskupas Hrynievickis[4] davė jam valdyti Labanoro kleboniją Švenčionių ap. 1886 m. lapkričio mėn. maskoliai jį naktį suėmė ir nudangino į Gardino vienuolyną dvejiem metam už lietuvystės skelbimą ir išleido vos 1888 m., bet klebonu būti nebeprileido. Po keleto mėnesių vos patvirtino Adutiškio kamendorium. Čia vėl ėmė jį persekioti už lietuvystę. Kaimynas dvarininkas Bartkevičius nuvažiavo į gubernatorių ir apskundė kun. Burbą kaipo pavojingiausią žmogų. Tuojau kun. B. buvo perkeltas į Valkininkus vikaru.

Matydamas persekiojimams nebūsiant galo, kun. B. nebevažiavo į Valkininkus, bet išdūmė į Ameriką. Čia gavo lietuvių–lenkų parapiją Plymouthe, Pensilvanijoje. Po kelių mėnesių atsiskyrė nuo lenkų ir sudarė grynai lietuvišką parapiją.

A. a. kun. Aleksandras mums pavyzdys, kaip daug gali padaryti žmogus, atsidėjęs kuriai idėjai. Tarnavimas Dievui ir Bažnyčiai paprastai nesugaišina viso kunigo laiko. Tiesa, esti tokių laikų, kad per kiauras dienas tenka sėdėti bažnyčioje arba ratuose. Bet dažniausiai kunigo užsiėmimai baigiasi iki pietų. Kam sunaudoti popietuvė, jei prie ligonio ar į mokyklą neišveža? Daugumas sėdi už knygų, kad nebūtų nuobodu, o kiti, kad gavus daugiau mokslo, labiau išsiplėstų protas ir leistų kitus geriau pamokyti. Kas bent kiek sugeba, imasi plunksnos, rašo knygas, gazetas žmonių naudai.

Paklauskite tokių kunigų, kur jie gauna tiek laiko? Ką atsakys? Atsakys, jog ir velykiniu laiku gali rasti porą valandų sau pačiam, ir išjuoks tuos, kurie, kviečiami į darbą, išsikalbinėja, teisinas didumu parapijos, daugybe darbo, t. ir t. Darbščiam žmogui visam kam gana laiko: ir bažnyčios reikalų neapleidžia, ir daug ko kita dar padaro, jei nekimba nuolat prie žaliojo stalelio[5].

Iš tikro kun. Aleksandras savo laiko negaišo; tai įrodo jo kelionės po Ameriką, sudarinėjant lietuviškas parapijas. Apie tai jis išleido knygelę: „Peržvalga lietuvystės darbų Amerikoje"[6].

Išvertė iš svetimos kalbos plačią „Bažnytinę istoriją"[7].

Parašė dvi poemas: „Ponas Bartkus" ir „Senkaus Jurgis"[8].

Savo lėšomis visa tai spausdino ir daugybę dykai dovanodavo. Išspausdinęs savo „Bažnytinę istoriją", visiems klierikams paskyrė jos po vieną egzempliorį; kauniškiai įbailinti tuomet negalėjo jų parsigabenti ir atsisakė, nenorėdami, kad pražūtų brangios knygos. Paskui kiekvienas jų gavo, bet tame tarpe kun. Aleksandras galėjo nemažai nuliūsti dėl to tariamojo jaunuomenės atšalimo lietuvystės dalykams.

Paskui kun. A. Burba išleidinėjo pamokslų laikraštį „Valtis", vienkart redaguodamas „Vienybę Lietuvininkų"[9].

„Išguldymas Lekcijų ir Evangelijų"[10] iš „Valties" sudarė paskui didžiulę knygą, daugiau ne 800 pusių. Gaunamas ir dabar.

Ale kas viską suskaitys? Jo kaimynai amerikiečiai turi pareigą sužymėti visus jo žingsnius, nes kas žingsnis, tai pavyzdys buvo.

Turėjo daug neprietelių ir priešų, o tai, vokiečių patarlė sako, esą daug garbės. Žmogus niekam vertas niekados neįgis daug priešų, nes vieni jį niekins, o kitiems nė neteks sukibti su tuo, kurs amžinai nieko neveikia, bet dar darbuojasi; kas kariauja, o kariauja ne su malūnais, bet su tikrais, ne tariamais priešais, tam priešų gana.

Tačiau mirus tam nepailstančiam darbininkui, išnyko visi priešai: visi lygiai nulenkė savo galvas jo nuopelnams. Kun. Burba pavyzdys, jog ne visados baisu pūsti prieš vėją. Kad pradėjo darbuotis tarp vilniečių, sukilo perkūnai po visą šalį; kun. Burba daugiau triukšmo pridarė neg kun. Gimžauskas. Ponpalaikiai šunis kabinėjo ant jo, ypatingai, kad išvažiuodamas iš Liverpulio (Anglijoje), atsiuntė atsisveikinimo eiles[11] visiems savo neprieteliams ponpalaikiams, lietuviams, virtusiems lenkais, ir per „Varpą" išplatino. Teko tada ir mums anas atsisveikinimo lakštelis, tik nevienokį jis darė įspūdį. Kai vieni džiaugės, rankas trynė ir piktai sakė: „A, gerai gerai", kiti vaipės apsimesdami dievobaimingumu ir prikaišiojo: „Reikėjo bent vardų neskleisti po pasaulį". Dar kiti nebenorėjo autoriui nė kunigo vardo bepalikti.

Kun. A. Burba ir Amerikoje pūtė prieš vėją. Ir ten šunis ant jo karstė savieji ir svetimieji. Ir koks visa to galų galas? Kai apie kun. Burbos priešus paliko tik... truputis pagedusio kvapo, apie kun. A. B. su garbe kalba visa Lietuva. Šlovė jam ir garbė, kol gyvuos lietuviai pasaulyje, o aname pelnyta Dangaus karalystė, kurią čia skelbė!!

Amerikiečiai, atsiminkite: iš jūsų laukiama plačios nabašninko biografijos ir išsemiančių žinių!

ANTANAS KAUPAS
1870–1913

Amerikos lietuviai katalikai neturi daug savo laikraščių. Užtat didžiajam jų laikraščiui „Draugui"[1] nėra lygių visoje Amerikoje. Jis tiek duoda mokslo žinių ir gražiojo skaitymo, taip budriai seka visų lietuvių kolonijų gyvenimą Amerikoje, jog gydytojas Graičiūnas[2] vieną kartą sušuko: „Vienoje „Draugo" redakcijoje tiek yra inteligencijos (apšviesto proto), kiek visų kitų Amerikos lietuvių laikraščių redakcijose drauge". Tegul sau gerbiamasis daktaras ir bus gerokai perdėjęs. Vis dėlto pasiliks tiesa, kad „Draugas" labai gerai ir gyvai anuo laiku buvo vedamas Amerikos laikraštis.

Tokį „Draugo" laikraštį padarė sutartinis Amerikos katalikų darbas. Vieni nesigailėjo pinigų jam sušelpti, kiti nesigailėjo vakarų laiko jam parašyti apie visa, kas tik įdomaus atsitiko jų kampelyje. Pagalios pačioje redakcijoje buvo, tuo tikslu nuo savo Pittstono parapijos atsisakęs, labai mokytas ir prisityręs redaktorius kunigas Antanas Kaupas. Kas savaitė jis atsiliepdavo į visus opiuosius to laiko klausimus ir taip juos išnagrinėdavo, kad nė pikčiausi priešininkai neturėdavo ko beatsakyti. Nepykdamas, nesibardamas, nesipravardžiuodamas, jis mokėjo nuosakiais įrodymais ir giliu dalykų žinojimu prispirti kiekvieną prie sienos ir užčiaupti jam burną. Nebent tas beviauksėjo, kuriam jokiuo mokslu nieko neįrodysi, kuris

vis tiek putosis, blaškysis ir koliosis, nepajėgdamas kitaip atsiturėti.

Užtat ir kun. A. Kaupo garbė, taip Amerikoje, taip ir Lietuvoje, vis didėjo.

Toks tai Amerikos lietuvių kultūros šulas štai šiais 1913 m. pasimirė, vos 43 m. amžiaus eidamas. Pats gražumas amžiaus. Bet argi to žiūri mirtis? Ji ne iš eilės griebia, bet vis kuo naigeriausius pirma. Kokie griozdai kerėblos gyvena sau po šimtą metų, nors ir nenaudingi.

Nuliūdę sekėme trumpas, o baisias žinias, „Draugo" pakarčiui skelbiamas. Liūdna ir dabar, didžiojo Lietuvos rašytojo netekus. Dar liūdniau, kad nė jo kaulelių gal nebeatsigabensime į Tėvynę, kurią jis taip mylėjo ir kuriai jis visą savo amželį, kiek begalėdamas, tarnavo mokslu ir gabumais.

A. a. kun. Antanas Kaupas gimė 1870 m.[3] Gudelių kaime, Ramygalos par., gausingoje šeimoje; turėjo keletą brolių ir keletą seserų. Pats buvo vyriausias, juo visi kiti pasikliovė: štai išeis mokslus ir visiems likusiems padės. Antanas mokės Šiaulių gimnazijoje, buvo labai gabus, daug skaitė ir galvojo drauge su dabartiniu inž. Bielskiu[4]. Bet pavarytas iš šeštos klasės, metus pasvyravęs namie, atvažiavo Kaunan į kunigų seminariją. Manau, greičiausia šeimyniniais, ne kitais sumetimais; kunigauti jis ne per daugiausia norėjo, bet kunigavo ištikimai.

Štai pluoštas mano atminimų.

IŠ KAUNO KUNIGŲ SEMINARIJOS

„Słówki wybieram"[5]. Ruduo 1888 m. Pirmamečiai klierikai baisiai nusiminę. Bažnyčios istorijos ir liturgikos profesoriai atėjo į auditoriją, pakalbėjo lotyniškai, užvedė iš vadovėlių po porą puslapių išmokti ir išėjo. Išmokti – lotyniškai – iš pirmos dienos! To iš mūsų nė aukštosiose klasėse nereikalaudavo – keikiasi naujikiai.

Aš atsidėjęs skaitau istoriją (skaityt jau buvau pramokęs), nors nė vienintelio žodžio nesuprantu. Skaitau ir dvasioje ren-

giuosi iš seminarijos bėgti. Mano kambarėlio draugas, keturias gimnazijos klases išėjęs, rodos, turėjo būti neblogas lotynų kalbos žinovas. Tačiau jis nė žiūrėti į knygą nežiūri ir balsiai rengiasi iš seminarijos bėgti.

– Aš vis tiek neišmoksiu, – sako.

– O aš išmoksiu! – piktai erzinu draugą.

– Kur ne! Daug tu savo realinėje išmokai lotyniškai... – pašiepia mane.

Man pikta.

– Nagi išmoksiu! – sakau.

– Gal lažybų iš penkių kapeikų eisiva? – siūlo apkartęs draugas.

– Eikiva!

Susilažinova, ir aš ėmiau „kalti", net putos iš burnos tiško. Netrukęs nė valandos, sakau:

– Še knygą – sek!

Ir išpleškinau lekciją atmintinai nuo galo lig galui, baisiausius kirčius dėdamas, baisiausiai žodžius susukdamas, kai kurių išleidžiamų žodžių nepajusdamas. Labai gaila, kad tuo metu nebuvo parankėje nė vieno senovės ryméno! Būtų buvusi scena: vienas barbaras negailestingai darko krikštolinę lotynų kalbą, o antras barbaras didelėm akim nustebęs garbina jį už tai! Nukankintas tokia scena, arba pats ryménas būtų negyvas kritęs, arba mudu užmušęs už tokį paniekinimą „dievų kalbos".

Aš ir pats jaučiau niekus darąs. Jau buvau besiekiąs į kišenę penkkapeikio. Bet nustebau: draugas pats man atkišo savo „penkeklį", didžiu įsitikinimu pagirdamas:

– Kad aš taip galėčiau – nebėgčiau...

Pasidarė lyg drąsiau. Dabar reikėjo suprasti, kas išmokta. Reikėjo griežtai kiekvienas žodis išversti. Į kurią kalbą? Į rusišką, lietuvišką – žodynų nėra. Guli štai kaip žąsis didelis Babrauskio žodynas[6] lenkiškais aiškinimais. Dviguba bėda: nei žodžio surasti, nei suradus suprasti; ką jau besakyti atminti!

Taip nabagai lietuviukai, nei lotyniškai, nei lenkiškai nemokėdami, ištisomis dienomis žuvo žodžiaudami. Jų žargonu tai vadinosi – „słówki wybieram". Taip per ištisus metus, kol

priprasdavo prie tos kalbos. Dieve, kaip tai buvo nuobodu ir į „mokslą" nepanašu!

Man jau pirmomis dienomis sekės. Laikau užgulęs „Babrauskį" koridoriaus lango angoje ir keikiuos. Tik girdžiu iš užpakalio pajuokiantį, bet neskaudu balsą:

– „Słówki wybierasz?"

– „Wybieram", kaip utėles iš kailinių tankiais gaurais... Kad jie skradžiai!.. Štai reikia man „latum"[7]. Randu kažką panašu, bet senso nebetenku.

– Tai ieškok „ferro", – sako.

Suradau ir pažinau irregularį veiksmažodį, o drauge ir draugą Antaną Kaupą.

Nuo tos valandos aš prikibau prie jo it erkė. Jis man dykai turėjo kasdieną išversti lekciją, padėti žodžius užrašyti ir net kartais pamokos išklausyti.

Ir sukrito mūsų širdys.

Antanas ramus, vienodas, nusistovėjęs, nors metais jaunesnis, lyg be temperamento. Aš karštapėdis, nekantrus, rėksnys ir akiplėša. Ir nebliko tarp mūsų jokių paslapčių. Drauge džiaugėmės, drauge pykome ar liūdome.

Pamilo Antaną ir kiti draugai. Visiems jis buvo geras, ištikimas, niekam nepavydus, greitas padėti. Nei aukštas, nei žemas, nei gražus, nei ne; liesas, plačiaburnis, vis lyg temptų lūpas išilgos, kaip kokį skausmą kęsdamas. Kitiems matėsi, lyg ką jis slėpė. Taip manė ir inspektorius prelatas Eduardas Barauskas[8] ir juo netikėjo. „Skrytny, pandziej"[9].

O buvo tai neteisinga. Tiesa, jis nebuvo greitas išeiti ant tako ir kiekvienam viską išpažinti. Bet su kuo prieteliškai šnekėjosi, ničnieko neslėpė; ir tu tai jautei. Visi tai jautė ir prie jo linko. Tiesiog jį pamylėjo taip kaip nieko kito. Tai paskui ir parodė net ir vyresnieji kursai.

Buvo tikrų slapukų, ypač iš žemaičių.

– Juozai, iš kur ir kur trauki? – šauki tokiam, pradžiugęs, kad sutikai. Bet „Juozas" tyli; ir tau gėda. Ne laiku susigriebi, jog tau ir iš tikro nėra nė mažiausio reikalo toje valandoje susekti, „iš kur ir kur". Tokių nemėgo draugai; ir visi tie ne-

mėgiamieji pasirodė gyvenime nesimpatiški ir net neištikimi žmonės. Jaunimo, kaip kūdikių, širdys širdis per storą uždangą atspėja ir jaučia, kaip plaka – šaltai ar prietelingai.

Vyriausybės akyse daug Antanui gadino gimnazijos laikai, kada jis, lengvai pasidavęs vieno „pirmeivio" įtakai, mėgdavęs prieš tikėjimą kokius niekus paplepėti. Sako, vieną kartą net viešai, savo miestelyje. Daug juk nereikia. Korespondencija su tuo tikėjimo niekintuoju, kurs paskui ir visiškai atsisakė nuo katalikybės; keletas to žmogaus neatsargių pagyrimų Antano, kaip „vienatinio doro ir išmintingo klieriko", pabaigė dalyką. Antrais metais vyresnybė patarė jam išeiti iš klierikų.

Antanas nebuvo koks „bedievis"; nebuvo tam nei laiko iki 18 metų. Taip jis tikėjo ir visa darė kaip ir kiti. Ir labai buvo susigriaužęs, kai teko nusivilkti ilgas žiponas – jis tikrai norėjo likti kunigu. Nemažiau buvo susigriaužę ir jo draugai. Tai buvo sensacija, tiesiog skandalas, žinia, kad mylimąjį jų draugą atstato. Ūmai ėmė darytis smarki opozicija. Bet prieštarauti savo vyresnybei dvasiškių įstaigose netinka.

Tad kitu būdu demonstravo.

Vieni paslapčiomis pyko ir barėsi ant vyresnybės, kiti rinko „nuskriaustajam", kaip rodės, pašalpą, kiti licitavo jo daiktus. Tokiu būdu išvažiuojantį Antaną draugai aprūpino taip gausiai kaip nieko kito paskui – 400 rublių.

Ir dar buvo viena priežastis, kurią težinojova mudu su Antanu ir trečias inspektorius, dėl kurios Antanas, nors gailėdamasis, apleido Kauną ir ant inspektoriaus nerūgojo. Bet tai tuo tarpu mums nereikalinga. Bent kiek vėliau, aplankęs mus iš Peterburgo, Antanas pasisakė man dar turįs vieną pateisinimą savo vyresnybės.

– Girdi, gal ir gerai, kad man neleidžia būti kunigu: aš per šaltas, nepoteringas. Kiti, žiūrėk, eina išpažinties – ir verkia; o aš ne. Eina prie Švenčiausio ir džiaugiasi ar labai rimti esti, o aš ne. Manęs niekas nesušildo. Kažin kaip būtų buvę darbuotis parapijoje. Ot, kad man sektųsi išeiti aukštieji mokslai! Aš knygą mėgstu. Bene paėjėčiau mokslo keliu...

Taip svajojo išstojęs. Bet ir seminarijoje matėsi, kad jis knygų pelė. Imkime, kad ir lietuvių kalbą. Tuomet degino mus savo

lekcijomis prof. Jaunius[10]. Kalbos pramokti tuomet buvo didysis ir pirmutinis „gero" lietuviuko uždavinys. Aš ėmiau mokytis, persirašinėdamas „visas" Jauniaus skaitytas lekcijas; Antanas griebėsi Schleicherio ir jo išleistų Duonelaičio poezijų[11], kurias sau, praktikai, kopijavos. Greit jis „persiėmė Jaunium", pamilo lietuvystės dalykus ir tuo jau visą savo amžių atsidavė. Tai buvo geras mokinys gero profesoriaus.

AMERIKOJE

Į Peterburgą Antanas išvažiavo ketindamas prisiruošti prie kvotimų iš visos gimnazijos, tikriau, iš dviejų paskutiniųjų klasių. Šiaulių gimnazijoje Antanas buvo labai gerai išsilavinęs. Rodės, kad tai bus nesunku padaryti. Tačiau kitaip atsitiko. Politika sukliudė. Ir pasileido keliauti po platųjį svietą, į Angliją. Be kalbos kokio jis galėjo laukti užsiėmimo? Juodam darbui jis, menkos sveikatos, visiškai netiko.

Pirmutinę žinią apie jį aš gavau iš Detroit. Atsiuntė man paveikslėlį tos kolegijos, džiaugėsi filosofijos ir gamtos mokslais, gyrė ypač fiziką. Iš to laiško, to aš nebeturiu, ypač man įstrigo pabaiga. Žiūrėk, sako, kokiais keliais eina žmogaus gyvenimas. Veržiaus į kunigus – mane atstūmė. Laikiau tai Dievo ranka. Veržiaus į mokslininkus – nesisekė. Išėjau keliauti po visą pasaulį. Apsukau Vokiečius, Belgiją, Angliją, Škotiją, Kanadą, gerą dalį Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių. Mėginau visokių darbų, visokių profesijų – nesisekė. Štai viena lietuvių kolonija duoda pinigų ir liepia man taisytis jiems „kunigu" būti. Pasvyravęs sutikau. Ir štai aš vėl kolegijoje. Kai aš norėjau – manęs nenorėjo. Matyt, taip jau man buvo skirta. O kai skirta, tai bėk aplink visą pasaulį – vis savo likimą užbėgsi.

Kolegijoje jis mokosi atsidėjęs, įsišvenčia ir atvažiuoja į Wilkes-Barre, Pa. klebonauti. Čia gražiu savo pasielgimu įgyja gerą nuomonę savo parapijonų ir vyskupo, kurs, neilgai trukus, paveda jam labai sunkią vietą Scrantone, Pa. Daugiau nė dešimtį metų čia darbuojasi. Pastato naują mūro bažnyčią; dėl

jos valdymo, tikriau, dėl to, kas bus tos bažnyčios savininkas, kyla neregėtos rietenos tarp parapijonų. Bažnyčią uždaro, ir kun. Antanas, neįveikęs opozicijos, turi pasitraukti į gretimą Pittstoną. Kiek jis ten per tas rietenas iškentė, vieni jo nelaimingi nervai težino.

Vieną kartą, šišo pagautas, aš jam parašiau smarkiai egzaltuotą laišką; visu kuo džiaugiaus, ypač kentėjimais „dėl Tėvynės" ir sielvartais. „Nervai! – atsako man. – Kepenos! Nieko daugiau. Tai aiškiai matau. Ir man jos pagenda. Tada aš kelioms dienoms važiuoju į New Yorką, aplankau vieną kitą teatrą, pasibastau ir grįžtu nurimęs".

Toks brutalis, kaip man matės, geriausių mano jausmų paniekinimas labai mane užgavo, ir aš ilgai jam neberašiau; ir paskui nepasisakiau kodėl. Dabar man pačiam rodos, kad daugelis dalykų, kuriuos padarome taip ar kitaip, dažnai pridera nuo nuotaikos, o ne nuo įsitikinimo, apžadų-principų ar kito ko aukšto.

Amerikoje kun. Kaupas savo šviesiu protu, savo sugebėjimu rašyti veikiai pasidarė „pirmuoju tarpu lygių". Susivienijimas Lietuvių Amerikoje[12], tuomet dar nesuskilęs į dvi dali, renkasi jį savo pirmininku, lyg prezidentu visų Amerikos lietuvių – tiek tuomet pirmininkas reiškė; „Lietuviška katalikiška mokinimo draugystė „Motinėlė"[13] turi jį per ilgus metus savo sekretorium. Visi katalikų sumanymai laukia jo darbo. Jis turi išdėstyti principus referatais, jis paskui turi palaikyti sumanytojo dalyko gyvybę nuolatiniais rašymais į laikraščius. Jis visur turi būti valdyboje. Ir nors nepirmininkaudamas, vis dėlto griežti pirmuoju smuiku. Jis per keliolika metų esti šulas Amerikos lietuvių katalikų.

Išsidirbo kietą kantrybę, diplomatišką taktą, tylėjimą, skaitymąsi su savo darbais ir žodžiais. Nenoromis tapęs dvasiškiu, žiūrėk, esti geriausiu kunigu; niekur jokio papiktinimo, niekur niekas jo vardo nevalkioja. Katalikai jį minėjo gerbdami, priešininkai skaitėsi su juo kaipo su rimta galybe. Ar gailėjosi jisai, likęs dvasiškiu, to nė man nėra prisipažinęs. Nesiskundė ir ėjo savo pareigas, kaip pridera rimtam, sąžiningam žmogui, kurs

gera valia tas pareigas prisiėmė. Ir nekentė tų, kurie tuose dalykuose vadavosi taisykle „ad libitum"[14].

Grynas, plačių nuomonių liberalas, mokytas sociologas, su laisvamanybe ar bedievybe, kas tą patį reiškia, kovoja pozityviai, instituciją statydamas prieš instituciją, organizaciją prieš organizaciją. Asmenis gerbia, jų neužliečia, nekolioja, nežemina. Su pirmąja savo nelaimių Scrantuose priežastim, su dr. Jonu Šliūpu apsieina taip, kad ir šisai jo nepeikia. Vieno tik dr. Jonas negali kun. Antanui dovanoti, kam jis, netekęs kantrybės, parašė, kad Šl. nesąs išėjęs medicinos fakulteto, bet tik vidurinę Medical school of Maryland Baltimorėje, o praktikuoti teisę jam išsirūpinęs Philadelphijos universiteto chemijos profesorius lenkas Szczerbowski ar kaip ten. Tai buvo netiesa, o buvo, taip manoma, gal dėl to, kad J. Šliūpas, baigęs Baltimorėje medicinos mokslą, dar išvyko į Niujorką tobulintis savo mokslo šakoje. Žiūr. „University of Maryland 1807–1907 by E. F. Cordele 422-3 p. („Lietuva", 1924 m., 200 nr.)[15].

Ilgainiui tačiau vis labiau ėmė įsitikinti, jog tau, kunigui, tikėjimo priešininkai „vis kirs, nors kažin kaip norėtum nuo jų atsipirkti"[16]. Vis dėlto savo išdirbto takto neatmainė, ir jo kronikos, kas savaitė skelbiamos, lig pat paskutiniosios buvo smarkios turiniu, ne forma: graves in re[17]. Dėl to jų įtaka, įtikinanti pajėga, nėmaž nemažėjo. Vienam Šliūpui mokėjo tokiu pat matu kaip ir jis katalikams.

Tiek daug dirbęs laikraščiuose, tiek daug prirašęs savo „Laiškų" – Karvojaus ir Patrimpo[18], rodės, jis gyvas publicistas, pamilęs savo amatą. Bet stebėkitės: jo neapkęsta šisai amatas! Skaityk paskutinį jo laišką. Jo per visą savo amžių linkta prie gilesnių studijų, kurioms kliudė publicistika.

Parodyk savo knygyną – aš pasakysiu, kas tu esi; neklystume, taip pakeitę patarlę: parodyk savo draugus, žaislus ir t. t. Kun. Antanas turėjo daug knygų. Visas jo kabinetas buvo užstatytas gražiomis žemomis spintomis. Visos knygos gražiai aptaisytos, švarios. Matyt, skaitė jas, gražiai ir atsargiai laikydamas, kaip pridera kultūros žmogui. Jis apsitaisydavo net „Viltį"; trūkstamų numerių vis prašydavo iš redakcijos. Ir vis

sunkiųjų mokslų knygos: iš sociologijos daugiausia, iš istorijos, gamtos. Sociologijoje jis tiesiog specializavosi. Tasai skaitymas jam buvęs tikra pramoga.

– Ar pasižįsti su mokslo vyrais, tavo mylimojo dalyko specialistais? ar dalyvauji jų draugijose? – paklausiau draugą Antaną, užpernai viešėdamas pas jį Pittstone.

– Su mokslo vyrais pasižįstu. N., N. (neatmenu pavardžių) vis vilioja dalyvauti jų taisomose konferencijose. Ir norėčiau: tai ir pačiam įdomu ir naudinga būtų. Bet kur to laiko už daugybės smulkių rūpesčių? Štai kai atsikratysiu redaktorystės, tai pradėsiu ką rimta rašyti ir mokslavyrių reiks tada pasitarti.

Mūsų sociologijoje vis dėlto a. a. kun. Kaupas paliko ne bet kokią žymę. Imkime kad ir „Draugijoje" spausdintuosius: „Evoliucija ar revoliucija", tomai I–III; „Visuomenės psychologija", t. XII, XV ir kt.

Amerikoje išėjo „Socializmo silpnos pusės", „Dirvos-Žinyno" Nr. 3–4, 1903. Baltramaitis[19] tą vieną temini. O mūsų knygininkų Zavadzkio–Šlapelio katalogai[20] – šio pastarojo šių metų „Priedas" ničnieko nemini. Lyg pasaulyje nebūtų buvę nei Antano, nei Selimo, nei Karvojaus, nei Patrimpo. Kad bentgi „Karvojaus Laiškai" ir „Patrimpo Laiškai" būtų Vilniuje!

Rašyti a. a. kun. Kaupas pradėjo tik atsidūręs Amerikoje, tiktai iš bėdos, dėl pinigo. Iš pradžių vien tik vertė, rodos, pirmajai „Lietuvai"[21], iš B. Pruso ir k. Pasirašydavo Antanas ir Selimas. Vieną net originalę pasakaitę yra parašęs; ji bene pavadinta „Antanukas"[22]. Viename laiške jis man gyrėsi literatūra jam jau davusi 40 doll., kitame laiške, jog jau davusi 72 doll. Nedaug. Bet kai nei to tiek neturėjo, gerai buvo ir šitiek.

Lietuvos laikraščius ir jos likimą jis sekė kaip įsimylėjęs. Lietuvos pulsu jis gyveno. Mėgo „Vilniaus Žinias". Paskui „Draugiją" ir „Viltį". „Draugijai" duodavo mokslo straipsnius, „Vilčiai" – publicistikos, rašydavo jai apie lietuvių būklę Amerikoje. „Viltyje" be šių metų randame:

1. „Vidurinis kelias", Patrimpas. Nr. 1 (36).

2. „Amerikos lietuviai kunigai ir daromieji jiems prikaišiojimai", Amerikos Kunigas. Nr. 118-9 (153-4).

3. „Nesutikimai Amerikos L.R.K. susivienijime", P. A. T. Nr. 140 (175).

4. „Nauja Lietuvių Teatrininkų Draugija", P. A. T. Nr. 178 (213).

5. „Pennsylvanijos kietose anglyse. (Kelionės įspūdžiai)", Patrimpas. Nr. 53, 54 (238, 9), 61, 64, 68.

Šių metų laiškai[23].

Daugiau nesuvokiau.

„Vilniaus Žiniose" buvo „Apie Amerikos Partijas" ir dar kai kas.

Pilną sąrašą Amerikoje spausdintų kun. Kaupo raštų, ne tiktai skyrium, bet ir visuose laikraščiuose, mes tikėjomės išvysti pačių amerikiečių patiektą. Dar maloniau būtų išvysti – pilną tų raštų rinkinį knygose. Jo raštai – ne tos dienos straipsniai: jų įtakos būtų ilgam laikui. Nors agitacijos tikslu reiktų pasirūpinti, kad šisai sumanymas įvyktų: kad susidarytų komitetas tiems raštams surinkti ir lėšų rasti. Paskutinis į Europą atėjęs ir „Draugijoje" bei „Šaltinyje" spausdintas kun. Kaupo raštas benebus „Šv. Kazimiero seserys Chicagoje". „Dr.", t. XVIII.

Kun. Kaupas, kaip ir kiti tikrieji mūsų didvyriai, buvo kone visiškai nebylys. Su draugais ir svečiais jis maža tekalbėjo, per susirinkimų tarybas taip pat. Miniai gyvu žodžiu išaiškinti nors mažiausį dalykėlį – buvo jam kankynės, tiesiog negalėjo. Neužmiršiu scenos per mūsų prakalbas Pittstone. Ji buvo taip juokinga, kad nekrologe aprašinėti visai netinka. Ji gana teisingai buvo aprašyta kuriame ten Amerikos socialistų laikraštyje.

Jo tikras liežuvis buvo ne burnoje, bet pirštuose, nusitvėrusiuose plunksną. Duok jam valandą laiko, jis tau rašomosios mašinos greitumu pribers ant kelių lakštų ir kai ims skaityti iš savo rašto, tik stebėsies gražumu kalbos, nuoseklumu minčių, turtingumu turinio ir greitu apėmimu paduotos temos. Tuo žvilgsniu ir privatiniai jo laiškai it ištisi gerai sudaryti straipsniai į laikraštį.

„Kas liko pasakyti, pabaigsi sakyti patsai". Kreipiasi į mane draugas Antanas paskutiniame laiške, lyg jausdamas, kad man teks pabaigti giedoti jo giesmelė... Kažin...

Seniau Lietuvoje vis skambėjo Pennsylvanijos miesčiukai: Scranton, Wilkes-Bare, Plymouth, Kingston, Shenandoah, Mahanoy. Dabar beskamba Chicago, N. York, Boston, didieji miestai, kur didž. kolonijos vienoje vietoje, kur didžiosios organizacijos, kur ir didieji laikraščiai. Ilgai svyravęs, apleido Wilkes-Barre ir „Draugas" ir, pasiėmęs Pittstono kleboną, nukilo į tolimąjį Chicago. Nukilo ir... liko našlaitis: redaktorius Kaupas vargu bus kuo kitu lygiu beatstoti...

Chicagoje kun. Kaupas gal nė metų nepagyveno. Jau pereitą mėnesį „Draugas" paskelbė – redaktorius išvažiavęs į sanatoriją nervų pasigydytų. Toliau jau nuolat skelbė trumpus, bet baisius biuletenius, kuriuos nuliūdę sekėme. 6 d. š. m. n. kal. išvažiavo gydytis į šv. Bernardo ligoninę Chicagoje. 11 d. grįžo atgal namo, nes sveikata nesitaiso, ir ligonis nebesitiki pasveikti. Gydytojai susekė vėžį stemplėje. Sveikata vis eina silpnyn – ligonis ramiai rengiasi mirti. Nuo 19 d. ligonio sveikatos vos kibirkštėlė beliko: beveik nebešneka, dideliu vargu vos keletą lašų vaisto benuryja skaudėjimui krūtinėje apmalšinti. Kol daugiau galėjo šnekėti, vis prašėsi, kad už jį kiti melstųsi. Ir katalikai meldėsi. Bet Dievas kitaip lėmė: 27 d. pirmadienio rytą pasišaukė į save. Trečiadienio vakarą išlydėjo nabaštiką į šv. Jurgio bažnyčią; ketvirtadienio rytą gedulo mišias atlaikė pats Jo Malonybė Chicagos Arkivyskupas J. E. Quigley, D. D., ir išlydėjo į šv. Kazimiero lietuvių kapines. Finita vita...[24]

Palaimintas Dievas, kad duoda mums talentingų žmonių! Tebūnie gi ir gailestingas tiems, kurie Jo duotų talentų neužkasė į žemę, bet pelnė sau ir kitiems! Tokių eilės buvo ir a. a. kun. Antanas Kaupas.

JO PATIES LAIŠKAIS APIBŪDINTAS

Tik ką mirus Amerikoje vienam didžiųjų mūsų rašytojų mokslavyrių veikėjų kun. Antanui Kaupui – An-Kas, K.A.K., Selimui, Karvojui, Patrimpui – kiekvienam parūpo gauti bent kiek žinių, kaip apie jo spausdintus raštus, taip ir apie jį patį.

Aš apie jį, ligi tik jam mirus, rašiau 1913 m. „Vilties" 135-142 nr., „Rygos Garso" 87-8 nr., „Vairo" 1914 m. 1 nr. Dabar tegul jis pats pakalba savo laiškais, kurių keletą štai į mane rašytų sulasiau iš krūvos senų rankraščių. Daug jų anais laikais gaudavau naikinti. Bet ir tai, ką štai čia perrašysiu, tik ką ne ką apleisdamas, kas įžeidžia asmenis, labai įdomu, nes nemaža duoda žinių, kaip apie jo būdą, taip ir apie jo vargus rūpesčius. Paskutinis gi laiškas tiesiog pranašingas: artimą savo mirtį numanė prieš pustrečių metų.

1. Wilkes=Barre, Pa., Kovo 1, 1897.

Malonus Drauge!

Išgirdęs, kad Tau prisieina atsidurti Amerikoje[25] (išvengti ištrėmimui ištisiems penkeriems metams į Rusiją), nudžiugau. Mums mat prispirtinai reikia kunigo ir jokiuo būdu negalime jo gauti. Siūlijosi, tiesa, G.[26], bet aš jo nenorėjau. Mums reikia jaunų, darbščių ir energiškų, tokių kaip Tu. Taigi gavęs šitą laišką, tuojau, nieko nelaukdamas, imkis savo mantą po pažasčia ir brauk per sieną. Reikia, tiesa, turėti dimissoriales[27], bet jas paskui gausi; taip pat reikia Propagandos leidimo, bet juo pasirūpins vyskupas. Rytoj matysiuos su juo ir pasakysiu apie Tave.

Mums nereikia kunigų per daug dievotų arba liurbių arba paisančių pinigų, bet energingų, taktingų ir teisingų, t. y. mokančių vesti parapijos reikalus. Atvažiuok ir būsi perlu tarpe mūsų kunigų. Gausi dailią Scrantono parapiją, netoli nuo manęs. Ten apie 300 šeimynų (2000 žmonių). Parapija kun. P.[28] pagadinta, bet Tu su mūsų patarimais sutaisytumei ją per vieną mėnesį. Tokio mums kunigo reikia kaip Tu! Važiuok užtai. Darbo pas mus daug, tik darbininkų nėra. Messis quidem multa etc.[29] Užsipelnysi ne tik Dievui, bet ir Amerikos lietuvystei. Tiktai pasiskubink, nes visokių pašlemėkų netrūksta taip čia, kaip ir pas jus: tokių juk daugiausia važiuoja iš jūsų į mus. Nebijok, neprapulsi, o kiek naudos padarysi, tai pats Dievas težino; mes gi tiek težinome, kad iš Tavęs galime tikėtis didelių darbų. Važiuok stačiai į mane, o jau mano galva bus, kad Tave vyskupas priimtų. Vyskupas ir taip mus spaudžia, kad rastume kunigą. Radau Tave, rytoj vyskupui pasakysiu kuo geriausią rekomendaciją. Tiktai važiuok tuojau, jeigu Tau miela Bažnyčia ir lietuvystė. Kelionei turėk 200 rb. Aš parašysiu kun. Žindžiui[30], kad važiuoji, tai patiks Tave New Yorke. Nebijok nieko. Už 1 $^{1}/_{2}$–2 mėnesių tikiuos pamatysiąs Tave pas save. Nerašau daug, nes nežinau, ar Tu tebesi Mosėdyje. Pirmiau rašyk man grometą. Važiuok, važiuok!

Tavo *kun. A. Kaupas*

P. S. Pasitiksiu Tave geležinkelio stotyje.

2. Wilkes=Barre, Pa, Kovo 29, 1897.

Mio caro![31]

Skubinuosi atsakyti. Apie Tave jau kalbėjau vyskupui; ne seniui, tik jauniui: mat du turime. Pristačiau kaipo vieną geriausių kunigų vyskupijoje. Liepė kuo veikiausia Tave atitraukti. Vyskupo toks plenas: mane perkelti į Scrantoną, nes, sako, aš, kaipo senesnis amerikietis, labiau esąs apsipratęs su vietinėmis sąlygomis, greičiau atmegsiąs Gordijaus mazgą[32], kurį Scrantono parapijoje užmezgė kun. P.; o Tave į mano vietą. Darbo nebijok – neturėsi jo. Mano parapijėlė rami – sielavartų neturėsi; maža – gyvęsi sine cura[33]: išpažinties turėsi kasnedėl 8–15 žmonių, be velykinės; į ligonį 2–3 sykius per mėnesį; daugiaus – daryk, ką nori. Pinigų, tiesa, nesusikrausi, bet pragyvęsi gerai. Kalba nesirūpink: su vyskupu kalbėsi lotyniškai, o angliškai nebūtinai reikalinga. Kun. Burba[34], sakysime, jau aštunti metai apsieina be jos; ir aš pats, nors penkti metai gyvenu Amerikoje, vienok da negaliu gerai susišnekėti, o apsieinu ir reikalus atlieku.

Turėsi ir draugystės. Į kun. Burbą nuvažiuoti ima 20 min.; į Pittstoną geležinkeliu 15 min., o tramvajum 30–40 min., į Scrantoną, kur gal gyvensiu, ima geležinkeliu 50 min. Čia pat turėsi lenką bei slovaką (geras žmogus) kunigą. Ko gi daugiau benori? Inteligentų svietiškių lietuvių nėra, bet jų ir nereikalinga: iš nuobodumo nenumirsi. O jeigu norėsi užsiimti literatūros darbais, romumo bei laiko nepristigsi. Taigi važiuok, nelaukdamas decizijos iš Petrapilės[35]: čia būsi naudingesnis ir reikalingesnis. Pasiutusiai esi reikalingas. Mūsų vyskupai, nudegę keletu perėjūnų, nebelabai nori ką bepriimti į savo vyskupijas; ir mes patys nelabai geromis akimis žiūrime į kiekvieną homo novus[36], kurio nepažįstame. Šiandie važiuoju į keturiadešimtę[37] į Philadelphiją; tenai pristatysiu Tave susirinkusiems kunigams, kurie, neabejoju, prisidės prie mano prašymo, kad atvažiuotumei.

Skundiesi stingąs mokslo. O aš Tave užtikrinu, kad mokslu visa galva dar peraugsi mus visus, kurie Europoje mokinomės, o amerikiečių nėra ko bijoti. Tokių kaip tu mums daug reikia.

Rašė man G., klausdamas, ar galįs jis atvažiuoti į mus į seminariją. Patariau, kad važiuotų į Krokuvą arba į Louvain, o paskui, išėjus seminariją, į Angliją ar į Braziliją. Į tokį pat kun. G. paklausimą liepiau jam sėdėti namie. Netinka jie mums.

Važiuok, pasiskubink, nes paskui bus per vėlu. Neužmiršk pasiimti iš vyskupo *exeat*[38].

Tavo *kun. A. Kaupas*

P. S. Jei tačiau nepaklausiau taip karštų kvietimų ir tėvynės neapleidžiau, tai kaltas Adomas Jakštas, tikriau, šita štai ištrauka iš jo laiško, kurią tebelaikau kaipo brangiausią relikviją.

J. T.

„Kada dvi kariuomeni kaujasi, tai galutinis pergalėjimas dažniausiai priguli nuo to, katra kariuomenė pirmiausia atlieka be vado, nes, netekę vado, kareiviai tuojau į visas šalis išsiblaško ir tenka giltinei ar nepricteliui. Todėlei kiekvieno tikro vado pirmiausia priedermė yra nesitraukti nei žingsnio nuo sargybos, stovėti ten „iki paskutiniam kraujo lašui". Ir iš tikro, ko priešininkas labiausia trokšta? To, idant niekur nerastų užimtų sargybų. Tatai kas iš savo valios nuo sargybos pasitraukia, tasai, galima sakyti, eina draug su priešininku, nes priešininkui to tik ir tereikia, kad niekur budrių sargų nebūtų, kad priešingos pusės kareiviai be kariuomenės viršininkų paliktų. Na, o koks gi doras kariuomenės viršininkas gali daryti tai, kas priešininkui patinka?"

3. Scranton, Pa., Bal. 13, 1905.

Mano miels Juozai!

Ačiū už atsaką! Dabar laukiu žinios iš Uosio[39]. Tas žmogus, matyt, labai darbštus ir pilnas gerų norų; tik dėl ko jis užsiima rašymu daugiausia bespalvių straipsnių ir nieko neįtikinančių pamokymų? Ką tik pradėtas „Žvaigždėje"[40] jo įtikinėjimas jaunuomenės, kad nebūtų bedieviai, juk tai bėrimas žirnių į sieną...

Aš vėl gydaus. Daktaras sako, jog dabartinė mano liga vadinasi „neuritis". Kadangi angliškai beveik visų ligų vardai turi galūnes – itis, tai negaliu pasakyti kas tai do paukštis tas neuritis; žinau tiktai, kad ji artie rišasi su nervais. Dabar jaučiuosi geriau; bent sopuliai išėjo iš šono.

Šiaip sielavartų pilna; to gero, žinai, niekur nestinga. Girdėjau, kad Tau nekaip Vadaktėliuose. Ar negalėtumei vykti į mus? Kunigų mes stingame, kad ir atvažiuoja. Tiesa, daugiau atvažiuoja „švedų"[41]; jie bus kunigais tik už kokių 5–6 metų... Gyvenimas čia liuosesnis, o dirva darbuoties daug platesnė ne kaip Lietuvoje. Apsimąstyk!

Prenumeruoju abudu jūsų laikraščiu. „Vilniaus Žinios" daro labai meilų įspūdį; bet kas yra „Lietuvių Laikraščiui"?[42]

Šiuo tarpu lik sveikas!

Tavo *kun. A. Kaupas*

4. Scranton, Pa., Bal. 18, 1905.

Mylimas Brolau!

Nesupratote manęs. Pas mane yra bene 9,37 doll. „Tėvynės Sargo" prenumeratos. Schoenkė[43] man siųsdavo po 50 egz. kiekvieno numerio ir aš nuo savęs siuntinėdavau norintiems po vieną egz. už dollarą metinės prenumeratos. Yra keletas prenumeratorių, kurie yra man užsimokėję, bet laikraščio negavę. Tie iš manęs reikalauja arba „Tėv. S.", arba pinigų atgal. Tad ir klausiau jūsų, kas daryti: ar pinigai grąžinti, ar gal už tuos pinigus duosite kokį kitą laikraštį („T. S." nebeleidžiant). Dabar matau, kad reiks pinigai grąžinti.

Mes stebimės, dėl ko jūs, kunigai, nesirūpinate įsisteigti savo laikraštį. Tu, tiesa, sakai, kad, esant tokiam geram laikraščiui kaip „Vilniaus Žinios", kito ir nereikią. Bet žinokite, kad „pirmeiviai" stengiasi iš paskutiniųjų „V. Ž." paimti į savo rankas, ir tik P. Vileišis yra tam truputį priešingas; bet šitą žmogų radikalai gąsdina įvairiais būdais. Nėra tad ko stebėtis, kad „V. Ž." svyruoja, nežinodamos, į kurią pusę virsti; matyt, vis dėlto virs į priešingą kunigams pusę. Tas pat su „Lietuvių Laikraščiu" bus, nors šiuo tarpu visokie – istai yra mostelėję ant jo ranka. Girdėti, Smilga norįs jį parduoti. Dėl ko gi kunigams jis nenupirkus? Turėtute tuomet laikraštį, kuriame galėtute liuosai išreikšti savo mintis. „Vilniaus Žiniomis" ilgai nesidžiaugsite – jos vis tiek jūsų straipsnius deda didžiu nenoru...

Aš nežinau (juk jau 12 su viršum metų kaip esu Amerikoje), bet iš kitų girdžiu, būk pas jus, ypač Suvalkų gub., vadinamoji „šliūptarnystė" labiau esanti prasiplatinusi ne kaip Amerikoje; būk esą tokių parapijų, kur jaunimas neinąs į bažnyčią, o per pamokslą bepasilieką tiktai keletas bobų (? *J. T.*); būk vargonininkai platiną tarp žmonių socialistiškus raštus; būk Šliūpo, Dembskio[44] ir kitų bedievių rašiniai esą labiau skaitomi Lietuvoje ne kaip Amerikoje... Nežinau apie tai nieko; eina tokia paskala. Jeigu ji būtų teisinga, tad būtinai turite įsisteigti savo laikraštį tokiems apsireiškimams naikinti; jeigu neteisinga, tad ir taip neapsieisite be jo. Jūsų snūduriavimas būtų didelis nusidėjimas ne tiktai Bažnyčiai, bet ir tautai. Juk mūsų priešininkai, nors tarp savęs pešasi, vienok neapleidžia progos užkirsti „ilgaskverniams" per pakinklius. Ir kirs, nors kažin kaip norėtum nuo jų atsipirkti. Priversti gerbti savo asmenis ir teises turite laikyti laikraštį, vedamą sumaningai; laikraštį, kuriame būtų mažiausia poezijų, apysakų ir kitokių vaikščiojimų po padanges (tokiais daiktais aš jau nebetikiu), bet daugiau žinių apie viską: atsitikimus, svetimas nuomones ir t. t.; žinių aktuališkų, gerai sudėstytų ir skaitytojams įdomių. Nereikia tam dalykui ilgų straipsnių nei moksliškųjų išguldymų, – reikia, kad žmonės pamėgtų skaityti jūsų laikraštį.

Tame visa paslaptis... Bet, rodos, toli nusivariau: jūs juk žinote, ką darote... Rašyk man dažniau.

Tavo *kun. A. Kaupas*

5. Scranton, Pa., Geg. 20 d., 1905.

Miels Broliuk!

Didžiai maloniai perskaičiau Tavo laišką. Mat vis suraminimas šitame pilname ašarų ir vargų pasaulyje.

Žinai, pas mus daugiau rūpesčių ir nesmagumų, nors didesnė liuosybė kaip pas jus. Šituo pasakymu nenoriu Tavęs nubaidyti nuo Amerikos. Važiuok, Brolau, į mus, nes yra neužimtų vietų... nors, kaip suskaito kun. J. Žebrys[45], apie dešimtį lietuvių kunigų yra be vietos. Iš to gali suprasti, koks pas mus gyvenimas: jeigu su žmonėmis geruoju, tad gyvenk parapijoje, kiek nori; jeigu ne, tad nei vyskupas, nei niekas negelbės: būk be žmonių ir be... parapijos.

Žinoma, be ištempimo nervų visuose susipykimuose su parapijonais neapsieisi. Iš to kyla neurastenija, neuritis ir kitokios ligos. Atsimink dar ir tai, kad gyvename miestuose tarp protestantų, kurie, pamatę šalia savęs kataliku kunigą, ima čiaudėti, ir suprask, jog tyrame ore per dažnai rodyties negalime, – tai ir vėl bus priežastis, dėl ko gadiname sau nervus... Gal ir geriau, kad nenori važiuoti į Ameriką.

Mes tikimės didelių atmainų pas jus, nors toks švelnus laikraštis kaip „Osvoboždenije"[46] paskutiniame numeryje sako, jos neįvyksią be kraujo pralieimo, be revoliucijos... Nežinau, kaip ten bus; bet jeigu atmainos atsitiktų, tai gal kada susimislijęs atvykčiau į „senąją tėvynę" pataisyti nervų. Tad ir Tave aplankyčiau. Tada ir jūs leistumėte savo laikraštį, į kurį aš pats nurašyčiau retkarčiais korespodencijėlę...

Apie „Vilniaus Žinias" daug rašo užsienių lietuvių laikraštija. Pirma džiaugėsi, kad „pirmeiviai" buvo paėmę ją į savo rankas, dabar spjaudo ant jų ir žada boikotuoti. „Raudoniesiems" didžiausias piktumas, kad „V. Ž." skaitytojų skaičius vis auga ir auga, nors jie jas boikotuoja. Matyt, pats „ponas" jau yra sutraukęs su jais ryšius, nes 100 ir kelintame numeryje išrėžė pamokslą apie „savasties šventumą"[47]. Jeigu norite, laikykitės jų, t. y. „V. Ž.": vis geriau turėti plačiai skaitomas laikraštis už save ne kaip prieš save.

Rašau šitą laiškelį greituoju, dėl to ir išeina „galimatijos"[48]. Kitą sykį parašysiu geriau. Šiuo tarpu veliju Tau visokeriopos kloties, sveikų čebatų ir stiprų nervų; tų ypač.

Tavo *kun. A. Kaupas*

P. S. Laiško pradžioje prirašiau daug neteisybių apie mūsų gyvenimą. Netikėk jomis!

6. Scranton, Pa, Oct. 10, 1905.

Miels Drauge!

Vienas vaikinas (buvęs Kauno seminarijoje)[49] atsiuntė man šiandien Tavo laišką, kurį rašei jam iš Vadaktėlių 9-15 šių metų. Tai duoda man progos pasiklausti Tavo nuomonės apie jį. Jis atvažiavo į mane neprašytas. (Kun. K.[50] buvo rašęs į mane pirmiau, jog atvažiuos toks ir toks; girdi, nuvesk jį į vyskupą, net paprašyk, kad priimtų į savo vyskupiją.) Gerai. Atvažiavo, prisistatė švariai; o kad tuo tarpu buvau pradėjęs katechizuoti vaikus, tai pavedžiau tą darbą jam: mokyk vaikus ir gyvenk pas mane!.. Popierius iš Kauno seminarijos jis turi nelabai gerus; taigi turėjau pasiimti ant savęs išlaidžius jo paskutiniųjų metų mokslui. Mat mūsų vyskupas priima visus į vyskupiją; bet jeigu kas yra „schwach"[51], tai kitam liepia už tą „schwach" užmokėti... Apsiėmiau mokėti pats, tikėdamasis turėsiąs sau vikarą ir pagalbininką. Bet būsimasis „pagalbininkas" pagelbėjo, tiesa, nenorėdamas tiktai suerzinti mano žmones.

Buvo šitaip.

Pabaigoje vakacijų jis sumanė vaidinti teatrą; ir dar kai ką: „Žilė galvon, velnias uodegon"[52]. Toje pjesoje reikėjo dviejų merginų. Gavome jas. Bet aršiausia, kad pats sumanytojas vaidino kažin kokio kavalieriaus rolę. Merginos nelabai norėjo vaidinti su juo: reikėjo jas patraukti prie teatro. Tam tikslui sumanyta pasivažinėjimas-ekskursija į kalnus. Tačiau jis pasibaigė taip nelemtai, kad ir ligšiol atsiliepia ant manęs. Ekskursantas, nelabai mokėdamas laikyti vadeles, sulaužė vežimą, pats susikūlė ir merginas apdaužė. Tiek to, nuvertėme atsakymą ant pakinkymų; bet kilo šnekų, ir jis nebegalės būti pas mane.

Rašau tai dėl to, kad turiu skrupulų dėl to vaikino. Vaikinas, rodos, geras ir darbus, bet pašėlusiai šiurkštus ir nesuvaldomas. Viską daro ir kalba neapmislijęs. Jeigu kas pasidaro negerai, ar su, ar be jo kalčios, kaltybę sumeta ant kitų žmonių. Man labiausia jame nepatinka visiškas trūkumas atsakomybės pajautimo. Tai toks „motutės sūnelis", kuriam rodosi, jog visi žmonės yra padaryti jam.

Pamislyk: lietuviškos rašybos nemoka ir to nė kiek nesigaili, nes tai nuo jo priguli, ar ant „e" dėti spaugelis ar ne... Man labai nesmagu buvo pasergėti ta dėmė; nes jeigu žmogus nesitaikymą prie įvestos taisyklės viename dalyke nelaiko jokiuo prasikaltimu (mat galį būt ad libitum), tai nelaikys prasikaltimu nė kituose dalykuose. Aš tiesiog bijau, kad maksimą „ad libitum" taikys prie savo priedermių, doriško ir draugiško gyvenimo. Yra tai rudis indigestaque molles[53], iš kurios dar galima būtų šiek tiek padaryti, bet reikia ilgo laiko ir geležinių rankų.

Su juo dabar yra šitaip: pas mane jis būti negalės, kitas klebonas jo nelaikys; parapijai valdyti, jei išleistume į kunigus, jis, bent kaip dabar yra, netikęs... Kadangi, jei kuomet ir įsišvęstų, jis tegalėtų būti mano atsakymu, – gali suprasti, kokiame kebliame padėjime atsiradau. Tu jį pažinojai nuo seniai: gal parašysi, visiškai konfidencionališkai, savo nuomonę apie jį?..

Tavo straipsnius „Kalendarz'e Nadbaltycki'ame"[54], „Vilniaus Žiniose" ir kituose laikraščiuose perskaičiau dideliu pamėgimu. Vieną tiktai nesmagumą gal Tau padarysiu: kam Tavo lenkiškuose raštuose tiek daug provincionalizmų, kad vietomis primena kalbą, kurią čionykščiai lenkai juokais vadina „poszedłszy"[55]. Bet rašyk, žmogeli, nes Tavo raštai visados įdomūs ir naudingi.

Dabar iš Lietuvos privažiavo tiek kunigų, kad jau vietų nebetenka ir pradeda vienas po kitu duobes kasti...[56] Tu turi įtaką ant kitų kunigų: pasakyk jiems, kad velyk sėdėtų namie, nes mūsų vyskupai „grinorius"[57] jau bepriima tiktai in extrema necessitate[58]; jie bevelija turėti jaunų vaikinų ir lavinti juos Amerikos seminarijose.

Mūsų, čionykščių lietuvių, gyvenime vėl persilaužimas – vėl mes pasidalinsime į naujas partijas. Priežastis, kaip ir visados, Šliūpas. Tas žmogus atsisakė nuo „revoliucionierių" kasininkystės ir išsimetė iš socialistų partijos[59]. <...> vietinė vyriausybė paliepė Šliūpui atsisakyti nuo kasininkystės, pamesti socialistus ir už bausmę prisirašyti prie respublikonų partijos – kitaip jo žentas, kurs turi gerą tarnystę prie Emigrantų namų, į 10 valandų neteksiąs vietos... Šliūpas paklausęs.

Gali numanyti, kad toks pasišventimas idėjos mamonai sukėlė didelį sumišimą jo pasekėjų eilėse. Tą atsitikimą galima būtų pakabiai išnaudoti, jei būtų tinkamas agitatorius ir vadovas; tik, nelaimei, tokio žmogaus mes neturime. Tačiau galima spėti, kad „šliūptarniai" ir patys pradės tarp savęs, neilgai trukus, pešties ir skaudžiai praretins savo eiles. Šleivai slepiama baimė, kad taip iš tiesų bus, matyti ir socialistų „Kovos"[60] laikraštyje. Žiūrėsime, kas bus.

Bet reikia ir nustoti plepėjus. Sudiev!

Tavo *kun. A. Kaupas*

7. Scranton, Pa, Oct. 24, 1905.

Mylimas Drauge!

Tavo pastarasis laiškelis yra taip mums įdomus, kad nusiunčiau jį „Žvaigždei"[61]. Ar negalėtumei daugiau tokių atsiųsti?

Brücknerio knygos recenziją padariau nuolaidžią tyčia – prieš Žilinską[62]. Mat tas žmogus susimanė būtinai iš gotų padaryti lietuvius ir bene visą Bostono knygyną jau išvertė, beieškodamas medžiagos savo teorijai prirodyti.

Šiuo tarpu esu pilnai užimtas studijavimu Amerikos lietuvių. Jau partijas esu aprašęs ir skaidau į laiškus, kurių bus 5, gal 6. Nenusigąsk, kad ten Šliūpas bus minimas labai dažnai, bet kitaip ir būti negalėjo: ilgai mąstęs, įsitikinau, kad tas žmogus mūsiškių brolių gyvenime daugiau svėrė, didesnę rolę vaidino, ne kaip ligšiol yra manoma. Ir pamislyk tiktai: Šliūpas neturi nė energijos, nė patvaros; mažiausiai nepasisekus, meta šalin darbą; sulygink: pereitą savaitę, susilaukęs Lietuvos socdemokratų kritikos... Nė patvaros, nė vadovo, nė organizatoriaus dovanų, – vienok Amerikos lietuvių gyvenime vaidina didelę rolę. Šito fenomeno aš ligšiol negaliu sau išsiaiškinti.

Socializmo ir apskritai sociologiškųjų dalykų nenustoju studijavęs. Pasidarė taip, kad skaitymas apie panašius klausimus priguli prie smagiausių mano pramogų. Gali numanyti, jog jau galiu šiek tiek orientuotis tuose klausimuose. Dėl to tai man didelė gėda skaityti kun. Š.[63] straipsnius ir, antra vertus, didžiai nesmagu klausyties nuobodžių atkartojimų senų Markso paklydimų... Misliji, kad nematau ir gerų pusių socializmo, tik jos iki šiol tebėra teorijoje; praktikoje jos ligšiol tebesilygina = 0 arba baigiasi juokingais darbais, (galėčiau pasakyti daug faktų), arba geriausiame atvejyje turi negatyvinę vertę, kaip pav. Rusijos teroristų darbai. Neseniai viename anglų laikraštyje, užmiršau, koks žydas prirodinėjo, būk teroristai – tai didžiausi esą Rusijos geradariai, nes...[64]

Jogei socializmas įvyks, aš neabejoju (koks socializmas? *Red.*), bet tvirtai tikiu, kad įvyks jis ne taip greitai, ne tokioje formoje ir ne tokiuo būdu, kaip ištikimieji marksistai skelbia. Apie tai kitados rašiau „Patrimpo Laiškuose"; juos šiuo tarpu palioviau rašęs. Juk ir patys socialistai nėra vienodų nuomonių; juk ir tenai eina evoliucija ir dar kokia!.. Tiktai mūsų Šliūpams, Širvydams, Kapsukams, Lizdeikoms et consortibus[65], nežinau, dėl ko rodosi, jog visą socializmą randi sutilpusį Markso „Kapitale"... Skaitant jų raštus, ne kartą

ateina į galvą, jog širdyje jie mintija kitaip, jog visa tai tik gyva komedija... Štai dėl ko apie gerąsias socializmo puses, kaip klausi, nerašau.

Bijau, kad ir taip daug atėmiau Tau laiko; todėl sudiev! Rašyk dažniau. Anasai jaunikaitis[66] atsiutė man Tavo į jį rašytą laišką. Apie jį norėčiau patirti daugiau; parašysiu Tau neilgai trukus.

Tavo *kun. A. Kaupas*

8. Scranton, Pa, Gruodžio 30, 1905.

Girdėjai jau, kad Amerikoje renkamos aukos... Už tuos pinigus mūsų radikalai dikčiai susipešė. Socialistai norėjo visa supilti L. S. D. P. krepšin, aplenkiant net „draugiečius"; Šliūpas užsispyrė, kad reikią juos padalyti tarp visų „veikiančių" partijų. Taigi teko ir demokratams. Dėl tokio aukų paskirstymo komitetas pairo, Šliūpas nuo socialistų atsimetė ir pasigarsinęs, jog jis ir toliau pasilieka tautiškame komitete, paskelbė karą, anot jo, pseudosocialistams. Kilo sumišimas. Laisvamaniai, kuriems socializmas yra tik priesaga prie bedievystės, stojo už Šliūpą ir jam tiktai siunčia surinktas aukas; socialistai, kuriems bedievystė tiktai priesaga prie socializmo, palaikė „Kovos" pusę ir aukas tesiunčia „Kovos" ir „Vienybės Liet." redakcijoms.

Tais sumišimais pasinaudojo pirmučiausia bene kun. Ž.[67] ir, manding, susižinojęs su dr. B.[68], sujudino savo apygardą (Naująją Angliją, kur jis karaliauja) aukoti „tėvynės reikalams". Dar pirmiau, atitraukdamas aukotojus nuo šliūpinio komiteto, jis rinko aukas konkursui lietuviškiems vadovėliams parašyti ir, kaip žinai, surinko 500 doll. Amerikoje, mat pinigų yra, tik reikia mokėti juos paimti <...>[69].

Beveik tuo pačiu laiku Chicagos liberalai, vadovaujant d-rui Graičiūnui[70], susidarė sau komitetą aukoms rinkti našlėms ir našlaičiams šelpti Lietuvoje.

Tai matydami, Scrantono vyskupijos kunigai lietuviai, atitraukdami aukas nuo socialistų ir laisvamanių, susidarė savo komitetą:

Prezidentas kun. V. Vizgirda, Plymouth[71].

Sekretorius kun. A. Kaupas, Scranton.

Kasininkas kun. J. Kuras, Forest City[72].

Pirmą nedėldienį po Naujų metų padarysime mezliavą savose bažnyčiose, paaiškinę pirma jos tikslą ir persergėję žmones prieš visokius –istus. Paskui pasiųsime po žmones rinkėjus. Tikimės, kad mus parems ir kitų vyskupijų kunigai. Aš, kaipo heroldas kunigų, kurie laikosi prie „Žvaigždės", esu pristatytas oficiališkai rašyti apie judėjimą. Ateinančių metų pirmame „Žvaigždės" numeryje jau bus net trys straipsniai, griauną visokių Šliūpų, Lizdeikų etc. autoritetą. Tas numeris bus išsiųstas visiems Kauno ir Seinų vyskupijų kunigams. Aš rengiu seriją „Patrimpo Laiškų" apie dabartinį Lietuvos padėjimą. Jų tikslas – sujudinti žmones duoti aukų tėvynės kultūros reikalams ir neduoti Šliūpams etc. Taigi gal ir pasakysiu juose ne vieną hereziją. Tu jas dovanok: kurstymuose tai išvengti negalima. <...>[73]

Dabar mes apie tai, kas verta sušelpti, nieko nežinome, todėl šaukiamės ištikimų žmonių Lietuvoje. Aš rašau į Tave, kiti parašys į savuosius pažįstamus. Mes nežinome, kam siųsti pinigai. <...>[74]

Atsakyk man kuo greičiausia, ar galėsi mums tame dalyke padėti; taip pat parodyk ir kitus žmones, kuriais galima būtų pasikliauti. Aprašyk tikrąjį stovį Lietuvoje, nes iš Amerikos laikraščių reiktų spręsti, jog lietuviai susidarė net savąją... respubliką. Man akis skauda. Šiaip esu sveikas. Daug visokio labo ir Tau, ir Lietuvai!

Tavo *kun. A. Kaupas*

9. Scraton, Pa., Vasario 10, 1906.

Mylimas Drauge!

Ačiū už žinias! Padarys jos revoliuciją mūsų politikoje. Nes mat rinkome aukas, bet patys nežinojome, kam jas rinkome...

Neseniai kun. Ž. sumanė visų lietuvių suvažiavimą Philadelphijoje (vasario 22 d.). <...>[75]

Šitasai suvažiavimas aiškiausia būtų išnaudotas radikališkųjų partijų savo naudai. Todėl kompromiso keliu buvau užsiminęs kun. Ž., kad katalikai (kunigai ir katalikų draugijų bei parapijų atstovai) laikytų susirinkimą atskiroje salėje ir tiktai delegatus paskirtų susižinoti su Šliūpo susirinkimu. Tuo pačiu tarpu atėjo tavo laiškas, kurs metė šiokią tokią šviesą ant tikrojo Lietuvos padėjimo. Ir, be to, kilus rūgonėms ant „laisvamaniškai-katalikiško kongreso", nesunku buvo nusukti dalykus taip, kad bendro visų partijų suvažiavimo nebūtų. Kun. Milukas davė „Žvaigždėje" pipirų bendrojo seimo sumanytojams, o mes sušaukėme ateinančiame utarninke privatinį lietuvių kunigų suvažiavimą, kuriame turbūt nutarsime ignoruoti Philadelphijos suvažiavimą ir trumpu laiku sušaukti katalikų kongresą. Kongresas galės įvykti jau už dviejų mėnesių. Tuo laiku jūsų katalikiškos organizacijos galėtų pranešti mums apie savo uždavinius, siekius ir veiksmus. Galėtumėte iš mūsų pasipelnyti, nes viename tik Mahanojuje pažadėta aukų netoli 1300 doll. Mano nuomone, dabar nemažiau 3000 doll. laukia išsiuntimo. <...>[76]

Tai tokios pas mus tokelės. Rašyk daugiau. Tikiuosi, kad išliksi gyvas.

Ar žinai, gaila Lietuvos!

Daug visokio labo!

Tavo *kun. A. Kaupas*

P. S. Nesistebėk, kad bendruose tėvynės reikaluose pas mus nėra vienybės. Gyvename svetimoje šalyje, niekas mūsų čia nespaudžia, – taigi ir nėra veiksnio, kurs trauktų krūvon priešingus kits kitam elementus.

10. Scranton, Pa., Kovo 24, 1906.

Mylimasis!

Tikiuosi, kad „skrajojantys būriai"[77] praėjo pro Tave nieko bloga nepadarę. Rašau užtat šitą laišką.

Ačiū už pranešimą truputį artesnių žinių apie Lietuvos padėjimą. Rašiau į kun. J.[78] melsdamas, kad duotų mums žinią apie darbštumą kiekvienos Lietuvoje veikiančios partijos. Atsakymo dar nesu gavęs. Katalikų kongresas bus balandžio 17 d. Reiks skaityti referatas apie dabartinius Lietuvos reikalus, o čia informacijų man labai trūksta. Ypatingai reikėtų man žinoti, ką darė ir ką padarė soc.-demokratai, nes mūsiškė visuomenė apie juos daugiausia šneka. Bet gal šiokį tokį referatėlį sulipdysiu.

Iš Philadelphijos seimo[79] nebūtų kas daug buvę, jei ne diskreditavimas jo „Žvaigždėje". Dabar rengiama parodyti, kad, vat, bus didelių daiktų. Tuo tikslu kun. P.[80] (prezidentas) tapo gražiai nustumtas į kampelį, o jo parapijoje sukelta maišatys: net patys jo parapijonai nenori girdėti apie komitetą, kuriame pirmininkauja de nomine[81], bet renkasi sau atskirą komitetą.

Ir iš mūsų kongreso didelių daiktų negalima tikėtis, nes viešoji nuomonė-opinija pakabiai yra gręžiama prieš jį. Tačiau keletos šimtelių, o gal ir kelios dešimtys, teks ir tėvynei.

Aš susilaukiau didelių ergelių savo parapijoje, kurioje klebonauju jau 9 metus. Atsirado net partija, kuri nori mane išvaryti. (Kasdieninė Amerikos lietuvių duona!) Jei ne geri žmonės, kurie sakosi galvą už mane paguldysią, būčiau gal ir sveikatos nustojęs: taip, žinai, nesmagu kęsti nekaltai. Bet turiu viltį, kad opoziciją pergalėsiu, nors gal atsimes šiuo tarpu keletas šimtų žmonių nuo parapijos.

Daugiau nieko nauja. Beje, bijome didelio streiko kietųjų anglių kasyklose. Jei jis ištiktų, nukentėtų daugiau lietuvių – 16 lietuviškųjų parapijų.

Daug labų dienų!

Tavo *kun. A. Kaupas*

11. Pittston, Pa., Oct. 3, 1908.

<...>[82] Kun. Kasakaitis papasakojo apie taip monstruališkas nuomones, kokias Lietuvos kunigai turi apie Amerikos kunigus, kad neišlaikiau ir parašiau repliką. Jos įdėjimas „Viltin", man rodosi, niekam nepakenks, o nuoskauda, daroma mums viešai, nors truputėlį bus atitaisyta* <...>[83]

Daug viso labo „Vilties" redakcijai.

Su pagarba

Kun. A. Kaupas

---

*Amerikos Lietuviai kunigai ir daromieji jiems prikaišiojimai. Amerikos kunigas Z. „Vilties" Nr. 118–9 (153–4) 1908 m.

13. Pittston, Pa., Vas. 19, 1909.

<...>[84] Siunčiu žinelę apie teatrininkus* ir apie mano bažnyčios sudegimą. Teatrininkai atėjo man padėti, vaidino sudegusios bažnyčios naudai. Už tai atsidėkoju jiems nors keliais žodžiais „Viltyje". Tiesą sakant, jie verti didesnio pagyrimo.

Bažnyčios sudegimas mane labai sunervino ir užkrovė ant manęs sunkią naštą, kurios gal nė nepakelsiu. Vienatinio daikto dabar bereikalauju – užjautimo ir supratimo, kad iki kolai bažnyčia bus pastatyta, negalėsiu užsiimti literatiškais darbais...

Viso labo gerbiamajai „Vilties" Redakcijai velydamas,

kun. A. Kaupas

14 Pittston, Pa., Kovo 9, 1909.

<...>[85] Bestatant naują bažnyčią, man prisieina turėti daug rūpesčių ir vargų. Toms visoms nelaimėms palengvinti savo redakcijai sumaniau aprašyti Pennsylvanijos kietųjų anglių sritį. Ketinu tą darbą atlikti pavidale laiškų iš kelionės po kietųjų anglių apylinkes. Bus gamtos aprašymų, kasyklų istorijos, žmonių gyvenimo būdai ir t. t. Užmokesčio už tatai iš „Vilties" jokio neimsiu. Atsakykite, ar turiu tą darbą pradėti?

Su didžiausia „Vilties" Redakcijos pagarba

kun. A. Kaupas

15. Pittston, Pa., Bal. 8, 1909.

Mylimas Juozai!

Ačiū už laišką ir fotografiją! Ką, ar jau pražilai? Iš fotografijos taip išrodo, lyg būtum susilaukęs baltų plaukų. Brolau, ir ant mano skalpo jau ne vienas žilas plaukas. Pasenau taip, kad nei „pikčerio"[86] nesinori „muštics". Aptingau taip, kad nei laiškų nesinori rašyti. Susimanau parašyti kokį ilgesnį straipsnį, bet baigti jų jau nesinori. Tokių pradėtų, bet nepabaigtų turiu gal kokius 7–8. Jau turbūt esu atgyvenęs savo amžių ir už metų priderėtų man paklausyti Oslerio[87] patarties ir leisties save užchloroformuoti. Nebėra jau tiek energijos kiek pirmiau; tiek noro pasišvęsti, pasidarbuoti, pasipriešinti nevydonybėms!.. Et, kad bent sektųsi gyventi! Bet kur tau! Scrantone visados turėdavau eibę nesmagumų. Perkeltas Pittstonan, metus gyvenau ramiai; bet štai bažnyčia sudegė. Žmonės padarė mane padegėju ir vagimi. Dabar priseina vėl kautis su savais žmonėmis, bet jau spėkų mažiau. Pagaliau nėra nei noro. Be to, ir sveikata daug mažesnė: nuolatos kokia nors „kvaraba". Finansinių sunkenybių (niekados nebuvau šykštus – kiekvienas galėjo mane apgauti), kaip vandenį semk! Tokiuo būdu atsiranda nervų įerzinimas, netikrybė ateities, žodžiu,

---

* Nauja Lietuvių Teatrininkų Draugija, P. A. T. „V.", Nr. 28 (213).

liga, kurią dabar mokslo žodynas pradeda vadinti psichastenija. Aršiausia, kad tai aš žinau ir tokį padėjimą jaučiu. Kas liko pasakyti, pabaigsi sakyti pats, jei rasi truputėlį laiko šitam dalykui paskirti.

Apie Pennsylvanijos angliakasyklas esu parašęs tik įžangą. Palaikiau reikalingu padaryti straipsnį kelionės aprašymo pavidalu. Taigi raštas prasideda aprašymu kelionės iš Nau Yorko į Wilkes-Barre. Tą dalį atsiųsiu netrukus*. Paskui eis kiti dalykai, bet pirm to turiu gauti vieną knygą. Tikiuosi ją gauti vietiniame viešame knygyne. Taigi aprašymą tos Pennsylvanijos dalies, kur gyvuoja 16 lietuviškų parapijų, dirba ir vargsta netoli 75 tūkstančių mūsų tautiečių, pradėsi gauti taip pat netrukus.

Esu priverstas baigti šitą laiškelį, nes šaukia mane prie kitų darbų. Fotografijos negaliu nusiųsti, nes neturiu**. Apie „Vilties" pajus pašnekėsiu su kunigais prie artimiausios progos. Tikiuosi daugiau parašyti po Velykų.

Daug visokio labo!

Tavo *kun. A. Kaupas*

16. Pittston, Pa, Apr. 24, 1909.

Broliuk!

Siunčiu antrą pluoštą apie mūsų Pennsylvaniją. Rašau greituoju, taigi aistetikos ir į tat panašių daiktų čia neieškok. Per daug rūpesčių turiu su naujos bažnyčios statymu.

Norėjau daugiau rašyti, bet laiko trūksta. Paminėsiu tiktai, kad kun. Jono Žilinsko raštai „Viltyje" apie pasnikus, velykines kviteles (Nr. 8–9, 1909 m.), išeivybę (Nr. 14, 35, 63) ir kitokie (Nr. 129–30) mus labai juokina. <...>[88]

Šiuo tarpu: sudiev:

Tavo *kun. A. Kaupas*

17. Atlantic City, N. J., Hotel Bothwell, 4/23/11.

Broliuk!

Pakvitavimą nuo priėmimo 302,25 doll. (Vadovėlių konkursui siųstų. *K. J. T.*)[89] esu gavęs prieš porą savaičių. Ačiū už jį, nes Susivienijimo vyriausybė jau seniai klausinėjo manęs apie jį. Klaida buvo banko: jie ten sumaišė mano vardą su mano kaimyno Paučos vardu. (Ilgai aš nežinojau, kieno tai pinigai ir kam. *K. J. T.*). Bet viskas gera, kas baigiasi gerai, kaip sako Shakespeare...

---

* Pennsylvanijos Kietose Anglyse (Kelionės įspūdžiai). Žiūr. „Vilties" Nr. 53 (238), 54, 61, 64, 68.

** Neilgai trukęs betgi atsiuntė labai gražų portretą su parašu: „Savo mylimam ir gerbiamam draugui, kun. J. Tumui – kun. A. Kaupas. Pittston, Pa., Birž. 11, 1909".

Rašau Tau iš Atlantic City, kur ilsiuosi jau trečia diena. Atlantic City tai lyg būtų Lietuvos Palanga, tik tuo skirtumu, kad čia ant vietos gyvena 60 000 žmonių, o vasarą būva svečių kasdien 200–300 000. Neįtikėsi, koks čia oras tyras ir sveikas. Tik trečia diena čia ir oras vakar buvo bjaurus, tačiau jaučiuosi kitas žmogus. Už 10 dienų būsiu visai atsinaujinęs. Be tyro oro nervus malšina ir sveikatą grąžina pasivaikščiojimai ant okeano krašto, kasdien koncertai ir kitokios pramogos, ypač užmiršimas namų ir jų rūpesčių.

Nors dar tik 41 metai amžiaus praslinko, o žmogus jau jautiesi, jog gražesnę gyvenimo dalį jau esi pragyvenęs, jog grabas nebetoli. Kažin dėl ko neramios mintys vis kankina: tai rodosi, kad pabaigsiu gyvenimą bepročių namuose, tai elgetnamyje; o ir atsiskyrėlio namelis girioje, tarp kalnų, šalia upelio mirksi dažnai akyse. Gal net nervai, gal ateities netikrybė (pas mus, žinai, niekas, nėra tikras savo rytdienos), gal kitkas... Vis dėlto nesu šioje valandoje tokiame bjauriame padėjime, kokiame buvau 1908 m., kuomet turėjau dirgsnius taip sudarkytus, jog kone išėjau iš galvos. Nuo ano laiko žinau, kas tai hipnosis, kas autogestija, kas spiritus immundus ir spiritus objurgationis[90] ir kitokie dalykėliai, apie kuriuos mėgsta rašyti psichologai ir psichiatrai, bet kurių esencijos nesugeba perimti. Žinau bet, kaip tik apie tai pradedu ilgiau mąstyti, jaučiu, kad einu iš galvos. Baisių dalykų yra pasaulyje. Velyk apie juos nei nekalbėti...

Ar žinai, iš ko tas viskas išeina? Man rodosi, kad iš nereguliariško gyvenimo ir nuolatinio mėtymosi nuo vieno daikto prie kito. Jeigu turėtum vieną darbą, tai lengvai prie jo priprastum; tavo gyvenimas galėtų plaukti lygiai kaip mašina. Bet jei turi parapiją valdyti, laužyti galvą, iš kur ir kaip surinkus pinigus, jei turi pildyti įvairias kunigo priedermes, nevienodai kelties, nevienodai eiti gulti ir dar priedo uždeda ant tavo sprando laikraščio vedimą, – tai vis kas norints turi pagesti. Ypač prie to paskutinio darbo neturiu pašaukimo ir jo nekenčiu. Gali suprasti, dėl ko turėjau važiuoti į pamarį ir čia ieškoti sveikatos <...>[91]

Turiu porą šimtelių; tuos laikau juodajai dienai, o polisai (esu apdraudęs savo gyvenimą 15 tūkst. dol.) vis dar nesibaigia. Turiu nemenką parapiją, bet turiu ir plačią giminėlę, o pats žinai, jog kunigo giminės negali išvaryti iš savo galvos įsitikinimo, kad kunigas ir kunigo pinigai – giminėms... Pikta kaip kada, bet ką darysi, ypač jeigu <...>[92] Apskritai lobininkų tarp Amerikos kunigų lietuvių nėra. Buvo Abromaitis[93] ir tas gyvais pinigais turto neturėjo. Paliko dvi farmi vertybės, kaip sako, apie 400 tūkst. doll.*, bet kas iš to, kad teko jo broliui, kurs yra bevaikis ir turi pačią lenkę. Tai mat ir krauk kunigas pinigus!.. Kitas tai J. Ž.[94], kurs regimai gimęs po laiminga žvaigžde. Jo kapitolas siekia 50 tūkst. doll., įdėtas į gerą „biznį" ir neša gerą nuošimtį[95].

Pas mus tarp lietuvių palaidi barščiai. Nė viena partija neturi vadovo. Jonas Šliūpas <...>[96] nebeturi jau pasekėjų. Pagalios niekados nė nebuvo va-

* Paskui pasirodė, kad nei ketvirčio nebūta verta. *K. J. T.*

dovu. Socialistai riejasi tarp savęs. Katalikams būtų gera proga iškilti aukštyn ir atgauti savo įtaką, bet tarp kunigų nėra vienybės nei išdirbto veikimo plano. Pagalios ir vadovų nėra. <...>[97]

Rašyčiau daugiau, bet jau pavargau. Reikia eiti pasivaikščioti tyrame ore.

Sudiev. Parašysiu daugiau kitą sykį.

Sveikatos ir ilgo amželio!

Tavo *kun. A. Kaupas*

Čia rašyba palikta autoriaus[98].

KUN. A. KAUPO CHRONOLOGIJA

1870 m. gimė Gudelių kaime Ramygalos p.

1881–1887 m. mokės Šiaulių gimnazijoje.

1888–1890 – Kauno kunigų seminarijoje.

1892–1896 – Detroito kunigų seminarijoje ir klebonauja Wilkes-Barry, Pa.

1897–1907 m. klebonauja Scrantuose, Pa; čia pastatė bažnyčią.

1907–12 m. klebonauja Pittstone, Pa; čia pastatė antrą bažnyčią.

1912–13 m. Chicagoje redaguoja „Draugą".

Kun. A. Kaupas vienas įdomiausių lietuvių inteligentų tipų. Apie save jis rašė „Draugijos" redaktoriui: „Pamačiau gyvenimą tokį, koks jis yra, ne koks turėtų būti. Buvau arti susidūręs su studentais, su bedieviais, anarchistais, tamsuoliais, t. ir t. Pats dirbau pjovyklose, mačiau, kaip kiti dirba dirbtuvėse ir kasyklose. Du sykiu buvau seminarijoje, pažinau Katalikų bažnyčios mokslą. Kitados gyvenau *tarp* darbininkų, o dabar gyvenu *iš* darbininkų, – tai tos klasės pastangos pagerinti savo būvį man ypatingai rūpi. Nesu nei agitatorius, nei vadovas. Tai ir palieka man ne kas kita, kaip žiūrėti, domėtis, tyrinėti ir surašinėti".

Jis vienas tad teisingai yra pavaizdavęs mums Amerikos lietuvių gyvenimą iš viso ir Amerikos lietuvių darbininkų ypačiai, nes jis savo akimis matė, visur dalyvavo, kas tik buvo jo laiku Amerikos gyvenime pasireiškę.

A. KAUPO BIBLIOGRAFIJA

Daugybė parašytų veikalų ir publicistikos straipsnių davė lietuviams teisę kun. Antaną Kaupą vadinti „šulu Amerikos lietuvių katalikų", „stambiu gynėju Katalikų bažnyčios". Jis yra parašęs:

„VILNIAUS ŽINIOSE"

1. Apie Amerikos partijas ir dar kai ką.

VILNIAUS „VILTYJE"

2. Vidurinis kelias, Patrimpas, 1 (36) nr.
3. Amerikos lietuviai-kunigai ir daromieji jiems prikaišiojimai, Amerikos Kunigas, 118–19 nr.
4. Nesutikimai Amerikos L. R.-K. Susivienijime, P. A. T., 140 nr.
5. Nauja Lietuvių Teatrininkų Draugija, P. A. T., 178 nr.
6. Pennsylvanijos kietose anglyse. (Kelionės įspūdžiai), Patrimpas, 53, (238), 54, 61, 64, 68.

KAUNO „DRAUGIJOJE"

7. Evoliucija, ne Revoliucija, 2–5, 7–9, 11–12 nr.
8. „The Independent", 12 nr. (1907 m.).
9. Antras Amerikos Lietuvių Katalikų Kongresas, 13 nr.
10. Vienybė, 14 nr.
11. Sociologija: vardas, hystorija, tikslas ir vieta, 17 nr.
12. Laiškai iš Amerikos, 17–19 nr.
13. Eugenika, 18–19 nr.
14. Su tikėjimu ar be tikėjimo, 20 nr.
15. Šis tas apie celibatą, 20 nr.
16. Vakarinės mokyklos Amerikoje, 20 nr. (1908).
17. Visuomenės psichologija, 25, 27, 44, 60 nr.
18. Lietuvių išeivystė Amerikon, 31–32 nr. (1909 m.).
19. Šv. Kazimiero sesers Amerikoje, 1912 m.

RECENZIJOS

20. F. Wirgt. Scientific Confirmation of Old Testament History.
21. „Spindulys", sav. iliust. laikraštis, 6 nr.
22. Boredom by Maxim Gorky, 11 nr.

23. The Catholic Encyklopedia, 11, 12, 13, 18–19 nr.

24. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 13 nr.

25. J. Baltrušaitis. Revoliucija. Jos prasmė, priežastys ir pamatas, 15 nr.

26. James Mackaye. The Economy of Happiness, 17 nr.

27. Dr. A. Civinskas. Socialistai. Kas jie? Iš kur atsirado? Ko nori? 18 nr.

28. Rev. J. A. Dewe. History of Economics or Economics as a Factor in the Making of History, 22 nr.

29. W. D. B. Bliss and Rudolph Ph. D. The New Encyklopedia of Social Reform, 24 nr.

30. W. Graham Sumner. Folksways a study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores and morals, 34 nr.

31. Socialism. Tract four the Times, 71–2 nr.

32. Rev. J. Husslein S. J. The Church and Social Problems, 71–2 nr.

33. Sir Bertram C. A. Windle. Tracts and Theories, Beinge Consideration of Some Biological of to day, 79–80 nr.

34. Amerikos laikraščius: The Arena, The Independent, Oct. 1907, Charities and the Sommons, Oct. 1907, turinys.

AMERIKOS „LIETUVOJE"

35. Robinzonas Kruzis. Ir skyrium.

36. Akyvi apsireiškimai sviete. Ir skyrium.

37. Filosofas iš Pagubrio, iš E. Souvestre.

38. Susišelpimas, iš Smiles.

39. Daugybė straipsnių.

„VIENYBĖJE LIETUVNINKŲ" (Nr. Nr.)

40. Pavyzdžiai airių gyvenimo, iš French.

41. Mikalojaus pirmi metai.

SHENANDOAH, PA. „GARSE"

42. Padėjimas Lietuvių Tautos Rusų Viešpatystėje, Lelyvos-Matrosovo. Ir skyrium.

43. Nesipriešink, komedija. Ir skyrium.

44. Žentas del parodos, komedija. Ir skyrium.

45. Aštrūs Skeptiko straipsniai.

SKYRIUM

46. Milukiada, satyra.

47. Šimelio Kručko gyvenimas, satyra.

„ŽVAIGŽDĖJE" (SELIMAS, PATRIMPAS, KARVOJUS, K. A. K.)

48. Karvojaus Laiškai, straipsniai apie bėgančiuosius klausimus. Skyrium atmušė „Lietuvių Katalikų Tikėjimo Tiesos Draugija".

49. Patrimpo Laiškai, mokslingesnieji inteligentijai skiriami straipsniai. Skyrim išleido kun. A. Milukas.

„DIRVOJE-ŽINYNE"

50. Socializmo silpnos pusės (1903). Ir skyrium.

51. Knygų recenzijos.

„DIRVOJE"

52. Tvanas, H. Sienkiewicz'iaus, du tomai.

53. Antanukas, iš B. Pruso, ir k. Ir skyrium.

54. Julijus Cezaris, W. Shakespeare. Vertė Selimas, III akto II sc. Eilėmis.

55. Pergyventos valandos (Karvojaus Laiškai), 1906 m.

„TĖVYNĖS SARGE"

56. Ieškok aukso širdyje. Origin. apysaka.

ANGLIŠKAI

57. Labd. Dr. žurnale apie Amerikos lietuvius.

58. International Correspondence School Dr. dalyvavo.

59. Catholic Encyklopedia – apie Lietuvą ir Amerikos Lietuvius.

Žymesnių K. A. K. atminimų yra dar davę:

„Draugija" (K.A. Dambrauskas), 1913 m., 83–84 nr.

„Žvaigždė" (K.A. Milukas), 45 nr.

„Draugas", 45 n. Pakartota „Viltyje" 133–4 nr.

„Moksleivis", 12 n.

Ir kiti katalikų laikraščiai.

KAZIMIERAS JAUNIUS
1849–1908[1]

Kunigas Kazimieras Jaunius, buv. Petrapilio kunigų akademijos profesorius, sulyginamosios kalbotyros daktaras. Vasario 25 d. „Viltis" gavo iš Petrapilio telegramą:

„Šiandien rytą, širdžiai plyšus, pasimirė profesorius Jaunius".

Nebetekome vienatinio gilaus lietuvių kalbos tyrinėtojo ir karščiausio jos mylėtojo. Kalbotyros mokslas nebeteko vieno stipriausio savo šulo. Europos mokslavyriai kalbininkai nebeteko patarėjo.

Prof. Jaunius nedaug ką teparašė, vis dėlto darė didžiausios įtakos mūsų rašto kalbos išsiplėtojimui.

Ar beišsigalės kas iš mūsiškių jį atstoti?

Neturėdami rankose, jokios medžiagos nabašninko gyvenimui aprašyti, prašome jos tų, kurie arčiau pasipažino Kaune ar Petrapilyje.

Garbintojai susirgusio prof. Jauniaus nuopelnų buvo pradėję rinkti jam pašalpą... per vėlai... Nešelpę laiku, pradėsime gražiais žodžiais garbinti... Kaip visados...

Amžiną atilsį!

Petrapilio rusų laikraščiai „Novoje Vremia" ir „Rieč"[2] rytojaus dieną, kaip kun. K. Jaunius mirė, paskelbė pamaldas 26 ir 27 d. šv. Katarinos bažnyčioje, 28 d. 11 valandą rytą gedulingąsias mišias ir laidotuves Vyborgo kapuose. Tuo gi tarpu „Viltis" tą pačią dieną, bet jau vakarą gavo telegramą: „Gedulingosios mišios už a. a. kunigą Jaunių bus šv. Katarinos bažnyčioje ketvirtadienį (vasario 28 dieną). (Antradienio vakarą, kūną bažnyčion atvežus, tik mišparai buvo už nabašninką.) Iš ten 10 valandą greituoju traukiniu lavoną išsiųsime Kaunan, kur nuvažiuos penktadienį 3 valandą. *Prof. Matulevičius*".[3]

Nes iš Kauno „Draugijos" redaktorius kun. Al. Dambrauskas telegrafavęs, kad petrapiliečiai kūną atsiųstų Kaunan. 3 val. po pietų 29 d. kauniečiai priims iš traukinio; kovo 1 d. atlaikę mišias Karmelitų bažnyčioje, palaidos Kauno kapuose.

Profesorius P. Būčys[4], atsiuntęs trumpą telegramą (žr. viršiau), papildo ją šiomis žiniomis:

Kunigas Jaunius iki vasarai 1907 m. gyveno Akademijoje, nors profesorium jau nebebuvo. Vasarą praleido kolonijoje Nikolajevka, 30 varstų nuo Petrapilio ant Nevos kranto. Rudenį sugrįžo ir apsigyveno prie šv. Katarinos bažnyčios. Bet vienu tarpu ten pritrūko vietos. Nabašninkas tada pasisamdė kambarėlį vadinamojoje „Peterburgo pusėje" Nr. 8–10, gyvenimas 6. Ten jis gyveno nuo rugsėjo mėnesio iki numirė.

A. a. kun. Jaunius prieš kelerius metus jau buvo gavęs širdies ligą. Jis gydydavos pas d-rą Sirotininą. Kojų sutinimas buvo atslūgęs, bet pilna sveikata nebesugrįžo. Taip jis gyveno keletą metų.

Dabar prieš keletą dienų kun. Jauniaus nabašninkas ėmė skųstis, kad jam galva sukantis. Tris dienas jis visai nėjo valgytų! Apsivelkant viršutiniais drabužiais, labai skaudėję nugarą. Skundėsi viduriais. Vakar vakarą (24 d.) ir šįryt visas buvo nelinksmas: ir sėdėti buvo sunku, ir lova lyg netokia. Vis dėlto atsikėlė šįryt ir ėmė rašyti. Apie 10 val. pasidarė labai negera. Gyvenimo savininkas nubėgo gydytojo pašauktų. Gydytojas atėjęs jau rado numirus apie 11 val. priešpiet.

Lietuviams reikia pasirūpinti, kad neišsiblaškytų labai brangi nabašninko biblioteka: joje surašyta kun. Jauniaus mokslo vaisiai. Tik jie reikia tvarkon suvesti.

P. Kazimieras Būga, a. a. kun. Jauniaus mokinys ir vienatinis, galima sakyti, jo mokslo metodos paveldėtojas, atsiuntė šių biografijos žinių:

Kun. Kazimieras Jaunius gimė gegužės 6 dieną 1849 m. Lembo sodžiuje, Kvėdarnos parapijoje, Raseinių apskrityje, Kauno gubernijoje. Dvasiškąją Akademiją išėjo 1882 metais. Nuo 1885 metų lig 1892 buvo mokytoju lotynų kalbos ir kanoniškųjų teisių Žemaičių seminarijoje Kaune. Tuo pačiu laiku turėdamas homiletikos katedrą, skaitė lietuvių kalbos mokslą. Iš šių lekcijų susidarė „Lietuvių Kalbomokslis", kurį dabar spausdina Mokslų akademija[5].

Nuo 1899 m. lig galui 1906 m. skaitė graikų, lotynų ir senovės žydų kalbas Petrapilio Dvasiškojoje akademijoje.

Kun. Jauniaus gyvenime regime tris biblijinius septynerių[6] metų laiko tarpus: vieną, paskirtą mokslams, antrą pedagogikai ir trečią – praktiškiems dvasiškiems ganytojo darbams.

Vasario 28 dieną, tuo pačiu laiku, kuriuo ir Petrapilyje buvo gedulingosios mišios, „Vilties" redakcija kėlė Šv. Mikalojaus lietuvių bažnyčioje Vilniuje iškilmingas mišias, kurias atlaikė redaktorius J. Tumas; paskui pasakė trumpą pamokslą-atminimą. Penktadienį gi išvažiuoja Kaunan į laidotuves „Vilties" atstovu.

Vilniaus lietuviai siunčia gražų vainiką šiuo antrašu ant juodai-balto kaspino: „Lietuvos mylėtojui ir mokslo vyrui kun. Kaz. Jauniui – Vilniaus lietuviai".

KUN. JAUNIAUS LAIDOTUVĖS KAUNE

Vasario 29 d., kaip ir buvo sumanyta, a. a. kun. Jauniaus kūnas buvo atvežtas greituoju traukiniu atskirame gedulingame vagone 3 val. popiet. Atlydėjo Žemaičių kapitulos kanauninkas Petrapilio dvas. akademijos inspektorius kun. d-ras Jonas Maculevičius (Maironis) ir šv. Katarinos bažnyčios kamendorius teol. kand. P. Kavaliauskas[7]. Vagonas platformoje išstovėjo iki 6 val. vakaro, nes šv. Juozapo draugijos darbininkai[8], turį savo chorą, pareiškė norą dalyvauti eksportacijoje, o fabrike kaip tik apie tą laiką tebaigia darbą. 6 val. nuvažiavo vagzolan vežimas, traukiamas arklių, tam tyčia pasiūtais uždangalais; o paskum vežimą nuėjo ir keliolika kunigų.

Važiuodamas Kaunan su Vilniaus lietuvių vainiku, tariaus išvysiąs laidotuves, kokias dažnai tenka mieste matyti: gal kiek tiek didesnį būrelį prietelių ir pažįstamų, gal kiek didesnį bažnyčios tarnų skaičių. Bet saldžiai apsirikau. Ant ploto prieš vagzolą liūliavo tikra jūra žmonių galvų; į sales dideliausiu vargu tegalėjai prasimušti. Per platformą pereiti – nė dviejų žingsnių. Tūkstančio žmonių minia atėjo pasitiktų brangiojo ir senai tėvynėje bematytojo svečio.

Sužibo bažnyčios tarnų letarnios, sužibo žvakės minios rankose; švytruoja vakaro tamsoje, sniegelis iš dangaus iš lengvo krenta, lyg ir dangus, prisidėdamas prie pagarbinimo to, kurs, gyvas būdamas, per maža garbės teprityrė, – barstė visam ėjimui kelią.

Minia visados ūžia, nerimsta, verda. O dabar kaip užžavėta, kaip įbesta į žemę, stovi, laukia, laukia ir tyli. Ir tas neprastas jos tylėjimas perima tave šiurpuliu. Kokia, manai, galybė tesi minią nuraminti, vienodu jausmu perimti? Mirtis, atsakai, prieš kurią dreba ir galvas lenkia net pati minia...

Štai pasirodė iš vagono vainikai. Vienas, du, trys... dešimtis. Griebia juos nešti lietuviai, griebia ir lenkai. Išsitiesia ilga eilė vienų vainikanešių. Pasirodo ir puikus petrapiliečių įtaisytas grabas. Minia vienu matu nusiima kepures; kelios dešimtys choro giesmininkų skardžiais balsais pragysta psalmę „Miserere"[9]. Skardas atsimuša vagzolo rūmuose, skamba, kartojasi... Iškilminga! Ką gi tai minia pasitinka? Pirmutinį savo tėvynės sūnų... Tik jis antai gulomis svyruoja, nešamas viršum minios galvų... Ir skurdu, skurdu darosi ant širdies, ir krenta neprašoma ašara po kojų to solenizanto.

Konduktas, kanauninko Maculevičiaus vedamas, užima visą platų Mykolo prospektą (dabar Vytauto). Tramvajai sustoja. Langai ir balkonai pilni nustebusių miestiečių, pirmą kartą matančių taip lydint „lietuvį". Kur ne kur girdi lenkišką aiškaus pavydo balsą: „Wspaniale, grandyoźnie... Oto, jedność tych naszych litwomanów!"[10].

Priėjom Karmelitų bažnyčią. Minia užliejo šventorių, užtvenkė bažnyčios duris. Reikė geros valandos, kol susiprato padaryti gyvąsias grandines ir praleisti procesiją vidun. Viduje aukštas katafalkas, nuo pat lubų gelumbės, aplink tikras miškas žolynų ir gyvųjų žiedų, šimtai vaško ir elektros žiburių... kaip pasakos karalaičio rūme.

Brangųjį svečią pasitiko lietuvių ir lenkų kalbomis „Vienybės" redakcijos narys kun. Pranas Žadeikis (dabar Skuodo dekanas ir Telšių v. garbės kanauninkas)[11]. Paskui kunigai sustoję pagiedojo gedulinguosius mišparus ir „Viešpaties Angelas apreiškė" – lietuviškai.

Kovo 1 dieną nuo pat ryto Karmelitų bažnyčia buvo pilna žmonių. 10 val. kunigams pagiedojus egzekvijas, kun. Kavaliauskas, Petrapilio dvasiškių atstovas, pasakė pamokslą lenkiškai. Paskui Karmelitų klebonas kun. Olšauskis[12] su asistencija išėjo mišių laikytų. Po mišių lietuviškai prakalbėjo „Draugijos" redaktorius, nabašninko draugas – profesorius kun. A. Dambrauskas, kuris iš senų senovės pažindamas nabašninką, geriausia galėjo išdėstyti žymiąsias jo ypatybes. Tikimės išvysią tą kun. D. pamokslą išspausdintą, nes jis daug medžiagos duoda norintiems nabašninko būdą permanyti[13].

Pradėjome eiti į kapus dar iškilmingiau, su dar didesne minia žmonių negu vakar. Vėl kone per visą kvartalą išsitiesė eilė vėliavų, letarnių, vainikų; jų suskaičiau 11: vieną iš Vilniaus, du iš Petrapilio ir 8 iš Kauno, šiais parašais:

1. Lietuvos Mylėtojui ir Mokslo Vyrui kun. Kazimierui Jauniui – Vilniaus lietuviai.

2. Garbingam Mokslavyriui nuo Draugų ir Gerbėjų (Petrapiliečių).

3. Petrapiliečių be skirtumo lietuvių; parašo ant varinės skardos nepasisekė nusirašyti.

4. Brangiam Vientaučiui kun. K. Jauniui – Žemaičių Vyskupijos kunigų Savišalpos Draugija.

5. Kun. Kazimierui Jauniui, garsiam mūsų kalbos žinovui, nuo raidžių statytojų Sal. Banaičio spaustuvės[14].

6. Garbingam Mokslo Vyrui kun. Jauniui – nuo Kauno, mokinančiosios jaunuomenės (mok. kursų ir mok. seminarijėlės).

7. Garbingam mūsų kalbos žinovui kun. Jauniui – nuo Lietuvių Ratelio Kaune[15].

8. Garbingam Mokslo Vyrui – nuo Dainos Draugijos[16].

9. Mokslo vyrui a. a. kun. Kazimierui Jauniui – šv. Kazimiero Draugija[17].

10. Kun. profesoriui Jauniui garsiam Mokslo Vyrui ir Lietuvos Mylėtojui – „Saulė"[18].

11. Clarissimo et Carissimo Magistro observantissimus discipulus S. B. L. (Seminarijos mokytojo kun. Br. Liauso)[19].

Giedojo ir šiandien darbininkų choras.

Ant kapų taip pat spaudės kaip ir bažnyčioje. Duobė iškasta pačioje gražiojoje vietoje, prie pat takelio nuo vartų į koplyčią, kur labai pritiks gražus paminklas. (Nors aš lietuviams patarčiau paminklą įtaisyti Žemaičių katedroje[20], kur jau yra, nors menkas, vyskupo Valančiaus pam.).

Įleidus kūną į duobę, teko man pasakyti paskutiniai atsisveikinimo žodžiai lenkiškai ir lietuviškai. Paėmiau Eccl.[21] 31, 8-9 žodžius: „Palaimintas (turtuolis, vyras), kurs atrastas be dėmės, kurs nenuėjo paskui auksą ir neturėjo vilties piniguose ir turtuose. Kas jis, ir mes jį girsime, nes jis padarė stebuklingų dalykų savo gyvenime". Ir stengiaus įrodyti dar vieną a. a. kun. Jauniaus ypatybę – visišką nebranginimą to, ką per amžių amžius didumas žmonių brangina – turtų; jo nesirūpinimą savimi, neieškojimą „šiltos vietelės", nelenkimą sprando prieš tuos, nuo kurių priklauso aprūpinimas turtais ir garbės ženklais. Tasai

rinktinis žmogus tesekė tikrąjį savo pašaukimą, tesirūpino nesunaikinti tikrojo, Dievo jam duotojo, mokslo talento. Tėvynė atsakė jam vietos, nes kuris gi žmogus buvo pranašas savo tėvynėje? Atsakė, tai pasitraukė šiaurėn, vis dėlto nesiliovė tarnavęs tėvynei, keldamas ir dailindamas jos kalbą. Sunkinus jį gyvą esant, gėdėjaus pasakyti lietuvių vardu: tegul bus tau Lietuvos žemelė lengva... nebent jis pats atleistų ir pasidžiaugtų, kad jo pamylėtoji tauta nors viename dalyke nesidavė kitoms tautoms pralenkti – savo „pranašų" persekiojime...

Skurdu buvo iškilmingai laidoti apleistasai mokslo varguolis, skurdu ir tiesos žodžiai sau pasisakyti ...

Įsidedu čia minėtinas vieno poeto eilutes –

ANT KUN. JAUNIAUS KAPO

Štai liepos šakutė... Žiemos valandoj
Ji pumpurą krovė, auklėjo;
Pavasario saulės meilioj šilumoj
Ji sprogti, žydėti žadėjo...
Bet aš ją nuskyniau... Išnyko sapnai,
Kaip nyksta ant Nemuno ledas...
Sugriuvo gyvenimas; džiūsta liūdnai...
Mirtis amžinybėn ją vedas
Ir tu lyg šakutė... Tu troškai šviesos,
Tu krovei jai pumpurą brangų
Ir laukei, kad dienos šiltesnės pastos,
Jis sprogęs paskleis mokslo bangą...
Bet iro gyvenimas: Laumė piktai
Pailsusi verpti nutraukė!..
Nutrūko svajonės; iširo sapnai...
Ir žemė tave glėbin laukė...
Bet ne! neišverš ji iš mūsų tavęs!
Tu kelsies iš to tamsaus kapo,
Nes pumpurs nevys! Nes auklėsim jį mes!
Jis sprogęs išskleis meilų kvapą!
Sm. Stepas[22]

Pataisa. Būga čia apsiriko: prof. Jaunius dėstė moralinę teologiją, ne kanonų teisę ir visa kita paminėta. Nebent iš pat pradžių būtų kurį laiką dėstęs kanonus, kol atvyko Petras Barauskis.[23]

LIGA

Kun. Jaunius tik apkartęs širdį galėjo pasakyti: „Draugai ir mokiniai, kuriuos taip mylėjau, neatsiliepė". Būtų atsiliepę, kad būtų ką nors žinoję. Mes, jo mokiniai, gavę žinią, jog kun. Jaunius tyčia yra paskirtas į „universiteto miestą", idant turėtų ten ir knygyną, ir mokslo vyrų, buvome visiškai ramūs. Manėme, jei ne Kaune, tai Kazanėje jis galės plėtoti savo žinias ir raštus. Kun. Juozas Genys[24], Mintaujos kapelionas, pradžioje 1895 m. administracijos išsiųstas į Kazanę, 12 d. sausio mėn. aprašė man, tuomet Mintaujos vikarui, savo kelionę ir kaip ten apsigyveno. Apie klebonija ir kleboną štai ką jis pasakojo.

Tiesiai iš gelžkelio nuvažiavau į kleboniją. Atsiradau tamsioje priemenėje ir, radęs lyg varpelį, ėmiau traukyti. Niekas neatsiliepė. Visur tamsu, tik suterenose, matyti, šviečia. Prieinu prie lango pabarškinti ir matau: vienas totoris sėdi, o antras jam galvą skuta. Tfiu, tu biaurybe! Apsisukau ir nuvažiavau nakvoti į viešbutį. Po dviejų dienų apsigyvenau klebonijoje. Užėmiau kun. Jauniaus būstą iš penkių didelių kambarių su priedais. Vaikščioju ten kaip tyruose. Tarnauja totoris. „Nekrikštyta dūšia", anot ruskių, atrodo baisus, kaip girinaitis. Viršuje gyvena kapelionas kun. Baikauskis, vikaras kun. Šimkevičius[25], skyrium nameliuose šalia kapų. Arbatos geriame katras sau, pietų imame iš lietuvių bobučių iš Baisogalos parapijos, kurios čia nuo 1864 m. su vyrais gyveno ir, jų nebetekusios, pasiliko. Kunigai čia neturi jokių pelnų. Sindikatas klebonui moka 50 rb., vikarui 30 rb.; iš to jie ir minta.

Kun. Jaunius dabar ligoninėje. Jį ten laiko policija kaipo pamišėlį, nors jis ne visiškai toks. Ciesoriaus mirties dienoje jis neatlaikė pamaldų. Už tai norėjo išsiųsti, bet kad buvo žymių, jog ne visiškai nujėgiąs, tai laiko jį čia ir tiria. Dievas težino, kuo tai pasibaigs, nebent tikru pamišimu, nes čionykščiai kunigai pasakoja, kad jau visi metai imanti melancholija ir verkiąs, turįs haliucinacijų, girdįs kažin kokį balsą, kurs jį persekiojąs ar liepiąs žmogų užmušti, ir t. t. Kai jis visiškai nusimanąs, pats tai pasakojąs. Rengiamės jo lankyti...

Daugiau iš kun. Genio nei iš kito ko jokių žinių nebebuvau gavęs iki pat to laiko, kada panaitė Jadvyga Juškytė[26] iš Pernaravos dvaro parvežė kun. Jaunių į Vilkijos Zadarnauskius. Tuomet tik sukrutome gydyti savo mylimąjį mokytoją. Ėmėme

dėti pinigus. Jų aš turėjau susirinkęs bene 300 su viršum rublių. Liepojos klebonas kun. Jonas Vizbaras[27] pažadėjo vakacijų laiku veltui užleisti savo būstą ligoniui, o klebonas kanauninkas Roppas[28] buvo apsiėmęs maitinti.

Visa, kas buvo mūsų, jo mokinių ir draugų, padaryta, aš, gavęs žinią, kame kun. Jaunius esąs, labai atsargiai ir švelniai jam nurašiau, apsiimdamas visa aprūpinti, bet tik panorėtų gydytis. Į tą mano laišką jis atsakė man, tuomet jau Mosėdžio vikarui, ištisu laišku, kurį čia atmušame kaipo dokumentą, palaikydami net, kiek galint, originalo rašybą.

Kvëdarna. 1897 m. Gegužës m. 25 d.

Maloningasis kunigëli!

Tamstos raštą, 8 dienoje šjo Gegužës mënesies rašytą, apturëjau ir su didju širdies djaugsmu parskaitjau: malonu regëti, jog manens varguonsę ir nelaimëje geri žmonës neužmiršta! Vienog reikja man atsisakyti nuo to, kąn Tamsta savo meilingamę raštę teip karštai man įgyrei ir įkalbinëjei; aiškjaus sakąnt, aš negalju važjuoti maudytuns į Liepojų dël keleto nemažun priežastjun, labjausjai dël to, kad prašjau par Arcivyskupą iš Departamento biljoto ne į Liepojų, bet į Palangą ir viljuos apturësjans tąn biljotą iš Petrapilës apei 15 dieną atjantjo Birželjo mënesies. Todël prašau Tamstos, maloningasis kunigëli, mano vardu pasakyti atjų kunigui kanauninkui baronui Ropp'ui ir kunigui kapeljonjui Vizbarui už jun gerą norą ir išreikšti jiems mano širdgilą, jog negalju naudoti iš jun svetymeilës todël, kad maudytuns reikja man buuitinai važjuoti į Palangą.

Tolesnei prašau pasveikinti mano vardu savo kleboną, mano meilingą moksladraugį,* ir pasakyti jam, jog ar važjuodamas į Palangą ar iš Palangos grinždamas, užvažjuosju į Mosëdį pas jus apsiląnkytų.

Nuo savo motynëlës išvažjuosju atjantjo mënesies pradjoje ir vyksju į Raudënus pas kunigą Dęmbskį[30], kurs man labai daug gero padarë ir tolesnei žada daryti; pas jin lauksju biljoto iš Petrapilës atsjuntjant ir drauge su juo rupinsjuos apei reikalingus mano sveikatai pataisyti pragumus.

Dar kartą sakydamas Tamstai, maloningasis kunigëli, atjų už gerą širdį ir gerą norą sušelpti manę, prašau nesupykti ąnt manens, kad aš negalju išpildyti Tamstos patarimo apei Liepojų.

Su Dievu!

Kunigas *Kazymieras Jaunjus*[31]

Jauniaus dvibalses: i, u, su e, o viršuje rašome gretimai.

Sp.[31]

---

* Kun. P. Venckevičių[29]. *K. J. T.*

Tuomet aš vėl daviau jam žinią, jog mums vis viena, kame jis gydysis, bet tik išgytų; jog mes ir Palangoje jį aprūpinsime, nors ir brangiau atsieis. Toliau ligoniu rūpintis, man prašant, apsiėmė jau Palangos klebonas kun. Juozapas Šniukšta[32], kurio vardu ir siunčiau surinktąsias iš draugų pašalpas.

Sveikatai maždaug pasitaisius, kun. Jaunius ėmė profesoriauti Akademijoje. Ir mes, jo mokiniai, tik džiaugėmės jo darbu, kol pradėjo eiti iš Peterburgo vėl liūdnos žinios. Pirmą tokią žinią aš gavau iš Kaz. Būgos 1906 m. V-26 d.: „Prof. Jaunių iš akademijos varo laukan". Bet ir tos žinios veikiai nutrūko. K. Būga tikrai pradėjo mus raginti, kad imtume Jaunių į globą, tik tuomet, kai jau buvo per vėlu, kai jau mirtis už durų jo laukė.

KAIP KAZ. JAUNIUS MOKĖS TELŠIŲ PROGIMNAZIJOJE

Šios žinios niekas nebuvo paskelbęs. Ją man papasakojo vienas rusas Mojsejevas, vienas tų simpatiškų svetimtaučių, kurie, gimę ir augę Lietuvoje, beveik niekuo nebesiskiria nuo lietuvių.

Nuo Mojsejevo betariant, Kaziukas Jaunius buvęs Telšių progimnazijoje I-III klasėje dvejus, 1861-63 metus. Valdžiai Telšių progimnaziją per lenkmetį uždarius, K. Jaunius su draugais nusikėlė į Kauno gimnaziją.

K. Jaunius buvęs labai mokslus ir atidus. Viską kuo puikiausiai suprasdavęs ir mokėdavęs, tačiau kitų niekados nepamokydavęs, nors kažin kaip jį prašydavę. Užsidarydavęs vienas pats klėtyje ir nieko neprisileisdavęs, nors kažin kaip jį maldaudavę. Savo knygų taip pat niekam neskolindavęs. Todėl ir vadindavę jį draugai „kytru".

Šiaip jau buvo tvirtas, augalotas, kūniškai ir protiškai išsiplėtojęs ir linksmas vaikinas. Tikrai žemaitiško būdo.

Telšių progimnazija buvo perdirbta iš bajorų „ szkoła powiatowa"[33].

Jau dvidešimt metų, kaip mirė Kauno kunigų seminarijos ir Petrapilio kunigų akademijos lietuvių ir senovės kalbų profesorius kvėdarniškis žemaitis kun. Jaunius. Keletas žodžių jam atminti.

Vadinamoji uždara auklėjimo įstaiga gyvena ypatingu gyvenimu. Pirmiausia ji visa turi bendrų simpatijų ir antipatijų auklėtojų ar mokytojų, kai atvirose įstaigose jų turi katra klasė skyrium.

Mano laiku, 1888–92 m., kun. Jaunius visų buvo gaubiamas meilės, pagarbos ir nusistebėjimo aureole. Gyveno jis trijose nedidelėse celėse senoviniame Bernardinų vienuolyne, tame jo korpuse, kur auditorijos ir bažnyčia, vadinamame domus prima, nes buvo dar domus secunda ir domus tertia[34]; šis dabar ketinama nugriauti ir jo vietoje pastatyti vieša biblioteka bei bažnytinis muziejus. Vidurinis kambarėlis buvo kaip ir vestibiulis, nusivilkti ir arbatauti, kairėje gulimasis, dešinėje salionėlis svečiams priimti. Kuriame profesorius dirbo, nežinau, nes klierikų jis neįsileisdavo. Budėtojo raportą priimdavo, pravėręs duris; pro durų plyšį iškišdavo ir savo paskaitos lapą nusirašyti, jei kas jos nebuvo gavęs. Ir šiaip jau jis jokių santykių su auklėtiniais nepalaikė, niekados į jų reikalus nesikišo, mokyklos administravime nedalyvavo, o vadinamosios pedagogų tarybos kaip ir nebuvo: valdė autokratiškai vicerektorius (inspektorius) prelatas Eduardas Barauskas, podbiržietis bajoras, klierikų vadinamas „Bismarku“[35]. Jaunius nieko nežinojo, kad tarp auklėtinių fermentuoja tautinė dvasia, kad jaunoji dvasininkų karta pasiduoda laiko nuotaikai ir sparčiai dirba, tautiškai apsispręsdama. Nesidomėjo nė ką visos Lietuvos jaunimas, susikonspiravęs grupėmis, veikia užsienių laikraštijoje. Naujieji lietuvių raštai Jauniui nebuvo literatūra, nė kuriam galui naudingi. Jų kalba buvo kuo blogiausia, o tendencija jam visai svetima. Jauniui beturėjo vertės senieji lietuviški leidiniai; juos teskaitė, iš jų tesimokė. Lietuviškos spaudos draudimo faktas jo nėmaž neslėgė; prunkštavo tik kad tarmėms aprašyti neleidžiama lo-

tyniškųjų rašmenų ir jam tenka į rusišką tekstą dėlioti lietuviškus garsus, pažymėtus dviem ir trimis raidėmis. Užsienių kalbininkai dėl to gaudavo tų Jauniaus raštų pasidaryti savišką, europišką transkripciją. Neidavo kunigas Kazimieras nė mišių laikyti, nors bažnyčia buvo čia pat ir nė kepurės nereikėjo imtis. Laikė tik Sumas, kai buvo jam eilė; ir tai reikėjo jam atminti, kad užsimiršęs nepavalgytų. Šiaip jau kasdien pramiegodavo mišių laiką, vėlai atgulęs. Jo celėse žiburėlis geso vėliausiai.

Profesorius Jaunius dirbo specialųjį darbą, tą vieną darbą, nei savo laiko, nei savo sielos neskaidydamas. Jis dėstė moralinę teologiją; dėstė puikiai, labai sklandžiai lotyniškai. Buvo itin iškalbingas ir lotyniškai mokėjo geriau nei kurios kitos kalbos. Miela buvo klausytis, naudinga mokytis. Vis dėlto visi, taip auklėtiniai, taip profesūra, taip vyskupijos kurija, manė Jaunių esant par excellence[36] – homiletikos arba dvasiškosios iškalbos mokytoją; prie jos gi nuo pabaigos septyniasdešimtųjų metų buvo prikergtas ir lietuvių kalbos mokslas – vienatinis visame pasaulyje moksleiviams privalomas. Ta retenybė (Marijampolės gimnazijoje lietuvių kalba buvo menkiau dėstoma, nes neturėjo tokių žymių dėstytojų, kaip buvo kun. Antanas Baranauskas, paskui kun. Antanas Karosas[37], abudu anykštėnai) turėjo ypatingo prestižo. Ar kas lietuviškai mokės atsidėjęs, ar ne, – vis tiek laikė tą mokslo dalyką itin svarbiu ir lietuviškajai širdžiai artimu, net esminiu lietuviams skiriamoje mokykloje. Ir patys jo dėstytojai buvo lyg centrinės figūros, nors centriniai teturėjo būti teologai, specialiai teologiškoje mokykloje. Taip sutvarkė laiko dvasia ir reikalas: šiokia ar tokia jaunuomenė, ji visa jautės pirmon galvon lietuviškai patriotiška, stojanti į sunkią kovą dėl tautinės kultūros. Vicerektorius Barauskas tai matė, piktai prunkštavo, kad klierikai galvas ir širdis daugiau lietuvybe užsikemša, ne askeza ir dogmatika; po jo smarkiai su tuo negeistinumu dvasiškių auklėjime kovojo vicerektorius kanauninkas Pr. Kriškijonas, gente latgalietis, natione lenkas[38]; viskas buvo veltui, lyg žibalo pilstymas į įsiliepsnojusią tautybės ugnį.

Taip politinėms sąlygoms susidėjus, prof. Jaunius be jokių pastangų, be jokių ypatingų nuopelnų virto lietuviško

tautiškumo simboliu. Auklėtiniai nieko daugiau nematė, tik tai, kad Jaunius yra pilnai, nedalomai pasišventęs „lietuviškam" mokslui. Ir nieko daugiau nelaikė Jauniui privalomu, kaip tik tą mokslą; mokslą, ne mokymą.

Tiesą pasakius, prof. Jaunius lietuviškai mokė blogai, visai ne metodiškai, per 6–7 metus nė vieno karto nepradėjo vėl iš pradžios. Vieniems pradėjo gramatiką nuo būdvardžio, kitiems nuo veiksmažodžio, kitiems nuo pusės veiksmažodžio. Nedėstė rašybos, daug kas jos ir neišmoko; nedavė jokio kompendiumo vartotinųjų taisyklių. Jis pakarčiui rodės seminarijos auditorijai, ko pats toliau išmokęs, ką ištyręs ir štai į lapą surašęs. Ir dėstė pagaliau ne tiek tą lapą, kiek tas filologines gilybes, kurios ta proga pasireiškė lyginamojoje kalbotyroje, visų žmonijos kalbų komplekse.

Neapsakomai atsidėjęs tiriamajam dalykui, kuo giliausiai įsitikinęs tikrumu gautųjų rezultatų, turtingas žinių ir aukso burna, profesorius ne mokė, bet darė reveliacijas, pranašavo, lyg kilte kilo katedroje į orą. Žiūrėjo aukštyn, nematė auditorijos, mojavo rankom, lyg ką matydamas nesutinkant, nepažino nė vieno klausytojo per visą mokytojavimo laiką. Ir susidarydavo grynojo mokslo atmosfera. Net kuo mažiausiai išmokslintam vaikėzui, klausant Jauniaus, vėrės kažin kokie platūs tyrimo horizontai, rodės kažin kas ten garbinga, gilu, skaistu, paslaptinga. O viso to centro vaidila – Jaunius; rodės, vienatinis genijus ir tiek jau pasiekęs, kiek kitas genijus per vieną amžių pasiekti negali.

Žemaičių vyskupas Mečislovas Leonardas Pallulon-Paliulionis[39] pasidavė įkalbamas, būk prof. kunigas, kurs nei seminarinės tvarkos nesilaiko, kurs silentium[40] neigia, su savo svečiais vėlų vakarą gerdamas alų ir balsiai kvatodamos, kurs pramiega mišias ir nesimeldžia, – yra seminarijoje anomalija. Prisidėjo ir tai, kad iš jo pareikalauta katekizminės terminologijos: girdi, dirba dirba katekizmus, o vis kitokius; reikalauja purizmo kalboje, o nieko dar nėra nusistovėjusio. Tai tiesa. Bet Jaunius nepajėgė būti – katechetu, dėstyti pačią pradžią tokio mokslo, kurį genijai – Tomas Akvinietis[41] ir k., yra jau suformulavę.

Vyskupui nebuvo brangintinas „kunigas", kurs neužsiima tiesiogiais kunigiškais dalykais, ir Jaunių atstatė nuo profesoriaus pareigų. Be to, kai Jaunius nesutiko eiti kaimo kunigo pareigų ir bevelijo net iš Žemaičių vyskupijos išsibraukti, vyskupas nieko nesakė; tokius kunigus jis beveliją̨s vagonais eksportuoti. O Žemaičių kunigų seminarija, netekusi profesoriaus Jauniaus, liko lyg be ašies tekinys: riedėti riedėjo, bet neturėjo apie ką suktis, kol susirado prof. Šimaitis[42], ir visa klierikija jam atidavė Jauniaus meilę, pagarbą ir prisirišimą. Gaila, ir tas genialus mokovas ne laiku mirė. Ir visa vyskupija, išvažiavus Jauniui kur kitur dirbtų, lyg pabiednėjo, lyg saulės neteko namie ir gavo savo akis kreipti į šiaurę, kur ji dar skaisčiau ėmė šviesti.

Prof. Jaunius savo celėje užsidaręs jautėsi gerai, niekur nevaikščiojo į miestą, jokių artimų pažinčių neieškojo. Jį patį telankė mokslo žmonės, brolis daktaras Pr. Jaunius ir tos pat seminarijos rusų istorijos profesorius Kastantinas Paulaučius Gukauskas[43], privertęs Jaunių ką ne ką iš savo mokslo duoti spaudai. Nieko tad nepiktino kuo nors įtariamu; jaunimui nė į galvą nepareidavo „kaltinti" prof. Jaunius, kad jis nesilaiko regulos: jis buvo susidaręs išimtiną, savotišką kokoną, kuriame turėjo būti tiek ir tiek mokslo laiko; niekas iš Jauniaus neužsikrėtė „blogu pavyzdžiu"; jis gyveno savo gyvenimu, klierikai savo. Atstačius net blogiau darės; vieni skundės vyskupu Paliulioniu, kaltino jį, kad dar negana esąs apsisprendęs lietuvis; patys ištikimieji jam ieškojo „pamatuotų" priežasčių, nes tai, ką matė ir žinojo, jiems nebuvo pamatavimas. Niekam tai nėjo į sveikatą.

Pats profesorius jautės nuskriaustas. Atsisveikinti su mokiniais jam buvo pavesta bažnyčioje, presbiterijoje, kur poterius kalba. Nuotaika buvo nežmoniškai nejauki. Ją galima būtų tik rusiškai apibūdinti „splošnoje nedoumenije"[44]. Už pastatyto tam tikslui staliuko atsisėdo profesorius Jaunius, visas raudonas, kaip tik ką iš perenės ar gavęs didelės slogos. Rankoje išsinešė nosinę, kuri, matės, buvo jam labai reikalinga, o jis tyčia nevartojo pilnai nosiai. Kalbėjo ilgai, šniurkštavo, betiksliai minėjo šventus

vardus. Nei atsiprašinėjimo, nei testamento, nei jausmų pareiškimo. Kam visa tai buvo padaryta, nieko nesupratau ir nieko nemoku pakartoti iš tos ilgos kalbos. Kažkas ten slėpės nepasakomas, nenorimas ar neleidžiamas pasakyti. Nei kaltinimas, nei teisinimas. Nesigraudino nė klierikai, bet buvo labai sunku, kaip sunku, matės, buvo pačiam kalbėtojui. Prof. Jaunius nenoromis skyrėsi su Kaunu ir lyg jauste jautė savo katastrofą. Paskirtas į universiteto miestą, į Kazanių, klebonauti, o mokslu tik iš šalies užsiimti, neteko proto. Rado jį kapuose bešaudantį iš revolverio (ar tik nenorėjo nusižudyti?) ir visai išdrikusiais nervais ligonį mokytoja Jadvyga Juškytė, pargabeno jį atgal Lietuvon į gailestingų žmonių globą: generolo Z. ir draugo klebono Vitalio Dembskio[45]. Ilgai buvo sukiužęs, kol ryžos išvažiuoti Petrapilin ten viešai paskaityti lekciją, atidariusią jam duris į Akademiją; tačiau dvasios prostracija ir čia pasikartojo, ir profesorius ir čia nebedaug bedavė mokslui. Ką K. Būga suskubo išpešioti, buvo jau tik nuošimčiai iš kapitalo, Kaune susikrauto.

Gydytis užsieniuose aš jam buvau sudaręs iš jo mokinių malonės stipendiją. Jo laišką tuo dalyku, rodos, esu jau paskelbęs „Vaire"[46].

Mokslą tirti, gerbti, net jį apoteozuoti mane išmokė prof. Jaunius, šisai tipingas „gelertas-foršeris", anot prūsų[47].

JUOZAPAS AMBRAZIEJUS
1855–1915

Birželio 17 d. palaidota Vilniaus Rasos kapuose, pirma pamaldas atlikus lietuvių Šv. Mikalojaus bažnyčioje, kun. J. Ambraziejus, miręs 14 d. naktį Vilniuje. Gimęs 1855 m. Suvalkijoje, 1880 m. įšvęstas kunigu Seinuose. 1905 m. leido mėnesinį „Lietuvos Bitininką", paskui dvisavaitinę „Šviesą"[1]. Parašė bičių knygelę lenkiškai, lietuviškai-lenkiškai-rusišką žodyną[2]. Vienas pirmųjų ir uoliausių lietuvybės kėlėjų Vilniuje, daug dėl jos iškentėjęs. Daug rūpinosi lietuvių spaudos atgavimu.

Kun. Ambraziejus lietuvių gyvenime išvarė labai plačią vagą. To neprivalės užmiršti mūsų kultūros istorijos rašytojai. Gaila tik, kad asmeniniai jo dalykai labai aptemdo viešuosius dalykus ir neleidžia kol kas ramiai atiduoti jam, kas pridera. Praeis tačiau kiek laiko. Kam reikės blogybių, susiieškos jų. Kam reikės gerumų, praeis nepamatęs blogybių.

Nabaštiko silpnybė – tai nepastovumas, blogas, šiurkštus būdas ir ne per didelis dabojimas, kas yra šlovinga. By tik būtų garbinga ir naudinga. Sako, dėl nemokamų skolų reikėję jam išsinešdinti iš Seinų vyskupijos į Vilniaus vyskupiją. Čia pat vėl tie piniginiai dalykai daug jam šlovės pagadino.

Dėl to dalyko didumas lietuvių paskutiniais laikais nuo jo visai atlyžo. Niekas jo nebelankė, niekas nebežinojo, jog kun. Juozas jau metai kaip paralyžuotas. Niekas jo neužtarė, kai vyskupas Roppas[3] atėmė iš jo teises eiti kun. pareigas.

Nabaštikas, persekiojamas ir ujamas, iš pradžių visiems rūpinosi atsimokėti lygiu už lygų. „Šviesą" jis leido pinigais Draugijos atgavimo lietuvių kalbos teisių Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, tikriau, tam tikslui iš Amerikos atsiųstais. Betgi pavertė išimtinai savo asmeniniu laikraščiu. Niekas tad jo nebeskaitė, pinigai išsibaigė, ir „Šviesa" užgeso.

„Šviesoje" jis kovojo su visokiais tikrais ir pramanytais nevidonais: su didikais, kurie jį skriaudė, ir su mažais žmonėmis, kurie kuo nors jam nepatiko. Bet vis taip išeidavo, kad skriaudžiamoji Lietuva ir lietuviai tai – jis, Ambrazevičius, vienatinis lietuvių atstovas, jų tautos kentėtojas, kone mistiškas jų karalius.

Save laikyti už tą patį su Lietuva, savo reikalus – Lietuvos reikalais, persekiojimą jo – Lietuvos persekiojimu jį vertė taip jau susikrovęs kietame prote vienašališkumas. Jis buvo iš pradžių vienas lietuvis Vilniuje, susipratęs ir į susipratusius bandęs kitus vesti. Jis buvo vienatinis, kurs choleriko temperamentu drįso griaužti dėl lietuvystės galvas visiems vyskupijos didikams. Jį vieną teskaitė politiškai ištikimu baisieji anų laikų Lietuvos generalgubernatoriai, jo vieno teklausė ir teklausė. Todėl jam visai nesirodė dideliu perdėjimu paskutiniame

„Šviesos" numeryje įtikinėti Lietuvą, jog lietuvių spaudą gavęs tik jis.

Kietas, jis negalėjo niekam nusilenkti. Jis tegalėjo lūžti. Vyskupui Roppui jį suspendavus, atsiskyrė nuo žmonių, užsidarė vienas, tepriimdamas ligonius, kuriuos gydė brangiais, neva savo pramanytais vaistais. Ir į bažnyčią Rožančiaus sukalbėti beatbėgdavo tada, kai jau nebuvo žmonių, popiet, apie antrą. Glaudės kur į koplyčią ir vėl greit, į nieką nežiūrėdamas, bėgo atgal. Į lietuvių susirinkimus nebėjo, nes turbūt nebepakenčiama buvo, kad jam apsenus, aikštėn išėjo nauji žmonės, naujais būdais veikią, su nauja tautine ideologija, su naujais ir kovos principais.

Taip, kun. Ambraziejus – lietuvybės pionierius Vilniuje. Už tai pridera jam pagarbos žodis. Gaila tik, kad nelabai skirdamas pragumų, negali mums pavyzdžiu būti.

JONAS KATELĖ
1831–1908

Tikra gėda panemunėliečiams, kad jie nepaduoda laikraščiams žinios apie mirtį savo klebono kun. Jono Katelės. Skaitydami lenkų „Kurjere" tą liūdną žinią[1], nenorime tikėti.

Žemaičių kapitulos garbės kanauninkas Panemunėlio ties Rokiškiu klebonas pasimirė gegužės 8 d.[2] Jis buvo gimęs 1831 m., kunigu įsišventęs 1856 m., Panemunėlio klebonu buvo nuo 1865 m. Užpernai šventė savo kunigavimo aukso jubiliejų. Ir tada lietuvių laikraščiai nedaug apie jį terašė.

O vertas yra gero paminėjimo. Vyskupas Valančius savo „Pastabose pačiam sau"[3] šitaip mini kun. J. Katelę: „1863 m. Zarasų klebonas M. Skorupskis[4] buvo suimtas, o paskui į Sibiriją išsiųstas; klebono pareigas gavo eiti vikaras kun. Jonas Katelė; jis nestengė prie savęs žmonių patraukti ir nemokėjo ūkininkauti. Pašalinau kun. Katelę" – į Panemunėlį[5]. Čia visai kitaip jam klojos: ir žmones patraukė, ir ūkininkauti mokėjo.

Panemunėlis anuo laiku buvo labai tamsus kraštas. Medinė, menka bažnytėlė, menkučiai klebonijos trobesiai, jokio miestelio. Bet štai atsiranda kun. Katelė. Kompanija pro miestelį praveda geležinkelį. Viskas atgyja. Žmonės pralobsta ir apsišviečia. 34 metus padirbėjęs, kun. Katelė susilaukė to, kad parapijoje nebeliko beraščių. Mokė, ko tik galėjo: aritmetikos, geografijos, skaitė jaunimui poezijas. Prie pirmosios Komunijos neleisdavo nė vieno vaiko, kol jis nepasirodydavo jam, kaip rašo. Įdomu būdavo žiūrėti, kaip vaikai prie klausyklos eidami, nešasi kartu ir sąsiuvėlius. Bažnyčioje ir namie nuolat ragino žmones šviestis. Jau senas būdamas, dirbo taisė teatrus, taisė savo klebonijoje sceną ir, sukvietęs svečius, gėrėjosi, kaip jo parapijonai deklamuoti ir vaidinti moka.

Pradžios apšvietimo skleidėjams jis pirmas parodė pavyzdį. Paskui ėmė juo sekti ir kiti kunigai.

Didis tai buvo Lietuvos mylėtojas, nors grynai „lietuviškosios" kultūros nepripažindavo. Mokė taip, kaip galėjo lengviau išmokyti. Daugumą lietuvių jaunuomenės jis išmokė lenkiškai ir taip su ja kalbėdavos. Aš vieną kartą papeikiau jį už tai į akis. Atsakė, jam vis tiek esą, ar šiokia, ar tokia kalba. Tačiau toli gražu nebuvo lenkintojas savo parapijos. Jei galėjo ką aikštėn iškelti, tai kėlė lietuvius, ne ką kitą.

To negalėtume pasakyti apie mokytuosius jo gimines: jie taip ir paliko lietuviai „lenkų kultūros".

Iš senovės žmogaus ir negalima daugiau reikalauti. Vis dėlto jis paliko lietuvių atminime neišdildomą žymę; padarė tiek, kiek niekas iš jo eilės kunigų nėra padaręs.

Literatūroje nedaug žymių tepaliko. Neturėdamas savo vaikams vadovėlių, kun. Juozą Žebrį įprašė parašyti geografijos pradžiamokslį[6]. Jis ir parašė. Buvo tai pirmas tos rūšies vadovėlis, bet ir nelemčiausias. Vis dėlto jį kopijuodavos ranka, hektografu, kol pasirodė spausdintas ir pasismaugė.

Su Povilu Matulioniu sustatė pirmą lietuvių kalba Aritmetikos uždavinyną, nuo jų betariant: Užduotiną[7]. Tai buvo dar „Aušros" laiku. Šis jau daugiau nusvėrė.

Lenkiškai žurnale „Tygodnik Powszechny", 1877 m. 30 nr., pirmas iškėlė aikštėn kun. Antaną Strazdą-Drozdovskį, sugretindamas jį su lenkų Karpińskiu. Aš tą jo raštą atpasakojau „Tėvynės Sarge", 1896 m. 11 nr., 33 p.[8]

Tą vieną dalykėlį spaudai parašęs, tiesa, gražiai, literatiškai parašęs, kun. Jonas Katelė pagarsėjo žymiu literatorium, nes kiti nė to tiek nesiėmė to amato.

KIEK ATMINIMŲ

Panemunėlio klebonas Jonas, Kazimiero sūnus, Katelė, pakunigavęs čia 34 metus, buvo gimęs Suvainių kaime, Palėvenėlės apylinkėje, Kupiškio valsčiuje. Seminariją išėjo Varniuose. Lenkmetį[9] praleido Zarasuose. Revoliucijoje dalyvavo ir buvo sunkiai įtartas, tačiau prieš reviziją visus įrodymus suskubo sunaikinti. Iš revoliucijos laikų liko jam geriausias ir nuolatinis draugas, gudrusis Skorupskis, tremtinys į Sibiriją ir sugrįžęs į Žiemgalos Laukesą. Skorupskis gi ir palaidojo draugą Katelę.

Turėjo ir šiaip jau draugų kunigų, savo padėjėjų mokymo darbe vikarų. Geriausias padėjėjas buvo kun. Aleksandras Štombergis, dabar Saločių klebonas, gimęs 1854 m., a. a. Perekšlis, miręs Suvainiškyje, kun. Povilas Dogelis, dabar Kauno metropolijos garbės kanauninkas[10]. Bet buvo ir idėjos priešų. Antai Rokiškio klebonas ir dekanas Kvedaras-Fiodorovič[11] kažin kodėl laikėsi nuomonės, kad kaimo moterų visai nereikią mokyti. Tad nereikią nė mergaičių mokyti. Paklausus, ką gi mergaitės turi veikti, dar dykos būdamos, Kvedaras atsakęs: geriau tegul kaulus bėgiodamos po laukus rankioja, tai bent cukrui virti bus naudinga. Kun. Katelė sakė, pačios mokėdamos skaityti ir rašyti stipriau švies ir savo vaikus. Ir Kvedarui neigiant reikalingumą šviestis, Katelė nekantriai atšovęs:

– Tai, tavo nuomone, moterims galvos visai nereikia; gana kojų – vaikams gimdyti?

Kun. Katelė tą savo dialogą su kun. Kvedaru dažnai dideliu pamėgimu kartojo.

Vasarą Panemunėlio gimnazija būdavo sode. Jis pats, kun. Katelė, buvo jį pasodinęs ir labai gražiai išvedęs. O žiemą namie po kaimus. Pramokęs vaikus, turėjo ir padėjėjų iš jų tarpo. Uoliausi buvo: Kupetyčia, davatka, senmerge likusi, ir Jonas Šarkauskas iš vienasėdžio. Jie vaikščiodavo po kaimus, išnešiodavo popieriaus, rašalo ir kitos rašymo reikmenės. O knygomis aprūpindavo parapiją knygnešys Šukys. Vis tai gerieji klebono prieteliai.

Jų tarpe žymią vietą per labai ilgus metus laikė kairiųjų pažiūrų amatininkas Otonas Juozas Širvydas[12]. Jis buvo įgyvendintas bažnyčios plytnyčios name jos sargu ar administratorium; iš čia skleidė knygas, taisė jas, Katelės namų teatrui vertė repertuaro: „Kada bus pietūs" iš lenkų kalbos ir k. Pasaulėvaizdžio skirtumai nekliudė Katelei palaikyti artimus santykius su Širvydu. Tai buvo labai gabus savamokslis, paskui pagarsėjęs „Vienybės Lietuvninkų" redaktorius O. J. Širvydas, J. Šliūpo bendramintis.

Spaudos draudimas gerokai sukiršino kun. Katelę, nors jis nebuvo tautininkas ir lenkų kalbą laikė lygiomis. Paskui jis ėmė laikytis „Tėvynės Sargo" taktikos, aktingai priešintis rusams administratoriams. Atmenamas šis jo šposas.

Vyskupas pasiuntė kleboną Katelę į Pandėlio parapiją sutaikinti nesugyvenusios poros. Kun. Katelė atliko įsakymą, bet ruskiai prikibo, kam jis savo parapijos sieną peržengęs, neatsiklausdamas apskrities viršininko, ir padėjo jam 50 rub. bausmės. Katelė buvo pasiturįs, bet mokėti neteisingai dedamą bausmę griežtai atsisakė. Policija gavo paskelbti jo turto licitaciją, gavo vežtis policijos antstolį, būrį urėdninkų. O tuo tarpu licitacijos diena buvo pagarsinta labai plačiai. Kaimynai valstiečiai mylėjo kun. Katelę; taip pat ir dvarininkai. Suvažiavo minia. Buvo daug kalbos, daug įnirtimo prieš rusus smaugėjus. Licitacijai prasidėjus, Rukšių dvaro nuomininkas Vaitkevičius iš pirmo karto padėjo 50 rub. už kurį ten ūkio daiktą, ir „licitacija" pasibaigė, gerokai surevoliucinus apylinkę.

Priešinga rusams dvasia kilo. Kun. Dogelį ėmus skųsti dėl lenkų kalbos mokykloje, prieš mokytoją Krainį pasidarė

nusistatę visi mokiniai. Krainys, taip jį tardavo lietuviai, buvo ir šnipas. Mėgo šliaužioti palangėmis, ar kur nesimoko lietuviškai. Mergelių siuvėjų bendrabutyje mokės lietuviai, prietеliams pasaugojant. Vieną kartą pašto sargas pasergėjo jį vakaro tamsoje siuvėjų palangėje ir prišokęs šėrė jam per snukį. Nepažinęs kas, Krainys ėmė teirautis mokinių, ar jie nepatyrė, kas jį mušęs.

– Reikėjo palaukti antro karto, tai būtumei pats pažinęs, – sąmoningai atšovė vienas berniukštis.

Labai charakteringa.

Kun. Katelė buvo išmokęs rašyti ir Kubiliūtę; net plunksną jai tam atminti buvo dovanojęs. Paskui, kai ji ištekėjo už Kubiliaus ir išauklėjo sūnų Juozą, paragino jį leisti į mokyklą ir šelpė jį. Apie jį skyrium kalbame knygoje „Juozo Kubiliaus Raštai"[13].

Drauge su kun. Jonu aukštuosius mokslus ėjo dar trys jo broliai. Du buvo girininkai apie Kostromą ir vienas veterinaras. Šis vertės savo amatu apie Pandėlį, nevedęs girininkas tik mirtų besugrįžo Kupiškin, o vedęs Ambraziejus turėjo didelę šeimą, deja, Rusijoje išauklėtą. Kiti ten liko. Dvi dukterys ištekėjo už lenkų dvarininkų Oertelio ir Martusevičiaus ir davė lenkiškas šeimynas; sūnus, patekęs į Lietuvos valstybės tarnybą, atvirto į lietuvius. Duktė Bronislava, medikė, buvo a. a. Juozo Kubiliaus įtakoje beatvirstanti, bet, patekus į lenkų šeimą, vėl apsisprendė lenke.

Seniau Katelės rašydavos „Kociełło".

KAZIMIERAS JASĖNAS
G. 1867 M.[1]

BIBLIOGRAFINĖS ŽINIOS

Kun. Kazimieras Jasėnas rašo lietuviškai tikrąja savo pavarde ir pravarde Brunavietis – vokiškai, latviškai ir lenkiškai. Lietuviškai yra parašęs:

1. *Patarėjas* Lietuviams Katalikams svetur. Parašė kun. Kaz. Jasėnas Mintaujos klebonas. Ryga. 1915 m. Narkevičiaus ir Janulevičiaus spaustuvė. 244 p. Su 40 iliustracijų: Petro Kalpoko, klasikų tapytojų ir fotografijų. Pirma dalis: Tautos ir tėvynės meilė. Antra dalis: Tikėjimo reikalai. Trečia dalis: Tikėjimo ginklai.

2. Kun. Kazimieras Jasėnas. *Visuotinė meno istorija.* I. Architektūra. Mintauja, 1923 (–1927). 572 p. albuminio formato, 686 iliustracijos.

II tomas. Plastika ir tapyba. Mintauja, 1928. Tuo tarpu tėra išėjęs 1 sąsiuvinys 72 p., 105 pav., II sąs. 73–144 p.

RANKRAŠČIAI

3. *Birutės duktė,* dviejų veiksmų drama iš Lietuvos praeities. Veiksmo vieta – Palanga. Siužetas paimtas iš prancūzų literatūros.

4. *Trys gražuolės,* vieno veiksmo komedija iš Lietuvos dabarties. Siužetas paimtas iš vokiečių literatūros.

5. *Ir jinai atrado,* komedija versta iš vokiečių kalbos.

Visi trys scenos veikalai buvo vaidinti Mintaujoje dideliu pasisekimu.

6. *Ona gera žmona,* arba tikras dievobaimingumas ir bigoterija.

VOKIŠKAI

7. *Der Weltkrieg und Litauen,* von Kasimir Brunavietis, leidinys Sekretariat Socialer Studentenarbeit, 1916.

Dėjo korespondencijas į „Düna-Zeitung".

LATVIŠKAI

8. *Jelgawas weza katolu basniza.*

9. *Gods Deewam aukstiba.* Maldaknygė.

PATARĖJAI JAUNIMUI

10. *Jaunekleem par peemiňu,* vertimas.

11. *Grehku sudseschanas Sakraments.*

12. *Deenestneezem par peemiňu,* vertimas. Lenkiškai.

13. *Kalendarz Nadbalticki* na rok 1905. Mitawskiego Rz. K. Towarzystwa Dobroczynności. 144 p.

Spaudos draudimo laiku buvo užmokamas Petrapilio „Kraj"[2] korespondentas, pravarde Brun.

Kun. Kaz. Jasėnas gimęs pakuršėje, Saločių par. 1867 m. rugsėjo 18 d., toje apylinkėje, kur žmonės lygiai gerai moka lietuviškai ir latviškai. Tai ir Kazimierui šios dvi kalbos buvo įgimtos; tai daug nulėmė jo karjeroje.

Jau aštuonerių metų pateko į latvių Mintaujos (Jelgavos) miestą, į vokiečių gimnaziją. Tad ir vokiečių kalbą gavo tobulai pažinti. Kunigų seminariją išėjo 1885–89 m. Kaune, kur kalbų turtą padidino, tobulai išmokęs lenkiškai ir gerai rusiškai bei lotyniškai.

Kunigu įsišventė 1890 m. ir trumpai pavikaravęs Tryškiuose (1890–92 m.) ir Jelgavoje (1892–93 m.), brendęs, rimtai nusistovėjęs jaunas kunigas patenka klebonauti latviams, iš pradžių Laminiuose (Lyvenhofe), Talsų ap. (1893–96), paskui Brūnavoje ties Bauske (tuomet mūsų pusėje buvusi latvių parapija) 1896–1902 m.; pagaliau sugrįžta į savo lyg ir gimtinę Mintaują-Jelgavą, kur 1927 metais lapkričio 20 d. šventė 25 metų sukaktį, kaip valdo šią katalikų parapiją. Šventė katalikai ir nekatalikai, asmeniškai dalyvaudami pamaldose paties Jubiliato pasistatytoje gotiškoje bažnyčioje ir garbės raute Amatninkų bendrovėje. Visi norintieji pagerbti Jubiliatą galėjo įeiti laisvai. Dalyvavo Rygos arkivyskupijos, Jelgavos miesto ir gimnazijos atstovai ir Lietuvos pasiuntinys.

Šios progos pasigavę, latvių laikraščiai, ypač katalikiškieji, „Jaunais Semgalietis", 262, 263 nr., „Semgales Balss", 262 nr., „Pehdeja Brihdi"[3], 216 nr., ir k., vieni pažymėjo kun. K. Jasėno pedagogikos darbą latvių mokyklose, kur jis dėstė lotynų, vokiečių, prancūzų, o pastaraisiais laikais ir lietuvių kalbą Mintaujos gimnazijoje ir Latvių-lietuvių draugijoje Rygoje. (Lietuvių kalbos pamokos Jelgavos gimnazijoje yra įvestos Švietimo Ministerijos.) Kiti ypačiai žymėjo parapinį jo darbą.

Čia pat pramokęs dar prancūzų kalbos, klebonas Jasėnas atliko keletą rimtais tikslais kelionių po visą Europą. Būtent, buvo paskatintas pastudijuoti architektūros meną, o tos progos pasigavęs, ir visuotinį meną. Jam teko Jelgavoje pastatyti nauja,

kilni, imponuojanti katalikų bažnyčia. Įgudęs visa daryti rimtai ir pamatingai, jausdamasis atsakomas esąs dabarčiai ir istorijai, kun. Jasėnas drįso nugriauti kuklią senovinę bažnytėlę tik tada, kada pasijuto galįs pastatyti įstabų katalikams ir nekatalikams pastatą. Ir ištesėjo. Jo pastangomis Latvijos kraštas gavo vieną pačių gražiųjų gotikos stiliaus šventyklų, kuri ir pačius katalikus žymiai pakylėjo nekatalikų nuomonėje.

Reikalo verčiamas, pamilo meną, juo dabar gyvena, jį studijuoja Latvijoje, Lietuvoje ir svetur ir savo lėšomis, niekeno nepadedamas, duoda lietuvių literatūrai jo istoriją. Kun. Jasėno klebonija – tai gangreit menininko dirbtuvė, kur randasi retai kur aptinkamas dailės knygynas, ne svečiams parodyti gražius jo apytaisus, bet pačiam juo naudotis. Ir tapo klebonas vyriausias dailininkas–statytojas, specialistams tepavesdamas technikos darbą. Ir išlygino visus piniginius apsiėmimus.

Jelgavos parapija, kitkart gausinga, dabar sumažėjusi iki 4000 parapijonų, vis dėlto ji tebėra viena žymiausių katalikų parapijų Latvių krašte. Mintaujoje teko ir man kunigauti 1894–5 m., tai atmenu, koks ten buvo įvairumas, jei ne sunkumas parapijinio darbo lietuviams (jų buvo daugiausia), lenkams, latviams ir vokiečiams. Kun. Jasėnas, matėme, buvo kaip tik kuo geriausiai pasiruošęs tokiam darbui kalbų atžvilgiu ir taktu palaikyti pacem Christi[4] tarp tautų ir tikėjimų.

Rygos arkivyskupija kun. Jasėno nuopelnus gerai įvertino, pasidarydama jį savo kapitulos prelatu ir Šventojo Tėvo Rūmų šambelionu. Ir man teko jau apie kultūrinį jo darbą minėti, rašant apie kultūrinį lietuvių centrą Mintaujoje („Lietuvos Aido" 1928 m. 74–76 nr.)[5].

Monsinjoras Jasėnas tad yra geras katalikų dvasiškis, geras Lietuvos patriotas, geras Latvijos pilietis, nes stipras inteligentas, plačiais kultūros reikalavimais ir giliu jos esmės nuvokimu. Taktingas ir ramus religijos ir kultūros darbininkas, sugebąs draugingus santykius palaikyti tarp dviejų giminiečių lietuvių ir latvių. Nepaneigdamas, kas sava, moka branginti ir tai, kas svetima, bet aukšta. Mums tikra garbė turėti tokių atstovų svetimose šalyse!

JUOZAS TUMAS
1869

NERAMUSIS MANO AMŽELIS
(Iš autobiografijos)

Bevartydamas savo rankraščius, aš aptikau šitą autobiografiją, parašytą lyg apie kitą asmenį. Aš visai neatmenu, kam ir kuriuo reikalu buvo paruoštas šis raštelis. Perrašau savo vardu tam, kas to paįdomaus.

Puikus Malaišos upiūkščio slėnys kryžkelėje Svėdasai–Kamajai, Panemunėlis–Užpaliai tai mano gimtoji vieta: Malaišių kaime Alotų valsčiaus[1], Svėdasų parapijos, pirmiau Ukmergės, dabar Rokiškio apskrities. Per Anykščius, Ukmergę važiuodavau į Kauną, per Uteną, Molėtus į Vilnių, pro Biržus į Rygą.

Juodonių, Yvodų, Graužių, Kovynės, Pakalninės miškeliai, Popšutės, Pagrubio, Gaidžio, Valiulio kalneliai, Juodonių piliakalnis, Alaušo, Beragio, Dviragio, arba Juodžio, Vasinto ežerai, Juodžiaus akmuo, Vaduvų, Savičiūnų dvarai, klampios tarpinės balos, smėliakalniai, paversmiai, parūdymės ir daugybė kitokių kitiems menkų vietelių mane išauklėjo „Pragiedrulių" autorium, beveik deistine dvasia.

Gimiau 1869 m. rugsėjo 8 (20) d., šv. Panelės d., 12 valandą – per pat Sumą. Entuziastė ir egzaltantė motina Barbora Baltuškaičia iš Kunigiškių dėl to paskyrė mane, dešimtąjį ir paskutinį savo vaiką, kunigu – Dievui tarnauti, žmonėms tarnaujant. Mano tėvas Aniūpras, žemo ūgio, bet pečiuitas žmogelis, buvo lėtas, darbštus, vidutiniškai pasiturįs kaimo ūkininkas naminninkas, arba valakininkas; turėjo 24 dešimtines žemės. Šitų dviejų žmonių vaizdai – maloniausi „Pragiedruliuose" II tome.

Kunigiškių pradžios mokslą išėjau per dvi žiemas, per du pusmečiu. Jokis kitas kaimo vaikas to nėra padaręs mūsų krašte. Mokytojas senatikis Vasylionok, didžiai nustebęs tokiuo „fenomenu", davė man entuziastingo pagyrimo lapą; jis daug nusvėrė, stojant man į Dinabarko realinę mokyklą[2]. Nors Anykščiuose buvau išlaikęs kvotimus ir laimėjęs atestatą, trumpinantį

kareiviavimo prievolę, iš tikrųjų aš rusiškai kalbėti beveik nemokėjau, o aritmetiką dirbau mechaniškai. Mane gelbėjo tikrai didelis pastabumas ir atmintis. Aritmetikos veiksmus dirbau kuo geriausiai, visai nesuprasdamas prasmės. O atmintinai galėjau per vieną valandą išmokti bet kurią Krylovo[3] pasakėčią, nesuprasdamas jos prasmės. Nieko nemokėjimas tepasirodė tada, kai reikėjo išlaikyti konkursinis kvotimas į pirmą klasę, kai buvo tepriimtas trečdalis kandidatų. Per 3-4 savaites repetitorius surusėjęs pravoslavas latgalietis Krepiš mane daugiau išmokė, neg Kolyško ir Vasylionok per dvi žiemas. Dabar tik supratau mechaniškų savo darbų prasmę ir 1881 m. daugiau savo temperamentu, ne žinojimu, laimėjau konkursą: savo „lydį" vyriškosios giminės aš ir rusiškai dariau vyrišku „ščuk". Mokiaus labai gerai, laimėjau stipendiją nuo pat antros klasės ir pagyrimą. Vis dėlto šeštoje išleidžiamoje realinės klasėje gavau pabūti dvejus metus dėl priežasčių, nieko bendra neturinčių su mokslu[4], ir atestatą, kurs duodavo lygių teisių su brandos atestatu (nestojant į aukštąją mokyklą), telaimėjau 1888 m. jau vidutiniškai.

Nuo penktos klasės per trejus metus gyvenau ir mokiaus savarankiškai. Mokytojai mane protegavo; bet per dideli darbai po 12 valandų kasdieną sunaikino man sveikatą. Pasidariau anemingas ir linkęs prie plaučių ligos. Motina buvo dusulinga. Kunigų seminariją pasirinkau ne tiek dėl to, kad tėvai ir seserys to labai norėjo, kiek kad rengiaus mirti, o mirti klieriku, už kurį meldžias tiek draugų, rodės išganingiau. Be to, Povilas Matulionis, Dinabarko filisteris, mane ir Antaną Markelį[5], paskui mokytą girininką, džiova mirusį Kryme, buvo apkrėtęs lietuviškumu. Lietuviškai dirbti, su lietuviais gyventi tegalėjo gangreit vieni kunigai.

Lotyniškai nemokėjau nė paskaityti: *oe, ae* tariau vokiškai. Bet kad turėjau teisės įstoti nekvočiamas, tai mane priėmė net be papildomo kvotimo iš lotynų kalbos. Šaukiamas į salę nors paskaityti, atsisakiau, ir kvotėjai gavo už akių man pastatyti 3.

Į seminariją įstojau visai sunykęs kūnu, gal dėl to itin nervingas ir linksmas. Tuo laimėjau draugų ir vyresniųjų simpatiją.

Bet ėmiau dar labiau nykti ir, antro kurso nebaigęs, gavau išvažiuoti neribotų atostogų. Sugrįžau vos po pusantrų metų. Mokiaus daug geriau ir tretį kursą išėjau cum laude[6]. Įsišvenčiau 1893 m. lapkr. 28 d. sen. kal.

Dinabarko realinėje 1881-1888 m. mane auklėjo to laiko papročiu – griežtai pozityvistiškai. Daug matematikos ir gamtos mokslų ir beveik nieko humanitarinių mokslų. Istorija, literatūra man ten nieko nedavė, o aš kaip tik rašiau neblogiausiai. Preobraženskis užrašydavo man: „autor s liubovju otnositsia k teme"[7]. Teko lopytis konspiratyviniuose „lavinimos rateliuose", kur mitome Buckle'u, Draper'iu, Maleschotu, Lassaliu[8]. Jie man davė nemaža palaidų žinių, gerokai skepticizmo, bet ištiso pasaulėvaizdžio nedavė, ar, tikriau, mano nuotaikoje materializmas nerado tinkamos dirvos. Savo siela apsigimęs buvau aušrininkų tipo tautininkas, ankstyvas Basanavičiaus ir P. Matulionies padaras.

Tautininku, vadinas, susipratusiu lietuviu pasijutau lygiai su „Aušros" atsiradimu, kada per Matulionį pasiekė mus pirmieji jos leidiniai.

Seminarijoje jau buvau priešakyje tautinių organizacijų, nuo 1889 m. „Varpo" ėmėju ir jam žinių siuntėju, nors jis, rodos, nesunaudojo, „Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgos" steigėju, o nuo 1890 m. jos bendradarbiu, vadinas, spausdinamu rašytoju. 1929 m. rudenį tad lygių lygiai 40 metų, kaip nusitvėriau lietuviškosios literatūros. Sekdamas „Liudviku iš Pakėvės" – Jucevičium[9], ėmiau rašytis Juozapu iš Popšutės (mano mėgiamojo kalnelio vardas).

Ant pozityvistinio vidurinėje mokykloje patiesto grunto Kunigų seminarija Kaune mane išauklėjo romantininku; lenkiškai išmokęs, čia aš pažinau didžiuosius Vilniaus romantininkus[10]. Už ryškų, nekompromisinį tautiškumą, manau, tyčia buvau ištremtas į Latviją, į Mintaują[11]. Čia susikirtęs su kunigais ir dekanu baronu E. von der Roppu[12] (paskui arkivyskupu) dėl tos pat tautybės, vėl buvau „ištremtas" į gilumą Žemaičių, į Mosėdį Telšių ap., vasarą 1895 m.

Čia su draugais kunigais įkūriau „Tėvynės Sargą", jam vienam bedirbau ir kolportavau[13]. 1896 m. su broliu Jonu pakliu-

vau[14]. Brolis trejus metus išsėdėjo Petrapilyje politiniam kalėjime „Kresty"[15] ir dvejus metus išbuvo ištremtas į Besarabiją. Aš sėdėjau namie areštuotas, buvau generalgubernatoriaus administratyviškai nuteistas penkeriems metams ištremti į Rusiją, bet, Vidaus reikalų ministeriui to sprendimo nepatvirtinus, 1898 m. buvau dar giliau „nutremtas" į Žemaičius; būtent į Kulius, tarp Plungės ir Gargždų, nebetoli Prūsų sienos.

Nuolat sekamas, pakratomas, variau karštai opozicinį „Tėvynės Sargą" dviem dalim: „pavojingąja" ir „nepavojingąja"[16]. Įsteigiau ir redagavau „Žinyčią"[17], skiriamą inteligentams skaityti.

Rietavo kunigaikščiui Bagdonui Oginskiui pasiskundžius[18], kad aš prieš jį rašąs „Ūkininke" (aš ten nesu įdėjęs nė mažiausio rašinėlio), 1901 m. buvau „pabaustas" Micaičiais, Kuršėnų bažnytėle tyrame lauke. Sudarius čią plačią bajorų Labdarių draugiją, klebonas Antanas Eidėnas-Eidymtt[19] įskundė rengimu „kruvinosios revoliucijos", o Jonas Grūžauskis[20] – kurstymu jo darbininkų nedirbti akordinio darbo. Dėl to per 24 valandas gavau 1902 m. vasarą atsidurti Vadakčiukuose, tarp Panevėžio Naujamiesčio ir Krekenavos. Čia Krekenavos policija areštavo mano paštą, mane vėl krėtė, o Žemaičių konsistorija teisė ir, žinoma, išteisino. (Be kun. St. Stakelės[21], aš tebuvau antras formaliai teistas.) Be to, policija iškėlė bylą už „Karpių dvarų rengimą parceliuoti"[22]. Formaliai pabaustas nebuvau, bet netekau teisės kada nors avansuoti: pristatytas į Salamiesčio filiją, nebuvau patvirtintas.

1905 m. panevėžiečių įgaliotas padėjau sudaryti Didįjį Vilniaus Seimą, apsukau visas lietuvių vyskupijas ir Petrapilį. Per Seimą išrinktas į prezidiumą, užleidžiau tą vietą iš Petrapilio Kunigų akademijos atsivežtam prof. Pr. Būčiui[23]. Seime kalbėjau apie „nekruvinąją" suomių revoliuciją[24] – pavyzdį ir lietuviams. Seimininkai tam pritarė. Sudariau pirmąją krikščionių demokratų organizaciją Vadakčiukų apylinkėje[25] ir įvykinau ten Didžiojo Seimo ir ypač Valstiečių sąjungos rezoliucijas: nuginklavome policiją, uždarėme monopolinę, sušaukiau valsčiaus mitingą ir jo rezoliucijas pirmą kartą lietuviškai įrašėme į valsčiaus knygas, dariau daug mitingų apylinkės kaimuose

ir dvaruose su kumečiais, normuodamas jų santykius su dvarininkais, organizavau „Penkių teismą".

Naujamiesčio klebonui kan. R. Styrai[26] dėl to kurijai pasiskundžius, gruodžio mėn. buvau „pašalintas" į Miškių (Ščodrobovo)[27] filiją; bet ir vėl jam paprotestavus (kiti sako – policijai), vos po trijų mėnesių, 1906 m. kovo mėn., pačiame polaidyje gavau arkliais iškilti už 105 varstų į Veliuonos filiją Pamituvio Stakius ties Raudone. Prieš išvažiuojant, buvau suimtas, bet kun. A. Antanėliui[28] uždėjus kauciją, paleistas iki teismui.

Draugų nutarimu vos po 9 mėnesių buvimo čia 1907 m. pradžioje buvau deleguotas į Vilnių dalyvauti P. Vileišio „Vilniaus Žinių" leidime[29].

Šias jam kuriam laikui sustabdžius, 1907 m. rudenį įsteigiau „Vilties" laikraštį, sudaręs leidėjų bendrovę, ir faktinai jį vedžiau[30], A. Smetonai pasirašant redaktorium ir duodant toną įžengiamaisiais straipsniais. 1908 m. Teismo rūmai Panevėžyje teisė mano 1905 m. darbus ir išteisino[31]. Gynė adv. P. Leonas ir adv. J. Vileišis[32].

1910 m. Vilniaus vyskupijos valdytojas pr. Michalkevičius[33] griežtai pareikalavo, kad Žemaičių vyskupija atsiimtų mane iš Vilniaus, nebepavelytų leisti spaudinius. Vyskupo Cirtauto[34] paskirtas Laižuvos klebonu Šiaulių ap. ties Mažeikiais, atsiradau čia kovo 1 d. Bet vos šiaip taip susiorganizavęs ūkį, birželio mėn. išvažiavau su kun. K. Olšauskiu į Ameriką rinkti aukų švietimo draugijos „Saulės" namams statyti[35]. Po 4 mėnesių sugrįžęs, 1912 m. apvažiavau Lietuvą, skaitydamas apie emigraciją, stabdydamas, kad neemigruotų.

1914 m. kun. J. Bikinas[36] pasikvietė mane į Rygą „Rygos Garse" sekretoriauti. Tai buvo gerosios to laikraščio dienos; debitas buvo rekordinis, 13 000. 1915 m. bal. 17 d. ėmus per Rygą plaukti karo tremtiniams ir pabėgėliams, su J. Linartu[37] ir J. Bikinu sudarėme pirmąjį Latvijoje komitetą karo aukoms šelpti. Tuo pat tikslu M. Yčo[38] buvau rudenį pakviestas į Petrapilį vedėju Centro Komiteto Dr. nukentėjusiems dėl karo šelpti[39]. 1916 m. tas pareigas atidaviau labiau prityrusiam biuralistui notarui J. Linartui, o pats tremtinių reikalais atlikau keletą vargingų kelionių po Rusiją. Dėsčiau lietuvių literatūrą Voronežo kursuose[40].

1917 m. dukart buvau deleguotas į Kijevą[41], į Tautų kongresą, o jam pasibaigus, rugsėjo 24 d. į antrą Stokholmo konferenciją su viso pasaulio lietuvių atstovais. Iš čia nebegrįžau į prasidėjusią Rusijoje bolševikų revoliuciją, palikau prie lietuvių atstovo Stokholme Aukštuolio[42] tarpininkavimo biuro, norėdamas grįžti į vokiečių okupuotąją Lietuvą. Kai kam įskundus mane „socializmu", vokiečiai neįsileido. 1918 m. pradžioje kovo nukilau pas lietuvių atstovą Kopenhagoje J. Savickį[43] ir vos tik gegužės mėn. gale patekau į Vilnių, į „Lietuvos Aido"[44] redakciją.

Kitiems bėgant iš Vilniaus nuo bolševikų, aš pasilikau, perkenčiau 105 d. jų valdymo, sulaukiau 1919 m. lenkų, įsteigiau aštriai opozicinį laikraštį „Nepriklausomoji Lietuva"[45], persirgau dėmėtąja šiltine, o 1920 m. kovo m. atvykau į Kauną „Tautos" redaguoti[46]. Padėjau sudaryti ir redagavau „Trimitą"[47] (9 nr.) Restauravau Vytauto bažnyčią, parinkdamas jai aukų, ir nuo 1920 m. rugpjūčio 15 d. laikau čia pamaldas. 1921 m. pakeltas Žemaičių Katedros garbės kanauninku.

1922 m. esu pakviestas lektorium į Lietuvos universitetą, o nuo 1923 m. pripažintas už mokslo darbus – docentu. 1928 m. papuoštas D. L. K. Gedimino ordino 2 laipsniu.

ANTANO ŽUKAUSKO-VIENUOLIO 50 MET. SUK.

(1882–1932)

Antanas Žukauskas, anykštėnas, kurio 50 metų amžiaus sukaktį minime, iki šiol daugiau buvo žinomas Vienuolio pravarde: ja pats pasirašinėdavo gausingus savo beletristinius kūrinius.

„Vienuoliu" Antanas Žukauskas tapo, kai ištiko jį šeimyninis priepuolis, kai liko gyvnašlis. Turėjome ir kitą „Vienuolį" tik su priedu: Jaunutis; tai J.A. Herbačiauską. Jis sakos iš esmės esąs vienuolis.

Apie Antaną Vienuolį teko man iš visai patikimų šaltinių patirti keletą davinių, kada ir kas padarė jam įtakos, sudarė būdą ir įmasino dirbti literatūrai.

Antanas Žukauskas yra gimęs Anykščių parapijoje Užuožerių kaime iš tėvo ūkininko. Motina buvo vyskupo Antano Baranausko tikro brolio Jono duktė iš Anykščių; ji savo dėdės vardu ir sūnų pakrikštijo Antanu.

Baranauskai buvo uolūs, ištikimi katalikai, o Žukauskienė dar uolesnė, kaip ir visos moterys; tai nieko dyvų, kad ir savo sūnų norėjo matyti tokio pat garso ir pamaldumo kaip dėdė vyskupas ir poetas. Dalimi jos norai įvyko: sūnus Antanas nuėjo savo senelio Antano takais bent kūrybinėje literatūroje ir nemažiau pagarsėjo palikdamas tikintis.

Baranauskų, Žukauskų ir kitų giminių, net artimųjų prietelių, kaip va: Stanislovo Felikso Gedgaudo-Didžiulio Griežionyse[1], namai buvo pilni Lietuvos garsenybės – vyskupo Antano Baranausko.

A. Baranauskas mokinys, valdininkas, klierikas, studentas laiškus adresuodavo savo tėvams, kam gi daugiau? O tie neva laiškai tai buvo tik ką pražydę poetinės jo sielos žiedai. Ligi tik ką sumanęs, A. B. tuoj siuntė anykštėnams, kur skaitydavo ne po sykį, ne atsidėję, bet tiesiog godžiai, dešimtimis kartų, kaip kolosėnai, romėnai ir k. Povilo Tarsiečio gromatas[2].

Baranausko giminių, daugiausia laisvųjų žmonių, būta kultūringos nuotaikos, nors ir bemokslių; jų mokėta su prideramu pietizmu priimti ir globoti garsaus žmogaus palaikai. Geriausia atmintis ir giminiškiausia širdis turėta Antano Baranausko motinos Pavilonytės; jos išmokta ir nebepamiršta visi, net patys ilgieji sūnaus Antano eilėraščiai-giesmės ir dažnai jos giedota.

Ėmus Baranauskų duboje šeimininkauti Antano broliui Jonui, jo šeimai teko paveldėti visos garsiojo poeto tradicijos; tokia pat gera atmintimi ir muzikalumu pasižymėjo ir jos dukraitė Jono duktė Žukauskienė; ji iš savo senelės išmoko visų Antano Baranausko giesmių, jų gaidų ir daugiau jų nebeužmiršo.

Tai buvo itin reikalinga priemonė lietuviškosioms tradicijoms laikyti. Lietuvoje dar XIX amžiui pasibaigus galvoje

tekdavo laikyti taip liaudies kūryba, taip naujoji inteligentų kūryba. Sako, taip buvę ir prieš 2–3000 metų, tik tada ištisas knygas mokėdavę atmintinai, netesėdami kopijuotis rašto, o dabar Lietuvoje – neturėdami laisvos spaudos. Daugiau buvo lietuviškojo rašto naikintojų (rusų valdininkų) kaip jų saugotojų. Žiaurūs, kultūroje atsilikę, rusai administratoriai neišmanė tokių paprastų žmogaus teisių, kaip namų ir korespondencijos neliečiamybė. Rusijoje kitataučiai, ypač lietuviai, lenkai, buvo tiesiog „vnie zakona"[3], kaipo ne sykį pasireiškę maištininkai. Naikindami „kramolu" (maištingumą), rusai šnipavo, konfiskavo be jokių ceremonijų kas tik pakliuvo.

Itin originalų to dalyko vaizdą mums paliko Liudvika Didžiulienė savo knygoje „Ką aš beatmenu"[4], kaip krėsdavo jos viršiau paminėtąjį vyrą, kunigo Antano Baranausko prietelį, bibliomaną ir draudžiamųjų lietuviškų knygų skleidėją; 166 p. ji mini, kaip net kopija „Gromatos iš Petabarko"[5] už didelius pinigus, už 300 rublių, tekę išpirkti iš policijos pristavo. Kopija nebuvo pasirašyta; pats autorius reikalavo, kad jo pavardė nebūtų dedama po jo giesmėmis, ir visi jau gerai buvo pamokyti, kiek pavojinga esti dokumentuoti bet kuris lietuviškas raštas. Pagaliau nebuvo nė reikalo valkioti Baranausko vardas: vis tiek visi žinojo, kas jis ir ką yra parašęs.

Žukauskienės atminties buvo didelis nuopelnas, kad mes paveldėjome smulkiuosius Antano Baranausko raštus taip pasaulinio, taip ir religinio turinio; ji išsaugojo tą vieną dvasiškųjų giesmių originalą, dabar laikomą V. D. U. bibliotekoje Rašliavos muziejuje[6].

Būsimasis mūsų beletristas Antanas Žukauskas tokiuo būdu augo nors po šiaudiniu kaimo stogu, vis dėlto literatinėje, kūrybinėje, nuotaikoje poeto-vyskupo dviguboje atmosferoje, labai anksti visu tuo persiėmė ir visa tai išlaikė per jaunas savo dienas. Dievobaiminga vyskupo giminės būtis stipriai paveikė berniuką; buvo ir jis dievobaimingas ne tik namie, prie mamos, bet ir Liepojos gimnazijoje, aptiekose, kur tarnavo ir universitete, kur ėjo provizoriaus mokslą.

Antano Žukausko laikais studentija, tad ir lietuviai studentai, buvo arba griežtai betikybiniai ar bent dideli indiferentai tikybos dalykuose, bažnyčion neidavo, savo susirinkimus lyg tyčia sušaukdavo sumos laiku, t. ir t. A. Žukauskas laikėsi nuošaliai nuo jų; savo kambario sienoje lietuvių papročiu laikė šventųjų paveikslus ir rožančių; už tai kitų buvo pravardžiuojamas „davatka". Jis to nesigynė ir tesidraugavo kone su tais dviem: Pr. Dovydaičiu ir Vytautu Endziulaičiu[7], pionieriais naujos renesansinės katalikų srovės.

Nors gyvenimas gerokai sudriko, mūsų beletristas Vienuolis esmėje liko tos pat nuotaikos, tų pat principų. Niekas kitas rašytojas, neišskiriant nė pačių kunigų, grynai beletristinėje kūryboje nepavartoja tiek ir taip tikrų lietuvių tikybinės nuotaikos vaizdų kaip A. Vienuolis.

Tiesa, retkarčiais jis pasigauna ir kunigų sielos ir parodo jos neigiamybes, tikriau, momentinius jos puolimus; vis dėlto kiek kitokesni ir tie neigiamieji kunigų tipai neg Žemaitės pieštieji! Kai Žemaitė malte sumala kunigus, Vienuolis niekados nepamiršta, kad ir jie žmonės. Neigiamybių bet kuriame luome gana, tik kunigų neigiamybės ryškesnės, nes jie pašaukti kovoti su neigiamybėmis, o ne pasiduoti joms. Norint tikrąjį gyvenimą pažinti, netenka nieko slėpti, kas neįžeidžia padorumo. Negi tą vieną Vienuolį silpnavaliai religijos atstovai nuo savęs atstūmė, o paskui ir nuo pačios religijos, prie kurios privalėjo traukti. Arži, tendencinga kunigų luomo be jokių atžvilgių apologija tik pablogina jų dalyką. Nepateisinamųjų dalykų nepateisinsi; geriau taip daryk, kad jų visai nebūtų ar būtų kuo mažiausia, vien atsitiktinai. Draugo V. Endziulaičio puolimai Vienuolio rašto „Užžėlusiu taku" ir dar kai kurie panašūs atsitikimai tik pastūmėjo Žukauską kairėn nuo kunigų, tačiau ne nuo Bažnyčios; jie neišblaškė griežto Vienuolio nusistatymo prieš bloguosius kunigus, o pagarbos geriesiems principo dvasiškiams. Toks jis ir dabar tebėra. Su kunigais pasiginčija, o jo raštuose niekur neaptiksi nė krislo prieš patį tikėjimą – visur jį mini su derama pagarba; nebent būtų kuriuo atveju tamsos jis sukarikatūrintas.

Yra rašęs prieš Vatikaną, tačiau tik politikuodamas kaip ir Vaižgantas[8] ar patys katalikiškiausi laikraščiai, gindami politines savo teises, kreipdami Vatikaną nuo polonofilybės, ne nuo tikybos.

Vienuolis iš kunigų tebereikalauja, kad jie tebūtų griežti amžinųjų, nepereinamųjų, tiesų apaštalautojai kitiems ir jų vykintojai patys; savim rodytų kaimiečiams ir miestelėnams aukščiausią tobulybės laipsnį – skaistumo, romumo, gailestingumo, atlaidumo, teisingumo, žmoniškumo, religijos dalykams pasišventimo etc., etc. Prieš Antano Žukausko akis tebestovi tvirtu pavyzdžiu jo senelis vyskupas bendravardis Antanas. Kokiuo pietizmu mūsų rašytojas laiko Baranausko paminklėlius ir tradiciją, liudija visiems jau žinomas muziejėlis-klėtelė Žukauskų sėdyboje.

Tautiškumo vysk. Baranauskas jaunam A. Žukauskui savo asmeniu nedavė. Antano motina buvo savo dėdę vyskupą įprašiusi, kad jos Antaniuką išleistų į mokslus, ir nuvežė jį į Seinus. Antaniukas savo senelį pasveikino lietuviškai: Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus. Vysk. Baranauskas primygtinai atkirto lenkiškai: Na wieki wieków[9] Amen! matyt, ir vaiką įtaręs „litvomanija". Tik paskui, nematydamas to užsispyrimo (Antanukas mokėjo ir lenkiškai), ėmė su juo kalbėtis ir lietuviškai.

Antanas V. mokytis pradėjo 1895 m. Anykščių mokykloje, o galutinai prisiruošė į pirmą klasę pas savo kleboną „Ferdynandą Usselį" – tikriausią žemaitį Ūselį[10]; kurs tačiau ir savo giminaičius, ir Antuką Žukauską kreipė „do polskiej wiary"[11], nes rengė būti „ponais" inteligentais. Anykščių parapijos tačiau klebonas Ūselis nei lenkino, nei būtų tesėjęs tai daryti – toks jau čia grynas kraštas.

Liepojoje A. V. prasimokė 1895–1900 m. Vyskupas Baranauskas leido į mokslus ir daugiau giminaičių[12], tai ėmė nebetesėti ir Antanas gavo pasitenkinti keturiomis išeitomis klasėmis. Iš penktos klasės išėjęs, gavo įstoti tarnautoju į aptieką, pirma Maskvoje. Liepojoje Antano Žukausko tautiškumą palaikė Jurgis Linartas[13] ir Jonas Biliūnas, taip pat anykštėnas, paskui pagarsėjęs rašytojas. Maskvoje gi Stasys Šilingas[14], įsteigėjas

laisvamanių moksleivių organo „Aušrinė"[15]. J. Biliūnas ir St. Šilingas buvo pirmieji, pradėję A. Žukauską daryti kūrėju.

A. Žukauskas ir dabar nepamiršo tos širdingos St. Šilingo įtakos. Pirmąjį savo raštų tomą Vienuolis 1920 m. dedikavo ne kam kitam, tik St. Šilingui šiais jausmo žodžiais:

Tai buvo senai: dar ūkanos pynės, širdy dar miegojo jausmai.
Bet įžiebei Tu „Aušrinę" ir dainiaus žodžiais sušukai:

Į darbą, broliai, vyrs į vyrą,
Šarvuoti mokslu įstabiu!
Paimsim arklą, knygą, lyrą
Ir eisim Lietuvos keliu![16]

Ir pradėjo jaunos sielos, jautrios širdys skristi į skaisčiosios „Aušrinės" dailės aukurą.

O Tu jas ugdei, plėtojai, globojai.

Susitikova.

Ir sužadinai manyje jausmus. Ir pasinėrė mano siela „Aušrinės" spinduliuose, jos skambančių stygų melodijose.

Ir tapome mudu dailės draugai.

O, kokie brangūs tie mano laikai!

Nors „Aušrinė" tuo laiku buvo kairiojo jaunimo organas, A. Žukauskas išliko nepartinis ir ne laisvamanis, tik jo bendradarbininkas, tautininkas. Ir dabar iš esmės tebėra nepartinis tautininkas, patriotas.

„Aušrinėn" A. Vienuolis yra įdėjęs: „Grįžo", „Kalėjimo įspūdžius", pirma parašytus dienyno lytimi, paskui tik perdirbtus apysakos pavidalu; daugiau, „Prakeiktuosius vienuolius" ir dar kažką. O prie „Aušrinės" ėjusiuose „Farmaceuto reikaluose"[17] – „Alleluja" ir k. Visa tai dabar yra Raštų I tome[18].

Išterminavęs Maskvoje reikalaujamus trejus metus ir išlaikęs provizoriaus padėjėjo kvotimus, tarnavo vaistinėse Kaliazine, Tverės gub., ir Kaukaze, Železnovodske, Tiflise ir Vladikaukaze. Per 1905 metų revoliuciją pateko į kalėjimą Tiflise; ten pradėjo rašyti minėtinus savo „Įspūdžius".

Tačiau pirmąjį savo rašinį, korespondenciją iš Tifliso, parašu A. Ž. yra išspausdinęs Petrapilio „Lietuvių Laikraštyje"[19] 1905 m. Nr. 11, 141 p., vasario 17 d. Tą dieną 1930 m. suėjo 25 m., kaip Antanas Žukauskas-Vienuolis tarnauja lietuvių kul-

tūrai gabia savo plunksna. Antras iš eilės raštas buvo eiliuotas. Vienas Vilniaus savaitraštis, bene „Tėvynės Sargas",[20] pažymėjo jį tinkamu spausdinti, tačiau kažin kodėl neišspausdino ir pražudė. Trečias iš eilės raštas „Amžinasis smuikininkas" buvo Vaižganto dideliu džiaugsmu priimtas, mielai pagirtas ir pavasarį 1907 m. įdėtas į „Vilniaus Žinias", kurias jis tuo laiku vedė. Tiesą sakant, tai šis kūrinys pradėjo rimtą Antano Žukausko-Vienuolio beletristinę karjerą, paskatindamas jį daugiau plunksnos nebedėlioti šalin. Tad mes neklysime, švęsdami 50 m. amžiaus sukaktuves, jei prie jų pridėsime ir 25 m. rašto darbo sukaktuves.

Gyvendamas gražiajame Kaukaze, kurio pažintų jis tyčia ten nukeliavo, atostogų metu ir šiaip laisvomis nuo tarnybos dienomis A. Ž. atsidėjęs lankydavo įžymesnes vietas ir žmones, nes, stengės pažinti jų buitį ir prisirinkti folkloro. Dukart pėsčias perėjo 402 kilometrų Gruzijos karo kelią (Vojenno-gruzinskaja doroga) nuo Vladikaukazo iki Tifliso ir atgal. Kaukazo gamtos sužavėtas, parašė pagarsėjusias mūsų literatūroje legendas, iš pradžių eilėmis (jos, sakėme, žuvo), paskui tas pačias proza; spausdino jas žurnaluose ir skyrium.

Išterminavęs reikiamąjį provizoriaus padėjėjui laiką, Antanas Ž. sugrįžo į Maskvą ir įstojo į universitetą, į farmacijos skyrių gauti provizoriaus laipsnio. Ir gavo jį 1910 m. Čia bebūdamas, įsirašė į Lietuvių studentų draugiją, dalyvavo jų laikraštyje[21], atostogomis per dukart aplankė Krymą. Ir čia gautus įspūdžius, kaip ir Kaukaze, minėtinai aprašė. Dalyvavo visuotiniame Maskvos lietuvių gyvenime; per keletą metų sekretoriavo Lietuvių šelpimosi draugijoj[22]. Nesiliovė ir rašęs, tai „Lietuvos Žinioms", tai „Vaivorykštei"[23]. Didžiojo karo metu tebetarnavo Maskvoje Fereino vaistinėje[24], bendradarbiaudamas to paties Šilingo „Santaroje"[25], jau dešinesniame už „Aušrinę" laikraštyje, ir Petrapilio „Lietuvių Balse" (1917 m.)[26].

1918 m. sugrįžęs Vilniun, dalyvavo kun. Krupavičiaus[27] „Tėvynės Sarge", 1919 m. pabėgo nuo bolševikų Lietuvon. Ukmergėje norėjo savanoriu įstoti į pulk. Kubiliaus[28] dalį, bet niekados nekareiviavus muštrą pradėti buvo sunku. Tai pulkininkas

išsiuntė jį su savo raštu į Kauną, į spaudos biurą, kur A. Žukauską pristatė prie „Lietuvos"[29] dienraščio. Čia jis rašė korespondencijas, kronikas, buvo karo korespondentas fronte, rašė feljetonus ir daug ką daugiau.

Albinui Rimkai sumanius leisti liaudininkų savaitinuką „Saulėtekis"[30], Vienuolis davė jam į 1 nr. „Parapijos įgaliotinio pasipasakojimą". „Saulėtekio" tepasirodė tas vienas nr.

1920 m. A. Ž. buvo korespondentu prikomandiruotas prie taikos delegacijos į Maskvą ir prabuvo ten visą mėnesį, rašydamas reliacijas „Lietuvai". Pabaigoje tų pat metų Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos[31] sekretorius. V. Krėvė-Mickevičius Žukauską pasikvietė darbuotis toje komisijoje. Šiuo tarpu A. Vienuolis daugiausia prirašė, nes buvo aprūpintas, buvo ramu; komisijos sekretorius vien tik skatino rašyti. Tad rašė „Skaitymams", „Laisvei", redagavo „ Veją"[32], kur pradėjo tebetęsiamus feljetonus „100 m. sukaktuvėms paminėti".

1922 m. Trečiųjų teismu[33] atgavo kitkart jo vardu Anykščiuose įgytą koncesiją laikyti aptiekai ir nuo to laiko pasidarė nuolatinis gimtosios savo parapijos gyventojas ir... nuolatinis savo farmacijos amato vergas. Darbas aptiekoje suėda jam laiką, o su padėjėju dirbti neužsimoka. Tačiau ir šiuo tarpu dalyvavo savo raštais tai „Lietuvoje", tai „Lietuvos Žiniose", tai žurnaluose.

Vaistininko verslas užsimoka. Tad Antanas Žukauskas aukštame Šventosios krante išsistatė puikius rūmus ir gėrisi iš jų pasakingai gražiomis miestelio apylinkėmis, pilnomis gražių tradicijų. Čia gyveno daug žymių kunigų; be A. Baranausko ir Kl. Kairio, A. Povilonis ir A. Karosas[34]; dar daugiau pasauliečių inteligentų, paminėtų ir nepaminėtų.

A. Vienuolio raštų išėjo jau šeši tomai. 1 tomas, 347 p., 1920 m. Šis „taisytas" St. Dabušio.[35] Taisyklingumo atžvilgiu tai gerai, bet tikrumo ne: Dabušis yra žymiai pakeitęs Vienuolio anykštėno stilių kaip ir pirmiau M. Pečkauskaitės „Auklėjimo" knygos. „Švyturio" b-vės[36] leidinys.

II tomas, 1922 m., 195 p. Autoriaus leidinys.

III tomas, 1925 m., 266 p. „Kultūros" b-vės[37] leidinys.

IV tomas (1928?), 208 p. „Vairo" b-vės[38] leidinys.

V tomas, 1930 m., 255 p. Autoriaus leidinys.

VI tomas, 1932 m. „Kryžkeliai". Romanas. Vytauto D. komiteto Literatūros konkurso jury sprendimu pripažintas laimėjęs pirmą vietą. Vytauto D. komiteto[39] lėšomis.

Dar yra bendrai su Jablonskiu vertęs antrą kartą Dygasinskio „Žvirbliai". Pirmą kartą juos išvertė V. Kudirka[40].

O kad jubiliatas tėra pusamžis, tai galima iš jo tikėtis antra tiek darbų. Padėk, Dieve!

VLADAS KAROLIS RAČKAUSKAS – KAROLIS VAIRAS

1905-I-10–1930

Karolis Vairas, literatūros darbą pradėjęs dirbti Petrapilyje Antano Smilgos „Lietuvių Laikraštyje"[1] 1905 m. sausio 10 d., per dvidešimt penkerius metus paliko tokių žymių, kurių negalima nematyti. Karolio Vairo vardas seniai yra atplaukęs į Lietuvą iš anapus vandenyno, iš Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių, kur jis daugiau nei dvidešimt metų gyveno ir dirbo. Karolis Vairas – mūsų išeivių veikėjas, visuomenininkas, publicistas, o tik paskui literatorius: vertėjas, apysakininkas ir eilininkas. Be skambančio vardo, be vienų kitų atsitiktinai paskaitytų eilučių, vienos kitos pasimaišiusios Lietuvoje knygelės, daugiau mes nieko apie Vairą-literatorių nežinome. Taigi, bent šios progos pasigavęs, bent sidabrinį jubiliejų, kaip Karolis Vairas susižadėjo su mūza, švęsdamas, aš paduodu žiupsnį bibliografinių ir biografinių žinių apie jį.

Žurnaluose ir almanachuose, daugiausia Amerikoje, galėtume aptikti nemaža Karolio Vairo apysakų ir eilėraščių. Jie mums visai nepasiekiami, o pasiekti jau metas: literatūros istorikas nerimsta neįtraukęs į savo lapus rašytojo, jau 25 metus beveik nesiskyrusio su literatūra nė tada, kada teko kitu kuo

dėl duonos verstis. Bent Karolio Vairo beletristika ir poezija jau būtų metas surinkti ir išleisti Lietuvoje, nebe Amerikoje, kad galima būtų įvertinti jo talentą ir šioje darbo srityje.

Skyrium Karolio Vairo tėra išėjusios šios originaliai parašytos knygos:

1. „Eilėmis ir Proza".

2. „Amerika", arba rinkinys įvairių faktų, žinotinų Amerikoje gyvenantiems ir čion atkeliaujantiems lietuviams. Surinko V. K. Račkauskas, „Tėvynės" redaktorius. Išleido „Jaunoji Lietuva"[2] Chicagoje, 1915 m., 289 p.; tad šią „Ameriką" skirkime nuo Gineičio „Amerikos"[3], išleistos 1924 m.

3. „Girininkas Pašakarnis" ir kitos apysakos.

4. „Kunigas Vladislovas Dembskis". Jo gyvenimas, raštai ir darbai. „Tėvynės" spauda New Yorke, 165 p. Biografinė medžiaga surinkta dr. Jono Šliūpo ir dalimi spausdinta „Naujoje Gadynėje". Monografiją išleisti sumanė ir spaudai prirengė V.K. Račkauskas. Redakcijos komitete be jo dar buvo J. Šliūpas ir J. O. Širvydas, o prenumeratą jai surinkę socialistų laikraščiai „Keleivis", „Laisvė" ir „Tėvynė". Žr. Vaižganto Raštų XI t., 221 p.[4]

Daugiausia Karolis Vairas yra paleidęs į knygų rinką kompiliacijų ir vertimų. Paminėtini šie:

1. „Dievo Žvaigždė (Dievas gema)". Istoriška iš Kristaus laikų apysaka pagal Wallace'o veikalą „Ben Hur". Iš lenkų kalbos vertė Karolis Vairas, Vilnius. Juozapo Zavadzkio lėšomis ir jo sp., 1907 m., 210 p.

2. „Magdalės Marija".

3. „Didysis Pasaulio Karas".

4. Mazzinio „Žmogaus Pareigos".

5. „Kitas Karas".

6. Kirkpatricko „Karas ir ko dėlei?"

7. Voltaire „Kandidas". Vertė Karolis Vairas". Antra laida. 1922. Išleido „Dirva", Cleveland, Ohio, 142 p.

8. Prosper Merimée: „Baltramiejaus Naktis". Istoriška apysaka. Vertė Rčk. Išleido J. Naujokas. Spauda „Vienybės Lietuvninkų", Brooklyn, N. Y., 1909 m., 202 p.

9. „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje".

10. Rabindranatas Tagore. „Gitanžali". Iš anglų kalbos vertė Karolis Vairas. „Vaivos" b-vės leidinys. Kaunas, 1924, 64 p.

11. „Daržininkas".

12. Gorkio „Ant dugno".

13. „Nereikalingo žmogaus gyvenimas".

14. „Išpažintis".

15. „Universitas", Nr. 17. H.W. Longfellow. „Hiavatos Giesmė". Išvertė V. K. Račkauskas– Karolis Vairas. Kaunas, 1929 m. 255 p.

16. Dragomanovo „Rojus ir pažanga".

17. Marchlevskio „Politiškoji ekonomija".

19. „Kultūros" bendrovės leidinys. „Pasaulio istorija" arba aiški gyvybės ir žmonijos istorijos apybraiža. Pirmas tomas. Parašė G.H. Wells. Autoriaus leistas, vertė V.K. Račkauskas. Rašant teikė patarimų ir redakcijos pagalbos Mr. Ernest Barker, Sir H.H. Johnston, Sir E. Ray Lankester ir prof. Gilbert Murray. Paveikslus piešė J.F. Horrabin. Spaudos darbą tvarkė „Kultūros b-vė, Šiauliai, 1924 (?) m., 292 p.

19. Tėvynės mylėtojų draugijos leidinys. Tas pats. Antras tomas, 1925 m., 300 p.

20. Tas pats. Trečias tomas.

21. Howlando „Trumpa civilizacijos istorija".

22. Van Loono „Žmonijos istorija".

23. Lordo Byrono „Manfredas".

24. „Aisopo pasakos", pagal J. Jakobso ir V.S. Joneso redakciją surinko ir lietuvių kalbon išvertė Karolis Vairas. New York, 1914, su R. Heighwayo paveikslais. Gale: „Aisopas arba Pasakos iš grykonų kalbos perguldytos per D.L. Rhesa su pridėjimu kelių naujų pasakų. Karaliaučiuje, 1824. Išspaustas ir parduodamas pas Augustą Artungą". Viso XIV ir 346 p.

Čia pat reiktų suregistruoti ir kitus Vairo spaudos darbus; tačiau jie tiek surizgę su visuomeniniais darbais, kad juos tenka minėti bendroje literatoriaus biografijoje.

Vladas Karolis Račkauskas, vyresnysis kaimo vargonininko sūnus, gimė 1882 m. lapkričio 4 (16) d. Šiaudinėje, Papilės

parapijos filijoje. Tėvas Juozapas buvo vedęs Kastanciją Kaunackaitę, kitados žymių Kaunatavo bajorų ainę, kurių turtą po 1831 m. insurekcijos[5] rusų valdžia konfiskavo, o pačius išsiuntė į Sibirą.

Mokytis Karolis (jį vadina Karoliu, o ne Vladu) pradėjo Taraškevičių Šiaudinėje ir Beresnevičių Kalniškiuose, kur augo prie savo tetos Kazimieros Kaunackaitės, kilnios sielos ir šviesaus proto merginos, tuose dvaruose mokytojavusios.

Kaimo vargonininko žinomi turtai: jų toli gražu neužteko trejetui vaikų leisti į mokslus – dviem sūnum ir dukteriai. Melchioras šiandien profesoriauja Lietuvos universitete[6], jis žymus klasikas. Minėtinos jo pašalpos klasikinei literatūrai studijuoti: 1. „C. Juli Caesaris belli Gallici". Lib. III. Įvadas, tekstas, žodynas ir paaiškinimai. 2. „Platonas, Sokrato apologija. Kritonas". 3. „Titi Livi ab urbe condita". Lib XXI. Įvadas, tekstas, paaiškinimai ir žodynas. 4. Romėnų senybės. 5. „Sententiarium dictorumque libellus". Neskaitant atskirų straipsnių apie tuos pat dalykus. Be to, Šv. ministerijai yra parengęs J.A. Komenskio „Didžiąją didaktiką"[7]. Įvadas, vertimo redakcija ir žodynas. Žiūr. „Dirva". Dešimt sėjos barų 46-7 p.[8]

Karoliui, vyresniajam, teko labai anksti, gal net per anksti, pačiam savim rūpintis, pačiam mokytis, pačiam uždarbiauti kitų vaikų mokymu.

Karolis Račkauskas mokslus ėjo Šiauliuose, Liepojoje, Dorpate (Tartu) ir nuo 1900 m. iki galo 1904 m. Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Atostogų metu mokytojaudavo Užvenčio ir Kražių apylinkėse Petkevičių ir Šiukštų dvaruose. Čia teko jam susipažinti su Povilu Višinskiu ir iš jo paveldėti stiprius demokratiškus ir lietuviškai tautiškus principus. P. Višinskis tada mokytojavo Kurtuvėnuose pas grafus Plioterius ir rengė senatui garsiosios savo bylos dėl vartojimo lietuviškų rašmenų kasacijos skundą[9]. Senate Višinskis bylą laimėjo ne vienam sau, bet visai lietuvių kultūrai. Sk. doc. J. Tumo „Lietuvių literatūrą rusų raidėmis", 57–62, P. Višinskio bylą[10].

Kunigu tačiau Karolis Račkauskas neįsišventė ir pasitraukė į pasauliečių luomą. Man teko matyti, kokia tai buvo katastro-

fa neturtingai ir giliai religingai vargonininko šeimai, su kuria Karolis gavo ir idėjingai susiginti. Dobilas galėtų ta tema antrą dramą nupinti[11]. Nemažesnį vargą ir pats Karolis bevelijo vargti.

Išstojęs iš seminarijos, 1905 m. sausio 10 d. apsiima dirbti redakcijoje pirmojo lietuviško savaitraščio, „Lietuvių Laikraščio", leidžiamo Antano Smilgos Petrapilyje. Nuo šios datos Vladas Karolis Račkauskas – jau Karolis Vairas, šiuo vardu įstojęs į rašytojų menininkų ir mokslininkų ordiną. Daugiausia ta pravarde dėjos ir Amerikos spaudoje. Veikiant pirmai ir antrai rusų dūmai[12], K. Vairas buvo „Vilniaus Žinių" korespondentas iš dūmos kuluarų.

Vis tai buvo atsitiktiniai, nenuolatiniai ir nepastovūs užsiėmimai, o ko geresnio čia nesimatė. Tai K. V. ir ryžosi gale 1907 m. emigruoti į Jungtines Valstybes. Ne pyragą ir ten rado. Tuo laiku buvo didelė pramonės krizė, K. Vairui teko pakęsti sunkaus vargo, kol 1909 m., dr. J. Šliūpui padedant, gavo darbo Scrantone, Pa., Lackawanna Trust Company banke, šiam bankui organizuojant užsienių skyrių.

Dabar čia Skrantuose susidarė trijulė vienaminčių: Jonas Šliūpas, medikas, Klemensas Jurgelionis (Kalėdų Kaukė)[13], paskui advokatas, ir Vladas Karolis Račkauskas (Karolis Vairas), ekonomistas.

Susitarę jie įsteigė idėjišką laisvamanių organą „Laisvoji Mintis"[14]. Redaguoti žurnalą apsiėmė K. Vairas, tik neilgai čia tepadirbėjo, nes 1911 m. VI mėn. Susivienijimas Lietuvių Amerikoje[15] per savo seimą Baltimorėje išsirinko jį savo organo „Tėvynės" redaktorium-vedėju. Vadinamas tautiškasis Amerikos lietuvių susivienijimas, atsiskyrus katalikiškajam susivienijimui, tais laikais pergyveno triukšmingą vidujinių reformų krizę ir buvo visai nupuolęs: iš 10 000 narių bebuvo likę vos apie 4000, o kasoje tebuvo 50 000 dol. kapitalo narių susišelpimo reikalams.

Čia K. Vairas pavaidino žymią Susivienijimui L. A. teigiamą rolę. Susivienijimo valdybai sumaningai padedant, jam pavyko įgyvendyti visas organizacijai stiprėti reformas ir suburti daugybę jaunuolių organizatorių. Po kelerių metų sunkaus darbo Susivienijimas Lietuvių Amerikoje tiek susitvarkė ir sustiprėjo,

kad, K. Vairui 1920 m. iš jo išeinant, turėjo jau 18 000 narių ir daugiau nei 700 000 dol. kapitalo.

Visu K. Vairo darbavimosi Susivienijime L. A. laiku organizacija buvo labai gyva. Ji dalyvavo visuose Amerikos lietuvių darbuose Lietuvos reikalams. Karo metu ir tuoj po karo, Amerikos lietuviams organizuojant centralinį komitetą, tautinę tarybą, nepriklausomybės fondą, ji Vašingtone išlaikė atstovybę, teikdama stambių sumų taikos delegacijai Paryžiuje[16] ir visokiems Lietuvos komitetams Europoje. Visuose tuose komitetuose ir fonduose Vairui ir kitiems Susivienijimo L. A. nariams teko daug vadovaujamų darbų.

Redaktoriaus V.K. Račkausko laikais, ypač karo metu, „Tėvynė" buvo vienas rimčiausiai suorganizuotų Amerikos lietuvių savaitraščių, nudirbusių nemaža darbo švietimo ir tautinės sąmonės kėlimo srityse. Tais laikais „Tėvynė" entuziastiškai rėmė Dr. Basanavičiaus misiją Amerikoje – rinkimą aukų tautos namams Vilniuje[17]. Už šitą darbą redaktorius K. Račkauskas iš Lietuvių mokslo ir dailės draugijos Vilniuje gavo gražų padėkos laišką.

„Tėvynėje" dirbdamas, K. Vairas, be tiesioginio redagavimo darbo, be darbo visokiuose visuomenės komitetuose, daug laiko ir jėgų dėjo pačiam sau pasilavinti mokslu ir daug rašė. Susirūpinęs Amerikos lietuvių būkle, lankydavo jų kolonijas; pasakė bent 400 paskaitų ir „prakalbų", rinko statistikos medžiagą apie Amerikos lietuvius; ją paskui išleido atskira knyga. Žiūr. „Ameriką"[18].

New Yorke būdamas, K. V. ilgai buvo Amerikos lietuvių spaudos draugijos sekretorius. Jai tad išvertė: Ks. Kazimierz Prapolanis Kand. św. Teologii: „Polskie apostolstwo w Litwie" (Szkic historyczny 1387–1912 r.). Druk Marcina Kuchty. 1913. 198 p. Tas pat: „L'Eglise Polonaise en Lithuanie" par L'Abbè C. Propolanis. Traduit par J. Gabrys, Directeur des „Annales des Nationalités". Publiè par les soins du Bureau d'informations de Lithuanie à Paris. 170 p. „Lenkų apaštalavimą Lietuvoje" spaudos draugija paskleidė tarp Amerikos lietuvių dovanai[19].

Savo rūpesčiu ir savo lėšų pridėdamas, K. Vairas įsteigė lietuvių skyrių New Yorko viešajame knygyne (New York Public Library, 5th Ave). Savo organizacijos nariams pripratinti prie skaitymo K. V. per penkerius metus redagavo Susivienijimui L. A. almanachus po 220 iki 250 pusl., kur dėjo nemaža medžiagos apie Amerikos lietuvių gyvenimą ir savo beletristikas.

Be visų tų darbų dar bendradarbiavo visokiuose laikraščiuose: Chicagos „Lietuvoje" Šerno–Adomaičio ir B. K. Balučio laikais[20]. Ten buvo nemaža K. Vairo trumpų apysakų. Be to, „Lietuvos Žiniose", „Jaunojoje Lietuvoje" ir kit.

„Tėvynėje" dirbdamas, išvertė Longfellowo poemą „Hiavatos Giesmė"[21], surinko ir savo lėšomis išleido su komentarais ir iliustracijomis „Aisopo pasakas".

1920 m. pradžioje V. K. Račkauskas pasitraukė iš „Tėvynės" ir išvyko į Lietuvą, amerikiečių Atstatymo bendrovės[22] siunčiamas. Kaune padėjo suorganizuoti „Nemuno" ir „Ringuvos" bendroves ir patiesti pamatus Lietuvos kredito bankui. Grįžęs atgal į Ameriką, V. K. Račk. kartu su keliais kitais lietuviais (Bučinskiu, Lopatto, A. Strimaičiu)[23] žymiai padėjo sudaryti lietuvių banką „Baltic States Bank", kuriame iki 1923 m. vedė užsienių skyrių. Šio banko siunčiamas, gale 1922 m. vėl buvo Lietuvoje ir sumezgė bankinius ryšius su Kauno Lietuvos banku, su Rygos ir su Vilniaus bankais. Grįžęs į Ameriką, kai patyrė banką esant reorganizuojamą į Trust Company ir lietuvius parduodant savo akcijas italams ir graikams, V. K. Račk. pasitraukė iš banko ir dalininku prisidėjo prie tautiško savaitraščio „Dirva"[24] Clevelande, Ohio valstybėje. Ten prabuvo keletą mėnesių. Tais 1923 m. IX. 1 d., a. a. T. Naruševičiaus[25] kalbinamas, priėmė Lietuvos vyriausybės paskyrimą į pasiuntinybę Londone komerciniu attaché. 1923 m. X. 10 d. buvo paskirtas pirmuoju pasiuntinybės sekretorium. Dviem atvejais ėjo Londone pasiuntinio pavaduotojo pareigas chargé d'affaire a. i.[26] titulu: nuo 1924 m. VII–10 iki X–15 d. ir nuo 1927 m. IV–1 d. iki 1928 m. IX–15 d.

V. K. Račkauskas-Karolis Vairas jokiai politinei partijai nepriklausė, tačiau Amerikoje padėjo suorganizuoti tautinę

„Sandarą"[27], rėmė ją ir 1922 m. buvo net jos pirmininkas. „Sandara" ir dabar neturi aiškios politinės programos.

Buvo artimas „Lietuvos" bendradarbis iš Londono, o dabar yra toks pat „Lietuvos Aido" bendradarbis. Vadinas, buvo Amerikoje ir dabar tebėra aiškios tautiškos krypties; iš tautiškųjų motyvų ir visi jo literatiški bei visuomeniški darbai plaukė.

Poezijos srityje Karolis Vairas pasižymėjo visai gerais vertimais eilėmis iš svetimų kalbų. Apie „Hiavatos giesmę" žiūrėk žemiau. Dar gražesnis, nors daug kartų kebliau, jo John Miltono „Prarasto rojaus"[28] (Paradise Lost) vertimas. Tą klasikinį veikalą K. V. turėtų atsidėjęs, greitai ir iki galo eilėmis išversti; to iš jo laukia lietuvių literatūra. Dar žinome K. Vairo vertimus: 1) „Lopšinė daina" (prie Dvorako humoreskos), 2) „Broliai, neverkite" (pagal M. Konopnickienę), 3) „Nakties giesmė Amalfyje" (Sara Teasdale), 4) „Jei mane kur ant kalno" (Rudyard Kipling), 5) „Mano dvasia" (sekant Mary Adams Stears)[29], 6) „Dvi našlaitės" (baladė), skolintu siužetu. Verstinės K. Vairo eilutės daug turtingesnės turiniu ir forma už originaliąsias.

Originaliai kurdamas, K. Vairas neseka modernistais; jis tebėra Maironies padermės. Neiškyla į žymias aukštybes nė vienoje rūšyje, nors mėgina liaudiškai ir neliaudiškai kurti ir imas gana įvairių formų. Neturint pilno ar bent artipilnio K. Vairo poezijų rinkinio, sunku spręsti apie jo talentą iš viso. Aš čia pavyzdžiui parinkau trejetą, mano išmanymu, labiau pavykusių eiliavimų; jie ir Amerikoje tarp lietuvių labai populiarūs: dvi supopuliarino kompozitorius Mikas Petrauskas[30], davęs joms muziką; o aukštai patriotinę „Tėvynę" supopuliarino deklamatoriai: klausytojai visur ir kone per visus vakarus girdėdavo, gal ir tebegirdi, šias karšto jausmo eilutes. Žiūr. Mikas Petrauskas: „Kanklės". Penkių metų 1917– 1921 mėnesiniai leidiniai[31]. Išleido Lietuvių muzikos konservatorija So. Bostone. 1) 1917 m. Nr. 6, 7, 8 (spalis, lapkritis, gruodis): „Rudens lapai" – aukštam balsui ir pianui. Žodžiai K. Vairo. 18–30 p. 1) 1920 m. Nr. 43 (lapkritis): „Rudens melodija". Duetas ir solo su piano palydėjimu. Žodžiai K. Vairo, 154 p.*

Karolio Vairo 25 m. sukaktį minėdami, palinkėkime jam, kad greičiau surinktų visą savo beletristinę ir poetinę kūrybą ir nebesiliautų dirbęs šioje srityje; ypač vertimu anglų klasikinių veikalų. Jų mūsų literatūra itin reikalinga.

VYTAUTAS STEPONAITIS

20 METŲ JO RAŠTO DARBUI SUKAKUS
G. 1893 M.

Pulkininkas leitenantas Vytautas Steponaitis, „Mūsų Žinyno" XVIII tomų ir „Karo Archyvo"[1] V tomų redaktorius, spaudoje ėmė dalyvauti ligi tik atsiradus Maskvoje „Aušrinei"[2] 1910 m., skaitant mažmožius, dar pirmiau. Tektų tik pasigailėti tų lietuvių inteligentų, kurie dar nežinotų, kiek per tą ilgą laikotarpį tas kuklus, o kaip žiurkė darbštus žurnalistas yra davęs lietuvių istorijai medžiagos. Dvidešimt trys stori, dideli tomai archyvinės ir aktualinės medžiagos! Tai ištisa biblioteka! Kokio darbštumo ir patvarumo reikėjo tai medžiagai surinkti iš slaptų seniau archyvų ar iš išblaškytų po žmones, nuotykių dalyvius, ir po senus visai neskaitytus periodinius leidinius. Jei mokslinė lietuvių karo literatūra šiandien ima garbingą vietą gretimai su Europos tautų karo literatūromis, jei net tolimiausi ne Europos kraštai domėjas mūsų karo mokslo leidinių, tai daugiausia Vytauto Steponaičio nuopelnai. Platesnei visuomenei, manau, jau laikas patirti, kas gi tasai žurnalistas.

Vytautas Steponaitts – tikras brolis Edmundo Steponaičio[3], mirusio 1908 m.; vos 17 metų sulaukęs, jau buvo ėmęs garsėti poetu ir plačių aspiracijų žmogum. To pat amžiaus būdamas ir Vytautas įžengė į raštų dirvą, lyg pavaduodamas genialų savo broliuką pilietinėse ir mokslinėse pareigose.

Vytautas St. gimė Sintautuose 1893 m. kovo 21 d. iš Simano Steponaičio ir Uršulės Žukauskaitės, paskui apsigyvenusių Šakiuose. Vidurinį mokslą išėjo Kaune, Komercijos mokykloje, o

aukštesnį Maskvoje, Komercijos institute. Deja, karas sutrukdė išeiti visą tą specialųjį mokslą: 1916 m. buvo mobilizuoti studentai, ir Vytautas atsirado Odesoje, karo mokykloje. Išėjęs ją praporščiku, atsidūrė Turkestane (karo apygardos štabe) ir taip išvengė fronto, destis, nepriklišo nei sveikatos, nei gyvybės. Iš Turkestano iš kariuomenės paleistas podporučiku, 1918 m. sugrįžo į savo institutą baigti mokslo, ruošės egzaminus laikyti, bet dabar suskato bolševikai susirašyti caro armijos karininkus ir juos kaip kontrrevoliucionierius išžudyti. Vytautas St. gavo pasprukti iš Maskvos į Lietuvą. Maskvoje buvo prisidėjęs prie Draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti, kurią vedė Petras Leonas[4].

Civiliniu tapęs, rudenį sugrįžo į Kauną, paskui į Šakius pas tėvus. Čia neilgai trukus 1919 m. sausio 21 d. vedė medikę Agnę Ambraziejūtę; bet ligi tik pajuto formuojant Lietuvos kariuomenę, tuojau, viską metęs ir žmoną, vasario 1 d. savanoriu vyresniuoju leitenantu įstojo į 2 pulką, stovėjusį A. Panemunėje. Vytautas St. jau buvo pasireiškęs rašytojas žurnalistas, tai karo vadovybė tų pat metų gegužės m. pasišaukė jį į štabą, į literatūros skyrių „Kario"[5] redaguoti, o 1920 m. ir visą skyrių vesti jam pavedė.

1921 m. pradėjo eiti „Mūsų Žinynas", karo mokslo ir istorijos žurnalas. Vos du pirmuosius numerius suredagavus J. Laurinaičiui[6], visa redagavimo našta krito ant Vytauto Steponaičio; jis tą naštą pasiėmė ir mielai ją velkia štai dešimtus metus (gruodžio m. sukaks 10 m. „M. Žinynui"*).

1925 m. V. Steponaitis dalį medžiagos iš „M. Žinyno" ėmė išskirti į atskirą neperiodinį leidinį „Karo archyvą". Jis pasirodo sykį per metus storu tomu.

Abudu leidiniu, nors „karu" praminti, deda daugybę brangintinos ir „civilinės" mokslo medžiagos, dažnai kartojamos kitais reikalais. Tuose leidiniuose dirba šalia karininkų ir profesoriai**.

---

* Pamėgimas redaguoti pasireiškė dar mokykloje: 1913 m. St. Kaune leido ir tvarkė rankraštinį moksleivių laikraštuką „Atgimimas"[7].

** 1926 m. atliko rikiuotės stažą 2 p. p. ir, grįžęs atgal į štabą, buvo paskirtas etatiniu „Mūsų Žinyno" redaktorium.

Šalia redaktoriaus V. Steponaičio pasireiškė savo darbais darbštusis ir kantrusis specialistas, karo mokslo skyriaus bibliotekos vedėjas Ružancovas su nepaprastos vertybės „Karo literatūros rodykle" ir „Lietuvos karo bibliografija" ir k.[8]

Buvo padaryta karo leidinių paroda. Na, aplink karo mokslo skyrių susidarė tikrai mokslinė ir knyginė atmosfera, jauti, jog čia mokslą ir knygą mėgia ir puoselėja.

Tarnaudamas, rašydamas pulkininkas leitenantas Vytautas Steponaitis randa laiko vis mokytis. Antai 1926 metais išėjo Aukštuosius karininkų kursus, 1929 m. jau baigė išklausyti ekonomijos skyrių Juridiniame fakultete ir ruošias laikyti egzaminus, lankydamas tuo pat žygiu patį juridinį mokslą. Daugeriopai išsimokslinęs, tas jaunas pulkininkas duos mums dar vertesnių rašto darbų. Tai tegul Dievas padeda jam sveikam per kuo ilgiausius metus!

Čia duodame kiek įžymesnės V. Steponaičio bibliografijos.

Vytautas Steponaitis rašyti pradėjo dar būdamas Kauno komercijos mokyklos mokinys, bene 1908 m. Bet rimtai pasiėmė plunksną į savo rankas ir jos nebepaleido, pradėjus „Aušrinei" eiti. Pirmiausia, žinoma, stvėrės dailiosios literatūros. Jos 1910–11 m. „Aušrinėje" aptinkame 7 dalykėlius. Bet su tuo ir pasibaigė beletristinė mokslininko kryptis.

Daugiau, ima eiti studento specialisto ekonomikos darbai, iš pradžių rusų kalba. Tad:[9]

8. Kooperativno-potrebitielskaja volna v Litvie, „Kooperativnaja Žizn", 1914 m., 21 nr.

9. Kooperativnoje dviženije v Litvie i voina, „K. Ž", 1915 m., 1 nr.

10. Centralizacija potrebitelskich obščestv Litvy. „K. Ž", 1915 m., 6 nr.

Daugiau jau vien tik lietuviškai, iš pradžių tos pat specialybės:

11. Lietuvos fabrikai. „Vairas", 1915 m. 10 ir 11 nr.

12. Sindikatų politika kainų nustatymo srityje. Amerikos „Jaunoji Lietuva", 1915 m.

13. Kai kurie kultūros reikalai biudžeto skaitmenimis. Pradai ir žygiai". 1927 m., 2 nr.

14. Didžiojo karo nuostoliai. „Mūsų Žinynas", 1923 m. 13 nr.

15. Gimimai ir mirimai Lietuvoje. „Varpas", 1920 m., 6–7 nr.

16. Kuras ir ekonominis valstybių gyvenimas. Amerikos „Jaunoji Lietuva", 1915 m., ir Amerikos „Ateitis", 1917 m.

17. Rusijos interesai didžiajame kare. Amerikos „Ateitis", 1917 m.

18. Lukšių parapija skaitmenimis. „Lietuvos Žinios", 1913 m., 94–95 nr.

19. Rusijos pinigynas. Amerikos „Jaunoji Lietuva", 1916 m.

20. Lietuvos gyventojų sudėtis amžiais. „Mūsų Žinynas", 1924 m., 21 nr.

21. Be to, su Moravskiu[10] 1923 m. redagavo „Lietuvos Ūkį".

Apsaugos klausimais „Mūsų Žinyne":

22. Prancūzų gen. štabo karininko parengimas. 1927 m., 34 nr.

23. Prancūzų kariuomenės reorganizavimo klausimai. 1927 m., 35 nr.

24. Snaipingas. (Jo plėtimasis anglų kariuomenėj 1915–18 m.). 1925 m., 26 nr.

25. Lenkijos gyventojų kariškas parengimas. 1927 m. 36 nr.

26. Rusų kariuomenės vidaus gyvenimo vaizdai. 1927 m., 39 nr.

27. Būsimasis karas ir Lenkija. (Dėl lenkų karo pažiūros į Lietuvą). 1925 m., 22 nr.

28. Lenkijos sienos ir jų gynimo klausimas. 1924 m. 16 nr.

Ir daugybė smulkių redaktoriaus pastabų, kuriomis paprastai užpildomi žurnalai ir palaikoma įvairių skyrių pusiausvyra.

Istorijai yra davęs:

29. Bermontininkai Lietuvoje. „Mūsų Žinynas", 1921 m., 1 ir 2 nr.

30. Medžiaga 1863–64 m. sukilimo istorijai. „Karo Archyvas", 1925 m., 2 nr.

31. Šiaulių rajono partizanai. „K. A.", 1925 m., 2 n.

32. Atskiras lietuvių batalionas. „M. Ž.", 1922 m., 5 nr.

33. Lietuvių dalys lenkų kariuomenėje XIX amžiuje. „K. A.", 1926 m., 3 nr.

34. Šiaulių gimnazijos užpuolimas. „K. A.", 1926 m., 3 nr.

35. Karininko Rimavičiaus nužudymo byla. „K. A.", 1926 m., 3 nr.

36. Nepastebėtos aukos. „K. A.", 1926 m., 3 nr.

37. Pirmieji projektai. „K. A.", 1926 m., 3 nr.

38. Ginkluotų jėgų klausimas Lietuvos Valst. Taryboje. „K. A.", 1926 m., 3 nr.

39. Kariuomenės organizavimo klausimas Valst. Tarybos laikais. „M. Ž.", 1923 m., 11 nr.

49. Daviniai apie lietuvių skaičių 1857 m. „K. A.", 1926 m., 3 nr.

41. Lietuviai rusų kariuomenėje. „K. A.", 1928 m., 4 nr.

42. 1812 m. kapai Lietuvoje. „M. Ž.", 1922 m., 5 nr.

43. Nemuno užšalimai ir paleidimai. „Mūsų Senovė", 1921 m., 2 kn.

44. Pačios neištikimybė. Ten pat.

45. Iš studentijos gyvenimo 1914 m. Ten pat.

46. Iš žandarų archyvo (5 gabalai). „Mūsų Senovė", 4-5 kn.

Įvairių raštų

47. Laiškai iš Rusijos. Amerikos „Ateitis" ir „Jaunoji Lietuva", 1915–17 m. (apie 40 laiškų).

48. Mūsų dailės prisižiūrėjus. „Laisvoji Mintis", 1912 m. 32 nr.

49. Inteligentas. „L. Mint.", 1913 metais. 37 nr.

50. Nelegaliai atsišaukimai. „Knygos", 1924 m.

Skyrium atmuštų:

1. „Varpo" bendrovės leidinys 3 nr. Ekonominio Rusijos gyvenimo bruožai, 1921 m., 61 p.

2. Amerikiečių lietuvių kariškos aspiracijos XIX amžiaus pabaigoje, 1927 m., 77 p.

3. Krašto apsaugos ministerijos literatūros dalies leidinys. Karininkas S-tis. Karas su bolševikais. Ežerėnų operacijos, 1920 m., 14 pusl.

4. Iš Kauno gubernatoriaus archyvo bylų, 1928 m., 17 p.

5. Naujokų ėmimo rezultatai 1921–1927 m. Iš „M. Ž.", 1928 m., 45 nr., 44 p.

6. Karininkų parengimas Prancūzijoje. Iš „M. Ž.", 1929 m., 48 nr., 4 p.

7. Naujas prancūzų pėstininkų statutas. Iš „M. Ž.", 1929 m., 48 nr., 8 p.

8. Baltušis-Žemaitis. Karas su bolševikais Lietuvoje 1919 m.[11] (Iš rusų kalbos išvertė V. S-tis). Iš „M. Ž.", 1929 m., 56 nr., 18 p.

9. Žygio fiziologija, 1929 m., 16 p. Iš „M. Ž."

10. Baudžiamosios rinktinės Kaunijoje 1905 m. 1929 m. 25 p. Iš „K. A." V tom.

11. „Kario" produkcija 1919–1928 metais. Iš „M. Ž.", pusl. 8.

12. Pirmieji kariškojo parengimo kursai pradžios mokyklų mokytojams, 1929 m., 18 p.

13. Gen. Max Hofmano mintys Lietuvos reikalais. 1930 m. Iš „M. Ž.", 58 nr.

MIKALOJAUS KATKAUS 80 M. SUKAKTUVĖMS

Mikalojus Katkus etnografas ir jo „Balanos Gadynė", vaizdai iš netolimos praeities. „Mūsų Tautosaka"[1], IV, 1931 m., 13–186 p.

1932 m. gruodžio mėnesio 5 d. 80 metų savo amžiaus sukanka ypatingas, o gal tas vienas Lietuvos inteligentas; jis, išėjęs aukštąjį agronomijos mokslą, sugrįžo į savo kaimą ir ten ant 27 ha žemės pragyveno tikru kaimiečio gyvenimu. Tai Mikalojus Katkus (Katkevičius).

Gimė jis 1852 m. gruodžio 5 (17) d. Ažytėnų kaime, Krakių valsčiuje. Mokės savo kaime, paskui Dotnuvos mokykloje ir dviklasėje Raseinių m. Į Šiaulių gimnaziją įstojo 1866 m., į antrą klasę, ir išėjo 1873 m. Vienerius metus pabuvęs Maskvos universitete, persikėlė į Petro Akademiją (Petrovsko-Razumovskąją) ir žemdirbystės skyrių išėjo 1878 m.

Pradėjo mokytis Dotnuvoje 1861 m. M. Katkus besimokydamas pravertė tad 17 metų ir nenutauto. Kaip pirmą kartą iš

namų išvažiuodamas supratęs: „Gaila man ne vien grūšių, – gaila man viso sodo, sodybos, laukų, upės, takelių, šlaitų, kelelių; gaila gyvulių; kumeliuką duona šėrinėdavau, o dabar kas jį bešėrinės?" Tai iš širdies ir nebepaleidęs. Jis savo autobiografijoje toliau šitaip nusipasakoja:

„Pabaigęs mokslus, šešerius metus basčiausi po Lietuvos dvarus; perėjau jų šešius urėdo ar raštininko laipsnyje su šimto ar šimto dvidešimt rublių algos metams ir 1884 metais galutinai sugrįžau į tėvo ūkį Ažytėnų kaime ir ten tebegyvenu.

Kad aš nesiterpiau į Rusijos dvarus, neieškojau valdiškos, biurokratinės tarnybos, to priežastis buvo prigijimas prie gimtojo krašto; bet kur būdamas kūnu, siela visados gyvenau Lietuvoje. Buitis Rusijoje rodės man lyg dvasavimas troškiame ore, – geidžiau į Lietuvą.

Ir Lietuvos dvaruose niekur neprigijau. Ir kaip buvo prigyti?.. Kad iš urėdo greitu laiku taptum kamisorium, reikia karjeristo gabumų; aš jų stigau. O ir sulaukęs... tegausi du ar tris šimtus rublių metams, nedaugiau. Tokios kamisorių algos Lietuvoje.

Mažas laivelis būdamas, plaukiau po mažą vandenėlį. Čia, kaip ir atviroje jūroje, yra ramaus laiko, tylaus vėjelio, ramių ir malonių valandų; yra audrų, yra pavojų, gresiančių net gyvasčiai. Žmogus gema su tam tikru fiziologiniai jam priklausančiu pradu; iš jo ilgainiui išsirutulioja jo laimės ir nelaimės. Kur tik jis būtų, aukštas ar žemas sociales vietas laikytų, visur tą pradą nešiojasi su savimi ir visur randa tuos pačius išdavinius. Ar aš buvau tik urėdu pastumdėliu, ar aš būčiau išėjęs į turtuolius, laimių ir nelaimių balansas būtų buvęs tas pats.

1884 m. parėjau gyventi į savo tėviškę nuo 27 ha žemės. Pasijutau besąs savo gaivale, lyg vėžys kad vandenyje. Prigimimas nepaskundė man sveikatos, reikalingos mano padėtyje. Dirbti ūkiškus darbus man ne naujiena, – iš mažų dienų įgavus papratimo ir ištvermės, tėvai varydavo mane prie darbo. Sakydavo, pamatyk, kaip mes sunkiai dirbame, geriau imsies mokslo. Tuo norėta mane atstumti nuo ūkiško būvio ir per mokslą statyti į ponišką būvį. Tik išėjo tiesiog atvirkščiai: darbas man

ne pakyrėjo, bet pamilo; svajojau ne apie ponišką, tik apie ūkišką būvį.

Išgyvenau amžių sulig sava nuotaika, sulig savu patogumu. Jeigu ką nuveikiau gera, pasakys kiti.

Gindamasis, kur eisi, jei ne į teismą. Taigi bylinėjaus su atskirais kaimynais ir sykiu su visu kaimu. Pasėkų buvo gerų ir blogų: nesantaikos dėlei Ažytėnų kaimas tarp pirmųjų išsiskirstė į vienasėdžius; jau 1911 metais dirbome ant atskirų sklypų... (Bet) kaimynų dėka buvau du sykiu žandarų krečiamas. Mano veikimas spaudos atgavimo kovoje išdėstytas „Knygnešio" I tome <...>.[2]

Užėjo 1905 metų revoliucija. Kas tik darėsi apie Krakes ir Kėdainius, visur aš buvau prikabintas.

(Nuolat bylojosi ir su nepriklausomosios Lietuvos milicija bei policija.) Atbuvau koncentraciją, atbuvau kalėjimą. (Su Lietuvos valdžia taip pat nesutiko, kaip ir su rusų valdžia. Pagaliau lyg suprato, jog tai pereiginiai laikai.)

Nuo aukštų kalnų bėga upelis. Ten jo pradžia. Jo vandens putoja, kriokia, daužosi į uolas, šokinėja nuo vieno krašto į kitą, vargina save ir visa, ką patinka kelyje. Vis tai, kol upelis įeina į lygumą. Lygumoje teka ramiai, lygiai, į naudą visiems, ką tik patinka: gyvuliui, augmeniui, žmogui. Tas upelis – tai jaunoji Lietuva: ji nerimsta, ūžia, juda, visuomenės srovės puola kita kitą, stumdosi, pyksta, jaudinasi. Atrodo, lyg tokia mūsų prigimtis, lyg jau taip ir tegalima gyventi arba visai negyventi. Bet ateis laikas, kada Lietuvos piliečiai ras rimties ir ramumo, gyvenimas tekės tiksliai ir mūsų valstybė nustos būti netvarkingo gyvenimo reginiu <...>.

Mano pragyventais laikais skola kaimiečiams buvo kasdienė duona; iš dešimties vienas ar du tegyveno be skolos. Aš išgyvenau be skolos, į svetimą kišenę nėjau, tik vis buvau nepritekliuje... Gyvenau lyg taip bridęs, kad vanduo ligi ausų; prigerti nereikia, bet ir išbristi negalima <...>.

Mano bylos rusų laikais.

1. Dėl įžeidimo viešoje kalboje vardo Jo Imperatoriškos Didybės. Ši byla buvo nagrinėjama Vilniaus teismo rūmų 1906 m.

rugsėjo 21 d. Kaune. Mane išteisino. Gynė teisininkas Stašinskis[3].

2. Dėlei sudarymo Krakių valsčiuje priešvalstybinio komiteto, siekiančio nuversti esamąją tvarką. Byla buvo nagrinėjama Vilniaus teismo rūmų 1910 m. sausio 29 d. Nubaudė 6 mėn. kalėjimo. Gynėjas Augustinas Janulaitis[4] sugebėjo nuimti nuo bylos politinį pobūdį.

Bylos lietuvių laikais. Visose buvau policijos skundžiamas.

1921 m. Nr. Nr. 499, 698, 761, 755 ir 781 Grinkiškio nuovados taikos teisėjo kameroje. Be to, policija surašė man tris privatines bylas su Končiene.

1922 m. ten pat byla Nr. 518.

1925 m. dvi bylos: Nr. Nr. 176 ir 273".

Kritiškai pažiūrėti į Mikalojų Katkų dar negreit ateis metas. O teks tai padaryti: jis save užfiksavo lietuvių kultūros istorijoje nepaprastu veikalu „Balanos gadynė".

P. Vaičiūnas antai „Balanos gadynę" pavadino akvarelėmis pieštą aukštaičių buitį. Aš savu baudu pasakysiu, kad čia ištisa kasykla kaimo buities deimančiukų; to, ko aš ieškodavau, mintimis nuolat grįždamas į vaikystės dienas. M. Katkus sakos prakalboje: „Rašymas suteikė man malonių valandų: aš paviešėjau ne pas dėdę, ne pas tetą, tik amžinystės dienose, kurios mane žavi, kaip žavi jos kiekvieną žmogų". M. Katkus realistas, iš Žemaitės eilės. Gamtos vaizdavimas tas pat. Imkime dar vieną – Julijų Anusavičių su jo idilija „Viena vasaros diena"[5] (Vaižganto Raštų XI t., 184–206 p). Visų sieloje esama kažko bendra, kas ir tikriausią realybę nudažo romantizmu, kai paliečia grynąją gamtą betarpiškiausiais sielos jausmais. Vaizdai esti tiek gražūs, kad jokios dirbtinės priemonės gražiau nepadaro. Antai kaimo negerovių įpykintas žmogus Katkus, kai grįžta į tas dienas, kada dar nereikėjo rietis nei su kaimynais, nei su valstybės tvarkdariais, teranda visam kam pateisinimo ir net pagyrimo: „Patarimas už dūminę gryčią", darbų tvarka, tų pačių netaikių žmonių religinės apeigos ir k. k.

Betarpišku jausmu gaubiama „Balanos gadynė", nors grynai moksliškai etnografiškas kūrinys, virsta lyg beletristiniu;

skaitai ir neatsiskaitai ir nekalta vaikiška šypsena nenueina nuo lūpų. Chrestomatijų sudarytojams čia daug pavyzdinių dalykų, nes M. Katkus nusako sklandžiai ir tiek pat turtinga sosiečių (Sassy) kalba[6], kaip Žemaitė – telšiečių. Manau, verta paskirti vietos nors dviem ilgesnėm ištraukom.

Kiaulės ėda (54)

Jau kiaulės buvo namie. Pirmiausia bėgo prie lovio – tuščias; nuo jo į prieangį, pas šeimininkę, ir čia nieko gero: po to lakstė visais pakraščiais. Pasirodė šeimininkė, gėralo kibiru nešina. Ji turėjo pagalaitį, nes kiaulės, pamačiusios gėralą, visos kartu puola prie lovio. Dabar reikėjo gerai suktis ir pagalaičiu švaistytis, kol gėralą į lovį įpylė, išmaišė. Po to paliko vienas kiaules, kurios iš abiejų pusių apstojo lovį. Senė kiaulė, paragavusi vienoje vietoje, puolė į kitą, bene bus ten gardžiau, iš čia į trečią, ir vis skubėjo negaišdama. Iš kažkur atbėgo Blisius, pernykštis meitėliukas. Blisiu jis buvo vadinamas dėl to, kad, visas būdamas juodas, turėjo nuo pakaušio ligi snukio baltą kaktą. Blisius pribėgo prie lovio, rado visas vietas užimtas. Neilgai galvojo Blisius: pakišo snukį po pilvu vienam pavasariniam paršeliui, kurį taip metė į aukštį, kad vargšas keliais kūliais nusirito nuo lovio. Nebuvo kada pykti, ieškojo kur prilįsti. Čia smegt, čia smegt, bet vietos visur buvo užimtos; mėgino iš apačios: palindo po pilvais ir tolyn tolyn prisimaukė prie lovio; buvo matyti tiktai paskutiniųjų kojukių padai. Atsirado antras paršelis, kitų išstumtas, be dalies; bėgiojo iš vietos į vietą, visur mėgino įsiterpti, bet nepasisekė. Užtat vienam, laimingai čiulpiančiam gėralą, paršui įkando į šlaunį; tas skausmą kentė, tūpė prie žemės, bet keršyti už skriaudą nebuvo laiko.

Argi tai ne tikra biologinė alegorijos pasaka? Ir autorius nesusilaiko nepadėjęs čia publicistinio prierašo, nors kitur to vengia:

Žiūrėdamas į tą puotaujančią šeimą, prisijuoki tikru juoku: čia matai gyvą atvaizdavimą kovos dėl būvio, veikiančios žmonių tarpe: sulyginti tuos žmones, kurie guodžiausi pelnui ir gobšiausi pinigams. Kaip kiaulės prie lovio, taip šie žmonės elgiasi prie kasos langelio, dvarponių, valdininkų ir gydytojų priemenėse ir visur, kur nėra tvarkos, dabotojo. Atėjo padermės žmogus, ar vyras ar moteris, eilės nežiūri, nori pirmiausia prieiti, mažiausia gaišti, daugiausia pelnyti. Žmonių elgesys sukelia pykti, gyvulių elgesys sukelia juoką.

Bet grįžkime prie gyvulių. (Prie tos pat alegorijos. J. T.) Pasivaržiusios iš visų pajėgų prie lovio, kiaulės ėjo gulti ir dabar gulėjo didžiausioje santaikoje. Kinis jų minkštas ir švarus, visos gulėjo krūvoje ligi rytojaus pusryčių.

Dar gražesnis vaizdelis.

Kiaulės ir šuns santykiai (55)

Anais laikais šuo privalėjo turėti dvi dorybi: turėjo būti sargus ir geras kiaulėms. Geras kiaulėms buvo tas šuo, kuris mokėjo išlydėti svetimą kiaulę iš kiemo ar daržo, ją įbauginti, bet nesukruvinti <...>

Buvo ko matyti ir į ką pažiūrėti. Vaizdas tiktų ir dailininko teptukui.

Pavasariui atėjus, pamatėme dvi kiauli darže. Tuojau: „Kur šuo?" šaukti šunį: „Margiuk, kiaulės!" Daug rodyti nereikėjo – Margiukas strakt per tvorą ir prie kiaulių. Kiaulės atsidėjusios kniso bulves ir nė justi nejuto, kaip šuo vienai užšoko ant nugaros. Kiaulė pasisuko, siekė iltimis, šuo nukrito, kiek pasitraukė, ir abudu priešu sustojo prieš viens antrą. Kiaulė pasileido bėgti, šuo ją vytis, pagavo už kinkos ir sustabdė. Kiaulė žviegė, šuo kramtė ir norėjo geriau nusitverti, tuo tarpu paleido. Kiaulė vėl bėgti, šuo dabar pagavo už ausies, ir abudu per daržovių ežias zovada, kaip tik įkerta, susikabinę lėkė prie skylės, per kurią įlindo. Čia žmogus dar nuo savęs kiaulei pagaliu pridėjo. Su ta jau atlikta, jau ji pro skylę išlindo, gatvėje ji pilnateisė pilietė.

‚Margiuk, kitą!" – bet Margiukui nė sakyti nereikėjo, jis nesakomas kirto prie kitos. Nelaimingoji gale daržo bėgiojo patvoriu, ieškodama skylės, bet veltui: Margiukas ir antrąją pagavo už ausies kaip už rankinės; ir tokiu pat būdu atvedęs išlandino per skylę. Žmogus užkišo skylę ir pagyrė Margiuką. Šuo pažiūrėjo žmogui į akis, glustelėjo ausimis, vinguriavo uodega. Patenkinti žygiu, abudu nuėjo į trobą, o kiaulės nusiraminusios pasiliko gatvėje, apmąstydamos buvusį nuotykį.

Spręskite, kaip sau norite, „Balanos gadynę", ar ji mokslo, ar dailės veikalas, į kurią rūšį jį priskirti. Ji įdomi, lengvai paskaitoma, bet dėsto gyviausią etnografinę medžiagą. Ką berūšiavę, geriau pasakysime, M. Katkaus esama nepaprastai gabaus dėstytojo, nepaprastai pastabaus, „optiško", kaip Jurgis Baltrušaitis yra atsiliepęs ir apie mane, skaitydamas biologinę mano pasaką apie kiaules[7]. Kitas, Vacl. Biržiška, girdamas mano „Pragiedrulius", yra išsireiškęs, juos tegalėjęs parašyti „chlopas"[8], būtent kaimo dalyvis. Tiek to dėl manęs. Tą pasakymą dar tikriau gali taikyti M. Katkui-autoriui: taip surašyti kaimo, to rajono buitį tegalėjo ten gimęs, ten augęs, ten pasenęs mokytas autorius. Dabar yra siuntinėjami surašinėtojai kaimo buities. Tai „kaziorni"[9] žmonės; jie tegali apgraibomis darbą padirbti; dvasios jie nenutvers. M. Katkus gi ir daiktą nutveria, ir įvelka jį į to laiko ir tos vietos dvasią.

Šiuo atžvilgiu vargu bau kuri kita literatūra turi tokios vertybės veikalų kaip šis M. Katkaus, kaip Kr. Duonelaičio raštai, A. Juškos „Svotbinė rėda". (Ši mažiau; jis daugiau inventorizuoja paprotį.) M. Katkaus veikalas ne tiems vieniems sodiečiams karališkiems tedera. Kur Krakės, kur Svėdasai, o aš ten randu daugybę vaizdų, lyg iš Malaišių pagautų. Aukštaičių būdo esama plačiai vienodo.

Kalbos atžvilgiu M. Katkaus veikalas vėl ištisa kasykla terminų ir provincializmų; nemažesnė kaip Žemaitės raštai. Žodžiautojams maišas turto.

M. Katkus – senas mano bendradarbis tilžiškiame „Tėvynės Sarge". Aš tikrai džiaugiuos, sulaukęs ir jo 80 metų amžiaus sukakties, ir jo tokio brendusio kūrinio „Balanos gadynės".

DRAMATURGAS VINCAS NAGORNOSKIS

B i b l i o g r a f i n ė s ž i n i o s . Dramatinė lietuvių literatūra turi šiuos Vinco Nagornoskio veikalus.

1. Tėvynės mylėtojų draugystė Nr. 15. *Živilė, duktė Karijoto.* Istoriška tragedija 5-se aktuose, 8-se atidengimuose. Parašė V. Nagornoski's. Plymouth, Pa. Spauda „Vienybės Lietuvninkų", 1905 m., 118 p.

2. Pilėniečiai. Istoriška tragedija penkiuose aktuose, aštuoniuose atidengimuose. Parašė V. Nagornoski. Shenandoah, Pa. Spauda ir turtas „Darbininkų Vilties", 1908, 155 p.

3. *Rutvilė Žemaitijos mergelė.* Istoriška tragedija penkiuose aktuose, septyniuose atidengimuose. Parašė V. Nagornoski Autorius „Živilės". Išleido Rutvilės kningų spausdinimo bendrovė New York, N. Y. Spauda „Tėvynės", 1911, 151 p.

4. *Doros Sargas* (Vaizdelis iš baudžiavos laikų). Drama trijuose aktuose. Parašė V. Nagornoski. Kaina 50 centų. 1921 metai Spauda „Amerikos Lietuvio", 15 Milleury Street, Worcester, Mass. 90 p.

5. *Bijūnėlis.* Komedija-drama keturiuose veiksmuose, šešiuose Atidengimuose, su dainomis. Parašė V. Nagornoski. 1925 metais. Spauda „Amerikos Lietuvio", 14 Vernon Street, Worcester, Mass. 123 p.

6. *Revoliucijos Viltis.* 1907 m. parašyta ir pavaidinta. Rankraštis.

7. *Vytis Kankenis.* Trijų aktų tragedija iš šv. Jurgio gyvenimo. Rankraštis.

8. *Daddy Bill,* angliškai. Rankraštis.

9. *Rutvilė,* angliškai. Rankraštis.

Pavaidinta mėgėjų būrelio Baltimorėje Bidžių teatre, pačiam autoriui režisuojant, ir kitur.

Balys Sruoga (profesorius) savo veikale „Lietuvių teatras Peterburge 1892–1918", 108 p., mini Jurgio Linarto 1916 m. kovo 27 d. Petrapilyje pastatytą *Živilę*[1].

Tikrąjį Nagornoskio veikalų sceningumą lietuviams yra parodę Rygoje p. p. Linartai, Jurgis ir Jonė[2], ir iš Politechnikos studentų ir šiaip jau piliečių jų sudarytoji mėgėjų kuopa, įgarsėjusi ne tik gausingoje 40 000 lietuvių kolonijoje, bet ir daug plačiau. Apie tai esu rašęs 1927 m. „Lietuvoje", Nr. 21-31, sk. „Lietuvių kultūros centras Rygoje"[3].

Be pačių Linartų, kurie imdavo vyriausias roles, drauge ir režisuodavo, „Pilėniečius" yra vaidinę Pauluccio salėje dukart: 1911 m. sausio 30 d. ir 1913 m. karnavale, o „Živilę" 4 kartus 1910–1915 m. bal. 20 d., dukart Romanovų g., Latvių laik. teatre ir Rusų teatre, šie dabar garsūs žmonės: J. Tūbelis – ministeris pirmininkas, B. Giedraitis – kr. aps. ministeris, J. Šimoliūnas – inž. profes., Skardinskas – inž., a. a. J. Visockaitė, Janulevičius – pirklys, Putna – dabar bolševikų aukštas karininkas, Charžauskas – buhalteris, Špakevičius – agronomas, Zagrzeckis – pram., Lipčius – direkt., Eidrigevičius – inž., Šliafertas, Landskoronskis – pulkin., Pundzevičius – inž. pulk., Gab. Landsbergytė[4].

B i o g r a f i n ė s   ž i n i o s. Apie patį dramaturgą Vincą Nagornoskį mes nieko nežinojome, kas jis, kiek mokęsis ir kuo verčias. Amerikos spauda apie jį nekalbėjo. Vos paskutiniaisiais laikais teišgirdau romantišką legendą, kaip žmogus, gimęs

sulenkėjusioje vietelėje ir kone lenkų šeimoje, patekęs į svetimą kraštą, į Š. A. Jungtines Valstybes, vedęs svetimtautę ir sudaręs nelietuvišką šeimą, pats, kaip kokia oazė svetimoje jūroje, palieka lietuvis tikra to žodžio prasme, griežtai apsisprendęs tarnauti tik lietuvių kultūrai ir jų idealams.

Tokių tipų mano žinyne yra apsčiai; aš juos nupiešdavau, kai, dėstydamas lietuvių literatūrą[5], užkliūdavau už Vilniaus ir Žemaičių romantizmo. Suprantama, kad jų galeriją padauginti dar vienu man itin malonu ir naudinga. Palasinėjęs žinių, aš vieną tikrą tepatyriau, tai jo adresą (Baltimore, Md., 1823 nr. Mullbery str.). Visų kitų būta legendinių. Teko kreiptis į patį autorių, kad jis, jei dar pavaldo plunksną, malonėtų pats atsiliepti. Ėmėm susirašinėti. Iš tos korespondencijos aš imu du jo laišku, pilnu įdomių biografinių ir bibliografinių žinių, ir vieną dedu štai perredagavęs saviškai, kaip „krajuje"[6] stilizuojama, o antrą palikęs taip, kaip Amerikoje stilizuojama. Jis iškalbingiau prabils mums apie dramaturgo nuotaiką ir intelektą.

1. V. Nagornoski, 1932 m. sausio 8 d. Jo Mylistai Garbės Kanauninkui Juozui Tumui, Kaune, Lietuvoje.

Aukštai Gerbiamasis Kanauninke! Jūsų Mylistos laišką, rašytą 1931 m. gruodžio 6 d., gavau Kūčios dieną; palaikiau jį geriausia dovana Kalėdoms ir pasistengiau kuo greičiausia atsakyti.

Su mano biografija gana keblu: nėra kuo pasigirti. Be to, ir kalbėti apie save nenoriu; vengiau to visuomet, sunku kitokiu virsti ir senatvėje. Tiek tepasakysiu.

Esu kilęs iš sulenkėjusios šeimos, gimęs taip pat sulenkėjusiame Vištyčio kaime 1869 m. balandžio 23 d. Iki trylikos metų lankiau tos vietos pradžios mokyklą. Tada išsiuntė mane į Ameriką į New Yorką pas seserį. Ji keletą mėnesių siuntinėjo mane į viešąją mokyklą (Public School. *J. T.*), o paskui pristatė į rūbų siuvyklą. Ten ir skurstu per visą savo gyvenimą paprastu darbininku, tremtinys tarp svetimųjų.

Tėvynės pasiilgimas verste vertė mane ramintis apšvieta, pačiam šviestis. Ir tapau savamokslis. Dar vaikezas būdamas, ieškojau mokslo, kur tik buvo galima: vakariniuose kursuose, net ir pas dr. J. Šliūpą, kai jis keletą mėnesių laikė privatinę mokyklėlę; paskui pas Pagget, Calvert Hall ir pas dr. J. A. Minor. Šis man buvo tikras mistras; mylėjau jį; pas jį prasimokiau, iki prisiruošiau laikyti kvotimus į Hopkins Universiteto Inžinierijos skyrių. Bet gavau sustoti mokslus ėjęs. Po metų, būtent 1897 m. birželio 21 d., vedžiau

Emmą Ostendorfaitę, kilimo vokietę katalikę, ir su ja sulaukiau to vieno sūnaus Artūro.

Tais 1897 metais baltimoriečiai lietuviai, kaip ir kitais metais, minėjo viešomis prakalbomis baudžiavos panaikinimą Lietuvoje. Teko ir man kalbėti. Be ko kita, įkalbinėjau saviškiams lietuviams mylėti savo kultūrą, kurti savo dramos meną, eiti V. Kudirkos pėdomis. Man pritarė ir nuo tos dienos, būtent 1898 m. kovo 4 d., pradėjau savo baudžiavą; patarimai teko paremti darbu. Pradėjau rankiotis pagrindinės medžiagos gimstančiai mūsų scenai, steigti teatro ratelį, lavinti vaidintojus, rašyti veikalus.

Buvo sunkoka. Niekas už tai nemokėjo, net dažnokai persekiojo. Aš visa to nepaisydamas dirbau, šventadieniais ir bedarbmečiais naktimis rašiau ir 1904 m. pabaigiau pirmą savo veikalą „Živilė, duktė Karijoto". Istoriška tragedija penkiuose aktuose, aštuoniuose atidengimuose. Tos vietos dramos kuopelė, man pačiam režisuojant, ėmė mokytis šio veikalo. Per aštuonius mėnesius repeticijos būdavo dažnos ir labai ilgos; kartais trukdavo iki pusiaunakčių; bet visi stengės atlikti savo roles kuo geriausiai, todėl veikalas buvo pavaidintas 1905 m. gegužės 15 d. Bidžių teatre, o „Vienybės Lietuvninkų" spaustuvėje išspausdintas Tėvynės Mylėtojų Draugystės lėšomis.

Po to sekė „Pilėniečiai", „Rutvilė", „Doros Sargas" ir „Bijūnėlis". Ir šie keturi buvo pavaidinti pirmą kartą ten pat Baltimorėje tos vietos teatro mėgėjų kuopelės, man pačiam vadovaujant, ir išspausdinti visokiose spaustuvėse. Jų kopijos pasisekė surinkti ir jas atskirame pakete pasiunčiu Jūsų Mylistai. „Živilė" išparduota. Ne visi mano raštai išspausdinti, tai ir nusiųsti jų negaliu. „Revoliucijos Viltis" tebėra juodraštyje; ją spausdinsiu rašomąja mašinėle. Kai pabaigsiu, taip pat nusiųsiu, tačiau ne taip greit, nes nebepajėgiu sparčiai dirbti. Ta trijų aktų tragedija iš laikų pirmo sukilimo Rusijoje.

Turiu dar anglų kalba „Rutvilę" išvertęs ir originaliai parašęs trijų aktų dramą iš čionykščio gyvenimo, vardu „Daddy Bill". Abudu tebėra rankraštyje. Nežinau, ar ir jie tinka mūsų literatūros archyvui.

Pradėjau rašyti „Vytį Kankenį", trijų aktų tragediją iš šv. Jurgio gyvenimo. Norėčiau mūsų Vyčių kuopelėms patiekti žaislelį, bet tai turbūt liks tiktai svajonėje; iniciatyvos nėra, jėgos baigiasi. Jei Dievas palaimins, rašysiu, kiek galėsiu.

Tai ir viskas. Siuvau ir rašiau. Siuvau, kad turėčiau duonos; rašiau, kad tarp savųjų galėčiau gyventi vienybėje ir Lietuvos tėvynes meile, kad ir svetimtaučiai matytų, jog ir mes ką ne ką galime ir savą kultūrą tobuliname. Su adata turtų nesusikroviau, su plunksna garbės nepelnijau, vienok nerūgoju ir ačiuoju Dievui už savo likimą.

Tamstai reikalaujant, siunčiu ir savo fotografiją iš 1911 m., kai vaidinom „Rutvilę". Prašom man atrašyti, ar būsite paketėlį su knygutėmis gavę.

Pasilieku su aukšta pagarba Jūsų Mylistai.

V. Nagornoski

2. Vasario 10, 1932. Jo Mylistai kun. Dr. J. Tumui, Kaune.

Aukštai gerbiamas Kanauninke! Jūsų Mylistos laišką, rašytą sausio 23 dieną, gavau, jis mane labai suramino, ačiuoju už jį širdingai; bet su atsakymu negaliu pasiskubint, priežastis – silpnėjimas sveikatos; man šia žiema yra sunkesnia negu praėjusia.

Kas link platesnio paaiškinimo mano kilties, tai tiek galiu pridėti. Aš skaitausi save už lietuvį ir man rodosi, kad mano proseniai nebuvo sulietuvėję atėjūnai, bet čiabuviai lietuviai, kurie vėlesniame laike sulenkėjo. Aš tą sau šitaip darodinėju. Skiemenuojant mūsų pavardę „Nag-or-nos-ki" yra aišku, kad keras šio žodžio yra „nag" ir stovi priešakyj, todėl rodo gryną originalę pavardę, toliaus, kadangi jis yra paimtas iš tikrų lietuviškų žodžių, tai yra iš „nags, nagas, nagutis", todėl tas keras yra lietuviškas, ir todėl pavardė yra lietuviška, jos galūnė nerodo svetimtautystę. Jeigu norėtum ją suslavinti, tai reiktų šitaip ją skiemenoti: „Na-gor-nos-ki", čia turime slavišką kerą „gor", bet jis yra vidury žodžio, todėl užgina grynumą, originališkumą ir rodo pakeitimą, perdirbimą. Iš to aš sau aiškinu, kad senovėje koks lenkystės mylėtojas, ponas Nagas ar Nagorvitas, ar Nagormantas galėjo lengvai sulenkinti savo grynai lietuvišką pavardę, ką ir padarė; o man dabar reikia už tai atkentėti.

Mainyti pavardę paprastam žmogui buvo lengvas dalykas, bet ne dabar svetimtautystės paveldėtojui. Prasižengimą prieš tautą slaptvardis nepaslėps. Pasirašymas Nagormanto ant mano tvėrimų nepadarytų jas lietuviškesniais, suteiktų tik progą mano priešams sušukti: „Po tuo vardu slepiasi išgama". Dabar, jeigu pirmas puslapis „Pilėniečių" ar „Rutvilės" už mano skaitytojui panieką ar neapkentą, tai sekantieje puslapiai verčia manyti, kad čia užganopadarymas yra stengiamas ir taip yra. Kartoju tokį pasirašymą, prie kokio nuo mažens pripratau, absolutiškai be noro pažymėti, kad štai lenkas atmoka Lietuvai skolas, kurias sulenkėjimo maras padarė. Ne, priešingai, jeigu mano tvėrimai turi kokią nors vertę, tai prašau Jūsų Mylistos priimti juos į apsaugą dėl Lietuvos nuo lietuvio. Ir užsitikėdamas Jūsų Mylistos kiltduosnumui ir teisingam apkainavimui žmogaus verties prašau aprašyme apie mano kiltį pasinaudoti aukščiau paduotą etimologišką darodinimą, kad mano pavardė suvis nereiškia slavišką paeimą, bet lietuvišką; tą paskaitysiu už didelę malonę ir būsiu dėkingas už tai.

Kur išmokau lietuviškai... Vištytyje lankant mokslainę paskutinį metą, mokytojas pamatė pas mane lietuvišką maldaknyge, kurią kaimiečių vaikai man davė, jis patarė man ją skaityti ir retkartais pamokino, ir dar davė rusiškai–lietuvišką žodynėlį. Amerikoj gyvenau pas švogerį A. Matulevičią; su juo turėjau kalbėti lietuviškai, nes jis kitaip nemokėjo. Taipgi ir dirbtuvėje, nes dirbo vien lietuviai, jauni vyrukai iš įvairių kraštų Lietuvos, dzūkai, kapsai, žemaičiai, ir kiti, jie nuolat vedė ginčus tarp save už lietuvišką kalbą, kadangi aš ja prasčiausiai mokėjau, tai jie mane mokino, kiekvienas pagal savo tarmę. Bet tie mano profesoriai buvo daugiausiai beraščiai, todėl turėjo daug vargo su susirašymu su giminėms tėvynėje, bet turėdami tarp save, anot jų, pamo-

kytą vaiką, jie privertė mane rašyti jiems laiškus; kaip aš juos parašiau, tai nežinau, tačiaus mes gavome ant jų atsakymus ir man juos reikėjo skaityti. Tokiu būdu lavinausi lėtai, spangiai, nežinodams, katro klausyti, iki sulaukėm laikraščių, tad buvo lengviau mokytis, ir mokinomės ne aš viens, bet toli gražu man prie mokėjimo lietuviškos kalbos.

Šiuokart neįstengiu parūpinte šiuolaikinės mano fotografijos; gal kada nors vėliau tą atliksiu. Bet ar jį iš tikro reikalinga – matyti savo paveikslą ant popieros nėra teip malonu kaip girdėti žinutę, kad mano dramas kas nors stato ant scenos, kaip tai padarė p. Linartas. Už tai esmi labai jam dėkingas, suprantu, kiek jis turėjo padėti triūso režisieruodamas „Pilėniečius", sunkiausią dramą atvaidinimui. Už tai neužilgo atsiųsiu daug lengvesnę „Revoliucijos Vilti"; tik ją neloškite Vištytyje. Mano kaimynams yra parūpintas „Bijūnėlis", jame jie ir jų pasielgimai yra atpaveiksluoti. Spėju, kad per atvaidinimą „Bijūnėlio" Vištytyje pusę jo bus patraukta prie lietuviško skaičiaus.

Smagu girdėti, kad Lietuva garsėja, tos linksmos žinutės mes čia, Amerikoje, turėjom laukti net pusę amžiaus, ačiū Dievui, sulaukėm, turime džiaugtis, bet, deja, Vilnius dar lenkų naguose. O Vilnius turi būti mūsų.

Linkėdamas geriausio pasisekimo ir sveikatėlės pasilieku su aukšta pagarba Jūsų Mylistai.

Vincas Nagornoski

Atmušta iš mašinėle rašyto, neturint visų lietuviškų ženklų. Autorius kur ne kur tepadėjęs ženklelį.

Kurios rūšies bus dramaturgas romantikas Nagornoskis? Pavėlavęs aušrininkas romantikas. Sk. mano „Draudžiamąjį laiką", rasi ten tolygių savo galvojimo būdu: Joną Andrių Vištaliauską-Lietuvį, Juozą Myliauskį-Miglovarą, Mečislovą Apolonijų Dovoiną-Silvestravičių, Žičkauską[7]. O savo kūrybos technika ir tematika Nagornoskis bus artimesnis mūsų teatro tėvui, „Ponai ir mužikai" autoriui, Aleksandrui Abijetskiui-Fromui-Gužučiui. Žr. Vaižganto Raštų XII tomą 105 p.[8]

Visi scenos veikalai Nagornoskio visai neblogai sueiliuoti. Jei būtų jis turėjęs kurį mokytą, prityrusį režisierių patarėją, kai kurių jo veikalų nebūt reikėję nė kupiūrų darytis...

Apie kiekvieną veikalą teks kada nors ir kam nors skyrium pakalbėti.

CH. N. BIALIK

1930 m. rugsėjo mėn. 12 d. lietuvių–žydų kultūrinio bendravimo draugiją[1] Vinco Kudirkos skaitykloje aplankė žymusis hebrajų poetas ir kultūrininkas Chaimas Nachmanas Bialikas[2], 14 d. po pietų didžiausių minių išlydėtas į traukinį.

Atvažiavo pasipažinti su tautiečiais to krašto, kurs duodavo ir tebeduoda žymiausių žydų veikėjų, mokslininkų ir rašytojų, kur gyviausiai eina hebraizmo renesansas, kur Kaunas ir lietuviškasis „Jerusalimas" – Vilnius.

Su pačia Lietuva p. Bialiko neturėta ryšių. Draugauta su Jurgiu Baltrušaičiu, kurs jo poezijas vertė į rusų kalbą; kitąkart pasidžiaugta K. M. Čiurlionies kūryba, paskaičius jo monografiją su reprodukcijomis, ir tiek. Dabar pamatęs, kad Lietuva esanti verta labiau susidomėti ja.

P. Bialikas gimęs Ukmergėje[3], Voložine pradėjęs žydiškai mokytis, o mokslus išėjęs Maskvoje. Dabar pastoviai gyvena Palestinoje ir, paliovęs kurti, pirmauja ten bendrojoje hebrajų kultūroje.

Draugijai ir jos svečiams p. Bialikas padarė gilaus įspūdžio. Bent savo įspūdį aš, tos draugijos narys, noriu pažymėti.

Pirmiausia paviršutinę išvaizdą.

P. Bialikas neaugalotas, gerokai nuplikęs, grynai nusiskutęs, labai nuvargusiu ir net smarkiai gyvenimo suglamžytu veidu; nuvargęs dirbdamas, nuvargęs kauniečių užmylėtas, užkalbėtas. Apsivilkęs kukliai, paprastai, nors lanko viešas įstaigas.

Pirmam akimirksniui jokių nepaprastumo žymių. Inteligentas, kaip ir kiti. O vis dėlto tai įstabaus veido tipas: visa padaro ypatinga jo šypsena. Plačios lūpos su „simpatiškaisiais" bruožais iš šalių tokiuo gerumu išsitempia, kai šypsos, kaip nekalto kūdikio. Man pasirodė, kad tai tipas labai plačiai mylinčio, ką nekalta darančio ar romantinėse svajonėse skęstančio žmogaus.

Žyduose aš tokį tipą pirma aptinku. Juose yra labai gražių dailiškai, labai malonių inteligentiškai, labai taurių patriarchališkai, – bet nėra tokių, kokius padaro bitininkavimas ar gėlių

auginimas. Žydų gyvenimo kova kitokia, kitokia psichika, kitokia ir veido išraiška.

P. Bialiko tokia išraiška galėjo pasidaryti besidraugaujant su mūzomis. Šelmės tai niekadėjos, o dėl to gražios savo dvasia, kurios teikia kūrėjams. Iš paviršės sprendžiant, p. Bialikas turėjo kurti iš širdies, nedirbtinai, ne dėl tuščios elokvencijos.

Bet siela komplikuota, nors turi vyriausią „motyvą". Tai ir bendroji išvaizda esti dar kitaip pamušta: mandagumas kantrumu, švelnumas žiaurumu, malonumas gudrumu. P. Bialiko gerumas pamuštas – kančia. Kuria? Ne Weltschmerzu; tikriau – Judenschmerzu[4]. Ir gal ne tuo, kurio turi žydai ties Raudų siena[5] (aš ten jų nemačiau), bet tuo, kuriuo nuolat persiėmęs patriotas romantininkas, nuolat kenčia už savo tautos milijonus. Kenčia, pratrūksta „Pogromo pasaka", kur jis, nuo Eug. Škliaro betariant „su piktumu ir drąsos jėga puola minkštakūnius ir nevyriškus giminaičius, netesiančius atsispirti priešui" („Sekm." 37 nr.)[6]; tai palengvina širdžiai; arba tai ūmai nepratrūkus, tenka nuolat nešiotis sieloje sunkus akmuo; anot jo paties – „muki roždenija"[7] naujos kultūros.

Menkas aš psichologas; taip tesugebėjau išsikomentuoti p. Bialiko nepaprastą veido ryškumą.

Taip pagalvoti kiek įdrąsino jo paties kalba susirinkimui. Jis dėstė labai „lietuvišką" žydų kultūros gimimo ar atgimimo procesą.

Pirmiausia literatūra. Nepaprastai pražydusi Biblijos kūrimo laikais ir tapusi pasauline (krikščionims ją pasisavinus), pasvidusi ispanų laikais, šiaip jau hebrajiška literatūra per visus keturius tūkstančius metų tebuvo religinė literatūra ir tai su ilgiausiais žydėjimo protarpiais. Šiaip jau kultūros žydai sėmės iš kitų tautų kultūrų ir patys dėjo savo genijaus ir mokslingumo vaisius į tąsias kultūras. Pasaulinio turinio hebrajiškoji literatūra pradeda reikštis vos prieš 150–160 metų, o su ja ir bendroji tautinė kultūra.

Pradžios data nereiškia intensyvumo datos. Intensyviai kurti tautinę savo kultūrą, grįžti prie senosios biblinės savo kalbos žydai pradėjo vos baigiantis devynioliktam amžiui (susiformavę

sionizmą). Tautinei kultūrai kelti ir plėtoti reikia nemaža laisvės, kurios tegali duoti savoji teritorija, savivaldybė ar net nepriklausomybė.

Visa to pavidalą ar užuomazgą keliolikos milijonų žydų tauta turi jau Palestinoje, kur tą idėją supratusių žmonių esą 175 000. Tai labai maža visai tautai atgaivinti: palenkti jai, kad vėl atsimintų ir imtų vartoti savąją kalbą, hebrajišką, o ne kitų tautų primestines ir dar sudarkytas (žargoną), kad Palestina palaikytų savo tautos likimo problemą.

Šitoje tautos mažumoje pirmauja dabar p. Bialikas, liovęs kurti ir pasišventęs hebrajų kalbą ir būdą praktiškai pritaikinti mokslams ir gyvenimui.

Ar kartais nesirodo jam Sizifo pastangos su keliolika šimtų tūkstančių ritinti tautinę kultūrą prieš keliolikos milijonų nutautusių kalną? Jei nesirodo, tai Bialikas – herojus ir dvasios milžinas. Nemint, kodėl jį taip aukštai įvertino Lietuvos žydija.

Kaip lietuviams toks veikėjas artimas! Juk tai gyvas mūsų Jonas Basanavičius, nė „Palestinos" neturėjęs, o į tautos renesansą tikėjęs. Tokie pat ir kiti atgimimo veikėjai. Ir aš, taip kiaurai andai permanęs p. Bialiką ir taip iš širdies jam pritaręs.

P. Bialikas vaizdžiai ir įtikinamai kalbėjo, kad ne tas kultūrninkas, kurs parazitiškai naudojas svetimomis jau išaugusiomis (pridėsime, ir senstančiomis) kultūromis; bet tas, kurs pats yra jos pradėtojas, ugdytojas, krovėjas vis naujų indėlių. Tai labai sunku, bet ir taip malonu, kaip nėra malonu niekas kitas pasaulyj. „Muki roždenija i radosti"[8]. Šie pradedamieji dalykai nesvarstytini didumu. Bet mažmožis originalus yra svarbesnis už didelį šabloną.

Taip p. Bialikas įkalbinėjąs savo tautiškosios kultūros pionieriams.

Aš ir kiti su nepaprastu susidomėjimu klausėme p. Bialiko. Man rodės, prabilo jis mūsų, lietuvių, kalba ir piešia mūsų, lietuvių, atgimimo procesą.

Tegu Dievas laimina tokią idėjingą p. Bialiko ir jo bendrų darbuotę. Už tokius jų indėlius į bendrą žmonijos dvasios iždyną, manau, negalima atsakyti pogromais.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ

KALBA LAIDOJANT

Liepos 27 d. sekmadienį Židikuose šv. Onos atlaidai, tačiau kapų bažnytėlėje; tad a. a. Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos karstas per visą sekmadienį išbuvo parapijos bažnyčioje. Šeši kunigai 7 $^{1}/_{2}$ val. rytą pagiedojo ištisas egzekvijas, o trys kunigai tuo pačiu žygiu palaikė mišias už a. a. Marijos vėlę. Giedotines gedulo mišias laikė iš Kauno atvykęs kan. Tumas, skaitytines kaunietis kun. dr. Pijus Bielskus ir ukrinietis kun. Jonas Jogminas[1].

2 val. popiet, pamaldoms kapų bažnytėlėj pasibaigus, kan. Tumas išlydėjo į kapus kūną ir ties duobe pasakė:

„Mieliausieji žemaičiai! Ar seniai jūs bedalyvavote laidotuvėse tokia minia kaip šiandien? Ir ar iš viso teko jums būti tokiose laidotuvėse, kur susirinko tos vietos žmonės, atvyko iš kitų kraštų Žemaičių žemės, o Lietuvos laikinoji sostinė atsiuntė pusę vagono[2] savo įgaliotinių? Manau, neteko.

Ir ką gi mes čia dabar laidojame? Generolą? Vyskupą ar dar kurį aukštą valstybės žmogų ir jos geradarį? Toli gražu ne. Mes laidojam paprastą, labai kuklią mergelę 52 metų Mariją Pečkauskaitę. Šitame Žemaičių kampelyje ji nuolat pragyveno keliolika[3] metų ir buvo žinoma visiems jums, taip tėvams, taip vaikams.

Tai už ką gi jūs ir mes pagerbiame tą mergelę? Už tai, kad ji Židikams buvo skaisti saulelė, šilta šilimėlė, kurių spinduliai plito po Lietuvą. Ką žingsnį žengė, tai a. a. Marija gerai darė. Visos tos vietos draugovės susidarė jos pastangomis: ir mokykla, ir blaivininkai su savo sale, ir Angelo Sargo, ir pavasarininkai, ir senelių prieglauda jos pačios namelyje. Per visą savo buvimą čia a. a. Marija tik taisė, tik gerino, o nieko nesuvedžiojo ir nepapiktino. Visus mokė žmonėmis būti, gražiai gyventi, gražias šeimas sudarinėti, gražiai auklėti vaikelius gerais valstybei piliečiais, gerais Dievo garbintojais. Geri darbai atstoja aukštą vietą.

Marija Pečkauskaitė tik neišsiduodavo, o ji buvo labai aukšto mokslo, ėjusi universitetą, klausiusi garsių profesorių. Be to, ji buvo labai talentinga, sugebėjo sklandžiai rašyti mokslo ir dailės dalykus. Kur gyvas jos žodis nepasiekė, pasiekė rašytasis žodis. Atsiųs Kaunan kurį didelį raštą, – jis knyga pavirs ir pasklis po visą Lietuvą; atsiųs mažesnį – jis ras vietos kuriame katalikų[4] laikraštyje, ir skaitys jį keli tūkstančiai.

Židikuose buvimo laiku ir dar pirmiau gangreit kone iš pat pradžių a. a. Marija Pečkauskaitė stengėsi savo gyvenimu ir raštais Dievui tarnauti, Jį gerbti. Ji buvo Katalikų Bažnyčios išauklėta ir jai ištikima, niekur ir niekaip jos neišdavusi. Dauginga lydinčiųjų į kapus minia tad lyg reikšte reiškia, jog ją ir danguje sutiks Dievo pasiųstasis gausingas angelų būrys: buvai Dievui ištikima, atsiimk dabar garbės vainiką! Mes neturime jokios abejonės, kad a. a. Marija laimėjo tą garbės vainiką danguje, kaip ji laimėjo štai tokią daugybę garbės vainikų žemėje.

Tame mus įtikina dar vienas dalykas. Ta tikra krikščionė, pamaldi, labdarė, artimo meilės pilna žmogysta amželį baigė kentėtoja kaip šv. Teresė[5]. Kentė didžiausius skausmus, gendant kaulams, pirma rankų, paskui kojų. Žmoniškai samprotaujant, tai už visą ilgą, naudingą jos tarnavimą Dievui ir žmonėms derėjo senatvę jai užtikrinti ramybėje, pagarboje, pūkų guolyje. O ką mes matome? Prie viso išsižadėjimo savęs jai teko pridėti kelerių metų kančios. Tai mums ne naujiena. Mes giliai įsitikinę ir daug kartų esame patikrinę, jog ką Dievas labiau myli, tam sunkesnių kryželių duoda, idant teikiamas garbės vainikas juo būtų skaistesnis.

Miela tad mums, gyviesiems, palikti tvirtai įsitikinusiems, kad mūsų kapuose randasi Dangaus pilietės karstas.

Taip aš, Bažnyčios atstovas, pasidžiaugiu a. a. Marija. Dabar pasidžiaugsiu ir ją pagerbsiu pasaulietiškai.

Mane čia atsiuntė aukščiausia Lietuvos mokslo įstaiga, vadinamasis Vytauto Didžiojo universitetas ir jo skyrius, vadinamas humanitarinių mokslų fakultetas[6], kad uždėčiau garbės vainiką ant a. a. Marijos Pečkauskaitės kapo ir pasakyčiau jums, kaip universitetas ją vertina.

Nelaisvėje mes negalėjome puoselėti jokių mokslų. O kai palaisvėję ėmėmės, tai viską gavome pradėti iš pradžių. Pedagogikos mokslą rimtai pradėti ir rimtai pavaryti jį pirmyn teko a. a. štai Marijai Pečkauskaitei. Ji pati tų mokslų mokės užsienio universitetuose, klausė garsaus pedagogo Försterio[7] ir ko išmoko, tai, sugrįžusi ir ėmusis mokytojauti, mums atpasakojo storose knygose, pakartotose keletą kartų.

Mūsų universitete pedagogikos moko dviejuose fakultetuose: humanitarinių mokslų ir teologijos-filosofijos. Ten kas metai Marijos Pečkauskaitės vardas kartkartėmis minimas šalia Pestalozzio[8], Försterio ir kitų žinomų mokslo vyrų. Ir minės tą vardą jei ne amžinai, tai per ilgus amžius, kol patys lietuviai mokys ir mokysis pedagogikos mokslo istorijos Lietuvoje.

Be to, įsiprašė mane ir Lietuvių mokytojų daktaro Jono Basanavičiaus vardu sąjunga[9], kad ir jos vardu, šios progos pasigavęs, pažymėčiau, kad be Marijos Pečkauskaitės plačių ir gilių raštų šios gadynės lietuviai mokytojai visai neturėtų už ko rankų užnerti, nei patys išmokti, nei kitų išmokyti, kaip reikia maži piliečiai auklėti, brendinti, kad ir blogi taisytųsi, o geri kad neblogėtų. Tai grynojo mokslo srityje.

Bet yra dar literatūra, kuri vadinasi dailioji, beletristika; tai pasakojimų ar tiesiog pasakų raštai. A. a. Marija Pečkauskaitė jų per visą savo gyvenimą prirašė nemaža. Jų išleista yra penkerios knygos ir dar, sako, likę. Kai mokslui protu dirbo, čia pasakodama autorė jausmu pati gyveno ir kitų gerus jausmus kėlė. O rašė vis apie tą pačią – kad žmonės būtų žmoniški, teisingi, Dievą ir artimą mylėtų, kad santarvėje gyventų ir būtų be galo, be krašto pasišventę mylimajai, brangiajai ir garsiajai pasaulyje savo tėvynei Lietuvai ir žemaičiams. Mes tų dviejų nebeskiriame. Tą patį gilų mokslo dalyką pedagogė Marija Pečkauskaitė dažnai dėstė ne sausai protaudama, bet vaizdeliais rodydama. O tuose vaizdeliuose tiek yra plonybės, tiek švelnumo, tiek taurumo, skaistumo, kiek niekas kitas dabar neįrašo; o jei kas ir yra įrašęs, tai tik senesnieji romantinininkai.

Marijos Pečkauskaitės beletristika įdomi bet kam skaityti. Skaitai su skoniu ir dar norisi iš pradžių pradėti. Taigi ir kitas

mokslas, vadinamas literatūros istorija, šiandien jau stipriau pamatuotas a. a. Marijos Pečkauskaitės darbais. Ir to mokslo dėstytojai, taip universitete, taip šiaip jau mokyklose, mini ir minės autorę garbingai.

Pagaliau dar tarsiu ką ne ką Lietuvos valstybės vardu, nors manęs niekas neįgaliojo.

Lietuvos Respublika a. a. kuklią mergelę Mariją Pečkauskaitę laikė dideliu žmogum, daug daug turėjusiu nuopelnų savo gimtajam kraštui Lietuvai ir jos gyventojams lietuviams. Valstybės vyrai džiaugės Marija Pečkauskaite gyva ir liūdi jai numirus. Universiteto vyrai Teologijos-filosofijos fakultete davė Marijai Pečkauskaitei aukščiausią mokslo vardą – filosofijos garbės daktaro. Valdžios vyrai, Respublikos Prezidentas padarė ją Gedimino ordino kavalierium[10]. O šiaip jau lietuviai piliečiai laikė ją sau sektinu pavyzdžiu, kaip reikia gyventi ir naudingu būti.

A. a. Marija augo tuo laiku, kada jaunoji lietuvių karta pajuto svetimo jungo sunkumą ir nebenugalimą norą išsilaisvinti. Pirmiausia laisvą padaryti rusų draudžiamą spausdintą lietuvišką kalbą. Marija Pečkauskaitė anksti pajuto lietuvių jaunuomenės siekimų prakilnumą ir jau 17 metų prisidėjo prie to darbo rašomu ir gyvu žodžiu. Prisidėjo ir nebepaliovė: kitų gyvenimo tikslų nebepasigavo iki galo savo amžiaus – visą savo sielą, savo širdį, aukštai išmokslintą protą, visus savo pasiilgimus paskyrė lietuvių liaudies kultūrai ir niekam daugiau.

Tai nebūtų dideliai įstabu: tokių buvo labai daug; tiek daug, kad net drįso atsiskirti nuo visų ir pasiskelbti nuo šiol sau žmonėmis. Įstabiau, kad Marija buvo dvarininkė, gimus augus lenkiškai kalbančiame dvare ir lenkiškų mokslų išauklėta. Viskas lenkiška, o siela – žemaitiška. Sveika savo širdim ji tarė: vis tiek, kas aš būčiau, kultūrai tenka tarnauti tai ir to krašto, kur gyveni. Jokiu būdu aš negaliu žemaičių mokyti lenkų giesmių, lenkų istorijos, kad visa to savo mūsų žmonės dar nemoka, o tiek daug visa to yra. Kai gerai mokės, kas sava, svetima patys pamatys ir įvertins.

Marija Pečkauskaitė, kaip ir a. a. Sofija Ivanauskaitė-Przy-

bylauskienė[11], buvo Lietuvos lenkės, o tiek brangios lietuviams kaip retas kuris lietuvis.

Jos buvo saviškės. Jūs matote, kaip Lietuvos Respublika, jos įstaigos, jos piliečiai myli ir gerbia lenkiškuosius savo narius. Jūs, čia klausą Lietuvos lenkai, o jūsų čia nemaža, prisipažinkite netiesą kalbą, kai skelbiate, būk Lietuva savo piliečiais tepripažįsta vienus lietuvius. Lietuvai visi lygūs, kurie jai gerai velija, kurie jai gerai daro. Tuos gerbia, išskiria ir myli, visai nesiklausdami, kas esi. Duokite, ponai lenkai, Lietuvos nepriklausomybei tiek vertybių, kiek yra davę jūsiškiai rašytojai, mokslo vyrai, visi būsite aukso raidėmis įsirašyti į širdis ir į istorijos lapus.

Aimanuojama dėl lietuvių lenkų nesutikimų. Bloga, ką ir besakyti. Bet dalyką pagerinti tegalima darbais, ne plikais žodžiais. Juo daugiau bus tokių pilietinių nuopelnų, kaip čia laidojamos Marijos Pečkauskaitės ar Tryškiuose palaidotos Sofijos Przybylauskienės, juo greičiau įvyks ta pageidaujama santarvė. Marija buvo tos vienybės pionierius; nekalbėjo – broliai, broliai, bet dirbo tikrai broliškai: padėjo mums vargą vargti, ir užtat jai dabar atsimokame aukščiausia pagarba.

Tegul jai Dievas suteikia amžinąją šviesybę!"

A. A. PRANAS PENKAITIS

1932 m. sausio 19 d.[1] Kaune miręs Pranas Penkaitis buvo gimęs 1877 m. sausio 15 d. Kybartų valsčiuje, Daugėlaičių k. Tėvas buvo bežemis ir tarnavo prie geležinkelio; tėvo takais teko ir sūnui nueiti – Pranas per 20 metų buvo susirišęs su geležinkeliu. 1889 m. išėjęs Kybartų dviklasę mokyklą, daugiau mokės pats vienas niekieno nepadedamas. Tik, naudodamasis Tuseno ir Langenšeito metode[2], išmoko vokiečių, prancūzų, anglų ir italų kalbų. Pridėk rusų ir lenkų kalbas; lietuviškai temokėjo kalbėti. 1908 m., jau vedęs ir vaikuotas, išlaikė brandos egzaminus ir 1913 m. išėjo teisių fakultetą. O vis tik prišokdamas, nes daug teko dirbti šeimai. Mėgo amatus, gavo

pramokti skobininko, knygrišio, šaltkalvio amatų ir prekiauti; karo metu tai jam buvo naudinga: Rusijos pietuose jis C. K. nukentėjusiems dėl karo šelpti[3] suorganizavo lietuviams tremtiniams dirbtuves.

„Pusę metų, sakos Pr. Penkaitis savo autobiografijoje, mane baisiai traukė į kunigus, o jei nepasisektų – į vienuolyną. Kitaip negalėjau savęs įsivaizduoti, kaip sutanoje, basą, virve susijuosusį, skelbiantį Dievo žodį ir šaukiantį žmones prie atgailos. Bažnyčią svajojau lenkinti". Patekęs lenkų įtakon, ir rašyti buvo pradėjęs lenkiškai, nes dideliu pamėgimu buvo įsiskaitęs lenkų ir rusų literatūras. O Ševčenka išmokinęs jį patriotizmo[4].

Lietuviškai rašyti tepradėjo 1905 m., nugalėjęs savo nemokėjimą liet. literatūrinės kalbos. Išvydęs pirmąjį Rusijoje leistą „Lietuvių Laikraštį"[5], o jo nepaskaitydamas, susisielojęs ir apsiverkęs. Atsiminęs ir kitas savo padarytas klaidas ir taip įsiverkęs, jog pati, vaikai, tarnaitė ėmę laužtis į duris; klausiamas, ką skaudą, tegalėjęs atsakyti – sielą skauda. „Man negėda tuo viešai prisipažinti, nes aš noriu, kad mano pavyzdžiu ir kiti išvengtų tų klaidų, kurias buvau padaręs aš, atšalęs nuo savo prigimtos kalbos". Nuo to momento ėmė studijuoti ir lietuvių kalbą, savo gimtąją. Ir 1905 m. pradėjo rašyti „Vilniaus Žinioms"[6].

1906 m. pirmą kartą, tikrai pažinęs Lietuvą, susižavėjęs Nemunu ir dainomis; tada pamilęs Lietuvą karščiau neg aną lenkų senmergę, kuriai rašė eiles, ir iškilmingai prisiekęs grįžti tėvynėn, įgijus kurio specialaus mokslo, ir jai vienai savo kukliu darbu betarnauti. Ir grįžo prieš pat karą tik savo nelaimėms: čia mirė nepaprastų gabumų devynerių metų dukrelė ir prasidėjo karas. Teko vėl vargti Rusijoje, kol susidarė savoji valstybė.

Tarnavo Užsienių r. ministerijoje, buvo Lietuvos atstovybės sekretorius Berlyne, paskui švietimo m. juriskonsultu, apygardos teismo nariu, kol nulūžo koją važiuodamas dviračiu. Luošas, nebepataisomas pragyveno paskutinius trejus metus, versdamasis advokatūra.

Paliko žmoną ir sūnų Algirdą Penkaitį, taip pat advokatą[7].

Savo raštus daugiausia išmėtė bevažinėdamas po Rusiją. Iš to, kas liko ar pasisekė atnaujinti, susidarė trys tomeliai, paties autoriaus išleisti: „Pr. Penkaičio Raštai". Pirmas tomas, 1922 m., 271 p. Antras tomas, 1923 m., 336 p. Trečias tomas, 1923 m., 270 p.

Žymesnieji raštai: „Ponas Komitetas", komedija, „Gaisras", drama, „Skaistis", apysaka, ir „Kelionių įspūdžiai". Šiuos aš nagrinėjau tiek palankiai, kad autorius-leidėjas įsidėjo tai įžanga į savo III tomą[8].

Sakydavo dar turįs nepabaigtų raštų ir rengiąs IV tomą.

PAMINKLAS JERONIMUI RALIUI, HOMERO VERTĖJUI

10 METŲ SUKAKUS

Dr. Jeronimas Ralys, visą savo amžių mėgęs Homerą ir jį lietuvinęs, paliko išleidęs „Odisėją" ir išvertęs 16½ giesmių „Iliados". Ji pabaigta versti kitų[1] ir taip pat rengiama spaudai. Žinovai dr. J. Ralio vertimą aukštai vertina, o visuomenė, nors vertėjas mirė 1922 m. gruodžio mėn.[2], dar niekuo nepažymėjo nė jo kapo Jonavoje. Paminklą kapuose bene pastatys giminės. O visuomenei derėtų paminklas pastatyti Jonavos mieste, kur dr. J. Ralys ilgiausiai praktikavo.

Homero mėgėjai ir jo vertimų įvertintojai turi šiuo paminklu susidomėti: tai atsilyginimas vertėjui ir parodymas, kiek pats Homeras yra brangintinas, mokslinant jaunąsias kartas.

Dr. Jeronimui Raliui paminklui pastatyti šių metų kovo 23 d. yra susidaręs komitetas iš Jono Garalevičiaus, dr. Jarašiaus (kėdainiškio), dr. Jurgio Aleknos[3] ir kan. J. Tumo. Komitetas užmezgė santykius su Jonavos miesto valdyba ir inž. Liandsbergiu[4]. P. Liandsbergis apsiėmė padaryti projektą nebrangiam paminklėliui, Jonavos miestas duoti vietos ir aukų.

Iki šiol jau yra davę: dr. Jarašius 100 lt., J. Garalevičius 100, dr. Gudavičius 100, dr. J. Alekna 100, dr. J. Šliūpas 100, kan.

J. Tumas 50, p. M. Vendziagolskis 50, dr. Augevičius 50, direktorius Šliogeris 25, Jakstyras[5] 15, per paskaitą Kėdainiuose 16. Iš viso 706 litai. Belieka ir kitiems a. a. dr. J. Ralio profesijos draugams gydytojams, mokslavyriams ir visai šviesuomenei pritarti, ir paminklėlis dar šiemet išdygs Jonavoje.

Komiteto kasininkas Jonas Garalevičius gyvena Daugirdo g. 2.

Lygiai prieš dešimtį metų, būtent 1921 m. rugsėjo 30, šv. Jeronimo dieną, populiarus Jonavos gydytojas Jeronimas Ralys pirmą ir paskutinį kartą atšventė savo vardines. Be apylinkės draugų gydytojų ir tos vietos aptiekininkų Nasvyčių[6], buvo kiek giminių ir šiaip jau gerų pažįstamų nuo Jonavos-Kėdainių. Vardinės praėjo smagiai ir kažin kodėl nepaprastai įstrigo svečių atmintin. Pats solenizantas, nors tebedirbo smarkiai, tebelankė ligonis mieste ir apylinkėje, o naktimis net iki 4 val. tebevertė Homero „Iliadą", jautės vis silpniau ir tų pat metų gruodžio 17 d. pasimirė, tiesa, gavęs nušalti.

Palaidojau jį gailia širdimi: vasarą buvau buvęs pas jį „Odisėjos" spausdinimo reikalu ir radęs blogos nuotaikos. Buvo nuvargęs, per vakarienę nebenorėjo „burnelės". Nakvojau ir vis girdėjau dejavimą, kad „Odisėjos" vertimas ne taip pavykęs, kaip derėtų; kad bespausdinant, jis pats pasidarė daugybę pataisų; jos teks gale pridėti; bet kas turės kantrybės 270 p. teksto pasitaisyti 12 p. „Autoriaus pataisų"? O to dar maža. Aišku, kad šią laidą išpardavus, tučtuojau teks imtis tiesiog naujo „Odisėjos" vertimo, ketvirtą kartą, nes „Iliada" į tą laiką jau bus pabaigta.

Turiu „Odisėjos" egzempliorių su vertėjo autografu: „Didžiai Gerbiamam Kunigui Kan. Tumui, šio veikalo globėjui, Vertėjas. 1921. VI. 29". Gerai blogai, bet „Odisėjos" leidimą tvarkiau ir korektūras skaičiau aš[7]. Nedaug tenusimanydamas hegzametravimo, aš vien džiaugiaus ir gėrėjaus tuo, ką dr. Jeronimas Ralys davė, ir man kiek užgaulu buvo, kai vertėjas mano darbu nebuvo patenkintas: jo manyta, kad aš ir paties vertimo techniką pagerinsiąs. Aš to nesugebėjau padaryti ir visai neketinau tos atsakomybės imtis. Man rodės, „Odisėją" J. Ralys bus išvertęs tobulai, tik paklausykite:

Vyrą pagarbinki, Mūza, prityrusį vargo didžiausio,
Ilgąmet jūroje vargusį, šventąją Troją sugriovus.
Daugio žmonių jisai matė tvirtoves ir būdą pažino,
Daugel jis jūroj nelaimių prityrė ir skausmo širdingo,
Gelbėdams savo gyvybę ir savo draugų pagrįžimą.

Nepamirštama nakvynė. Daktaras įsismagino. Dviese prie stalo ir pavakarieniavę, ilgiausias išvakares praleidom draugiškam pašnekesy. Tikriau, jis kalbėjo, aš klausiaus, kaip jis Maskvoje studentavo, kaip vargo, versdamasis pamokomis, ir tuo dalijosi su didele vieno inteligento šeima, buvusia be jokių lėšų. Pasakojo lyg paprastą studento gyvenimo buitį, nėmaž nenusimanydamas, kad tai būta aukščiausių heroizmo aktų, kilniausių artimo meilės pasireiškimų.

Retkarčiais prasiblaivyti bėgdavęs į populiarų Maskvoje mediką Oleką[8], mūsų artistų tėvą, ir ten pareikalaudavęs degtinės. Tai ir visos pramogos. Paskui ėjo praktikos stažas ligoninėse ir specializavimasis vaikų ligų gydyme.

Pasakojos viską perpindamas anekdotais ir nuotykiais, lyg tai būtų buvę kabarete, o ne šiurkščiame gyvenime.

Jovališkas kalboje, jis vieną kartą buvo įsišokęs. Ariogaloje pavaduodamas savo kolegą mediką, turėjęs aplankyti vieną susirgusią moteriškę, bet neturėjęs laiko. O ligonio globėjai nepaprastai įkyriai vilkte vilkę Ralį, kad tučtuojau eitų. „Nepadvės žydė" ar kaip ten taręs neklausydamas. Už tai ariogališkiai žydai buvę susitarę jį boikotuoti, nežinau kiek ilgai.

Vadinas, tada dar nebuvo pažinę, kokios žmoniškos širdies, kiek pakenčiamumo turėjo tas žmonių slaugytojas. Jam nebuvo graiko nė judėjo; jam tebuvo tas vienas darbo objektas – ligonis. O Jonavoje tiek susidraugavo su žydais, kad net „sužydėjo". Jis didžiausia pagarba kalbėjo apie mozeizmą, skaitė Mozės knygas, rasdavo ten gerų medicinos patarimų ir gėrėjos, kad pasaulyje yra žmonių, kurie nejuokais praktikuoja savo konfesiją, – tai žydai. Apie žydų tikėjimą dr. J. Ralys kalbėjo su didžiausiu įkvėpimu, aukšta mistika ir mokslišku nusimanymu. Kur čia jam žeminti žydų tauta!

Jonava – viena geriausių medikui praktikuoti vietų. Pasiliuosavus jai, dr. Ralys čia mielai atkilo, bet darbo negreit ėmės.

Sakės neturįs teisės, dar neprisispecializavęs ginekologijos. Ir išvažiavo visai pusei metų.

Tuo tarpu atsidarė Kaune aukštieji, universitetiniai, medicinos kursai. Vaikų ligoms dėstyti Lietuvoje tuo laiku tebuvo tas vienas specialistas dr. J. Ralys. Tačiau kai jį draugai pasikvietė, atsakė, kad esąs teoriją primiršęs, kad su viena praktika imtis skaityti lekcijas nesą galima. Rimtai sutarus, teksią jam pirma gerai prisimokyti. Šito epizodo ir dabar dar neužmiršta dr. Alekna[9] – tiek Ralys imponavo savo sąžiningumu.

Didžios sielos būta to žmogaus vargingame luošo, kuprio neūžaugos pavidale. Kai dėdami į duobę paskutinį kartą atsivožėm karstą pasižiūrėti, nabašninkas rodės toks mažutis mažutis, kaip vaikas, ir man netilpo makaulėje, kaip tokiame mažame kūne tilpo tokia didelė siela.

Dr. Jeronimo Ralio būta poeto visoje to žodžio prasmėje; ne tik sugebėta eiliuoti, bet ir jausta vidaus akstinas eiliuoti, poezijos srityje gyventi. Kaip tai atsitiko, nebepamenu. Atmenu tik nusipasakojimą, kad jį, dar gimnazistą, ligi tik pramokęs graikiškai, pavergęs Homeras, senoji klasikinė poezija. Jai palikęs ištikimas ir tada, kai klasikizmą metęs, ėmęsis gamtamokslio, medicinos, labai tolimos nuo poezijos, jai ištikimas paliko ir iki grabo lentos.

Laisvai ir dažnai skaitydamas Homerą, dalimis jį vertęs į lietuvių kalbą. Vienas galas suhegzametruotas patekęs į „Varpą". Tačiau kuris ten jo redaktorius, bene Bagdonas, jei ne Kudirka, piktai jį pajuokęs, jo hegzametravimą išniekinęs ir pataręs „poezijomis" visai nežaisti, nes jos jam nepasiseksią, geriau korespondencijas rašyti[10]. Ag ir metęs kuriam laikui savo Homerą. Tačiau į galą medicinos mokslų vėl sugrįžęs prie jo ir ėmęsis nuosekliai versti jo veikalus. „Odisėją" buvęs kone visą išvertęs ir pražudęs. Nenusimindamas, bet ir niekam nebesisakydamas, ėmęsis darbo iš pradžių ir pabaigęs. Taip tad, sakės, „Odisėją" buvęs triskart išvertęs ir tik trečiuoju kartu išmokęs, kaip teksią versti ketvirtą kartą.

Pažymėtina ir nuostabu. Benediktinų kantrybė ir meniškas sąžiniškumas kaip sąžiniškas buvo ir tikrojoje savo profesijo-

je. Gamtininkas turėjo būti pozityvistas, o jis tapo mistikas ir svajotojas. Gamtai lyg teskyrė kūną, o daug didesnę savęs dalį skyrė tam, kas romantiškai dabina gamtą – senovės poezijai. Ir kone keliaklupsčias tarnavo Mūzai, kaip gerieji tapytojai, sako, keliaklupsti piešę madonų šedevrus. Geras klasikos žinovas prof. Vl. Šilkarskis, dr. Ralį, poetą vertėją, deda kone lygiomis su rusų poetu vertėju Žukausku[11]. Man Ralio vertimo technika rodos aukštesnė už Žukausko techniką, nors kiti ir pajuokia tą mano profaniškumą. Kai man mieliau skaityti, tai ir geriau, kad ir ne taip subtelinga. Ralys – negi profesionalas poetas, specialiai to meno nebuvo studijavęs.

Mistikon siekus, tenka pripažinti, kad Dalmatijos Stridoniečio Jeronimo[12] dvasia stipriai paveikė jo bendravardį lietuvį Jeronimą Ralį. Ne veltui gi lietuviai mano, būk patrono vardas išauklėjąs tai, ką vaikas paveldįs iš krikšto tėvų. Tegu sau. Panašumas didelis. Dalmatietis Jeronimas, išsimokslinęs Romoje, Galijoje, Graikijoje, Palestinoje, atsiduria Sirijos tyruose, kur nekliudomas skęsta Šv. Rašte. Lotynų, graikų, hebrajų, chaldėjų kalbų žinovas, filosofas, teologas, gražbylys, atsidėjęs verčia į lotynų kalbą šventąsias knygas: Senąjį Testamentą iš hebrajų, Naująjį Testamentą iš graikų kalbos. Lietuvis inteligentas ir tarp žmonių randa nuošalius, kur pats vienas gyvena graikų gyvenimu ir jų gamtos vaizdavimą atpasakoja dabarties lietuviams. Abudu Jeronimai įsimylėję senovės literatūrą, abu pasiryžę įpiršti ją naujiesiems laikams ir naujajai tautinei kultūrai.

Aukštas asmeninis lyginamasis svoris, padarytieji žmonių labui darbai laidojimo dieną buvo teisingai įvertinti: jį į kapus nulydėjo didelės minios krikščionių ir, nujau, bene dar didesnės minios žydų. Gaila, kad visa tai buvo veikiai užmiršta ir kad ne pastangos dr. Jarašiaus ir giminės Jono Garalevičiaus, kauniečio, gal nebūtų susilaukta paminklo, nė dešimčiai metų praėjus.

Dabar jis stovės kapuose. Taip ir taikė inžinierius architektorius Netiksa. Deja, nei inž. V. Liandsbergis paminklo nesuprojektavo, nei Jonava lėšų bei geros vietos nedavė.

Paminklas vaizduoja didžiulį betoninį sarkofagą. Iš galo aukštas obeliskas. Jame iškaltas kryželis ir parašas. „Homero vertėjas daktaras Jeronimas Ralys", antrame gale puikiai stilizuoti akmeniniai spelčiai gražiam studento uniforma (kitokių portretų nė neliko) atvaizdui ant porceliano ir datos:

1876. IX. 28. – 1921. XII. 18[13].

Paminklas kilnus, Jonavos kapams didelė pagražene. O buvo manyta taip sustilizuoti, kad tiktų rinkoje. Jonavai, deja, ne kam kitam nuostolis, kad neskyrė tam savo geradariui, tai garsenybei tinkamos vietos, neprisidėjo aukomis: Jonava būtų taip pat pasipuošusi, kaip pasipuošė Daukanto paminklu Papilė.

Jonavos iškilmėse tad Jonavos miestas nedalyvavo: dalyvavo parapijos, turgaus dienos žmonės ir tolimi svečiai. Užtat Jonavos klebonas P. Vaitiekūnas[14] tokias pamaldas už a. a. Jeronimą surengė bažnyčioje, tokią procesiją į kapus su mokyklomis ir karo muzika, kokios turbūt nėra dar susilaukęs nė vienas Lietuvos didvyris.

P. S. Daugiau žiūrėk Vaižganto Raštų IV t. 228 p. ir „Odisėjos" 275 p.[15]

A. A. JONAS MAIRONIS-MAČIULIS

(Vaikams paskaita)[1]

Taip vadinos tik ką miręs didelis žmogus. Jis buvo didelis ne tik dėl to, kad buvo aukščiau už kitus pakeltas: buvo prelatas, buvo profesorius, labai mokytas, bet kad ir didžių darbų daug nudirbo.

Kunigas Maironis nudirbo dvejus didelius darbus. Dvidešimt trejus metus jis vedė Žemaičių kunigų seminariją Kaune[2]. Vadinas, auklėjo kunigais jaunus bernaičius. Jam teko pradėti auklėti juos lietuviškai.

Jūs, vaikai, nepatikėsite manim, kai pasakysiu, kad visame Kaune, net didžiojoje dalyje visos Lietuvos, visai nebuvo žymu lietuvių. Kaune ir kituose miestuose kalbėdavo rusiškai,

lenkiškai, žydiškai; jei norėjai išgirsti lietuviškai, turėjai važiuoti į kaimą. Bet ir kaimas buvo pradėjęs mišti; buvo pradėję rastis daug atėjūnų svetimtaučių; o ir tie patys kaimiečiai, svetur pabuvoję ir tėvynėje matydami, jog kas tik miestiškesnio, tai ne savaip bekalbant, imdavo ir patys, kaip mokėdami, švebelnioti svetimaip.

Atpratinimo darbas teko pradėti dirbti nuo poniškesnių, nuo mokytųjų, nuo kunigų, kad jie nebeniekintų savo gimtosios lietuviškos kalbos. Teko kunigų seminariją padaryti lietuviška mokykla. Seminarijos rektoriaus Maironies laikais ir pradėta mokytis visų dalykų lietuviškai ir lotyniškai, ir melstis lietuviškai; taip, kaip dar mažus mama išmokė. Krypo ir nukrypo: klebonijose kaimiečiai ėmė matyti dvasiškus savo vadus jau savus žmones, kaip iš kaimo, lietuviškai kalbančius. Tai ir patys įsidrąsino nebeniekinti savo motinų kalbelės.

Antras didysis didžio žmogaus Maironies darbas buvo, kad jis daug rašė ir vis tokių dalykų, kurie širdį graudina: poezijų, dainų, pjesių vaidinti, eilėmis nusakymų (epą). Viso to labo susidarė trys knygos. O skyrium: 132 lyrikos, 4 epai ir 5 dramos. Viso 141 gabalas ir gabaliukas. Pirma visi jie vaikščiojo po laikraščius, po knygas. Šimtai tūkstančių juos skaitė, viena bajorė lenkams juos vertė; tai ponia Stefanija Jablonskienė, tik ne lietuvių kalbos profesoriaus žmona, bet kita[3].

O ką Maironis įkalbinėjo klausytojams? Jis du dalyku tebrangino: Dievą ir Tėvynę. Prigiedojo giesmių Dievui ir Švenčiausiajai Mergelei Marijai; prigiedojo pačiam sau, dainiui, žmogaus meilei. O daugiausia prigiedojo savo Tėvynei Lietuvai. Savo gimtąją šalį Maironis labai mylėjo ir labai liūdėjo, kad ji buvo nelaisva, kad ją buvo užvaldę pirma lenkai, paskui rusai, dar vėliau vokiečiai. Seniau būta didžiavyrių, o dabar jų nebėr. Bet jų gali būti; jų atsiras, jei mokslus einantieji įsižiūrės, kaip seniau būta. Taip ir buvo. Jaunimas mokės, kaip seniau lietuvių gyventa, ir panoro vėl būti nepriklausomi ir tapo nepriklausomi.

Visa tai vadinasi tautinės lietuvių dvasios atgimimu, o Maironis vadinamas Atgimimo dainium.

Kaip jis nerimo ir buvo nuliūdęs, kai Lietuva buvo nelaisva, parodys bent ši mėgstama dainelė. Ji reikia išmokti atmintinai.

Miškas ūžia, verkia gaudžia,
Vėjas žalią medį laužo;
Nuliūdimas širdį spaudžia,
Lyg kad replėmis ją gniaužo.
Girios tamsios, jūs galingos,
Kur išnykote, plačiausios?
Dienos praeities garsingos,
Kur pradingote, brangiausios?
Miškas verkia didžiagirių:
Baisūs kirviai jas išskynė;
Verkia Lietuva didvyrių:
Jų neprikelia tėvynė.
Kas mums praeitį grąžintų,
Ir jos garsą ir jos galią?
Kas tuos kaulus atgaivintų,
Kur po žemėmis išbalę?

Liūdna, bet nusiminti nėra ko; tik reikia užtraukti naują giesmę ir –

Drąsiai, aukštai,
Pakils balsai:
Išauš kita gadynė!
Užgims darbai,
Prašvis laikai, –
Pakils jauna tėvynė!

Maironis daug kam atvėrė akis, kad matytų, kokia graži Lietuva, kokių gražių kalnų ir upių turi.

Graži tu mano, brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai;
Graži tu savo dangaus mėlyne!
Brangi tiek vargo, kančių prityrei.
Kaip puošnūs slėniai sraunios Dubysos
Miškais lyg rūta kalnai žaliuoja;
O po tuos kalnus sesutės visos
Graudžias malonias dainas ringuoja.
Ten susimąstęs tamsus Nevėžis
Kaip juosta juosia žaliąsias pievas;
Banguoja, vagą giliai išrėžęs;
Jo gilią mintį težino Dievas.

Maironis mokėjo ir papliekti, kas negeras saviškis, kas nedoras, Dievo ir tėvynės nemyli, kas ją parduoda ar išsižada, kas ištvirkauja, laiką ir turtą nenaudingai leidžia.

Maironis labai mylėjo Lietuvos sostinę Vilniaus miestą ir kitus šaukė jo neužmiršti.

Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
Ašara krenta graudi?
Gailiesi amžius didžius atminęs?
Praeitį brangią liūdi?
Žiūrėk, rytuose aušra jau teka,
Pabudę paukščiai pagiriais šneka;
Laikai juk mainos: slėgė pikti, –
Nušvis kiti
Lietuvai mūsų tėvynei.

Ir Vilnius sugrįš.

Aprašinėjo ir senus vietų padavimus (balades rašė): „Milžinų kapai", „Šatrijos kalnas", „Medvėgalio kalnas", „Dyvitis", „Užkeiktas Skapiškio varpas", „Ant Punios kalno", „Jūratė ir Kastytis", „Čičinskas". Kai kuriuos ir jūs jau esate skaitę arba pasiskaitykite.

Maironis gaivino tėvynę, bet vis prašė, kad ir Dievas padėtų ir laimintų.

Apsaugok, Aukščiausis, tą mylimą šalį,
Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!
Juk tėviška Tavo malonė daug gali!
Mes tavo per amžius suvargę vaikai.
Neapleisk, Aukščiausis, mūsų ir brangios tėvynės,
Maloningas ir galingas per visas gadynes.

Maironis yra parašęs dar dvi knygas: „Lietuvos istoriją" ir „Literatūros istoriją"[4]. Taip pat vieną mokytą knygą lotyniškai[5]. Kiek tiek ir palaidų straipsnių.

Dainius Jonas Maironis gimė 1862 m. spalių mėn. 21 d.[6], taigi baigė eiti 70 metų. Gimė Pasandravio dvare, Šiluvos parapijoje, o augo savo tėvų vienasėdyje Bernotuose, Betygalos parap., netoli nuo Dubysos upės.

Vaikučiai, sukalbėkite amžiną atilsį už tą, kurio raštais jūs džiaugiatės!

MAIRONIUI MIRUS

(Radio paskaita)[1]

> *Kuo atsilyginsiu Viešpačiui už visa, ką Jis man yra padaręs?*
> *Aš atsiteisiu Viešpačiui savo apžadus visos jo tautos akivaizdoje.*
> *Ps. 115, 12, 14.*

1932 m. birželio 28 d. Dievulis pasišaukė į savo teismą garsųjį Lietuvos atgimimo dainių Joną Maironį-Mačiulį. O mes jį balzamuotą pasidėsime į Bazilikos rūsį. Tik ką buvo vyresnysis metropolijos kapitulos prelatas-arkidiakonas, „ėmė išganymo taurę, šaukės Dievo vardo" (ib.)[2], buvo žibintų apšviečiamas, o štai jau jis tamsoje, paslėptas nuo saulės spindulių. Nejaugi ir nuo tautos akių? Argi mes savo dainių Maironį taip ir užmiršime kaip ir kitus mielus mūsų širdžiai žmones? Ne! Maironies mums neteks užmiršti – taip giliai jis mums įsiskverbė į atgijusią tautinę dvasią.

Žmonės, dairydamies sau talkininkų, kai užeina blogoji, dažnai neatsargiai prasitaria: „Jau gal ir pats Dievas mus užmiršo". Ar kurią tautą Dievas pamiršo, tenka apsidairyti. Jei kuriai siunčia savo „pranašų", tos yra nepamiršęs. Jis ir nieko nepamiršta. Pranašų siunčia bet kuriai tautai, kuriai tik skiriama žymus darbas nudirbti. Tai tie neramintojai, kurie tautą kelia ir varo priekin į bet kurią pažangą. Tautų kultūros pažanga taip pat neapsiėjo be skatintojų. Jie šaukė: „Kelkite, kelkite, kelkite"[3]. Ir tauta kratės snauduliu, dirbo tai, ką rodė jos „pranašai". Toks pranašas buvo Vincas Kudirka, toks ir Jonas Maironis.

Pranašo žymė – pasiuntinystė. Dievas duoda jam negesamą dvasią, liepsnojančią širdį ir liežuvį kaip geluonį. Šildyk, degink, net gelk, – visa daryk, kad tik tauta žengtų priekin, ten, kur jai skiriama. Lietuvių tautai – į tautinį apsisprendimą, į pilietinę laisvę, į politinę nepriklausomybę, į dorą ir šviesą.

Jonas Maironis gavo daug. Pirmiausia jis buvo pasiturįs, tad gavo mokslo, kiek norėjo, net paties aukštojo. Su tuo mokslu ir pavydėtinai tvirta sveikata jis gavo aukštas ir plačias dirvas

gyventi – jaunimą auklėti ir tą dirvą gyveno, tuos dirvonus kilojo lygiai 40 metų: 15 m. akademijoj ir 25 m. seminarijoje.

Jonas Mačiulis tiek daug buvo gavęs, kad iš tikrųjų pasibaisėjęs galėjo sušukti: „Kuo gi aš beatsilyginsiu Viešpačiui už visa, ką jis man yra suteikęs?" (ib.). Ir dar labiau būtų tekę jam pasibaisėti, jei savo misijos nebūtų atlikęs; siųstas nebūtų nuėjęs, lieptas – nepadaręs. Ačiū Ponui Dievui, taip nebuvo. Dievo pranašas Maironis galėjo sakyti: „Aš atsiteisiu Viešpačiui savo apžadus visos Jo tautos akivaizdoje".

Ir teisės ištikimai. O apžadus savo tautai „išganymo taure, Dievo vardu" ir kultūra Jonas Maironis anksti buvo padaręs, dar tebestudentaudamas Kijeve Šv. Vladimiro universitete[4]. Ir jau nebesiliovė teisęsis savo tautai Dievo akivaizdoje ar Dievui tautos akivaizdoje. Tebesimoko kunigų seminarijoj Kaune (1884–88), o jau rašo pilną tautos meilės, pagarbos ir vilties jos istoriją. Tebesimoko akademijoje Petrapilyje (1888–92), o jau griaudžia tautos atgijimo obalsiais ir drasko ant savo krūtinės rūbą, kad ne visi jį girdi.

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senovės laikų.
Gal poezijos naują pasemčiau šaltinį,
Tik ne tą šiandieninį,
Kurs ir dvasią, ir rūbą paskolintą gavo.
Oi, ne savo, ne savo!
Sudrebėtų kapai!.. Ne kapai didžiavyrių,
Užmigdytų tarp girių,
Tik užmirusios mūsų krūtinės be žado,
Be idėjos, be vado...

Šaukė praeitį dabartin: buvo žemaitis romantikas, ir išpranašavo ją sugrįžtant. Turėjome nuosavą valstybę ir vėl turime. Išpranašavo nuslenkančią naktį, atgimstančią viltį ir kurią rolę pavaidins mums mūsų praeities didvyris Vytautas karalius.

Jo garsūs darbai,
Kaip perkūno žaibai,
Aplėks mūsų nuskriaustą šalį,
Prižadins kaimietį

Ir rūmų pilietį, –
Pabus, kas pabusti dar gali!

Pranašavo ir Vilniaus vargus, ir jo būtinumą nepriklausomajai Lietuvai.

Nuo čia lig Dono, lig Maskvos
Skelbei tu vardą Lietuvos.
Buvai ir būsi mūsų, mūsų...
O, Vilniaus neužmiršk lietuvi!

Rašė poetines proklamacijas, kėlė jaunąją kartą į veiklą.

Petys gi į petį, na vyrai, kas gali,
Sustoję į darbą už mylimą šalį
Prikelkime Lietuvą mūsų!

Arba:

Gražu už tėvynę pavargti, kentėti;
Palaimintas darbas šalies prigimtos!
Laimingas, kurs pradedant aušrai tekėti
Su broliais į darbą kaip milžinas stos!

Visų Maironies raštų objektas tėra vienas: „Lietuva Tėvynė", yra pasakęs antras mūsų didvyris, taip pat jau a. a. prof. Kazys Būga[5].

O, tu vieną širdies raktą radai
Slapta savo skausmo galybe!..

Sakės pats poetas. Tautos kentėjimai atrakino poeto širdį, ir ji nebeužsivėrė, dažnai paties poezijos meno nenaudai. Maironis gydo tautą, sveikina, gina nuo blogybių. Kunigas, teologijos daktaras, profesorius, moralistas maitinasi ir kitus maitina pilietinėmis temomis; net ir poezijai jam tinka politinė ekonomija, ateizmas, visuomeninės srovės ir partijos. Visa, kas tik, jo nuomone, kenkia Tėvynei, jis bara, pajuokia, su visu kuo kovoja, polemizuoja, – vis tomis pat poezijos priemonėmis. Mokslu tarnauja poezijai, poezija – tėvynės sveikatai.

Iš to susidarė visa Maironies darbuotės programa: rodyti visiems tautinio atgimimo pavyzdžius, įtikinėti, jog Lietuva dar nėra negyvėlė ir atgimti dar gali, ieškoti jai vadų iš savųjų tarpo, įgraudinti, kad Lietuvoje nebebūtų tautos užsigynėlių.

Ugninė agitacija už Lietuvos atgaivinimą susyk sudarė Maironiui garbingą vietą gyvojoje lietuvių visuomenėje. Bet pranašo paskyrimas jau įvykdytas, jau visa padaryta taip, kaip to trokšta ir dar daugiau. Argi Maironiui lemta, kaip ir kitam eiliniam veikėjui, darbą padirbus, eiti po velėna ir nebekliudyti kitiems? Taip, pilietines savo temas jis atgyveno. Bet jį pergyveno ir ilgai bus nepamirštamos jo dainos. Jas rašyti Maironiui itin sekės. Muzikai joms mielai komponavo gaidas, o šviesioji jaunuomenė, jau antra jos karta, mielai jas tebegieda ir dar ilgai tebegiedos. Kas jūsų nėra dainavęs ar bent girdėjęs dainuojant:

Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka...
Eina garsas nuo pat Vilniaus...
Ramios, malonios vasaros naktys...
Graži tu, mano brangi tėvyne...
Sunku gyventi žmogui ant svieto...
Miškas ūžia, verkia, gaudžia...
Užmigo žemė...
Tupi šarka ant tvoros...

Ir daug kitų. Kas jų nemyli. Nebent svetimos mergelės, ne savosios, nes jų:

Akutės melsvos, rankos baltos,
Bet širdys jų kaip ledas šaltos.

Dainavo Strazdas, dainavo Vienažindys, dainavo Maironis. Ir nebėr jų. Nebėr jų gyvų. Gal dabartinė karta jų ir nebepasiges. Bet jų eilės jaunimui, šitie dainiai buvo gyvybės eleksyras. Maironies netekę jo eilės vyrai jaučias lyg nuo kažko atplyšę, anot P. Vaičiūno betariant. Dainių tegali įvertinti jo amžininkai; tie, kurie drauge su juo virpėjo tais pačiais susigraudinimais, kurie baime tirpo dėl tų pat nelaimių, kurių širdys salo tais pat laukimais. Dabar kiti žmonės, kiti reikalai, kitų tenka dairytis ir pranašų skatintojų.

Su a. a. Jonu Maironiu ir dar su vienu antru jo draugu užsivoš vienas mūsų kultūros laikotarpis, užvirs kad ir labai giliai jų išvaryta vaga. Užvirs gyvenimo dirvone, bet ne istorijoje.

Maironiai – poetai pranašai – paliks atmintyje: Ačiū Dievuliui, kad mums jų davė! Teduodie jų ir kitoms kartoms, net dar gausiau! Nepavydėsime.

P. S. Keletą žodžių taręs Lietuvos visuomenei bent per radio, jaučiuos išpildęs nabašniko, savo prieteliaus ir vienaminčio, pakartotą prašymą, kad, jam mirus, aš, jo biografas, pasakyčiau žodį[6].

MAIRONIES VAIZDAS APGRAIBOMIS

(Klierikams paskaita)

Per keliolika metų kas spalių 20-ta diena Kantų šv. Joną[1] skyrėme ypatingu garsaus mūsų dainiaus Jono Maironies-Mačiulio globėju. Meldėmės per mišias, vakare džiūgavome seminarijos salėje. Kiek čia gražių žodžių jam jūs, jauni tėveliai, prisakydavote! Kieką jis įkvėpė patiems sukurti gražių poezijos dalykėlių. Paskui diduomenė buvo priimama erdviuose jo paties salonuose. Būdavo linksma ir džiugu, kad ir mes savo tarpe jau turime garsų ir galingą vyrą, gyvenantį nuosavame istoriniame palociuje, ištesiantį vaišinti po kelias dešimtis svečių.

Šiemet bene paskutinį kartą Kauno Metropolijos kunigų seminarijoje atšvęsime vardines buvusiojo garsaus jos rektoriaus Maironies, ir tai jau apsigaubę gedulo šydu; rektoriaus-poeto nebėra gyvo...

Kaipgi tai atsitiko? Ag jūs dar atostogų išvažiuodami manėtės sugrįžę teberasią tuos pačius mūrus, tuos pačius žmones. Drauge su jumis kaimu atsikvėpti buvo pabėgęs ir jūsų rektorius; bet jau trečią dieną sugrįžo jis mirties patalan. Dulktelėjo momentas ir jo nebeliko: 1932 m. birželio 22 d. anksti rytą...[2]

Patuštėjo dvasiškojo daigyno darželis, nebeliko dvasios, kuri savimi pripildinėjo visus pašalius; nebeliko to, kurio sieloje buvo neramybės dvasios, ragintojos visur kurti, ką tik beveikiant. Kol jausmai tebevirė, tebekunkuliavo, kūrė dailias žodžio formas; kai jausmai ataušo, protas beliko, senasis, estetinis fonas, kūrė dailias statybos formas.

Prelatas Jonas Maironis-Mačiulis jums, kunigėliai, ir visam Kaunui paliko tokį architektoniškai dailų kampelį, kokio galėtų pavydėti bet kuris gražus miestas. Tik apsidairykite, kokia graži, kokia tiesiog kilni pažiūrėti dabartinė jūsų mokykla ir auklėtinamis. Tiesa, kad apačioje bevaikščiodami visa to nepastebite: visumai apimti reikia tolimesnio punkto, iš jėzuitų stogo ar iš Aleksoto aukštumos. Ir ne tik graži, bet ir sveika, ko duoda moderninės patogumų priemonės – centralinis vanduo, centralinė šilima. Mano laikais ir kai pats Maironis čia klierikavo, buvo mums skurdu, bent trečdalis auklėtinių džiova sunykdavo; maža bebuvo likę ir man iki kapo.

Didis Kauno statytojas prelatas Maironis žadėjos pristatysiąs už visą milijoną; deja, nebetesėjo; didžius jo sumanymus pabaigs vykinti jaunasis energingas jūsų rektorius[3]. Bet ir tai, ką jau M. paliko, bus amžinas jam pačiam paminklas, kaipo kultūros skiepytojas tiems, kurie paskui patys kultūrą gaus išnešioti po periferijas. Jūs čia per septynerius metus pamėgsite kultūros patogumus, pajusite jų būtinumą ir paskui nebeapsieisite nors be minimumo jų. Maironies pastangomis, skoniu ir žinojimu jūs čia apsikrėsite.

Be didžio statytojo, netekot jūs, auklėtiniai, savo rektoriaus Maironies asmeny nemažesnio tvarkdario. Tai jums gal ne tiek buvo žymu, o jo buvo palaikoma seminarijos raida. Nuo jūsų prokuratoriaus betariant, jūsų rektorius mėgdavęs apibėgti jūsų teritoriją ir tada, kada jūs jau miegojote, nenujausdami nė už ką atsakingi, ir pasergėdavęs mažiausią netvarką, neprigesusį žiburį ar ką. O kad matytume, kaip sutvarkyti laukai ir trobesiai seminarijos dvarelyje!

Koks gyvenimas, toks ir mirimas. Žiūrėkite, kaip laiku, dar 1930 V. D. metais, ir smulkiai, nieko nepamiršdamas, a. a. jūsų rektorius prelatas Maironis surašė visiems kunigams privalomą turėti testamentą. Kaip visa pramanyta, kur turi atsirasti bet kuris daiktas didžiulio, gausingo jo turto! Iš kur jam tiek gėrybės? Gal verslu, kuriomis spekuliacijomis įsigijo? Nieko panašu: tai ne poeto nuotaika. Visas Maironies turto sekretas, kad niekados neturėjo skolų, o eidamas aukštas tarnybas, gaudavo

ir algas aukštas; buvo taupus, tvarkingas, neblaškė, tai ir sudėjo. Ar taip sudėjo kapitalą, kaip sudeda šykšteivos? Ne. Už pinigus pirkos istorinį Pažaislio Patsų[4] palocių, perdirbo jį ir... dovanojo jums, vyreliai, klierikams naudotis, kad pigiau būtų mokslus eiti, mažesnėmis skolomis į gyvenimą įstoti. Susirinko ir paskui pinigų, tai už juos pastatė Aleksote namelius ir dovanojo Švietimo ministerijai, kad turėtų kur muziejėlį laikyti.

Gal tuo gimines nuskriaudė? Vargšų giminių Maironis neturėjo, visą jaunimą išauklėjo ir išmokslino, – tai jų dalis. Tą vieną seselę tretininkę Marcelę gausiai aprūpino, ale kad ir ji buvo mylimajam savo broliukui atidavus visą savo gyvenimą ir net nemažą kraitį. Abudu krovė iš viena ir valdė iš viena.

Dar didesnį dvasinį turtą Maironis poetas paliko ir tą taip pat sutvarkytą kaip ir piniginį. Maironies laiku pasiruošta lietuviškai numirti, vadinas, niekam nepadarant keblumų ir rūpesčių. Kai 1922 m. skaičiau Universitete apie Maironį jo 60 metų sukakčiai minėti, kai 1924 m. spausdinau jo monografiją[5], atmenu, kuo aš buvau apsivertęs. Mano knyga, be biografinės dalies, kuri lieka iki šiol ta viena, jau paseno, o kitaip būč nusakęs Maironies kūrybą, kad būč turėjęs galutinai suredaguotus ir 1926, 27 ir 30 m. išleistus penkius Maironies Raštų tomus.

Dabar imi tuos tomus į rankas ir vėl pajunti lyg įėjęs į atstatytąją Metropolijos seminariją – ir čia tvarkinga, darnu ir visa: čia lyrika, čia epas, čia drama, čia istorija, čia literatūra, 937 p. eiliavimų, 510 p. prozos. Dabar imkis bet kurį tomą ir rašykis pilną, išsemiančią studiją tos vienos knygos, niekuo nebeapsikraudamas. Ėmusis tektų parašyti penkerios ilgos studijos ar bent penkios geros paskaitos. Mes teturime pusvalandį ir gausime pasitenkinti apgraibomis, taip sakant, patyrę Maironį, jo asmenį ir jo bent lyrinį talentą.

Jonas Maironis sumaniai tegiedojo lyriškai, už tai buvo visų lyrikų lyrikas; jo dar neprašoko niekas ir tenka tikrai parausti atminus, kad keletas vėjavaikių vaikėzų andai parodė jam liežuvį. Maironies lyrikų knyga antgalviais nesuskirstyta; tačiau įsižiūrėjęs ir čia randi tą patį maironišką darnumą: viskas surūšiuota; dvejos eilės teneįtilpo niekur; būtent įžanginė

ir Roma. Šiaip jau Maironies lyrikų knygoje iš eilės eina: 11 apie poetą, 15 erotinių dainų, 11 religinių giesmių, 22 patriotinės, 22 elegijos, 11 pliekiamųjų, 13 vietų vaizdų, 7 sonetai, 8 baladės ir 6 vertimai iš Rigvedos. Viso 132 dalykai.

Septynioms dešimtims pragyventų metų to nebūtų daug; net ir pridėjus epo ir dramos tomus, tesusidaro trys. Kitiems eiliuoti apsigimusiems kūrinėliai yra gausingiau, literatūra iš jų paveldi daugiau. Taip jau mums skirta; mes ir iš kitų savo poetų po nedaug tesame gavę ir tai dėkui, kad mūsų poezijos dirva nedirvonuoja. Visi mūsų senieji poetai kartu su pačiu Maironiu nebuvo metrinės kalbos dirbėjai, tik išgiedotojai savojo jausmo; išgiedojo ir pasitenkino. Strazdas, sakysime, pagiedojo laukų artojams, paramino jiems širdeles, padėjo jiems bažnytėlėj himną pasiųsti į aukštybes; Baronas[6] pagiedojo šileliui, raudote išraudojo skausmą, to gamtos pagražinimo netekus; Vienuolis verkte apverkė neįvykusią meilę. Davė jie kiek ir kitų mažmožių, bet jie nebecharakteringi.

Maironis – mūsų lyrikas specialistas. Bet lyrika šakota, tai gal Maironis buvo į kurią rūšį ypatingai įklimpęs? Paminėtieji Maironies praktikuotų rūšių skaičiai matematiškai mums įrodo, kad Maironio proporcingai visose rūšyse dirbta maža persvara elegijų ir patriotinių.

Buvo nusistovėję Maironį vadinti tautos pakirdinimo ar net atgimimo dainium; ne be pagrindo. Bet jis taip pat smarkus romansinis dainius, labai tyro pamaldumo giesmininkas, labai smarkus visuomenės jeibių rodytojas ir skaudus jų pajuokėjas; jis geriausia aprašė Keturių Kantonų ežerą, geriausia suminėjo Palangos jūrą ir Drūkšės ežerą; Maironies sonetams lygių dar nėra niekas parašęs, nei Gustaitis, nei Putinas; jie puikiai skamba ir į lenkų kalbą išversti. Maironis yra davęs įrodymų, kad tesėjo šedevriškai kurt bet kurioje lyrikos rūšyje, neužvaldytas vienos kurios aistros ar tendencijos. Jis toli gražu ne erotomanas, kaip jį jo priešai Romai atestavo[7], o jis atsikirto eilėmis ir dar nepaskelbta eksplikacija; erotinių jo eilučių tėra 15 iš 132, vos 20 %. Švelnieji jausmai Maironies nelaikė pavergę, nors ir smarkiai veikė ir neramino. Be to, jis sugebėjo melstis,

sielojos visais tėvynės vargais, džiaugės jos gamta ir pats ją romantiškai dabino (baladėmis), pats gėrėjos meniškumu ir įvairumu savo eilėdaros. Prieš mūsų akis stovi toli gražu nevientisas poetas; Maironis tiek Dievo tarnas, tiek Mūzų tarnas, tiek Tėvynės tarnas.

Aš paklausiu jus, vyreliai, ar jūs esate aptikę visoje mūsų dvasinėje literatūroje kitą tokią sklandžią, tiek gilaus tikėjimo ir nuolankumo maldą kaip ši Maironies malda iš kūrinio „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka"?

Apsaugok, Aukščiausis, tą mylimą šalį,
Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!
Juk tėviška Tavo malonė daug gali!
Mes Tavo per amžius suvargę vaikai.
Neapleisk, Aukščiausis, mūsų ir brangios tėvynės,
Maloningas ir galingas per visas gadynes!

Tėvynės gražumo pagrindan Maironis deda meilės ir maldos galybe, senųjų amžių gyva tikyba degančias bažnyčias:

Kai ten prieš sumą visi sutarę
Griaudžiai užtraukia „Pulkim ant kelių",
Jausmai bedievio vėl atsidarę
Tikėti mokos nuo tų vaikelių.

Maironis – religiantas. Ką gi bus davęs tėvynei? Mūsų poetas šiaip apsibūdino ir, nujau, ar tik ne teisingiausia:

Ne pranašas, aš ne kovot,
Aš ne žmonių mokint, –
Aš Dievo įkvėptas giedot,
Su lyra giesmes pint.

Ak, ir mes jį gerai pažinome, kad Maironis joks kovotojas. Į dabarties krypčių kivirčus nesikišo, bet kurios jų ideologijos nedavė ir nepalaikė. Net ir prieškariniais laikais, dar prieš spaudą sugrąžinant, kai maskoliai mus smaugte smaugė, kai savo „okrainoms"[8] nenorėjo pripažinti jokių kultūrinių, net žmoniškų teisių; kai pats poetas duste duso tuose varžtuose, sunkiai galėdamas pareikšti draudžiamosios savo kūrybos originalumą, ir tada „Maculevičius" su aukštąja rusų valdininkija buvo kuo geriausiuose santykiuose; buvo Svetimųjų tikėjimų depar-

tamento direktorių favorizuojamas ir išleidžiant iš Petrapilio aprūpintas pensija. Lenkai ir iš to buvo jam nukalę priekaištą, nors jis išimties nesudarė. Maironiui kas kita buvo žmonės, kas kita idėjos, tiesios ir klaidžios. Jis operuodavo vaizduotės, šmėklų srity. Bet kai jo įtakoje formavosi sielos, tai formavosi ir karžygiai į realią kovą. Kai imu pavyzdžiui savo santykį su Maironiu poetu, tai matau jį mane stumiant tėvynę mylėti, dėl jos vargti, o save jo klausant. Žmogus ne paukštis; kai gieda, ne vien tuščią balsą leidžia, bet ir turinį, obalsius, ir šie virsta ginklais. Negi patys pranašai kovojo – spyriojos, stumdės, bet jų įkvėptieji atrėmėjai Dievo ir žmoniškumo priešų. Poetas pranašas tik išdainuoja reikalą kovoti ir už tai vadinas aktingu. Padainavo gi Maironis „Sapnų be kančios ir ramumo saldaus", kur pasisakė „tik atilsio vieno, kaip maro, bijąs". O kiek gyvumo Maironis įliejo jaunimui! Juk visas jaunimas tebėra sumaironintas, nesubolševikintas, nesudekadentintas, nors nesustabdytas pažangoje. Pavyzdžiui, kai reikėjo Lietuvai sugrąžinti lietuviškas veidas, Kunigų akademijos vicerektorius Maironis nesvyravo šūktelėti:

Griaukime amžiais užverstą sieną,
Norint gailėtųs jos beprotys!!

Pagaliau kiek apie Maironį – Mūzų tarną. Atmename jį nebuvus oratorių; buvus mikną ir klausos daltonistą; jis vienodai deklamuodavo bet kurį savo metrą ir savo paties eilėmis nepadarydavo gilesnio įspūdžio.

Dar jis nebuvo fabulų rezgėjas: jo epų ir dramų siužetai visai nekomplikuoti, nekūrybiški. O betgi Maironis buvo aukštas kalbos menininkas. Pirmiausia jis atskirą dalyką labai gražiai vaizduodavosi, paskui jį labai gražiai pynė trumpa mistriška forma. Maironis kartais perdėm kalbėjo vienais aforizmais arba keliais posmais duodavo ištisą kuo taisyklingiausiai sumegztą poemėlę. Pavyzdžiui, „Eina garsas Prūsų žemės", pilna giliausio liūdnumo.

Maironis yra davęs kūrinių amžinai, pateksiančių mūsų literatūroje, per ilga įsiskverbiančių ir į kitas, ne tik į lenkų St. Jablonskienės, Gabriel Pomian-Biesiekierskio[9] vertimais. Iš tų bus

turiningiausia, poetingiausia, maldingiausia „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka", sukomponuota giesmei talentingiausio mūsų muziko Česlovo Sasnausko[10] ir užvaldžiusi visą kultūrinę jaunimo sielą. Lietuva graži ne kuriais nepaprastumais, tik lietuviška šneka, jos dainomis, žalia rūta, gegute, o miela tuo, kad mūsų prakaitu laistyta, mūsų krauju ginta su vadu Vytautu; ar pavasario diena ar rudens rugiena, ar saulė šviečia ar orai aptemę, vis tiek miela.

Nepaprasto mistiškumo „Oi, neverk, motušėle". Vienam kritus už tėvynę, daugiau sūnų lieka; bet kas pačią tėvynę prarado, antros nebeišmels apgailėjęs.

„Kas tas paslaptis suprastų" tenka bet kam atmintinai mokėti, suprasti ir gėrėtis kartojant.

Atsiras sumaningų, kurie Maironies lyrikai pašvęs storą knygą: Maironies siela gili, lyg be dugno ir norai buvo bekraščiai.

O, kad oro plačiau kiek pasemt krūtine!
Kiek ten jausmo gilaus, nepradėtų jėgų!

O tuo tarpu bet kas paklausykime šio mūsų vado, jau iš už grabo mus kviečiančio:

Eime dirbti ir vargti dėl bendrosios naudos,
Kaip kas moka, numano ir gali...
Užgiedokime, vyrai, sau dainas linksmas!
Kaip vyrai keliaukim toliau!.. –

nors jo netekę.

MAIRONIS–STATYTOJAS[1]

Dideli poeto Maironies salonai savuose rūmuose, buvusiame Pacų palociuje, Muziejaus g. 5, matydavo po kelias dešimtis svečių, kunigų ir pasauliečių, ponų ir ponių. Gražiąją vietą imdavo ten mūsų arkivyskupas metropolitas, Popiežiaus nuncijus arkivyskupas Bartaloni[2] ir jo padėjėjai. Vakarienės būdavo gausios – gausu ir gerų gėrimų, ypač pabaigoje, prie kavos.

Šeimininkas būdavo itin malonus, svetingas; pats eidavo aplink stalą, pats ragindavo vaišintis. Jis džiaugdavos svečiais kaip niekas kitas. Žymią dalį sudarydavo jo sesers Lipčiuvienės vaikai, jau su savomis šeimomis. Ne dažnai, bet vieną kitą kartą per metus, neaplenkiant nė vienų vardinių, per šv. Joną Kantiškį spalių 20 d. Mėgo ir pats pavalgyti ir paragauti.

Maironies salonai gražūs; ne tiek turtingi stilingais baldais, kiek gausiai dekoruoti vertingais dailininkų paveikslais, originaliais ir brangiai kopijuotais. Tarp paveikslų daug jo paties portretų ir bareljefų. Gangreit visi mūsų dailininkai yra Maironį portretavę, jo paties įsakymu, gerai užmokami. Yra ir šiaip jau brangių paminklinių daiktų, senų laikrodžių. Tik biblioteka menkoka – knygų Maironis nerinko nei iš savo specialybės mokslo, nei iš meno srities, o abi jam buvo tokios artimos.

Būtų klydęs, tačiau kurs pašalietis, jei patyręs tokio perteklius, tokios prabangos, būtų pamanęs mūsų poetų karalių esant išlaidų. Iki tam buvo toli gražu: nabašninkas kun. Jonas buvo labai taupus ar net šykštus. Jis labai nemėgo (o kas gi tai mėgsta?) kaišiojimo galvų į jo butą su visokiomis rinkliavomis ir dažnai juos šiurkščiai pavarydavo. Taip pavarė ir gailestingąsias seseles, ir jos, rodos, ruošės sabotuoti Maironį ligonį. Atmenu, buvo kūmas Stasio Šimkaus[3] berniukui, o aš krikštijau. Honoraro man padėjo 5-litį sidabrinį; tiek, kiek biednuomenė moka. Aš pasižadėjau tą auką jo vardu įrašyti. Neatsakė nieko.

Neolithuanams studentams išdėjo 1000 ir ateitininkams studentams[4] 1000; o buvo labai pasipiktinęs, kai, reikalui ištikus, tie patys ateitininkai paprašė aukotojus, kad pridėtų dar po 10 %. Kiti davė po 400, aš 1000 ir dar prašo – šimto.

Visų tų niekų būtų buvę galima ir neminėti, kad jie nebūtų tokie charakteringi. Tai ne niekai, bet stipraus būdo reiškiniai. Su niekais neprasidėk, o kam geram negailėk.

Neišlaidus Maironis dar Petrapilyje susitaupė pinigų, pirkos Kaune apleistą Pacų rūmą ir visą jį restauravo moderniškai. Paskui į tuos savo rūmus sukaupė katalikų organizacijas, galop visą didelį namą su dideliu sodu dovanojo Kunigų seminarijai, dvigubai padidindamas jos teritoriją. Tai bent dovana!

Muravjovas[5], sugrūsdamas klierikus į mažutį kiemelį, į senus vienuolyno rūmus, buvo didesnis budelis neg kardindamas revoliucionierius. Ankšta gyventi, trošku, – gyva liga, ir klierikai nyko džiovomis. Rekreacijoms nebuvo vietos. Prokuratorius profesorius (dabar prelatas) P. Januševičius[6] atpirko keletą trobesių, dievai žino, kuria teise atsiradusių vienuolyno žemėje, ir kiemelį padidino dvigubai. Bet senieji namai paliko tie patys.

Maironiui tai žeidė akį nuo pat pradžios; jis nerimo laikydamas uždarą mokslo įstaigą tokioje nekultūringoje menkybėje, susargindamas mokslo ieškantį jaunimą. Ir ėmė taupyti. Bet karo metu daugiau reikėjo žiūrėti duonos; po karo yra tekę paleisti auklėtinius namo, nes nebuvo kuo išmaitinti. O kai ėmė Lietuvoje gerėti, rektorius Maironis vėl ėmė taupyti. Įkalbamas, kad toks didelis ponas, kelių įstaigų viršininkas, turėtų savo automobilį, griežtai atkirsdavo: „O ką žmonės pasakys? Neturtė įstaiga turi taupyti: yra per daug spragų užtaisinėti". Ir taupė. Sekė, kad rūmuose kur žiburys be reikalo nedegtų. Ir sutaupė.

Pirmiausia perdirbo sugriuvusią lūšną Muziejaus g. 7 nr. Iš jos padarė tris butus, duodančius pelno. Paskui ėmė ruošti restauraciją vadinamųjų pirmųjų rūmų (1926 m.). Atstatė du aukštu ant dviejų esamų, įtaisė centralinį šildymą už 74 000, įvedė vandenį patogumams už 20 000. Viso tai fabrikai išdėjo apie 300 000. Iš iždo gavo pašalpos 50 000, ir visi stebėjos, kaip ištesėjo su tokia maža suma, kai kitur tokie pat darbai dvigubai brangiau atsieiną. Dirbta gaspadoriškai, darbus vedant sumaniam prokuratoriui kun. J. Petrošiui[7]. Tad gera dalis nuopelno jam tenka priskirti.

Seminarija turėjo folvarką Tryškių par. Jį sumainė su mūsų vyriausybe ant Šakių, 5 kil. už Neries. Ten Maironis–Petrošius viską iš nauja išstatė ir ėmė gauti iš ten savo darbams darbininkų ir arklių. 1929–31 m. padirbtas dar didesnis statybos darbas. Nugriauta tretieji rūmai, o antriesiems antstatyta du aukštu. Dar ir fligelis keturiais aukštais bendrabučiams. Gauta grandiozinis stilingas pastatas, atsiėjęs daugiau kaip 400 000, o pašalpos iš vyriausybės tegauta 39 000. Užtat folvarko arkliai pa-

dirbę čia už 20 000. Dar Jo Ex. Metropolitas paaukojo 40 000. Ir medžiagos gauta iš vyriausybės papiginta kaina.

Šitame korpuse telpa ne tik bendrabučiai, bet naujai įrengta per du aukštu biblioteka ant puikių lentynų ir pati didžioji, talpesnė už ateitininkų, salė susirinkimams. Dabar auklėtiniai turi visus kultūrinius patogumus ir skųstis ant nehigieniškumo nebegali. Jei žinotų, kuriomis sąlygomis mes ten pat mokėmės, kas dieną poterėlį kalbėtų už a. a. taupų buvusi savo rektorių Maironį. Dabar jam teatsilyginta Šakių palivarką praminus – Maironiškiu.

Ir to negana. Maironis užsibrėžė pastatyti tretį korpusą nuo varpinės, nugriovus du pristatytu prie Šv. Trejybės b. trobesėliu. Apačioje tarnams ir parliatorium[8] (lankytojams priimti), antrame aukšte – rektoratui, o trečiame bažnytiniam archyvui ar tikriau – bažnytiniam muziejui, tąsai to, kurs dabar rengiamas buvusiojoje bibliotekoje Šv. Trejybės klebonijos rūmuose. Į čia įeiti bus pro geležinius vartus, pro galą Šv. Trejybės bažnyčios.

Tai nelabai tinkamoje vietoje, bet būtų davę daug reikiamų patalpų. Šituo savo planu a. a. prelatas Jonas buvo tiek susisielojęs, kad net po paskutinės operacijos, skausmuose, vos gyvas, savo prokuratorių, tokį pat pramuštgalvį statytoją kun. J. Petrošių graudino, kad jau šiemet ruoštų medžiagą ir pavasarį pradėtų statyti.

Statyti Maironiui buvo lyg koks prieprotis. Skųsdavos, kad nė vienų metų jis neturėjęs gryno oro: vis uždulkinta kalkėmis ir žemėmis. Neva pyko ir kreitėjo, o iš tikrųjų ir Palangoje atostogaudamas ilgėjos tos dulkynės; naujai atvykusių teiraudavos, kiek jau padirbta ir nerimo tai pamatyti savo akimis.

Statymu Maironis gėrėjos ir mieste. Antai vieną kartą sutinku jį ankstokai begrįžtantį iš atostogų. Paklausus, kuriam galui, atsakė rimtai susirūpinęs: „Palikau pradėtus kloti senmiesčio trotuarus, tai rūpi pasekti, ar jau daug nudirbta".

Dar 1930 m. surašytame testamente a. a. Maironis Švietimo ministerijos ir Metropolito žinion atidavė savo statomus namus ir plecių Aleksote, priešpriešais Fizikos-chemijos institutą. Tą dviejų aukštų namą jis skyrė Maironio vardu muziejėliui, kur

turėtų būti sugabenti visi jo palaikai iš dabartinių namų Muziejaus g. 5. Ištesėjo. Namas pabaigtas. Bereikia muziejiškai jis įtaisyti.

Kaune juokais yra „statytoju" pravardžiuojamas vienas nevykęs statytojas, nors šiaip jau šaunus veikėjas. O prelatą Joną Maironį tenka visai rimtai vadinti – Kauno atstatytoju, kai suskaitome, jog visa ko jis yra pristatęs beveik už visą milijoną litų. Pagaliau ir visą savo turtą pavedęs katalikų įstaigoms, bažnyčioms, draugovėms.

Didesnio aukotojo visuomenės reikalams visoje Lietuvoje nerasi. Kūrė dvasiškai ir materiališkai, ir tai turės būti gražiai pažymėta tarp kitų daugeriopų a. a. Maironies nuopelnų. Dėl to ir pasistengiau tai ypatingai pažymėti atskiru straipsniu.

MAIRONIS IR VILNIUS

Šitai ir Vilnius ant kalvos,
Graži sostinė Lietuvos,
Apjuostas Nerio, globoj girių;
Iš kur dar Algirdas didus
Net chanus baudė ir gudus,
Iš kur išėjo tiek didvyrių!
Kiek atminimų, kiek minčių,
Kiek čia užburta paslapčių!
Čia steigia sostą Gediminas;
Čia didžio Vytauto dvasia
Lig šiol nuo Panerių nakčia
Ant žirgo raiteliu vaidinas.
O, sveikas! Garso spinduliais
Taip mums brangus! iš čia keliais
Prabočiai ėjo ginti Prūsų;
Nuo čia lig Dono, lig Maskvos
Skelbei tu vardą Lietuvos...
Buvai ir būsi mūsų, mūsų!
Sostine prosenių garsi,
Šiandieną priversta esi
Užmiršus praeitį vergauti.
Su lenkais dėjais širdimi,

O jie tau priešai svetimi,
Nor širdį Lietuvai išrauti.
    Kaip sielai amžinas dangus,
Kiekvienas žingsnis čia brangus.
Bet jo skundais neatsiimsi:
Tik darbo prakaitu karčiu,
Tik kova ir keliu stačiu,
Tiktai kad pats dvasia atgimsi.
    Arelio dvigalvio naguos!
Iš miego keldamas varguos,
O, Vilniaus neužmiršk, lietuvi!
Čia ne tiktai kad praeitis,
Čia tavo irgi ateitis!
Čia kova vedama už būvį! (II, 203–4[1])

Jei didysis mūsų poetas Jonas Maironis-Mačiulis nieko daugiau nebūtų parašęs kaip tik šitas eilutes, jau jis būtų laimėjęs gražų vardą. Visą gero vaiko širdį čia poetas išliejo grakščiomis įkvėptomis eilutėmis.

Bet Maironis parašė dar „Vilnius prieš aušrą" (I, 127). Čia poetas giliai sužeistas. „Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai, kuriuos skleidei Lietuvai mūsų tėvynei?" Vilniaus istorijos, Vilniaus kultūros spinduliai liovės mums švietę – naktis Vilnių apsupo. Ar galutinai? Ar verkti? Kur ne! Tik nenusiminti. „Žiūrėk, rytuose aušra jau teka... Laikai juk mainos: slėgė pikti, nušvis kiti, Lietuvai mūsų tėvynei".

Ir trečias. Jas paveda –

„Želigovskiui[2] Vilnių pagrobus" (I, 69). Dainius sušunka: „Gana lietuviškos kantrybės! Ginkluota kelkis, Lietuva!" Čia visos Lietuvos pyktis išsiliejo ant lenkų, kuriems tiek aukų paklota ir galop lietuvių širdies pareikalauta. To jau per daug!

Šias trejas Maironies eilutes privalo mokėti atmintinai bet kuris susipratęs lietuvis ir nuolat jas kartoti bet kuriame savo susirinkime kaipo tautinį ir valstybinį savo „Credo" – tikiu, kad Vilnių atgausime!

Maironis inteligentas tebeatmena, kaip iki pat Did. karo ir per karą Vilniuje virte virė lietuviškoji kultūra. „Kaip lietuvių darželi auga lelijos... taip mūsų draugijos auga Vilniuje naujos kasdieną ir žydžia" (II, 102). Ten visi susipratę lietuviai.

Skaityk Maironies epą (II t., 118, 204–9, 270[3]): į Vilnių ir iš Vilniaus plaukė jie visais reikalais. Iš Vilniaus ir pirmiau ėjo revoliucinis išsilaisvinimo judėjimas, Gelgudo žygis (II, 134). Vilnius – kraštinė Lietuvos gairė. „Kur, nuo Vilniaus lig Kuršo ir Prūsų, pranokėjų ir prosenių mūsų ilsis brangūs kapuos pelenai" (II, 156). Dabar mes laisvi? „Bet ar vargai dabar išseks? Jų ir tada mums dar užteks, kai Vilniuj plevėsuos jau Vytis". Vis tiek paskutinį žodį Lietuvos šalis tars iš Vilniaus.

Bet „sursum corda"! Ta šalis,
Kuri kaip milžinų pilis
Tiek audrų amžiais iškentėjo,
Ne tiek pečiais dar išlaikys!
Dar savo žodį pasakys,
Jai skirtą amžino Kūrėjo. (II, 295–6)

Taip lygiai kaip Vytauto-Jogailos laikais tardavo (III. Kęstučio mirtis), kaip pančiams nuo valstiečio nukritus, laisvei prašvitus, čia drąsiau prakalbėjo į Vilnių susirinkę Lietuvos vaikai[4]. Iš čia paplito nebeslepiama, nebedraudžiama literatūra. II. Iš čia prasidėjo politinis lietuvių gyvenimas, ėmus jiems iš čia dalyvauti rinkimuose į Valstybės dūmą[5].

Lietuviai ir Maironis, pasiilgę saulės dienų, bunda, kelias, džiaugias veidu viešu –

„Atgimimo tau giesmę nešu", „Giesmę ištvermės ir vilties po sunkios vakarykščios nakties".

Nejaugi visam atgimimui tiek reikalingi esame Vilniaus? Taip. Maironis – poetas romantikas. Jis puse savo esmės skęsta tradicijoje, o praeities tradicija kone visa kaupiasi Vilniuje ir Vilnijoje; ten, kur buvo didieji Lietuvos kunigaikščiai, kur jie su priešininkais kovėsi su kardu rankose ar su diplomato plunksna. Lietuvos valstybei atgaivinti Maironiui, o ir mums visiems, reikėjo praeities; tos būtent, kur lietuviai rodės savu veidu, kur jie veikė savo išmanymu ir ganėtinai įrodė savo sugebėjimą būti nepriklausomais net su labai didele valstybe, nuo jūrių iki jūrių. Dabartis reikalinga praeities tradicijų. Štai kiek jų pasiilgęs poetas.

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų.
Gal poezijos naują pasemčiau šaltinį,
Tik ne tą šiandieninį,
Kurs ir rūbą, ir dvasią paskolintą gavo,
Oi, ne savo, ne savo!..
Sudrebėtų kapai!.. Ne kapai didžiavyrių,
Užmigdyti tarp girių,
Tik užmirusios mūsų krūtinės be žado,
Be idėjos, be vado.
Gal suprastų tada, ką jiems Nemunas šneka,
Kai nakčia mėnuo teka;
Ko tos tamsiosios girios griaudingai vaitoja,
Apie ką jos dūmoja?

Kas gi daugiau, jei ne romantiškoji poezija, begali lietuviui duoti senąjį rūbą, savąjį, ne skolintąjį, išmokyti jį tėvynę pamilti?

Atsibus tėvynės sūnūs –
Didžią praeitį atminę.

Štai kam Vilnius mums reikalingas. Materialistai kitaip savo progresą grindžia.

Per Vilnių ir iš Vilniaus kalba į mus Dievo galybė. Ten visų nuskriaustųjų ir našlaičių užtarytoja stebuklais garsėjanti Dievo Motina Aušros Vartuose. Į ją atgimimo poetas pirmiausia kreipiasi dangaus pagalbos:

Į Vilniaus brangią mums šventovę
Taip trokštam pulti Tau po kojų;
Bet svetimi ten įsibrovę
Lankyt Tave kelius pastojo.
Užtark pas Tėvą visagalį
Kad mums grąžintų Vilniaus šalį!
Juk Vilnius – mūsų Gedimino,
Juk ten Kazimieras Globėjas!
Šventos Kalvarijos kalnyno
Kas aplankyt nesižadėjo
Mes verkiam Vilnių prisiminę,
Grąžinki mums tėvų sostinę.

Per amžius Vilniuj stebuklingai
Globojai mūsų tėvus, gynei,
Būk ir vaikams jų maloninga –
Sostinę sugrąžink tėvynei!
Užtark, užtark pas Visagalį,
Kad Jis grąžintų mūsų dalį! (I, 44)

Yra ir jos variantas.

Pasiilgę Tavęs, Lietuvos motinėle,
Kuri Vilnių stebuklais gini Aušros Vartų,
Štai nuliūdę maldaujame rankas iškėlę,
O, išgirsk, išgirsk mus užtarus tiek kartų
Nuramink mūsų sopančią, skaudžią krūtinę,
Sugrąžink mūsų bočių, tėvelių sostinę! (I, 45)

Maironis maldingas. Jis iš viso be Dievo padėjimo nesiima gaivinti tėvynę. Jo maldos žodžiai gali būti pavyzdys bet kuria kalba kalbamai maldai.

Apsaugok, Aukščiausis, tą mylimą šalį,
Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!..
Neapleisk, Aukščiausis, mūsų ir brangios tėvynės,
Maloningas ir galingas per visas gadynes! (I, 61)

Ir atlyginimą už paklotas už tėvynę galvas Maironis rodo paties Dievo laurais vainikuojamas jų galvas ir Jo priglaudžiamą dvasią. (I, 63)

Štai dar vienas maldingas posmas:

Kur senas miestas Gedimino,
Kur eina Nemunas platus,
Kur mūsų Vytį priešai žino, –
Kas drįs užpulti tuos kraštus?
Palaimink, Viešpatie galingas,
Atremti audras pragaištingas! (I, 67)

O tokių posmų pirmame Maironies raštų tome – lyrikoje gausu.

Maironis buvo visas sutapęs su Vilnium, nes jis buvo lietuviškosios sielos styga, pirmoji suvirpanti, ligi tik kas tą sielą užgauna.

VILNIUS (PRIEŠ AUŠRĄ)

Antai pažvelk! Tai Vilniaus rūmais
Dunkso tarp kalnų plačiai!
Naktis jį rūbais tamsiais kaip dūmais
Dengia! Jis miega giliai!
Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?
Kame galybė ir pranokėjai?
Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai,
Kuriuos skleidei
Lietuvai, mūsų tėvynei?
Negreit su saule išauš dar rytas!
Miega aplinkui naktis.
Tik kartais mėnuo, bailiai išvytas,
Iš debesų tenušvis...
Norėtum brangią išvysti pilį,
Kur garsūs amžiai užmigę tyli,
Kai Vilnius buvo mums kaip akis,
Kai švietė jis
Lietuvai, mūsų tėvynei.
Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
Ašara krinta griaudi?
Gailiesi amžius didžius atminęs?
Praeitį brangią liūdi?
Žiūrėk, rytuose aušra jau teka,
Pabudę paukščiai pagiriais šneka;
Laikai juk mainos: slėgė pikti, –
Nušvis kiti
Lietuvai, mūsų tėvynei.

ŽELIGOVSKIUI VILNIŲ PAGROBUS

Pavojuj motina – tėvynė;
Ateina audra iš pietų!
Tai lenkas, išgama tautų,
Mums neša pančius ir žudynę,
Dvarų ieškodams prarastų.
Dar vakar svetimoj vergijoj
Prieš caro klaupės dievukus,
Prancūzo nūn globoj puikus
Mums švaisto gautu kalaviju
Ir mūsų degina laukus.
Gana po priedanga brolystės
Mums čiulpė syvus pasalais!

Kultūros savo skarmalais
Mums plėšė kalbą dėl lenkystės
Ir smaugė savo verpalais.
Dabar šalin numetę kaukę,
Ginkluotus siunčia plėšikus
Ir taško mums kraujais laukus,
O po Europą visgi šaukia,
Kad tai ne jų būrys smarkus.
Gana lietuviškos kantrybės!
Ginkluota kelkis, Lietuva!
Dienelė laukia nelengva,
Bet gelbės dangiškos galybės,
Ir paskutinė bus kova!
Petys į petį už tėvynę!
Nuo Palangos lig Varėnos,
Sulaukę puotos kruvinos,
Kaip mūsų proseniai ją gynė
Taip ginsme sūnūs šios dienos! (I, 69)

KELETAS MAIRONIES BŪDO BRUOŽŲ

Vienas a. a. kun. Jono Maironies mokinys labai švarios sielos patriotas a. a. Pranas Turauskas[1] paliko minėtiną liudijimą, kokie buvo santykiai tarp seminarijos auklėtinių ir jauno jų profesoriaus Maironies 1894 m.

„Maironį-Mačiulį mylėjome lyg vyresnįjį brolį. Jis iš tiesų klierikams draugu būti steigėjos ir buvo. Jo išpažintuvė visados apgulta. Vyresnieji klierikai įvairiausiais reikalais kreipėsi į jį. Girdavo jį kaipo teologijos profesorių... Į Maironį aukštesniųjų kursų draugai žiūrėjo kaip į Jauniaus tradicijų gaivintoją, privalantį mumyse gaivinti sveikąjį patriotizmą".

Seminarijos klierikai net mezgė nepertraukiamą savo simpatikų grandinę: vysk. Motiejus – vysk. Gasparas – prof. Jaunius – prof. Maironis – prof. Šimaitis[2]. Kas per karą pailgino šią grandinę ir kas dabar, pokariniu laiku, nebežinau. Nebegirdėti. O Maironis jautė, kurią vietą savo tarpe skiria jam jo

broliai lietuviai ir pats jų ilgėjos. 15 metų paties gražiojo amžiaus profesoriavo Petrapilio Akademijoje ir vis jam rodės jo darbas, tariant, didelis ir skiriamas visuotinosios Bažnyčios naudai, vis dėlto yra ne daugiau kaip lesinimas svetimų paukščių. Taip Maironis man prisipažindavo.

Tad laukė tik sueinant pusei pensiono laikui (15 m.), kada jis turės teisės gauti 100 rub. mėnesiui pensijos, nes seminarijos rektoriaus algos tebuvo 630 rub. metams, kai Akademijoje už profesoriavimą ir inspektoriavimą gaudavo 2400 rub. ir ten galėjo būti aukštų aspiracijų.

Lenkų kunigų intrigomis tos aspiracijos neįvyko; gal ir gerai, nes tai galutinai nukirto sietą, jei kuris dar rišo Maironį, tuomet dar Mogiliovo kanauninką, su lenkų idealais. Maironis visas pakrypo lietuvių visuomenės link ir jau išbuvo toje kryptyje iki pat galo – jai dirbdamas, jai visą save aukodamas.

Kitas jo mokinys M.[3] šitaip mini Maironies atvykimą rektoriautų Kauno seminarijoje 1909 m. Jis pasveikino savo auklėtinius lietuviškai; tai pirmas buvo atsitikimas, kad aukštas žmogus viešoje įstaigoje būtų drįsęs parodyti lietuvių kalbos prevalenciją[4]. Nuo tos valandos, rašo M., mes, lietuviai, pajutom šalia savęs tvirtą sieną prieš lenkiškąją dvasią. Kartą pareiškęs savo drąsų nusistatymą, Maironis nė žingsnio nebepaslinko atgal bežadindamas lietuvišką idėją savo auklėtiniuose. Lenkų kalbą seminarijoje pakeisti buvo jau lengva, įvyko trumpu laiku ir be kliūčių. Maironis pralaužė ledus seno papročio ir įvedė naują – jausti ir gyventi lietuviu. Maironis rektorius įnešė į kunigų seminariją daug gyvumo. Šitie 1909–15 m. buvo gražieji Maironies darbuotėje rektoriaus rolėje. Paskui ištiko karas, sudraskė mokslą, vos puteles jo begalėjai nusemti. O po karo prasidėjo naujos srovės, senosios kartos kunigams visai svetimos; nei prie jų priprasti, nei su jomis sutapti. Taip ir liko Maironis nuo laiko atsilikęs, daugiau pirmykštis tautininkas, tautininkų labiau suprantamas ir ant rankų nešiojamas. Valdžią jis gerbė, o studentus neolituanus tiesiog mylėjo, jų taktu džiaugės, nors pinigais šelpė lygiai abi sroves. Kuris ten gana tuščios garbės įgeidis (gauti aukštą titulą) padiktavo jam

viešai atsisakyti nuo neolituanų garbės nario titulo; bet privačiu raštu, girdėjome, patvirtinęs savo permanenciją neolituanuose.

Maironiui rektoriui teko ir kunigų seminariją pakelti iki tam mokslo laipsniui, kurs lygina klieriką su universiteto studentu. Dabar seminarijon tegali įstoti gavę matūros liudijimus gimnazijoje ir čia pat seminarijoje, prirengiamojoje jos dalyje, o kunigu tapti tegali išėję teologijos fakultetą. Dabar kunigų mokslo cenzas nebežemesnis už kitų diplomuotų inteligentų, ir tai jau jaučiama moksle ir literatūroje.

Kad Maironis buvo senosios krypties žmogus, įrodo du man žinomi atsitikimai. Kai vyskupas Karevičius[5] 1914 m. per savo ingresą oficialia Lietuvoje kalba pripažino lietuvių, ne tradicinę lenkų kalbą, Maironis buvo lyg nusigandęs. Girdi, aš nebūč drįsęs taip pasielgti. Ir iš tikro vyskupo Karevičiaus aktas buvo herojiškas ir stebėtinas. Antrą kartą, kai reikėjo lietuvinti Lietuvos vietos ir aš jam padėjau, o už vadinamąjį „Elenchą"[6] buvo atsakomas rektorius; jis mane prašė pirmai pradžiai negrynai atitaisinėti suslavintas vietovardes; pirmais metais, girdi, kur ne kur, antrais daugiau, trečiais gal ir visiškai žmoniškai, atseit, kaip tų vietų žmonės taria. Maironis nesugebėjo kirsti tą šaką, ant kurios sėdėjo.

Lenkų tradicija jį tebeslėgė, su lenkais kunigais jis iki pat galo tebebičiuoliavos. Pas kan. Jančevskį[7] ir susirgo mirtinai. Idėjiškai Maironis buvo grynas tautininkas lietuvis, o praktiškai toli gražu ne radikalus tradicijų laužytojas, ir Lietuvos lenkai veltui šunis ant jo karstė neva už jo gyvulinį nacionalizmą. Tuo Maironis nesirgo ir Lietuvos valstybei legalų žmogų gerbė lygiomis, nesiklausdamas, kurios jis tautos.

Maironis buvo nepakrutinamų katalikiškų principų. Aš nesu girdėjęs nė vieno žodžio, nė lengvos dviprasmės, kurie būtų atsidavę skepticizmu ar „grynojo proto" diktuojama Biblijos ar dogmų kritika. Kitiems atsitinka kartais „povolnodumstvovat"[8], taip, ne esmiškai, pavartoti kurią religijos temą anekdotišku tonu, modo jacoso[9]. Maironis niekados. Klierikams dėstė teologiją giliu įsitikinimu, net naiviai ortodoksiškai, su klieri-

kais šventai tarnavo altoriui, su jais šeštadieniais atlikinėdavo išpažintį, mirti rengės irgi rimtai.

Tik taktą drąsiai kritikavo, jokių „ofensyvų" šventajam, ramiajam tikėjimui nepripažino; vadino tai tiesiog provokacija į netikrą kovą, kur galima pralaimėti, o religija iš seno turi kovos būdų, kurie neužvilia. Aš lankiau Maironį susirgusį, nešiojau jam knygų naujienas; jis skaitė naujas knygas iki pat galo. Vieną kartą užsiminėm į Irlandiją išvykusius į eucharistinį kongresą. Matės, kad tai jam nepatinka, kai aplink Švenčiausiąjį Sakramentą trukšmauja. Švenčiausis Sakramentas netinkąs priemonei demonstruoti, aplink jį tenka vaikščioti intymiškai, „asmeniškai", susikaupus ir rimtai atsidėjus. Dabar „maldininkai" važiuoja svetimų kraštų pigiau pasižiūrėti, veltui vadą turint. Tai profanacija šventojo daikto. Jau kad eini į Afriką, į Chicago, į Irlandiją Eucharistijos pagerbti, galėdamas tai padaryti bet kurioje bažnyčioje – keliaklupsčias, rankeles sudėjęs, etc.

Maironis nerimo dėl žmoniškų silpnybių, tačiau nemanė, kad jos gali nusmelkti tikėjimą, viltį ir meilę. Tos silpnybės, tie žmoniškumai seka žmogų kaip šešėlis; seka į pat sostus, net į paties Kristaus vietininko Popiežiaus sostą. Pavyzdžių gana. Bet kovotojai gali būti geri katalikai esmėje. Negalima ir nereikia rejestracijos būdu suskirstyti tikinčiuosius į „gerus" ir „negerus". Tokios galios niekas niekam nėra pavedęs – tai vieno Dievo kompetencija. Nė to tiek nevalia niekam profaniškais sumetimais suskirstyti tikinčiuosius į du būriu, nusistačiusiu priešingai vienas kitam. Varkime, kovokime su blogu išvien.

Tokios Maironies taktikos aš nesu linkęs pavadinti apsileidimu, stoka religinio uolumo. Asmeninės vidaus kovos gali būti labai aktingos ir galinčios laimėti Dievo gailestingumą. Giliai tikintis krikščionis su visomis savo silpnybėmis, kai susipranta, esti artimesnis kitiems nusidėjėliams neg tie, kurie patys nusimano esą geri, o kiti esą negeri. Tai farizieizmas; nuo to Maironis stovėjo labai toli.

Apie kitus Maironies būdo bruožus gal kiek vėliau, kai ataušime: jų bus ir neigiamų. Tai numatė pats poetas, kai rašė:

POETUI MIRUS

Poeto paslaptis, jausmus
Sejoja kritikai per rėtį...
Išvilkę žmogų akyse,
Prieš sočią, žiovaunančią minią,
Prekiauja gyva jo dvasia
Ir rodo perpjovę krūtinę.
Išplėšę žingeidžiais kabliais
Jo širdžiai atilsio ramybę,
Neklaus, ar pūną kaulai leis
Paliesti savo šventenybę.
O, nelaimingas! Įstabia
Pagerbęs giesme meilės rytą!..
Nedovanos tau nei grabe,
Atvožę amžinatvės plytą.
Skurdžios gyvatos sūkury
Neradęs laimės nei ramumo,
Tu irgi dulkėse turi
Besigailėt širdies jautrumo!

PAMINKLAS KAN. SILVESTRUI GIMŽAUSKUI KIRDEIKIUOSE

1930 m. rugsėjo 8 d. Kirdeikiuose ties Utena susirinko 32 piliečiai ir sumanė pastatydinti čia kuklų paminklą Vilnijos veikėjui ir rašytojui kan. Silvestrui Gimžauskui. Sumanytojai garbės pirmininku išrinko Jo Ekscelenciją Kaišiadorių Vyskupą Juozapą Kuktą, pirmininku kan. dr. J. Tumą iš Kauno, vicepirmininku Kaišiadorių vyskupijos generalvikarą prel. dr. J. Labuką, iždininku karo kapelioną Joną Vaišnorą, sekretorium Kirdeikių kleboną Juozapą Breivą, nariais: „Spindulio" cinkografijos etc. vedėją Joną Strazdą, Žemės ūkio ministerijos valdininką Kindurį[1] ir ūkininką Justiną Gimžauską, kanauninko brolį.

Taip susidaręs komitetas pradėjo tam tikslui rinkti pinigus ir kalbinti dailininkus, kad padėtų sumanymą įvykinti. Sumanymas pastatyti kan. S. Gimžauskui, šiam žymiam priešaušrio veikėjui, kilo 30 m. suėjus nuo jo myrio dienos 1927 m. rugsėjo

27 d. Tačiau sumanymo niekas neišgarsino. Spaudoje plačiau teparašė „Vilniaus Aidas" Nr. 134 (417)[2], nurašydamas mano dar 1924 m. paskelbtus biografinius davinius*, nors to nepasakydamas. Gerai ir tai: kan. Gimžauskas yra vertas to, kad apie jį kalbėtume kaip kas moka.

Kan. S. Gimžauskas–Vargomatis gimęs 1844 m.[4] Kirdeikiuose, Linkmenų p., mokės Švenčionių gimnazijoje, Dinabarko realinėj (išėjo visas šešias klases), Vilniaus kun. seminarijoje, Petrapilio medikų-chirurgų akademijoje (buvo farmaceutas), vėl Vilniaus kun. seminarijoje ir Petrapilio kun. akademijoje drauge su Petru Kraučiūnu ir Kaz. Jaunium[5]. Kunigu įsišventęs, trankosi po merdėjančius Vilnijos lietuvių kampus: Žytelėje[6], Žiežmariuose, Vidiškėje, Kietaviškėje, Valkininke, Trakuose (dekanu), Giedraičiuose ir Bagaslaviškyje. Kunigu tad dirbo nuo 1878–1897 m., devyniolika metų, ir jo darbo pėdsakai taip Vilnijos lietuvių gyvenime, taip ir priešaušrinėje ir aušrinėje literatūroje žymūs ir neišdilsiantys.

Kur tik buvo, ten rimtai mokė dzūkelius tikrosios Dievo garbės, tos, kuri eina iš žmonių širdies, ne iš protinių sumetimų. Vadinas, pirmas ėmė įmasinti lietuvius taip kalbėtis su Dievu, kaip kalbas namie su tėvais, su vaikais. Rodos, kokio čia „nuopelno", kad daro taip, kaip reikia. Bet Vilnija, per šimtus metų lenkų globoje būdama, ne Dievui buvo skiriama, tik etnografinei medžiagai lenkams pagausinti. Kaip ten Ponas Dievas įvertino šitokį „ganytojavimą", tai Jis pats težino. Mes gi matome, kad gale XIX šimtmečio pakirdo užmirkdytos kunigų sąžinės, ir pirmas, šokęs atpirkti savo pranokėjų apsileidimus, buvo kun. Silvestras Gimžauskas, pats tenykštis žmogus, o jo ganytojas Vilniaus vyskupas Audzijonis-Awdzewicz[7] kaip tik už tai, už tas dvasiškas, ne političkas pastangas, pakėlė jį Garbės kanauninku.

Ir nebenurimo sykį tikrojon vagon paleista lietuviškoji dvasia. Kur vienas žmogus nemokėjo lietuviškų poterių, ten dabar kone visi jau poteriauja, lietuviškų pamokslų klauso.

---

* Sk. Aušrininkų grupė, 278 p.[3]

Primus movens[8], pirmas stumtelėjęs lietuviškąją kultūrą jos vagon yra verčiausias jos istorijoje, garbingiausias jos atminimuose. Kokio pasididžiavimo esti apylinkei davusiai pranašų vyrą. Jam pastatytas paminklas veiksliojе vietoje: šventoriuje, bažnyčioje, kapuose, pakelėje šimtą metų gaivina gyvųjų dvasią, žadina į tą patį darbą, kurį dirbo pranašusis vyras. Manau, kad ir Kirdeikiuose, tame gražiame pavilnijo kampelyje, pastatytas paminklėlis vaidins didesnę rolę, neg pavaidina už akmenį šaltesni gyvieji žmonės.

Tad kviestini yra aukomis statydinti paminklėlį šiam vyrui Gimžauskui visi Lietuvos atgijimo gerbėjai, ypačiai gi pavilnijo krašto piliečiai.

Aukas gali priimti ir informacijų teikti bet kuris komiteto narys.

PAMINKLAS
KUN. ANTANUI STRAZDUI

† 1833 M. BALANDŽIO 11 D.[1] KAMAJUOSE

Neilgai betrukę susilauksime dar vienos minėtinos sukakties – šimto metų, kaip yra miręs populiarusis autorius bažnytinio himno „Pulkim ant kelių visi krikščionys"[2]. Visoje Lietuvoje nerasi katalikų bažnytėlės, kur prieš pradedant Šv. Mišių auką nebūt pagiedota ta kilni ir reikšminga įžanga į vyriausią katalikų apeigą, išreiškianti visus žmogaus reikalus.

Mus išmokyki Dievą pažinti,
Pildyt Jo valią ir Jį garbinti.
Vykdyki žemėj meilę ramybę,
Mirusiems teiki dangaus linksmybę,
Gyviems sveikatą, laiką geriausią...
Nepaisyk kalčių, būk gailestingas...
Visus mus glauski prie širdies savo...
Neleiski niekam nuodėmėj mirti...
Duok Tave, Jėzau, karštai mylėti,
Paskui per amžius danguj regėti[3].

Ne įtartinai gilus tikėjimas, ne poetinis įkvėpimas, padiktavo tai autoriui, o autorius – visiems tikintiesiems, ir padarė kun. Antaną Strazdą per šimtą metų minėtiną ir dar ilgai minėtiną. Po Mišių Strazdo gi knygeles nusitvėrę pamaldieji ėjo Kryžiaus kelio stacijas, o namie dainavo jo daineles, tokias ūkiškas, tokias kasdienines, tokias juokingas ir sentimentalias.

O, tu Dieve, viso pilnas,
Kur padėjai plikio vilnas?
Pats pančekų nenešioji,
Kam tu plikius nupešioji?[4]

Tai apie karčemų lankytojus.

Duok, Dieve, pakajų,
Šiokį tokį rojų
Tam Palšiui.

Tai – vagiui.

Varguos skęsdami našlaičiai raminos:

Eisiu jau aš ant kapelių
Budinti savo tėvelių –
Šauksiuos motinėlės
Balsu gegutėlės,
Ar neišgirs.

O kam dar pakenčiamas gyvenimas, tas, Strazdo žodžiais, džiaugės gražiąja savo gamta ir jos padarėliais. Čia strazdas paukštis sako:

Kur tik ašiai nukanku,
Reiškiu Aukščiausio ranką.
Reiškiu, giedu, linksminu,
Smūtną žmogų raminu,
Tiešydamas gražioms giesmelėms...
Gėreliai, oželiai,
Kazokėlį šokdami šokdami,
Štukeles rodydami rodydami.

Mes apie kun. A. Strazdą temokame anekdotus pasakoti, kai jis paliko išvaręs giliausią vagą aukštaičių sielose. Strazdo daineles tuo tarpu tie tesupranta, kuriems buvo rašytos, kaimiečiai. Išprusę ir dvasia nutautę kaimo šviesuoliai norėtų jas

nebe kaimiškai matuoti ir nužengia šalin, nes kas dainių nori suprasti, turi jo gimtinėj atsirasti[5].

Šiaip ar taip, lietuvių tauta, jos pasiturintieji vaikai, turi pasižymėti paminklėliais tuos savo žmones, kurie reiškia jos laiko tarpus.

1931 m. birželio 7 dieną Kamajuose klebono Antano Keraičio[6] pastangomis buvo sušauktas susirinkimas, kurs iš savo tarpo išsirinko komitetą šimto metų jubiliejui paminėti, kai yra miręs liaudies dainius, švelniai „Strazdeliu" tebevadinamas, būtent 1933 m. balandžio 11 d.

Garbės pirmininku išrinkęs kan. J. Tumą, komitetas VI. 11 d. šiaip pasiskirstė pareigas: pirmininko – kun. A. Keraitis, vicepirmininko – Pr. Indriūnas, iždininko – Konstancija Indriūnienė, sekretoriaus – mokytoja A. Dulkytė, narių – mokytojai J. Vajega, M. Tilas, M. Būšytė, kandidatų – mokytojai Makuškaitė ir Pr. Žinka[7].

Komiteto uždaviniai: surinkti iš visos Lietuvos lėšų pastatyti Kamajuose (geriausia naujos milžiniškos bažnyčios priemenėje ar šventoriuje) paminklui ir myrio dieną jį iškilmingai atidengti[8].

Tai paskelbdamas Lietuvos visuomenei, pažymiu, kad aukos galima siųsti vardu pirmininko kun. A. Keraičio į Kamajus arba garbės pirmininko kan. J. Tumo į Kauną.

KUNIGAI LIETUVIAI, RAŠĘ LATVIŠKAI

JUOZAPAS-SIMFORIJONAS MIELEŠKA, O. PR.[1]

1804–1868

Anno Domini 1804 Die 2 Junij Ego Benedictus Domanski Mans. Lack. Baptisavi Infantem nomine Josephum ex legitimis Conjugibus Patre Josepho Mileszo matre Petronilla Galminowna. Levantes de sacero fonte fuerunt Franciskus Szlaustas

et Barbara Mileszkowna Omnes de villa Knabiki Parochiae Viekszneneis filialis Lackoviensis[2].

Kitaip sakant, 1804 m. Leckavos bažnyčioje buvo pakrikštytas Knabikų kaimo Juozapas Mileška.

Turtingas Knabikų kaimas stovi netoli Kuršo pasienio aukštajame Vadaksties upės krante, apaugusiame vešliais krūmais. Vadakstis už keleto kilometrų, ties Leckava, įteka į Ventą. Visur iš Žemaičių šono stebuklingas platus reginys į slesną Kuršą.

Tarp žemaičių ir latvių sieną tesudaro platoka, bet negili Vadakstis, užversta akmenimis. Ji iš tikrųjų tik tariama siena, administracijos linija; šiaip jau abiejų pusių gyventojai laisvai maišosi, latviai Žemaičiuose, žemaičiai Latvijoje turi ūkių ir ištisų kaimų, tai visa pakurše gyventojai kalba lygiai gerai dviem kalbom, žemaitiškai ir latviškai.

Milieškų pavardę kiti taria: Milieška, Melieška. Esama tos pavardės ir kitur Lietuvoje[3]. Ariogališkis Kauno klebonas, visai negiminė pakuršiečiams, vadinasi, Mieleška; kiti jį taria: Mieliaška[4]. Mes rašome, kaip raštuose randame: Mieleška.

Taigi Leckavos par. Knabikų kaimo, kurs stovi prie pat Laižuvos parapijos, Mieleškos paskydo daugiau po kaimynus laižuviškius. Vienas brolis gavo dubą taip pat turtingame Purplių kaime, sesuo atitekėjo į Auksūdžio kaimą už Karnatauskio (kiti taria: Karnitauskio). Antroji sesuo mirė, trečioji liko tėviškėje ir užsiėmė užkurį Domininką Šidlauskį.

O kur dingo minėtasis Juozapas? Jis labai anksti dingo iš namų. Giminės nebemoka pasakyti, kur ir kaip gyveno, kur ir ko mokės. Tiek tepasako, kad jis buvęs labai mokslus, gudrus, iškalbus ir dievotas jaunikaitis. Užtai, girdi, jis buvo dvejais metais anksčiau įšvęstas kunigu, vadinas, 22 metų, arba 1826 m.[5]

Juozapas Mieleška mokslą ėjo dominikonų gimnazijoje Žemaičių Kalvarijoje ir labai jaunas įstojo į jų ordiną. Buvo Paparčių ir Vilniaus vienuolynuose. 1825 m. mes jį aptinkame bedirbant Rygoje prie Sopulingosios Dievo Motinos bažnyčios. Įsišventė (pr. Stukelio liud., 1. c.)[6] Zabielų vienuolyne (?) ir kurį laiką dirbo Latgaloje, Agluonoje; bet nuo 1832 m. gangreit be pertrūkio dirba Rygoje.

Čia jis kone pirmas sudaro latvių kalba katalikišką literatūrą. Jį šlovino visa Latvija, o ir dabar kun. Silovičius ir jam panašūs populiarintojai tebekartoja tėvo Simforijono raštus.

Rygos klebonas buvo Landsbergis ir, kaip visur kitur, jis, pasaulietis ganytojas, nesugebėjo sutartinai ganytojauti su vienuoliais toje pat parapijoje ir toje pat bažnyčioje. Ir sunku buvo riboti katrųjų teises ir padalyti pajamas. Tad kivirčų turi be galo, kol vyskupas visus dominikonus iškėlė į Agluoną Latgaloje, tepalikdamas Rygoje Landsbergiui padėti tą vieną tėvą Simforijoną (taip jis pasivadinęs vienuolyne) Mielešką.

Darbštaus tai būta tėvo vienuolio. Jo mokėta daug kalbų, sakyta gražūs ir teologiškai rimti pamokslai ir visu atsidėjimu trūstasi dėl dūšių išganymo: klausyta išpažinčių kasdieną, lankyta ligoniai, katekizuota. O kad latviškai kalbėjo kaip tikras latvis, tai buvo visur šaukinėjamas pasidarbuoti Dievo avidėje, tai į Alšvangą, tai į Lėnus, tai kitur.

Daugiausia tėvui Simforijonui tekę darbuotis netoliese nuo savo tėviškės Kuršo Lėnuose, tai atšaukiamas į Rygą, tai vėl grąžinamas. Paskutinį kartą Lėnuose prasidarbavęs šešerius metus ne tik gyvu žodžiu, bet ir raštu. Čia sudaręs latviams maldas, kaip lietuviai jas kalba ir gieda: išvertęs valandas, rožančių, giesmes ir kitką. Iki tol Kuršo latviai katalikai buvę visai be šelpiamųjų maldos priemonių, vien smūksodavę bažnyčioje. Dabar tėvo Simforijono kūriniai bus jau įėję į maldaknyges.

„Auseklja Kalendars 1933. gadam" 427–8 p. paduoda tėvo Simforijono Mieleškos parašytų ar verstų raštų šį rejestrą. Visi gotinėmis raidėmis:

1. Spreddiķi uz vissam gadda swehtdeenam un swehtku deenam, 1849, in 4°. Rīgā. 386 lp.

2. Zeeniga preestera Toma no Kempenes Tschetras gramatas no pakaļstaigaschanas Kristum. 299 lp.

3. Kristigi peenahkumi jeb Katkisme. 156 p. 1810 g. Rīgā. Kroņadrukatawa.

4. Stundas par Deeva Mahtes Jumprawas Marijas Beswainigo eeņemschanu. Rīgā. 1840. g. 20 lp.

5. Roschu kronis. Rīgā. 1843. g. 158 p. (Ši giesmių ir maldų knyga sulaukė daugelio leidimų).

6. Kristigs zeļagahjejs. 91 lp.

7. Peespiests grehzineeks. 39 lp.

8. Krusta zeļsch. 47 lp.

9. Iskaisitas domas. 38 lp. Rīgā. 1845 g.

10. Sprediķis jauna gada dienā. 5 lp. Rīgā. Millera dr.

11. Swehtas katoliskas Basnizas glihtums, tas ir zeremonijas, ko Sw. Basniza ieksch wisadeem gadijumeem mehds bruhķeht. Rīgā. 1863. g. Ern. Plates 132 lp.

12. Desmit wehra ņemschanas preeksch tahdeem, kas noskumschanās un behdās paleek teem par sirds apmeerinaschanu sagadatu. Rīgā, 1863. g. Ern. Plates dr. 24 lp.

Paskutinį kartą iškviestas į Rygą klebono padėjėju, vienuolis Mieleška rimtai sunegalavo putmenimis; pagaliau buvo stabo ištiktas ir reikalingas rimto priveizdėjimo. Tad auksūdiškis Karnitauskis atvažiavo į Rygą ir ligonį parsivežė į save. Dvejetą dienų paviešėjęs pas seserį Petronėlę, išsiprašęs į tėviškę pas seserį Šidlauskienę ir čia pabaigęs karšti keturias savaites.

Buvę treji blogieji metai, visa ko trūkę, tai ir ligonis nebuvęs ištaigingai aprūpinamas. Užtat vasara buvusi itin giedri, karšta; tai ligonį visai dienai išveždavę į pavadaksčių krūmus, į aukštąjį krantą, iš kur jis galėjo matyti Latvijos platybes ir džiaugtis tuo kraštu, kuriam buvo visą amžių paskyręs.

Mirė prieš pat šv. Lauryno atlaidus. Tad minių minios dalyvavusių atlaiduose sutiko atlydimą kunigą parapijietį, o palaidojo tik poryt šalia sesers, kuriai pats buvo kryžių pastatęs.

Šv. Sakramentais tėvą Mielešką aprūpino artimiausias kaimynas ir prietelius Purplių filijalistas Rimutis[7], kitais metais nusekęs paskui savo draugą. Purpliai dabar panaikinta Laižuvos filija.

Leckavos parapijos metrikų knygose rusiškai surašytas šis aktas 47 nr.:

1868 m. rugpjūčio 9 d. Knabikų kaime mirė kunigas Simforijonas Mieleška putmenimis, aprūpintas šv. Sakramentais. Kunigas Mieleška dominikonų ordino; 65-tų metų, iš Rygos

vienuolyno. Jo kūną tos vietos klebonas kunigas Petras Šemata[8] šių pat 1868 m. rugpjūčio 12 d. palaidojo Leckavos parapijos kapuose.

Tėviškėje pas Šidlauskius teliko vienas garsaus pamokslininko ir latvių misionoriaus paminklas – gražus aliejinis portretas. Čia ir įdėta ta jo fotografija.

Šidlauskiai sakos dar turėję Leckavos klebono A. Vytarto[9] dovanotą lotyniškomis raidėmis spausdintą knygelę; ją buvo išspausdinę lėnėnai mylimam ir nepamirštamam savo dūšių ganytojui atminti. Dabar tos knygelės nebeturį. Aš kreipiaus į Lėnų kleboną, ar jis ko nežino apie tą knygelę, bet atsako negavau.

Paminėtini ir kiti kunigai lietuviai, dirbę latviams.

Religinė latvių katalikų literatūra seniau beveik visa buvo lietuvių dvasininkų padaras. Be kun. J. S. Mieleškos, greituoju galime paminėti dar šiuos lietuvių rašytojus, nors jų pavardės kiek pakreiptos:

Gibbeik: Pasaules stāstiņi. Jelgava, 1866.

Weitt: Marijas mēnesis.

Weitt: Katoliskā A. B. C.

(Weitas – žemaitis: jis mirė Kalnalyje pas Salantus)[10].

Milewski Aleksandrs: Katoliskā mācība jeb Katkisms, Rīga, 1882. (Myliauskis, Miglovaros[10] brolis, buvo politikos tremtinys ir kurį laiką gyveno Mintaujoje.)

Milewski: Vecās derības svēti biblijas stāsti. Jelgava, 1887.

Macilewicz: Pawuiciešona visaidi sposobi diel zemnieku Latviešu. Wilno, 1850.

Rymkiewicz Daniel: Patiesa ticība. Jelgava, 1887.

Rymkiewicz J., Ksiądz: Gramatyka łotewska krótko zebrana 1810.

Wolonczewskis bīskaps: Vecās un Jaunās Derības stāsti (plati Biblijos istorija, perdirbta A. Lukšos)[11].

Lukšo Augustins: Jaunās un Vecās Derības stāsti:

– Dziesmu grāmata.

– Mazais Katoļu katkisms. (Čia dvejetas veikalų ir nereliginio turinio.)

Latgalių tarme spausdintos knygos parašų neturi, bet jų autoriai – lietuviai buvę.

Kuršas ir Žiemgala 1798 m. buvo pavesti Vilniaus vyskupams globoti. 1849 m. drauge su Zarasų, Panevėžio ir Ukmergės pavietais atiteko Žemaičių vyskupams ir jų globoje išbuvo lygiai 50 metų, iki 1919 m. sugrįžo prie Latvių arkivyskupijos. Latvijos arkivyskupijos organizatoriai yra visai neteisingai Vatikanui parašę, būk Kuršas ir Žiemgala „episcopis samogitientibus propter ecclesiarum suarum paupertatem locus exilii poenalis pro clero Samogitiensi reputabatur"[12]. Nes čia ganytojavo ar tebeganytojauja nieko nedėti aukšti inteligentai.

Monsinjoras Kazimieras Jasėnas[13], pastatęs puikią gotinę bažnyčią Mintaujoje ir ten baigiąs 30 metų klebonauti. Latvių literatūroje jo darbai šie:

1. Gods Deevam augstībā. Maldaknygė.
2. Jelgavas vecā katoļu baznīca.
3. Jaunekļeem par peemiņu. Vertimas.
4. Grehku sudseschanas sakraments.
5. Deenestneezem par peemiņu. Vertimas.

Stukelis, publicistas, aukštas dvasiškis dabartinėje Rygos kurijoje; Maksvitis, b. Lietuvos konsulas Latvijoje, Lindė, žinomas literatas, Ozoliniai ir k. O seniau: baronas Roppas, pastatęs bažnyčią Liepojoj, paskui vyskupas, kan. Kriškijonas, du Lukšos, Valentas, M. T. Turauskas ir daugybė kitų visai gražios reputacijos ir pasišventimo kunigų[14].

Gerb. Skuodo dekanas kun. Pr. Žadeikis[15] papildo ir pataiso mano „Tiesos Kely" Nr. 8 paduotas žinias apie kunigus lietuvius, dalyvavusius religinėje latvių literatūroje.

M a t a s K i p r i j o n a s V e i t a s esąs gimęs Vitelių kaime, Ylakių parapijoje, o miręs 1923 m. sausio 12 d. Skuode, ne Kalnaly.

Jis – tremtinys į Sibiriją už 1863 m. revoliuciją. Būdamas Simbirsko bažnyčios kuratu, jis įteikė Žemaičių vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulioniui[16] minėtiną savo testamentą. „Tiumeny Tobolsko gub. 1905 m. rugpjūčio 29 d. <...> norėdamas padaryti Šimbarko[17], Kuršo gub. Bauskės ap., parapijonams

paminklėlį už jų simpatijas ir gerus santykius su manim per keturiolika metų mano ten klebonavimo, aš jiems palieku šiuos mano verstus ir savo lėšomis išspausdintus latvių kalba veikalus:

1. Maldaknygę „Aukso Altorius" – Selta Altaris, aprobuotą vyskupo Aleksandro Beresnevičiaus[18] 1899 Kaune, 1879 m. lapkr. 22 d., cenzūros leistą 1880 m. vasar. 28 d. Rygoje, ir

2. Gegužės mėnesio maldaknygę: „Marijas Mehnesis", aprobuotą Kaune 1877 m. kovo 18 d. Mečislovo Paliulionio, Žemaičių vysk. Nr. 451, cenzūros leistą 1888 m. liepos 8 d. Rygoje.

Taip pat ir visus kitus religinius mano veikalus ir leidinius, jau išspausdintus ar tebelaukiančius spaudos.

Šiomis sąlygomis. Spausdinti ir pardavinėti tiems mano veikalams sudarytinas yra ypatingas komitetas iš Šimbarko parapijonų, jų pačių parinktas, pirmininkaujant ir vadovaujant Žemaičių vyskupui M. L. Paliulioniui ar teisėtiems jo įpėdiniams. Man mirus, komitetas tampa pilnu mano veikalų savininku, leidžia juos, kiek numanys reikalinga egzempliorių, ir pavartoja, saugodamas literatūrinės nuosavybės teises, neleisdamas niekam kitam atsispausdinti, dėdamas kainas savo nuožiūra. Visas grynas pelnas iš pardavinėjimo mano veikalų eina komiteto nuožiūra labdarybės tikslams minėtosios Šimbarko parapijos..."

Testamentas, kun. Veitui 1923 m. mirus, matyt, nebuvo paduotas kuriam Žemaičių (Telšių) vyskupui, o šio – apygardos teismui patvirtinti, o šimbarkiečiams nebuvo atiduoti nabašninko literatūriniai palaikai. Juos kan. Žadeikis šitaip aprašo:

„Kun. Veitas paliko didoką krūvą įvairių užrašų, rankraščių. Jam mirus, aš visą tą medžiagą įteikiau Antanui Šilgalniui – Damazui Treigiui[19], pasižadėjusiam paruošti ją spaudai. Jis betgi atidavęs ją prof. V. Biržiškai. Yra gana įdomių dalykų: kun. M. K. Veito 1863 m. suėmimas Ylakiuose; Telšių kalėjime savo akimis matęs, kaip išveda sušaudyti kun. Išorą (Noreiką?) ir kun. Gargasą; varymas į Vilnių; pėsčiomis kelionė į Mezenį Archangelsko gub. ir iš ten į Tiumenį ir Sibirijos katalikų bažny-

čių istorija. Neoriginalus tai raštas, tačiau su daugybe vertingų asmeninių jo pastabų. Gaila šių užrašų be naudos mokslui laikyti..."

3. Juozapas Simforijonas Mieleška. Mieleškos, O. Pr. vardas yra žinomas ir lietuvių literatūroje. Prof. V. Biržiška savo „Knygų" Nr. 1–7, 193 p., paduoda[20].

Sinforionas Mieleszka. Kningele apie žinias Draugistes nuositurieįimo arba pamokinimas kajp rejk girtibę pamesti ir nuog arielkos gierimo, arba kitu stipriu atsipratinti. Žiamajcziu kalboj diel anu duszes ir kuna gieribes paraszita par kunigą Sinforiona Mieleszka Zakonika szwęto Dominika. Petropilie 1846 pas K. Mejer, pardawinejinti nobažnas ir doringas knigas Žirninie ūliczoj pas Akminini tilta Kampinuose namuose aptiekariaus Sztraucha N. 26 ir 56. įspausta Spaudiniej Iwersena. 36.

Pr. V. Biržiška mano, kad ši knyga buvus parašyta latviškai ir tik S. Daukanto išversta ir išspausdinta (papildymuose nuo tos nuomonės atsisakė ir paskaitė originaliu Mieleškos darbu)[21].

Tėvą Mielešką dar mini Wołyniak (Jan Giżycki): Wiadomośc o dominikanach prow. litewskiej. Kraków, 1917 m., 203 p.[22]

VAIŽGANTO RAŠTAI LIETUVIŠKAJAI ENCIKLOPEDIJAI

Abromaitis Petras, kun.[1] G. Šalčininkuose, Krosnos p. Kunigavo Punske. 1887 m. išėjo į Š. Ameriką. Kunigavo Hazletone, Mahanoy City ir k. Daug dirbo Amerikos lietuviams kultūrinti. Bet ir pats pralobo. Didelį žemės turtą paliko bevaikiam lenkę vedusiam broliui, ne lietuvių organizacijoms. „L. Žym."[2]

Adomaitis Juozas, L. Šernas. G. 1859.VIII.7. Šmuiliškės v., Lukšių p., Šakių ap., iš pasiturinčių ūkininkų, turėjusių 120 m. Mokės Lukšiuose ir Marijampolėje. Išėjęs 6 kl., tėvui mirus, ūkininkavo; paskui, ūkį pavedęs savo pusbroliui, iškeliavo į Varšuvą valdininkauti. Dirbo pažangiuosiuose lenkų laikraščiuose, buvo smarkiai sulenkėjęs. Marijampolėje dėjos lenku. Lietuviu

atvirto drauge su Kudirka. Įsikūrus lietuvių studentų draugijai ir jai 1889 m. įsteigus „Varpą", prospektą jam jau rašė Adomaitis, Gaidamavičius ir Kudirka; jie gi ir redakciją sudarė. „Varpą" 1889 m. iškeliant į Tilžę, Jankaus sp., inteligentų suvažiavimas išsirinko Šerną jo palydovu ir redaktorium. Išvažiavo į Ragainę 1890 m. apie Velykas ir apsigyveno Preisų šeimoje. Tilžėje tuo tarpu Šenkei[3] tarnavo Jonas Kriaučiūnas, prasimanęs Liubovskiu. Rusų žandarams susekus J. Adomaitį, o prūsams paketinus jį išduoti, jis svetimais dokumentais sugrįžo į Šakius pas V. Kudirką. Čia slapstės visus 1891 m. ir vėl paėmė iš J. Kriaučiūno „Varpo" redagavimą, bet neišleido ne vieno numerio ir išvažiavo į Bremus[4], į Misslerio emigracijos kontorą. 1894 m. Adomaitis grįžo pas V. Kudirką, o 1895 m. priėmė Chicagos „Lietuvos" leidėjo Olšauskio pakvietimą ją redaguoti; gruodžio mėn. 4 d. išleido pirmą nr. Ilgai redaguodamas „Lietuvą", Adomaitis-Šernas pakėlė tą laikraštį ir turėjo geros įtakos visai lietuvių spaudai Amerikoje. Surinkus visus Ad.-Šerno raštus, būtų ištisas knygynas. Be gausios publicistikos, kuri atgyveno savo dienas, Juozas Adomaitis-Šernas yra paskelbęs 16 storų verstinių mokslo knygų, lyg kokį kursą liaudies universitetui. Šios knygos Amerikos lietuviams vienatijis šaltinis nelengvai gaunamų mokslo žinių, ir jos gerai ėjo: vienos Geografijos išėjo 5 000 egz. Tai rekordinis skaičius. Jos ir Europos lietuvių knygynus papildydavo; be jų ilgai būtų tušti buvę. Dabar jos beveik visai išparduotos. Štai jų sąrašas. 1) Akyvi apsireiškimai sviete, 2) Apie žemę ir kitus svietus, jų būvį ir pabaigą, 3) Apsireiškimai atmosferoje, arba meteorologija, 4) Biologija, arba mokslas apie gyvus daiktus, 5) Gamtos pajėgos ir kaip iš jų naudotis, 6) Geografija, arba žemės aprašymas, 7) Iš kur atsirado mūsų naminiai gyvuliai ir auginami augmenys, 8) Kaip gyvena augmenys, 9) Oras, vanduo, šviesa ir šiluma, 10) Paėjimas organiško svieto, 11) Senų gadynių išnykę gyvi sutvėrimai, 12) Žvėrys ir žmogus, 13) Etnologija, arba istorija apie žemės tautas, 14) Rašto istorija, 15) Higiena, arba mokslas apie užlaikymą sveikatos, 16) Nematomi priešai ir draugai žmonių. Adomaičio knygos parduotos, bet pats jų dirbęs amželį

pabaigė skursdamas. 1916 m. „Lietuvos" leidėjas Olšauskis perleidė ją kitiems, savo įmonę beveik likvidavo, Šernas liko be darbo, o sveikata sumenko (buvo alkoholikas). Laikės pašalpomis. 1922 m. Chicagos apylinkėse policija aptiko tyrame lauke apalpusį pavargėlį ir nuvežė į priemiesčio ligoninę. Tai buvo visų Amerikos lietuvių dėdė – Šernas. Tada tik lietuviai savo lėšomis parsigabeno į miesto ligoninę, ir čia Juozas Adomaitis pasimirė rugpjūčio 5 d. Užtat laidotuvėse dalyvavo daugiau ne 2000 lietuvių, lyg būtų kokį milijonierių laidoję. „Trimitas", 1925 m., 50 nr.[5] Tengi ir geras portretas.

Aglinskas Kazys (1851–1924). Aušrininkas. Artimas J. Basanavičiaus draugas ir vienamintis. Lietuvių Mokslo ir Dailės dr. nuolatinis narys. Mokės Marijampolėje ir Maskvos universitete farmacijos. 1885 m. apsigyveno savo aptiekoje Marijampolėje ir dirbo liet. tautinės kultūros darbą. Aplink jį spietės apylinkės lietuviai inteligentai. Kaimas turėjo prieinamą patarėją ir autoritetą.

Aglinskas Vladas, Lietuvos un. docentas. G.1878. V. 7 Garliavoje. Išėjęs aukšt. technikos mokyklą Maskvoje inžinieriaus mechaniko laipsniu. † 1926. VII. 12 Santakų dvare.

Akelaitis Mikalojus, Akelevičius. G. 1829. XII. 6 Čiuoderiškių k., Šaltupių v., Marijampolės ap. Tėvas Adomas buvo išvarytas į katorgą už dalyvavimą 1831 m. sukilime ir ten mirė. Mikalojus vienas pats augo pas motiną. Penkiolikos metų įstojo į Marijampolės prog. Ketvirtoje klasėje mirė ir motina, tad mokslas nutrūko. Apie 1850 m. buvo Varšuvoje, mokė ir pats mokės, išmoko daugelio kalbų, ėmė rašinėti lenkų laikraščiams. Lankė panemunes. Lenkų raštijoje ėmus kilti susidomėjimui lietuvių kalba, ir Akelaitis panoro ką didžia padaryti jai ir patiems lietuviams. 1857 m. M. Balinskiui išdėstė reikalingumą lietuviams savos literatūros. Tai jį išgarsina Lietuvoje. 1858 m. su Simanu Daukantu apsigyvena Pakuršėje pas Svirlaukio dvar. Smuglevičių mecenatą, kurs apsiėmė duoti galimybės dirbti literatūrai ir leisti jų darbus, bet tedavė pavalgyti. Lietuvybės idėją Akelaitis jau suprato, bet romantiškai, kaip meilės idėją, šviesioje varsoje, vienybėje lietuvių su lenkais. Mėgino rašyti

eilėmis lenkiškai ir lietuviškai, bet nesisekė. Tad ėmės rinkti medžiagą dideliam žodynui – lietuvių su daugybe kitų kalbų. Nusimanė daug galįs padaryti, o nebuvo kas padeda pinigais. Žitomieriuje Kraševskiui sudarius draugiją liaudžiai knygelėmis aprūpinti, Akelaitis pasiūlijo bendrą draugiją lenkiškoms ir lietuviškoms knygelėms leisti, nes platus visuomenės judėjimas be kaimiečių negalimas. Kraševskis buvo artimas lietuviams, tai Akelaičio sumanymui pritarė. Į tai atsiliepė Lietuvos bajorai. Vil. Radvila[6] įmokėjo 300 rub., kiti po mažiau. Ir Oginskis pasikvietė Akelaitį į Rietavą, žadėdamas įtaisyti spaustuvę, bet neįtaisė, o knygelėms leisti pavelijimą gavo. Vysk. Valančiui leisti laikraštį „Pakeleivingą" rusai nepavelijo, kaip ir Ivinskiui leisti „Aitvarą" (žr. A.), o jo redaktorium buvo pasikvietęs Akelaitį. Knygynėlis tapo faktas. Akelaitis gavo jį spausdinti. Vilniuje 1860 išleido 5 kn.: Mykalojus Akielewiczius – Elementarz dla chłopców wiejskich przełożony na litewski język. Lietuwiszkas Elementorius; Wilno. 2. Myk. Akielewiczius. I. Chodźko – Kwestorius po Lietuwą važinėdamas žmonis bemokinąsis, 62 p. 3. M. Akielewiczius – Lamentorius arba pradžia mokslo sudeta mažiems wajkeliems. Kasztu Kunigaikszczia Oginskia isz Rytawa, 59 p. 4. Myk. Akielewiczius – Małda pas Szwencziausia Panna Marija, 4 p. 5. Myk. Akielewiczius – Swejka Marija (Giwenimas Motinos Diewo), 31 p. Nevisi Akelaičio rūpesčiams lietuvybe pritarė: spėjo jį turint separatistinių tikslų – sudaryti savaimą Lietuvą. Akelaitis ėmė abejoti, beg ne per toli lenkai siekia. Paabejojo ir dėl ištikimybės rusams. Carui aplankius Vilnių[7] ir tam faktui paminėti leidžiant knygą, Akelevičius buvo parašęs eiles „Jo Milestaj szwiesiausiam Ciesoriuj Aleksandruj II, Wieszpacziuj wisos Rossijos, Lenku Karaluj, Pinu ir Lietuwos žemes Didžiamjam Kunigaikszcziuj, teipat waldowuj daugiaus kitun żemiu, o musu Garbingiausiam Ponuj". 1858. Wilniuj. 12 p. Pas Zavadzkį. Negavęs mokytojo vietos Vilniuje, apsigyveno Surviliškу pas Kudrevičių. Čia proza išvertė į lenkų kalbą Duonelaičio „Metų laikus"; norėjo lenkų šviesuomenę supažindinti su lietuvių raštais. Sako, rengęs botaniką, rinkęs patarles, etc. O iš tikrųjų

įsitraukė į bajorų politiką ir jai agitavo, „atsikratęs nuo laikino apsvaigimo“ (rusų caru). Tai vienintelis lietuvis valstietis, kurio bajorai galėjo pasikliauti. Jis revoliucijos reikalui išvertė „Boże, coś Polskę“[8] – Dievas, kurs lenkus per amžių daugybę; parašė atsišaukimą „Gromata Vilniaus senelio“. Lenkiškai pasirašydavo: Chłop z powiatu Marjampolskiego, Bartosz z Czoderyszek, o lietuviškai: Vargdienėlis iš Lietuvos. Ragino žmones sukilti. Gyvas žmogus, bet naivus politikas. Tai pajutę rusai ėmė gaudyti Akelaitį, bet Kudrevičiaus suklaidinti nepagavo; jis paspruko į Prūsus, o paskui į Paryžių, į demokratų partiją. Dirbo lenkų knygyne. Sukilimui prasidėjus, Akelaitis sugrįžo vėl agituoti; rašinėjo lietuviškus atsišaukimus, tiekė ginklų. Mėgino leisti lietuviam laikraštį „Žemė“. 1864 m. vėl grįžo į Paryžių, vos nepatekęs į vokiečių kalėjimą. Dirbo kontorose, vedė prancūzę, tapo prancūzų pilietis. 1870 m. laikė paskaitą apie lietuvių tautą. Virto slavofilu. Svajojo apie visų slavų bendriją su rusų caru priešaky, kurstė Kirkorą[9] įsteigti tam tikrą per. organą. Akelaitis tarės suradęs raktą visoms kalboms per lietuvių kalbą pažinti. Parašė lietuvių kalbos „Głosownia“[10] (Poznań), sulietuvino daugybę tautų kalbos dėsniais, kn. „Žvilgis į lietuvių kalbos senumą“. Pasirašė Vytautu. Sulaukęs „Aušros“, parašė jai du straipsniu: Gromata brolio A. iš Paryžiaus, 1884, ir Lietuvos kunigaikščių vardai), 1885. Rankraščiai išsimėtė. Mirė 1887 m. rugs. 27 d. Paliko trejetą vaikų (A. Janulaitis, „Šv. Darb.“, 1920, 11–12[11]).

Akmenskis, Akmenius Juozas. G. 1882 m. VII. 30 Kaniūkuose, Kelmės v.[12] Mokės Raseiniuose ir Pskovo matin. mk. S. Seimo narys.

Albrechtas, hercogas. Albertas (?) Brandenburgiškis, g. 1490 m.[13] Sofijos Jogailaitės sūnus, 1511 m. kryžiuočių ord. magistras, 1525 m. pasekė liuteriais, tapo Zigmanto L.-Lenk. k. vasalu. 1544 m. įsteigė Karaliaučiaus univ., kur mokė ir lietuvių kalbos.

Aldona (Alduonė?), Gedimino duktė, 1325 m. Lenkų kar. Kazimiero žmona. † 1339. XII. 28 Krokuvoje.

Algimantas, Alšėnų kunigaikštis 13–14 am. Romuntavičiaus sūnus. Dalyvavo Kijevo užkariavime Lietuvai.

Alekna Antanas, Žemaičių, paskui Kauno Metropolijos kapitulos kanauninkas, Vytauto D. universiteto profesorius.

G. 1872 m. gr. 19 d. Kurų k., Radviliškio p., grynai lietuviškoj katalikų šeimoj. 1884–90 m. mokės Šiaulių g. Išėjo šešias klases, 1890–94 m. Žemaičių kun. sem. Kaune, 1895–97 m. Petrapilio kun. akademijoje (gavo teol. kand. laipsnį). Įsišventęs kunigu, vikaravo Šiauliuose ir kapelionavo gimnazijoje bei pradžios mokykloje. Čia, remdamasis įstatymais, dar nemokantiems rusiškai vaikams ėmė dėstyti tikybą gimtąja kalba. Tai patyręs kapeliono pamokas ėmė lankyti rusofilas mokyklos vedėjas. Kapelionas A. išprašęs jį iš klasės; įsižeidęs vedėjas pasiskundė Vilniaus generalgubernatoriui; jis atėmė iš kun. A. teisę dėstyti mokyklose. 1898–1903 m. vikaravo Kauno karmelitų p., kur tais laikais visi dėjos lenkais. 1903–6 m. vikaravo Rokiškyje. Šiais metais sugrįžo į Kauną Katedros vikaru, buvo pakviestas į kapitulą ir profesoriauti.

Buvo modernus susipratęs lietuvis nuo pat klierikavimo laikų, kada veikė slaptos tautinės organizacijos. Rašinėjo „Tėvynės Sargui".

Spaudai palaisvėjus, bendradarbiavo „Nedėldienio Skaitymuose", redagavo „Vienybės" savaitraštį (1907–1919), rašinėjo į „Draugiją", į „Ganytoją" ir k. mėgiamosiomis temomis – gyvaisiais tautos ir jos praeities reikalais.

Parašė geriausius tos rūšies Lietuvos ir Bažnyčios istorijos vadovėlius. Parašė didele dalykų meile, bet senuoju metodu: per daug apibendrindamas, per mažai faktinosios medžiagos duodamas, į išvidinį faktų priežastingumą ir sinchronistinį metodą neatsižvelgdamas; per daug laikėsi chronologijos, taigi išviršinio sąryšio. Bet moksliškumą išlaikydavo.

Profesoriavo 1917–30 m., iš pradžių kun. sem., paskui įsisteigusiame Lietuvos universitete dėstydamas Lietuvos istoriją; naujų kelių nesurado ir naujaip mūsų praeities problemų neišsprendė, bet buvo tikras dėstomojo dalyko specialistas. Jo nuopelnas, kad nesekė mūsų romantikais-istorikais, bet į praeitį žiūrėjo kaip į objektyvų mokslą, į istorinės tiesos ieškojimą.

Mirė 1930 m. birželio 12 d. Kaune. Čia ir palaidotas.

Parašė: 1. Trumpa Katalikų Bažnyčios istorija (1906); 2. Bažnyčios istorija (platesnioji); 3. Lietuvos bažnyčios istorija; 4. Lietuvos istorija (trumpesnioji) (1911); 5. Lietuvos istorija (platesnioji); 6. Lietuvos istorijos pradžiamokslis; 7. Historyja Litwy (vertimas iš liet. kalbos); 8. Žemaičių Vysk. M. Valančius (monografija); 9. Šventasis Kazimieras; 10. Tikrasis gailestis, dangaus raktas; 11. Kristaus Bažnyčia. Jos esybė, ženklai ir veikimas; 12. Katekizmo pradžiamokslis; 13. Ūkininkų džiaugsmai ir vargai. Išvertė: 14. Kun. Vosdey: Dvasiškasis gyvenimas; 15. S. Lagerlöf: Legendos apie Kristų. Perredagavo: 16. Vysk. Valančiaus Pradžia ir išsiplėtimas Katalikų tikėjimo. Dar Tėv. Sarge 1903 m. 3–4 n. tarp redakcijai atsiųstų knygų paminėta ir A. Kuriečio[14]: 17. Politiškoji Lietuvos unija.

Plačiau apie pr. A. Alekną skaityk: 1930 m. „Ryto" 144 n., „Tiesos Kelio" 9 n.", „Židinio" 7 n., „Ateities" 7–8 n. ir „Ateneum" 1931 m. 3 n.

Alekna Jurgis, medikas. G. 1873 m. vas. 4 d. Kuktiškių p.[15] Išėjęs Vilniaus II g. ir Maskvos un. medicinos fak. 1898 m., dirbo Smolenske gub. lig., Vilniuje šv. Jokūbo lig. Už stipendiją tarnavo Onegos ap. 1900 m. aplankė V. Europ. Sugrįžęs buvo kalinamas ir ištremtas į Archangelską už priderėjimą į slaptą lietuvių kultūrininkų dr. Nuo 1902 m. vasaros laisvai praktikavo Ukmergėje, vedė ligoninę Zarasuose, vėl laisvai Ukmergėje ir Rozalime. 1909 m. išėjo bakteriologijos kursus ir kovojo su cholera bei dėmėtąja šiltine Panevėžio ap. Vėl išvyko į Vieną ir Berlyną studijuoti ausų, nosies ir gerklės ligų. Nuo 1910 m. darbuojasi Kaune. Karo metu dirbo Raud. kryž. vyriausiojoje viso šiaurės fronto taryboje. 1918 m. grįžo į Vilnių, į Lietuvos Tarybą. Nepriklausomybę paskelbus, antrajame kabinete buvo Vid. reik. min. viceministeris. Dalyvauja visuomenės organizacijose. Rašo į laikraščius. Laikosi dešiniojo liberalų sparno.

Aleknavičius (Olechnovičius) Kajetonas, Can. Reg. Merkinės klebonas ir dekanas. G. 1808 Terespolyje, Palėvenės p.[16] Mokės Vilniuje, išėjo ten t. kand. laipsniu Aukšt. vyriausiosios kun. sem. 1848 geg. 29 Vilniaus Vyskupijos valdytojas Žilinskas[17] kun. A. paskyrė Merkinės klebonu, o 1856 lapkr. 19, jau

būdamas Mogiliavo arkivyskupas ir visų Rusijos katalikų metropolitas, tas pats Vilniaus v. valdytojas kun. Aleknavičiui Merkinę pavedė „w dożywotnią possesyę"[18]. Vadinas, padarę jį prisiekusiu, nebepašalinamu klebonu. Vis dėlto 1867 m. sausio 12 Merkinės klebonu skiriamas kun. St. Sakavičius, o kur dingo kleb. Kajetonas A. nėra žinių. Tik vienas senas merkinietis liudija – negeri miestelio žmonės savo kleboną Al. įskundę Rusijos valdžiai neva lenkmečio dalyvį. Tai galimas daiktas. Tuo pat laiku buvo deportuotas ir Varnių rektorius kun. J. S. Dovydaitis. Kun. Just. Pranaitis rašo Sibirijoje aptikęs vieną 93 m. tremtinį kun. Aleknavičių. Bet tai bus kas kitas buvęs. Kun. K. Al. buvęs darbštus, sumanus kunigas; visi jį gerbę ir mylėję. Savo lėšomis išstatęs kleboniją. Su žmonėmis kalbėdavęsis lietuviškai, bet lietuviškajai kultūrai Vilnijoje nieko nedaręs; Merkinėje, kaip ir kitur, visos pamaldos bažnyčioje būdavusios lenkiškai. Jokių pasakų, giesmių, pritikimų iš savo klebono lūpų merkiniečiai negirdėdavę. O tuo tarpu kun. K. Al., prieš tapdamas Merkinės klebonu, yra išspausdinęs aniems laikams tiesiog nepaprastą pedagogišką vadovėlį: Elementarius arba lengwus moksłas skaytit Raszto Szwento. Lietuwiszkay del wayku Lietuwniku par kunigu K. Olechnowicziu. Ape reykału moksło ir wieżliwu apsieimu kalbiasieys paraszitas. Wilniui, metuasi 1846 pas Dworcą pinigays Raszitojaus, 70, 1 p. 8°. Priedas apie mokslo reikalą ir padorų apsiejimą, puikiai stilizuotas dialogais ir buvo lyg skaitymo knygelė po elementoriaus. Šitą veikalą perredagavęs, rankraštį 1908 m. įteikiau Šv. Kaz. dr. Kaune. Bet ten jis užsimetęs. Numanau, kad Vilniaus v. valdytojas kun. Aleknavičių favorizavo už šitą jo raštą. Antrą veikalą paskelbė vėliau: Pasakos, pritikimaj, weselos ir giesmes. Par kunigu K. Olechnowicziu Plebonu Mierkinies (Merecza) Sudierinimays lietuwiszkay paraszitos. Wilniui. Drukarnioi iszspaustos A. Dworca. Metuosi 1861, 144 p. Antrą kartą Vilniuje, Petro Vileišio lėšomis ir spaustuvėje, išleista 1909 m. mano perredaguota, lietuviškai išversta įžanga. Leidinys žuvęs likviduojant P. Vileišio knygyną[19]. Kun. Aleknavičiaus knygelės, ypač antroji, teplito, tegarsėjo ir autoriaus vardą tegarsino gimtajame

jo krašte – ukmergiškiuose ir zarasiškiuose. Kuo tai išaiškinti? Platų kun. Al. raštų nagrinėjimą ruošia Liudas Gira[20]. Vyskupo J. Kuktos liudijimu, kun. Kaj. Al. iš Merkinės buvęs išmestas Vilniaus vyskupijos administratoriaus prel. Petro Žilinskio[21] už tai, kad neklausęs šito savavališko intrūzo, rusų valdžios pakaliko. Taip liudijęs kun. Staševičius-Stasiūnas. Nukeltas į Asavą, Lydos ap., tokią pat lietuvišką parapiją kaip ir Merkinė. Mirė ten 1874 m. XI. 20 d., ir paminklas jam ten pastatytas. Rubricelė jam įrašė 66 m. amžiaus, o 38 m. kunigystės. Asavoje tepaklebonavęs 3 metus. Bet tai neatitinka kun. Sakavičiaus paskyrimo datą.

Aleksai. Kilę iš Kumetiškių, Jonavos v.[22], Kalvarijos ap. Sena suvalkiečių šimtamargių inteligentų šeima, davusi tris kartas inteligentų.

Aleksa-Aleksandravičius Jurgis, 1818–1894, buvo Varšuvos universiteto Gamtos fakulteto dekanas profesorius. Lenkų mokslui daug padarė. Suorganizavo jiems Muzeum Rolnictwa i Przemysłu, sodininkystę ir daržininkystę, padėjo pamatus Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego[23] (Varšuvoje) dešimčiai Privislinijos guberniių ir pirmininkavo jai. Įsteigė Varšuvoje Botanikos sodą ir jį vedė, buvo jo direktorius. Paliko mokslo darbų apie samanas, kerpes.

Aleksa, jo brolis, gale XVIII am. buvo Polocko vienuolyno (jėzuitų?) prioras. Mirė Kaune.

Aleksa, jo brolis, buvo teisininkas; 1831 m. dešimčiai metų ištremtas Siberijon. Sugrįžęs buvo Varšuvos apygardos teismo narys. Garsioje 700 000 kontrabandos byloje[24], kur buvo įsimaišę aukšti žmonės, nenulenkiamas teisėjas Aleksa buvo nunuodytas.

Antroje kartoje:

Aleksa Jonas, dabartinių Aleksų tėvas, mokės Polocke pas dėdę kunigą.

Aleksa Julius (Alfas), medikas. G. 1855 m. Mokės Marijampolėje ir Varšuvoje. Gydytojavo Šiauliuose ir Aleksote. Mirė 1892 m. Aušrininkas, Amerikos liet. laikr. bendradarbis. Gamtininkas. Buvo sudaręs herbarijų ir lietuviškai – lotynišką botanikos žodyną, didesnį už P. Matulionies žodyną[25]. Jis dingęs.

Aleksa Jurgis, medikas[26].

Aleksa Kostas, brolis, ėjo Vygrių kunigų seminariją. Napoleonui užeinant, pabėgo į Legionus. Mūšyje jam nušovė koją. Sugijęs vedė ir susilaukė 94 m. amžiaus kolonijoje Šakių ap.

Aleksa Kostas, g. 1864 m.[27] Mokės Pskove matininkų mokykloje ir Lvovo politechnikoje. Nuo 1892 m. dirbo Galicijoje, o nuo 1921 m. Vilniuje, mokytojauja Vytauto D. gimnazijoje. Su broliu Juliu rašinėdavo laikraščiams. Geriausio iš visų Aleksų būdo, o mažiausia pažengęs karjeroje.

Trečioje kartoje, Jono vaikai:

Aleksa Zigmantas Antanas (Angarietis), g. 1881 m.[28], Marijampolės gimnazijoje išėjo šešias klases. Mokės Veterinarijos institute Varšuvoje. Bestudentaudamas gavo socialistinę idée fixe, įkliuvo ir mokslai nutrūko. Eksstudentas atsidūrė Pskove katorginiame kalėjime, o paskui buvo išsiųstas į Sibiriją, kur Angaros upė teka. Iš to ir pseudonimas. Po bolševikų revoliucijos pasiliuosavo, bet Lietuvon nebegrįžo. Prisidėjęs prie komunistų, su Vincu Mickevičiu-Kapsuku buvo Lietuvon atvedęs jų armiją ir Vilniuje per 105 dienas buvo Revkome, redagavo rusiškai ir lietuviškai „Komunistą". Ir dabar tebedirba Lietuvos skyriuje. Daug rašo ir leidžia, bet skystai galvoja. Nepaprastai atkaklaus būdo nuo mažens. Pasakoja, tėvas jį mažą už kurį ten nusidėjimą pastatęs pastovėti po medžiu kieme; pamiršęs jį išvažiavęs. Sugrįžęs po 12 valandų ir teberadęs Zigmą vos gyvą tebestovintį iš atkaklumo: pastatei, tai ir atsiimk.

Aleksa Jonas Pranas, žemės ūkio ministeris, g. 1879 m. gr. 25 d.[29] Gimnaziją išėjo Marijampolėje 1891–1900. Gamtos mokslą ir agronomiją studijavo 1900–4 Maskvos univ. 1902 m. įkliuvęs į politiką sėdėjo Maskvos Butirkose. Varšuvos, Petrakavo, Seredžiaus (?)[30] ir Kališo kalėjimuose. 1904–7 m. Maskvoje studijavo sociologijos mokslą, o 1914–15 m. agronomijos ir zootechnikos mokslus Varšuvoje aukštuosiuose ūkio kursuose. Pradžioje karo tarnavo gyvulybos specialistu Voronežo žemietijoje ir mėsos bei riebalų tiekimo komitete, paskui ir vedė tą reikalą. Dalyvavo Vor. ž. ūk. dr.

Grįžęs 1918 m. Vilniun dirbo „Mūsų Ūkyje"[31], gamino ž. ūk. vadovėlius. Lap. 12 d. paskirtas žemės ūkio departamento direktorium. VI Kabinete – žem. ūkio ir valstybės turtų ministeris. Paskui Žemės ūkio rūmų pirmininkas. Pagaliau tautininkų kabinete, po min. Kriščiūno, nuo 1926 m. gr. 17 d. vėl žemės ūkio ministeris. Yra parašęs: 1927 m. Kuriuo keliu eisime? 1929 m. Ūkininkiškos visuomenės sudarymo klausimu Lietuvoje; 1930 m. Mūsų žemės ūkio reikalai. Be to: Lietuvos ūkininkai ir Lietuvos valstybė (pseud. Agronomas), Lietuvos šios dienos žemės ūkis ir jo ateitis, Lietuvių tautos ateities klausimu, Kiaulių auginimas ir kiaulių ūkis.

Aleksa Konradas Juozas, g. 1881. vas. 19 d.[32] Šešias klases išėjo Marijampolės g., veterinarijos institutą 1903 m. cum eximia laude[33] Varšuvoje ir paskirtas instituto klinikų asistentu, bet 1904 m. mobilizuotas Mandžūrijos karan. 1906 m. vėl to pat inst. kl. asistentas. 1907 m. perėjo į Podolijos žemietiją. 1908 vet. gyd. Šakiuose ir Kalvarijoje, 1912 Krymo žemietijoje, 1913 kariuomenės tarnyboje ir per visą Didįjį karą. Dalyvauja visuose mūšiuose Lietuvoje. 1918 m. vėl Kryme, savival. 1919–20. Denikino ir Vrangelio[34] armijon mobilizuotas korpuso vet. gyd. 1920–22 m. bolševikų kalinamas ir varginamas. Įstoja į Lietuvos atstovybę Charkove ir išveža iš Krymo lietuvius, tad ir savo šeimą. Sugrįžęs Lietuvon, skaito anatomiją su fiziologija ir veterinariją Dotnuvos technikume, p. augalų anatomiją ir fiziologiją, 1924 m. e. p. docento Ž. ū. akademijoje. 1926 m. akademijos prorektorius. Buvo mokslo tikslais komandiruojamas 5 kartus. Yra rašęs specialių mokslo straipsnių lenkų ir rusų kalbomis. Lietuviškai: Pajauninimas. Ar gaminasi pienas bemelžiant? Ar turi gyvuliai protą? Kas tai gyvulių instinktas? Su liaudies mokytojais ekskursija Čekoslovakijon. Ar vietinę karvę gerinti, ar iš užsienių importuoti. Karvių tuberkulinizacija (du). Ir trumpesnių straipsnių. Knygos: Trumpa naminių gyv. fiziologija. Altuchovo naminių gyv. gydymas (perredaguota). Dar: Apie tuberkuliozo pavojų Lietuvoje ir vienas tuberkuliozo vakcinarijos bandymas. (Ž. Ū. A. Metraštis 1928 m.)[35].

Aleksandras Jogailaitis, 1460.X.5–1506.VIII.9. Palaidotas Vilniuje. 1492 D. L. kun., lenkų kar.

Aleksandravičius, kun. K., g. Krosnoje, mokės Marijampolėje, Seinuose, dalyvavo „Varpo" įsteigime. 1892 m. išgavo iš Varšuvos mokslo ap. globėjo Apuchtino leidimą Veiverių mokytojų seminarijoje dėstyti tikybą lietuviškai.

Aleksandrovas Aleksandras, filologas. G. 1861 m.[36], išėjęs Kazaniaus un. mag. ir dakt. laipsniais. Parašė: „Sprachliches aus dem Nationaldichter Litauens Donalitius zur Semasiologie" (1886), „Litauische Studien" ir k. Paprofesoriavęs įstojo į vienuolyną ir įsišventė kunigu. Paskui buvo archijeriejus Arkadijus Petrapilyje.

Alseika Danielius, medikas. Įsteigėjas ir vedėjas Vilniaus lietuvių poliklinikos. Istorininkas. Autorius „Vytauto D. sumanymas vainikuotis Lietuvos karalium"[37].

Ambrazevičius Juozas. Pedagogas. G. 1903 m. gruodžio 9 d.[38] Trakiškių k., Marijampolės par., iš Simono ir Ievos Maurukaitės. Gimnaziją išėjo Marijampolėje, Teologijos-filosofijos fakultetą Lietuvos universitete. Dėsto lietuvių kalbą ir literatūrą „Aušros" mergaičių g. Kaune, rašydamas mokykloms vadovėlių. „Sakalo" b-vė išleido jo Lietuvos literatūros teoriją. Poetika. Rengiamas visuotinės literatūros vadovėlis kolektyvo J. Ambrazevičiui redaguojant. Jis gi yra spaudai prirengęs „Sakalo" leidinį: V. Pietario „Lapės gyvenimas ir mirtis", dabar rengia Pietario „Algimantą". J. Abr. anksti pradėjo publicistikoje dalyvauti. Jo raštus aptinkame: „Laisvėje", „Ryte", „Lietuvoje", „Lietuvos Aide", „Dienoje", „Ateities Spinduliuose", „Ateityje", „Židinyje", „Tiesos Kelyje", „Vaidilutėje" pseudonimais.

Ambraziejus, kun. Juozas Ambrazevičius. G. 1855 m.[39] Suvalkų gub. Kun. sem. išėjo Seinuose ir kunigu įsišventė 1880 m. Dėl kurių ten nesusipratimų privataus pobūdžio pakeitė vyskupiją ir apsigyveno Vilniuje šv. Jono par. vikaru. Jau čia rado tautiškai susipratusių lietuvių inteligentų, tačiau su jais nesusidėjo, veikė skyrium. O veikė smarkiai. Privačiai kvėpė tautinę ideologiją bet kuriam savo lietuvystę pamiršusiam. Pasa-

koja graudžią sceną, kaip jis tikrą žemaitį Valerijoną Urboną, pavirtusį Urbonavičium, laimėjo Vilniaus lietuvybei „su visa jo širdžia ir vyno fabriku", kaip jo chore atvirto Vilniaus lenkė p. Marija Piaseckaitė, paskui lietuvišką šeimą sudariusi su dr. J. Šlapeliu. T. ir t. Knygų draudimo laiku dėl spaudos laisvės kovojo legaliai, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijoje pasireikšdamas visiškai atsidėjusiu rusų administracijai prieš lenkus, ypač dvasiškąją katalikų vyresnybę. Lietuvių lenkinimą rusai stengės pakeisti jų rusinimu, kun. Ambraziejus mėgino rusus padaryti savo talkininkais prieš lenkus, neduodant jiems kitokios naudos kaip tik teoretinį pritarimą. Su dr. J. Basanavičium, kun. Stakele, kun. K. Olšauskiu, J. Kriaučiūnu ir k. buvo sudarę Lietuvių sąjungą kovai už lietuvių kalbą Vilnijos bažnyčiose, padedant rusų administracijai. Lietuvių visuomenė tą sąjungą nepalaikė. Gen.-gub. skatinamas parodyti, kad lietuviai nėra separatistai, įprašė tai pareikšti „Tėvynės Sarge". Ir aš tai esu oportunistiškais sumetimais 1900 m. Nr. 12 pareiškęs[40]. Tuo būdu tačiau nieko nelaimėta. Būdamas geras bitininkas specialistas, parašė lenkiškai bičių knygelę, pasiūlydamas savo sugalvotus rėminius avilius „kelmo" tipo, apvalius, ne Levickio tipo skrynias[41]. Dėjos biologiniu pastebėjimu, kad bitės laikosi „apvaliai". Skelbės suradęs būdą gelbėti nuo reumatizmo bičių geluonių nuodais. Ir gydė. Bandė medų panaudoti muilui ir praminė jį „Blizgiu". Vieną ir antrą savo prasimanymą netesėjo pramonėn įvesti.

Spaudą rehabilitavus, tuoj šoko leisti gražaus formato, ant gero popieriaus, specialųjį mėnesinį žurnalą „Lietuvos Bitininką", vienas pats jį prirašydamas, žinoma, silpno turinio. Susikivirčijęs su lenkais ir lietuviais, „L. Bitininką" pakeitė dvisavaitinuku „Šviesa", skiriama polemikai, asmeniškai atsikirsti. Abiejų leidinių tiražas buvo menkas. „Šviesą" leido amerikiečių pašalpomis. Sudėtiniais pinigais buvo įgijęs Odminių gatvėj posesiją, geroką kiemą su menkais mediniais namais senoms davatkoms bendrabučiui, bet naudojo jį sau ir kitiems tikslams. Kilo byla, civilinis ieškinys buvo patenkintas. O mirus be testamento, atiteko giminėms, ne davatkoms.

Gaila kad asmeniniai kun. Juozo Ambraziejaus dalykai aptemdydavo viešuosius; kitaip tektų jam pripažinti vieną iš giliųjų Vilniaus lietuvių gyvenime išvarytų vagų. Nepastovumas, blogas, šiurkštus būdas ir ne per didelis saugojimasis, kad visa, kas tautai naudinga ir garbinga, būtų dar ir šlovinga, daugumą lietuvių atstūmė nuo jo, ir jis pabaigė gyvenimą apleistas, užmirštas, paralyžuotas, dargi dv. vyriausybės suspenduotas. Paskutiniame savo „Šviesos" nr. rimtai įtikinėjo, kad spaudą lietuviams atgavęs jis; o Petras Vileišis tvirtino, kad tai – jis. Šiaip ar taip, kun. J. Ambraziejus buvo uolus lietuvybės pionierius Lietuvos rytuose.

Ancuta Motiejus ir **Ancuta** Jurgis Kazimieras, Vilniaus vyskupas (1722–3). Iš pradžių Šėtos ir Vilkmergės klebonas; ten ir bažnyčias pastatė. Inflianty ir Smolensko kanauninkas, Vilniaus kapitulos narys nuo 1695. Į kapitulą įvedė ir brolį Jurgį. Paskui buvo Augusto II sekretorius. 1710 Vilniaus sufraganas, o jo brolis, gavęs t. dr., oficiolas; abu nepaprastai mylėjos. Motiejus – labai laimingas, Jurgis labai mokytas ir gabus, parašęs knygą prieš liuterius ir kalvinus. Valdydamas Svyrėnų, Labanoro, Molėtų ir Trakų dvarus, atstatė švedų sugriautas bažnyčias. Taip pat Novogrudke, Salake, Vilniuje Šv. Trejybės ir Šv. Magdalenos. Mirė ūmai, nepadaręs ingreso. Jurgis, taip pat fapęs sufraganu, ūmai mirė. Nors bažnyčias statė, bet ir beneficijų buvo godūs, valdė po keletą, o to kanonai nepavelija. Kun. V. Przyałgauskis[42] taip apibūdina v. Motiejaus darbus: anksti kėlės – kaip geras šeimininkas, pirmiausia ėjo į bažnyčią – kaip geras kunigas, laiku mokėjo tarnams – kaip geras ponas, šeštadienius Šv. D. M. griežtai pasninkavo – kaip geras lenkas.

Andriuška Benediktas, S. J. G. 1884 m. III.18 Vilkaičių k., Lieplaukės p.[43] Mokės Palangoje, Kaune kun. sem., Austrijoje ir Anglijoje. 1919 m. Kaune kun. sem. dėstė filosofiją, fiziką ir giedojimą. 1920–21 buvo lenkų užimtoje Silezijoje ir Krokuvoje, 1921–23 mokytojavo Belgijoje, komercijos mokykloje. Nuo 1923 m. dėstė vėl Kauno kun. sem. ir dirbo jėzuitų bažnyčioje. Čia padėjo įsikurti ir vadovavo šioms organizacijoms: Maldos Apaštalavimas, Unio Apostolica, Marijos Sodalicija, Šeimynų

pasiaukojimas šv. Jėzaus Širdžiai. Vadovaudavo rekolekcijoms ir misijoms. Rašinėjo į daugybę laikraščių. Išleido 25 knygas ir knygeles. Parašė: 1. Dievo buvimas, 2. Žmogaus siela, 3. Evangelijų kilmė. 4, Dieviškasis Išganytojas (vertė), 5. Romos Popiežius, 6. Dievo ranka Bažnyčioje (vertė), 7. Išpažintis (2 leid.), 8. Kaip save auklėti (2 l.), 9. Temperamentų rūšys, 10. Malda svarbi išganymo priemonė (vertė), 11. Kaip mąstymas daryti (lapelis), 12. Mintys ir patarimai (keturios dalys), 13. Maldos apaštalavimai, 14. Manete in dilectione mea, 15. Šeimyna Kristui (2 l.), 16. Moterystė, 17. Aukštyn – šv. Aloyzo sekmadieniai, 18. Ar tik nebūti man kunigu? 19. Dievo Motina Marija, 20. Šv. Stanislovas Kostka S. J., 21. Šv. Jonas Berchmanas ir šv. Ignacas, 22. Matas Talbotas, 23. Jėzuitai, kas jie yra ir ko jie nori, 24. Sugriautas lizdas (apysaka iš karo), 25. Į priekaištus taip atsakyk. Ir kt.

Andziulaitis Juozas–Kalnėnas. Aušrininkas. G. 1864 m. gr. 13 Gaistrių k., Antanavo v., Pilviškių p., Marijamp. aps., iš t. Ignoto ir Uršulės Olekaitės. Išėjęs Veiverių mokytojų sem. mokytojavo Garliavoje. Skaityti ir rašyti vaikus mokė iš draudžiamųjų lotynų raidėmis spausdintų lietuviškų knygų; vienas pirmųjų pradžios mokyklą pastūmėjusių „Lietuvos keliu". J. Andziulaitis buvo kairiosios krypties, bet jaunystėje didelis patriotas. Garliavoje priderėjo į farmaceuto Aglinsko kuopelę jaunalietuvių, drąsiai išpažįstančių savo tautybę ir svarstančių visuomenės klausimus. Visa kuopelė: artimas J. Basanavičiaus draugas farm. Kazys Aglinskas, poetas Jonas Mačys-Kėkštas, mokytojas J. Andziulaitis, jo draugas Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis kūrė ir palaikė „Aušrą". J. Andz. jau antrais jos ėjimo metais ėmė spausdinti joje eilutes. Vaizduotę J. Andz. turėjo neturtingą; tokią pat neturtingą ir formos įmonę. Bet buvo inteligentas ir veikiai pasijuto nebesutelpąs rusų suvaržytoje būklėje. Jis neišlaikė, nusiminė; jam ėmė rodytis iš lietuvystės belikusi viena istorija, daugiau nieko. Jis pasiilgo buržujiško gyvenimo. Kai mokyklų vyriausybė Andziulaitį pašalino iš Lietuvos, jis paskyrimo nebepriėmė ir emigravo į Tilžę. Pasiėmęs redaguoti „Aušrą". Reformavo ją, davė jai visuomeninę kairę kryptį, bet

beišleido dvi jos knygeles ir, 1886 m. vasarą sustabdęs, atsidūrė Amerikoje. Nepajėgęs dirbti juodąjį darbą, ėmė verstis agentūra; pardavinėjo „Pain Expeller"[44], imdamas pasakiškas kainas ir gydydamas juo „visas ligas". Paskui sugrįžo į literatūros darbą. Dalyvavo J. Šliūpo leidžiamajame laikraštyje ir kun. A. Burbos „Vienybėje Lietuvninkų". Šią suradikalino, sutelkdamas savo vienminčius. Bet tapęs laisvamanis ir J. Šliūpo, L. Mokslo dr. narys, gavo pasitraukti. Bet jau turėjo kiek susitaupęs pinigų, tai įstojo į Baltimorės Medical College ir 1895 m. ją išėjo. Sako, neblogiausia daktaravęs New Britain, Conn. Dabar vedė švedę, namų savininkę. Jos giminės užgulė šeimą ir visai pribaigė J. Andz. lietuviškumą. Dabar jis apostatavo[45] iš tautybės, kaip pirma apostatavo iš katalikybės. Lietuvių tautą bevadindavęs niekšų tauta ir visai pasitraukė nuo kultūrinio darbo. Tiesa, iki pat galo amžiaus išbuvęs Lietuvių susivienijimo Amerikoje narys. Buvęs užsiprenumeravęs „Vienybę L.", bet liepdavęs ją siųsti uždarame voke. Turbūt teko slapstytis nuo švedų. Mirė ten pat 1917 m.(?)[46], nemažą savo turtą palikdamas švedams, ne lietuviams. Be ilgos eilės laisvamaniškų vertimų ir kompiliacijų, J. A. išvertė Freemano „Europos istoriją"[47]. Vaižganto R. XII[48].

Angrabaitis Juozas, Angrabas-Paznokaitis. Apžvalgininkas. G. 1859 Pervazninkų k., Sudargo p.[49] Buvo Sudargo klebono Martyno Sederevičiaus tarniukas, iš jo ko ne ko pramoko. Sederevičiaus įmasintas kontrabanduoti lietuviškas religiškas Rusijos Lietuvoje draudžiamas knygas, tapo jo atstovu Prūsų Lietuvoje ir visų jo reikalų vedėju.

Tilžėje spausdino „pabažnų senelių" (Sed. ir Kušeliausko) knygas pas Otto v. Mauderodę. Išmoko raides rinkti; paskui apsiėmė Mauderodei visas lietuviškas knygas koreguoti. Įkalbėjo O. von Mauderodei, kad jis, tiek lietuviškų knygų Rusijos Lietuvai spausdindamas ir nugabendamas, reklamai jų imtų leisti ploną mėnesinuką, kaip daro Veyerio spaustuvė[50], leisdama „Šviesą". Mauderodė apsiėmė ir pavedė Angrabaičiui sudaryti redakciją. Redakcijos jis nesudarė, pats pasiėmė redakcijos dalykus tvarkyti; bet bendradarbių primedžiojo. Taip

susidarė „Lietuvos ir Žemaičių katalikiška apžvalga" arba tiesiog „Apžvalga". Jauniesiems kunigams pamėgus kalėdojant knygeles dalyti, o šias rusams persekiojant, Angrabaitis šiam reikalui prasimanė nepersekiojamą dalyką – spausdinti gražius šventųjų paveikslėlius su didoku, gražiai suredaguotu tekstu. Jų policija nepersekiojo ir kunigai Angrabaičio paveikslėlių išdalydavo kasmet šimtus tūkstančių. 1896 m. vokiečių administracija pripažino Angrabaičio buvimą Prūsijoje nebepakenčiamą. Sako, buvę intrigų iš jo priešininkų pusės. Šiaip ar taip, Angrabaitis iš Tilžės gavo išsidanginti ir savo devocionalijų verslą perkėlė į Krokuvą. Nusinešęs didelio prityrimo šioje srityje, A. ten Lenkuose padarė gerą biznį, yra ištikimas lenkams, bet neužsigina ir savo lietuvystės. Vaižganto R. XII[51].

Antanavičius v. rusų mokslininkas, parašęs „Očerk istorii Velikago Kn. Litovskago" 1878 m.[52]

Antanavičius Juozas ir jo sūnus Aleksandras. Šviesininkai[53]. J. A. – vienas iš trijulės „pabažnų senelių". Sudargo klebonas Martynas Sederevičius, Žemaičių dvarininkas Serafinas Laurynas Kušeliauskas vertė, J. Ant. perrašinėjo. Kilęs iš Kušliškių k. Sintautų. Buvo Pervazninkų k. girininkas Sudargo p. Paskui kleb. Sederevičius ir Kušeliauskas nupirko jam šešmargį Sudarge ties kapais.

Antanavičius, Seinų vyskupijos kunigas[54]. Išvertė kun. Felikso Gondkaus Arielka ira Szaltiniu wisokiu piktibiu priesz Diewa ir Zmones. Wilniuje, 1862, 198 p.

Antanėlis Antanas, kun., g. 1863 m. Malaišiuose, Svėdasų p. (Vaižganto kaimynas ir draugas). Mokės privačiai (švedavo) Liepojoje ir kun. sem. Kaune. Kunigu įsišventė 1887 m. Vikaravo Grinkiškyje, Utenoje, filijalistu buvo pakuršėje, mirė Upytėje 1908 sausio 2 d. Buvo labai mokslus, tik nedaug to mokslo gavo. Vargšų užtarytojas, pats niekados ponu nesidėjęs. Kivirčijos su dvarininkais dėl kaimiečių ir vieną mirusį, Kaz. Šv., atsisakė iškilmingai pasitikti ir palydėti už tai, kad, rusų administraciją lenkdamas, bylas laimėdavo ir garsėjo kaimiečių skriaudėju. Draugui mokėjo būti draugas. Upytiškiams buvo „pigas". V. R. XVI[55].

Anusavičius Julius, Anusas, Hanusovič. Matininkas. G. 1832[56]. Mokės privačiai iš mokyto savo dėdės Cezario. Augo Žemaičių Kantaučiuose, Šiukštų dvare pas savo dėdes, karšo Pabiržės Daniūnuose pas savo brolį. 1863 buvo ištremtas į Rusiją. Grįžo į Rygą, pagaliau namo, į Daniūnus. Mirė 1907 m. vas. 13 ir palaidotas Daumėnų kapuose. Karštas katalikas, maskolių nemėgėjas, jaunosios lietuvių kartos bičiulis, „Tėvynės Sargo" bendradarbis. Ten įdėta trejos ilgos eilės. Kiti rankraščiai Prūsų redakcijose dingę. J. Anusavičius lietuvių literatūroje garsėja itin vykusia savo idilija „Viena pavasario diena". Šis kūrinys tiek tautiškas, tiek mums artimas, jog skaitydamas negali nesišypsoti pasigėrėjimu ir dėkingumu autoriui. Forma jeibinga. Užtat kompozicija neturi sau lygių lietuvių literatūroje. Ją teviršija Kr. Donelaičio „Keturi metų laikai".

Vaižganto R. XI t.[57]

Apulskis Vladislovas, kun., g. 1875, vidurinės mokyklos kapelionas Ukmergėje, nors lenkiškų namų tradicijų, padėjo vikarui Kaz. Šleiviui (g. 1872, dabar Telšių kap. garb. kan.) ginti lietuvių kalbos teises bažnyčioje. Gavo dvejus metus ištrėmimo į Poltavą (kun. Šleivys[58] 2 m. į Charkovą, 1902–3) „za litovskuju protivpravitelstvennuju propagandu"[59]. Japonų kare kapelionavo Mugdene kaipo Vilniaus vyskupijos atstovas. Buvo Upynoje filijalistu, mirė Šilalėje 1917.VI.8 altaristu.

Vaižganto R. XII.

„Tėv. Sar." 1900. 4[60].

Apžvalga. „Programas arba Apgarsinimas iszeinančios Gazietos" buvo paleistas 1889 m. spalių 22 d. Pats mėnesinis žurnalas pradėjo eiti nuo N. metų ilgoka antrašte „Žemaiczių ir Lietuvos Apžvalga. Katalikiszkas Laikrasztis. Iszleidžiamas Draugijos milėtojų savo brolius Artojus, dėl naudos visiems Žemajczių ir Lietuvos Katalikams". A raidė viduryje turėjo Kauno klierikų antrosios Šv. Kazimiero dr.[61] emblemą – „parol": kryželį suėmusias dvi rankas. Antrame numery pataisyta: „dėl naudos visų Lietuvos ir Žemaičių Katalikų". Nuo kovo mėn. ima eiti kas antra savaitė, nuo geg. mėn. dar trumpesniu antgalviu: „Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga. Katalikiškas Laik-

raštis", su daugybe religinių emblemų vinjetėje. Populiariai buvo vadinama tiesiog „Apžvalga" ir ėjo ligi 1896 m., septynerius metus. Leido Tilžės spaustuvininkas Otto von Mauderodė, didysis knygininkas grosistas[62], Rusijos Lietuvos aprūpintojas ten draudžiamomis lotynų raidėmis spausdinamomis knygomis. Jam tai atsieidavo nebrangiai, vos keletą šimtų markių per metus, kurias jis skyrė savo verslo reklamai. Pirmiau tuo pat tikslu yra „Šviesą" leidę spaustuvininkai Arnoldt ir Weyer. „Apžvalgos" leidimą įvykdė: mintį Mauderodei davė, bendradarbius paragino, leidinį sutvarkė spaustuvės raidžių rinkėjas ir korektorius Juozas Angrabas Angrabaitis, (ž.) Mažojoje Lietuvoje Paznokeit-Paznokaitis. Sk. apie jį. Savamokslis tai vaikinas, niekieno neįgaliotas, veikė kaip išmanė gero lietuvio ir gero kataliko sumetimais. Kunigai Kaz. Pakalniškis ir Pr. Mar. Urbonavičius paskui tik įsikišo ir ėmė literatinti Angrabaičio rašymus. Tam charakteringa antgalvio evoliucija. Raštų „Apžvalgai" vyriausieji jos bendrabarbiai pradėjo duoti: Kun. Kaz. Pakalniškis nuo pat 1 n. 1890 m., klier. J. Tumas nuo 3 n., klierikas Pr. M. Urbonavičius kiek vėliau.

Jis taip nusako apie savo pasidarbavimą. „Pirmiesiems „Apžvalgos" numeriams pakliuvus man į rankas, pykčiu užsidegiau dėl kalbos ir rašto darkymo; Mauderodei parašiau tikrą pamokslą. Pasiūlyta man kalbą ir rašybą taisyti; destis, korektūrą ir redaktorystę. Maniau, Dievas žino, ką padarysiąs. Išsiuntinėjau šimtus laiškų, kviesdamas draugus į darbą; tačiau visur šaltai priimtas, neužjaustas, ėmiau ir pats šalti. 1890 ir 91 dirbau išsijuosęs..." Urbonavičius „Apžvalgai" yra davęs daugiausia inteligentiškų raštų parašais: Vytautas, Proncelė, ypač Bangpūtys.

Be Pak. ir Urb., trečias „Apžvalgos" šulas buvo A. J. = Adomas Jakštas = kun. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, gausiai pradėjo „Apžvalgą" savo ir daktaro Vinco Pietario raštais šelpti gale antrųjų jos ėjimo metų. A. J. aršiausia kovojo su maskoliais-obrusiteliais ir bedieviais. Jo įtaka skaitytojams buvo net rimtesnė už kan. K. Pak. įtaką, A. J. priprasta klausyti, iš jo ideologijos semtis. Pietario raštų buvo 1893–6, kun. Tumo 1890–2 ir

1895–6. Visą publicistinį toną tačiau duodavo pats „redaktorius" Angrabaitis ir kun. K. Pakalniškis, baigdamas ir pradėdamas metus ir pačioje pradžioje užšėręs. Jis neredagavo, dėl to pradžioje buvo tiek netvarkos rašyboje ir stiliuje, kurių Angrabas nenusimanė. Pak. sakos: „Mus negali kaltinti, jei kuriais nevisiškai dorais (kontrabanda), valstybės įstatymams priešingais keliais savastį ginsime. Katinui į kregždžių lizdą derinantis, tie padarai pagatavi jam akis išdraskyti. Ir mes turime tiems Liuciperiaus tarnams (maskoliams) atsispirti". 3 n. Tokia kryptimi „Apžvalga" įgarsėjo, tuo smarkumu Lietuvos katalikų visuomenę įžagino į aktyvumą prieš rusų priespaudą. Tai ir yra tikrasis „Apžvalgos" nuopelnas ir jos reikšmė mūsų kultūros istorijoje. Vos pusei metų tepraslinkus, ją visur skaitė ne tik kunigai, bet ir šiaip jau žmoneliai, bet ir rusų valdininkai, policija ir žandarai, rasdami ten su visomis smulkmenomis aprašomus jų darbus. „Apžvalga" akiplėšiškai atidarinėjo žmonėms akis, ką Rusų valdžia nori Lietuvai padaryti. Jos obalsiu buvo: ginti tautos ir tikybos reikalus nuo puolimo visokių priešų: rusų, lenkų ir k.; žadinti tautinę liaudies sąmonę ir k. Lietuvoje tuo laiku buvo tiek pat žmonių kiek ir dabar, buvo lenkų, rusų, žydų, tik „lietuvių" nebuvo ar buvo jie pasislėpę. Lietuva buvo rūgstanti pelkė; reikėjo ta pelkė kuo nors sujudinti... „A." yra pridėjusi savo plytelę į Lietuvos nepriklausomybės pamatą. Jos programą beskaitydamas jautei, nors šiaip jau tai buvo katalikiškas laikraštis ir tiek. Ji būtų ir daugiau nusvėrusi, kad ten pat Tilžėje būtų turėjusi inteligentingą ir gabų publicistą. Angrabas buvo karštas tautietis ir geras katalikas, bet redaktoriui visa to maža. Mėgo gintis su varpininkais ir buvo nesustabdomas, o tai garbės „Apžvalgai" nedarė. „Ap." tiražas – 2000. Doc. J. Tumo „Apžvalga ir apžvalgininkai"[63].

Arminas Petras-Trupinėlis. G. 1853 m. rugs. 16 Deksniškių (Biskių) k., Vilkaviškio par., iš Vinco ir Elzbietos Oekiutės. Tėvai turėjo 60 margų geros žemės, bet gyveno skurdžiai, buvo neblaivūs tai ir vaiko leisti į mokslus netesėjo. Petras, dvi klases išėjęs Marijampolės progimnazijoje, gavo mokslą nutraukti, kaip tik ir metai atsitiko blogi. Tik vėliau savo pasiskolintais

pinigais išėjo Veiverių pedagogikos kursus. (Jie dar nebuvo – seminarija.) Mokės neblogai, buvo doras, simpatingas, tai kursai paskyrė jam stipendiją, laikė jį geruoju mokiniu ir sumaninguoju mokytoju, tai paskyrė į Alvitą, nors dar neturėjo reikalaujamų 18 metų. Algos temokėjo 50 litų mėn.[63a], teko prisipelnyti knygų aptaisinėjimu ir muzikantavimu vestuvėse. Čia pradėjo lavintis lietuvių literatiškoje kalboje, gaudamas iš Prūsų „Keleivio" laikraštį gotinėmis raidėmis. Mokyklų vyriausybė Arminą vertino, tai neilgai trukus paskyrė vyresniuoju mokytoju į Naumiesčio dviejų komplektų mokyklą. Čia radęs antrojo komplekto vedėją lenkę, išėjusią gimnaziją, ją vedė ir buvo laimingas, nors vaikų neturėjo. Sofija buvo graži ir gera, ji Armino lietuviškumo neslopino, paskui našlė, nutekėjusi už Petro Kriaučiūno, net pagarsėjo lietuvių veiksme. Po dvejų metų Arminas pateko į Marijampolės gimnaziją rengiamosios klasės vedėju ir neprivalomos lietuvių kalbos dėstytoju visose klasėse. Tai ir sudarė jam gerą vardą. Į Marijampolę A. pats veržės, nes ten tuo laiku buvo centras lietuviškumo ne tik visos Suvalkijos, bet ir visos Lietuvos. Marijampolės gimnazija buvo vienatinė, kur priimdavo lietuvių mokytojus ir leisdavo lietuviškai mokyti. Buvo bent penki lietuviai mokytojai. „Aušrai" patekėjus, čia buvo itin aukštai pakylėjęs lietuviškas patriotizmas, o jį kurstė Petras Kriaučiūnas ir Petras Arminas. Mokyklos vyresnybė ėmė žvairuotis ir Arminą iškėlė į Augustavą už „lenkinimą ir lietuvinimą" mokinių. Arminas sirgo tuberkula. Vieta ir susigraužimas ligą pagreitino. Arminas po kiek laiko atsisakė nuo pareigų ir sugrįžo į Marijampolę be vietos ir sveikatos į savo namelius; juos buvo įsigijęs kai kam padedant. Čia ir mirė 1885 m. kovo 18 d., tesulaukęs trisdešimt antrų metų, bet palikdamas draugams ir mokiniams nepaprastai skaistų atminimą. Jis buvo itin grynos sielos romantikas idealistas, gyvas atvaizdas Vilniaus romantikų, Lietuvą įsimylėjusių. Meilė, religija, pedagogika buvę užvaldę visą jo sielą. Rašė į „Aušrą". Parašė du istoriškus raštus: „Nusidavimai Lydos pilies" 1885 m. kalendoriuje ir „Vytautas, Didis Lietuvos Kunigaikštis". Parašė P. A. Trupinėlis Tilžėje 1885 m. 46 p. Mėgino ir poetizuoti,

bet, nei talento, nei vaizduoties, nei mokslo neturėdamas, nieko nesukūrė. Originaliai tesueiliavo du laiškus, o šiaip jau tik vertė iš Liudviko Kondroto Syrokomlės „Kaimo mokyklą" ir „Piastų Duktė". Šis antrasis vertimas buvo itin populiarus ir romantino lietuvių jaunimą. Vertė ir Ad. Mickevičiaus „Gražiną", tik nebepabaigė[64]. Daugiausia išvertė sakmių iš Krasickio ir Krylovo. Jos triskart išspausdintos skyrium: Petro Armino raštai, 60 p. „Armino versifikacija pilnoje lenkų įtakoje, jis tenkinos silabiniu ritmu ir dviskiemeniais eilėgaliais", sako M. Gustaitis. „Geriausiai Arminui pavyko išversti senovės lietuvių maršas Tegul giria šlamščia ūžia". Nujuto ir sustiprino jos lietuviškumą", rašo M. Gustaitis[65]. Ji tebedainuojama, ypač kariuomenėj. Dar buvo didelėj įtakoj P. Kriaučiūno ir A. Baranausko.

„Lietuvos Mokykla" 1923 m. 385–416[66].

Arnoldt L. ir Weyer Ernest, Tilžės spaustuvininkai, veikę tuoj po „Aušros". Leido „Šviesą", Dammstr. 2[67].

Astramskas Tomas. G. 1853.V.28 Naujienos Norto k. Mokės Marijampolėje. 1885 išėjo į Ameriką, 1896 m. įsteigė Tėvynės Mylėtojų dr. Leido „Garso" laikraštį ir satyros „Pipirą" ir „Kapsą"[68]. † 1921.III.11.

Aškenazy Šymon[69], istorikas, diplomatas, Lietuvos pavergėjas lenkams.

Ašmys Mikelis–Symša. G. 1891 m. gr. 6 Poveliuose, Šilutės ap. 1898–1905 mokės Kintų triklasėje liaudies m., metus ruošės pas kun. Pipirą Klaipėdoje, 1906–11 m. išėjo ten pat gimnaziją. 1912–15 jurisprudencijos mokės Karaliaučiaus, Halės, Berlyno ir vėl Karaliaučiaus universitetuose. Susirgęs tuberkuliozu, buvo namie. 1915 m. rotmistras dr. V. Steputaitis, dėjęsis vokiečiu, Ašmį pasitelkė į Tilžę, į „Dabarties" red., kad padėtų vesti vokiečių liniją. „Dabarčiai" iškylant Kaunan, Ašmys nebepasekė ja: nenorėjo būti lietuvių viliūgu. Vokiečiai juo nepasitikėjo, krėtė (1917), raštus „vėdino". Nuo visa to Ašmys pabėgo į Berlyną, o 1918 m. į Šveicariją. Pasigydęs „Sylvanos" sanatorijoje, gyveno privačiai Lausannoje ir ruošės mokslus baigti. Jau buvo parašęs doktoratui disertaciją „Prasikaltimai Prūsų Lietuvoje", tą Freiburgo un. priėmė. Ašmys sakydavęsis: „Tris

dalykus, jeigu Dievas padės, atsieksiu Šveicarijoje: pataisysiu sveikatą, įgysiu daktaro laipsnį ir sulauksiu Lietuvos liuosybės". Bet tų pat metų gr. 1 d. gripas jį papjovė. Ašmys buvo žmogus itin grynos sielos ir malonaus būdo, didis teisybės mylėtojas. Rašinėjo į „Apžvalgą", „Lietuvos Žinias", „Vienybę Lietuvininkų", „Prūsų Lietuvių Savaitraštį", „Dabartį", „Das neue Litauen"[70]. Parašė du lietuviškai vokišku vadovėliu ir knygą „Land und Leute Litauens"[71], Pr. An. „Maž. Liet. buv. rašytojai"[72].

Audzijonis Antanas Pranciškus (Audzevičius), Vilniaus vyskupas (1890–95). G. 1833. Miręs 1895.V.25. Mokslus ėjo Vilniaus sem., kunigu įsišventė 1859, vyskupu prekonizuotas 1889.XII.18, konsekruotas 1890.V.25. Vikaravo Vilniuje Šv. Jokūbo b., Naujatrakiuose. Raduškavičiuose, rengdamas disertacijas kandidato ir magistro laipsniams gauti. Eina gandai, kad Antanas Audzevičius, tuo laiku dar pats neturėdamas jokio mokslo laipsnio, prelato P. Žilinskio įprašytas, jam parašęs disertaciją teologijos daktaro laipsniui gauti. Ir P. Žilinskis gavo. Buvo taip nutikę. Mirus Vilniaus vyskupijos valdytojui prel. Baukevičiui (Baukiui)[73] iš Naujamiesčio p., Panev. ap. (ten jo pinigais ir bažnyčia pastatyta), 1866 m. Aleksandras II buvo paskyręs Viln. vys. valdytoju prel. Petrą Žilinskį, rusų valdžios šalininką; valdyti valdė, bet Vatikanas nebuvo davęs jam jokios jurisdikcijos. O buvo pirmon galvon reikalaujama, kad aukštesnieji hierarchai ir tikybos mokytojai turėtų mokslo laipsnį. Tos trys disertacijos tiek užimponavo, kad Petrapilio kun. akademija pasikvietė jį profesorium; be ko kito, 15 metų buvo akademijos inspektorium. 1883 m. Rusija susitaikė su Vatikanu; Akademijos rektorių renkant, buvo leista vyskupams skirti savo kandidatai. Lenkai vyskupai panorėjo Ak. rektorium turėti Simoną[74], Žitomieriaus vyskupijos kunigą, nors Ak. rektoriaus pareigas ėjo Audzevičius. Tada Audzevičius visai pasitraukė iš Akademijos, o opinija pareikalavo, kad jam būtų duota atatinkamai aukšta vieta. Jis buvo įkardinuotas Petrapily Mogiliovo arkivyskupijos kunigu, įvestas ten į kapitulą ir paskirtas vyriausiuoju dvasinės kolegijos nariu. Iš čia 1889.XII.18 prekonizuotas

Vilniaus vyskupu ir konsekruotas 1890. V. 25. Buvo nutukęs ir tuo neapsikentė. Vaistais susistiprino, bet gavo širdies ligą ir Vilniun atvyko nebesveikas. Atsisveikinant su vidaus reikalų ministeriu, šis padejavęs, kad Vilnijoje lietuviai lenkinami, vadinas, ten lenkai įsigali, o tai ne Rusijos naudai. Vyskupas savo vyskupijos lankyti pradėjo nuo lietuviškųjų dekanatų. Čia susipažino su kun. Silvestru Gimžausku. Šis Ganytojui įrodė, kad Vilnijos katalikai lietuviai tik dėl to tamsūs ir prietaruose gyvena, kad bažnyčia į juos lenkiškai tekalba. Vyskupas A. pirmas ėmė visur reikalauti, kad kunigai katekizuotų žmonėms suprantama kalba. Pats kiekvienu atsitikimu kaimiečius klausdavo, kaip jų krašte žmonės kalba ir kaip su jais bažnyčioje kalba. Išgirdęs nenormalumą, tuojau įsakydavo vietos dekanui patikrinti ir duoti jam žinią; gavęs, tuoj duodavo įsakymą sutvarkyti. Taip buvo vyskupo A. įvesti lietuviški pamokslai į Kaltanėnų bažnyčią Švenčionių dekanate. Taigi lietuvinti Vilniaus vyskupiją pradėjo pirmas Vilniaus vyskupas A. Audzijonis. Lenkams tai nepatiko. Kunigų seminarijos inspektorius, paskui Mogiliovo arkivyskupas Petrapily kan. Kliučinskis[75] per pastoralės teologijos pamokas įrodinėjo (1893–4), kad jaunieji kunigai negerai darą išvažiavę į parapijas, tuoj susirūpina keisti nusistojusią tvarką ir landžioti pas vyskupą, kad jis sankcionuotų jų sumanytas reformas. Vyskupas, girdi, sankcionuoja, o kaltas esti kunigas. Klierikai gerai suprasdavo, kad čia kalbama apie nekeitimą lenkų kalbos lietuviškose parapijose. Apie vyskupą A. Pranciškų prel. Kurčiauskis[76], jo mokinys Petrapilio kun. akademijoje, šitaip buvo įrašęs į Directorium Vilnense[77]: „Šv. Teol. Dr., lietuvis iš liaudies kilęs, sunkiu vargu tiesęs kelią į aukštybes. Savo pavyzdžiu įrodė, kiek galima padaryti mokslų studijomis su pamaldumu. Teišėjęs mokslą Vilniaus kun. sem., vikaraudamas parapinėse bažnyčiose, atsidėjęs studijavo dogmatinę teologiją, ypač gi šv. Tomą Akvinietį. Ir tiek pažengė, kad ... t. t. Akademijoje per 20 metų dėstė dogm. teol. didele klausytojų nauda. Vilniaus vyskupu tapęs, rimtai ir pamaldžiai visus rėdė. Kunigus karštai įpareigodavo laikytis kanonų teisių ir žmones katekizuoti. Aplankė Trakų, Merkinės,

Lydos ir Rodūnios dekanatus (visus lietuviškus *J. T.*), daug tūkstančių padirmavojo..."

Augla, Smolensko klebonas[78].

Augustaitis Pranas, Seinų kapitulos kanauninkas, paskui prelatas. Gimė 1848 m. vasario 5 d. Voverių k., Sintautų par., iš Jono A. ir Agotos Dailidaitės. Akto 16 nr. Mokėsi Marijampolės gim., Seinų kun. sem. ir Petrapilio kun. akademijoje. Išėjo ją t. mag. laipsniu 1871 m. ir įsišventė kunigu. Vyskupas Vierzbauskas[79] labai gabų, puikiai išėjusį mokslus magistrą paskyrė Bažnyčios istorijos profesorium Seinų kun. sem. Tą vieną mokslo dalyką jis dėstė per visą savo amžių. Tik senatvėje buvo pasiųstas trejiems metams Seinų kapitulos asesorium į Petrapilio kolegiją. Ta kolegija buvo rusų įsteigta Rusijos katalikams pasaulinei valdžiai pavergti, bet vėliau, susitarus su Apaštalų sostu, betvarkė katalikų vyskupijų medžiaginius reikalus. Ir ten būdamas, dėstė Bažnyčios istoriją Petrapilio kun. sem. 1911 m. mirus Marijampolėje Marijonų generolui kun. V. Senkui, kan. A. buvo paskirtas jos klebonu ir mirė Did. karo metu 1915 m., vokiečių privargintas. Vieną kartą ruošės jį sušaudyti.

Atsidėjęs skaitė studijavo istorinius raštus ne tik dėstydamas, bet ir paskui klebonaudamas. Turėjo daug žinių. 1901 ar 2 m. kun. J. Stankevičiui (dabar tik. mok. liet gim. Vilniuje), sugrįžus iš Friburgo fil. dr. laipsniu ir su prel. J. Laukaičiu[80] ėmus įkalbinėti, kad tas žinias sutvarkytų, kan. A. tuoj ėmės darbo ir per kelerius metus jį nudirbo. Kan. Prano Augustaičio Bažnyčios istorija turi 100 sąsiuvinių po 5 lakštus (20 puslapių in folio). Viso 2 000 p. smulkaus rašto. Spaudos būtų keli stori tomai.

1908 m. atvažiavęs į Liudvinavą, kur vikaravo kun. J. Sriuoginis[81], prašė jį pakoreguoti jo rankraštį. Kun. Sr. tą darbą 1909 m. pavedė tik ką kunigu įsišventusiam Antanui Šmulkščiui-Paparoniui. Kalba buvo labai taisytina, tai darbštusis literatas Paparonis bevelijo jį perrašyti ir tą kopiją sugrąžino kun. Sruoginiui, o šisai autoriui. Originalo nesugrąžino. Kan. Pr. Aug. mirus, rankraštis teko jo giminėms. Vienas jų, kun. A. Augustaitis, prieš keletą metų dovanojo jį marijonų bibliotekai Marijampolėje, ten jis ir tebelaukia spaudos.

Atostogų metu prof. Pr. A. mėgo viešėti klebonijose ir ten tirti tos parapijos praeitį, skaityti archyvus. Kunigų prašomas, kan. A. sutvarkė ir šią medžiagą. Iš jos susidarė plati Vygrių ir Seinų vyskupijos istorija ir Seinų vyskupijos bažnyčių monografija. Abudu tuodu raštu buvo išspausdinti prieš karą „Vadovo" žurnale, prof. Kuraičiui jį redaguojant[82].

Kame antras egzempliorus kan. Pr. Augustaičio Bažnyčios istorijos, nėra žinios.

(Prof. J. Totoraičio[83] ir kun. J. Sruoginio žiniomis.)

Augustaitytė Juozė Liuda, 2 v. Vaičiūnienė. G. 1895 m. liepos 16 d. (ne 26) Mažučiuose, Vilkaviškio ap.[84], iš tėvo zanavyko ir motinos kapsės, ūkininkų, kuriems vaikų buvo aštuonetas. Pradžios mokslą Juozė gavo Alksnėnuose ir tuo ketino tenkintis; ėmė dirbti visus namų darbus. Bet labai mėgo skaityti „Šaltinį" ir k. laikraščius. Gerai vėliau tėvas, vieno mažmožio paskatintas, nutarė Juozę leisti į didesnį mokslą, bet ji buvo jau peraugusi; begalima buvo įstoti į Kauno „Saulės" kursus. Mokslą suvėlino giminės kunigai, ypač tėvo brolis Seinų kanauninkas prof. Pranas Augustaitis ir dabartinis Vilkaviškio klebonas prelatas M. Dabrila, motinos pusbrolis. Jie tėvams pareiškė mergaitėms nesą verta mokytis. Juozė jautės kitaip ir buvo užgauta. Taip sugaišo daug brangiojo laiko.

Pasimokiusi privačiai, 1913 m. įstojo į „Saulės" kursus ir 1916 m. juos išėjo jau Voroneže, kur buvo pabėgę nuo karo. Paskui dar mokės Petrapilyje ir Odesoje, o sugrįžus į Lietuvą, lankė prof. J. Jablonskio lietuvių kalbos kursus ir Palangoje fizinio lavinimosi kursus. Tarnavo teisingumo ministerijoje. Pagaliau pateko į Marijampolę ir ten tebedėsto lietuvių kalbą ir mergaitėms gimnastiką Rygiškių Jono vardo gimnazijoje.

1914 m. Stakliškių p., Pokrovo k., bėgdama nuo karo su savo šeimyna, paskui Vilniuje pasipažino su muziku Antanu Vaičiūnu ir 1919 m. X. 15 d., jos tėvui mirus, susituokė su juo. Tėvas buvo tam priešingas. Tai buvo nesutaikinta pora ir, susilaukusi trejeto vaikų, pasiskyrė. Trejetas vaikų mirė. Visa tai Juozę Liudą Augustaitytę nuteikė labai pesimistingai. Kilusi iš religingos katalikų šeimos, pergyveno gilaus tikėjimo krizę,

kai gyvenimas parodė jai, kaip toli pareiškiamieji katalikiški principai nesuderinami su gyvenimo praktika. Buvo dingęs ideališkas pasaulėvaizdis; visos svajonės, visa, kas buvo šventa ir gražu, kilnu, pasirodė lyg sumindžiota. Po visų tragedijų daug kas grįžo; buvo restauruotas krikščioniškas, gal net katalikiškas pasaulėvaizdis, beliko melancholija, didysis noras gyventi ir džiaugtis. Ėmė susidarinėti kitoki idealai, surišti su Tėvyne, su gimtuoju kraštu, su broliais, seserimis. Tai reikia atminti, skaitant ir įvertinant J. L. Augustaitytės poezijas.

Rašyti ji pradėjo seniai, o spausdinti vos prieš dvylika metų, bene Alės Sidabraitės (Elenos Žalinkevičaitės) paskatinta. Pirma davinėjo šapirografuotiemsiems mokinių žurnalams (1915–16 m.). 1919 m. Odesos „Varpas" įsidėjo keletą kūrinėlių (jo teišėjo bene tas vienas numeris, šapirografuotas). Paskui davinėjo Amerikos „Vyčiai", „Moterų Dirvai", o Lietuvoje „Moteriai", „Trimitui", „Klaipėdos Žinioms", „Vairui", „Lietuvai", „Iliustruotai Lietuvai", „Židiniui", „Naujajai Romuvai", „Šaltiniui", „Kas girdėti", „Šešupės Bangos" (tie trys Marijampolėje ėjo).

Visa tai galop sudarė du tomu. Pirmą, pavadintą „Su baltu nuometu", spausdina marijonų spaustuvė Marijampolėje, daugiau ne 200 p.

J. L. Augustaitytė poezijas terašo poilsiui, sau nusiraminti, be pretenzijų kam užimponuoti. Bet geresnėms gyvenimo sąlygoms susidarius, daugiau mokslo įgijus, ji būtų davusi prašmatnių kūrinių; dabartinieji aiškiai rodo nemažą jos gabumą ir nepaprastai lengvą rimtų minčių stilizavimą.

J. L. Augustaitytė rašinėja ir gyvenimiškas apysakas, tik su jomis, aiman, nesirodo, o jos bene daugiau duotų mums, neg jos poezijos, tikrojo, nieko nepridengto gyvenimo pažinimo; to gyvenimo, virš kurio yra pakilusi rašytoja, o ne jan pasinėrusi.

Yra pagrindo laukti, kad poetei nušvis skaistesnė nuotaika; tada ir raštų gautume kitos krypties.

Aukštuolis Jonas. Diplomatas. G. 1886 m. bal. 2 Kalnagalių v., Kupiškio v., evangelikų reformatų tėvų[85]. 1907 m. išėjo

Mintaujos g. 1912 Petrapilio un. jurid. fak. (valstybinius kvotimus išlaikė Tomske). Iki 1915 m. buvo teismo kandidatu Kaune ir tardytoju. Iki 1916 buvo Centro Komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti įgaliotiniu pavolgyje. Iki 1922 to pat Komiteto įgaliotiniu, paskui Lietuvos Respublikos charger d'affaire. Iki 1923 tuo pat Olandijoje. Iki 1927 pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministeriu Latvijoje. Iki 1929 Estijoje ir Suomijoje. Nuo 1930 Užsienių reik. min. teisių ir administracijos direktorius Kaune. Dekoruotas ordinais. Lietuvos: D. K. Gedimino II l. Latvijos: Trijų Žvaigždžių I l., Estijos: Laimės Kryžium II l., Italijos: Koronos II l. ir Belgijos: Leopoldo II l.

Rašęs yra „Lietuvių Balse" (Petrapilyje), Amerikos „Lietuvoje" ir „Sandoroje" parašais: Jonas arba Kalnagalietis.

Avižonis Petras. Med. dr. Gim. 1875 m. IV. 17 Pasvalyje[86]. Išėjęs Tartu un., oftalmologijos prof. Vytauto D. univer., 1925–6 m. jo rektorius. Sp. darbai „Medicinoje" nuo 1922 m., Nr. 2, 5, 11–12, 1923 m., Nr. 5, 11, 12, „Kultūra", 1924 (Medicina), 8–9, 12, 1925, Nr. 6–7, 9-10, 11, 1926, 3–4, 5–7. Zeitschrift für Augenheilkunde, Архив Офтамологiи, Клиническая Медицина.

KANAUNINKAS PETRAS LEGECKAS IR JO GYVENIMO NUOTYKIAI

Kauno metropolijos bazilikos kapitulos garbės kanauninkas Petras Legeckas, jubiliatas, eina 86 metus amžiaus ir 61-mus metus kunigystės. Seniausias kunigas visoje Bažnytinėje Lietuvos provincijoje yra kan. Natkevičius Šunskuose (Vilkaviškio vyskupijoje), gimęs 1839 m. Antras po kan. Legecko – prel. M. Dabrila, 84-tus m. einąs ir taip pat 61 m. kunigystės. Trečias Mosėdžio klebonas P. Venckevičius eina 84 m.[1] Senesnių nebėr.

Senųjų žmonių tradicijos tiek įdomios dabartinei kartai ir net pačiai istorijai, kad jų nesurejestruoti tiek pat nuodėminga, kiek nesurašyti šiaip jau tautos turto. Mūsų Universiteto

Rašliavos muziejus turi apie jubiliatą Petrą Legecką pluoštą žinių; čia aš jas ir skelbiu, nors kalbamasis mūsų patriarchas, labai kuklus žmogus, tam lyg priešingas. Viename laiške man jis rašo: „Aš antrą kartą nuoširdžiai prašau Kanauninką nieko nerašyti apie mane. Tamsta sakais turįs mano formuliarą; bet jame nėra nė dešimtos dalies to, kas man per visą gyvenimą atsitiko. Aš teprašau, kad pasimelstumėt už mane ir padėkotumėt V. Dievui, kad Jis mane maloningai globojo". Kadangi čia skelbiamos žinios liečia ne tiek patį kuklaus jubiliato asmenį, kiek jo laikus ir žmones, tai aš manau nenusidėsiąs jam anksčiau ar vėliau paskelbęs tai, kas yra fiksuota Rašliavos muziejuje.

Legečių nuotykiai. Kanauninkas Petras Legeckas gimė 1844 metais Kauno arkivyskupijoje, seniau – Žemaičių vyskupijoje, Šiaulėnų parapijoje, Virikauskuose, o augo Šūdausiuose. Tačiau jo tėvų tėveliai buvo kilę iš Legečių kaimo, Pašušvio parapijos. Iš čia ir pavardę gavo. Nors Petras Legeckas su savo giminės lizdu Legečiais seniai nieko bendra nebeturėjo, vis dėlto gavo dalyvauti jų likime. Tad pirmiausia imu pačių Legečių padavimus. Istorijai tai bus labai pravartu.

Legečiai panaikinti. Prieš 1863 metų sukilimą Legečių kaime buvo valsčiaus valdyba ir pats valsčius vadinosi „Legeckaja volost". Šitą valsčių sudarė Pašušvio ir Šiaulėnų parapijos. 1863 metų sukilime Legečių valsčius itin smarkiai dalyvavo. Iš čia kilęs Bitis[2] turėjo sudaręs visą būrį sukilėlių ir gana gerai rėmės su maskoliais. Jo vardas buvo garsus visuose Žemaičiuose, kur žygiavo su radviliškiečiu Pušiniškių dvarininku Bagdonavičium, revoliucijoje pravarde – Nieczuj[3], ir kitais insurgentų vadais (Sk. M. Valančiaus „Pastabos pačiam sau", „Sukilimas", 56–59 p.; „Šiaulėniškis Senelis", mano paskaitą „Revoliucija", 12–18 p.)[4]. Pačiame valsčiuje legečiai sukilėliai pakorė rusą Kirjanovą. Dėl visa to sukilimo malšintoja rusų administracija nusprendė: Legečių valsčių, kur „za russkoje dielo" žuvo Kirjanovas, praminti jo vardu: „Kirjanovskaja volost", „Kirjanovskoje volostnoje pravlenije"[5]; senąjį gi vardą „Legeckaja, Legeckoje" išbraukti iš dokumentų ir iš atminimų, o to valsčiaus dar likusius gyventojus ištremti į Rusijos gilumą.

Ištrėmimo iš gimtosios žemės, kur tėvų tėvai ramiai sau duoną valgė, lietuviai labiau bijojo negu mirties bausmės. Bijojo naujų, nepriprastų gyvenimo sąlygų, o dar daugiau svetimų žmonių, kurių nė kalbos nemokėjo, o apie būdą, dorą, žmoniškumą sprendė iš tų rusų kriminalistų, kuriuos atitremdavo Lietuvon teismo sprendimu, kaip mūsų žmones Sibirijon: iš vagių, mušeikų ir net galvažudžių. Kai legečiams klebonas Meškauskas Ignas[6] pakišo mintį, kad iš tos nelaimės būtų galima išsigelbėti griežtu pasmerkimu sukilimo, kuriam pirma buvo pritarę, tai visi namie palikę sumetė pinigų ir Šiaulėnų rinkoj pastatė koloną rusišku parašu iš visų keturių pusių. Deja, tų tekstų niekas nėra nusikopijavęs, ankstyvesnių šaltinių neturiu, pats stulpas 1925 m. tyčia pačių gyventojų nugriautas kaipo negarbės ir pažeminimo ženklas: dėkingumas už maišto numalšinimą ir ištikimybė Lietuvą okupavusiam rusų carui. Taip buvo laimėta Muravjovo malonė*.

Šituo legečių žingsniu jau ir pirma visa Lietuva piktinosi ir jį peikė. Draugai sukilėliai tam savo kaimynų žingsniui negalėjo paprieštarauti, nes vieni jau buvo savo galvas padėję mūšių laukuose, kiti buvo Sibirijoje atsidūrę, o daugiausia Prancūzijoj; drauge su kitais ir pats Bitis; jis ten ir pasimirė. Bitis buvo prastas žmogelis; po žmones vaikščiojo dailide – trobas statydamas. Gimęs Legečių kaime; jokių mokslų nėjęs. Bet buvo augalotas, labai gražus vyras, neapsakomai drąsus ir iškalbingas. Žmonės apie jį sakydavo: kad būt turėjęs mokslo, būt daug nuveikęs; kad būt buvęs karininkas, tikrai būtų nuveikęs maskolius. Legečių ir apylinkės žmonės labai klausė gero jo liežuvio ir gera valia prie jo dėjos niekuo neviliojami. Taip jis susidarė iš legečių, paskui ir iš tolimesnių geroką būrį, kuriuo maskoliams gerai įkyrėjo. Be ko kita, jo būrys ir Kirijanovą pakorė.

Kirijanovas buvo gavęs žemės Mantviliškyje, ten gyveno ir neramiuosius lietuvius valdžiai įdavinėjo, buvo įkyrus ir užsipelnė iš revoliucininkų kilpą. Be reikalo nebūt korę.

---

* Šiaulėnuose maskoliai tesušaudė keletą žmonių; kiti laiku išsiskirstė.

Maskoliai Bičio neapsakomai nekentė ir įnirtę jį gaudė. Tačiau sukilimui nepasisekus, Bičiui pavyko pasprukti į Prancūziją. Kuo jis ten vertės, nėra žinių. Vargo, žinoma, kaip daug kitų bėglių.

Vyskupas Motiejus sukilimui nepritarė, bet ir kontrrevoliucininkų negyrė; daugiausia džiaugės neutraliaisiais, kurie į politiką nesikišo. Žiūr. viršiau cituotose vietose apie v. Valančiaus padėjėją kun. Dovydaitį. Tai ir Legečių valsčių vyskupas pažymėjo savotišku epigrafu:

Šiauleniškiams protas sumišo:
Pinigus į stulpą sukišo[7].

„Legečių" vardas tiek buvo maskoliams abuojas pasidaręs, tiek įgrisęs ir nebepakenčiamas, kad net Petro pavardės Legeckas nenorėjo turėti oficialiuose sąrašuose: jo neleido kunigu išvęsti, nors pats Petras ničniekuo nebuvo maskolių vyriausybei prasikaltęs, vis dėlto ištisus trejus metus sutruko, kol reakcija atslūgo. Apie tai žemiau.

Virikauskų nuotykiai. Petras Legeckas ėjo jau antrą klasę, kai Šiaulėnų krašto didžponis maršalka Šematas (Szemiott), Žemaičiai jį šaukia Šemata, užsimetė Virikauskų kaimą (lenkiškai Wierzychów) panaikinti ir pasidaryti ten mažadvarį (palivarką). 1861 m. vasario 19 d. caro manifestas paskelbė baudžiauninkų paleidimą iš vergovės su visa ta žeme, kurią valdė tą dieną. Tą žemę baudžiauninkai gavo iš dvarų išpirkti per 49 metus. Lietuvos dvarininkai teorijoje nesipriešino sumanytajai žemės reformai, nei padėjo rusų valdžiai tai įvykinti; Lietuvos dvarininkai pirmieji dar 1855 m. sudarė tam tikrą penkių komitetą[8]. Vadinas, nedrįso viešai prieštarauti demokratiškai laisvės krypčiai, įsigalėjusiai visoje pažangiojoje inteligentijoje, Hercenui, Krapotkinui ir kt. iš užsienių agituojant[9]. Praktikoje gi visa darė, kad tik tos žemės kuo mažiausia nustojus. Pirmiausia, mūsų dvarininkai ryžos iš savo rankų jokiu būdu nepaleisti gerųjų žemių; jei kaimiečiai būtinai reikėjo su žeme atleisti, tai bent pavesti jiems pačias prastąsias, galulaukes, pelkynus ir kt.

Virikauskų kaimas žemės rūšies atžvilgiu ir padėtimi buvo ypatingai pavydėtinas. Penketas ūkininkų čia gyveno pasiturinčiai: žemė buvo gera ir padėjimas patogus. Iš trijų pusių buvo visokių medžių miškai, kur augo daugybė grybų, uogų, riešutų, kur viso daug laukinių žvėrių. Ketvirtu šonu tekėjo žuvinga Šušvės upė. Už dvejeto kilometrų buvo gerų pievų, buvo gaunama daug šieno.

Šematas, tiesą pasakius, su Virikauskais pasielgė gana žmoniškai: davė jiems kiek galima lygią atamainą kur kitur. Tik vieniems Legeckams – „valnaskaskiams"[10] teko nuomininko Kazlausko užleista žemė, daržai ir suirdinti trobesiai, užtat žemės kone dveja tiek, arti 40 dešimtinių Šūdausių kaime ties Šaukoto filija. Vis dėlto Virikauskai nenorėjo keisti per amžius gyvenamąją vietą, ilgai su maršalka bylinėjosi, puolė patį vyskupą Motiejų, kad užtartų, bet Šematas juos priveikė ir kaip norėjo taip padarė: Virikauskų kaimas buvo per prievartą iškeltas ir panaikintas.

Šiaip ar taip Petras Legeckas savo kūdikystės metus dar pragyveno Virikauskuose ir iš ten išsinešė dvejetą neužmirštinų atminimų. Jie žymiai auklėjo religiškai mistišką jo būdą.

Gandrų kerštas. Legeckai Virikauskuose iš nebeatmenamų laikų savo sode tyčia laikė gandralizdį, ir nebuvo ničnieko atsitikę, kas būtų žmones išgąsdinę ar jiems pakyrėję. Gandrai buvo ramūs, prie tos šeimos pripratę kaimynai, saviškių nebijodavo, su jais greta po pievas žingsniuodavo. Kas metai perėdamies Legeckuose vaikus, įvairino kaimo tylą, savo snapais kaip sausais medukais klegendami.

Vaišingi, žmoniškos nuotaikos Legeckai mėgo savo starkelius. Užtat kaimynas Šikšnys kažin už ką ir dėl ko kęste jų nekentė ir pakurstė ar net pasamdė kareivius „zakucninkus" (egzekucininkus), kad Legeckų gandrus nušautų. Ag ir nušovė vieną. Antras, vienas pats likęs, toliau lesino paperėtus savo vaikus, nešiodamas jiems visokių šliužų; bet vieną gyvatę įmetė į lopšį, kurį Šikšnienė buvo ant tvoros padžiovusi. Gyvatė palindo po rūbais ir glūdi. Šikšnienė parsinešė lopšį į vidų, paguldė savo kūdikį ir supa. Štai iš jo pašonės ima išsiraityti bjauri

piktoji! Šikšnienė baisiai persigando, vaiką apžindė, ir jis tapo kurčias.

Visa tai galėjo atsitikti netyčiomis, bet religingiems Legeckams ir visiems jų kaimynams tai buvo opus divinum[11], ne kas kita, už negerą pasielgimą su paukšteliais.

Nužudymas „ritualiniais" tikslais. Petras tebebuvo pirmoje klasėje, kai Šiaulėnuose plito ypatingas gandas apie žydų nužudytą krikščionę mergaitę ritualiniais tikslais.

Šiaulaičių kaime prieš pat žydų Velykas prapuolė ketverių penkerių metų mergaitė. Nei tėvai patys, nei kunigų iš sakyklos pakviestieji žmonės niekur to vaiko neberado; niekas jo nė matyt nebuvo matęs. Tik kuriam laikui praėjus, kažin kas ėmė liudyti girdėjęs, žydams pro šalį pravažiuojant, vaiko rėkimą. Paskui ūkininkas Dovydaitis, mokėjęs žydiškai, išgirdęs žydus tarp savęs šnekant, kagalninko[12] žydo sūnus šiūlėje aptikęs negyvą mergaitę ir paklausęs savo tėvą, iš kur ji čia atsiradus. Tėvas įgrasęs jam nieko apie tai nekalbėti, tačiau žyduitis neiškentęs ir viską apsakęs Šiaulėnų dvaro Šematui. Pavasarį sniegui nutirpus ir mergaitės lavoną Šemato darbininkai radę lauke, parnešę ir padėję Šiaulėnų kapų koplyčioje. Šematas laikė savo dvarų žmonėms ir apylinkei gydyti daktarą prancūzą. Šis apžiūrėjęs lavoną ir patyręs, kad iš kūnelio buvęs išleistas kraujas – buvę subadytos rankų ir kojų panagės, t. ir t. Tai išgirdusi policija iškėlė bylą, ėmė smarkiai ieškoti kaltininkų. Šiaulėnų ir apylinkės kagalų žydai išsigandę ir ėmę saujomis pilti pinigus papirkti. Prancūzas gydytojas ūmai parbėgęs į Prancūziją, žmonės sakė, iš baimės, kad ir jo neužmuštų, kam paskelbė nužudymo davinius. Šematui liudijusį žyduitį pasodinę į kalėjimą; žmonės sakė, jį ten ir nugalabiję.

Visa Šiaulėnų parapija sujudo, ėmė būriais eiti į kapų koplyčią mergaitės lavono žiūrėti, galop taip įniršo ant žydų, jog susitarė vieną sekmadienį padaryti žydams „pogromą". Visi žydai, palikę vaikus ir senius, iš miestelio išbėgiojo. Kaimo žydus valstiečiai žarstekliais badydami išvarinėjo iš gryčių. Visa parapija verkė, įsigailinusi kūdikio kentėtojo. Palaidojo jį iškilmingai, bažnyčios šventoriuje, ne kapuose, lankė kapą,

meldės, pastatė kryžių su parašu; nabašninkę ėmė laikyti šventa, kentėtoja už tikėjimą, ir iki šiol šiaulėnai tebemaną, šita mergaitė reikią plačiau pagerbti oficialiai pripažinus ją šventąja. Šiaulėnų miestelėnas, Petro Legecko pusbrolis, ir jo vienmetis kun. Petras Baktys[13] skelbdavęsis žinojęs ir kurie žydai buvę pagavę mergaitę. Taip pat ir to laiko klebonas Meškauskas.

Rusų valdžia dėl tų nerimavimų kelius sykius pakartojo tyrimą, tačiau nesuimdavo nė vieno kaltininko, kalbamojo žydo. Byla buvusi perkelta net Orlo miestan ir ten pabaigta sprendimu: „Mergaitė, bėgdama nuo žąsino, įkrito į pusnį; tėvai, radę ją sušalusią, bijojo, kad nereikėtų atsakyti policijai, ir patys išvežė ją kone už dešimties kilometrų į Šemato lauką". Kažin kieno skelbiamas šis keistas „teismo nusprendimas" dar ilgai erzino Šiaulėnų katalikus.

Petro Legecko biografija. „Paskutiniame laiške Tamsta minėjai norįs žinoti mano biografiją. Patenkindamas Tamstą, drįstu aprašyti visą mano gyvenimą per taip ilgą aštuonių dešimtų metų su dideliu kaupu, kurį man V. Dievas netikėtai suteikia. Drįstu rašyti ne sau pagerbti ar savim pasigirti, garsintis, nes neturiu ir neturėjau jokių ypatingų talentų, o drauge bijau ir pajuokimų, bet vien dėl to, kad „Divina opera revelare bonum est"[14]. Kitą kartą: „Rašyti, o ne aprašyti kaip reikiant, verčiau nerašyti". Dar kitur, aprašydamas savo jaunųjų dienų nuotykius, išsitarė: „Et hic et hoc est opus divinum"[15]. Tai kiekvienas P. Legecko suminėtas nuotykis turįs reikšti ypatingą Dievo apvaizdą.

Tokioje religinėje nuotaikoje Petrą išauklėjo motinėlė, dukart jį pažadėdama Dievui, atiduodama Šv. Dievo Motinos globai. Pridėk stebuklingą pagijimą iš sunkios chroniškos ligos, stebuklingai ilgą amžių, stebuklingą išlikimą nemuštu Panevėžyje, ypatingą pasisekimą įstoti į seminariją ir keistus atsitikimus – ir suprasi, kad Legeckas visad buvo mistiškai nusiteikęs ir visiškai atsidėjęs pavyzdingai tarnauti Dievui ir jo Bažnyčiai. Gerai, sakos, įvyko Šv. Rašto žodžiai: „De stercore erigit pauperem[16]. Ačiū už tai Dievui ir jo Apvaizdai!"

Savo parapijono kun. Juozapo Silvestro Dovydaičio būdu kun. P. Legeckas nuotykius krauna visai palaidus, temini epizodus, nerodydamas jokio priežastingumo nei pasėkų.

Virikauskų Mikalojus Legeckas vedė našlę, Eleonarą Petrošiūnaitę, gim. Jesaičių kaime ir nutekėjusią už Virikauskų Šikšnio. Su juo turėjo dvejetą vaikų. Vaikai iš M. Legecko mirdavo; buvo jau dešimtį išmarinusi, o motiniškas jos instinktas būtinai vertė ją turėti prie savęs nors vieną gyvą. Tai kai 1844 m. gruodžio 7 d. gimė jai Petriukas, ji čia pat pažadėjo jį Dievui tarnauti, jei išliks gyvas, būtent išauklėti jį kunigu. Dar labiau tą pažadėjimą sustiprino Petriuko liguistumas: jis dar treigys tebūdamas susirgo šv. Valento liga: kas metai, ir vis apie Velykas, apmirdavo ir taip gana ilgai prabūdavo. Nebepagydydama vaikelio, motina antrą kartą paaukojo jį Šiluvos Dievo Motinai, garsėjančiai stebuklais. Petriukas tuojau pasveiko ir daugiau nebesusirgo nė karto. Aišku, Dievas išklausė jos maldos ir auką priėmė. Krikšto tėvai buvo klebonas Meškauskas su miestelio davatka Barbora.

Po juo buvo dar trejetas vaikų; jie išaugo ir sudarė šeimas.

Beliko Petriukas paruošti. Skaityti jį išmokė Šiaulėnų vargonininkas. Vienerius metus Petriukas prasimokė dviklasėje Šeduvos mokykloje. Tuo tarpu atostogų į Mantviliškį atvažiavo kitas šiaulėniškis, jaunas magistras Panevėžio gimnazijos kapelionas Juozapas Silvestras Dovydaitis, jau tuomet pradėjęs garsėti savo išmintim, dievotumu ir gerumu. Legeckai savo Petriuką nuvežė į kapelioną ir atidavė jam, kad įstatytų į gimnaziją. Kapelionui užtariant, Petriukas buvo priimtas į pirmą klasę.

Laimingas tačiau Panevėžyje Petriukas nebuvo. Jis buvo nepasakomai bailus, o direktorius buvo senovės žmogus, buvusis uniotas, dabar pravoslavas Zajančkauskas. Pradžia ir pabaiga visos jo pedagoginės metodikos buvo rykštės už menkiausį nusidėjimą ar nesisekimą mokytis. Dažnai egzekucijas darydavo savo ranka, matyt, nemažu pamėgimu, sadistiškai. Nebuvo girdėti, kad kam būtų kurį menkniekį atleidęs. Mokykloje kasdieną girdėjosi plakamų vaikų rėkimas. Visi nervinosi, drebėjo,

bailinosi, o daugiausia Legeckiukas: jis tiesiog pragarines kančias kentė, nors nebuvo gavęs nė karto, gal dėl to, kad turėjo galingą užtarytoją kunigą kapelioną. Po dviejų metų (1856-58) vyskupui Motiejui pasišaukus kun. Dovydaitį jam sekretoriauti ir seminarijoje rektoriauti, ir Petriuką Legeckai atsiėmė iš Panevėžio, perkeldami jį į trečią klasę Šiaulių gimnazijon. Tiesa, į Šiaulius arkliais vežioti buvo ir žymiai patogiau: iš Šūdausių į Panevėžį buvo dvylika mylių, o į Šiaulius tik penkios. Kaip tik tuo laiku Legeckai buvo jau iš Virikauskų iškelti į Šūdausius.

Šiaulių gimnazijoje Petras prasimokė 1858-62 metus ir išėjo penkias klases. Čia katalikai mokiniai buvo stipriai religiškai nusiteikę. Apie tai liudija du atsitikimai:

Mokiniai – tvirti katalikai. Petrui būnant ketvirtoje klasėje, istorijos mokytojas Serebrianikas vieną kartą prasitarė: „Mahometas buvo lygus Kristui, o jo Koranas lygus Evangelijai". Kitą dieną klasė sustojo koridoriuje, neidami į Serebrianiko pamoką. Istorijos mokytojas nubėgo skųstis direktoriui Maksimui. Direktorius atėjo, tvarką padarė – mokinius į klasę suvarė, bet ir paklausė jų, dėl ko nėjo Serebrianiko klausyti. Mokiniai drąsiai atsakė: „Dėl to, kad mokytojas Jėzų Kristų lygina su Mahometu ir Evangeliją su Koranu". Direktorius atsiklausė mokytojo, ar tiesa. Čia pat stovėjęs mokytojas prisipažino tikrai taip sakęs. Į tai direktorius jį perspėjo: „Tamsta savo nuomonę pasilik sau ir mokiniams taip nebedėstyk!" Neilgai trukus, Serebrianikas iš Šiaulių gimnazijos kažin kur iškilo.

Popas-katalikas. Taigi tikėjimas anų laikų gimnazistams nebuvo koks beprasmis, atitrauktas nuo praktikos, bet vykintinas. Petrui bebūnant penktoje klasėje, mirė Šiaulių pravoslavų popas. Jis prieš mirdamas buvo paslapčiomis nuo pravoslavų pasikvietęs katalikų kunigą, jam išpažinęs katalikų tikėjimą ir iš jo, ne iš popo, priėmęs šv. Sakramentus. Apie tai patyrė viso miesto katalikai, džiaugės tuo ir būtinai norėjo pravoslavų kunigą su meile ir pagarba pasilaidoti savo kapuose. Rusų valdžia, žinoma, niekados nebūtų pavelijusi taip padaryti. Dėl to vyresniųjų klasių mokiniai susitarė kunigo lavoną naktį pavogti ir katalikų kapuose palaidoti. O paskui žinokitės! juk ne-

beiškasite... Susitarė ir išsiruošė į ekspediciją. Cerkvės Šiauliuose tais laikais dar nebuvo, tai lavonas gulėjo privačiuose namuose antrame aukšte. Gimnazistai ėmė laužtis, bet sukėlė gyventojus ir gavo pasprukti.

Religiškai ir politiškai gerai susipratę Šiaulių gimnazistai tautiškai visai nebuvo susipratę: visi dėjosi lenkais. Petrui esant penktoje klasėje, mokiniai gimnazijoje ėmė giedoti politines revoliucines giesmes, kaip tai vyresnieji darė bažnyčiose: šen ir ten skambėjo: „Boże, coś Polskę"[17], čia pat stovint pačiam direktoriui. Jis neragino tai daryti, bet ir nestabdė, nedraudė, nebaudė.

Į seminariją. Kvotimams gimnazijoje pasibaigus, į Šiaulėnus atvažiavo Petro Legecko draugai: Grigaliūnas, Baktys, Šereiva ir k. Visi susitarė, niekam nieko nesisakius, nukeliauti į Varnius ir pamėginti ten kvotimus į kunigų seminariją išlaikyti; neišlaikius, grįžti atgal į šeštą klasę. Išvažiavo arkliais, vos keletą rublių teturėdami. Nuvargęs Petras karčemoje taip įmigo, jog nė justi nepajuto, kaip kiti išėjo įteikti savo liudijimų. Daug pavėlavusį Legecką į salę įvedė šiaulėniškis klierikas Bužinskas, o jo protektorius Dovydaitis tuoj jį pažino ir jo liudijimą paėmė. „Bonum testimonium habet"[18], – tarė egzaminatorių komisijai ir tuojau ėmė kvosti. Tą pačią dieną po mišparų ir rezultatus paskaitė: Legeckas priimtas, kiti ne. Paskui rektorius Dovydaitis parsivedė savo parapijietį pas save, pagyrė, kad gerai mokosi, prikrovė iš Prūsų parsigabentų maldaknygių klebonui Meškauskui parvežti ir atleido. Taip Petras Legeckas ir tapo Varnių seminarijos klierikas.

Auklėtinius tais laikais seminarija laikė skurdžiai, nes ir mokestį už išlaikymą ėmė minimalį. Pietų duodavo gerai pavalgyti, o pusryčiams, ypač gavėnioje, klierikai terasdavo po riekelę sausos duonos, padedamos kiekvienam ant jo priegalvio.

Klierikas apsivogęs. P. Legeckui būnant trečiame kurse, atvažiavus po Kalėdų, kažkas iš stalčiaus jam pavogė 40 rublių. Jie reikėjo sumokėti seminarijai. O kad kambario šeimininkui nesant ten vaikščiojo žydas stiklius ir siuvėjas Bereliukas, tai jie buvo įtarti vogimu ir jiems uždrausta daugiau belankyti

seminariją. Tie žydai labai nusiminė, ypač Bereliukas. Jis pareikalavo savo skolos iš klieriko Butkevičiaus, kuris tame pat kambaryje gyveno su Legecku, Cirtautu ir Gedvilu. Skolą Butkevičius atidavė suplyšusia „bumaška", kurią pirmiau Legeckas buvo pasiūlijęs Bereliukui, o šis jos neėmė. Taip ir suprato, kad pinigai būta pasiimta diakono Butkevičiaus; jis prisipažino ir buvo iš seminarijos ir iš dvasiškių išvarytas, o Legeckui draugai kunigai sudėjo daugiau kaip 40 rub., ir jis seminarijai užsimokėjo. Butkevičius buvo iš Žvingių par. Degraduotas kažin kur dingo. O Legecką draugai mylėjo, kad moka greitai užrašyti ką mokytojai dėsto; iš jo ir kiti klierikai naudojos.

Neramumai. P. Legeckas buvo jau trečiame kurse, kai prasidėjo sukilėlių mūšiai su maskoliais. Neberimo ir klierikai ir susitarė prašyti, kad juos paliuosuotų namo, nes visiems rūpėjo tėvynė. Be Bakčio ir Narbuto, visi kursai padavė prašymą raštu. Vyskupas Motiejus atėjo, klierikus išbarė ir įsakė būti seminarijoje. Tačiau klierikai nenurimo ir nesiliovė reikalavę, kad juos paleistų. Tada atėjo rektorius Juozapas Dovydaitis į „muzeum" (aulią). Sukalbėjęs „Veni, Creator"[19], taip prabilo: „Kai įeiname kur į namus ir pamatome, kad ten nėra jokios tvarkos, tai ir kepurės nenusiimame. Bet kad vidun įėję jau pamatome tvarką, tai kepurę nusiimame ir kalbame su jo šeimininku. Taip ir dabar. Jūs visi burbuliuojate, ūžiate, trypiate, tai ir kalbėtis su jumis nėra galima. Ag ir aš esu katalikas ir lietuvis. Jei to būtų reikalinga, pirmas eičiau kovoti. Jūs išsirinkite vieną iš savo tarpo: tepasakai jis mums, dėl ko jūs norite išeiti iš seminarijos?" Klierikai išsirinko karštąjį patriotą Chochlovskį. Ėmė jis sakyti oraciją, bet patiems draugams pasirodė, kad jis niekus pliauškia. Tai jį pavarę išsirinko Cirtautą. Šis išėjo prie katedros ir tarė:

– Aš manau, kad mums dera pasilikti seminarijoje iki atostogų; aš tik nenorėjau atsilikti nuo kitų draugų, dabar gi viešai pareiškiu, kad mes turime klausyti dvasiškosios savo valdžios.

Rektorius tarė:

– Matote, ir jūsų rinktinis draugas taip pat mano.

Visi klierikai pasiliko seminarijoje.

Neilgai trukus, atėjo vienas būrys sukilėlių. Vos tik jie užėmė Varnius, iš antro šono atėjo keturios rotos maskolių ir prasidėjo mūšis. Patrankų nebuvo, bet iš šautuvų taip pradėjo šaudyti, kad klierikai gavo susimesti koridoriuje, nes ir pro langus kulipkos zvembė. Kai kurie čia pat išpažino, nes rodės bus galas. Rektorius įsakė visas seminarijos duris uždarinėti ir taip jas užsklęsti, kad niekas nebeįeitų. Bešaudydami padegė miestelį, prelatų namus ties pat seminarija. Kiek nurimus šaudymui, rektorius, apsivilkęs kanauninko rūbais ir užsidėjęs distinktorium[20], išėjo iš seminarijos ieškoti maskolių vado. Vadas suriko:

– Da u vas seminarija polna miatežnikov![21]

Rektorius ramiai atsakė:

– Vot, kak raz vremia sdelat obysk. Jesli naidiotsia chot odin insurgent, ja svojej golovoj otvečaju[22].

Vadas, pasiėmęs bent dešimtį kareivių, apėjo seminariją ir, nieko neradęs, leido klierikams gesyti gaisrą, kad neužsidegtų seminarija. Begesydami klierikai rado devynetą „lenkų" sužeistų. Kai kuriuos profesoriai aprūpino Sakramentais. Vieno sužeisto kareivio įlįsta į rūsį, kur gyveno rektorius. Rektorius išgirdo jį vaitojant. Rytą, maskoliams išėjus, pasamdė arklius ir nuveždino ten, kur sužeistasis norėjo. Tuojau gi ir įdavė jį. Paklaustas, rektorius neužsigynė ir tuojau buvo atstatytas nuo rektoriavimo, o rektorium buvo paskirtas kun. Račkauskas[23].

Rektorius Dovydaitis tačiau buvo liuosas, klierikams tebesakė konferencijas, ir buvo suimtas, tik klierikams išsikrausčius į Kauną. Paskui jį ištrėmė į Sibiriją.

Apie jo ten darbuotę skaityk „Šiaulėniškio Senelio" V dalį[24].

P. Legeckas priduria tik vieną epizodą iš Jekaterinoslavo. Čia misionieriaudamas kun. Juozapas tarnavo ir pravoslavams, ypač mirštantiems. Tai patyręs gubernatorius pasišaukęs kun. Dovydaitį ir ėmęs bartis:

– Čto vy delajete? Pravoslavnych obraščajete![25]

Į tai kun. Dovydaitis:

– Vojdite v mojo položenije. Bolnoj umirajet, a pop pjan. Neuželi ja chudo delaju, čto priobščaju – pered smertju?[26]

Gubernatorius apkabinęs jį, išbučiavęs ir taręs:

– Delajte, kak chotite: za to nebudete otvečat[27].

Ir kan. P. Legeckas kunigą Dovydaitį vadina – šventu.

Sukilimą ir mūšį Varniuose aš jau esu kur kitur aprašęs. Žiūr. viršiau cituotas vietas. Tai jų čia iš kun. P. Legecko memuarų nebeminėsiu.

Sudiev Varniams! Po Varnių mūšio vyskupui Motiejui Valančauskiui ir jo klierikams atėjo Muravjovo įsakymas palikti Varnius ir gyventi dangintis į Kauną. Prieš išvažiuodamas iš Varnių vyskupas Motiejus su visa asistencija įlipo į sakyklą ir paskutinį kartą pamokė, kaip reiksią čia, jo netekus, laikytis. Sakė:

– Mano vaikeliai! Štai man ir visai seminarijai įsakyta išvažiuoti iš Varnių. (Čia visa bažnyčia balsu pravirko.) Likę, laikykitės šv. katalikų tikėjimo. Davinės jums rusai medalikėlius – neimkite; lieps jums priimti pravoslaviją – neklausykite... Ir t. t.

Drąsus tai buvo pamokslas, net pernelyg, ir pavojingas. Muravjovas galėjo tai palaikyti atviru kurstymu prieš rusų valdžią ir vyskupą, kaip ir kitus dvasiškius, ištremti. Tačiau laimei niekas liežuvio neįkišo, ir ganytojas dėl to neturėjo jokio nemalonumo.

Varniškiai žemaičiai klierikus ir jų profesorius keturiomis partijomis per Raseinius nugabeno į Kauną. Atvykę klierikai prisistatė savo auklėtojui vyskupui; jis buvo anksčiau atsigabenęs. Jis šitaip pasveikino savo auklėtinius, naujoje vietoje centro valdžios akivaizdoje būsiančius:

– Atvažiavome iš nuošalio kaimo į atvirą miestą. Ten mes buvome visiškai laisvi, čiagi teks būti atsargiems. Nebūkite tad, kaip pavasarį daržinės, atviri: čia mus šnipuos, čia būsime, kaip kalėjime... T. ir t.

Kliūtys įsišvęsti. Petras Legeckas seminarijoje prasimokė 1862–66 metus. Ketvirtą kursą išėjo jau Kaune, kol seminarija dar nebuvo uždaryta, ir 1866 m. rudenį įsišventė subdiakonu. Bet buvo dar per jaunas šveśtis aukščiau: trūko ištisų pusantrų metų. Metus prasistumdęs, buvo pasiųstas Pašušvin eiti kapeliono pareigų tenykštėje bažnytinėje pradžios mokykloje. Prakapelionavęs ten 1867–68 m., įsišventė diakonu, nuo įsišven-

timo kunigu buvo rusų karo valdžios sulaikytas ir 1868–69 m. gavo vėl kapelionauti bažnytinėje pradžios mokykloje Baisogaloje. Bažnyčioje tuo tarpu tegalėjo laikyti antrines pamaldas: sakyti pamokslus, krikštyti, katekizuoti, mišparus laikyti, Komuniją dalyti, daugiau nieko.

Prasidėjo ilgos machinacijos dėl įšventimo. Pareikalavo jo į Kauną švęstųs. Prieš išvažiuodamas tačiau sapnuoja įkyrų sapną: atėjo žandaras jo suimti, o čia taip norisi miego. Tad prašos, kad nors valandėlę palauktų. Žandaras nelaukia. Tada Petras griebia savo priegalvį ir sviedžia juo žandarą. Pataiko kažin kur ir padaro triukšmą. Iš vieno šono kambario, kur jis gulėjo, buvo klebono gulimasis, iš antrojo – jo sesers šeimininkės. Abudu šoko iš miego ir subėgo žiūrėti, kas čia atsitiko. Petras pasisakė vaidijęsis su žandaru.

Rytą žiūri – tikrai atvykta žandaro, kuris jį kviečia į Šiaulius, į Karo viršininką. Girdi, vyskupas skiriąs jį vikaru Kelmės bažnyčiai, bet pirma turįs pasirodyti Karo viršininkui. Diakonas Petras važiuoja su žandaru, bet vos nuvažiavus į Šeduvą, patirta, kad Karo viršininkas išvykęs į Liepoją, tai kelionė būsianti veltui. Legeckas gavo sugrįžti į Baisogalą.

O tuo tarpu Karo viršininkas parašė Kauno gubernatoriui: „Kadangi Legečių valsčius 1863 m. visas susikompromitavo, yra nedėkingas Rusijai, tai jis, K. viršininkas, nelaiduojąs, kad ir diakonas Petras Legeckas būsiąs rusų valdžiai ištikimas".

Gubernatorius pasiūlijo Legeckui emigruoti iš Rusijos, nes čia vis tiek neįsišvęsiąs. Bet kur važiuosi? Kas tavęs ten laukia? Petras Kaune turėjo dėdę Aleksandrą Legecką. Jis tarnavo konsistorijoje. Šisai patarė savo sūnėnui laukti, įsigyvenus tuščiuose seminarijos mūruose, bene virs geresni laikai. Iš čia nesiliauti rūpintis perlaužti maskolių užsispyrimą. Vyskupui sutikus, diakonas Legeckas su klierikais Pranu Kriškijonu, Lielausiu ir Stanislavavičium įsitaisė tuščiuose kambariuose. Čia jiems duodavo valgyti. Diakoną vartodavo asistencijai per vyskupo celebras, o tris klierikus profesoriai privačiai toliau mokė.

Įtarimas. Čia ištiko incidentas, kurs ko tik nesukomplikavo padėties.

Draugai, atvažiuodami savo reikalais į Kauną, suspenduotam diakonui ir kitiems draugams atveždavo pavilgos ir ko nupirkę mieste. Be ko kita, avižienio alaus pasigardžiuoti. Bet tarnai atnešdavo jo buteliuose, nuo kurių nebuvo nuskutama etiketė „Staraja vodka". Tai patyręs inspektorius Antanas Beresnevičius-Barškietis[28] įskundė seminarijos rezidentus rektoriui Jeronimui Račkauskui. Šis, nieko neištyręs, įsakė, kad tuojau visi keturi išsinešintų iš seminarijos mūrų. Na, nieko nepadarysi. „Girtuokliai" pasisamdė žydelius (gelžkelio dar nebuvo) ir nuėjo atsisveikinti su rektorium. Legeckas buvo mylimas Račkausko klierikų dekanas. Besiteisindamas, kad rektorius blogai apie juos nemanytų, įtikino jį, jog tai tik nesusipratimas, daugiau nieko – jokios degtinės klierikai negerdavę ir negerią. Tai patvirtino ir čia pat pasitaikęs prof. Mečislovas Paliulionis[29] – ir jis gaunąs avižienio alaus degtinės buteliuose. Klierikai paliko gyventi seminarijoje.

Apgaravęs. Kitas atsitikimas. Pirmą Kalėdų dieną, paasistavęs Piemenėlių mišioms, diakonas Legeckas papusryčiavo ir, visą naktį nemigęs, užsidarė kambaryje ir kietai įmigo. O būta garų. Kad ne ta pati Dievo Apvaizda, būtų amžinai užmigęs. Draugai, nesulaukę jo pietų nei mišparų, pradėjo nerimti. Nuėję rado kambarį uždarytą iš vidaus. Ėmė laužtis, ir įsilaužę išnešė sąmonės nustojusį Petrą. „Trup, trup"[30], – kalbėjo Stanislovavičius, vilgydamas jam galvą vandeniu. Bet Legeckas atsigavo.

Nelaimių galas. Tuo tarpu Šiaulių Karo viršininkas susikeitė vietomis su raseiniškiu. Vyskupas tad vėl kreipės į gubernatorių, kad jis atsiklaustų naujojo Karo viršininko, ar jis ką beturi prieš Legecką. Naujasis viršininkas atsakė nesą jokių prieštaravimų Legeckui įšvęsti kunigu ir pasiųsti jis į Kelmę vikaru.

Kauno gubernatorius, gavęs tiek priešingą atestaciją, vėl kreipės į buvusį Šiaulių Karo viršininką, kodėl jis pirma taip nepalankiai atestavo Legecką. Šis palaikė pirmykštį savo liudijimą. Girdi, „valia bet kam turėti atskira savo nuomonė: mano nuomonė tokia, kad diakonas Legeckas nėra politiškai ištikimas".

Gavęs tokių žinių, diakonas Legeckas visai nusiminė ir ėmė ruoštis važiuoti į Poznanių; jam ir pirmiau buvo pasiūlyta, kad geriau emigruotų iš Rusijos. Nusiminęs išėjo į Nemuno krantą samdytis garlaivio ir per Prūsus išvažiuoti. Štai susitinka savo dėdę Legecką. Dėdė ėmė gailėti, kam Petras išvažiuoja:

– Dargi nevažiuok. Aš turiu gerą prietelių Saveljevą, liaudies mokyklų direktorių: eikime pas jį prašyti protekcijos.

Nuėjo. Direktorius priėmė juos gana maloniai ir tarė:

– Žinote, man nepatogu užtarinėti kunigas. Geriau jūs patys paduokite prašymą gubernatoriui, kad manęs atsiklaustų. Tamsta buvai religijos mokytojas Pašušvyje ir Baisogaloje, tai aš turiu teisės liudyti apie Tamstą.

Neša diakonas savo prašymą gubernatoriui. Žmonių daug. Gubernatorius iš visų priėmė prašymus, net iš prastų žydelių. Pagaliau nė nežiūrėdamas į Legecką, atkišo užpakalin ranką paimti jo prašymo tardamas:

– Galite eiti namo.

Taip blogai priimtas diakonas dar labiau susirūpino, aimanavo, naktimis nemigo – reiks iš tėvynės išeiti. Taip sielvartaudamas sapnuoja, Švenčiausioji Panelė, kaip ji yra didžiajame altoriuje seminarijos bažnyčioje, garsiai atsiliepė: „Reikia jis įšvęsti".

Rytą ateina dėdė ir paskelbia: į vyskupą atėjęs gubernatoriaus raštas: „Legecką įšvęsti ir paskirti vikaru". Vyskupas nustebęs. Jis pats buvęs pas gubernatorių prašyti ir išgirdęs gubernatorius jokiu būdu neleisiąs Legecką įšvęsti. Vyskupo sekretorius kun. Eduardas Barauskas[31] paaiškinęs: gubernatoriaus kanceliarijos reikalų vedėjas atsiklausęs liaudies mokyklų direktoriaus, ir šis atsakęs:

– Diakoną Legecką pažįstu iš pat jaunų jo dienų ir laiduoju jį būsiant ištikimą Rusijai kunigą.

Taip pat atestavęs ir pradžios mokyklų inspektorius Buračevskis.

Tarnyba. Taip diakonas Petras Legeckas, trejus metus sugaišęs, įsišventė kunigu 1869 m. VI.15 d. ir buvo paskirtas vikaru į Vainutą.

Nuo 1872 m. VII.20 į Krinčiną.
Nuo 1878 m. VIII.15 į Šeduvą.
Nuo 1881 m. VIII.10 į Miškius (Ščodrobovo)[32] filijalistu.
Nuo 1883 m. IV.20 Kavarskan administratorium.

Čia nuo 1889 m. XI.10 d. iki 1919 m. XI.29 d. buvo Ukmergės dekanato dekanu.

1918 m. gruodžio 16 d. pakeltas Kauno katedros kapitulos garbės kanauninku.

Atsistatydinęs dėl senatvės, liko toje pat parapijoje reziduoti Pienionių dvare, kur yra koplyčia.

Vainuto nuotykiai. Įsišventęs kunigu, Petras Legeckas primicijas atlaikė seminarijos bažnyčioje, o vakarienę profesoriams iškėlė pas dėdę.

Vyskupas įšventęs tarė:

– Dabar tėra dvi laisvos vietos: Janapolėje ir Vainute. Tegul iš tų dviejų pasirenka katrą tinkamas.

Kun. Petras kukliai atsakė:

– Jei abidvi skiriamos man, tai tegul jau pats ganytojas katrą parenka.

Vyskupas paskyrė į Vainutą.

Toliau rašysiu kan. P. Legecko nuotykius nebe trečiuoju asmeniu, tik jo paties žodžiais.

Atvykęs į Vainutą, viską radau gerai, tik vikaro kambarys buvo toks mažutis, kad lova tegalima buvo pastatyti prie užkaltų durų į antrą kambarį, kurį pasilaikė okupavusi klebono šeimininkė. Pas šeimininkę dieną naktį nuolat beldės ir šūkavo, tai nė pasilsėti nebuvo galima.

Ilgai, per septynerius metus, klierikavęs ir skolos pasidariau, o Vainuto pusės parapijos buvo valdžios išdalyta žemė, ir toks ten buvo neturtas, kad tėvai neturėjo kuo vaikus dengti: kalėdojant klausiami, kur jūsų vaikai, parodydavo nuogus lovoje apklotus.

Klebonas buvo pernelyg dievotas. Per kiauras dienas klausydavo išpažinčių bažnyčioje, bet teišklausydavo dviejų trijų per dieną; man gi likdavo kone visa parapija.

Paminėtina čia dvejetas priepuolių.

Antrais buvimo Vainute metais maskolis mokytojas, paniekinęs klebono namus, kur buvo mokykla, perkėlė ją į namus, pasamdytus iš žydo. Parapija supyko ir vaikus iš „žydo mokyklos" atsiėmė. Mokytojas pasiskundė Raseinių Karo viršininkui, tam pačiam, kurs manęs neleido įsišvęsti, klebonas uždraudęs vaikus leisti į rusų mokyklą. Atvažiavęs Karo viršininkas tačiau pakaltino mane. Mokytojas gynė, girdi, neseniai čia tėra. Viršininkas jį už tai sutrinkino: „Molčat, ja lučše znaju!"[33]

Visą naktį nemigau: maniau jau reiksią į Rusiją išvažiuoti. Rytą klebonas gavo Karo viršininką gerai pamylėti ir gerą kyšį pakišti. Tada tas pats Karo viršininkas, kapitonas, tuoj kitoks virto ir ranką spausdamas mane atsiprašė, kad nekaltai baręs, ir mokytoją išpeikęs išvažiavo.

Tada klebonas kanauninkas Liudvikas Butkevičius[34] mane išgelbėjo, o po keleto mėnesių aš kleboną išgelbėjau.

Kažin kas įskundė kleboną, jis, statydamas naują mūro bažnyčią, senąją medinę pardavęs Prūsų Katyčių miesteliui. Atvažiavus antstoliui, klebonas prisipažino, pardavęs. Antstolis buvo geras žmogus. Pasivadinęs mane į urėdninką tarė:

– Ką jūsų klebonas padarė? Nepavelytas pardavė bažnyčią prūsams ir pats raštu prisipažino. Už tai jis gali būti atstatytas iš klebonų, o galimas daiktas, kad ir išsiųstas į Rusiją.

Aš tai pasakiau klebonui. Nusiminė senelis, norėjo pakišti, bet antstolis neprisiėmė, bijodamas, kad pats neatsakytų. Tada aš nusivežiau antstolį į urėdninką, liepiau nupirkti konjako, porterio ir nuvaišinau antstolį. Jam užmigus, iškrito iš kišenės klebono raštas. Aš tą raštą paėmęs įkišau į gėlių vazoną ir užkasiau žemėmis. Pakirdęs antstolis, neberasdamas rašto, ėmė dejuoti; tada aš su urėdninku ėmėm aiškinti jam senąją bažnyčią pardavę parapijonai, o ne klebonas, tai patys pasisakysią. Sušaukiau apie 20 ūkininkų ir tie, reikia pažinti žemaičius, ėmė barti kleboną, kam jis savinas teises: bažnyčios trobesį teturėję teisės parduoti jie, parapijonai; pardavę ir patys išvežę, visa tai žinant ir nedraudžiant antstoliams. Antstolis surašė naują protokolą ir linksmas išvažiavo. Klebonas pasiliko liuosas.

Vaidinas. Galnių kaime pas ūkininką Jakštą pradėjo temstant mėtyti daiktus: kurpes, bulbes, net kirvius, belsti į vidurines kambarių sienas. Pagalbos ieškoti atėjo į mane. Bijodamas apsijuokti, nuvažiavau atsiklausti dekano Butkevičiaus. Jis paskui mirė Kaune Karmelitų bažnyčioje klebonu, o tuolaik gyveno Žvingiuose. Dekanas patarė pagrasinti kalėjimu tiems, kurie tuos šposus daro. Aš taip ir pasielgiau, bet bildesiai nesiliovė. Jakštai verkdami vėl ėmė maldauti, nes naktimis neturį poilsio. Aš žinojau visą tų namų šeimą, Jakštą, jo žmoną, du sūnu ir dukterį ir jų tetulę esant dorus ir dievobaimingus žmones: tai šposai ne iš jų turėjo būti. Tad pats išpažinęs, kad ir man nekliūtų per galvą, liepęs ir Jakštams atlikti išpažintį, ryžausi važiuoti namų švęsti. Pasiėmiau zokristininką, jam įsakiau, kai visus atvažiavusius į Galnius įsivadins, kad jis apeitų visas namų kertes ir takus išbarstytų smėliu. Zokristininkui tai padarius ir sugrįžus, aš atsisėdau prie lango. Man padavė stiklą arbatos. Tai buvo gruodžio mėnuo, jau naktis, bet šviesi, nes pilnatis. Ėmiau šeimyną drąsinti. Štai, sakau, jau keletas minučių kaip esame ir nieko nėra, patys tik prasimanote. Tai tarus, ledo gabalas kad duos į langą, bet pataikė į rėmus ir stiklo neišmušė. Jau čia pabūgo: žmogus mesdamas būtų visus stiklus išdaužęs. Tuoj ėmė visoki daiktai blaškytis po gryčią: kurpės, bulbės, malkos ant pečiaus sukrautos, o negalima matyti, kas iš kur mėto. Gryčioje degė lempa ir žvakė. Aš, paėmęs žvakę, sakau šeimininkui: „Eisime į seklyčią, aš turiu apžiūrėti visus namus, o gryčioje palieku zokristininką ir visą šeimą". Ligi tik išėjau į seklyčią, išgirdau gryčioje didžiausį trenksmą. Manydamas, kad ten imta juokauti, žaisti, sugrįžau išbarti savo zokristininko. „Oi, sako, kunige, važiuokime namo! Kaip tik išėjai, lempa užgeso, mane su krėslu aukštyn pakelė, ir viskas dar labiau ėmė mėtytis". Aš, ilgai nematydamas kas mėto, išėjau su žvake į priemenę. Čia iš kamino, kur rūkydavo mėsą, man po kojų išmetė didoką kartį, paskui kirvį iš vienos kertės į kitą, pjūklą dviem pjauti; taip buvo mesta, kaip žmogus mesti negali. Tada aš suklupdžiau visus, kad visus galėčiu savo akimis matyti, o patsai prieš pašvęsdamas trobą atsiklaupiau

prie galo lovos. Tada krito į pašonę pagalys. Kad būt pataikęs, būt užmušęs. Visiems meldžiantis, aš pašvenčiau visus namus. Jau buvo 11 val. Nakvoti palikau gryčioje, visą šeimyną išleidęs į seklyčią, nes rytmečiais taip pat belsdavę. Poilsis buvo menkas, ir parvažiavęs keletą naktų nemiegojau, bet nuo to laiko pas Jakštus niekas nebebeldė.

Neatmenu, kas man patarė nusipirkti Šokalskio knygą „Świat duchów". Toje knygoje aš radau daug panašių atsitikimų. Autorius sako esąs dvasių pasaulis, kurs kartais pasireiškia žmonėms. Varšuvoje vienas dvarininkas netikėlis rašęs knygą apie tai, kad žmogus taip pat baigia gyvenimą, kaip ir gyvulys. Pasilsėti išėjęs į parką ir išgirdęs verkiant grybautoją. Paklausta atsakiusi, jos vyras tik ką pasimiręs nieko jai nepalikdamas. Rašytojas, bene Rzewuskis[35], atidavęs tai našlei kiek tik turėjęs tuo laiku pinigų kišenėje ir nuraminęs nabagę. Sugrįžęs toliau rašyti. Rašydamas kietai užsidarydavęs, kad jam nekliudytų. Bet štai atsirandąs prieš jį ūkininkas ir sakąs:

– Aš esmu vyras tos moteriškės, kurią tik ką sušelpei, vyras miręs; kad tikėtumei sielos buvimu, aš tau tyčia pasirodau.

Rašytojas savo knygą perplėšęs, daugiau neberašęs. Toji knyga ir visas aprašytas atsitikimas tebesą Varšuvos muziejuje.

Kontrabandininkai. Man išvažiavus kalėdoti, antrosios pasienio linijos, einančios per Vainutą, karininkas gavo žinią – šiąnakt per Vainutą važiuosią ginkluoti kontrabandininkai. Įsakė tad visiems savo sargybiniams kareiviams užsitaisyti šautuvus ir išsislapstyti kas ant bažnyčios, kas šventoriuje ir laukti kontrabandininkų. Kaip tik tuo laiku mes grįžome penkiomis kurmankomis. Kareiviai pasitaisė šauti; belaukė privažiuojant arčiau. Aš nieko nežinodamas sakau savo vežėjui:

– Tu važiuok sau, o aš pėsčias pabaigsiu eiti per šventorių – čia bus arčiau.

Vos tik išlipau ir ėmiau eiti, štai pribėga prie manęs karininkas ir sako:

– Na, tavo laimė! Jei nebūtum išlipęs iš rogių, mes tuojau būtume šovę: mums duota žinia, kad šiąnakt važiuosią kontrabandininkai.

Argi ir čia ne Dievo apvaizda?

Nieko be kyšio. Išgyvenęs lygiai trejus metus Vainute, dirbęs dieną ir naktį be poilsio, kaip viršiau rašiau, o skolų vis dėlto nieko neišmokėjęs, pasisamdžiau žydą vežėją ir pasileidau pats vienas į Kauną prašyti kitos vietos. Išvažiavau su antstolio bilietu, o reikėjo turėti sprauninko. Raseiniuose einu pas sprauninką. Čia man sako sprauninkas už keleto dienų tegrįšiąs iš Kauno, o jo pavaduotojas pasisakė neturįs teisės bilietus davinėti. Sugrįžęs padejavau žydui, pas kurį buvome sustoję nakvynės. Šis man atsakė:

– Ko čia sielotis: prašom aukoti svarui arbatos, ir bilietas bus. Aš jį gerai pažįstu – jis pas mane gyveno.

Patikėjęs viešbutininku, daviau jam du rubliu. Parėjęs žydas sako:

– Tamstos paties laukia ponas pavaduotojas.

Pamaniau, bus mane žydas apgavęs. Einame drauge. Pavaduotoją randame spryske besėdžiantį.

– Ko tamsta, kunige, toks nemandagus – per žydą prašai bilieto.

O žydas iš užpakalio:

– Bilet będzie[36].

Aš atsakiau:

– Aš pats nesveikuodamas įprašiau žydą.

Pavaduotojas įsivedė mane į kanceliariją, paprašė sėstis, išrašė bilietą ir mandagiai atsisveikino.

Vis tai padarė svaras arbatos.

Vyskupo Valančauskio kietumas. Nuvažiavau į Kauną, einu pas vyskupą. Matau po kojų sukniubusią verkiančią moteriškę.

– Widzisz, ojczenku[37], – tarė, – niekados neimsi iš davatkų kojinių. Štai (toks ir toks) kunigas ir butvietę nupirko, ir namelius jai pastatė, ir vis dar maža. O ko tu iš taip tol atvažiavai?

Atsakiau:

– Prašyti Jūsų prakilnybę, kad mane perkeltumėte. Ganytojas ne sykį esi sakęs: jei kas neapskųstas pabus trejus metus, turės teisės išsiprašyti iš tos vietos.

– Jau bent penkios dešimtys prašė: kuriuos gi turiu patenkinti?

Aš atsakiau:

– Sutinku į bet kurio iš tų penkių dešimtų išsiprašančių vietą.

Vyskupas, aštriai pažiūrėjęs į akis, tarė:

– O kad aš tave imčiau ir pasiųsčiau į Balninkus: dviejų grivinų neturėtumei Mišioms.

– Sutinku ir į Balninkus, – atsakiau.

Vyskupas lyg supykęs atrėžė:

– Važiuok sau namo. Su klebonu sugyvenate geruoju, tai ko dar benori?

Iš vyskupo nuėjau į rektorių Račkauską ir pasiskundžiau, kaip manęs, tokį kelią atkeliavusio, vyskupas nesutiko perkelti kur kitur. Rektorius atsakė:

– Iš galvos išėjo! Taigi tu septynerius metus klierikavai, dekanu buvai!

Sugrįžau nusiminęs, liūdnas.

Gera valia į Rusiją. Neilgai trukus į Vainutą iš Rusijos parvažiavo p. Pikelis, jis čia seserį turėjo. Užėjo pas mane ir sako:

– Sugrįžau iš Rusijos. Stačiau telegrafo stulpus. Nustačiau iki Sibirijos. Buvau pas kun. Baukevičių. Jis mane įsiprašė, kad pakalbinčiau kurį Lietuvos kunigą važiuoti pas jį padėjėju. Duoda 800 rublių metams ir kelpinigius. „Aš esu patvirtintas parapijos klebonas ir visos rusų armijos kapelionas. Karininkai kapelioną labai gerbia, savo arkliais vežioja jį iš vienos vietos į kitą, tai ir kelpinigiai lieka kišenėje. Prašau kunigo lietuvio, nes kareivių yra lietuvių, o aš lietuviškai nemoku. Be to, ir į kariuomenę važinėti negaliu, reikia klebonauti".

Išklausęs p. Pikelio, aš sakau:

– Prašyk kun. Baukevičių: aš sutinku. Bereikia, kad jis pats paprašytų vyskupą leidimo ir atsiųstų man kelpinigius.

Kun. Baukevičiui parašius vyskupui Valančauskiui, šis tuojau pasišaukė iš konsistorijos mano dėdę ir tarė jam:

– Rašyk savo giminaičiui, kad aš jam duodu geriausį vikariatą. Ruošias į Rusiją: juk ten sukacapės!

Ir paskyrė mane į Krinčiną, o kun. Vienažinskį[38] į mano vietą, į Vainutą.

Kun. Vienažinskis, ligi tik atvažiavęs; tuoj išmetė šeimininkę iš vikariato kambario ir pasiėmė jį sau. Dėl to nepatiko seneliui klebonui, ir už pusės metų buvo perkeltas į Braslavą, iš vieno krašto vyskupijos į kitą.

Apnuodyti kunigai. Iš pavasario atvyko klebono pasiųstas tarnas ir davė žinią, abudu Pasvalio kunigu, klebonas Banevičius ir vikaras Jasienskis[39], susirgę cholera: nuolat vemia ir viduriuoja. Mano klebonas Mizgiras[40] ir ašai susirūpinome, ir aš tuojau nuvažiavau į Pasvalį. Radęs taip kaip sakyta, pasiunčiau į Joniškėlį parvežti daktaro Petkevičiaus[41] ir klebono Vaitkevičiaus[42] ligonių aprūpinti šv. Sakramentais. Daktaras rado ne cholerą, bet ką nesveiką suvalgytą. Palaukęs dvejetą dienų, matau, kad nuo vaistų nė vienas nesveiksta, dar eina blogyn. Tai vėl parveždinau daktarą. Antrą kartą atvažiavęs daktaras Petkevičius susiprato, esama apnuodytų, klebonas labiau, vikaras mažiau; klebonas neilgai trukus turįs mirti, o vikaras galįs pasveikti.

Taip ir buvo. Klebonui mirus, policija, išgirdusi apnuodijimą, suėmė šeimininkę; ją pažinau iš geros pusės. Liokajus gi apie 17 m., pirma man tarnavęs Krinčine, buvo ištvirkęs. Dar klebonas tebebuvo nepalaidotas, kai aš tą tarniuką pasiėmiau į kambarį ir ėmiau versti, kad prisipažintų pats kunigus apnuodijęs, ne šeimininkė. Iš pradžių gynės, paskui prisipažino supykęs ant klebono, kam jis neteisingai jį apvaginęs, ir, nešdamas iš virtuvės košę, įpylęs nuodų, tik klebonui daugiau, nemanydamas tačiau, kad taip blogai pasibaigs. Tada policija paleido šeimininkę, o suėmė tarną. Paskui jį išsiuntė į Sibiriją. Kun. gi Jasienskis pasveiko.

Padegėjas. Smilgių kaime sudegė pirtis. Pirtyje rado nėščią sudegusią mergaitę. Tardytojas pasikvietė mane pasitarti, kas čia bus padegęs. Aš ėmiau klausinėti smilgiečius, su kuo toji mergaitė mylėjosi. Sako man – su tuo bernioku. Pasikvietęs jį ėmiau geruoju įkalbinėti, kad pats prisipažintų, nes kitaip, sakau, nebūsi ramus. Tiesa, prisipažinus, išsiųs tave į Sibiriją,

užtat čia žemėje atgailėsi. Berniukas ir prisipažino, mergiotę užrakinęs pirtyje ir padegęs.

Svalios potvynis. Grįžtant iš Panevėžio per Pasvalį, reikėjo man svarbiu reikalu būtinai pasimatyti su Pasvalio klebonu Dambrausku[43]. Tarp bažnyčios ir klebonijos teka Svalios upė. Ji pavasarį gana plačiai patvinsta, o tilto nebuvo. Buvo naktis. Aš pasitelkiau zokristininką, kad su latarnia[44] mane palydėtų lieptu į kleboniją. Einame abu lieptu, o vanduo ūžia arti liepto. Įėjus man į kleboniją, klebonas pasižiūrėjo pro langą ir sako:

– Nu, didi tavo laimė: antai zokristininkas su latarnia grįžta, lieptai jau nunešti.

Argi ne Dievo Apvaizda mane išgelbėjo?

Šuniukas sargas. Vainute karininkas buvo man dovanojęs šuniuką. Jis tiek buvo prie manęs prisirišęs, jog, man nesant namie, nė ėsti nenorėdavo, tik truputį iš lėkštelės palaižydavo. Mano klebonas Mizgiras labai jį mylėjo ir pats lakino. Gyvenome vieni du visoje klebonijoje, šeimyna gyveno skyrium šeimyninėje ties klebonija. Man esant namie, o klebonui kur išeinant, mano šuniukas palydėdavo jį iki vartų ir ten pat jį pasitikdavo. Naktį prie mano lovos gulėdavo.

Vieną žiemos vakarą, jau sutemus ir klebonui sugrįžus, šuniukas ėmė loti. Klebonas, neatspėdamas, kam jis loja, ateina manęs paklausti. Aš sakau, be reikalo nelos, ir išėjome abudu ieškoti, kas čia yra klebonijoje, ir suradome žmogų, užsislėpusį kertėje. Klausiame, ko jis nori? Atsako: „Atėjau metrikos". O kokios, ir pats nežino. Iškratę jį, kišenėje radome skustuvą, o šalia pagalį. Aišku, būtų mus nužudęs ar bent apvogęs. Argi ne Dievo Apvaizda?

Ponaitis vagis. Vieną kartą, ką tik man išvažiavus į Vabalninką, atvažiuoja dvejetu arklių ponaitis ir klausia, ar yra Legeckas? Klebonas atsako: „Ką tik išvažiavo". Ponaitis prašos įleisti į mano kambarį. Įleistas, visą iškratė; pinigų neradęs, pavogė laikrodėlį. Kas toks buvo, taip ir nepatyrėme.

Valkata sesuo. Man nesant namie, ateina mergaitė ir pasisako esanti mano sesuo ir norinti pernakvoti, kol aš parvažiuosiu. Klebonas priima. Parvažiavęs randu visai man nepažįstamą

asmenį. Klebonas pasipiktino, kad aš neturtės mergaitės seserim nepripažįstąs. Kaip išaiškinti? Ar turi kokį raštą, iš kur esi, kas mano giminės? Apsako viską. Tik paklausus, ar turi pasą, atsakė turinti, bet išėjus į miestelį nebesugrįžo.

Specialistas. Krinčine gyventi buvo labai gera, tik šuliniuose ir versmėse apylinkėje daug sieros. Vanduo bjaurus gerti. Palikę arbatą stiklinėje, rytą rasdavome kaip rašalą juodą. Vieną dieną važinėjęs į daugelį ligonių, gavau gerklės uždegimą. Gydžiaus pas daugelį daktarų, bet nepasveikau. Tad niekam nieko nesakydamas, be bilieto, nuvažiavau Rygon, pasiteiravau gerklės ligų specialisto, man patarė eiti pas Hessę. Nuėjau pas jį, padėjau ant stalo arti dvidešimties rublių ir ėmiau maldauti, kad jis man, kunigui, atvirai pasakytų, ar aš begaliu pagyti. Gydytojas, pasitelkęs padėjėją, pražiodė; vienas laiko už pečių, antras su elektros lempute šviečia į galą gerklės; tariu: ė, o, t. ir t. Ir sako: „Per tris dienas būsite sveikas". Aš išėmiau iš kišenės pluokštą receptų ir sakau: „Nebent tamsta iš manęs juokuoji: žiūrėkite, kiek aš jau esu vaistų išgėręs!" – „Taip, – atsakė, – Tamstai gydė sveiką gerklę, o negydė nesveikos vietos". Davė tokį pūsliuką inhaliacijai į gerklės gilumą daryti ir pagijau. Iš to gavau mokslo: susirgus geriau kreiptis į nusimanantį vienoje ligoje neg į „nusimanantį" visose ligose.

ŠEDUVOS NUOTYKIAI

Įstabi mirtis. Kanauninkas Monkevičius prašė vyskupą Beresnevičių[45], kad mane iš Krinčino jam atkeltų į Šeduvą, nes mane seniai pažino. Mes susikeitėm su kun. Dočkevičium[46]. Čia buvo turtingiau, bet darbo buvo dvigubai. Klebonas M. sirgo, į bažnyčią visai nėjo, altarista nebuvo darbštus, tai man nei dieną, nei naktį nebuvo poilsio. Su kanauninku Monkevičium pagyvenau kone trejus metus didelėje santaikoje. Stebėtinai jis mirė. Nors bažnyčion nevaikščiojo, savo kambaryje negulėjo, vaikščiojo ir su mumis valgė. Sirgo džiova, labai kosėjo. Tą naktį prieš numirdamas, išgirdęs, kad aš su dekanu Meškauskiu[47] ketinu važiuoti pas kleboną Rodavičių[48] į Smilgius,

atsiunčia pas mane savo patarnautoją kviesti, kad pas jį užeičiau. Gyvenau skyrium, vikariate. Man nuėjus, sako:

– Išpažinau užvakar. Šiandien duok man aliejum patepimą. Neišvažiuok.

Aš sakau:

– Kanauninkas vaikščioji, o ruošies mirti.

Jis rimtai atsakė:

– Aš tave prašau – tu man tai padaryk.

Daviau Paskutinį patepimą, paskaičiau maldas. Kanauninkas įteikė man savo testamentą ir tą pat naktį nuėjo pas Dievą.

Žmonės norėjo, kad Šeduvos klebonu palikčiau aš, bet aš atsisakiau ir sulaukiau kun. Skirmunto[49]. Su juo gyvenant nieko ypatingo neatsitiko.

Iš Šeduvos vyskupas Paliulionis pakėlė mane Miškių (Sidabravo) filijalistu. Prieš apsigyvendamas čia, užmušus carą Aleksandrą II[50], buvau pasiųstas prisiekdinti naujam carui visus geležinkelio tarnautojus Radviliškio–Dinabarko ruože. Važiavome aš, popas ir žandarų pulkininkas, siekdindami kiekvienoje didelėje stotyje.

Pirma Radviliškyje. Popui prisiekdinus ir man buvo paduota priesiegos forma rusiškai. Aš pareikalavau lietuvių kalba. Sutiko. Prisiekdinus visus tame ruože, paklausta popo, kiek reiks užmokėti atlyginimo. Mus vežiojo dykai antra klase ir net valgyti davė. Popui užmokėjus, to pat paklausė mane. Aš atsisakiau, laikydamas tai garbe siekdinti. Tada žandarų pulkininkas parūpino man bilietą, kad galėčiau antra klase dykai važinėti visu Liepojos–Romnų geležinkeliu iki gyvos galvos. Tai man buvo labai patogu. Buvau dėkingas, galėjau aplankyti Rygą, Mintaują, Liepoją, Varšuvą, Čenstakavą, ką jau besakyti apie artimas vietas. Visi geležinkelio tarnai labai mane gerbė, tiekdavo visokių patogumų.

KAVARSKO NUOTYKIAI

Bažnyčią sudegino. Iš Miškių buvau nukeltas į Kavarską klebonu. Čia atvykęs, radau vos pradėtus altorius iš medžio, bažnyčia buvo be stogo, netinkuota nei iš oro, nei iš vidaus,

aplink tebestovėjo pastoliai. Jie per dvidešimtį metų papuvo, nuo klebonijos šono ėmė virsti žemė iš po pamatų. Kalėdodamas ėmiau rinkti pinigus bažnyčiai pabaigti, bet tesurinkau vos 200 rublių. Atvežęs tuos pinigus pas a. a. kunigaikštį Leonardą Daumantą Siesickį į Penionis, meldžiau, kad man padėtų, nes visa parapija tik ką paleista iš vergijos, žemę susiskaldę po 3–4 dešimtines, – visai beturčiai. Siesickis klausia: „Ką dabar manai daryti?" Aš atsakiau: „Kuo greičiausia reikia mūryti šventorius aplink bažnyčią ir stiprinti jos pamatai". Akmenų buvo privežusi parapija, Siesickis apmūrijo šventorių ir vienkart Jėzaus kančios stacijas. Antrais metais savo lėšomis aptinkavo bažnyčią iš oro ir iš vidaus, pabaigė bokštą ir atėmė visus pastolius. Trečiais metais buvo pabaigti altoriai, bet buvo be paveikslų. Nuvažiavau tad į Vilnių; čia p. Kaminskaitė[51] už tūkstantį rublių papiešė 5 nemažus paveikslus ir pripiršo malerių Treją. Jis su savo darbininkais ir savo dažais visus altorius ir visą bažnyčios vidų gan gražiai ištepė už 1300 rub.; juos sumokėjau iš savo kišenės. Naujus labai gerus vargonus savo lėšomis nupirko p. Siesickis, priėmė iš Kauno atvažiavęs p. Naujalis[52] ir labai išgyrė.

Kaip visa buvo jau prirengta, užėjo karas ir visa tai sudegino.

Nenuskendau. Važiuojant pas ligonį per ežerą, arkliai pasibaidė, pasileido lėkti. Vežėjas negalėjo sulaikyti. Aš šokau iš vežimo ir pasijutau gulįs aukštynelkas, o už kelių sieksnių vežėjas; vežimas gi ir arkliai sukrito į ekertį, iš kurios ledai buvo išvežti. Aš išlikau gyvas. Ar tai ne Dievo Apvaizda?

Kitą kartą pasiėmęs šv. Sakramentą kaip tik įsisėdau į vežimą važiuoti pas ligonį ir ėmiau leistis nuo kalno, branktas sudavė arkliams per kulnis, vežėjo vadelės trūko, ir aš gavau šokti iš vežimo. Iš karto maža ką tejaučiau, bet sugrįžęs iš ligonio rimtai susirgau – ištino kojos. Parsiveždinau daktarą Brazaitį[53]; jis rado mažąsias kojų gysleles sutrūkusias; subandažavo, davė vaistų kloti, ir po dvejeto savaičių buvau sveikas. Ar tai ne Dievo Apvaizda?

Daržinėje su pinigais. Mirė Bukonių klebonas Bytautas[54]. Aš, dekanas, nuvažiavau laidoti ir tvarkos padaryti. Parodė

man užrakintą skrynią, kurią kunigas mirdamas pavedė man atidaryti: ten rasiąs visa, kas tik palikta. Rakto būta su stapta, atrakinti negalėjome; gavome su kirviu atplėšti. Radau 4000 rub. atiduoti vyskupui. Klebonijėlėje nebuvo vietos nakvoti, nes lavonas tebebuvo. Tai nuvedė mane į netoliese esantį dvarelį, kur niekas negyveno; pataisė man lovą, ir aš su vienu parapijonu apsinakvojau. Vidurnaktį girdžiu – beldžiasi. Išsigandau. Pamaniau, kad, pajutę mane su nabašninko pinigais išėjus, ruošias žmogžudžiai pulti. Kaimyno, apsinakvojusio kitame kambaryje, nė girdėti nebuvo. Atsiklaupiau, meldžiuos, o štai pasirodo inžinierius Eidrigevičius, atvežęs karstą iš Panevėžio. Nors buvau nusigandęs, nesusirgau. Argi tai ne Dievo Apvaizda?

Krito, neužmušė. Nuvažiavau į Šėtą. Klebonas Sakalauskas[55] sako:

– Pirkau Valdajuje varpą: eikime, paklausysi jo balso.

Nuėjome. Aš atsistojau bažnyčios bobinčiuje, o jis užlipo į varpinę skambinti. Buvo baigiamas bokštas mūryti. Klebonui skambinant, kadgi kris skrynia su plytomis – stačiai man po kojų, nors buvo mūro lubos. Neužmušė. Argi tai ne Dievo Apvaizda?

Dekanaudamas palaidojau šiuos kunigus. Žemaitkiemio kleboną Jucevičių, Troškūnų kleboną Stapulionį, Raguvos kleboną Lapinskį, Ukmergės kleboną Radvilavičių, Subačiaus kleboną Staškauskį ir antrą Andriuškevičių, Siesikų kleboną Jasielskį ir antrą Mickaniauską, Deltuvos kleboną Daškevičių, Upninkų-Veprių kleboną Vasiliauskį, Lyduokių kleboną Talačką, Pagirio kleboną Šimkevičių, Želvos filijalistą Žebrį, Vadoklių kleboną Tumėną, Vidiškių kleboną Maciejauskį, Taujėnų fil. Valentinavičių, Traupio kleboną Butvydą ir antrą Šliogerį, Karsakiškio kleb. Skopą[56] ir kitus. 35 metus išgyvenęs Kavarske, sulaukiau karo. Pirmiausia iš patrankų ėmė šaudyti Kuropatkinas[57] – nuo Kurklių miestelio, o iš antros pusės Šventosios upės atvyko maskoliai ir į patį Kavarską. Aš vyresnybę gerai priėmiau – ji pasižadėjo bažnyčios nedeginti, nei griauti. Aplankę bažnyčią, pagyrė jos gražumą, meldėsi. Deja, ligi tik

maskoliai pajudėjo iš miestelio, tuoj jį ėmė apšaudyti vokiečiai. Pirmą šūvį pataikė į špitolę, iš kur tik tik buvo vargonininkas vaikus išvedęs. Tą pat vakarą atvyko vokiečiai, vadai ir kareiviai, – užėmė man visą kleboniją, pagrobė ką tik rado, paėmė karves, arklius, paukščius, visą mėsą ir ką tik rado trobose. Aš su kun. Kirna[58] dvi naktis pernakvojome špitolės rūsyje. Paskui kun. Kirna paliko mane vieną. Abudu Anykščių kunigu vokiečiai nugabeno į Panevėžį, Taujėnų kunigas Valentinavičius buvo išvažiavęs į Rusiją, pasilikau vienas pats visoje apylinkėje. Taigi nuolat teko važinėti tai į Taujėnų, tai į Anykščių parapijas. Blogiau, kad vokiečiai, apšaudydami miestelį, padegė aptieką ir kitus namus. Dvi naktis išbuvau savo bažnyčioje, iki nuvertė jos bokštą. Tada paklausiau vokiečius ar degins bažnyčią? Atsakė nedeginsią, bet miestelį sudeginsią. Tada ką galėjome iš bažnyčios išnešėme, bet paliko vargonai ir altoriai: jų neardžiau, patikėjęs vokiečiais, kad nedeginsią. Tą pat vakarą tačiau įsakė mums išeiti iš miestelio, nes ketino būti didelis mūšis. Visa palikęs, pasiėmiau šv. Sakramentą ir einu į Pienionių koplyčią. Vos tik išėjau, sekęs zokristininkas sako: „Bažnyčia dega..." Teko pasiskubyti su Švenčiausiu; paskui rusų karininkai sakė dukart į mus šovę. Pernakvojau Pienionyse. Mūšiui pasibaigus, kas liko bažnyčios, perkėlėme į Pienionis: procesijų altoriukus, arnotus, liktorius, kielikus, monstrancijas ir k. k.

Apsigyvenę Pienionių dvare, turėjome nemaža vargo: p. Siesickis ir aš ketvertą savaičių gyvenome rūsyje, visą dvarą buvo užėmę vokiečių kareiviai; mitome tik rūgusiu pienu ir gėrėme arbatą. Virtuvė buvo užimta. Nuvažiavęs į ligonį arti Anykščių, nuėjau pas vokiečių vadą, skųsdamasis, kam kunigus išvežė: 9000 sielų negi gali palikti be ganytojo. Nieko man neatsakė, bet šv. Sakramentą leido iš Anykščių pervežti į Pienionis. Man važiuojant su Švenčiausiu, šalia pasodino du kareiviu. Po keleto dienų leido Anykščių vikarui sugrįžti.

Visiems kunigams vokiečiai įsakė net sekmadieniais laikyti pamaldas anksti ir paleisti žmones į darbą: turį net laišką kun. Stakausko[59], kurį vyskupas buvo palikęs generalvikaru. Aš, dekanas, nuvažiavau į Ukmergę pas komendantą ir sakau:

„Tokio įstatymo kun. Stakauskas negalėjo skelbti, nes šventas dienas švęsti yra paties Dievo įsakymas. Ypač kad nėra nė tokio ūmaus darbo". Užtai vokiečiai užsirūstino ant manęs. Bet mokant mums algą, kad pradėjom visi skųstis, tai iždininkas, kurs turėjo sekretorių kataliką, mums pritarė ir leido šventas dienas švęsti.

Kavarsko parapijonams padavus prašymą kun. Stakauskui, kad aš persikelčiau gyventi į Kavarską ir rinkoje pastatyčiau šopą pamaldoms laikyti, aš atsisakiau, nes mūšiai tebesitęsė, antra, nenorėjau statyti šopos, tik uždengti bažnyčią stogu ir ten laikyti pamaldas. Paprašiau, kad į Kavarską paskirtų kun. Kviatkauskį[60]. Jis taip ir padarė: bažnyčią apdengė ir pamaldas laikė, o pirma laikė špitolėje. Vargingas gyvenimas sutrumpino jam amžių. Jam mirus, buvo paskirtas dabartinis klebonas Leonas Špakevičius[61].

Man Jo Eksc. Vyskupas pasiūlijo apsigyventi Krakių vienuolyne vienuolių kapelionu, bet aš išsiprašiau, jausdamas savo senatvę ir netesėjimą eiti rimtas pareigas. Šiandieną gyvenu, ačiū V. Dievui, kaip vienuolis, be ūkio.

Apgynėm Žemaitkiemio bažnyčią. Žemaitkiemyje, kun. Gulbinui[62] klebonaujant, sudegė bažnyčia. Gubernatorius Klingenbergis[63] neleido naujos statyti, paketinęs tos bažnyčios žemę atiduoti rusų cerkvei, kuri ten pat buvo. Kun. Gulbinas iš Želvos parsiveža seną bažnyčią ir kaipo laikiną šopą pradėjo statyti. Atvažiuoja antstolis ir klausia, kaip neturėdamas leidimo stato bažnyčią. Kun. Gulbinas pažadėjęs antstoliui kyšį, kad palauktų keletą dienų, kolei pabaigs statyti. O kaip pastatė, nebenorėjo nieko duoti antstoliui, šis ir apskundė gub. Klingenbergiui. Klingenbergis naktį atsiuntė policiją ir įsakė jai kun. Gulbiną išvežti į Rusiją. Aš, dekanas, nujausdamas, kad taip bus, prašiau žemaitkiemiečius, kad, išvežus kun. Gulbiną, tuojau duotų man žinią. Tai buvo per Dievo Kūno oktavą. Tą pat naktį, kai kun. Gulbiną išvežė, atvažiavau aš į Žemaitkiemį, pasikviečiau rusą mokytoją ir urėdninką ir sakau:

– Matote, kleboną išvežė, o nei sargo, nei policisto nepaliko bažnyčiai saugoti. Tuojau rašau į Balninkus kun. Galkui[64], kad

atvažiuotų į Žemaitkiemį ir kad čia darbuotųs, kol vyskupas paskirs kitą. Antstolis raportavo gub. Klingenbergiui, kad jau kitas kunigas apsigyvenęs Žemaitkiemy. Šaukias mane į Ukmergę sprauninkas ir klausia, dėl ko aš taip padaręs? Aš jam atsakiau – kaip kanonai įsako: mirus ar kur dingus klebonui, tos vietos dekanas turi laikinai paskirti kunigą; aš taip ir padariau. Sprauninkas nepapeikė mano pasielgimo, bet tarė:

– Tamsta bėdos sau pasidarei: jei Tamstos neištrems, tai bent pabaudą sumokėsite; gubernatorius norėjo visai panaikinti Žemaitkiemio parapiją, nes arti Vidiškių ir Lyduokių bažnyčios. Dabar jį sukliudei; jis to nesitikėjo.

Galas buvo toksai. Kun. Gulbiną išvežė į Rusiją. Kun. Stapulionis, kad pardavė seną bažnyčią, sumokėjo 300 rub. pabaudos, aš, dekanas, 200 rub., kun. Galkys 50 rub. Pabaudas mes sumokėjome, bet Žemaitkiemio bažnyčia paliko nepanaikinta.

Dabar gyvenu Pienionių dvare liuosas nuo visų pareigų. Kaip ilgai taip gyventi Dievas man leis, nežinau. Skaitydamas laikraščius ir matydamas, kas mūsų Lietuvoje darosi, liūstu, man baugu darosi. Lietuvai pasiliuosavus, blogiau darosi, žmonės tvirksta, kunigai per daug politika užsiima. Tarp mūsų lietuvių pasidarė skirtumų: demokratai, liaudininkai, socialistai ir k. Baugu atminus Šv. Rašto žodžius: „Suskaidyta valstybė žlugs". Vienybėje ir santaikoje tėra galybė. Aiškus pražūties pavyzdys – Rusija.

Nunc dimitis servum Tuum, Domine, in pace[65].

Antras Šiaulėniškis Senelis – *Kunigas Petras Legeckas*

1926 m. kovo 23 d.

Petras Legeckas rašytojas. Viename laiške jis man šitaip rašo apie kunigų tiekiamą literatūrą: „Labai gerai priminti garbingus kunigus, bet aš patariu Tamstai kuo labiausiai skleisti grynai religines knygas ir knygutes, ypač šiais mūsų laikais. Kiek aš skaitau laikraščių ir net kunigų redaguojamų, niekur nerandu apie Dievo garbę; be „Tiesos Kelio"[66], grynai katalikiškų ir dvasiškų raštų visai nėra.

Kaunas dabar su savo filosofija laksto balionais, tai mums vargšams kaimiečiams, „ruraliams", nepasiekiamas".

O apie bloguosius kunigus istorijai: „Koksai buvo kun. Liutostanskis ir kun. Renadzkis[67], aš maža težinau. O kad ir žinočiau, tai laikaus principo: De mortuis, praesertim sacerdotibus, aut bene, aut nihil[68]. Šiais laikais yra kam ir be mūsų kunigai šmeižti. Man senatvėje rūpi jau kitas gyvenimas, tai atsiprašau už savo „svajojimus"!"

Tokio nusistatymo būdamas, kan. Petras Legeckas kaip tik savo senatvėje griebės gaminti lietuviams dvasiškųjų skaitymų, prigamino jų labai daug ir savo lėšomis išspausdino. Draudžiamuoju laiku jo spaudinių dar neaptinkame gal dėl to, kad dvejeto spaudinių autorius visai nepažymėtas. Tai:

1. Katekizmai vaikams prie pirmosios Komunijos. Tilžėje. Ir:

2. Vyskupo Baranausko tėvynės giesmės. Tilžėje. Datos nežinau.

3. Meditacijos, arba Dvasiški apdūmojimai. Prancūziškai parašė kun. Chaignonas. Iš lenkų kalbos vertė kun. P. L. I ir II knygos. Vilniuje. M. Kuktos spaustuvė. 1907. 530 p. ir XII.

4. Tas pat. III ir IV knygos, 577 p. ir VII[69].

5. Šv. Kazimiero draugijos leidinys Nr. 244. Gerumas. Parašė Tėvas Faberas Filipinas. Lietuviškai vertė kun. P. L. Kaunas, „Šviesos" spaustuvėj 1919. 54 p.

6. Ant Golgotos kalno. Vertė kun. P. L. A. Slonimskio ir Ch. Eideso spaustuvė, Ukmergė, 1923, 59 p.

7. Šv. Kazimierio draugijos leidinys Nr. 267. Dievo Karalystė yra mumyse, arba apie gerumą dorybės. Versta iš lenkų kalbos ir išleista rūpinantis kun. P. L. Kaune, 1920, 73 p.

8. Sutvirtinimo Sakramentas su maldomis ir apeigomis. Spaudai parengė kun. P. L. Kaunas, 1922, 28 p. Šv. Kazimiero draugijos leidinys Nr. 330[70].

9. „Aš padaviau Šv. Kazimiero draugijai: Keturios Evangelijos vienoje, žodis į žodį išrašytą iš Vyskupo Skvirecko, ir veltui laukiu išspausdinant.

10. Tamstai pasiunčiau Katekizmą, o pametei po lova.

Savo lėšomis aš nebegaliu spausdinti: neseniai už „Ant Golgotos kalno" užmokėjau už 2000 egzmpl. 1000 litų; dabar išspausdinau:

11. Nekaltybė mergaitės papuošalas. Užmokėjau 600 litų už 2000 egzmpl.

Dabar turiu iš kun. Juozapo Pelčaro[71] išvertęs:

12. Krikščionių katalikų tikėjimas, viltis ir meilė Dievo ir artimo.

13. To pat: Dvasiškas maistas, arba Švenčiausias Sakramentas.

14. To pat: Apie pagundas ir apie kovojimą su pagundomis.

15. To pat: Apie dvasiškąją Motiną Šv. Bažnyčią.

16. To pat: Apie dvasiškąją Motiną Mariją.

17. To pat: Apie kantrybę.

18. To pat: Apie susitaikinimą su Dievo valia.

19. To pat: Nekaltybės dorybė.

Geriau Tamstos skleiskite tikėjimo knygutes, ne laikraštukus.

20. Apaštališkos maldos prasmė. Rankraštis, Panevėžio knygininko J. Masiulio[72] įduotas spausdinti Seinuose, žuvo.

21. Šimtas dvidešimts katekizminių pamokslų. 12 sąsiuvinių. Rankraštis, Rašliavos muziejuje, Nr. 1546.

22. Pamokslai Švenč. Marijos Panos šventėms. Versti iš lenkų kalbos kun. P. L. (Ks. Józefa Krukowskiego, Dra S. T. profesora Uniw. Jag.), 1923 (21 pamokslas).

23. Pamokslai visų metų sekmadieniams ir šventėms, 1924, 83 lapai, 166 p., Rašl. muz., 1546.

24. Kunigo Aloizo Róggl, Premonstratensų infulato: Rankvedys sakyklai ir konfesionalui. Iš šešto vokiška leidimo vertė lenkų kalbon kunigas Jonas Pruselaitis[73], o lietuvių kalbon kun. P. L. Rašl. m., 1546 nr.

Aš savo lėšomis tų rankraščių išspausdinti nebegaliu. Jei neatsiras kas išspausdintų, verčiau teriogsai kuriame knygyne, netampa sunaikinti man mirus.

Šiais laikais, kai lenkų knygų mūsų Lietuvoje nebėra, kunigai labai aimanuoja neturėdami iš ko sakyti pamokslus. Kai kurie kunigai net laikraščius ima skaityti iš sakyklų. Mano laikais turėjome daug pamokslų lenkų kalba; mes juos vadindavome „buzumbalais“ (vokiškai Schmöker, senos knygos); pirkdavomės jų kapeikomis, vis dėlto jie buvo mums naudingi.

Aš baigiu amžių; o man mirus – žinokitės...“[74]

PAAIŠKINIMAI

SANTRUMPOS

LA – Lietuvos aidas.
NR – Naujoji Romuva.
TS – Tėvynės sargas.
VR–13 – Vaižganto Raštai. – T. 13. – K., 1929.
VR–14 – Vaižganto Raštai. – T. 14. – K., 1929.
VR–19 – Vaižganto Raštai. – T. 19. – K., 1933.

REDAKCINĖS PASTABOS

Šešioliktajame šių Raštų tome spausdinami 1896–1933 m. skelbti Vaižganto literatūros istorijos darbai (straipsniai, apybraižos). Didžiuma jų yra pasirodę periodikoje („Tėvynės sarge", „Viltyje", „Rygos garse", „Lietuvių balse", „Vaire, „Bare", „Lietuvoje", „Lietuvyje", „Lietuvos mokykloje", „Naujojoje vaidilutėje", „Tiesos kelyje", „Lietuvos aide", „Mūsų Vilniuje", „Naujame žodyje", „Vaikų žodyje", „Šaltinyje", „Naujojoje Romuvoje"), keletas VR–13, VR–14, VR–19. Paskelbtieji laikraščiuose ir žurnaluose, be atskiru leidiniu išėjusios apybraižos „Kanauninkas Legeckas ir jo gyvenimo nuotykiai", pakartoti suminėtuose Vaižganto Raštų tomuose, juose išspausdintieji pirmą kartą kartoti nebuvo.

Sudėstant šiame tome spausdinamus darbus, laikytasi chronologinio principo ir kartu jų grupavimo, kurio savo Raštų tomuose laikėsi pats Vaižgantas. Tome pateikiami darbų bibliografiniai duomenys, jų tekstų realijų aiškinimai bei komentarai, retesnių žodžių (svetimybių, dialektizmų) žodynėlis, pridedama pavardžių rodyklė.

VINCAS KUDIRKA. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 1. – P. 48–53 („A. a. dr. Vincentas Kudirka"). Rubrikoje „Paminavojimai". Be parašo; Lietuvis. – 1924. – Nr. 3. – P. 12–14 („Tvirtavalis Vincas Kudirka"). Parašas: *Doc. J. Tumas*. Pakartota: VR–13. – P. 5–19 (po pirmąja teksto dalimi: *Lietuvis, 1924 m. 3 Nr.*, po antrąja („Myrio paminėjimas") *„Tėvynės Sargas" 1900 m. 1 nr.*).

[1] Jonas Staugaitis (1868–1952) – tuo metu Varšuvos universiteto medicinos studentas, vėliau gydytojas, praktikavo Šakiuose; II ir III Lietuvos Seimo pirmininkas, „Varpo", „Ūkininko" bendradarbis.

[2] Adolfas Rzepko (1828–1892) – lenkų kompozitorius.

[3] „Tėvynės varpai" – nuolatinė „Varpo" publicistikos skiltis; joje buvo spausdinami straipsniai aktualiais gyvenimo klausimais; daugiausia į ją rašė Vincas Kudirka.

[4] *„bella"* (lot.) – gražūs.

[5] Šv. Augustinas (354–430) – vienas didžiųjų krikščionybės mokytojų, žymus Katalikų Bažnyčios teologas.

[6] *Žiūrėk jo 1881 metų fotografiją jubiliejiniame „Varpe"* – minimas leidinys „Varpas. Vinco Kudirkos jubiliejinis numeris", kuriame įdėta jo 1881 m. nuotrauka, išėjęs 1924 m. Kaune.

[7] *„Smazlivyj!"* (rus.) – dailus, išvaizdus; *„Przystojny!"* (lenk.) – gražus, patrauklus.

[8] *admiravo* (lenk. *admirować*) – žavėjosi, garbino.

[9] „Kłamstwo" („Melas") – Marijampolės gimnazijos moksleivių ranka rašytas laikraštėlis, kurį leido ir redagavo V. Kudirka.

[10] *„bawidamku"* (lenk.) – moterų numylėtiniu.

[11] *„miał uznanie"* (lenk.) – buvo pripažintas.

[12] *„lico polskavo proischoždenija"* (rus.) – lenkų kilmės asmuo.

[13] *bijau danajiečių, nors jie ir dovanų neštų* – Danajų dovana – klastinga dovana; posakio kilmė susijusi su danajais (graikais), dovanojusiais Trojai medinį arklį, kuriame buvo paslėpti graikų kariai, padėję paimti ir sugriauti šį miestą.

[14] *„matušką"* (rus.) – motinėlę.

[15] „Proletariatas" – 1882–1886 m. nelegaliai veikusi lenkų revoliucinė partija. Už ryšius su jos nariais ir K. Markso „Kapitalo" santraukos perrašinėjimą hektografavimui V. Kudirka 1885 m. buvo suimtas, pašalintas iš universiteto. Į jį grįžo po dvejų metų, padavęs malonės prašymą.

[16] „Głos" („Balsas") – 1886–1905 m. Varšuvoje leistas literatūros, mokslo, visuomenės ir politikos savaitraštis.

[17] V. Kudirkos sekimas „Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos" pirmą kartą buvo paskelbtas 1885 m. „Aušros" 6 nr., p. 160–161. Sektas šaltinis neišaiškintas.

[18] *Aišbės lietuviška literatūra* – Antanas Kriščiukaitis-Aišbė (1864–1933) tuo metu „Aušroje" jau buvo išspausdinęs straipsnius „Matematiškas

žemės aprašymas" (1883, Nr. 5–6), „Pas mus" (1885, Nr. 4–5), „Čekų močiutė" (1885, Nr. 7–8).

[19] *Maskvos studentų „Lietuvių draugija"* – Maskvos lietuvių studentų draugija veikė 1880–1910 m.

[20] *„Towarzystwo wzajemnej adoracji"* (lenk.) – tarpusavio adoracijos draugija.

[21] *už tai Jablonskio ekskomunikuotas* – turima galvoje J. Jablonskio 1883 m. Vincui Kudirkai parašytas laiškas, kurio autorius išbarė jį už tautinį nesusipratimą (žr. Jono Jablonskio laiškai, Vilnius, 1989, p. 196–198).

[22] Jonas Gaidamavičius (1860–1911) – prozininkas, vienas „Varpo" steigimo iniciatorių, baigė mediciną, dirbo karo gydytoju.

[23] *utile dulci jungti* (utile dulci miscere, Horatius) – jungti naudą su malonumu.

[24] *kaip anas druskos stulpas ties degančia Sodoma* – minimas vienas S. Testamento siužetų: dievas Jahvė, bausdamas ugnimi už palaidą gyvenimą Sodomos miestą, leido angelams išvesti iš jo teisuolio Loto šeimą su sąlyga, kad niekas iš jos neatsigręžtų į degančią Sodomą; Loto pati neiškentė to nepadariusi ir buvo paversta druskos stulpu.

[25] Kalbininkas Vytautas Juškevičius (Juška), poetas Silvestras Gimžauskas, poetas ir prozininkas Aleksandras Burba mirė pamečiui vienas po kito prieš V. Kudirką. Apie juos visus tris „Tėvynės sarge" Vaižgantas paskelbė nekrologinius straipsnius (žr. šio tomo p. 300–302; 313–318; 318–321).

[26] Turima galvoje 1894 m. V. Kudirkos atsilankymas Mintaujoje (Jelgavoje), kur tuomet vikaravo Vaižgantas. Jo minima lietuvių inteligentų „kolonija" – apie J. Jablonskį telkęsi čia gyvenę ir iš kitur atvykinėję šviesuomenės žmonės (A. Kriščiukaitis-Aišbė, M. Davainis-Silvestravičius, G. Petkevičaitė-Bitė, P. Mašiotas ir kt.).

[27] Šį ketinimą Vaižgantas, matyt, įvykdė 1901 m. TS Nr. 2/3 (p. 6–12) paskelbdamas straipsnius „Ūkininko" žiedeliai" ir „Varpo" žiedeliai", kuriuose atmetami tų laikraščių skelbiami dvasininkijos užsipuolimai (straipsnius žr. Raštų 6 t., p. 177–183).

[28] Vaižganto išvardytų V. Kudirkos vertimų sąraše šalia rašytojų, priklausančių pasaulinei literatūrai, esama mažiau ar mažai žinomų: *Asnykas* (Adam Asnyk, 1838–1897) – lenkų poetas ir dramaturgas; *Vrubliauskienė* (Tekla Wróblewska, XVIII a. pab. – po 1835) – poetė, istorinių dramų autorė, gyveno Dysnoje, kūrybą leido Vilniuje; *Brolis* (tikr. Michał Szołkowski, mir. 1896) – lenkų prozininkas; *Bellamy* (Edward Bellamy, 1850–1898) – amerikiečių rašytojas, XIX a. pab. garsėjusio utopinio romano apie socialistinę visuomenę „Žvilgsnis atgal" autorius; *Marija Rodzevičiūtė* (Maria Rodzewiczówna) – žr. str. „Eliza Orzeszkienė" 6 paaiškinimą; *Dygasinskis* (Adolf Dygasiński, 1839–1902) – lenkų prozininkas, publicistas; *Baluckis* (Michał Bałucki, 1937–1901) – lenkų satyrikas, komediografas; *Z.K.Z.* – šie inicialai duodami V. Kudirkos versto apsakymo „Girtuoklis" publikacijos („Ūkininkas", 1891, Nr. 1–3) paantraštėje (*lenkiškai parašė Z. K. Z. Lietuviškai vertė V. K.*); inicialai neatskleisti.

[29] *Z litewskich ludowych motywów* (lenk.) – iš lietuvių liaudies motyvų.

[30] Starapolė – senasis Marijampolės pavadinimas, dokumentuose vartotas 1736–1758 m., žmonių žinotas ir daug vėliau.

[31] *važinėjo... į Krymą, į Abaziją* – Kryme (Jaltoje ir Sevastopolyje) V. Kudirka gydėsi 1895 ir 1896, Abazijoje – 1897 m. žiemomis; Abazija (Abbazia) – taip itališkai vadinamas Adrijos pakrantės kurortas Opatija, iki I pasaulinio karo priklausęs Austro-Vengrijai, dabar priklausantis Kroatijai.

[32] Šis sakinys prirašytas VR–13. Pilnas minimo leidinio pavadinimas toks: Doc. J. Tumas. Vincas Kudirka–Vincas Kapsas. - Kaunas, 1924.

MARCELINAS ŠIKŠNYS. Publikuota: Lietuva. - 1927. - Liep. 28. - Nr. 168; liep. 29. - Nr. 169 („Marcelinas Šikšnys"); liep. 30. - Nr. 170; rugpj. 2. - Nr. 171; rugpj. 3. - Nr. 172 („Šiaulėniškis - dramininkas"). Parašas: *Doc. J. Tumas*. Pakartota: VR–13. - P. 20–64 (po tekstu: *Lietuva, 1927 m. 168–172 Nr. Nr.).*

[1] Naujuoju kalendoriumi Marcelinas Šikšnys gimė 1874 m. gegužės 14 d. Mirė 1970 m. rugpjūčio 15 d. Vilniuje.

[2] Martynas Yčas (1885–1941) – visuomenininkas, politikas, pirmųjų Lietuvos vyriausybių 1918–1919 m. narys. Jo pastangomis įsteigtos lietuviškos berniukų ir mergaičių gimnazijos Voroneže veikė 1915–1918 m.

[3] Kraševskis (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1887) – lenkų poetas, dramaturgas, romanistas ir istorikas, daugelio kūrinių Lietuvos praeities temomis autorius. Apysaka „Kunigas" išėjo 1881 m., jos vertimas į lietuvių kalbą – 1887 m. JAV.

[4] Vadovėlių mokykloms rengimu ir leidimu rūpinosi Lietuvių mokslo draugijos 1914 m. išrinkta tam reikalui komisija. Iki 1918 m. spalio mėn. ji išleido 56 įvairių disciplinų vadovėlius.

[5] „Švyturys" – knygų leidybos bendrovė, įsteigta 1918 m.; iki 1923 m. veikė Vilniuje ir Kaune, vėliau iki 1931 m. Kaune; išleido apie pusšešto šimto knygų (tarp jų daug vadovėlių).

[6] Isaacas Newtonas (1642–1727) – anglų fizikas, matematikas ir astronomas, sukūręs klasikinės mechanikos pagrindus, nustatęs visuotinės traukos dėsnį.

[7] Konstantinas Stašys (1880–1942) – visuomenės veikėjas, įvairių draugijų narys; vadovavo Vilniaus lietuvių laikinajam komitetui, 1939–1940 m. Vilniaus burmistras.

[8] Nurodytuose 1909 m. „Rygos garso" numerių straipsniuose M. Šikšnys polemizuoja su G. Žemkalniu dėl 1899 m. Palangoje suvaidintos komedijos „Amerika pirtyje" spektaklio. Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis (1852–1916) – dramaturgas, publicistas, vienas lietuvių teatro ugdytojų.

[9] *Kraujučių Stasys* – Stasys Matjošaitis (1877–1949) – pedagogas, literatas, išleido vadovėlių, parašė apsakymų. Jam atsakydamas, M. Šikšnys atmeta kaltinimus esą jis ignoruojąs ukmergiškių šnektą ir liepiąs Rygos lietuviams kalbėti tik bendrine lietuvių kalba.

[10] Apybraiža „Lietuvių kultūros centrai" išspausdinta šių Vaižganto Raštų 12 t. (p. 217–302).

[11] Linartai – Jurgis Linartas (1881–1946), mėgėjų teatro režisierius ir aktorius, pirmųjų lietuviškų vaidybinių filmų statytojas, tarpukario metais tarnautojas Kaune; Joana Jančaitė-Linartienė (1884–1966) – visuomenininkė, mėgėjų teatro veikėja Latvijoje.

[12] „Vilties" draugija Rygoje veikė 1908–1914 m. ir po I pasaulinio karo.

[13] Minimi: Petras Pundzevičius – žr. tolesnį šio tomo straipsnį; Vladas Skardinskas (1882–1956) – inžinierius, I Seimo narys; Jonas Šimoliūnas (1878–1965) – inžinierius, 1922–1944 m. Kauno universiteto dėstytojas; A. Žilinskas – neidentifikuotas asmuo; Ona Žilinskaitė-Breimerienė – inžinieriaus Antano Breimerio žmona, poeto Felikso Breimerio (g. 1911 m.) motina, Rygos lietuvių mėgėjų spektakliuose vaidino pirmaeilius vaidmenis, nuo 1919 m. gyveno Kaune; Jozefa Visockaitė – kompozitoriaus, dirigento Juozo Dryjos-Visockio duktė; Antanas Charžauskas (Charževskis) – Rygos geležinkelio tarnautojas, lietuvių mėgėjų teatro aktorius; Antanas Buivydas (1878–?) – pedagogas, lietuviškų mokyklų Rygoje steigėjas; Petras Janulevičius – Rygos lietuvių visuomenės veikėjas, kultūrinės veiklos dalyvis; Brazauskas – neidentifikuotas asmuo; Titas Žilevičius (1864–1944) – Rygos lietuvių „Pašalpos" draugijos narys, vienas iš draugijų „Žvaigždė" ir „Kanklės" steigėjų; Balys Zagrzeckas (Zagžeckis) – Rygos lietuvių mėgėjų teatro aktorius, nepriklausomos Lietuvos laikais gyveno Kaune; Grigaliūnai – plačiau žinomas tik Jonas Grigaitis-Grigaliūnas (1872–1966) – visuomenės veikėjas, Rygos draugijų „Kanklės" ir „Žvaigždė" vienas iš steigėjų.

[14] *„perevoploščat"* (rus.) – naujai įkūnyti, suteikti naują pavidalą.

[15] *aršiai ėmės su Vilnium dėl Rygos teatro garbės...* – žr. šio straipsnio 8 paaiškinimą.

[16] Vaižgantas kiek perfrazavo 1895 m. „Varpe" (Nr. 8, p. 136), redakcijos atsakymų rubrikoje „Gromatnyčia", įdėtą atsakymą: *P. Šiaulėniškiui. Tamstos eiles talpiname. Kad tai ir kiti teip rašytų!* Pagiriama tame pat numeryje (p. 130) išspausdinta Šiaulėniškio epigrama „Estų patriotams" (ją žr. toliau šiame straipsnyje).

[17] *tam darbui teskyrė „laisvas valandas"* – aliuzija į V. Kudirkos to paties pavadinimo eilėraščių rinkinį (1899).

[18] Estų ir latvių kraštus XVIII a. pradžioje prijungus prie Rusijos, ten ilgai išliko administracinė ir teisinė autonomija ir stambiųjų žemvaldžių vokiečių įtaka. Autonomija buvo palaipsniui siaurinama, o baigiantis XIX a. pajungta visos Rusijos valdymo sistemai.

[19] *„Nazovi mnie takuju obitel"* („Parodyk man šitokią vietą") – rusų poeto Nikolajaus Nekrasovo (1821–1878) eilėraščio „Apmąstymai prie paradinių durų" eilutė.

[20] Citata iš patriotine daina virtusio A. Baranausko poemos „Kelionė Petaburkan" fragmento. *„Baronietė"* – pagal prancūzų himno „Marselietė" pavadinimo analogiją iš žmonių ir raštuose kartais vartotos A. Baranausko pavardės formos *Baronas* Vaižganto padarytas žodis.

[21] Lenau (Nikolaus Lenau, tikr. Franz Niembsch Edler von Strehlenau, 1802–1850) – austrų poetas; jo poema „Janas Žižka" (apie XIV–XV a. gyvenusį čekų nacionalinį didvyrį Janą Žižką) išleista apie 1840 m.

[22] „Arakso ašarų" autorius – armėnų poetas, tautos sąmonės žadintojas Rafaelas Patkanianas (slp. Gamar Katipa, 1830–1892).

[23] Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė (1874–1958) – visuomenės veikėja, labdarė, mėgėjų teatro organizatorė ir aktorė.

[24] *Vilniaus romantininkų įtakoje* – turima galvoje XIX a. 2-3 deš. Vilniuje gyvenę lenkų poetai; jų kūryba (pirmiausia A. Mickevičiaus ir J. Slovackio) grindė lenkų romantizmą, visą XIX a. veikė lietuvių literatūrą.

[25] Andrius Vištelis-Višteliauskas (1837–1912) – poetas, vertėjas, publicistas; be J. I. Kraszewskio, dar vertė A. Mickevičiaus kūrinius.

[26] J. I. Kraszewskio „Kunigą" vertė Augustinas Zeicas (Zaicas, 1828–1914) – vienas pirmųjų lietuviškų knygų leidėjų JAV, yra išvertęs vokiečių prozos. Vertimą išleido Juozas Paukštys (1861–1906) – spaustuvininkas, leidėjas, laikraščio „Vienybė lietuvninkų" steigėjas.

[27] Liudvikas Kondratovičius (Syrokomla) gimė 1823 m.

[28] *Mrówka* – greičiausia turimas galvoje lenkų publicistas ir visuomenės bei politikos veikėjas Maksymilianas Malinowskis (1860–1948), kaimui skirtų populiarių savaitraščių „Zorza" („Aušra") ir „Zaranie" („Rytmetys") redaktorius.

[29] Simonas Norkus, Narkevičius (1842–1913) – poetas, be L. Kondratovičiaus poemos „Margiris", dar išvertė jo baladę „Kranklys" („Už giružės teka upė", 1884). Ilgai kunigavo ir mirė Punske.

[30] Jurgis Milančius (1869–1956) – Vievyje vaistininkavo iki 1940 m. Minima jo istorinių žinių knygelė „Pilėnų didžiavyris Margiris" (1926).

[31] „*Kurjer Niedzielny*" („Savaitės kurjeris") – Varšuvos savaitraštis. Nurodomas jame 1897 m. (Nr. 29, p. 337-338) išspausdintas poeto ir kritiko Viktoro Gomulickio (1848–1919) straipsnis „Kondratowicz czy Kondratt? (Przyczynek do życiorysu Syrokomli)" („Kondratovičius ar Kondratas? / Priedas prie Syrokomlios gyvenimo aprašymo").

[32] Hieronim Drucki-Lubecki (1861–1919) – lenkų dramaturgas, buvo Minsko gubernijos dvarininkų atstovu I Rusijos dūmoje.

[33] Petras Vaičiūnas (1890–1959) – poetas, dramaturgas, vertėjas; išleido poezijos, pjesių knygų, išvertė K. Hamsuno, H. Ibseno, F. Schillerio, M. Gorkio kūrinių.

[34] Vincas Nagornoskis – žr. šiame tome dedamą straipsnį „Vincas Nagornoskis dramaturgas".

[35] *Konrado Walenrodo klastos istoriją* – turimas galvoje A. Mickevičiaus istorinės poemos „Konradas Valenrodas" to paties vardo herojus. Taip iš tikrųjų vadinosi 1381 m. išrinktas, 1383 m. miręs Kryžiuočių ordino magistras. A. Mickevičiaus poemos siužetas yra autoriaus fantazijos vaisius. Jos herojus lietuvis, kuris, pasivadinęs Konradu Valenrodu, įsibrauna į ordino vidų, tampa magistru ir sugriauna jo galią.

[36] Minimi vokiečių istorikai Johannas Voigtas (1786–1863) ir Augustas Kotzebue (1761–1819), pirmasis išleidęs daugiatomę „Prūsijos istoriją" (1827–1838), antrasis „Senosios Prūsijos istorijos" (1808) ir monografijos apie Švitrigailą (1820) autorius, bei Rytų Prūsijos istoriografijos pradininkas Davidas Lucas (1503–1583).

[37] „Lietuviška ceitunga" – laikraštis, ėjęs Klaipėdoje 1878–1939 m.

[38] Cooperis (James Fenimore Cooper, 1789–1851) – JAV rašytojas, išgarsėjęs nuotykių romanais iš Šiaurės Amerikos kolonizavimo istorijos.

[39] Liucija Paškevičiūtė (1881–1957) – karo gydytojo, Vilniaus lietuvių visuomeninės veiklos dalyvio Augustino Paškevičiaus (1843–1914) duktė; M. Šikšnys ją vedė 1902 m.

[40] Kalbama apie 1917 m. vasario revoliuciją, nuvertusią Rusijos carą, ir birželio 9–16 d. Petrapilyje posėdžiavusį Lietuvių seimą, kuriame, nepaisant kairiųjų partijų atstovų pasipriešinimo, buvo priimta rezoliucija, reikalaujanti Lietuvai nepriklausomybės.

[41] *Žr. dr. Dom. Bukantą XIV t.* – nurodomas Vaižganto straipsnis „Daminınkas Bukantas" jo Raštų 14 tome (p. 49–74); žr. šių Raštų 12 t. (p. 147–168). Domininkas Bukantas (1873–1919) – publicistas, visuomenininkas, gydytojavo Dusetose, Ilūkstėje, Zarasuose.

[42] Aleksandras Kačanauskas (1882–1959) – kompozitorius, chorų vadovas, dainininkas, Kauno ir Vilniaus konservatorijų dėstytojas.

[43] *Žr. apie šį raštą „Židinyje"* – Vaižganto recenzija parašu *Doc. J. Tumas* apie S. Kymantaitės-Čiurlionienės „Aušros sūnus" buvo išspausdinta 1926 m. „Židinio" ne 12, o 11 nr. (p. 267–271).

[44] Valstybės teatras veikė 1925–1940 m. Kaune; 1940–1941 m. vadinosi Valstybiniu dramos, operos ir baleto teatru, 1941–1944 m. – Kauno didžiuoju teatru.

[45] Kustaris (rus.) – amatininkas.

[46] Emmeline Pankhurst (1858–1928) – anglų moterų veikėja, 1903 m. įsteigusi kovotojų už jų teises, vadinamų sufražisčių, organizaciją.

[47] *habitais* – abitais, vienuolio drabužiais.

[48] *Recenziją žr. „L. Ūkininke"* – L. Giros rašyta „Sparnų" recenzija išspausdinta „Lietuvos ūkininke" L. Gerulio slapyvardžiu; „Lietuvos ūkininkas" – savaitraštis, leistas 1905–1915 ir 1918 m. Vilniuje, 1919–1940 m. – Kaune.

[49] *parašyti ibseniškai <...> gale kiek maeterlinckiškai* – aliuzija į norvegų dramaturgo Henriko Ibseno (1828–1906) romantines ir belgų dramaturgo Moriso Maeterlincko (1862–1949) simbolistines dramas.

[50] „Rygos garsas" – laikraštis, leistas 1909–1917 m. Rygoje, iš pradžių kartą, nuo 1912 m. dukart per savaitę. M. Šiaulėniškio drama „Likimo bausmė" jame buvo išspausdinta 1911 m. (Nr. 4-6).

[51] *ką padarė fatumas graikų karaliui Aidipui...* – primenamas senovės graikų mito personažas Tėbų karalius Edipas, kuris likimo lėmimu, nežinodamas tapsiąs tėvažudžiu, nužudė savo tėvą ir vedė motiną, o teisybę sužinojęs išsidūrė akis.

[52] Sofoklis (Sofokles, apie 497–406 pr. Kr.) – graikų dramaturgas; žinomos dvi Edipo mito siužetu parašytos jo tragedijos („Edipas karalius" ir „Edipas Kolone").

[53] *„būrelyje mokytojų", kurie nustatė terminus mūsų mokyklai* – J. Jablonskis, tuomet mokytojavęs Voronežo lietuvių gimnazijoje, išvertė rusiško A. Kiseliovo aritmetikos vadovėlio dalį. Jame esančių matematikos terminų lietuviškus atitikmenis kūrė ir normino padedamas ten pat mokytojavusių matematikų P. Mašioto, M. Šikšnio ir Z. Žemaičio. Visi jie ir sudarė Vaižganto minimą mokytojų terminologų būrelį.

PETRAS PUNDZEVIČIUS. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Rugpj. 12. – Nr. 180; rugpj. 13. – Nr. 181; rugpj. 16. – Nr. 182. Parašas: *Doc. J. Tumas.* Pakartota: VR–13. – P. 65–83 (po tekstu: *Lietuva, 1927 m. 180–182 NN*).

[1] Petras Pundzevičius naujuoju kalendoriumi gimė 1880 m. liepos 13 d. Mirė 1955 m. liepos 18 d. Kaune.

[2] *beneficiumas* (lot.) – beneficija, žemės valda.

[3] Vincentas Kurtinskis (1837–1897) Skapiškyje kunigavo nuo 1869 m. iki mirties.

[4] Grafai Choiseul de Gouffer – prancūzų grafai; vienas jų nuo jakobinų persekiojimo atbėgo į Rusiją, buvo caro Pavlo I patarėju, gavo iš jo Platelių seniūniją; nėra žinoma, kuris šių grafų valdė Laibiškį; nuo 1862 m. Mirabelėlis priklausė Sofijai Choiseul de Gouffer.

[5] Senatas –1711–1917 m. aukščiausia carui pavaldi Rusijos imperijos valstybės ir teismo institucija.

[6] Šalia Juozapo Pundzevičiaus čia minimi kiti šviesesni jo kartos ir krašto žmonės.

[7] *Osioł jesteś* (lenk.) – esi asilas.

[8] *nota linguae* (lot.) – kalbos dėmė, gėda; Lenkijos-Lietuvos jėzuitų mokyklose, kuriose buvo dėstoma lotyniškai, lentelę su tokiu užrašu (paprastai jo santrumpa NL) turėdavo nešioti mokinys, prakalbęs lenkiškai; vėlesnėse mokyklose, kuriose jau mokyta lenkų kalba, taip buvo baudžiami mokiniai už kalbėjimą lietuviškai.

[9] *„Dominiku, Dominiku, ucz dzieci swoje po polsku, żeby baslami niebyli!"* (lenk.) – Dominykai, Dominykai, mokyk savo vaikus lenkiškai, kad basliais nebūtų.

[10] *Rygos Politechnikoje* – Rygos politechnikos institute; ši aukštoji mokykla įkurta 1861 m., iki 1896 m. vadinosi politechnikumu, 1919–1958 m. neveikė

[11] Draugija „Kanklės" veikė 1904–1915 m.; „Žvaigždė" – iki 1918 m.

[12] „Viltis" – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 12 paaiškinimą.

[13] Pranas Mašiotas (1863–1940) – vaikų rašytojas, pedagogas, Rygoje gyveno 1889–1915 m.; Marcelinas Šikšnys – žr. šio tomo str. „Marcelinas Šikšnys"; Jurgis Linartas – žr. to pat straipsnio 11 paaiškinimą.

[14] Aleksandras Kačanauskas – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 42 paaiškinimą.

[15] J. Linartas, Jozefina Visockaitė, Jonė Linartienė – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 11, 13 paaiškinimus; J. Lukavičius – Rygos „Kanklių" draugijos veikloje dalyvavęs dainininkas, chorų dirigentas.

[16] *Braždys* – neidentifikuotas asmuo.

[17] Liudvikas Jakavičius (1871–1941) – leidėjas, 1891–1915 m. gyvendamas Rygoje leido ir redagavo „Rygos naujienas", turėjo spaustuvę ir knygyną, nuo 1919 m. gyveno Šiauliuose, kur taip pat užsiėmė leidyba ir knygų prekyba.

[18] *Skaityk M. Šikšnio straipsnius* – 1909 m. „Rygos garse" spausdintuose straipsniuose („Mūsų teatro reikalai", Nr. 9; „Dėl Žemkalnio paaiškinimo", Nr. 11; „Atviras laiškas mūsų artistams", Nr. 29) M. Šikšnys polemizavo su G. Žemkalniu, laikiusiu Palangoje suvaidintą Keturakio (J. Vilkutaičio) komediją „Amerika pirtyje" lietuvių teatro pradžia.

[19] „Pabaigtuvės" – lenkų rašytojo Józefo Korzeniowskio dviejų veiksmų komedija, į lietuvių kalbą išversta A. Vėgėlės, išėjo 1909 m. Vilniuje.

[20] Vladas Požėla (1879–1960) – teisininkas, socialdemokratų veikėjas, Steigiamojo ir I Seimo atstovas, 1926 m. vidaus reikalų ministras; Kipras Bielinis (1883–1965) – socialdemokratų veikėjas, Steigiamojo, I, II ir III Seimų narys, kooperatinio judėjimo organizatorius.

[21] „Vilnis" – socialdemokratų savaitraštis, ėjęs Rygoje 1913–1914 m.

[22] „Kerštas" – Liudo Giros tragedija, išleista 1910 m. Vilniuje.

[23] Vladas Skardinskas – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 13 paaiškinimą; Marcijonas Giedraitis (1854–1915) – Rygos lietuvių veikėjas, verslininkas; Grigaliūnienė – neidentifikuota asmenybė.

[24] Inicialais L. G. pasirašytoje recenzijoje (p. 114–115) L. Gira aptaria Vaižganto sceniškuosius vaizdelius ir ypač gerai įvertina komedijas. Vaižganto komediją „Nepadėjus – nėr ko kasti" žr. šių Raštų 1 t. (p. 136–154).

[25] Nagornoskis – žr. šio tomo tolesnį str. „Vincas Nagornoskis dramaturgas".

[26] Juozas Tūbelis (1882–1939) – agronomas, visuomenės veikėjas, politikas, 1929–1938 m. ministras pirmininkas, 1931–1938 m. Tautininkų sąjungos vadovas.

[27] Feliksas Vizbaras (1880–apie 1970) – inžinierius, architektas; tarpukariu dirbo Susisiekimo ministerijoje, suprojektavo nemažai visuomeninių pastatų.

[28] Turimas galvoje Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis (žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 8 paaiškinimą) ir jo straipsniai iš lietuvių teatro istorijos. Kaip teatrologas minimas Balys Sruoga, nuo 1911 m. paskelbęs kelias dešimtis straipsnių scenos meno temomis, tarp jų ir iš lietuviško teatro praeities.

[29] „*zauriad-praporščiku*" (rus.) – einančiu praporščiko pareigas.

[30] *družyna* (rus.) – kariuomenės padalinys, būrys.

[31] Daubaras-Musnickas (Józef Dowbor-Muśnicki, 1867–1937) kilo iš Lietuvos bajorų Daubarų, XVIII a. persikėlusių į Lenkiją; caro armijos generolas, 1919–1920 m. organizavo lenkų kariuomenę.

[32] Stasys Pundzevičius (1893–1980) – divizijos generolas, 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[33] „Tėvynės sargą" Vaižgantas redagavo 1897–1902 m. Po žemiau cituojamu eilėraščiu nurodyta: *„Tėvynės sargo" 1901 m. Nr. 10, 69–71.*

[34] J. Jablonskio iniciatyva Vilniuje įkurta knygų leidimo draugija „Aušra" veikė 1905–1906 m.

[35] „Lietuvos ūkininkas" – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 48 paaiškinimą.

[36] Pjesės „Sparnai" veiksmo aprašymą žr. šio tomo straipsnyje „Marcelinas Šikšnys".

[37] Činarovas – plačiau nežinomas rusų komediografas; P. Pundzevičiaus-Petliuko išversta vienaveiksmė jo komedija „Brangusai pabučiavimas" 1910–1912 m. buvo pastatyta Kaune, Panevėžyje, Vilniuje, Rygoje.

PIJUS MIČIULIS. Publikuota: Vairas. – 1923. – Nr. 2. – P. 8–10. Parašas: *Vaižgantas*; Krivulė. – 1923. – Nr. 4. – P. 13 („Pius Mičiulis"). Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–13. – P. 84–89 (po ketvirtąja nuo galo teksto pastraipa: *Vairas, 1923 m. 2 Nr.;* po paskutiniąja – *Krivulė, 1923 m. 4 Nr.).*

[1] *ištremtas grupėje 33 lietuvių iš Vilniaus...* – 33 lietuvių ir gudų veikėjai 1922 m. sausį lenkų buvo suimti ir vasario 5 d. ištremti iš Vilniaus į Nepriklausomą Lietuvą.

[2] Dienraštis „Lietuvos žinios" 1923 m. rugsėjo 6 d. (Nr. 197) išspausdino kaip nekrologą P. Mičiulio rašytą savo gyvenimo aprašymą („A. a. Pijaus Mičiulio curriculum vitae").

[3] Čia ir toliau nurodomi P. Mičiulio dramų leidinių puslapiai, tenkantys atskiriems jų veiksmams.

[4] Lietuvių sanitarinės pagalbos draugija buvo įkurta 1918 m. Minske, tais pat metais ji persikėlė į Vilnių, kur (dab. Vilniaus gatvėje, netoli Šv. Kotrynos bažnyčios) 1918–1939 m. turėjo polikliniką ir ligoninę.

[5] Lietuvių klubas – Vilniaus lietuvių klubas; buvo visų Vilniaus lietuvių bendravimo vieta, veikė nuo 1914 m. ir tarpukariu, patalpas turėjo Dominikonų gatvėje; mišri Lietuvių-gudų komisija veikė apie 1920–1925 m., daugiausiai sprendė Lietuvos ir Gudijos teritorinius klausimus.

[6] „Głos ludu" („Liaudies balsas") – lietuvių dienraštis lenkų kalba, leistas 1921 m. Vilniuje.

[7] *„wszędobylskio"* (lenk.) – nenuoramos, landaus žmogaus.

[8] „Lietuvos žinios" – socialdemokratinės pakraipos laikraštis, 1909–1915 m. leistas Vilniuje, 1922–1940 m. Kaune.

[9] „Pajacai" – italų kompozitoriaus R. Leoncavallio (1858–1919) opera, Kauno teatre pastatyta 1923 m.

[10] Savo dramą „Sugriuvęs gyvenimas" P. Mičiulis pateikė 1913 m. Lietuvių katalikų blaivybės draugijos paskelbtam dramos konkursui ir gavo 100 rublių premiją.

[11] *tai rusų „na dnie"* – aliuzija į M. Gorkio pjesę „Na dnie" („Dugne").

[12] „Švyturys" – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 5 paaiškinimą.

[13] *bosiako* (rus.) – valkatos.

[14] Nabuchodonosaras (Nebokadnezar II, mir. 562 pr. Kr.) – Artimųjų Rytų

semitų valstybės Babilonijos karalius; valdė nuo 605 m. pr. Kr., nukariavo Siriją, Palestiną; jo viešpatavimo metais ši valstybė pasiekė didžiausią suklestėjimą.

[15] Tolesnis tekstas – pakaitaliota nekrologinio straipsnio, išspausdinto „Krivulėje", pabaiga. Visas šis straipsnis yra toks:

Pius Mičiulis

Rugsėjo 2 d. Kauno ligoninėje mirė Pius Mičiulis, vienas iš 33, kuriuos lenkai pernai met buvo ištrėmę iš Vilniaus. Gimnaziją Pius Mičiulis ėjo Mariampolėje, istorijos-filologijos mokslų Maskvos universitete. Karo metu tarnavo tremtiniams iš Lietuvos. Vilniun sugrįžęs, buvo Lietuvių Sanitarinės Pagelbos Draugijoje, dalyvavo lietuvių gyvenime ir nemaža dirbo literatūroje.

Minėtinu jo du išspausdintu dramatiniu veikalu: „Erškėčių taku", penkių veiksmų drama, 181 p., ir „Sugriuvęs gyvenimas", trijų veiksmų drama, pirmojo dramatinių veikalų „Blaivybės" konkurso premijuota, 113 p. Dalių proporcingumu ir visa literatine struktūra tai geras skaityti dramatizuotas veikalas, gilus savo mintimis, skaistus žybtelėjimas žymaus dramatinio talento, geras indėlis į mūsų literatūrą.

Pius Mičiulis mėgino ir eiliuoti. Gaila, kad maža kuo tepasirodė. O būta originalaus jumoristo. Liko jo eilėmis parašytas „Piktžolių trejanka" trimis dalimis, kurių viena tebuvo vaidinta Vilniaus kabarete. Ji dabar Kaune pasirodys. Be to, dar yra likę: „Liaudies priešas", Ibseno sekimas, juodraštyje, 120 p., V veiksmai. Gal ir daugiau kas.

Pasižymėjo ir pedagoginiais gabumais. Buvo gimęs 1882 m. Ožkabalių kaime Vilkaviškio parapijoje.

(Po straipsniu parašas su korektūros klaida: *Vižgantas*).

[16] Ibsenas – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 49 paaiškinimą.

GABRIELIUS LANDSBERGIS. Publikuota: Lietuvių balsas. – 1916. – Spal. 23. – Nr. 81 („Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis"). Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–13. – P. 90–96 (po tekstu: *„Lietuvių Balsas" (Petrapilyje) 1916 m. 81 (110) nr.*).

[1] „Lietuvių balsas" – tautinės ir katalikiškos minties savaitraštis, leistas 1915–1918 m. Petrograde ir Voroneže (nuo 1917 m.).

[2] Nuoroda į Mozę – biblinį personažą, išvedusį žydus iš Egipto nelaisvės ir nuvedusį į Pažadėtąją žemę (Kanaaną), davusį jiems socialinio, moralinio ir religinio gyvenimo nuostatas (Dešimt įsakymų).

[3] Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis gimė 1852 m. Birželių dvare, Pumpėnų parapijoje.

[4] *gavo su Karpiais... persiskirti* – 1884–1894 m. G. Landsbergis gyveno Joniškėlyje, dirbo Karpio dvarų tvarkytoju; dėl savo lietuviškos veiklos susikirtęs su lenkuojančiais aplinkos bajorais ir pačiu Karpiu tarnybos neteko, turėjo išvykti iš Joniškėlio.

[5] G. Landsbergio šeimoje išaugo 5 vaikai: keturios dukterys – mokytojos Stasė, Sofija ir Gabrielė bei gydytoja Jadvyga – ir į žymius architektus išėjęs sūnus Vytautas.

[6] Minimas lenkų dailininkas Janas Mateika (Matejko, 1838–1893), turimi galvoje jo istorinių asmenybių portretai ir siužetinės kompozicijos su šiomis asmenybėmis.

[7] Žemkalnis. Lenkai ir lietuviai nuo 1228 m. iki 1430; ši knyga buvo išleista ir lenkiškai (Polacy i litvini od r. 1228 do 1430, Wilno, 1907).

[8] *Pietro Karuzo* – italų dramaturgo R. Bracco pjesės „Don Pietro Caruso" (1895) veikėjas; K. Puidos išversta į lietuvių kalbą ir 1908 m. išėjusi Amerikoje („Pietro Caruso"), ši pjesė 1909 m. buvo pastatyta Kauno, 1910 m. Šiaulių scenos mėgėjų.

[9] *„Blinda" ir „Birutė"* – G. Landsbergio drama „Blinda" pirmą kartą buvo suvaidinta Vilniuje 1907 m., išleista („Blinda svieto lygintojas") 1908 m.; melodrama „Birutė" išėjo 1906 m., pagal ją M. Petrauskas parašė taip pat pavadintą operą, kuri buvo pastatyta Vilniuje tais pačiais metais.

VILIMAS VYDŪNAS. Publikuota: LA. – 1928. – Bal. 11. – Nr. 57; bal. 12. – Nr. 58. Parašas: *Doc. J. Tumas.* Pakartota: VR–13. – P. 97–117 (po tekstu: *Lietuvos Aidas 1928 m. 57 ir 58 Nr.).*

[1] „Lietuvos albumas" – žymių Lietuvos žmonių (politikų, kariškių, dvasininkų, menininkų, rašytojų, kultūrininkų) portretinių ir grupinių nuotraukų, taip pat krašto įvykių ir vaizdų albumas su plačiu biografijų priedu. Albumas redaguotas L. Giros, išleistas Berlyne, be metų (laikomas išėjusiu 1921 m.). Vydūno autobiografija 425-427 p.

[2] Mažiau žinomos šioje bibliografijoje esančios pavardės ir slapyvardžiai: Petras Biržys (slp. Akiras, Pupų dėdė, 1896–1970) – poetas, istorikas; Sirakuzinas, B. Sirakuzinas – Balys Sruoga; Blažiejus Čėsnys (1884–1944) – teologas, istorikas, Kauno u-to profesorius; J. Kindaras – Vincas Krėvė-Mickevičius; J. Dobilas – Julijonas Lindė-Dobilas; J. Vilūnas – Pranas Vilūnas (1882–1937) – kritikas, publicistas; Antanas Krausas (1905–1970); L. S. – Kazys Puida; Andrius Kirtiklis (1901–1993) – poetas, vertėjas; Izabelė Matusevičiūtė (1906–1967) – publicistė.

[3] Vydūno autobiografija išspausdinta 1928 m. „Naujame žodyje"; „Naujas žodis" – dvisavaitinis žurnalas, leistas 1925–1926 m. Rygoje ir 1926–1933 m. Kaune.

[4] „Rūtos" bendrovė – Vydūno kūrinių leidimo ir platinimo draugija, veikusi 1904(?)-1938 m. Tilžėje („Rūtos" pavadinimas leidiniuose nurodomas nuo 1907 m.).

[5] „Šaltinis" – teosofinis žurnalas, leistas Tilžėje 1905–1910 m. kartą per du mėnesius.

[6] Franzas Hartmannas (1840–1912) – vokiečių mistikas; „Theosophischer Wegweiser" (vok.) – „Teosofijos kelrodis"; „The Theosophical Forum" (angl.) – „Teosofų forumas"; „The World" (angl.) – „Pasaulis"; „Theosophical Quarterly" (angl.) – „Teosofijos ketvirtinis žurnalas".

[7] Jelena Blavatskaja (1831–1891) – rusų teosofė, okultistė, rėmėsi budizmu, konfucianizmu, kabalistais.

[8] *sozercatelej* (rus. *созерцатель*) – kontempliuotoją.

[9] *wszechświat* (lenk.), *vselennaja* (rus.) – visata.

[10] Platonas (427–347 pr. Kr.) – graikų filosofas, meno kaip objektyvaus pasaulio idėjų atspindžio teorijos ir idealios utopinės valstybės vizijos kūrėjas; Aristotelis (384–322 pr. Kr.) – graikų filosofas, Platono mokinys, meną laikė tikrovės imitacija, sistemiškai aprašė jo raiškos formas.

[11] *Hen to pan* (gr.) – viena yra visa.

[12] Boruchas (Benediktas) Spinoza (1632–1677) – žydų kilmės olandų filosofas; savo filosofinę sistemą kūrė jungdamas materialistinį ir panteistinį pasaulio suvokimą.

[13] *Olkotas* – Henris Steelas Olcottas (1832–1907) – amerikiečių teosofas, atstovavo budizmo idėjoms; Elena Blavatskaitė – *žr. 7 paaiškinimą;* Annie Besant (1847–1933) – anglų teosofė, Anglijos teosofų draugijos pirmininkė 1907–1933 m.; Gübbe-Schleiden – neindentifikuotas vokiečių filosofas.

[14] *genčių apaštalas Povilas* – Paulius (apie 3–apie 68) – Kristaus mokymo skleidėjas, kankinys, Naujojo Testamento trylikos laiškų autorius.

[15] *„patriot svojego otečestva"* (rus.) – savo tėvynės patriotas.

[16] Vilius Bruožis (1843–1909) – gydytojas, literatas, išspausdino lietuvybę ginančių eilėraščių, publicistinių straipsnių; Jurgis Sauerveinas (Zauerveinas, 1831–1904) – poetas, publicistas, dainos „Lietuvninkais mes esam gimę" žodžių autorius; „Birutė" – pirmoji lietuvių tautinė draugija, veikė 1885–1914 m. Tilžėje; „Giedotojų draugijos" chorui Vydūnas vadovavo nuo jos įkūrimo pradžios, draugija nustojo veikusi po I pasaulinio karo.

[17] Cituojama iš S. Čiurlionienės knygos „Lietuvoje" 40 p.; Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886–1958) – kritikė, prozininkė, dramaturgė.

[18] Nurodomas netikslus citatos puslapis – turi būti 48.

[19] Tikslus knygos pavadinimas „Sur les Confins de deux Mondes. Essai synthétique sur le probleme de la Civilisation Nationale en Lituanie" (Geneve, 1919); Stasys Šalkauskis (1886–1941) – filosofas ir pedagogas, 1922–1940 m. Kauno universiteto profesorius.

GABRIELIA PETKEVIČAITĖ (BITĖ). Publikuota: Naujoji vaidilutė. – 1926. – Nr. 1. – P. 4–14 („Bitė darbininkė, pareigų vergė"). Parašas: *Doc. kan. J. Tumas.* Pakartota: VR–13. – P. 118–154 (po tekstu: *„Naujoji Vaidilutė" 1926 m. 1-2 nr.*).

[1] „Ogniwo" („Saitas") – literatūros, mokslo, visuomenės ir politikos savaitinis žurnalas, leistas 1902–1905 m. Varšuvoje. M. Biržiška jame išspausdino apžvalginį straipsnį apie lietuvių literatūrą, kur šalia kitų moterų rašytojų minima Gabrielė Petkevičaitė.

[2] Nurodoma vokiečių tautotyrininko, K. Donelaičio tyrinėtojo ir jo užrašų bei įrašų Tolminkiemio parapijos metrikų knygose publikuotojo Franzo Oskaro Tetznerio (1863–1919) kartu su žmona poete H. Tetzner parengta knyga „Dainos. Litauische Volksgesänge" (1897). Knygoje išspausdinta įvadinė studija (joje apžvelgiami istorinio lietuvių liaudies poezijos pažinimo šaltiniai,

aprašomi liaudiški muzikos instrumentai, pateikiama duomenų apie lietuvių rašytojus), įdėta 70 į vokiečių kalbą išverstų liaudies dainų ir 10-ties jų gaidos.

[3] Humanitarinių mokslų fakulteto Rašliavos muziejus – 1923 m. daugiausia Vaižganto iniciatyva įsteigtas muziejus rankraštinei lietuvių literatūros medžiagai telkti ir saugoti. Vaižgantas jam atidavė savo paties surinktą rankraščių kolekciją, iki 1929 m. buvo jos vedėjas. 1930 m. muziejus priskirtas VDU bibliotekai.

[4] Naujuoju kalendoriumi G. Petkevičaitė-Bitė gimė 1861 m. kovo 30 d. Mirė 1943 m.

[5] Povilas Puzinas (Puzina, 1839–1910) – bajorų maršalka, Vaškų taupomosios-skolinamosios bendrovės įsteigėjas ir globėjas; pagarsėjo išeikvojęs didelę sumą valstiečių sudėtų pinigų.

[6] *mezaliansas* (pranc.) – socialiniu atžvilgiu nelygi santuoka.

[7] „Žiburėlis" – G. Petkevičaitės ir J. Juškytės iniciatyva įkurta labdaros draugija; veikė 1894–1940 m., šelpė į mokslus einančią jaunuomenę, rašytojus, menininkus.

[8] Nurodoma: Doc. p. e. Tumo Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Kaunas, 1924 m., kur įdėti G. Petkevičaitės prisiminimai apie savo mokytoją L. Ivinskį (26–31 p.). „Dirva" – 1918 m. Vilniuje įkurta bendrovė knygoms leisti ir platinti, 1919–1940 m. ji veikė Marijampolėje.

[9] *Choćby cię smolono w smole,/ Nieopowiadaj nigdy, co się dzieje w szkole* (lenk.) – Nors tave ir kaitintų dervoje,/ Niekada nepasakok, kas vyksta mokykloje.

[10] *Rex asinorum, Regina asinorum* (lot.) – asilų karalius, asilų karalienė.

[11] *Książe Witold niepróżnował na litewskim tronie: / Pierś do boju zahartował, a do miecza dłonie* (lenk.) – Kunigaikštis Vytautas netinginiavo soste Lietuvos/ Krūtinę mūšiui užgrūdino, o rankas kardui.

[12] *„otkupą"* (rus.) – nusipirktą teisę pardavinėti degtinę.

[13] Stanislovas Vaitkevičius (1829–1880) – Joniškėlio klebonas nuo 1876 m. iki mirties.

[14] *dvarininkas Karpis* – tuometinis Joniškėlio dvaro savininkas Felicijonas Karpis; XIX a. 7–8 deš. Kauno gubernijos bajorų vadas.

[15] Antanas Bartkevičius (Bortkevičius) – žr. tolesnį šio tomo str. „Du draugu, du poetu"; *Rimkevičius* – greičiausiai tai Petras Rimkevičius (1842–1907), Joniškėlyje klebonavęs apie penkerius metus; iš jo eilių yra žinomos dainos „Širdinga ir laisva tur būti giesmelė" ir „Tykus buvo vakarėlis".

[16] *„Ein voller Magen studiert nicht gern"* (vok.), *„plenus venter non studet libenter"* (lot.) – pilnas pilvas mokosi nenoriai.

[17] Minimas Martynas Lutheris (1483–1546) – vokiečių teologas, krikščionybės reformatorius, protestantizmo pradininkas.

[18] *„buergerlich"* (vok.) – miesčioniškas, biurgeriškas.

[19] Mintauja (Jelgava) buvo pirmoji Vaižganto kunigavimo vieta; čia jis išvikaravo dvejus metus.

[20] *bonšatyravimu, „bonšatir, bonšatyren"* (plg. pranc. *chatier* „dailinti", „šlifuoti" ir *bon* „naudingas", „tinkamas") – neaiškios prasmės žodis, greičiausia reiškiantis kokį nors gydymo veiksmą.

[21] *Höhere Trinitatis Töchterschule* (vok.) – aukštesnioji Trejybės vardo mergaičių mokykla; veikė Mintaujoje, joje daug dėmesio buvo skiriama kalboms ir mergaičių auklėjimui; G. Petkevičaitė joje mokėsi 1876–1878 m.

[22] *„Proś Boga, mój aniele, by nasze dzieci wyrosły na chwałę Bogu, na pożytek ludziom"* (lenk.) – prašyk Dievo, mano angele, kad mūsų vaikai užaugtų Dievo garbei, žmonių naudai.

[23] *„niech siedzi w domu"* (lenk.) – tegul sėdi namuose.

[24] Klementinos Maculevičiūtės vedamuose bitininkystės kursuose Deltuvoje G. Petkevičaitė mokėsi 1885–1886 m.

[25] Ožeškienė ir Konopnickienė: Eliza Orzeszkowa – žr. tolesnį šio tomo str. „Eliza Ožeškienė"; Marija Konopnicka (1842–1910) – lenkų poetė, prozininkė, vaikų rašytoja.

[26] *„ziemiankoms"* (lenk.) – dvarininkėms.

[27] Davidas Friedrichas Straussas (1808–1873) – vokiečių teologas; minimas jo veikalas („Senas ir naujas tikėjimas") išėjęs 1872 m.

[28] Danielius Rimkevičius (1820–1885) – ilgametis Mintaujos gimnazijos kapelionas, nuo 1875 m. čionykštės katalikų bažnyčios klebonas.

[29] Pranas Jaselskis (1842–1906) kunigavo Kuliuose, vėliau Siesikuose.

[30] *kirchą* (vok. *Kirche*) – evangelikų bažnyčią.

[31] *„Przegląd Tygodniowy"* – „Przegląd tygodniovy życia społecznego, literatury i sztuk pięknych" („Savaitinė visuomeninio gyvenimo, literatūros ir meno apžvalga") – 1866–1905 m. Varšuvoje leistas savaitraštis, propagavęs pozityvizmo ir realizmo bei natūralizmo mene nuostatas.

[32] Kazimieras Bajoriūnavičius (Bojariūnavičius, 1826–1895) kunigavo Babtuose, Klovainiuose.

[33] *Lesingo „Natan der Weise"* – vokiečių rašytojo, meno kritiko ir teoretiko Gottholdo Ephraimo Lessingo (1729–1781) filosofinė drama „Natanas Išmintingasis" (1779) smerkė despotizmą, moralinę priespaudą, kėlė žmogaus orumo problemą.

[34] Vilius Telis (Wilhelm Tell) – šveicarų padavimo, atspindinčio XIV a. jų kovas prieš Austrijos Habsburgų priespaudą, herojus; Žana d'Ark (Jeanne d'Ark, apie 1412–1431) – prancūzų kovų su anglais didvyrė, apšaukta eretike ir ragana, sudeginta ant laužo. Išgarsinti vokiečių poeto ir dramaturgo Fridricho Šilerio (Schiller, 1759–1805) dramų „Vilius Telis", „Orleano mergelė", kurias į lietuvių kalbą išvertė V. Kudirka.

[35] Juozapas Genys (1858–1907) kapelionavo Ilūkstės ir Mintaujos mokyklose, buvo ištremtas, grįžęs kunigavo Karsakiškyje, nuo 1902 m. iki mirties Ramygalos klebonas.

[36] Minimi: Julijonas Lindė-Dobilas – žr. šio tomo str. „Kan. Julijono Lindės-Dobilo 60 m. amž. sukaktuvėms"; Mikalojus Šeižys-Dagilėlis – žr. tolesnį šio tomo str. „Mykolas Šeižys"; Juozapas Genys – žr. šio straipsnio ankstesnį

paaiškinimą; Paulius Tinteris (1862–1911) kunigavo Subačiuje, Paežeriuose; Juozapas Jarašiūnas (Jarošūnas, 1874–po 1940) įsteigė Šv. Zitos draugiją, buvo jos pirmininku, kunigavo Kaune, Kvėdarnoje, Varniuose; Paulius Šalučka (1867–po 1940) – kunigavo Kupiškyje, Ilūkstėje, Kvetkuose; Pranciškus Bizauskas (1861–1937) kunigavo Gaurėje, Obeliuose, Kurše, Kretingoje, bendradarbiavo „Tiesos kelyje", „Vadove".

[37] Minimas Mečislovas Leonardas Paliulionis (1834–1908), nuo 1883 m. Žemaičių vyskupas.

[38] *Palangos teatro bylos metu* – turima galvoje vadinamoji Vaineikio byla, rusų žandarų sudaryta po pirmojo lietuviško spektaklio, suvaidinto 1899 m. Palangoje, jo organizatoriams ir dalyviams; be gydytojo ir visuomenininko Liudo Vaineikio (1869–1938) šioje byloje buvo represuota apie pora šimtų žmonių.

[39] *štate* (rus.) – etatuose.

[40] *visos turi būti „Gražinės"* – aliuzija į A. Mickevičiaus poemos „Gražina" pagrindinę veikėją Gražiną.

[41] Petras Vileišis (1851–1926) – inžinierius, visuomenės veikėjas, literatas, pirmojo lietuvių dienraščio „Vilniaus žinios" leidėjas.

[42] *„podriadčikas"* (rus.) – rangovas.

[43] „Lietuvos ūkininkas" – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 48 paaiškinimą.

[44] Povilas Višinskis (1875–1906) – tautinio atgimimo, visuomenės veikėjas, publicistas, kritikas; Vincas Kalnietis (1876–1942) - teisininkas, P. Višinskio studijų draugas ir Žemaitės bičiulis, Nepriklausomybės metais Valstybės tarybos narys, 1941 m. sovietų ištremtas.

[45] Motiejus Lozoraitis (1866–1907) – varpininkas, advokatas, literatas; *A. iš B.* – Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, teisininkas, Kauno universiteto profesorius, rašytojas (žr. str. „Vincas Kudirka" 18 paaiškinimą).

[46] *komityva* (lenk.) – bendravimas.

[47] *Dvi Moteri* – šiuo slapyvardžiu kartu parašytus dramos kūrinius pasirašinėjo Žemaitė ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė.

[48] Nurodoma G. Petkevičaitės atsiminimų knyga „Iš mūsų vargų ir kovų" (1927), kurios vienoje iš dalių aprašoma, kaip atsirado pjesės „Velnias spąstuose" ir „Parduotoji laimė" (pastarąją Vaižgantas klaidingai vadina „Parduotoji meilė").

[49] „Tėvynės Varpai" – žr. str. „Vincas Kudirka" 3 paaiškinimą.

[50] Tai Antanas Viskantas (1877–1940); mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, kunigu tapo 1900 m., studijavo Belgijoje ir Romoje, kunigavo Vilniuje, buvo vyskupijos kurijos notaras; kultūrininkas, veikė Lietuvos mokslo draugijoje.

[51] Vladas Juodišius (apie 1890–1915) – laikraštininkas, „Aušrinės" bendradarbis, dirbo „Lietuvos žinių" redakcijoje; Petras Narutavičius (1885–1956) – G. Petkevičaitės augintinių mokytojas, vėliau inžinierius, dirbęs daugiausia elektros ūkyje.

[52] Bronislava Šėmytė-Biržiškienė (1879–1955) – Mykolo Biržiškos žmona; kilimo vilnietė; visuomenininkė, pedagogė, spaudos bendradarbė. Mirė JAV.

[53] Turėjo būti Bernardas Bučas (1903–1979) – globojamas G. Petkevičaitės-Bitės į mokslus išėjęs skulptorius, poetės Salomėjos Nėries vyras.

[54] *„zaprodažną"* (rus.) – užpardavimą.

[55] Žymantienė – rašytoja Žemaitė.

[56] *„Nierozumiem"* (lenk.) – nesuprantu.

[57] Bulotos – Andrius Bulota (1872–1941) – advokatas, visuomenininkas; Aleksandra Bulotienė (1891–1941) – visuomenės veikėja, su Žemaite vyko į Ameriką, globojo ją paskutiniaisiais gyvenimo metais.

[58] *„Osiodłam, okiełzam! Nie jej tam w redakcji siedzieć!"* (lenk.) – Užsėdau, užvaldžiau! Ne jai ten redakcijoje sėdėti!

[59] Liutkevičius – greičiausiai tai Gabrielius Liutkevičius, socialdemokratų veikėjas.

[60] Medicinalratui (vok.) – medicinos tarybai.

[61] *...į atskirus karo atminimus* – kalbama apie „Karo meto dienoraštį" (1-2, 1925, 1931); „Lietuvos žiniose", pavadinimu „Karo meto dienynas", jis buvo skelbiamas nuo 1924 m. gruodžio 24 iki 1925 m. lapkričio 22 d.

[62] *dar yra parašiusi didžiulę apysaką* – turimas galvoje romanas „Ad astra", išleistas 1933 m.

[63] *Bataitis* – Antanas Bataitis (1854–1932) – knygnešys, daraktorius, tvarkė slaptą Smilgių lietuviškų knygų bibliotekėlę.

[64] Povilas Matulionis (1860–1932) – miškininkas, visuomenės veikėjas, literatas, Kauno universiteto profesorius, 1924–1928 m. Žemės ūkio akademijos rektorius.

[65] *Imper. Russkoje Geografičeskoje Obščestvo* (rus.) – Imperatoriškoji Rusijos geografijos draugija; įsteigta Peterburge 1845 m., turėjo skyrių Vilniuje, veikusį 1867–1876 ir 1910–1914 m.

[66] *super omnia* (lot.) – virš visko.

[67] Sofija Chodakauskaitė-Smetonienė (1885–1968) – pirmojo Lietuvos prezidento Antano Smetonos žmona; visuomenininkė, kultūrininkė.

[68] *Ergo* (lot.) – taigi.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ (ŠATRIJOS RAGANA). Publikuota: Lietuvos mokykla. – 1926. – Nr. 2. – P. 81–90; Nr. 3. – P. 125–136; Nr. 4. – P. 169–175; Nr. 5. – P. 195–200 („Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana"). Rubrikoje „Šviesios sukaktuvės". Parašas: *Doc. kan. J. Tumas.* Pakartota: VR–13. – P. 155–202.

[1] Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana gimė 1877 m. kovo 8 d. (naujuoju kalendoriumi), mirė 1930 m. liepos 24 d.

[2] *Iš Hum. m. fak. muziejaus* – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 3 paaiškinimą.

[3] *Dalimi aš jau esu jas paskelbęs...* – iki 1926 m. apie M. Pečkauskaitę Vaižgantas buvo paskelbęs du straipsnius: „Šatrijos Ragana" (Nepriklausomoji Lietuva, 1919, Nr. 45) ir „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" (Lietuvos albumas, p. 369-370); apie jį žr. šio tomo str. „Vilimas Vydūnas" 1 paaiškinimą. Keturis vėlesnius jo straipsnius apie šią rašytoją žr. šių Raštų 14 t.

[4] *„vymoročnych imienij"* (rus.) – išmarinių dvarų.

[5] *fundum* (lot.) – dvarą.

[6] Vardijamos Žemaičių bajorų giminės, davusios lietuvių literatūrai ir raštijai Dionizą Pošką, Simoną Stanevičių, Antaną Klementą, Jeronimą Kiprijoną Račkauskį, Kalikstą Kasakauskį, krašto kultūrintojus kunigaikščius Oginskius.

[7] Druckiai-Liubeckiai – iš gudų žemių kilusi šakota bajorų giminė, pasireiškusi LDK valstybiniame gyvenime; Žemaičiuose žymesnių jos atstovų nežinoma. Jeronimas Druckis-Liubeckis – žr. „Marcelinas Šikšnys" 32 paaiškinimą; minima jo drama („Tak umierali litwini") parašyta pagal L. Kondratovičiaus poemą „Margiris". Dramos P. Vaičiūno vertimas („Taip mirdavo lietuviai") išėjo 1924 m.

[8] Žr. šio straipsnio 1 paaiškinimą.

[9] Dienoraščio forma parašyta Šatrijos Raganos apysaka „Viktutė" cituojama iš pirmo atskiro jos leidimo, išėjusio 1903 m. Amerikoje (šis leidimas yra tais pat metais „Dirvos-Žinyno" žurnalo 2 nr. pasirodžiusios „Viktutės" publikacijos atspaudas).

[10] „Wieczory rodzinne" („Šeimos vakarai") – savaitinis iliustruotas lenkų laikraštis vaikams ir jaunimui, leistas Varšuvoje 1880–1914 m.

[11] Peterburge, lenkiškoje šv. Kotrynos gimnazijoje, veikusioje prie Šv. Kotrynos bažnyčios, M. Pečkauskaitė mokėsi 1892–1893 m.

[12] Minimi: broliai Bukantai – Kazimieras (1872–1961), Užvenčio vikaras, vėliau Židikų klebonas, katalikiškos spaudos bendradarbis, M. Pečkauskaitės intelektualinės ir charitatyvinės veiklos rėmėjas ir skatintojas, ir Domininkas (1873–1919), gydytojas Dusetose, Ilūkstėje, Zarasuose, publicistas, visuomenininkas; Vincas Kalnietis – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 44 paaiškinimą.

[13] „Viktutės" ištraukoje rašoma ne apie P. Višinskį, o apie vieną jos veikėjų – studentą Joną. Vaižgantas jį vadina P. Višinskiu, nes neabejota, kad jis buvo studento Jono prototipas.

[14] Caras Mikalojus II (Nikolajus II, gim. 1868) – paskutinis Rusijos imperatorius; karūnuotas 1894, atsistatydino 1917, bolševikų nužudytas 1918 m.

[15] Andrius Dubinskas (1868–1945) – teisininkas, rašė visuomenės gyvenimo, lietuvių kalbos klausimais; 1945 m. sovietų suimtas, žuvo kalėjime.

[16] Katalikiška „Motinėlės" draugija mokslo siekiančiai jaunuomenei šelpti buvo įkurta 1900 m. Amerikoje (kur veikė iki 1945 m.), o nuo 1903 m. gyvavo ir Lietuvoje.

[17] Friedrichas Wilhelmas Försteris (1869–1966) – vokiečių pedagogas, Züricho, Vienos, Müncheno u-tų profesorius; jo raštų į lietuvių kalbą išvertė M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana; Zaičikas – Robertas Saitschickas (1868–?), žydų kilmės kultūros istorikas ir filosofas, Kölno universiteto profesorius.

[18] M. Pečkauskaitės vedamas knygynas Vilniuje veikė 1907–1909 m. Jo steigimą lėšomis buvo parėmęs Antanas Milukas (1871–1943), nuo 1892 m. Amerikoje gyvenęs kunigas, spaudos bendradarbis, leidėjas, visuomenininkas.

[19] *„na zvanije domašnej učitelnicy"* (rus.) – namų mokytojos pareigoms.

[20] 1907 m. įsteigtos Marijampolės „Žiburio" mergaičių progimnazijos direktore M. Pečkauskaitė buvo 1909–1915 m. Artėjant vokiečiams, progimnazija išsikėlė į Trakus, paskui į Mogiliovo gub., galiausiai įsikūrė Tambove, kur 1918 m. likvidavosi.

[21] Juozas Bagdonas (1866–1956) – gydytojas, visuomenės veikėjas, varpininkas; redagavo „Varpą", „Ūkininką", „Naujienas".

[22] „Vienybė" – kaimui skirtas žurnalas, leistas 1907–1914, 1918–1933 m. Kaune, 1914–1915 m. – Vilniuje; „Šaltinis" – iliustruotas savaitinis žurnalas, ėjęs 1906–1914 m. Seinuose, 1915 m. – Vilniuje, 1926–1940 m. – Marijampolėje.

[23] Šv. Kazimiero draugija – knygų leidimo ir prekybos organizacija, veikusi 1905–1940 m. Kaune; iki 1938 m. jai vadovavo A. Dambrauskas-Jakštas.

[24] Turimas galvoje lyrinis vaizdelis „Vasaros naktis", parašytas 1900 m., mirus broliui Steponui; vaizdelis išspausdintas 1902 m. „Varpe" (Nr. 9/10) ir „Rygos garse" (1915, Nr. 14).

[25] Šv. Vincento à Paulo draugija – labdarybės draugija, Lietuvoje veikusi 1920–1940 m. (centras Kaune); šv. Vincentas à Paulo (1584–1660) – prancūzų kunigas, charitatyvine veikla užsiimančių vienuolijų (lazariečių, šaričių) ir pasaulietinės Gailestingųjų seserų draugijos steigėjas.

[26] Antanas Kazakauskas studijavo Kauno universitete filosofiją, Liuveno universitete Belgijoje pedagogiką, mokytojavo Marijampolėje, mirė 1934 m. Židikuose; M. Pečkauskaitė jį mokė ir globojo nuo 1915 ar 1916 m.

[27] „Naujoji vaidilutė" – katalikiškas mėnesinis žurnalas, leistas 1921–1940 m. Kaune; iki 1931 m. skirtas moksleivėms, vėliau moterims. 1921–1928 m. jame M. Pečkauskaitė paskelbė apie tris dešimtis pedagoginio, etinio ir grožinio pobūdžio kūrinių.

[28] „Draugija" – katalikiškas mokslo ir literatūros žurnalas, ėjęs Kaune 1907–1914 ir 1919–1923 m. (kas mėnesį) ir 1937–1940 m. (dukart per mėnesį), įsteigtas ir redaguojamas A. Jakšto (A. Dambrausko). „Moteris" – Kaune 1921–1940 m. leistas katalikiškas žurnalas, iki 1937 m. kas mėnesį, vėliau kas dvi savaites.

[29] *in 8° maj.* – in octavo majore (lot.) – didžiosios oktavos formato.

[30] „Vilties" draugija – draugija moksleiviams šelpti, įkurta 1922 m.; be šalpos darbo, leido ir knygas, daugiausia vadovėlius.

[31] Johannas Heinrichas Pestalozzi (1746–1827) – šveicarų pedagogas; Friedrichas Wilhelmas Augustas Fröbelis (1782–1852) – vokiečių pedagogas, vaikų darželių ir ikimokyklinio auklėjimo sąjūdžio pradininkas.

[32] Kalbama apie F. W. Försterio tėvą Friedrichą Wilhelmą Försterį, vokiečių astronomą, Berlyno observatorijos direktorių, nuo 1863 m. Berlyno universiteto profesorių, 1891 m. įkūrusį Etinės kultūros draugiją.

[33] Jonas Šliūpas (1861–1944) – sociologas, istorikas, žymus lietuvių laisvamanis, moralės ir dorovės problemas aiškinęs remdamasis materialistiniais tikrovės supratimo principais.

[34] *tas liuteris* – aliuzija į Martyną Lutherį; žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 17 paaiškinimą.

[35] „Lietuvos mokykla" – 1918–1940 m. Kaune ėjęs mėnesinis pedagoginis žurnalas; leido Lietuvos katalikų mokytojų sąjunga.

[36] *„times is money"* (angl.) – laikas yra pinigai.

[37] Edmondo de Amicis (1846–1908) – italų rašytojas; populiari jo apysaka jaunimui „Širdis" („Cuore") buvo išleista 1886 m.; versta A. Voldemaro, lietuviškai ji pasirodė 1915 m.

[38] Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės (1880–1977), lietuvių kultūros veikėjos, knygynas veikė 1906–1945 m.

[39] *Sargiečių kalendorius* – 1896–1904 m. ėjusio katalikiško žurnalo „Tėvynės sargas" redakcijos rengtas kalendorius; pavadinimu „Ūkiškasis kalendorius"leistas pamečiui 1898–1904 m.

[40] Vaižgantas mini S. Čiurlionienės knygos „Iš mūsų literatūros" (1913) straipsnį, kuriame autorė, šalia kitų rašytojų, aptaria M. Pečkauskaitės „Dėl ko tavęs čia nėra?"

[41] „Naujoji lietuvaitė" – laikraštis ar žurnalas tokiu pavadinimu nėjo; greičiausiai turėta galvoje „Lietuvaitė" – katalikiškas moterų žurnalas, leistas 1910–1914 m. Kaune.

[42] *exinteruoti* (lot. *exintero, exentero*) – išdoroti, išdarinėti; tyrinėti, atskleisti.

[43] Vaižganto redaguojama „Žinyčia" ėjo 1900–1902 m.; „Dirva -Žinynas" – jos tęsinys 1903–1904 m., susijungus su Antano Miluko (1871–1943) Amerikoje 1898–1906 m. leista „Dirva".

[44] Erfurto programa – Vokietijos socialdemokratų partijos suvažiavimo Erfurte priimta programa, iki I pasaulinio karo buvusi pavyzdžiu kitų šalių socialistinėms partijoms.

[45] Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915) – prozininkas, vertėjas, mokslo populiarintojas, kunigavo Kėdainiuose, Dusetose, Ėriškiuose, Uliūnuose.

[46] „Vendravojančio kromninko" – aliuzija į Šeduvos klebono Juozapo Rupeikos (1789–1854) iš lenkų kalbos išverstą didaktinę apysaką „Jonas iš Svisločės krominikas vendravojis" (1823), kurios tekstą sudaro atskirais epizodais einantys keliaujančio prekiautojo pamokomieji pasakojimai.

[47] „Skaitymai" – literatūros ir kritikos žurnalas, ėjęs 1920–1923 m. Kaune. Šatrijos Raganos apysaka „Sename dvare" išspausdinta (Marijos Pečkauskaitės pavarde) 1922 m. XVII, XVIII ir XIX knygose. Bendras publikacijos puslapių skaičius yra ne 88, kaip nurodo Vaižgantas, o 131.

[48] Dantė (Alighieri Dante, 1265–1321) – italų renesanso poetas, savo poemoje „Dieviškoji komedija" vaizdžiai aprašęs pragaro kančias.

[49] VR – 13 po šių eilių tekstu: *„Lietuvos Mokykla" 1926 m. 2–5 nr.*

SOFIJA PRZYBYLAUSKIENĖ (LAZDYNŲ PELĖDA). Publikuota: Viltis. – 1909. – Gruod. 23. – Nr. 149. („Lazdynų Pelėda, „Klaidos" autorė"). Be parašo; Lietuva. – 1926. – Kovo 22. – Nr. 65 („Lazdynų Pelėdą laidojant"). Parašas: *Doc. J. Tumas.* Sujungus publikacijas pakartota: VR-13. – P. 203–213 (po dalių tekstais: *„Viltis" 1909 m. 149 n.; Lietuva, 1926 m. 65 Nr.*).

„Viltyje" išspausdinto ir VR – 13 esančio straipsnio pirmoji dalis („Klaidos" autorė") šiek tiek skiriasi: pastaroji yra nežymiai paredaguota, išplėsta pirmosiomis trimis pastraipomis. „Lietuvoje" išspausdinto straipsnio pabaigoje yra prierašas, kurio VR – 13 atsisakyta. Jis toks:

P. S. Už 11 kilometrų nuo Tryškių, Raudėnuose, taip pat sarguliuodamas gyvena trečia to krašto garsenybė kun. Kazimieras Pakalniškis, apžvalgininkas Dėdė Atanazas. Jis tik ką, š. m. vasario 11 d., sulaukė 60 m. savo amžiaus jubiliejaus. Ar kas tai pasergėjo? O reiktų jam tarti bent geras žodis. Bent katalikai turėtų jį paminėti. Medžiagos jo biografijai ir nuopelnams gana yra mano knygutėje: „Apžvalga ir apžvalgininkai".

J. T.

[1] Lazdynų Pelėda (Sofija Pšibiliauskienė) gimė 1867 m. rugsėjo 28 d. (naujuoju kalendoriumi).

[2] Nikodemas Ivanauskas (1843–1931) – dailininkas, be tapybos, dar eiliavo, rašė lenkiškai poemas, eilėraščius, balades.

[3] *Monachijume* – Müunchene; Monachium – lenkų vartojamas šio vokiečių miesto senojo pavadinimo *Monachos* variantas.

[4] Minimi: Antoni Wysłouch (pseud. Antoni Szech, 1868–po 1930) – lenkų rašytojas ir publicistas; Selma Lagerlöf (1858–1940) – švedų rašytoja; Leonidas Andrejevas (1871–1919) – rusų rašytojas; Andrius Niemojevskis (Andrzej Niemojewski, 1864–1921) – lenkų rašytojas ir publicistas, Biblijos tyrinėtojas.

[5] „Viltis" – Vaižganto ir A. Smetonos iniciatyva Vilniuje 1907 m. įsteigtas ir iki 1915 m. leistas tautinės ir krikščioniškos minties laikraštis.

[6] Kundratas – Liudvikas Kondratovičius-Sirokomlia (Kondratowicz-Syrokomla, 1822–1862), lenkų poetas, rašęs lietuviškomis temomis.

[7] *Vokioje* – Vokietijoje.

[8] Mykolas Krupavičius (1885–1970) – kunigas, politikas, krikščionių demokratų partijos pirmininkas 1919–1923 ir 1926–1927 m., žemės ūkio ministras 1923–1926 m., vienas svarbiausių 1922 m. žemės reformos projekto autorių ir vykdytojų.

[9] „Rytas" – spaudos leidimo ir prekybos bendrovė, veikusi Klaipėdoje 1921–1939 m.

[10] Didysis Vilniaus seimas – lietuvių visuomenės atstovų suvažiavimas Vilniuje 1905 m. gruodžio 4–6 d., pareikalavęs Lietuvai autonomijos.

[11] *Tantalas* – senovės graikų mitų personažas, Dzeuso sūnus; už tai, kad išdavė žmonėms dievų paslaptis, buvo pasmerktas pragaro kančioms: stovėdamas iki kaklo vandenyje negalėjo numalšinti troškulio, alkdamas – pasiekti virš galvos kabančių vaisių.

[12] Pastraipoje minima: Pranas Dovydaitis (1886–1942) – filosofas, visuomenės veikėjas, 1913–1915 m. „Vilties" redaktorius, Kauno universiteto profesorius 1922–1940 m.; suimtas bolševikų, sušaudytas; *Pankauskas* – greičiausiai Jonas Pankauskas (1904–po 1956), psichologas, studijavęs Lietuvos universiteto Teologijos ir filosofijos fakultete, vėliau – Leipcigo universitete,

dėstęs VDU; kalintas Sibire, grįžo 1956 m.; „Rytas" – Lietuvos krikščionių demokratų partijos dienraštis, ėjęs 1923–1936 m. Kaune; „Lietuva" – oficiozinis dienraštis, leistas 1918–1928 m. Kaune; „Moteris" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė" 28 paaiškinimą.

[13] Liudvikas Stankaitis (1877– po 1940) – vikaras Pašvitinyje, Alsėdžiuose, Nerimdaičiuose, nuo 1915 m. Tryškių klebonas.

[14] *medice, cura te ipsum* (lot.) – gydytojau, pasigydyk pats; frazė iš N. Testamento (Lk 4, 23).

[15] *Sk. „Dramblevičius"* – Lazdynų Pelėdos apysaka „Ponas Dramblevičius" (1921).

[16] *Julija Boguševičiūtė* – norėta pasakyti greičiausiai Julija Beniuševičiūtė (Žymantienė-Žemaitė).

[17] Jonas Pankauskas – žr. 12 paaiškinimą.

LIUDVIKA DIDŽIULIENĖ. Publikuota: Lietuva. – 1925. – Spal. 31. – Nr. 245; lapkr. 2. – Nr. 246 („A. a. Liudvika Didžiulienė-Žmona"). Parašas: *Doc. J. Tumas*. Pakartota: VR–13. – P. 214–224 (po tekstu: *Lietuva, 1925 m. 245, 6 Nr.*).

[1] *„Hypocentaurus"* – šio vardo herbas nuo XVII a. pradžios priklausė kelioms Lietuvos bajorų giminėms; vienos iš jų – Gedgaudų – atšaka buvo Didžiuliai, kurie priėmė ir minimą herbą.

[2] „Knygnešys" – kultūros istoriko ir publicisto Petro Rusecko (1883–1945) parengtas knygnešystės dalyvių ir liudininkų atsiminimų leidinys (1–2 d., 1926–1928). L. Didžiulienės atsiminimų jame nėra. Šį leidinį, matyt, Vaižgantas sumaišė su jos memuarų knyga „Ką aš beatmenu" (žr. šio straipsnio 33 paaiškinimą).

[3] Stanislovas Didžiulis (1856–1927) – tautinio atgimimo veikėjas, nuo 1877 m. Liudvikos Nitaitės-Didžiulienės vyras.

[4] Gyventi į Mintaują L. Didžiulienė atvyko 1896 m.

[5] Liudvika Didžiulienė-Žmona gimė 1856 m. gegužės 3 d. (naujuoju kalendoriumi).

[6] Grafai Marikoniai – Salų ir Svėdasų dvarų savininkai, vienas jų – Liucijonas Marikonis (1818–1893) - dalyvavo 1863 m. sukilime, už tai kalintas; *Masalskių rūmų* – primenami Verkių rūmai, kaip ir Vilniaus katedra suprojektuoti architekto L. Stuokos-Gucevičiaus ir pastatyti XVIII a. gale nuo 1762 m. vyskupavusio Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio (1726 ar 1729–1794).

[7] *„okazały"* (lenk.) - garbingas.

[8] L. Didžiulienės duktė Vanda Didžiulytė (1881–1941) – gydytoja, visuomenininkė, literatė; pirmą kartą buvo ištekėjusi už V. Mickevičiaus-Kapsuko, antrąkart už vokiečių kompozitoriaus Jurgio Albrechto (mir. 1933).

[9] Vedenisovas – asmenybė neidentifikuota.

[10] *„po chłopsku", „po pogańsku"* (lenk.) – valstietiškai, pagoniškai.

[11] Minima Kajetono Aleknavičiaus (1804–1874) eilių knyga „Pasakos, pritikimai, veselios ir giesmės" (1861).

[12] „Gromata iš Petrapilio" – Antano Baranausko poema „Kelionė Petaburkan", rašyta laiškų forma.

[13] Kundrotas – žr. str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)" 6 paaiškinimą.

[14] Jonas Katelė Panemunėlyje klebonavo nuo 1872 m.; organizavo slaptas mokyklas, platino draudžiamą spaudą (žr. šio tomo str. „Jonas Katelė").

[15] Minimi vokiečių poetai Friedrichas Schilleris – žr. str. „Gabrielia Petkevičaitė (Bitė)" 34 paaiškinimą; Heinrichas Heinė (1797–1856), lenkų – Adomas Mickevičius, Vincentas Polis (1807–1872) ir Liudvikas Kondratavičius (žr. 13 paaiškinimą), rusų – Michailas Lermontovas (1814–1841).

[16] Antanas Povilonis (1847–1919) – Žemaičių kunigų seminarijos profesorius, Kauno katedros, Kėdainių parapijos klebonas; paskelbė religinių ir publicistinių darbų.

[17] Mauricas Narbutas (1840–1895) klebonavo Kaune, Ukmergėje.

[18] Samuelis Smiles (1812–1904) – škotų gydytojas, išleidęs populiarių moralinio auklėjimo knygų; Herbertas Spenceris (1820–1903) – anglų filosofas, sociologas, pozityvizmo teoretikas.

[19] Antanas Karosas (1856–1947) – Žemaičių kunigų seminarijos profesorius ir rektorius, nuo 1910 m. Seinų, nuo 1926 m. Vilkaviškio vyskupas; Kleofas Kozmianas (1840–1893) – ilgametis Kupiškio klebonas, švietėjas, blaivybės skleidėjas.

[20] Jonas Jablonskis (1860–1930) – kalbininkas; 1895 m. pabaigoje jis drauge su M. Čepu lankėsi Griežionėlėse ir prikalbino L. Didžiulienę vykti į Mintaują (Jelgavą); Motiejus Čepas (1866–1962) – teisininkas, varpininkas, nuo 1923 m. Vyriausiojo tribunolo teisėjas, jo vicepirmininkas 1929–1938 m.

[21] Jurgis Kazakevičius (Kazokevičius, 1880–po 1940) – vienuolis pranciškonas, be Andrioniškio, dar kunigavo Anykščiuose, Akmenyje, Dambavoje, Lėne, Spirakiuose.

[22] Pirmasis lietuviškas šeimininkės vadovas, L. Didžiulienės knyga „Lietuvos gaspadinė, arba pamokinimai kaip prigulinčiai suvartoti Dievo dovanas", Žmonos slapyvardžiu išėjo 1893 m. ir iki 1906 m. susilaukė dar 5 leidimų.

[23] Otto von Mauderodė (1852–1909) – Tilžės spaustuvininkas, vienas žymiųjų spaudos draudimo laikų lietuviškos periodikos ir knygų leidėjų.

[24] Jonas Rinkevičius (1887–1958) – knygų leidėjas; kartu su kitais įsteigė „Švyturio" bendrovę, leido vadovėlius, mokslo ir grožinius kūrinius.

[25] *Mikolainis-Noveskis* – Petras Mikolainis (1868–1934) – knygų leidėjas, kritikas, publicistas, M. Noveskio pavarde įsikūręs Prūsijoje organizavo lietuviškos spaudos gabenimą į Lietuvą.

[26] „*Nieščastne kochanje*" (ukr.) – nelaiminga meilė.

[27] Minimas Jonas Strazdas (slp. Jaunutis, 1886–1972) – dramaturgas, vertėjas; kartu su kitais įsteigė Vilniuje spaustuvę, 1911–1914 m. leido ir redagavo tęstinį leidinį „Teatras".

[28] Jurgis Šlapelis (1876–1941) – kalbininkas, leidėjas, 1921–1932 m. Vilniaus lietuvių gimnazijos mokytojas.

[29] „Jurgis Kastrijotas" (pasakojimas apie albanų išsivadavimo kovų vadą Skanderbergą) – išėjo 1894 m.; knygutę iš lenkų kalbos išvertė L. Didžiulienės vyresnioji duktė Ona (vėliau Sketerienė, 1878–1960) – medikė, literatė, šviečiamosios literatūros vertėja.

[30] Juozapas Žebrys (1860–1915) – kunigas Akmenėje, nuo 1893 m. Amerikos lietuvių parapijose; publicistas, 1894 m. išleido A. Vienažindžio poeziją.

[31] Kleofas Kozmianas – žr. 19 paaiškinimą.

[32] Sebastianas Kneippas (1821–1897) – vokiečių kunigas ir gydytojas savamokslis, gydęs žmones vandens procedūromis.

[33] „Ką aš beatmenu" – Vaižganto redaguota L. Didžiulienės atsiminimų knyga, išleista 1926 m. Kaune. Jos pabaigoje, po tekstu, redaktoriaus prierašas:

P. S. Paskutinis straipsnis (151 p.) Žmonos parašytas skyrium, nebetvarkiai, ligoje, paskutinėm pajėgom. Kai kur kalba savo vardu, kai kur lyg iš šalies. Taip ir palikau. Tik „Ką be atmenu" (110 p.) gerą gabalą ištraukęs, čia įdėjau.

Tumas

JUOZAPAS LIDEIKIS (ALDONAS). Publikuota: TS. – 1898. – Nr. 12. – P. 6–9 („A. a. Juozapas Lydeika, Sugіnčių Filial. (Aldonas)"; 1899. – Nr. 2. – P. 45–47 („Dar apie a. a. kun. Lideikį (Aldoną)"); P. 23 („Palaikai a. a. kun. Juoz. Lideikio (Aldono)"). Visi trys straipsniai be parašų. Pakartota: VR–13. – P. 228–242.

Trijų TS skelbtų straipsnių tekstai, sudarant iš jų VR–13 spausdinamą straipsnį, paredaguoti ir papildyti. Pridėtieji J. Lideikio eiliuoti kūriniai (p. 235–242) skelbti: „Bitelė" – TS, 1899, Nr. 6, p. 29; „Jautis ir arklys" – Žinyčia, 1900, Nr. 1, p.125–126; „Piemuo ir skruzdės" – TS, 1899, Nr. 2, p. 24; „Varnai – sūdžiomis" – Nr. 5, p. 38–39; „Voras pas Perkūną" – 1898, Nr. 2, p. 8–9; „Laumė" – 1898, Nr. 5/6, p. 3–5; „Gužas" – 1900, Nr. 12, p. 82–83; „Sveika Marija" – Žinyčia, 1900, Nr.1, p. 122–123.

[1] Juozapas Lideikis gimė 1858 m. gruodžio 12 d. (nauj. kal.), mirė ne, kaip spėja Vaižgantas, rugsėjo 26, o 27 d. (nauj. kal.).

[2] Žemaičių kunigų seminarijoje lietuvių kalbą A. Baranauskas dėstė 1871–1884 m.; jos kursą pirmą kartą šios seminarijos istorijoje įvedė vysk. M. Valančius.

[3] Dominykas Tumėnas (apie 1860–1919) – „Tėvynės sargo" bendradarbis, publicistas; kunigavo Kamajuose, Vadokliuose.

[4] 1897 m. „Tėvynės sargo" 3 nr.

[5] Pasakėčia „Voras pas Perkūną" išspausdinta 1898 m. „Tėvynės sargo" 2 nr.

[6] Adomas Vyšniauskas (1828–1896) – Utenos klebonas nuo 1855 m. iki mirties; dabartinės tenykštės bažnyčios statytojas.

[7] Karolina Praniauskaitė (1828–1859) – poetė; paskutinius savo gyvenimo metus praleido ir mirė Utenoje; Otonas Praniauskas (1818–1879) – Karolinos Praniauskaitės brolis, kunigas, tikybinis rašytojas, 1858–1869 m. Utenos klebonas.

[8] Po šia pastraipa VR – 13 pirmosios publikacijos nuoroda: *„Tėvynės Sargas" 1898 m. 12 nr.*

[9] Senuoju kalendoriumi J. Lideikis gimė lapkričio 30 d.

[10] *vadinamieji „blogieji metai"* – turima galvoje 1867–1868 m. Lietuvą ištikęs nederlius ir badas.

[11] Sebastianas Kneippas – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 32 paaiškinimą.

[12] Cirkulas (lot. *circulus* – ratas, apskritimas) – parapijos ribos.

[13] Greičiausiai tai Dominykas Tumėnas; žr. šio str. 3 paaiškinimą.

[14] Konstancija Skirmuntaitė (apie 1850–1934) – istorikė; rašė lenkiškai, išleido „Lietuvos istoriją" („Dzieje Litwy", 1886), „Mindaugas, Lietuvos karalius" („Mendog, król litewski", 1907).

[15] Po šia pastraipa VR–13 pirmosios publikacijos nuoroda: *„Tėvynės Sargas" 1898 m. 2 nr.* (turėjo būti 1899).

[16] Juozas Kalvaitis (1842–1900) – kompozitorius; dėstė Rietavo muzikos mokykloje, 1880–1892 m. Kauno katedros vargonininkas; jo sukurtos „Mišios ant paminklo sukaktuvių...apkrikštijimo Lietuvos..." išleistos 1886 m.

JUSTINAS ZUBRICKAS. Publikuota: Baras. – 1925. – Nr. 9–10. – P. 109–114. Parašas: *Doc. J. Tumas.* Pakartota: VR–13. – P. 243–251 (po tekstu: *„Baras" 1925 m., X.*).

[1] Justinas Zubrickas gimė 1868 m. sausio 20 d.

[2] Aleksandras Grigaitis (1877–1955) Kudirkos Naumiestyje klebonavo 1920–1926 m.

[3] Nurodomas Antano Smetonos straipsnis „Velionis Justinas Zubrickas"; „Lietuvis" – Lietuvos tautininkų sąjungos savaitraštis (nuo 1927 m. dienraštis), ėjęs 1924–1928 m.

[4] Ernestas Galvanauskas (1882–1967) – inžinierius, politikas, visuomenės veikėjas, 1919–1920 ir 1922–1924 m. ministras pirmininkas, 1939–1940 m. finansų ministras; „Ministerių kabinete", be kitų visuomenės veikėjų, išspausdinta ir „Valstybės kontrolieriaus J. Zubricko biografija".

[5] *sub specie... lituanicitatis* (lot.) – turėtų būti *lituanitatis* – lietuvybės žvilgsniu; olandų filosofo B. Spinozos (žr. str. „Vilimas Vydūnas" 12 paaiškinimą) pasakymo *sub specie aeternitatis* (amžinybės požiūriu) parafrazė.

[6] Petrapilio lietuvių studentų savitarpinės pašalpos draugija veikė 1900–1917 m.

[7] Petrapilio lietuvių ir žemaičių labdaringoji draugija veikė 1892–1918 m.

[8] Turima galvoje prie Šv. Kotrynos bažnyčios Peterburge veikę įvairūs kursai.

[9] Kalbama apie Lietuvių centrinį komitetą nukentėjusiems nuo karo šelpti, gyvavusį 1914–1918 m.; viena jo dalis, vadovaujama A. Smetonos, veikė Vilniuje, kita, vadovaujama M. Yčo, – Petrapilyje.

[10] Cituojama iš minėto A. Smetonos straipsnio apie J. Zubricką (žr. 3 paaiškinimą).

[11] „Šaltinis" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 22 paaiškinimą; „Vilniaus žinios" – pirmasis lietuvių dienraštis, leistas 1904–1909 m.; *„Aidas"* – „Lietuvos aidas", ėjo Vilniuje 1917–1918 m., leidimas atnaujintas

1929 m. Kaune; „Tiesos kardas“ – katalikiškas laikraštis, leistas 1919 m. Kaune; „Lietuva“ – žr. str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)“ 12 paaiškinimą; „Laisvė“ – krikščionių demokratų partijos laikraštis, leistas 1919–1923 m. Kaune; „Kariškų žodis“ – savaitinis karių laikraštis, ėjęs 1919–1920 m.; „Trimitas“ – Lietuvos šaulių sąjungos savaitinis žurnalas, leistas 1920–1940 m. Kaune; „Ūkininkas“ – varpininkų žurnalas, leistas Tilžėje 1890–1905 m.; „Lietuvos ūkininkas“ – žr. str. „Marcelinas Šikšnys“ 48 paaiškinimą; „Varpas“ – visuomeninio gyvenimo, politikos, mokslo ir literatūros žurnalas, ėjęs 1889–1905 m. Tilžėje ir Ragainėje; „Lietuvos žinios“ – žr. str. „Pijus Mičiulis“ 8 paaiškinimą.

12 Vaižgantas kalba apie JAV Filadelfijos Laisvės varpo pavyzdžiu lietuvių išeivių nulietą ir Lietuvai padovanotą Laisvės varpą ir savo prakalbą (pamokslą), pasakytą jo pašventinimo iškilmėse. Į Kauną varpas buvo atgabentas 1922 m. ir Vasario 16-osios proga įkeltas į Karo muziejaus bokštą. Vaižganto „sumetruotą“ kalbą „Kuoro pamokslas“ žr. šių Raštų 2 t. (p. 198–200).

13 Poeto Juozo Tysliavos (1902–1961) parengta suvalkiečių poezijos antologija „Sūduva“ išėjo 1924 m.

14 Pranas Mašiotas – žr. str. „Petras Pundzevičius“ 13 paaiškinimą.

15 Straipsniais-feljetonais Vaižgantas vadina publicistinius straipsnius. Pirmojo ir ketvirtojo Lietuvos prezidento Antano Smetonos publicistiką jis laikė išleistiną atskiru leidiniu, pagrįstai motyvuodamas jos kalbinės ir stilistinės raiškos pamokomąją vertę. Vėliau nebe vien tokiu sumetimu šios publicistikos išėjo kelios knygos („Vienybės gairėmis“, 1930; „Šviesos takais“, 1930; „Atgimstant“, 1930; Pasakyta parašyta, 1935, ir kt.).

16 Vaižgantas tuomet buvo išleidęs kelis atskirus savo publicistikos rinkinius („Ten gera, kur mūsų nėra“, 1912; „Aplink Baltiją“, 1919; „Tiesiant kelią Lietuvos nepriklausomybei“, 1919; Raštų I–IV t., 1922); kultūros ir literatūros istoriko, Vasario 16-osios akto signataro Mykolo Biržiškos (1882–1962) publicistikos lenkų kalba rinkiniai „Na posterunku Wileńskim“ („Vilniaus sargyboje“, 1–6 d.) išėjo 1920–1922 m., juose buvo sudėti straipsniai iš jo paties redaguoto dienraščio „Głos Litwy“ („Lietuvos balsas“), leisto Vilniuje 1919–1922 m.

17 Vaižganto parengta J. Kubiliaus publicistikos knyga „Viltininko mintys“ išėjo 1929 m. Juozas Kubilius (1878–1917) – visuomenės veikėjas, I Rusijos Dūmos narys, vienas Tautos pažangos partijos kūrėjų.

KAZIMIERAS ŽITKEVIČIUS (VINCAS STONIS). Publikuota: Lietuvis. – 1925. – Vas. 27. – Nr. 9; kovo 6. – Nr. 10; kovo 20. – Nr. 12 („V. Stonis“). Parašas: *Doc. J. Tumas*. Pakartota: VR–13. – P. 259–276 (po tekstu: *Lietuvis, 1925 m., 9, 10, 12 Nr.).*

1 K. Žitkevičiaus eilėraščių rinkinio „Ašarėlės“ A. Jakšto recenzija paskelbta 1924 m. „Klaipėdos žinių“ priedo 109 nr.; inicialais T. V. (greičiausiai tai Vytautas Bičiūnas) pasirašytas kritiškas atsiliepimas apie šį rinkinį išspausdintas 1924 m. „Gairių“ 2 nr.

[2] Janis Endzelynas (Endzelīns, 1873–1961) – latvių kalbininkas baltistas, nuo 1920 m. Rygos universiteto profesorius; Kazimieras Būga (1879–1924) – kalbininkas, kalbos istorikas, leksikografas, Didžiojo lietuvių kalbos žodyno rašymo iniciatorius ir pradininkas.

[3] Aloyzas Gonzaga (1568–1591) – italų jėzuitas, šventasis, išpažinėjas, jaunimo, ypač mokslus einančio, globėjas.

[4] *Liudas Gira gali nurimti* – Vaižgantas primena 1921 m. „Skaitymų" žurnale vykusią literatūrinę polemiką tarp jo ir L. Giros (žr. Vaižganto str. „Knygoms apginti nuo kritikų", kn. 3, p. 77-85, ir L. Giros str. „Literatūrai ir kritikai apginti nuo diletantizmo ir sustingimo", kn. 3, p. 86–102).

[5] *anot Balio Sruogos* – nuoroda į 1921 m. L. Giros ir Vaižganto literatūrinį ginčą įsijungusio B. Sruogos straipsnius „Knygoms apginti" („Skaitymai", kn. 1, 1920, p. 118–121) ir „Keli žodžiai" („Skaitymai", kn. 17, 1922, p. 81–88).

[6] *„obcesovo"* (lenk.) – grubiai, įžūliai.

[7] *„Molodiec, brat! Vot by tebie iz etoj bočki podpustit!* (rus.) – Šaunuolis, brolau! Štai tau iš šios statinės prileidus.

[8] *Dievas sugriovė Sodomą ir Pompėją* – Sodoma – biblinis miestas, kuris kartu su Gomoros miestu dievo Jahvės buvo sunaikintas už palaidą gyvenimą; Pompėja – romėnų miestas prie Neapolio įlankos, 79 m. sunaikintas išsiveržusio Vezuvijaus ugnikalnio.

[9] Susipažinęs su „Skaitymuose" išreikštais L. Giros, V. Krėvės, B. Sruogos reikalavimais vertinti lietuvių literatūrą tais pat matais, kokius taikyta Vakarų Europos literatūrai, Vaižgantas gynė savo nuomonę, kad kritikas, svarbiausia, turi atskleisti gerąsias kūrinio savybes, o vertinimą palikti pačiam skaitytojui.

[10] *Wer den Dichter will verstehen...* (vok.) – Kas poetą nori suprasti, turi vykti į jo kraštą. Tai vokiečių poeto J. W. Goethės moto jo paties lyrikos rinkiniui „Vakarų ir Rytų divanas" (1819).

[11] Jurgis Žitkevičius (1892–po 1940) vikaravo Panevėžyje, klebonavo ir dekanavo Rokiškyje.

[12] K. Žitkevičius gimė gruodžio 29 d. (nauj. kal.); mirė 1986 m. vasario 24 d.

[13] *Fecit quod potuit* (lot.) – padarė, ką galėjo; tai posakio „Feci quod potui, faciant meliora potentes" (Padariau, ką galėjau, tepadaro, kas gali geriau) parafrazė; posakis atsiradęs viduramžiais iš Marko Tulijaus Cicerono (106–43 pr. Kr.) posakio „Ego plus quam feci, facere non possum" (Daugiau, negu padariau, padaryti negaliu).

[14] *padavė jam „Šaltinį"* – greičiausiai turima galvoje nuo 1883 m. leista maldaknygė „Šaltinis Dieviškos loskos"; išėjo keli leidimai, rengė Martynas Sederevičius (1829–1907), ilgametis Sudargo (Šakių r.) klebonas.

[15] Pranciškus Bizauskas (1861–1937) – Obelių, Gaurės vikaras, Kretingos, Vabalninko klebonas, nuo 1912 m. vienuolis pranciškonas; tikybinis rašytojas.

[16] Lermontovas – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 15 paaiškinimą; Nikolajus Nekrasovas – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 19 paaiškinimą.

[17] Aleksandras Puškinas (1799–1837) – poetas, prozininkas, naujųjų laikų rusų literatūros pagrindėjas.

[18] „Aušrininkai" – liberalios pakraipos moksleivių ir studentų draugija; veikė 1910–1936 m., spietėsi apie 1910–1933 m. su pertraukomis ėjusį žurnalą „Aušrinė"; nuo 1920 m. vadinosi Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacija.

[19] „Ateitis" – mėnesinis katalikiškas žurnalas moksleiviams, leistas Kaune 1911–1940 m.

[20] Fabijonas Kemėšis (1879–1954) – kunigas, vikaravo Tauragėje, Subačiuje, Vabalninke, 1911–1913 m. redagavo „Viltį", vėliau kunigavo Škotijoje, JAV, 1924 m. grįžęs į Lietuvą dėstė Žemės ūkio akademijoje, 1948 m. ištremtas mirė Sibire; Kazimieras Krikščiūnas (1882–po 1940) kunigavo Obeliuose, Vabalninke, Vepriuose, nuo 1920 m. Pasvalio klebonas.

[21] *„Jaunimo Draugas"* – 1916–1917 m. Vabalninke leistas rankraštinis laikraštukas (žr. G. Raudeliūnienė. Rankraštiniai laikraštėliai kovoje prieš vokiečių okupacinį režimą Lietuvoje 1915–1918 metais / /Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, 7 t., V., 1969, p. 127).

[22] Pavasarininkai – lietuvių katalikų jaunimo sąjungos „Pavasaris" nariai; sąjunga (nuo 1933 m. federacija) veikė 1912–1940 m. daugiausia tarp kaimo jaunimo.

[23] „Pavasaris" – katalikiškas žurnalas, leistas 1912–1914 ir 1920–1940 m. Kaune, 1918 m. Vilniuje.

[24] Feliksas Kapočius (1895–1971) – nuo 1920 m. Kauno katedros vikaras, nuo 1927 m. Prisikėlimo bažnyčios klebonas ir statytojas; 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, mirė Čikagoje.

[25] „Ateitis" – žr. 19 paaiškinimą; „Draugija" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 28 paaiškinimą.

[26] Georgijus Čelpanovas (1862–1936) – rusų psichologas, filosofas, logikas, pedagogas, žymus empirinės psichologijos atstovas; Nikolajus Loskis (1870–1965) – rusų filosofas, nuo 1916 m. Peterburgo un-to profesorius, sovietų valdžios ištremtas iš Rusijos, gyveno JAV, Prancūzijoje; Fulje (Alfredas Fouillee, 1838–1912) – prancūzų filosofas, derinęs H. Spencerio biologinį evoliucionizmą su Platono idealizmu ir determinizmą su valios laisvės pripažinimu.

[27] Literatūrinę savo pavardę K. Žitkevičius pasiėmė iš Šatrijos Raganos apysakos „Vincas Stonis" (1906).

[28] Margalio eilėraščių rinkinys „Ašarėlės" išleistas 1918 m. Tikroji jo autoriaus pavardė Juozas Šnapštys (žr. str. „Antanas Kaupas" 63 paaišk.).

[29] Baironas (George Byron, 1788–1824) – anglų poetas romantikas, poemų „Čaild Haroldo klajonės", „Korsaras", „Šiljono kalinys", „Kainas" ir kt. autorius.

[30] *curriculum vitae* (lot.) – gyvenimo aprašymas, biografija.

[31] *paradyzą* (pranc. *paradis*) – rojų, dausas.

[32] *eksinteracija* – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 42 paaiškinimą.

[33] Semionas Nadsonas (1862–1887) – rusų poetas romantikas.

[34] Mykolas Vaitkus (1883–1973) – poetas, prozininkas, memuaristas; kunigavo Telšiuose, Kaune, 1918–1940 m. dirbo šv. Kazimiero draugijoje, nuo 1951 m. gyveno JAV.

[35] *Est modus etiam in lectura* (lot.) – yra saikas ir skaityme; tai Horacijaus posakio „Est modus in rebus" (viskam yra saikas) parafrazė.

[36] *Contradictio in adjecto, mości panie T.V.!* (lot., lenk.) – prieštaravimas tarp pažyminio ir pažymimojo žodžio, maloningas pone *T. V.*!

[37] *Suum cuique* (lot.) – kiekvienam, kas jam priklauso.

[38] *secundum cor nostrum* (lot.) – pagal mūsų širdį.

DU DRAUGU, DU POETU. Publikuota: Tiesos kelias. – 1928. – Nr. 10. – P. 575–582; Nr. 11. – P. 641–647. Parašas: *Kan J. Tumas*. Pakartota: VR–13. – P. 277–293.

[1] Antanas Bartkevičius – jo pavardė kitur rašoma Bortkevičius (žr. tarpukariu leistą *Lietuviškąją enciklopediją*, bostoniškę *Lietuvių enciklopediją*, Lietuvos knygų bibliografiją). Anksčiau „Tėvynės sarge" ją taip rašė ir Vaižgantas.

[2] Turimi galvoje šių poetų kūriniai, Vaižganto skelbti „Tėvynės sarge": A. Bartkevičiaus – 1899 m. Nr. 3, 4, 5 (Motiejaus Valančiaus ir Antano Baranausko akrostichai, giesmė „Į Šv. Kazimierą"), V. Šliogerio – tų pačių metų Nr. 7/8 (pasakėčia „Vilkas ir avys").

[3] Juozapo Genio (žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 35 paaišk.) rašytas A. Bartkevičiaus nekrologas lenkų žurnale „Przegląd Katolicki" („Katalikų apžvalga") buvo išspausdintas 1895 m. (Nr. 36).

[4] Jonas Staševičius (1871–po 1940) – nuo 1909 m. Šaukėnų parapijos klebonas.

[5] Vaclovas Šliogeris (1881–1963) – pedagogas; Peterburgo universitete baigė matematiką, 1922–1929 m. Radviliškio vidurinės mokyklos, vėliau Šiaulių berniukų gimnazijos direktorius; 1941 m. ištremtas į Sibirą, mirė grįžęs Tytuvėnuose.

[6] Mykolas Šeižys-Dagilėlis – žr. tolesnį šio tomo str. „Mykolas Šeižys".

[7] Antanas Bartkevičius mirė 1894 m. liepos 22 d. (naujuoju kalendoriumi, senuoju – liepos 10 d.).

[8] Vincentas Rimavičius (1867–1934) – Skirsnemunės, Kvėdarnos, Rietavo vikaras, vėliau Gadūnavo, Pagirių, Apytalaukio klebonas; šelpė „Tėvynės sargą", padėjo knygnešiams.

[9] Kalbama apie Joniškėlio mokyklą įsteigusio ir dabartinę bažnyčią pastačiusio Benedikto Karpio (1734–1805) palikuonius (Felicijoną, Ignacą Karpius), su kuriais teko bendrauti šioje parapijoje nuo 1886 m. iki mirties klebonavusiam A. Bartkevičiui.

[10] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 37 paaiškinimą.

[11] *„Pani Marszałkowos"* (lenk.) – ponios maršalkienės.

[12] Nałęczów – kurortinis miestelis pietryčių Lenkijoje (Liublino vaivadijoje).

[13] Antanas Karosas (žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 19 paaišk.) vyskupo M. Paliulionio sekretoriumi buvo 1885–1907 m.

[14] Jonas Skirmuntas (1841–1913) – ilgametis Šeduvos klebonas, vėliau dekanas.

[15] Jurgis Bieliakas-Bielinis (1846–1918) – knygnešys, publicistas, „Aušros", „Varpo" bendradarbis.

[16] „Šiaulėniškis senelis" – Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka, trimis dalimis išėjusi 1860–1864 m.

[17] Žiūr. Gabrielės Petkevičiūtės biografijoje – žr. šiame tome dedamą straipsnį „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)".

[18] Rašliavos muziejus – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 3 paaiškinimą.

[19] Jadvyga Juškytė (1869–1948) – tautinio atgimimo veikėja, spaudos bendradarbė, 1920–1930 m. Pernaravos pradžios mokyklos vedėja.

[20] Minimas greičiausiai Johanas Šmidas (Johann Schmid), XIX a. gyvenęs katalikų kunigas ir teologas. Platus trijų tomų jo katekizmas („Katalikų tikėjimo pagrindai, paaiškinti istorijos pavyzdžiais, arba Istorinis katekizmas") susilaukė kelių leidimų (7-asis išėjo 1848 m.), buvo verčiamas į kitas kalbas, lenkiškas vertimas pasirodė 1855 m. Varšuvoje, tarp šio leidinio prenumeratorių yra vyskupas M. Valančius.

Aukščiau Vaižganto nurodoma A. Bartkevičiaus knyga „Pamokslai apie Šv. Sakramentus" nėra J. Schmido „Katalikų tikėjimo pagrindų" vertimas. Jų autorius, aiškindamas sakramentų prasmę ir reikšmę, galimas daiktas, yra tik pasinaudojęs tuo veikalu, konkrečiau, trečiąja jo knyga, skirta kalbamai temai.

[21] „Sietynu" Vaižgantas čia vadina neformalų būrelį Žemaičių vyskupijos kunigų, kurie XIX a. 6–7 deš., vyskupo M. Valančiaus skatinami, įsitraukė į lietuvių raštijos, pirmiausia religinės, kūrimo darbus. Pavadinimas yra aliuzija į 1894–1897 m. Užnemunėje veikusią slaptą lietuvių knygnešių ir jų rėmėjų „Sietyno" draugiją, kurią rusų žandarams išaiškinus buvo nubausta tremtimi ir kalėjimu apie trys dešimtys žmonių.

[22] Justinas Silvestras Dovydaitis (1834–1901) – 1860–1864 m. vyskupo M. Valančiaus sekretorius, nuo 1885 m. Petrapilio dvasinės akademijos, nuo 1894 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, nuo 1897 m. rektorius.

[23] *N. b. p. J. Chr.* (*Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus*) – Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus.

Brangiausias kunige klebone,

Nutvėręs valandėlę brūkšteliu keletą žodžių. Sveikinu su šventėmis, linkiu visokių Dievo malonių.

Abudu rankraščius gavau sveikus. Paskutinį, skirtą Ganytojui, įteikiau jam pačią vardinių dieną, patardamas, kad rūsčia kritika naujo poeto neatgrasintų, bet palankiu atsiliepimu geriau jį paskatintų. Pažadėjo. Buvo patenkintas ir sakė, jog, be abejo, ir jis nori, kad būtų daug rašančių, ir pats gyrėsi visą Psalmyną eilėmis išvertęs.

Reiškiu pagarbą visai Gerbiamai giminei, atsiduodamas maloningai širdžiai ir maldoms, pasilieku ištikimiausiu Jūsų bičiuliu ir tarnu.

Tavo kun. *Antanas Baranauskas*

Šis, Vaižganto liudijimu, defektuotas (datos nebeturėjęs) A. Baranausko laiškas rašytas apie 1870 m. Tai sakytų jame minimas M. Valančiaus pasigyrimas, jog esąs eilėmis išvertęs visą psalmyną. Vertimas („Psalmės, arba Giesmės Dovydo karaliaus ir pranašo"), išėjęs 1872 m., buvo perrašas eiliuota kalba anksčiau proza paties M. Valančiaus išverstų ir išleistų psalmių („Visos psalmės šv. Dovydo karaliaus", 1869).

[24] „*Wilija naszych strumieni...*" (lenk.) – Adomo Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas" veikėjo Albano dainos pirmoji eilutė (be paskutinio žodžio *rodzica*). Maironio šios dainos vertime („Vilija") ji tokia: *Vilija mūsų upelių matutė.*

[25] Jonas Rodavičius (1837–1897) – Gruzdžių vikaras, Šiaulių, Panevėžio gimnazijų kapelionas, nuo 1874 m. Smilgių, nuo 1885 m. Joniškio klebonas.

[26] Vincentas Šliogeris mirė 1913 m. balandžio 12 d. (naujuoju kalendoriumi).

[27] Vaclovas Šliogeris – žr. šio straipsnio 5 paaiškinimą.

[28] Juozapas Zaleskis (1838–1910) – Viekšnių dekanas nuo 1868 m.

[29] „*fraška*" (lenk.) – epigrama.

[30] Lietuviškas šių eilių vertimas dedamas akrosticho nesilaikant.

Juk nemeluoja tas, kas tiesą skelbia / Ir teisybę kam reikia sako. / Nepriimk, maloningasai, tai <...> / Kaip tavo liutnios pagyrimo – juk mes draugai. / E, mano brangusis! Nepaslėpsi / Niekur to, kas slypi tavo dvasioje! / Talentas, nors ir užkasi, / Ir pats išeis į viršų. / Taigi klausyk mielos tavo liutnios balso, / Užgrok mums dainelę, kuri iš širdies plaukia, / Teik mums paguodą, nes mes nuliūdę, / Ir iš džiaugsmo atsivers mums širdis, / Kai išgirsime, kad mus brolis džiugina / Ir apipila broliškos meilės balzamu. / Ei, nežinau, kuris iš mūsų nepaskubės / Maloninti tave dėkingumo kupinu žodžiu.

[31] Apie Mikalojų Šeižį-Dagilėlį – žr. tolesnį šio tomo straipsnį.

[32] ...*aby żyć statecznie, /Musi mieć gospodynię sacerdos koniecznie* (lenk., lot.) – kad solidžiai gyventų, kunigas būtinai privalo turėti šeimininkę.

[33] „*List do księdza Julijana*" (lenk.) – laiškas kunigui Julijonui.

[34] *reprimandą* (lenk. *reprymenda*) – griežtą išbarimą.

[35] Bijok Dievo, gėdykis žmonių! / Nes kas gi šitaip teršia, / Plėšia garbę ir juodina? / Juk eini prie altoriaus / Ir tiesi rankas maldai. / Ar visi tie nuotykiai ir bėgimai / Neapsunkins tavo sielos? / Argi tavo širdis nepajus gailesčio? / Sakyti tiesą nėra nuodėmė, / Gal atsakysi su šypsena. / Bet ir tiesa turi savo priežastis / Ir sukelia savo įkarščių.

[36] Kaip sako senasis Dantė, / Išimtinė yra neišmatuojama, / Nes liežuvis, kuris taip piktai mala, / Velniams aptepu tinka.

[37] „*Kiedy on wyraźnie z nas żartuje*" (lenk.) – kai jis aiškiai iš mūsų šaiposi.

[38] „Omni die dic Mariae mea laudes anima" („Mano siela, tark kas dieną garbę skaisčiai Marijai") autorius yra ne šv. Kazimieras, o Bernardas Klervietis

(1091–1153) – prancūzų šventasis, Bažnyčios daktaras, vienuolių gyvenimo reformatorius.

MYKOLAS ŠEIŽYS (MIKALOJUS DAGILĖLIS). Publikuota: VR–13. – P. 294–315.

[1] Mikalojus Šeižys-Dagilėlis gimė 1874 m. spalio 7 d. (naujuoju kalendoriumi); mirė 1950 m. rugpjūčio 8 d. Pakruojyje, kur klebonavo nuo 1933 m.

[2] Joniškėlio mokykloje L. Ivinskis mokytojavo 1862–1864 m.

[3] Adomas Žukauskas (g. apie 1813 m.) – Joniškėlyje mokytojavo nuo 1849 m.

[4] „Metelinga" (iš lot. *nota linguae*) – žr. str. „Petras Pundzevičius" 8 paaiškinimą.

[5] Tomas Paltarokas (1855–1907) – Kuldygos gimnazijos kapelionas ir katalikų parapijos klebonas.

[6] Minima gydykla vandens procedūromis, veikusi nuo 1874 m. lenkų mieste Nowe Miasto prie Pilicos upės (Lodzės vaivadija). Žr. taip pat toliau straipsnyje dedamus M. Šeižio sonetus „Ant kranto Pilicos" ir „Nowe Miasto".

[7] M. Dagilėlio sonetas „Ant Vienužio kapo" buvo išspausdintas 1899 m. TS (Nr. 7–8, p. 28).

[8] Vaižgantas „Tėvynės sargą" redagavo 1897–1902 m., „Žinyčią" – 1900–1902 m.

[9] *Virga Ferrea* (lot. *virga* – šakelė, rykštė, rykščių ryšelis, žalga, stebuklingoji lazdelė; *ferrea* – geležinė) – ar šį M. Šeižio slapyvardį reikia versti *Geležinė Lazda*, ar kuria nors švelnesne žodžio *virga* reikšme, sunku pasakyti. „Rytas" – žr. str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)" 12 paaiškinimą; „Panevėžio balsas" – katalikiškas savaitraštis, ėjęs 1924–1935 m.

[10] Minimi rusų poetai: Aleksandras Puškinas – žr. str. „Kazimieras Žitkevičius" 17 paaiškinimą; Aleksejus Kolcovas (1809–1842); Lermontovas – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 15 paaiškinimą; lenkų poetai: V. Polis – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 15 paaiškinimą; Antanevičius – Antonevičius (Karol Antoniewicz, 1807–1852).

[11] „Draugija" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 28 paaiškinimą.

[12] Apie Vincentą Šliogerį – žr. šio tomo str. „Du draugu, du poetu".

[13] *„Wobec niebezpieczeństwa", krotochwila w jednym akcie* (lenk.) – „Pavojaus akivaizdoje", vieno veiksmo farsas.

[14] *trečias iš eilės kunigas poetas* – po A. Vienažindžio ir V. Šliogerio.

[15] Turimi galvoje, matyt, Pagryžuvio Przeciševskiai. Tytuvėnų apylinkių Pagryžuvio dvarą XIX a. viduryje valdė Jeronimas Przecišeyskis. Garsėjo dvaro biblioteka, turėjusi kelis tūkstančius knygų. Biblioteka žuvo 1915 m., kai dvaras atsidūrė ties fronto linija.

[16] Antanas Skinderis (1869–po 1940) – spaudos platintojas, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos", „Tėvynės sargo" bendradarbis; paskelbė medicinos

brošiūrų („Vaistų žolynas", 1934, „Be skausmo gimdymas", 1920, ir kt.); kunigavo Lauksodoje, Kražiuose, Stulgiuose, Paežerėje.

[17] *Sargiečių kalendorius* – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 39 paaiškinimą.

[18] Nurodomi žymūs klasikinių pasakėčių kūrėjai: Ezopas (Aisopos, VI a. pr. Kr.); prancūzas Lafontenas (Jean de La Fontaine,1621–1695); rusas Ivanas Krylovas (1769–1844).

[19] Karolis Niedzialkauskis (Niedziałkowski, 1846–1911) – Petrapilio dvasinės akademijos rektorius, Mogiliovo arkivyskupijos administratorius, nuo 1901 m. Lucko-Žitomiro vyskupas; lenkų rašytojas.

[20] *„Dla czego u nas w poezji niema słowików?"* (lenk.) – Kodėl mūsų poezijoje nėra lakštingalų?

[21] Antanas Strazdas (1760–1833) – lietuvių lyrinės poezijos pradininkas, rinkinio „Giesmės svietiškos ir šventos" (1814) autorius; Juozapas Miliauskas-Miglovara (1845–1937) – poetas aušrininkas.

[22] Tolesni skirtingų pavadinimų sonetai yra tapataus turinio. Kuris iš kurio verstas – lenkiškas iš lietuviško ar atvirkščiai – tegalima spėti.

[23] *„fabulieren"* (vok.) – prasimanyti, išgalvoti.

[24] Mykolas Vėžys (1856–po 1926) kunigavo Balninkuose, Panevėžiuke, Labūnavoje, Dusetose.

[25] *Testimonium* (lot.) – Liudijimas.

Šiuo liudiju, kad alumnas Stasiūnas, / Kurs atostogas pas mus praleido, / Elgėsi pagal regulą. / Tai yra: valgė gerai, ilgai ilsėjosi, / Žodžiu, gyveno sibaritišką gyvenimą. / Užtat ir atrodo dabar puikiai. / Nes tai svarbu, nėra ką sakyti: / Tada dvasia tvirta, kai pilvelis sveikas. / Dėl to mokslams, Dievo vardu pradėtiems, / Visiškai ramiai gali būti panaudotas.

Balninkai,
1907. IX. 4

Už Balninkų kleboną
Vikaras Dagilėlis

[26] *reikia skirti nuo Stanislovo Dagilio, tikros pavardės* – Stanislovas Dagilis (1843–1915) – poetas, vertėjas, „Aušros" bendradarbis; parašė poemą „Joninės Parovėjos karčemoje", išvertė A. Mickevičiaus „Konradą Valenrodą", A. Puškino, F. Schillerio ir kt. poetų kūrinių.

[27] *„Juk aš tik – dagilis"* – tai ne S. Dagilio pasakymas, o jo minties Vaižganto parafrazė. Giedąs ne lakštingalos balsu, esąs tik „prastas dagilėlis, paukštelis <...> bebalsis, besylis", S. Dagilis sakėsi savo poezijos rinkinio „Lietuviškas šiupinys" (1884) eiliuotoje prakalboje „Skaitytojui".

[28] Daktilio ir amfibrachio pavyzdžiai nurodyti klaidingai: eilutė *Tėvelių žemele...* – yra amfibrachinė, *Atgulo saulelė...* – daktilinė.

[29] Pantukas – pavadinimo *Puntukas* hipernormalizmas, nepagrįstas jo pervardijimas; šio pavadinimo šaknies dvigarsis *un* nėra tarminis ir bendrinės kalbos dvigarsiu *an* negali būti keičiamas.

[30] Po šiuo 1910 m. „Draugijos" 42 nr. išspausdintu M. Dagilėlio eilėraščiu nurodomi ne 1914, o 1910 jo parašymo metai.

MYKOLAS BIRŽIŠKA. Publikuota: LA. – 1928. – Spal. 23. – Nr. 216; spal. 24. – Nr. 217. Parašas: *Doc. J. Tumas*. Pakartota: VR–14. – P. 5–20 (po tekstu: *„Lietuvos Aidas" 1928 m. 216–17 nr.*).

[1] *Almae Matris* (lot. *alma mater*) – motinos maitintojos; viduramžiais atsiradęs aukštųjų mokyklų, paprastai universitetų, pavadinimas.

[2] 1928 m. „Studento" 7 nr. išspausdintas M. Biržiškai skirtas nepasirašytas straipsnis „Publicistinio, literatūros ir visuomeniško veikimo 25 metų sukaktuves minint", tų pačių metų „Lietuvos aido" 201 nr. straipsnis „Prof. Mykolas Biržiška", pasirašytas inicialais *A. M.* „Studentas" – dvisavaitinis literatūros, mokslo ir kritikos laikraštis, leistas 1928–1930 m. Kaune.

[3] Mykolas Biržiška gimė 1882 m. rugpjūčio 24 d. (naujuoju kalendoriumi).

[4] Pirmuosius savo publicistikos straipsnius Vaižgantas paskelbė 1890–1892 m. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje". Padaręs pertrauką, prie publicistikos jis sugrįžo 1895 m. (žr. Doc. J. Tumo „Apžvalga" ir apžvalgininkai", 1925, p. 51-52).

[5] Be Mykolo, Biržiškų šeimoje išaugo dar du sūnūs: Vaclovas (1884–1956), bibliografas, knygotyrininkas, ir Viktoras (1886–1964), matematikas, inžinierius.

[6] Elžbieta Rodzevičiūtė-Biržiškienė (1858–1938) – muzikė, studijavo Maskvos konservatorijoje, mokytojavo.

[7] *gente lituani, natione poloni* (lot.) – kilme lietuviai, tautybe lenkai.

[8] *primo* (lot.) – pirma.

[9] *secundo* (lot.) – antra.

[10] Minimi lietuvybei apsisprendę ir lietuvių kultūrai dirbę Lietuvos bajorijos žmonės: Šalkauskiai – Julijonas Šalkauskis (1849–1933), gydytojas, visuomenininkas, ir jo sūnūs: teisininkas Kazys (1885–1960) ir filosofas Stasys (žr. str. „Vilimas Vydūnas" 19 paaišk.); Bytautai – Stanislovas Bytautas (apie 1877–1951), teisininkas, publicistas, Ramūnas Bytautas (1886–1915), filosofas, visuomenininkas; Šilingai – Stasys Šilingas (1885–1962), teisininkas, politikas, literatas, 1920–1938 m. Valstybės tarybos pirmininkas.

[11] Vladislovas Gizbert-Studnickis (Władysław Studnicki-Gizbert, 1867–1951) – lenkų politikas, publicistas; „Naród a państwo („Tauta ir valstybė") – Varšuvoje 1906–1907 m. jo leistas laikraštis.

[12] *„naród, nie sam lud"* (lenk.) – tauta, o ne liaudis.

[13] *„Przenigdy!"* (lenk.) – „Niekada!"; šiuo žodžiu prasideda antraštė 1903 m. Krokuvoje išleistos brošiūros ("Przenigdy! Odpowiedź na „Głos Litwinów do młodej generacyi magnatów, obywateli i szlachty na Litwie"), kuria atsakoma į A. Dambrausko-Jakšto 1902 m. lenkų kalba išėjusią brošiūrą „Głos Litwinów...", raginančią jaunesnių kartų Lietuvos bajorus darbuotis savojo krašto atgimimui. Brošiūra „Przenigdy!" išėjo anonimiškai, jos autorius (ar vienas iš autorių) A. Meištovičius (Meysztowicz, 1864–1943), Pajuostės prie Panevėžio dvarininkas, lenkų politikas, siekęs Lietuvos prijungimo prie Lenkijos.

[14] Petras Klimas (1891–1969) – istorikas ir diplomatas, 1925–1940 m. Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje; jo straipsnis „Marijampolės gimnazijoje" išspausdintas 1928 m. „Lietuvos aido" Nr. 196–200.

[15] Nurodoma Vilniuje leista socialdemokratų spauda: „Naujoji gadynė" – žurnalas, ėjęs 1906–1907 m.; „Žarija" – savaitraštis, ėjęs 1907–1908 m.; „Echo" („Aidas") – lenkų kalba 1906 m. ėjęs savaitraštis.

[16] Augustinas Janulaitis (1878–1950) – istorikas, publicistas; be daugelio istorijos darbų, parašė monografines studijas apie A. Mickevičių, L. Jucevičių, S. Daukantą, M. Akelaitį.

[17] „Visuomenė" – visuomeninės minties, mokslo, literatūros mėnesinis žurnalas, leistas 1910–1911 m. Kaune.

[18] *„przynajmniej choć jedno porządne pismo litewskie"* (lenk.) – bent jau vienas geras lietuviškas žurnalas.

[19] Mykolas Römeris (1880–1945) – teisininkas, visuomenininkas; 1909–1914 m. advokatavo Vilniuje, nuo 1922 m. Kauno, nuo 1940 m. – Vilniaus universiteto profesorius, 1927–1928 ir 1933–1939 m. Kauno universiteto rektorius.

[20] *aušrininkai* – žr. str. „Kazimieras Žitkevičius" 18 paaiškinimą.

[21] *intima arcana* (lot.) – intymi paslaptis.

[22] „Na posterunku wileńskim" („Vilniaus sargyboje") – šio M. Biržiškos publicistinių straipsnių rinkinio lenkų kalba 1920–1922 m. išėjo 6 dalys (knygos), kurios sudaro 834 puslapius.

[23] „Głos Litwy" („Lietuvos balsas") – lietuvių dienraštis, leistas Vilniuje 1919–1920 m.; uždarinėjamas lenkų cenzūros jis ėjo keisdamas pavadinimus: „Echo Litwy" („Lietuvos aidas"), „Dzwon Litwy" („Lietuvos varpas"), „Straż Litwy" („Lietuvos sargyba").

[24] Jonas Kriaučiūnas (1864–1941), visuomenininkas, „Varpo", „Ūkininko" redaktorius, vienas 1905 m. Vilniaus lietuvių seimo organizatorių; „Ze stosunków litewsko-polskich. Głosy Litwinów. Audiatur et altera pars". Wydanie staraniem J. K. (Iš lietuvių-lenkų santykių. Lietuvių balsai. Tebūnie išklausyta ir antroji pusė. Išleista pastangomis J. K.) – jo poleminių publicistikos straipsnių rinkinys.

[25] *in 8° maj.* (lot.) – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 29 paaiškinimą.

[26] *„ten Litwin o polskiej kulturze i w dodatku szlachcic"* (lenk.) – tas lietuvis lenkų kultūros ir dar bajoras.

[27] Čia ir toliau nurodomi citatų iš M. Biržiškos publicistikos leidinio „Na posterunku wileńskim" (žr. 22 paaiškinimą) puslapiai.

[28] *„nici wiążace Wilno stołeczne z całą Litwą..."* (lenk.) – saitai, jungiantys sostinę Vilnių su visa bundančia nepriklausomam gyvenimui Lietuva.

[29] *„szczera praca demokratyczna..."* (lenk.) – nuoširdus demokratinis darbas, telkiantis visas Lietuvoje gyvenančias ir „Vilniaus klausimą" visos demokratinės Lietuvos interesams pajungiančias tautybes.

[30] *„Precz z podwórkami: niech będzie jeden plac duży...“* (lenk.) – šalin kiemus: tebus viena didelė, erdvi aikštė, kurioje laisvai ir patogiai visi sutilpsime.

[31] *„Wilno nasze, to śliczne, kochane Wilno!..“* (lenk.) – mūsų Vilnius, tas nuostabus, mylimas Vilnius, kur kiekvienas gatvės vaikėzas jaučiasi (suvedžiotas) pranašesnis už inteligentiškiausią lietuvį.

[32] *„Mówiąc z litwinami, możecie podsuwać...“* (lenk.) – kalbėdami su lietuviais, galite pakišti įvairias „karines sąjungas“ arba tikrą politinį susitarimą, bet unijos – niekada.

[33] *„gdy do litwinów zwracają się polacy...“* (lenk.) – kai į lietuvius kreipiasi lenkai su unijiniais, federalistiniais ar kitokiais siūlymais, paprastai išgirsta vieną atsakymą: „Netikime! kur buvote anksčiau?“

[34] Painiojamos datos. 1920 m. liepos 12 d. Maskvoje buvo pasirašyta Lietuvos taikos sutartis su Rusija. Į šias derybas vedusią lietuvių delegaciją M. Biržiška neįėjo. Jis priklausė delegacijai, kuri 1920 m. rugsėjo 30–spalio 7 d. derėjosi su lenkais Suvalkuose. Čia pasirašytą paliaubų sutartį kitą dieną lenkai sulaužė ir spalio 9 d. užgrobė Vilnių.

[35] Bronislova Šėmytė – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)“ 52 paaiškinimą.

[36] *...paskatino kauniečius pastatyti prof. M. Biržiškos kandidatūrą į Seimą* – šis ketinimas liko nerealizuotas, M. Biržiška nebuvo nė vieno Seimo nariu.

[37] *„to śliczne, kochane Wilno“* (lenk.) – žr. 31 paaiškinimą.

[38] *buvau ištremtas iš Vilniaus* – iš Vilniaus, kur nuo 1906 m. dirbo „Vilniaus žinių“, vėliau „Vilties“ redakcijoje, Vaižgantą išsiuntė klebonauti į Laižuvą Žemaičių vyskupijos vyresnybė, spaudžiama lenkų šovinistų, keršijusių jam už lietuvišką veiklą ir lietuvių teisių gynimą spaudoje.

[39] *Quis scit, co za górą?* (lot., lenk.) – kas žino, kas už kalno?

[40] *Sąjunga Vilniui vaduoti* – Vilniaus vadavimo sąjunga – visuomeninė politinė organizacija, veikusi 1925–1938 m.; kėlė Vilniaus atgavimo idėją, rėmė Vilnijos lietuvių kultūrinę veiklą, leido žurnalą „Mūsų Vilnius“; M. Biržiška organizacijai pirmininkavo 1925–1935 m.

[41] Minimi M. Biržiškos veiklos faktai: Vasario 16-osios akto pasirašymas, dalyvavimas 1917 m. rugsėjo 18–23 d. Vilniaus konferencijoje, nuo 1917 m. jis Lietuvos Tarybos narys, 1918–1919 m. švietimo ministras, 1919–1922 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas.

[42] Karlas Marksas (Marx, 1818–1883) – vokiečių filosofas ir sociologas, marksizmo pagrindėjas; „Kapitalas“ – svarbiausias jo politinės ekonomijos doktrinos veikalas.

[43] Mykolas Römeris – žr. 19 paaiškinimą; dienraštį „Gazeta Wileńska“ („Vilniaus laikraštis“) leido 1906 m., jame skatino lietuvių ir lenkų santarvę.

[44] *Forscher* (vok.) – tyrinėtojas, tyrėjas, mokslininkas.

[45] *Wielką Encyklopedyję Ilustrowaną* – nurodoma 1890–1910 m. Varšuvoje leista „Wielka encyklopedya powszechna ilustrowana“ („Didžioji visuotinė iliustruotoji enciklopedija“).

[46] Reinderis van der Meulenas (1882–1972) – olandų kalbininkas, Leideno universiteto profesorius; lankėsi Lietuvoje; M. Biržiškos iš vokiečių kalbos išversta jo studija „Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose" išleista 1919 m.

[47] Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriumi M. Biržiška buvo 1915–1922 m., Kauno „Aušros" berniukų gimnazijos direktoriumi – 1922–1930 m.

[48] Petras Klimas – žr. šio straipsnio 14 paaiškinimą.

[49] *sudarytojas komiteto vadovėliams paruošti* – prie Lietuvių mokslo draugijos veikusi Vadovėlių komisija buvo sudaryta 1914 m.; iki 1918 m. pabaigos buvo parengta ir išleista 56 įvairių mokslo šakų vadovėliai.

[50] M. Biržiškos vadovėlis „Lietuvos geografija" išėjo 1917 m., „Lietuvos istorijos pradžiamokslis" – 1919 m.

[51] *„udarnyj batalion"* (rus.) – smogiamasis batalionas.

[52] *pag. frac.* – pagina fracta (lot.) – puslapis dviejų skilčių.

[53] J. I. Kraszewskio „Dajny pieśni litewskie" („Lietuviškos dainos") – atskiru leidiniu M. Biržiškos išleistas Kraszewskio veikalo apie senosios Lietuvos kultūrą („Litwa", 1847) 2-ojo tomo skyrius, kur apibūdinamos lietuvių liaudies dainos, gausiai cituojami lenkiškai išversti jų pavyzdžiai; „Witoldowe boje" („Vytauto žygiai") – Kraszewskio poema, jo trilogijos „Anafielas" (1844) trečioji dalis.

[54] *Pagina* (lot.) – puslapis, lapas, dokumentas, tekstas; čia: pabaiga, išvados.

EDUARDAS VOLTERIS. Publikuota: VR–14. – P. 21–43.

[1] Paskaita skaityta 1926 m. kovo 21 d.

[2] Magnifice Rektor! – Prakilnybe Rektoriau! *Magnificus, Magnificentia* (lot. magnus + facio – didelis + darau) – universitetų rektorių titulas.

[3] *Alma Mater* – žr. str. „Mykolas Biržiška" 1 paaiškinimą.

[4] *Aleksandraičio* – Aleksandro sūnaus; taip Vaižgantas sulietuvina rusišką tėvavardį Aleksandrovičius.

[5] „Kalevala" – karelų ir suomių nacionalinis epas; iš jų legendų ir dainų (runų) sudarė suomių tautosakininkas E. Lönnrotas; pirmoji redakcija pasirodė 1835, antroji – 1849 m.

[6] Aleksejus Šachmatovas (1864–1920) – kalbininkas, Peterburgo universiteto profesorius, pakvietė J. Jablonskį redaguoti A. Juškos žodyną, rūpinosi K. Jauniaus darbų skelbimu; Filipas Fortunatovas (1848–1914) – kalbininkas, Maskvos universiteto profesorius, pirmasis Rusijos universitetuose pradėjo skaityti lietuvių kalbos kursą; Vladimiras Lamanskis (1833–1914) – slavistas, Peterburgo universiteto profesorius, Rusijos geografijos draugijos narys, jos žurnalo „Živaja starina" įsteigėjas ir redaktorius.

[7] *„słupy zabija,/ Gdzie (Litwy) granice; murem ją ogrodzę/ Od Polski waszej"* (lenk.) – stulpus įkalsiu, kur Lietuvos sienos, mūru ją atitversiu nuo jūsų Lenkijos; kiek perfrazuota (turėtų būti: *słupy zabiję, gdzie jej granice;*

murem się odgrodzę od Polski waszej) J. I. Kraszewskio poemos „Witoldove boje" (žr. str. „Mykolas Biržiška" 53 paaišk.) citata.

[8] Janas Baudouinas de Courtenay (1845–1929) – prancūzų kilmės lenkų kalbininkas, visuomenės veikėjas, lituanistas.

[9] *„jako materyał etnograficzny"* (lenk.) – kaip etnografinę medžiagą.

[10] Georgas Sauerweinas – žr. str. „Vilimas Vydūnas" 19 paaiškinimą.

[11] *„et laudabimus eos!"* (lot.) – ir juos šlovinsime!

[12] Klasikinės vokiečių filosofijos pradininko Imanuelio Kanto (1724–1804) kilmės šaknų ieškoma Mažojoje Lietuvoje; manoma, kad jo prosenelis gyveno Verdainėje, netoli Šilutės, o senelis Klaipėdoje.

[13] *Babilonijos vergovė* – aliuzija į Senajame Testamente aprašytą pietinių žydų giminių ištrėmimą į Babiloniją (VII–VI a. pr. Kr.), jas nukariavus valdovui Nabuchodonosarui (žr. str. „Pijus Mičiulis" 14 paaišk.).

[14] *„inorodcų* (rus.) – kitataučių.

[15] *gente germanus, natione lettonus* (lot.) – kilme vokietis, tautybe latvis.

[16] „Izglītības ministrijas mēnesraksts" („Švietimo ministerijos mėnraštis") – žurnalas, leistas 1920–1939 m. Rygoje.

[17] *tebuvo 12 dienų skirtumo tarp dviejų kalendorių* – 1800–1915 m., rusų įvestas, Lietuvoje veikė Julijaus Cezario, arba senasis, kalendorius, kuris nuo naujojo Grigaliaus kalendoriaus XIX a. atsiliko 12, o XX a. – 13 dienų.

[18] *Gouvernementsgymnasium* (vok.) – guberninė gimnazija.

[19] Augustas Leskienas (1840–1916) – vokiečių kalbininkas, baltistas, nuo 1870 m. Leipcigo universiteto profesorius, žymus lietuvių kalbos tyrėjas.

[20] Aleksandras Potebnia (1835–1891) – ukrainiečių ir rusų filologas, Charkovo universiteto profesorius.

[21] Jonas Juška (1815–1886) – kalbininkas; išleido lietuvių kalbos tarmių aprašą, rašė gramatiką ir žodyną; buvo parengęs raidyną lietuvių kalbai rusiškais rašmenimis.

[22] *„jak bob pri dorozi"* (ukr.) – kaip pupa prie kelio.

[23] *„Razyskanija po voprosu o grammatičeskom rode"* (rus.) – „Gramatinės giminės klausimo tyrinėjimai".

[24] Marinas Drinovas (1838–1906) – bulgarų istorikas, 1873–1906 m. su pertraukomis Charkovo universiteto profesorius, 1878–1879 m. Bulgarijos švietimo ministras.

[25] Nikolajus Storoženko (1836–1906) – nuo 1872 m. Maskvos universiteto profesorius, žymus Vakarų literatūros ir V. Šekspyro kūrybos tyrinėtojas.

[26] *Puškino iškilmės atidengiant jam paminklą* – A. Puškino paminklo atidengimo iškilmės vyko 1880 m. Maskvoje.

[27] *mistikas Dostojevskis* – turimas galvoje Fiodoras Dostojevskis (1821–1881), rusų ir pasaulinės literatūros klasikas, romanų „Nusikaltimas ir bausmė", „Idiotas", „Broliai Karamazovai" ir kt. autorius, žmogaus psichikos patologijų vaizduotojas.

[28] Vardijami slavofilų ideologai: Ivanas Aksakovas (1823–1886), Aleksandras Koševelas (1806–1883), Sergejus Jurjevas (1821–1888), Jurijus Samarinas

(1819–1876); minima pastarojo knyga „Okrainy Rossii" („Rusijos pakraščiai") buvo išleista 1867 m. Berlyne.

[29] Fricis Treilandas (Brīvzemnieks, 1846–1907) – latvių rašytojas, tautosakininkas; Krišjānis Barons (1835–1923) – latvių folklorininkas, rašytojas, vienas jaunalatvių sąjūdžio vadovų ir ideologų.

[30] Vatroslavas Jagičius (Jagić, 1838–1923) – chorvatų filologas, Berlyno, Peterburgo, Vienos universitetų profesorius; paskelbė straipsnių apie slavų ir lietuvių kalbų santykius, prisidėjo prie A. Juškos žodyno leidimo.

[31] Leopoldas Geitleris (1847–1885) – čekų kalbininkas, nuo 1874 m. Zagrebo universiteto profesorius; 1873 m. tyrė lietuvių kalbos tarmes Kauno ir Suvalkų gubernijose; Kalčič – neidentifikuotas asmuo; *Račkį* – greičiausiai tai Franjo Rački (1828–1894), chorvatų istorikas, jų nacionalinio judėjimo vienas ideologų, katalikų kunigas.

[32] Adalbertas Bezzenbergeris (1851–1922) – vokiečių kalbininkas ir archeologas; paskelbė lietuvių kalbos ir senovės tyrinėjimų, parengė senųjų tekstų publikacijų.

[33] Ernstas Kunikas (1814–1899) – rusų istorikas ir filologas, archeografinės komisijos leidinių redaktorius, paskelbė straipsnių kalbos, rusų ir visuotinės istorijos bei literatūros klausimais.

[34] M. Daukšos „Katekizmas" buvo perspausdintas 1886 m. Rusijos mokslų akademijos leidinio „Записки Импер. Академии наук" LIII tomo priedu.

[35] Rusų geografų draugija – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 65 paaiškinimą.

[36] „Živaja Starina" („Живая старина" / „Gyvoji senovė") – Rusijos geografijos draugijos 1890–1916 m. leistas trimėnesinis žurnalas; paskelbė darbų iš lietuvių kultūros.

[37] *Vuikos „Postillos"* – turima galvoje M. Daukšos knyga „Postilla katholicka" (1599), kuri yra lenkų teologo J. Vujeko (Jakub Wujek, 1541–1597) mažosios postilės (Postilla katolicka mniejsza, 1–2, 1579–1580) vertimas.

[38] Michailas Kojalavičius (1828–1891) – rusų istorikas, nuo 1856 m. Petrapilio stačiatikių dvasinės akademijos profesorius.

[39] *quo jure* (lot.) – kokia teise (įstatymu).

[40] *„latinicą"* (rus.) – lotynišką raidyną.

[41] *P. Matulionies ir Maironies, dalyvavusių posėdyje* – 1894–1909 m. Maironis profesoriavo Peterburgo dvasinėje akademijoje, dalyvavo šiame mieste gyvenusių lietuvių visuomeninėje veikloje ir Rusijos geografijos draugijos darbuose; Povilas Matulionis (žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 64 paaišk.) Peterburge buvo baigęs miškų institutą, irgi reiškėsi ten gyvenusių lietuvių veikloje.

[42] *obrazcy litovskich govorov* (rus.) – lietuvių šnektų pavyzdžiai.

[43] Juozas Laukaitis (1873–1952) – Seinų kunigų seminarijos profesorius, literatas, kalbininkas, visuomenininkas, politikas, mirė sovietų kalėjime Rusijoje; Andrius Dubinskas – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 15 paaiškinimą.

[44] *B. Hakusch* – Vaižganto klaida: turi būti Jan Hanusz (1858–1887), lenkų kalbininkas, paskelbęs darbų iš lituanistikos; „Archiv für slavische Philologie" („Slavų filogijos archyvas") – lingvistinis žurnalas, leistas 1876–1929 m. Berlyne; Aleksandras Brückneris (1856–1939) – lenkų kultūros istorikas, Berlyno universiteto profesorius, rašęs lituanistikos klausimais; „Kwartalnik historyczny" – kvartalinis istorijos žurnalas, įsteigtas 1887 m., iki II pasaulinio karo ėjo Lvove, po jo Krokuvoje, nuo 1950 m. leidžiamas Varšuvoje; Jan Bystroń (1860–1902) – lenkų kalbininkas, senųjų raštų tyrinėtojas; *Akielewicz* – Mikalojus Akelaitis (1829–1887), prozininkas, publicistas, kalbininkas; kad būtų recenzavęs M. Daukšos katekizmo 1886 m. leidimą, nežinoma. Apie šio leidimo recenzijas žr. Jurgis Lebedys. Mikalojaus Daukšos bibliografija, V., 1971, p. 13–14.

[45] Minima programa vadinasi „Статистика племенного состава народонаселения Северо-западного края" („Šiaurės-vakarų krašto gentinių gyventojų sudėties statistika"); ji buvo paskelbta Peterburge išėjusiame kalendoriuje 1890-iems metams „Календарь Северо-Западного Края" ir tais pat metais išleista atskiru atspaudu.

[46] *„Statistika narodonaselenija Suvalkskoj guberniji"* (rus.) – „Suvalkų gubernijos gyventojų statistika"; šios gubernijos demografinės statistikos duomenų leidinys išėjo XIX a. pabaigoje („Статистические данные по Сувалкской губернии"), tie duomenys buvo skelbiami Varšuvoje ėjusiame serijiniame leidinyje „Труды Варшавского статистического комитета" (1889–1897 m. išėjo 14 knygų).

[47] Adomas Broel-Plioteris (Plateris, 1836–1909) – visuomenininkas, ilgametis Vilniaus bajorų maršalka; talkino lietuvių spaudos platinimui, kasinėjo Švėkšnos apylinkių senkapius, buvo sudaręs archeologinių iškasenų rinkinį.

[48] Archeologijos komisija – Peterburgo imperatoriškoji archeologijos komisija; veikė 1859–1919 m.

[49] *„Otčet o pojezdke..."* (rus.) – kelionės po Austrijos ir Vokietijos bibliotekas 1901 m. ataskaita (išsp. 1903 m.).

[50] „Записки Императорской Академии Наук" („Imperatoriškosios Mokslų akademijos užrašai") – Peterburge leistas akademinis žurnalas; „Журнал министерства народного просвещения" („Liaudies švietimo ministerijos žurnalas") – 1834–1917 m. Peterburge ėjęs žurnalas, be pedagogikos, skelbęs kalbotyros, istorijos, literatūros straipsnius, naujų knygų bibliografijas; „Живая старина" – žr. 36 paaiškinimą; „Известия Императорского Русского географического общества" („Imperatoriškosios Rusijos geografijos draugijos žinios") – nuo 1865 m. leistas 1850–1917 m. veikusios minimos draugijos žurnalas; „Памятные книжки литовских губерний" – lietuviškų gubernijų informacinės kasmetinės knygelės; издания Русского библиологического общества – Rusijos bibliologinės draugijos leidiniai (ši draugija buvo įsteigta Peterburge 1899 m.; terminas *библиологический* tolygus terminui *биографический*).

[51] *„Pervaja dekada litovskoj pismennosti"* (rus). – tiksliai šis E. Volterio pranešimas vadinasi „Первая декада (1904–1914) возрожденной литовской печати в статистико- библиологическом освещении" („Pirmoji atgimusios lietu-

viškos spaudos dekada (1904–1914) statistinėje bibliologinėje šviesoje"); išsp. leidinyje „Доклады и отчеты Русского библиологического общества", 1915).

[52] *Enciklopedičeskij Slovar izd. Brokgauza i Jefrona* – rusų enciklopedija (Енциклопедический словарь), išleista 1890–1907 m. (86 tomai); leido F. Brockhauzo ir I. Jefrono firma; F. Brockhauzas (1772–1823) – nuo 1805 m. iki šiol veikiančios vokiečių leidybos firmos įkūrėjas, I. Jefronas (Ефрон, 1847–1917) – vienas Brockhauzo-Jefrono firmos Rusijoje steigėjų (1890); „Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft" („Lietuvių literatūrinės draugijos pranešimai") – 1879–1923 m. Tilžėje veikusios lituanistinės draugijos mokslinis leidinys, ėjęs 1880–1912 m.; „Archiv für slaviche Philologie" – žr. 44 paaiškinimą; „Zeitschrift für vergleichende Literatur" („Lyginamosios literatūros laikraštis") – leistas XIX a. II pusėje Klausenburge (dabar Cluj, Rumunija); „Beiträge zur Kunde der indo-germanischen Sprachen" („Indogermanų kalbų tyrinėjimai") – kalbotyros žurnalas, ėjęs 1877–1906 m. Göttingene.

[53] Vaclovas Biržiška – žr. str. „Mykolas Biržiška" 5 paaiškinimą.

[54] Zygmuntas Glogeris (1845–1910) – lenkų etnografas, archeologas, istorikas; jo „Księga rzeczy polskich" („Lenkų dalykų knyga"), išėjusi 1896 m. Krokuvoje, yra Lenkijos istorijos, materialinės ir dvasinės kultūros realijas aprašantis enciklopedinis leidinys.

[55] Turimas omenyje E. Volterio str. „К вопросу о ‚саянах'. Из истории литовско-русского костюма" („Klausimu apie „sajanus". Iš lietuvių-rusų kostiumų istorijos"; išsp. 1917 m. žurnale „Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук"); „sajanas" (rus. *саян*) – dažytas sarafanas.

[56] Vėliau žinomo bibliografo Izidoriaus Kisino (1904–1958) ir jam talkinusių Kauno universiteto studentų sudaryta E. Volterio darbų bibliografija („Prof. E. Volterio bibliografija") paskelbta Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje „Tauta ir žodis" (V kn., 1928, p. 361–385).

[57] Išvardijami E. Volterio aprašyti žmonės, tarp jų straipsnyje dar neminėti ar mažiau žinomi: Viktoras Porzezińskis (1870–1929) – rusų ir lenkų kalbininkas; Maurikijus Mykolas Stankevičius (1856–1892) – bibliografas, tautosakos rinkėjas, gyvenęs Lenkijoje; Janis Sprogis (1833–1918) – latvių etnografas, archyvaras, tautosakininkas; Christianas Barčas (1832–1890) – Mažosios Lietuvos tautosakininkas.

[58] *kolporterį* (lenk. *kolporter*) – knygnešį.

[59] Aleksandras Aleksandrovas (1861–1918) – kalbininkas, nuo 1888 m. Kazanės universiteto profesorius; 1885 ir 1902 m. lankėsi Lietuvoje, prisidėjo prie A. Juškos žodyno rengimo; 1911 m. įstojo į vienuolyną, tapo stačiatikių dvasininku.

[60] Juozas Brazaitis (1850–1926) – gydytojas, literatas, tautosakos rinkėjas; *kun. Valavičius* – greičiausiai tai Vincas Valavičius (1858–1939), kunigavęs Musninkuose, Palomenėje.

[61] Antanas Baranauskas Seinų vyskupu buvo 1897–1902 m.; Antanas Povilonis – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 16 paaiškinimą.

[62] *Božestvennaja liturgija...* – šis leidinys išėjo 1887 m. Peterburge; lietuviška jo dalis, versta S. Baltramaičio ir redaguota E. Volterio, pateikta rusiškais rašmenimis.

[63] *„graždanskij šrift"* (rus.) – „civilinis šriftas"; nuo 1708 m. rusų vartojami rašmenys, cerkvinių rašmenų (kirilicos) modifikacija.

[64] *„cerkovno-prichodskich učilišč"* (rus.) – cerkvinių-parapinių mokyklų.

[65] Jono Šliūpo redaguotas mėnesinis literatūros ir mokslo žurnalas „Apšvieta" ėjo 1892–1893 m.; Vaižganto cituojamas pasakymas yra šio žurnalo 1892 m. 6 nr. išspausdintoje nepasirašytoje knygos „Božestvennaja liturgija sviatogo Joana Zlatousta" (1887) recenzijoje.

[66] *totoris Krečinskis* – Jonas Krečinskis (apie 1820–po 1884) – mokytojas Vilniuje, Marijampolėje, lietuviškų elementorių rusų raidėmis rengėjas.

[67] Silvestras Baltramaitis (1841–1918) – bibliografas, etnografas; dirbo Peterburgo viešojoje bibliotekoje, buvo Rusijos geografijos draugijos narys; rūpinosi lietuvių spaudos draudimo atšaukimu.

[68] *„Opyt primenenija russkoj azbuki k litovskomu jazyku"* (rus.) – Bandymas pritaikyti rusų abėcėlę lietuvių kalbai.

[69] *Žiūr. mano paskaitą* – paskaita išspausdinta knygoje: Doc. p. e. J. Tumas. Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai, K., 1924, p. 5–74.

[70] Vincas Pietaris (1850–1902) – rašytojas, romano „Algimantas" autorius; Maskvos universitete baigė mediciną, gydytojavo Rusijoje (Demjanske, Ustiužnoje).

[71] „Vilenskij Vestnik" („Vilniaus žinios") – rusų administracijos oficiozas, leistas 1841–1915 m. Vilniuje ir 1915–1916 m. Gomelyje.

[72] „S. Peterburgskija Vedomosti" („Sankt Peterburgo žinios") – 1728–1917 m. Peterburge leistas liberalinės pakraipos dienraštis. Nurodomas E. Volterio straipsnis jame buvo išspausdintas 1897 m. (252 nr.) ir vadinasi „Забытыя жертвы располячения" (Užmirštos nulenkinimo aukos). Andrejus Vonsiackis (?–1910) – žandarų rotmistras, lietuvių tautinio atgimimo persekiotojas; Marijampolėje sudarė „Sietyno", Liepojoje 1900 m. – L. Vaineikio bylą.

[73] Mikalojus II – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 14 paaiškinimą.

[74] *„kogda Polša pliašet, Litva plačet"* (rus.) – kai Lenkija šoka, Lietuva verkia.

[75] *Espero Uchtomskio laikraštyje* – minimas rusų rašytojo ir publicisto Espero Uchtomskio (1861–1921) leistas laikraštis „Sankt Peterburgskije vedomosti".

[76] Minimi Peterburgo universitete E. Volteriui profesoriaujant čia studijavę žmonės: Janis Rainis (tikr. Pliekšāns, 1865–1929) – latvių poetas, dramaturgas, politikas; Peteris Stučka (1865–1932) – latvių revoliucionierius, siekęs Latvijos sovietizavimo, teisininkas; Janis Ansbergis (1866–po 1928) – latvių teisininkas, žurnalistas; Peteris Snikeris (Sniķers, 1875–po 1940) – latvių gydytojas, karo

medicinos generolas, Latvijos universiteto profesorius; Ernestas Blese (1892–1964) – latvių kalbininkas; Josepis Julius Mikkola (1866–1946) – suomių kalbininkas, Helsinkio universiteto profesorius; Maila Talvio (Marija Mikkola, 1871–1951) – suomių rašytoja, romano ir publicistikos lietuviškomis temomis autorė; Eino Vilho Kalervo Nieminenas (1891–1962) – suomių kalbininkas, Helsinkio universiteto profesorius; Vilkutaitis-Keturakis – Antanas Vilkutaitis (1864–1903) – prozininkas, publicistas, inžinierius; komedija „Amerika pirtyje" dabar laikoma ne jo, o brolio Juozo Vilkutaičio (1869–1948), dramaturgo ir apsakymininko, kūriniu; Adolfas Gavėnas (1868–apie 1896) – Peterburgo universitete baigė gamtos mokslus, už lietuvišką veiklą kalintas ir tremtas, tarnavo Jakaterinoslave, dingo susirgęs proto liga; Andrius Bulota (1872–1941) – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 57 paaiškinimą; Adomas Varnas (1879–1979) – dailininkas, visuomenės veikėjas, pedagogas; Povilas Višinskis – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūte (Bitė)" 44 paiškinimą; Jurgis Karuža (1866–1955) – gydytojas, publicistas, 1923–1935 m. Kauno universiteto profesorius; Rokas Šliūpas (1865–1959) – gydytojas, visuomenininkas, Jono Šliūpo brolis. Kiti šioje pastraipoje išvardyti asmenys neidentifikuoti.

77 Augustinas Voldemaras (1883–1942) – istorikas, politikas, vienas Tautos pažangos partijos steigėjų, Lietuvos ministras pirmininkas 1918 ir 1926–1929 m., profesoriavo Permės (1917–1918) ir Kauno (1922–1926) universitetuose, 1940 m. sovietų suimtas, mirė kalėjime Maskvoje; Kazimieras Būga – žr. str. „Kazimieras Žitkevičius (Vincas Stonis)" 2 paaiškinimą.

78 Kazimiero Jauniaus (žr. šio tomo str. „Kazimieras Jaunius") aprašas „Понсвежские говоры литовского языка" („Lietuvių kalbos Panevėžio šnektos") buvo paskelbtas Kauno gubernijos kasmetiniame žinyne „Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год" (1897, p. 174–228). Jo „Lietuvių kalbos gramatika" išleista Peterburge 1911 m.

79 *quantum satis* (lot.) – kiek reikia.

80 Jurgis Šlapelis – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 28 paaiškinimą; su K. Būga buvo vienas A. Juškos žodyno 3-sios dalies (1922) redaktorių.

81 Minima leidėjos ir literatės Julės Pranaitytės (1881–1944) knyga „Iš kelionės po Europą ir Aziją" išėjo 1914 m.; „Žvaigždė" – katalikiškas žurnalas, leistas 1901–1944 m. JAV; J. Pranaitytė jį redagavo 1903–1944 m.

82 *ultimum refugium* (lot.) – paskutinis prieglobstis.

83 Poetas Pranas Vaičaitis (1876–1901) studijavo Peterburgo universiteto Teisės fakultete 1895–1899 m. E. Volteriui skirti jo eilėraščiai vadinasi „E. A. V.", „Pasveikinimas", „Dienoj gimimo"; jie paskelbti 1902 m. „Vienybėje lietuvninkų" (du pirmieji Nr. 22, trečiasis – Nr. 41) ir visi įdėti į knygą „Eilės Pranciškaus Vaičaičo (Sekupasakos)" (1903).

84 *au courant* (pranc. *être au courant de*) – būti susipažinus su reikalais, su padėtimi, būti informuotam; čia: pranešėjas, informatorius, reikalų žinovas.

85 Greta gerai žinomų lietuvių kultūros žmonių, Peterburgo dvasinės akademijos profesorių Maironio, A. Dambrausko-Jakšto, K. Jauniaus, minimi: Pranciškus Būčys (1872–1951) – šios akademijos, vėliau Kauno universiteto

profesorius, teologas, marijonų vienuolijos generolas; Aleksandras Grigaitis (1877–1955) – tų pat mokyklų profesorius; Jonas Naujokas (1872–1948) – Akademijos dvasios tėvas, nuo 1926 m. Vilkaviškio kunigų seminarijos rektorius; Jonas Totoraitis (1872–1941) – marijonas, buvęs Peterburgo marijonų naujokyne, istorikas.

[86] „Amerika pirtyje" išleista 1904, „Audra giedroje" – 1905, „Sceniškieji vaizdeliai" – 1906 m.

[87] Chrestomatinis rinkinėlis „Пушкин в литовском переводе" („Puškinas išverstas lietuviškai") išleistas 1904 m. Jame įdėta P. Vaičaičio verstos A. Puškino „Šykščiojo riterio" ir „Undinės" ištraukos, S. Dagilėlio „Eugenijaus Onegino" verstų ištraukų ir M. Lermontovo bei A. Kolcovo eilėraščių.

[88] „Труды Варшавского статистического комитета" (Varšuvos statistikos komiteto darbai) – žr. 46 paaiškinimą. *Sochrani nas Bog ot takich...* (rus.) – apsaugok mus, Viešpatie, nuo tokių lietuvių patriotų kaip Volteris – priešas rusų abėcėlės.

[89] *Viešąjį Vilniaus knygyną* – Vilniaus viešąją biblioteką; ji buvo įsteigta 1865 m., komplektuojama iš konfiskuotų vienuolynų ir dvarų knygų, pildoma išeinančia literatūra, prieš I pasaulinį karą turėjo apie 300 tūkstančių knygų.

[90] Valstybinė archeologinė komisija vykdė senovės paminklų globos funkcijas; įkurta 1919 m. prie Švietimo ministerijos, veikė iki 1936 m.

[91] Tadas Daugirdas (1852–1919) – dailininkas, archeologas; dalyvavo lietuvių dailės parodose Vilniuje, tvarkė Kauno miesto muziejų.

[92] Aukštieji kursai – pirmoji nepriklausomos Lietuvos aukštoji mokykla, veikusi Kaune 1920–1922 m.; 1922 m. pertvarkyta į Lietuvos universitetą.

VYTAUTAS JUŠKEVIČIUS. Publikuota: TS. – 1896. – Nr. 10. – P. 33–35 („A. a. Vytautas Juškevyče"). Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–14. – P. 44–46 (po tekstu: *„Tėvynės Sargo" 1896 m. 10 n.*).

[1] Šv. Jobas – S. Testamento Jobo knygos personažas, teisuolis kankinys, Jahvės sutikimu išbandytas velnio, bet likęs ištikimas Dievui.

[2] Antano Juškos žodyną („Литовский словарь А. Юшкевича с толкованием слов на русском и польском языках") leido Rusijos MA. Išėjo: raidės A-D – 1897, E-J – 1904, K (iki žodžio *kukštuotis*) – 1922 m.

[3] Fortunatovas – žr. str. „Eduardas Volteris" 6 paaiškinimą.

[4] *„Obzor zvukov i form litovskago jazyka"* (rus.) – „Lietuvių kalbos garsų ir formų apžvalga".

[5] V. Juška naujuoju kalendoriumi gimė 1870 m. rugpjūčio 31 d. Jekaterinburge.

[6] „Istorija literatury i jazyka kašubov" (rus.) – „Kašubų literatūros ir kalbos istorija"; kašubai – vakarų slavų (lenkų) etninė šaka šiaurės vakarų Lenkijoje.

[7] V. Juška mirė 1896 m. balandžio 21 d. (naujuoju kalendoriumi) Tartu (Estijoje).

HENRYKAS SIENKIEWICZIUS. Publikuota: Lietuvių balsas. – 1916. – Lapkr. 13. – Nr. 87. Parašas: *Kun. J. Tumas;* Ateities spinduliai. – 1917. – Nr. 4. – P. 151–154. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: VR–14. – P. 99–109 (po teksto dalimis: *Lietuvių Balsas 1916 N 87/ 116; Ateities Spinduliai 1916. 4. nr.;* metai nurodyti klaidingai – turi būti 1917).

[1] *Žeromskio talentas* – Stefanas Žeromskis (1864–1925) – lenkų romanistas, dramaturgas, publicistas. Jo romanų išversta į lietuvių kalbą („Pavasarėjant", 1930; „Nuodėmės istorija", 1935; „Ištikimoji upė", 1936; „Benamiai žmonės", 1958).

[2] *Anot Neuwert-Nowaczyńskio* – Adolfas Neuwert Nowaczyńskis (1876–1944) – lenkų dramaturgas, publicistas, satyrikas.

[3] *Oblęgorką Kelčių žemėje* – Oblęgoreko dvarą Kielcų vaivadijoje literatūrinio darbo 30-mečio proga H. Sienkiewicziui nupirko lenkų visuomenė.

[4] *Vilniaus „litwinai"* – Vaižgantas „litwinais" čia ironiškai vadina Vilniaus veikėjus, kurie, pripažindami esą lietuviškos kilmės, laikė save lenkais ir siekė, kad Lietuva priklausytų Lenkijai.

[5] Jonas Kymantas (1854–1924) – aušrininkas, advokatas; Jonas Vileišis (1872–1942) – advokatas, varpininkas, visuomenės veikėjas, vienas valstiečių liaudininkų vadų, Kauno burmistras 1921–1933 m.; Jurgis Šaulys (1879–1948) – spaudos darbuotojas, vertėjas, kritikas, vienas iš Lietuvos demokratų partijos kūrėjų.

[6] *Centralinis Lietuvių draugijos komitetas* – Petrapilyje 1914–1918 m. veikusios Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti Centro komitetas.

[7] *temokantį prakeikti girnas...* – kalbama apie epizodinį „Tvano" veikėją, mažakalbį Vadaktų dvaro tarną, malantį rankomis sukamomis girnomis; *padlos* (lenk. *padło*) – maitos, bjaurybės.

[8] *Senkevičiaus Trilogiją* – turima galvoje istoriniai romanai apie XVII a. vykusius Lenkijos-Lietuvos valstybės karus su Ukrainos kazokais ir švedais: „Ugnimi ir kalaviju" („Ogniem i mieczem", 1884), „Tvanas" („Potop", 1886), „Ponas Volodijovskis" („Pan Wołodyjowski", 1887–1888); du pirmieji romanai išversti į lietuvių kalbą (vertimai išėję atitinkamai 1931–1932 m. ir 1900 m. „Dirvoje", kn. 13, Nr. 1, kn. 15, Nr. 3).

[9] „Varpininkas („Dzwonnik") – 1907 m. paskelbtas apsakymas; plačiau apie jį straipsnyje kalbama žemiau.

[10] *Liaudė* – Vadaktų ir Pociūnėlių parapijose, palei dešinįjį Nevėžio intaką Liaudės upę, įsikūrę smulkių sulenkėjusių bajorų kaimai; buvo vadinami apibendrintu Liaudės (ar Liaudos) vardu, kuris įgijo Lietuvos lenkėjimo simbolio prasmę.

[11] *Longinas Podbipięta* (Pamuštpentis) – H. Sienkiewicziaus romano „Ugnimi ir kalaviju" veikėjas, nepaprasto stiprumo ir vaikiško naivumo lietuvis karys, kovose su kazokais siekęs vienu kardo kirčiu nukirsti kelias priešų galvas ir šį siekimą įvykdęs; *Rokas Kovalskis* – romano „Tvanas" veikėjas, Jonušo Radvilos karininkas, su komišku naivumu savo pareigai atsidavusi asmenybė.

[12] *in verbo magistri* (lot.) – mokytojo žodžiu.

[13] *diis majoribus* (lot.) – vyresniaisiais dievais.

[14] Józefas Weyssenhoffas (1860–1932) – iš Lietuvoje, Jūžintų krašte, gyvenusios bajorų giminės kilęs lenkų rašytojas; minimose jo apysakose „Unija" ir „Sabalas ir panelė" (K. Puidos vertime „Jaunieji skrauja", 1912) keliamos lietuvių ir lenkų valstybinio bendrumo idėjos.

[15] *„Litwina zawsze łokieć nad ziemią, a dwa w ziemi"* (lenk.) – lietuvio visada uolektis virš žemės, o dvi – žemėje.

[16] *„Jeść się kce, wisieć nudno – wiadomo, nie przywykszy"* (lenk.) – valgyti norisi, kaboti nuobodu – žinoma, nepapratęs.

[17] Kalbama apie lietuviškos kilmės skulptorių Antaną Vivulskį (1877–1919), Trijų kryžių Vilniuje, koplyčios Šiluvoje autorių; jo sukurtas paminklas Žalgirio pergalei minint 500-ąsias jos metines, 1910 m. buvo pastatytas Krokuvoje.

[18] Józefas Szujskis (1835–1883) – lenkų istorikas, rašytojas, politikas, Krokuvos universiteto profesorius, visuotinės Lenkijos istorijos (Dzieje Polski, 1–4, 1862–1866) autorius.

[19] *Eliza Orzeškienė „Nad Niemnem"* – žr. tolesnio str. „Eliza Orzeškienė" 2 paaiškinimą.

[20] *„Żywioły duchowo nie polskie mało mają widoków..."* (lenk.) – nelenkiškos dvasios gaivalai turi mažai šansų prastumti savo kandidatus; tačiau reikia negailėti pastangų ir laiko, kad tie šansai taptų lygūs nuliui.

[21] *bo ich postęp – nie polski* (lenk.) – nes jų pažanga – nelenkiška.

[22] *„socyalizm krajowego wyrobu barbarzyński i pozbawiony mózgu..."* (lenk.) – vietinės produkcijos socializmas – barbariškas ir be smegenų <...> nemoka kitos kalbos, kaip tik smuklės kalbą, yra žiauresnis, laukiniškesnis ir beprasmiškesnis negu kur nors Europoje, o apskritai toks beprasmis, kad susinaikina savo paties nuodais kaip skorpionas <...> 1863 m. buvo kruvinos nelaimės, bet nebuvo kruvino purvo kaip 1905 m.

[23] *„Zjednoczenie narodowe"* (lenk.) – „Tautinis susivienijimas"; cituojamas vienas iš H. Sienkiewicziaus straipsnių, kuriuos jis skelbė 1905 m. revoliucijos dienomis, kviesdamas lenkus telktis po tautinių demokratų (endekų) vėliava ir reikalauti Lenkijai autonomijos.

[24] *odpowiedź na artykuł Björnsona* (lenk.) – atsakymas į Björnsono straipsnį; Björnstierne Björnson (1832–1914) – norvegų rašytojas, Nobelio premijos laureatas (1903 m.), vienas norvegų tautinio atgimimo ideologų, skriaudžiamų Europos tautų gynėjas; XX a. pradžioje ir vėliau jo kūrybos buvo išversta į lietuvių kalbą.

[25] *Ščedrino-Saltykovo „taščit i nepuščat"* (rus.) – vilkinti ir neleisti; nurodoma į rusų rašytojo Michailo Saltykovo-Ščedrino (1826–1889) satyrinę kūrybą, išjuokiančią gyvenimo pažangą stabdančią rusų biurokratiją.

[26] *atsimokėsime: Hłaskomis, Dybowskiais... Asava, Zarasais, t. ir t.* – suminima lietuviams ir lietuvybei priešiški Vilniaus lenkų spaudos ir visuomeninės veiklos žmonės bei vietos, kurių bažnyčiose prieš I pasaulinį karą lenkai buvo sukėlę riaušes, siekdami neleisti lietuviškų pamaldų.

[27] *„Czy kpisz, czy o drogę pytasz?"* (lenk.) – Ar šaipaisi, ar kelio klausi?

ELIZA ORZEŠKIENĖ. Publikuota: Viltis. – 1910. – Geg. 12 (25). – Nr. 53. – Parašas: *K. J. T.* Pakartota: VR–14. – P. 110–111 (po tekstu: *„Viltis" 1910 metų, Nr. 53 (388)*).

[1] „Vilties" 1910 m. 51 nr. apie E. Ožeškienės (Orzeszkowos) mirtį informuojama „Kronikos" rubrikoje. Nepasirašyta informacija tikriausiai Vaižganto. Jos tekstas toks:

MIRĖ ORZESZKIENĖ. *Gardino mieste, gegužės 5 dieną mirė garsi lenkų rašytoja Eliza Orzeszkienė. Gimė ji 1842 m. Gardino gub. ir apskr. Pradėjo rašyti 1866 m. 1907 m. visa Lenkija iškilmingai šventė 40 metų jos literatiško veikimo. Svarbiausi jos raštai (apysakos): „Nad Niemnem", „Cham", „Meir Jezofowicz". Vienas jos veikalas „Niziny" yra prisavintas lietuvių dramaturgiškajai raštijai vardu „Dumblynė".*

[2] *„Obrazek z lat głodowych"* (lenk.) – „Vaizdelis iš bado metų".

[3] „Meir Ezefowicz" (1878) – viena svarbiųjų E. Orzeszkowos apysakų; „Gedali" (1888) – jos apysaka kaimo gyvenimo tema.

[4] „Nad Niemnem" („Prie Nemuno") – reikšmingiausias E. Orzeszkowos romanas, paskelbtas 1888 m., vertimas į lietuvių kalbą išėjo 1958 m.

[5] *„Pokociło się i dam nogę"*. Scena z życia dwóch braci („Nusirideno ir į kojas". Scena iš dviejų brolių gyvenimo) – Vilniuje 1880 m. išleista vienaveiksmė E. Orzeszkowos komedija. Joje ginčijasi lenkas ir lietuvis, abu keldami savo tautos bruožų ir kultūrinio lygmens pranašumus.

[6] Marija Rodzewiczówna (1863–1944) – lenkų rašytoja, sulenkėjusių Lietuvos ir Baltarusijos dvarų bajorų buities vaizduotoja; jos kūrybos yra išversta į lietuvių kalbą (apysakos „Dievaitis", „Anima Vilis", „Pilkosios dulkės" ir kt.); Konstancija Skirmuntaitė – žr. str. „Juozapas Lideikis (Aldonas)" 14 paaiškinimą.

SILVESTRAS GIMŽAUSKAS. Publikuota: TS. – 1898. – Nr. 5/6. – P. 33–36 („A.+a. Kun. Silvestras Gimžauskas"). Pakartota: VR–14. – P. 112–118 (po tekstu: *„Tėvynės Sargas" 1898 m. 5 nr.*). Pridėta „Silvestro Gimžausko bibliografija".

[1] Silvestras Gimžauskas gimė 1845 m. spalio 13 d. (nauj. kal.), mirė 1897 m. rugsėjo 27 d. (nauj. kal.).

[2] J. Tumo Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas, K., 1924, p. 243-276.

[3] S. Gimžauskas mirė Varšuvoje, kur buvo nuvažiavęs gydytis; ten ir palaidotas.

[4] *„chamska mowa"* (lenk.) – prasčiokų kalba.

[5] Juozas Ambraziejus, Ambroževičius – žr. šio tomo str. „Juozas Ambraziejus".

[6] „Kraj" („Kraštas") – visuomeninio gyvenimo, politikos ir literatūros lenkų savaitraštis, ėjęs Peterburge 1882–1909 m.

[7] Viktoras Fronckevičius (1835–1911) – ilgametis Aušros vartų bažnyčios klebonas, nuo 1904 m. Vilniaus vyskupijos kapitulos protonotarijus.

[8] Aleksandras Burba – žr. tolesnį šio tomo straipsnį.

ALEKSANDRAS BURBA. Publikuota: TS. – 1898. – Nr. 6. – P. 37–40. („A.+a. Kun. Aleksandras Burba"). Pakartota: VR–14. – P. 119–122 (po tekstu: *„Tėvynės Sargas" 1898 m. 6 nr.*).

[1] Dabartiniai enciklopediniai šaltiniai A. Burbą nurodo gimusį 1854 m.

[2] *mokės „švedu"* – „švedais" buvo vadinami keturių gimnazijos klasių kursą privačiai einantys ir eksternu egzaminą laikantys mokiniai.

[3] Aleksandras Beresnevičius (1823–1902) – Varnių kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos profesorius ir rektorius, 1875–1883 m. Žemaičių vyskupijos valdytojas, vėliau vyskupas Vloclaveke, Lenkijoje.

[4] Karolis Hrynievickis, Hrynievieckis (1841–1929) – Vilniaus vyskupas nuo 1884 m., 1885 m. ištremtas į Rusiją, nuo 1890 m. gyveno Lvove.

[5] *prie žaliojo stalelio* – prie lošimo kortomis stalelio.

[6] „Peržvalga lietuvystės darbų Amerikoje" – iš tikrųjų „Trumpa peržvalga lietuvystės darbų Amerikoje 1892 metuose"; ši A. Burbos knyga, kurioje kritiškai apibūdinama J. Šliūpo veikla, išėjo 1893 m.

[7] *Išvertė... „Bažnytinę istoriją"* – A. Burba tokios istorijos neišvertė, o tebuvo vienas jos leidėjų. Ji vadinasi „Istorija katalikų bažnyčios", išėjo 1892 m. ir buvo S. Gimžausko verstas austrų teologo A. Wapplerio veikalas.

[8] „Ponas Bartkus" ir „Senkaus Jurgis" – pirmoji šių poemų paskelbta 1890 m. („Vienybėje lietuvninkų", Nr. 34-36, ir atskiru leidiniu JAV), antroji – 1889 m. Ragainėje.

[9] A. Burbos leidžiamas ir redaguojamas savaitraštis „Valtis" ėjo 1894–1895 m. Plymouthe. Kelerius metus A. Burba tvarkė „Vienybės lietuvninkų" redakcijos reikalus, bet šio laikraščio redaktoriumi jis nebuvo.

[10] *„Išguldymas lekcijų ir Evangelijų"* – bibliografams knyga tokiu pavadinimu nežinoma.

[11] *atsiuntė atsisveikinimo eiles...* – 1889 m. vykdamas į JAV, Liverpulyje (Anglijoje) A. Burba parašė atsisveikinimo poemėlę „Sudiev, Lietuva brangiausia, jau tave apleidžiu...", kuri tais pat metais buvo paskelbta „Vienybėje lietuvninkų" (Nr. 41-42) ir išleista atskiru spaudiniu Ragainėje.

ANTANAS KAUPAS. Publikuota: Rygos garsas. – 1913. – Lapkr. 9 (22). – Nr. 87; lapkr. 13 (26). – Nr. 88 („A. A. Kun. Antanas Kaupas, „Draugo" redaktorius"). Parašas: *Kun. J. Tumas;* Viltis. – 1913. – Lapkr. 16 (29). – Nr. 135; lapkr. 19 (gruod. 2). – Nr. 136; lapkr. 21 (gruod. 4). – Nr. 137; lapkr. 23 (gruod. 6). – Nr. 138; lapkr. 26 (gruod. 9). – Nr. 139; lapkr. 28 (gruod. 11). – Nr. 140; lapkr. 30 (gruod. 13). – Nr. 141; gruod. 3 (16). – Nr. 142 („A. a. Kun. Antanas Kaupas"). Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–14. – P. 130–167. Pakartojime po pirmosios straipsnio dalies tekstu (prieš „Jo paties laiškais apibūdintas")

klaidingai nurodyta pirmoji publikacija: *Rygos Garsas 1913 m. Nr. 133–142* (turėjo būti: Rygos garsas 1913 m. Nr. 87–88, Viltis Nr. 135–142).

„Rygos garse" ir „Viltyje" skelbtus straipsnius kartodamas VR–14, Vaižgantas juos sujungė, kiek perkomponavo ir nežymiai paredagavo, o visą publikaciją papildė biobibliografiniu priedu („Kun. A. Kaupo chronologija" ir „A. Kaupo bibliografija").

Pirmojoje publikacijoje („Viltyje") Vaižganto padaryti ir VR–14 pakartoti A. Kaupo laiškų kupiūravimai šiuose Raštuose duodami paaiškinimuose. Jų tekstai paimti iš laiškų autografų, saugomų Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne (F1 – E 297).

[1] „Draugas" – katalikiškos pakraipos Amerikos lietuvių visuomenės gyvenimo, kultūros ir literatūros laikraštis; iki 1916 m. savaitraštis, vėliau dienraštis; pradėtas leisti 1909 m. Wilkes-Barre, nuo 1912 m. eina Čikagoje; pirmasis jo redaktorius buvo A. Kaupas.

[2] *gydytojas Graičiūnas* – Andrius Graičiūnas (1870–1952); nuo 1889 m. gyveno Amerikoje, baigęs mediciną, gydytojavo; visuomenininkas, publicistas.

[3] Antanas Kaupas gimė 1870 m. vasario 13 d. (nauj. kal.).

[4] Vaclovas Bielskis (1870–1938) – inžinierius, socialdemokratų veikėjas, vienas Šiauliuose veikusios „Kultūros" bendrovės ir to paties pavadinimo žurnalo iniciatorių.

[5] *„Słowki wybieram"* (lenk.) – renku žodelius.

[6] *Babrauskio žodynas* – Florijono Bobrovskio (Florian Bobrowski, apie 1770–1847), klebonavusio Nemenčinėje, lotynų-lenkų kalbų žodynas (Lexicon latino-polonicum / Słownik łacińsko-polski); žodynas išleistas Vilniuje, I t. 1841, II – 1844 m.

[7] *„latum"* – lotyniško veiksmažodžio *ferre* (nešti) vienas būtųjų laikų (supynas); pagrindinės šio veiksmažodžio formos – *fero, ferre, tuli, latum.*

[8] Eduardas Barauskas (Borowski, 1835–1894) – vyskupo M. Valančiaus sekretorius, Kauno kunigų seminarijos inspektorius, lietuvių tautinio atgimimo priešininkas.

[9] *„Skrytny, pandziej"* (lenk.) – slapūnas, ponuli.

[10] Kazimieras Jaunius lietuvių ir lotynų kalbas Kauno kunigų seminarijoje dėstė 1879–1892 m.

[11] Augustas Schleicheris (1821–1868) – vokiečių indoeuropeistas ir lituanistas, pirmosios mokslinės lietuvių kalbos gramatikos (1856) autorius, K. Donelaičio raštų 1865 m. leidimo parengėjas.

[12] *Susivienijimas lietuvių Amerikoje* – 1886 m. įsteigta savišalpos orgnizacija, kurios pirmininku A. Kaupas buvo išrinktas 1899 m.; į katalikišką ir laisvamanišką linkmes ji skilo 1901 m.

[13] *Lietuviška katalikiška mokinimo draugystė „Motinėlė"* – šviečiamoji draugija, 1900 m. įsteigta A. Kaupo ir jo bendradarbių; jos sekretoriumi A. Kaupas buvo nuo 1901 m.

[14] *„ad libitum"* (lot.) – pagal įnorį.

[15] Nurodomas Uosio slapyvardžiu pasirašytas str. „Jungtinių Amerikos valstybių nuiversitetai", kur remiantis statistiniais duomenimis apibūdinama amerikietiška universitetinio mokymo sistema.

[16] *„vis kirs, nors kažin kaip norėtum nuo jų atsipirkti"* – žr. toliau esantį 1905 m. balandžio 18 d. A. Kaupo laišką.

[17] *graves in re* (lot.) – svarios savo esme.

[18] „Laiškais" buvo vadinami slapyvardžiais (Karvojaus, Patrimpo) pasirašomi A. Kaupo straipsniai, skelbti periodikoje ir išleisti knygomis.

[19] Nurodomas Silvestras Baltramaitis – žr. str. „Eduardas Volteris" 67 paaiškinimą.

[20] *Zavadzkio-Šlapelio katalogai* – minimas 1906–1912 m. Vilniuje J. Zavadzkio spaustuvėje spausdintas leidėjo J. Šlapelio (žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 28 paaiškinimą) rengtas „Katalogas lietuviškų knygų, paveikslų pasveikinimų ir popieros laiškų, gaunamų Juozapo Zavadzkio knygyne".

[21] „Lietuva" – Amerikos lietuvių liberalinis laikraštis, leistas 1892–1920 m. Čikagoje; iki 1918 m. savaitraštis, vėliau dienraštis.

[22] Prie šio straipsnio ir laiškų publikacijos pridėtoje A. Kaupo darbų bibliografijoje „Antanukas" (žr. 53 poziciją) nurodomas kaip B. Pruso kūrinio vertimas.

[23] Nurodytieji A. Kaupo straipsniai „Viltyje" paskelbti: trys pirmieji – 1908, du kiti – 1909 m.; *Šių metų laiškai* – turima galvoje 1913 m. „Viltyje" publikuoti ir VR–14 pakartoti laiškai.

[24] *Finita vita* (lot.) – gyvenimas baigtas.

[25] Bėgimas į Ameriką Vaižgantui buvo iškilęs 1897 m., gresiant tremčiai, kai 1896 m. rudenį, veždamasis iš Mosėdžio jo įdėtą draudžiamąją spaudą, rusų žandarams įkliuvo brolis Jonas Tumas (šios bylos aprašymą žr. A. Merkelis. Vaižgantas, K., 1934, p. 73–83).

[26] *Siūlijosi, tiesa, G.* – minimas Jurgis Gogelis (1873–apie 1930); kunigavo Viešintose, Upninkuose, Žiobiškyje.

[27] *dimissoriales* (lot.) – atleidimo raštus iš vyskupo.

[28] *kun. P.* – turimas galvoje Mykolas Pėža; nuo 1892 m. kunigavo Amerikoje, 1920 m. grįžo Lietuvon, mirė prieš 1925 m.; visuomenininkas, vienas 1906 m. Amerikos lietuvių seimo organizatorių.

[29] *Messis quidem multa etc.* (lot.) – pjūtis didelė ir t. t.; N. Testamento pasakymo „Pjūtis didelė, o darbininkų maža" pradžia (Mt 9, 37).

[30] Baltramiejus Žindžius (mir. 1925) kunigavo Amerikos lietuvių parapijose, rūpinosi lietuviškų mokyklų kūrimu, 1898–1899 m. leido „Garsą Amerikos lietuvių"; po I pasaulinio karo grįžo Lietuvon, mirė Veliuonoje.

[31] *Mio caro!* (it.) – Mano brangusis!

[32] Gordijaus mazgas – neatmezgamas mazgas; pagal graikų padavimą jį užmezgė karalius Gordijus, o kardo kirčiu atmezgė Aleksandras Makedonietis.

[33] *sine cura* (lot.) – be rūpesčio.

[34] Žr. šio tomo str. „Aleksandras Burba".

[35] *nelaukdamas decizijos iš Petrapilės* – kelis mėnesius Vaižgantas laukė vidaus reikalų ministro sprendimo dėl brolio Jono Tumo byloje (žr. 25 paaiškinimą) Vilniaus generalgubernatoriaus jam skirtos penkerių metų tremties; Petrapilyje ši bausmė nebuvo patvirtinta, ją pakeista Vaižganto išvykas iš parapijos varžančiu namų areštu.

[36] *homo novus* (lot.) – naujas žmogus.

[37] *keturiasdešimtę* – keturiasdešimtė – Švč. Sakramento viešo garbinimo pamaldos, trunkančios 40 valandų.

[38] *exeat* (lot.) – tegul išeina; išleidimo raštas.

[39] Uosiu, J. Uosiu pasirašinėjo Julijonas Jasienskis (Jasinskis, 1874–1934), kunigas, publicistas, „Tėvynės sargo", „Vienybės lietuvninkų" ir kt. laikraščių bendradarbis; kunigavo Palangoje, Eržvilke, Šiauliuose.

[40] „Žvaigždė" – Amerikos lietuvių katalikiškas žurnalas, leistas daugiausia Filadelfijoje 1901–1944 m.

[41] *„švedų"* – žr. str. „Aleksandras Burba" 1 paaiškinimą; čia „švedais" vadinami, atrodo, tik ką seminarijas baigę, nepatyrę kunigai.

[42] „Lietuvių laikraštis" – pirmasis Rusijos imperijoje pasirodęs lietuviškas laikraštis, ėjęs kas savaitę 1904–1906 m. Peterburge; leido Antanas Smilga (1865–1920), inžinierius, visuomenininkas.

[43] Julius Schoenke (Šenkė, apie 1842–1919) – nuo 1890 m. Tilžėje veikusios spaustuvės savininkas, spaudos draudimo metais išleidęs kelis šimtus lietuviškų spaudinių.

[44] Vladislovas Dembskis (1831–1913) – kunigas, vėliau ekskunigas, po 1863 m. sukilimo pasitraukęs iš Lietuvos, gyveno Amerikoje; periodikoje paskelbė ir knygomis išleido prieš tikėjimą ir Bažnyčią nukreiptų raštų.

[45] Juozapas Žebrys – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 30 paaiškinimą.

[46] *„Osvoboždenije"* („Išvadavimas") – rusų liberalų žurnalas, ėjęs 1902–1905 m. Štutgarte, Paryžiuje.

[47] *pats „ponas"... išrėžė pamokslą apie „savasties šventumą"* – kalbama apie „Vilniaus žinių" leidėją Petrą Vileišį ir šio laikraščio 1905 m. 102 numeryje paskelbtą jo straipsnį „Ar tai gerai?", kuriame ginama tezė, kad privati nuosavybė yra nepakeičiamas žmonių visuomeninio gyvenimo pagrindas, ir, kaip priešiška žmogaus prigimčiai bei krikščioniškai moralei, atmetama socialistų skelbiama turto lygaus paskirstymo idėja.

[48] *„galimatijos"* (pranc.) – niekai, tušti plepalai.

[49] *Vienas vaikinas (buvęs Kauno seminarijoje)* – turimas galvoje Kauno kunigų seminarijoje mokęsis ir 1903 ar 1904 m. iš trečio kurso išėjęs Matas Pankauskas.

[50] *Kun. K.* – Juozas Kaulakis (1868–1933), nuo 1893 m. kunigavo Filadelfijos lietuvių parapijose, bendradarbiavo spaudoje, paskelbė publicistinių, teologinių darbų.

[51] *„schwach"* (vok.) – silpnas, menkas.

[52] „Žilė galvon, velnias uodegon" – Mykolo Palionio (1874–1909) laisvai versta ir K. Būgos redaguota neišaiškinto lenkų autoriaus komedija, išėjusi 1903 m.; XX a. pradžioje dažnai vaidinta Lietuvos scenos mėgėjų.

[53] *rudis indigestaque molles* (lot.) – netašyta ir grubi masė.

[54] „Kalendarz Nadbaltycki" („Baltijos kalendorius") – Varšuvoje išspausdintas lenkiškas 1905 m. kalendorius, skirtas Baltijos kraštams; jame įdėta Vaižganto legenda apie dievams paaukotą mergaitę dedant pamatus Gedimino piliai ir etnografinis senųjų lietuvių statinių aprašymas.

[55] *„poszedłszy"* (lenk.) – nuėjęs; iš veiksmažodžio *pójść* (nueiti) sudarytas būtojo laiko dalyvis, Lietuvos lenkų kalboje vartotas vietoj veiksmažodinių formų; ši vartosena, atsiradusi greičiausiai dėl lietuvių ar baltarusių kalbos poveikio, neatitinka bendrinės lenkų kalbos normų.

[56] Toliau laiško publikacijoje praleista:

Vienas kunigas (Petraitis iš Kauno gub.) neseniai prižadėjo 400 dol. dviem lietuviam, kad išėstų kun. Steponavičių (Chicagoje) iš parapijos. Tuodu vyru vos tik neatliko to darbo, ir jau buvo sušauktas parapijos mitingas – gerai dar, kad zakristijonas davė į žandą vienam kalbėtojui ir mitingą suardė.

[57] *„grinorius"* (angl. *greener*) – naujus imigrantus.

[58] *in extrema necessitate* (lot.) – esant ypatingai būtinybei.

[59] Toliau publikacijoje praleista:

(mat pas mus renka aukas Rusijos „revoliucijai") ir išsimetė iš socialistų partijos. Paviršutine priežastim tokio žingsnio buvo protestas Lietuvos soc. – demokratų prieš „neteisingą" aukų paskirstymą. Ta partija laiko save tik viena už „revoliucijonišką" ir užprotestavo, dėl ko „revoliucijos" komitetas pastatė ją ant lygaus laipsnio su „Draugo" organizacija ir su demokratais... Tą protestą Šl. palaikė už „despotizmo" apsireiškimą ir padarė, ką aukščiau rašiau. Bet iš privatiškų šaltinių girdėjau, kas padarė tai priverstas. Manoma, kad Rusijos valdžia atkreipė Washingtono atidą ant renkamų Amerikoje aukų Rusijos revoliucijai ir kad

[60] „Kova" – Amerikos lietuvių socialistų sąjungos savaitraštis, leistas 1905–1917 m. Filadelfijoje.

[61] Toliau publikacijoje praleistas sakinys:

Atsimink, kad apie Pankauską rašiau konfidencijonališkai.

[62] *Brücknerio knygos* – kalbama apie Aleksandro Brücknerio (žr. str. „Eduardas Volteris" 44 paaišk.) 1904 m. išėjusią knygą „Starożytna Litwa" („Senoji Lietuva"); Žilinskas – Jonas Žilius-Jonila (1870–1932), poetas, publicistas, visuomenininkas; 1893–1908 m. kunigavo Amerikoje, vėliau ekskunigas, dirbo Klaipėdos krašto gubernatūroje, buvo jo gubernatoriumi.

[63] *kun. Š.* – Juozas Šnapštys-Margalis (1877–1921), poetas, publicistas; kunigavo Latvijoje, įvairiose Lietuvos vietose; straipsnių visuomeninėmis temomis paskelbė „Tėvynės sarge" ir kituose katalikiškuose laikraščiuose.

[64] Toliau publikacijoje praleista:

jeigu Pleve nebūtų buvęs užmuštas, tai Sv. Mirskis nebūtų išėjęs aikštėn su savo liberalizmu, ir jeigu Sergiejus būtų gyvas, Gosud. Duma nebūtų sušaukta ir t. t.).

[65] *Širvydams, Kapsukams, Lizdeikoms et consortibus* – galvoje turėta žinomi ano meto socializmo idėjų propaguotojai: Juozas Otas Širvydas – žr. str. „Jonas Katelė" 12 paaiškinimą; Vincas Mickevičius-Kapsukas (1880–1935) – publicistas, kritikas, revoliucionierius, Lietuvos komunistų

partijos veikėjas; J. Lizdeikos slapyvardžiu pasirašinėjęs Augustinas Janulaitis – žr. str. „Mykolas Biržiška" 16 paaiškinimą; *et consortibus* (lot.) – ir bendrininkams.

[66] *Anasai jaunikaitis* – žr. 49 paaiškinimą.

[67] *kun. Ž.* – žr. 62 paaiškinimą.

[68] *dr. B.* – Jonas Basanavičius.

[69] Toliau praleista:

Surinktus pinigus skirsime: 1. Kariautojams už Lietuvos autonomiją (ne už įvedimą Lietuvoje socializmo, nes tai šioje valandoje negalimas daiktas), 2. Sušelpimui pavargėlių, kankintinių etc. dėlei tos kovos.

[70] Andrius Graičiūnas – žr. šio straipsnio 2 paaiškinimą.

[71] Vincentas Vizgirda (1874–1966) – JAV kunigavo 1904–1912 m.; grįžęs į Lietuvą direktoriavo Marijampolės ir Šakių gimnazijose, buvo Vilkaviškio kunigų seminarijos rektoriumi, 1949–1954 m. ištremtas į Sibirą.

[72] Jonas Kuras (1864–1966) – JAV kunigavo nuo 1892 m., veikė išeivijos švietimo, kultūros ir labdaros draugijose.

[73] Toliau praleista:

Išrinkite jūs savąjį IŠTIKIMĄ *komitetą, kurs mūsų skatikų neleistų pirkimui revolverių, daužymui monopolių, dvarų deginimui, etc.*

[74] Toliau praleista:

Vietomis buvo susitvėrę maišyti komitetai, kurie reguliariškai siųsdavo pusę pinigų socialdemokratams, kitą tautiškiemsiems demokratams, vis „revoliucijai". Levo dalis tekdavo socialdemokratams.

[75] Toliau praleista:

turbūt norėdamas gauti visuomenės sankciją pavedimo visų renkamų aukų socialdemokratams ir kitoms nekatalikiškoms Lietuvos partijoms. Oficiališkais suvažiaviman kvietėjais tapo padaryti Šliūpas ir kun. Kaulakis. Mūsiškiai socialistai, kurie dabar piktuoju su Šliūpu, pradžioje išsižioję stebėjosi iš tokios keistos kunigų su bedieviais ženatvės, bet paskui nusprendė susivažiavime dalyvauti. Kun. Žil. katalikystė nelabai rūpi ir jis gatavas pašvęsti tikėjimo reikalus kad ir laikinam „tautiškojo darbo" nusisekimui, nepaisydamas į tai, kad suvedimas krūvon žmonių ka[ta]likų su šliūptarniais – kaip patyrimai parodė – niekados neišėjo bažnyčios nė tikėjimo naudai. Ypatingai.

[76] Toliau praleista: *Revoliucijai ir kraštutinėms partijoms nenorėtumėme jų siųsti.*

[77] *„skrajojantys būriai"* – taip buvo vadinami juodašimčiai – 1905 m. revoliucijos metu Rusijoje susikūrusios monarchistinės organizacijos, rengusios pogromus prieš inteligentiją ir kitataučius.

[78] *kun. J.* – Povilas Januševičius (1866–1948) – 1898–1919 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius; visuomenininkas, spaudos darbuotojas, publicistas, lietuvių kalbos ir katechetinių vadovėlių autorius.

[79] Philadelphijos seimas – 1906 m. vasario 22 d. sušauktas pirmasis Amerikos lietuvių seimas, priėmęs rezoliuciją, reikalavusią Lietuvai autonomijos.

[80] *kun. P.* – Mykolas Pėža; žr. 28 paaiškinimą.

[81] *de nomine* – nominaliai, formaliai.

[82] Praleistas kreipinys: *Gerbiamoji Redakcija!*

[83] Toliau praleista:

Norėjau apdaryti „Vilties" 100 numerių, bet pasirodė, kad trūksta kelių numerių. Kokia kaina atskiro seno numerio? Atnaujindamas prenumeratą, prisiųsiu sykiu pinigus ir už trūkstančius numerius.

[84] Praleistas kreipinys: *Gerbiamoji Redakcija!*

[85] Praleistas kreipinys: *Gerbiamoji Redakcija!*

[86] *„pikčerio"* (angl. *picture*) – kortomis.

[87] Osleris (William Osler, 1849–1911), medikas, Pensilvanijos, vėliau Oksfordo universitetų profesorius.

[88] Toliau praleista:

Žinok, kad Jonas Amerikos lietuvių gyvenime daugiau nieko nereiškia. Jo įtekmė = 0. Jis buvo visados „pašautas", o dabar tiesiog yra išėjęs iš krieso. Aš dėčiau kad ir milijoną dolerių, kad Jonas, rašydamas savo straipsnį apie lietuvaites, einančias iš kaimų į miestus, turėjo vieną gerą tų mergaičių klausimo išrišimą, kursai skambėtų maždaug šiteip. Tegul merginos eina į miestus (ypač į Bostoną), bet tegul tuojau... teka už vyrų. Vietiniams kunigams (ypač Žilinskui) būtų geras „business". Tu nežinai, kaip Jonas yra egoistiškas. Su juo galima draugauti, galima pasijuokti, galima viską daryti. Vieno tiktai pas jį nematysi – pasišventimo. Jeigu nori žinoti, kaip išrodo tikras buržujus, pagyvenk ilgesnį laiką su Jonu. Aš ligi šiol su juo esava draugai – bet visgi jo raštus imti rimtai, tai juk būtų nuodėmė prieš logiką. Iš tiesų, jauti žmogus nei šį, nei tą, kad pamatai, kaip gabus vyrelis, šiaip labai praktiškas, suktus etc., pradeda pliaupti niekus. Mums Jono ir gaila, ir... juokai ima, kuomet pradeda skaityti jo filosofiją.

[89] *K. J. T.* – kun. Juozas Tumas.

[90] *spiritus immundus ir spiritus objurgationis* (lot.) – netyra dvasia ir barimo dvasia.

[91] Toliau praleista:

atgavimo.

Tiek apie save nuobodžių daiktų. Dabar apie tave. Na, nors sykį susilaukei savo gūžtelės! Noriai tave sušelpčiau, bet pats esu tokiame pat padėjime, kaip ir Tu.

[92] Toliau praleista:

Tau užsikabina ant sprando, kaip tai padarė man jauniausioji sesuo. Kas toliau, pats žinai.

[93] Petras Abromaitis (1854–1911) – kunigas JAV nuo 1887 m., rėmė lietuvių išeivių kultūrinę veiklą, katalikškų knygų ir spaudos leidimą.

[94] *J. Ž.* – žr. 62 paaiškinimą.

[95] Toliau praleista:

kursai drauge su „haraču", kurį ima nuo savo pusbrolio Tomo už atidavimą Bostono parapijos, duoda jam šiltą pragyvenimą Europoje. Bet Jonas ne toks žmogus, kad gelbėtų artimą. Kiti kunigai pliki, o jei kas kiek turi, tai tik sau ir saviemsiems. Jei sutinki, galėčiau pabandyti surinkti paskolą nuo kelių arba keliolikos kunigų...

[96] Toliau praleista: *„badai prasigėrė ir.*

[97] Toliau praleista:

Žilinskas atgyveno savo dienas, Miluko prestižas visiškai nupuolė, o kitiems trūksta gabumų ir energijos. Rezultate į vadovus griebiasi Vizgirda, bet tas žmogus daugiau intrigantas, ne kaip visuomenės veikėjas. Jo kišimas į visus reikalus daugiau erzina, ne kaip naudos neša...

[98] *rašyba palikta autoriaus* – iš esmės nekeisdamas A. Kaupo laiškų rašybos, šį tą Vaižgantas paredagavo (pvz., *mųsų* keitė į *mūsų*), ištaisė vieną kitą barbarizmą.

KAZIMIERAS JAUNIUS. Publikuota: Viltis. – 1908. – Vas. 27 (kovo 11). – Nr. 25 („A. A. Kazimieras Jaunius"). Be parašo; vas. 29 (kovo 13). – Nr. 26 („Kunigas K. Jaunius"). Be parašo; kovo 7 (20). – Nr. 29 („Kun. Jauniaus laidotuvės Kaune"). Parašas: *Kun. J. Tumas*; Vairas. – 1914. – Vas. 5. – Nr. 3. – P. 6–7 („Kun. Kazimiero Jauniaus liga"). Parašas: *Kun. J. Tumas*; Draugija. – 1908. – Nr. 16. – P. 378–379 („Kun. Jauniaus mokytas Telšių progimnazijoje"). Parašas: *Kun. J. Tumas*; LA. – 1928. – Kov. 3. – Nr. 27 („Prof. Kaz. Jaunius"). Parašas: *Doc. J. Tumas*. Pakartota: VR–14. – P. 168–179 (po teksto dalimis: *„Viltis" 1908 m. 25 N.; Ib. 26 N.; Ib. 29 N.; Vairas, 1914 m. 3 Nr.; „Draugija" 1908 16 nr.; „Lietuvos Aidas", 1928 m. 27 nr.).*

[1] Kazimieras Jaunius gimė 1848. V. 6 (18), mirė 1908. II. 25 (III. 9).

[2] „Novoje Vremia" („Новое время"; „Naujasis laikas") – Peterburge 1868–1917 m. leistas dienraštis; „Rieč" („Речь"; „Pokalbis") – kadetų dienraštis, ėjęs 1906–1918 m. Peterburge.

[3] Jurgis Matulevičius (Matulaitis, 1872–1927) – nuo 1907 m. Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, nuo 1918 m. Vilniaus vyskupas; marijonas, palaimintasis.

[4] Pranciškus Būčys (žr. str. „Eduardas Volteris" 85 paaiškinimą) Peterburgo dvasinėje akademijoje profesoriavo 1902–1916 m.

[5] K. Jauniaus lietuvių kalbos gramatika („Lietuviškas kn. Jaunio kalbomokslis"), pavadinimu „Lietuvių kalbos gramatika", išėjo 1911 m. Peterburge. Kartu su K. Būgos vertimu į rusų kalbą ten pat ji buvo perleista 1916 m. („Грамматика литовского языка").

[6] Septyni (4 žemės + 3 dangaus, arba Švenčiausiosios Trejybės, ženklai) yra dažniausias Šv. Rašto simbolinis ir mistinis skaičius (septynios dorybės, septynios mirtinos nuodėmės, septyni sakramentai ir t. t.).

[7] Pranciškus Kavaliauskas (1879–1931) – Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčios kamendorius 1904–1909 m., vėliau kunigavo Charkove, grįžęs į Lietuvą vikaravo Rietave, nuo 1928 m. buvo Degučių (Šilutės r.) klebonas.

[8] Šv. Juozapo darbininkų draugija – katalikiška darbininkų kultūrinio švietimo ir savišalpos organizacija. Įkurta 1906 m. Kaune, veikė iki 1940 m.

[9] *„Miserere"* (lot.) – „Pasigailėk"; daugiabalsis vokalinis kūrinys pagal Dovydo 51 psalmę, atliekamas per gedulingas pamaldas.

[10] *„Wspaniałe, grandyoźnie..."* (lenk.) – „Puiku, didinga... Štai tų mūsų litvomanų vienybė!"

[11] „Vienybė" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 22 paaiškinimą; Pranas Žadeikis (1869–1933) kunigavo Kamajuose, Kaune, Pašušvyje, nuo 1915 m. iki mirties Skuodo klebonas; religinis rašytojas, publicistas, išleido memuarus „Didžiojo karo užrašai" (1–2, 1921, 1925), vienas Homero „Iliados" 1930 m. leidimo vertėjų.

[12] Konstantinas Olšauskas (1867–1933) – prelatas, 1904–1914 m. Kauno Karmelitų bažnyčios klebonas; visuomenininkas, Šv. Juozapo darbininkų ir „Saulės" švietimo draugijų steigėjas, ilgametis pastarosios pirmininkas.

[13] Aleksandro Dambrausko pamokslas, pasakytas laidojant K. Jaunių, buvo paskelbtas 1908 m. „Draugijoje" (Nr. 16, p. 445–453).

[14] Saliamonas Banaitis (1866–1933) – spaustuvininkas, leidėjas, Vasario 16-osios akto signataras; spaustuvę Kaune įsteigė 1905 m.

[15] Kauno lietuvių ratelis atsirado 1908 m.; organizavo koncertus, siekė lietuviškos kultūrinės veiklos savarankiškumo.

[16] „Daina" – muzikos ir teatro draugija, veikusi Kaune 1899–1940 m.

[17] Šv. Kazimiero draugija – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 23 paaiškinimą

[18] „Saulė" – katalikiška švietimo draugija, veikusi 1906–1940 m.; steigė gimnazijas, pradžios mokyklas, aktyviausiai reiškėsi iki 1926 m.; centras buvo Kaune, čia 1913 m. pasistatė „Saulės" rūmus.

[19] *Clarissimo et Carissimo Magistro observantissimus discipulus*... (lot.) – Šviesiausiam ir brangiausiam mokytojui pagarbiausias mokinys; Bronislavas Liausas (Laus, 1872–1941) – Kauno kunigų seminarijos profesorius, kauniškių lenkų organizacijų veikėjas.

[20] Žemaičių katedra – Kauno Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia, Žemaičių vyskupijos katedra; nuo 1926 m. Kauno arkivyskupijos Katedra bazilika.

[21] *Eccl.* – Senojo Testamento Ekleziastikas, arba Siracido knyga (Sir).

[22] *Sm. Stepas* – Edmundas Steponaitis (1892–1908), poetas, vienas impresionistinės lietuvių lyrikos pradininkų.

[23] Petras Barauskis (1859–1919) – nuo 1897 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, prelatas; laikėsi lenkiško nusistatymo.

[24] Juozapas Genys – žr. str. „Gabrielia Petkevičaitė (Bitė)" 35 paaiškinimą; 1895–1896 m. buvo ištremtas į Kazanę, kur tuomet klebonavo K. Jaunius.

[25] Vladislovas Baikauskis (Baikovskis, apie 1838–1903) – kariuomenės kapelionas Kazanėje, vėliau Vitebske; Liudvikas Šimkevičius (1860–tarp 1920–1924) – Kazanės katalikų bažnyčios vikaras, nuo 1902 m. kunigavo Latgaloje, po I pasaulinio karo Gaurės (Tauragės r.) klebonas.

[26] Jadvyga Juškytė – žr. str. „Du draugu, du poetu" 19 paaiškinimą.

[27] Jonas Vizbaras (1869–1919) – kunigavo Kurtuvėnuose, ilgiausiai Liepojoje; publicistas, „Tėvynės sargo", „Vilties", „Rygos garso", „Draugijos" bendradarbis.

[28] Edvardas Ropas (Ropp, 1851–1939) – nuo 1889 m. Liepojos klebonas, nuo 1903 m. Vilniaus vyskupas, 1907 m. rusų valdžios pašalintas; nuo 1917 m. Mogiliovo arkivyskupas metropolitas, po bolševikų perversmo juo liko nominaliai, gyveno Varšuvoje.

[29] Povilas Venckavičius (1847–1940) – ilgametis Mosėdžio klebonas, nuo 1931 m. emeritas.

[30] Vitalis Dembskis (1845–apie 1915); kunigavo Lapėse, Seredžiuje, Geležiuose, 1896–1905 m. Raudėnų, 1906–1911 m. Laižuvos klebonas.

[31] Po šiuo laišku VR–14 spaustuvininkų pastaba: *Jauniaus dvibalses: i, u, su e, o viršuje rašome gretimai. Sp.* Pirmojoje publikacijoje („Vairas", 1914, Nr. 3) šie K. Jauniaus rašybos specifiški ženklai išlaikyti.

[32] Juozapas Šniukšta (1864-po 1940) – prelatas, nuo 1896 m. Palangos klebonas ir dekanas.

[33] *„szkoła powiatowa"* (lenk.) – apskrities mokykla.

[34] *domus prima, domus secunda, domus tertia* (lot.) – patalpa pirma, patalpa antra, patalpa trečia.

[35] Eduardas Barauskas – žr. str. „Antanas Kaupas" 8 paaiškinimą; *vadinamas „Bismarku"* – aliuzija į vokiečių kanclerį Otto von Bismarcką (1815–1898), vykdžiusį agresyvią imperinę politiką, prievartinį lenkų ir lietuvių germanizavimą.

[36] *par excellence* (pranc.) – tikrai, tikrąja to žodžio prasme.

[37] Antanas Karosas – žr. str. „Du draugu, du poetu" 13 paaiškinimą; lietuvių kalbą Kauno kunigų seminarijoje jis dėstė nuo 1883 m.

[38] Pranciškus Kriškijonas (1845–1928) – sulenkėjęs latvis, 1896–1904 m. Žemaičių kunigų seminarijos profesorius, vėliau benediktinių vienuolyno Kaune kapelionas; *gente, natione* (lot.) – kilme, tautybe.

[39] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 37 paaiškinimą.

[40] *silentium* (lot.) – tyla; tylos, ramybės valanda.

[41] Tomas Akvinietis (1226–1274) – italų šventasis; vienas didžiųjų krikščionybės teologų ir filosofų.

[42] *prof. Šimaitis* – Julijonas Šimaitis (1868–1902), Kauno kunigų seminarijoje jis dėstė dogmatinę teologiją 1894–1897 m.

[43] Kostantinas Paulaučius Gukauskas (Konstantin Pavlovič Gukovskij, 1857–1908) – Kauno berniukų gimnazijos mokytojas, nuo 1885 m. gubernijos statistikos komiteto sekretorius, daug metų redagavo kasmetinį informacinį leidinį „Памятныя книжки Ковенской губернии".

[44] *„splošnoje nedoumenije"* (rus.) – visiškas nesusipratimas.

[45] Jadvyga Juškytė – žr. 26 paaiškinimą; *generolo Z.* – greičiausiai tai generolas ir juristas Zadarnauskis, J. Juškytės dėdė; Vitalis Dembskis – žr. 30 paaiškinimą.

[46] *esu jau paskelbęs „Vaire"* – minimą K. Jauniaus laišką Vaižgantas paskelbė 1914 m. „Vairo" 3 nr. (p. 6).

[47] *„gelertas-foršeris, anot prūsų"* – mokslininkas-tyrėjas, anot vokiečių.

JUOZAPAS AMBRAZIEJUS. Publikuota: Rygos garsas. – 1915. – Birž. 20. – Nr. 70 („A.+A. Kun. Juozas Ambraziejus (Ambroževič)". Parašas: *K. J. T.* Pakartota: VR–14. – P. 196–198 (po tekstu: *R.G. 70 nr.*).

[1] „Lietuvos bitininkas" – laiškraštis ūkininkams, leistas 1905 m. Vilniuje, pasirodė 12 nr.; „Šviesa" – vietoj „Lietuvos bitininko" 1906–1908 m. ėjęs laikraštis, išleista 56 nr.

[2] *parašė bičių knygelę lenkiškai* – turima galvoje J. Ambraziejaus 1891 m. Varšuvoje išleista knygelė apie medaus kaip gydymo priemonės panaudojimą („Najdokładnieszy sposób sycenia różnych gatunków miodów czystych owocowych); trikalbis J. Ambraziejaus žodynas, išėjęs Vilniuje 1907 m., vadinasi „Polsko-litewsko-rosyjski słownik. Lenkiškai-lietuviškai-rusiškas žodynas. Polsko-litovsko-russkij slovar".

[3] Edvardas Roppas – žr. str. „Kazimieras Jaunius" 28 paaiškinimą.

JONAS KATELĖ. Pirmoji straipsnio dalis publikuota: Viltis. – 1908. – Geg. 18 (31). – Nr. 57 („A.+A. Kun. Jonas Katelė"). Be parašo; antroji („Kiek atminimų"), prijungta prie pakartojamos pirmosios, – VR–14. – P. 199–204 (po pirmosios dalies tekstu: *„Viltis", 1908 m. 57 n.*).

[1] Turimas galvoje dienraštis „Kurier litewski", leistas Vilniuje 1905–1915 m.; apie kun. J. Katelės mirtį jis trumpai pranešė 1908 m. gegužės 16 (29) d.

[2] Naujuoju kalendoriumi J. Katelė mirė gegužės 21 d.

[3] „Pastabos pačiam sau" – rankraščiais paliktų M. Valančiaus užrašų knyga, išėjusi 1929 m.; ją parengė (užrašus išvertė iš lenkų kalbos, pateikė reikiamų paaiškinimų) Vaižgantas.

[4] Mykolas Skorupskis (1830–1914), be Zarasų, kunigavo Skapiškyje, grįžęs iš Sibiro tremties, – Latvijoje, senatvėje Radviliškyje; kultūrininkas, kovotojas už lietuvybę, nuo 1909 m. Lietuvių mokslo draugijos narys.

[5] Vaižgantas čia pateikia M. Valančių daugiau atpasakodamas, o ne cituodamas (žr. šių jo Raštų 14 t., p. 371).

[6] Juozapo Žebrio (žr. str. „Antanas Kaupas" 45 paaiškinimą) „Trumpas aprašymas apie žemę, arba žemrašys" išleistas 1896 m. Tilžėje.

[7] „Užduotinu" pavadintą pirmą lietuvišką aritmetikos uždavinyną parengė gydytojas, „Aušros", „Varpo" bendradarbis, kalbininkas Jonas Spudulis (1860–1920) ir Povilas Matulionis (žr. str. „Eduardas Volteris" 41 paaiškinimą); Jonas Katelė buvo šio uždavinyno užsakovas.

[8] Varšuvoje 1877–1885 m. leistame laikraštyje „Tygodnik powszechny" („Visuotinis savaitraštis") paskelbto J. Katelės straipsnio „Kunigas Antanas Strazdas" („Ks. Antoni Drozdowski") vertimai, be Vaižganto nurodyto „Tėvynės sarge", yra išspausdinti „Aušroje" (1883, Nr. 8–10), „Garse Amerikos lietuvių" (1897, Nr. 2–3), antologijoje „Lietuvių literatūros kritika", I, 1971 (p. 94–100); Franciszekas Karpińskis (1741–1825) – lenkų poetas sentimentalistas, idilinės lyrikos kūrėjas.

[9] Lenkmetis – 1863 m. sukilimo metas.

[10] Aleksandras Štombergis (1854–1939) Panemunėlyje vikaravo 1886–1889 m., prieš tai buvo Vilniaus vikaras, vėliau Ilūkstės vikaras ir klebonas, nuo 1905 m. iki mirties klebonavo Saločiuose; Karolis Perekšlis (1863–tarp 1920–1926) vikaravo Endriejeve, nuo 1898 m. Suvainiškio filialistas, vėliau

klebonas; Povilas Dogelis (1877–1949) kunigavo Kaune, ėjo įvairias pareigas metropolijos kurijoje, išleido tikybinių darbų, parašė memuarų.

[11] Juozapas Fedoravičius (1843–1910) vikaravo Pasvalyje, klebonavo Čedasuose, nuo 1886 m. iki mirties Rokiškio klebonas.

[12] Juozas Otas Širvydas (1875–1935) – spaudos darbuotojas ir platintojas, publicistas; 1902–1928 m. gyveno JAV, 1903–1905 ir 1907–1912 m. redagavo 1886–1920 m. ėjusį savaitraštį „Vienybė lietuvninkų". Neišaiškinto autoriaus jo išverstą komediją „Kada bus pietūs" panemunėliečiai scenos mėgėjai suvaidino XIX a. pabaigoje.

[13] „Juozo Kubiliaus Raštai" – žr. str. „Justinas Zubrickas" 17 paaiškinimą.

KAZIMIERAS JASĖNAS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Lapkr. 19. – Nr. 260 („Monsinjoras Kazimieras Jasėnas"). Parašas: *Kan. J. Tumas*. Pakartota: VR–14. – P. 261–264 (po tekstu: *Lietuvis, 1927 m. 260 Nr.*). „Lietuvyje" skelbtą straipsnį kartodamas VR–14, Vaižgantas jį šiek tiek paredagavo ir publikaciją papildė bibliografiniu skyreliu („Bibliografinės žinios").

[1] Mirė Kazimieras Jasėnas 1950 m. lapkričio 15 d. Liepojoje.

[2] „Kraj" („Kraštas") – žr. str. „Silvestras Gimžauskas" 6 paaiškinimą.

[3] „Jaunais Zemgalietis" („Jaunasis žiemgalietis") – laikraštis, leistas Jelgavoje nuo 1923 m.; „Semgales Balss" („Žiemgalos balsas"); „Pehdeja Brihdi" – „Pēdējā Brīdī („Paskutinė akimirka"), laikraštis, leistas Rygoje 1927–1935 m.

[4] *pacem Christi* (lot.) – Kristaus ramybę.

[5] *rašant apie kultūrinį lietuvių centrą Mintaujoje...* – žr. šių Raštų 12 t. spausdinamos Vaižganto apybraižos „Lietuvių kultūros centrai" skyrių „Mintaujoje" (p. 289–302).

JUOZAS TUMAS. Publikuota: VR–14. – P. 265–271.

[1] Aluotos – Šimonių apylinkių kaimas (Kupiškio r.); XIX a. II pusėje centras to pat pavadinimo valsčiaus, kuriam priklausė Vaižganto gimtinė.

[2] Dinaburko (dabar Daugpilis) realinėje gimnazijoje Vaižgantas mokėsi 1881–1888 m.

[3] Ivanas Krylovas – žr. str. „Mykolas Šeižys (Mikalojus Dagilėlis)" 18 paaiškinimą.

[4] Apie priežastis, mažinusias Vaižganto atsidėjimą mokslui paskutinėse gimnazijos klasėse (jaunuoliško brendimo psichologiją, idėjinių paskatų neteikusią to meto rusų mokyklų atmosferą), plačiau žr. A. Merkelio knygoje „Juozas Tumas-Vaižgantas" (K., 1934, p. 22–23).

[5] Povilas Matulionis – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 64 paaiškinimą; Daugpilio mokykloje jis mokėsi 1873–1882; Antanas Markelis (apie 1866–1906) – Vaižganto bendramokslis Daugpilyje, dusetiškis, baigęs Peterburgo miškų institutą, girininkavo Jaltoje, kur ir mirė.

[6] *cum laude* (lot.) – su pagyrimu.

[7] *„autor s liubovju otnositsia k teme"* (rus.) – autorius su meile žiūri į temą.

[8] Minimi tuo metu populiarūs pozityvizmo teoretikai: Henry Thomas Buckle (1821–1862) – anglų kultūros istorikas, sociologas; Johnas Williamas Draperis (1811–1882) – amerikiečių fiziologas ir chemikas; Maleschotas – olandų fiziologas Jacobas Moleschottas (1822–1893); Lasalis (Ferdinand Lassalle, 1825–1864) – vokiečių filosofas ir sociologas, evoliucinio kelio į socializmą teorijos kūrėjas.

[9] Liudvikas Jucevičius (1813–1846) – etnografas, tautosakininkas, literatūros istorikas. Buvo gimęs Pakėvyje (Kelmės r.), lenkiškai pasirašinėjo *Ludwik z Pokiewia*.

[10] *didžiuosius Vilniaus romantikus* – turima galvoje XIX a. 2–3 deš. į slaptas draugijas (filomatų, filaretų) telkęsi Vilniaus universiteto studentai, tarp jų A. Mickevičius ir kiti, skelbę romantines moralinio visuomenės atsinaujinimo ir tautinio išsivadavimo idėjas.

[11] *buvau ištremtas į Latviją, Mintaują* – po seminarijos paskirtas į Mintaują (Jelgavą), toliau nuo lietuviškos veiklos, Vaižgantas čia vikaravo 1893–1895 m.

[12] Eduardas Roppas – žr. str. „Kazimieras Jaunius" 28 paaiškinimą.

[13] „Tėvynės sargu" Vaižgantas rūpinosi, jį redagavo 1896–1902 m.

[14] *su broliu Jonu pakliuvau* – žr. str. „Antanas Kaupas" 25 paaiškinimą.

[15] „Kresty" – garsėjęs Peterburgo kalėjimas, kurio vienutėse daugiausia buvo kalinami revoliucionieriai.

[16] *dviem dalim: „pavojingąja" ir „nepavojingąja"* – turima galvoje pagrindiniai „Tėvynės sargo" numeriai ir jų priedų sąsiuviniai, skirti ūkiniam, buitiniam, blaivybiniam žmonių švietimui.

[17] „Žinyčia" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 43 paaiškinimą.

[18] Bogdanas Oginskis (1848–1909) apskundė Vaižgantą Žemaičių vyskupui M. Paliulioniui (žr. str. „Du draugu, du poetu" 10 paaišk.); Micaičiai – tuomet Kuršėnų parapijos filija.

[19] Antanas Eidimtas (1838–1909) – Kuršėnų klebonas nuo 1879 m.; buvo nepalankus tautiniam lietuvių atgimimui; apskundus Vaižgantą vyskupui už tariamą Bažnyčios kanonų nesilaikymą, užvesta byla, kuri buvo nagrinėta 1902 m. spalio mėn. Žemaičių konsistorijoje.

[20] Jonas Grūžauskis (Gruževskis) – Kuršėnų ir Micaičių dvarininkas.

[21] Stanislovas Stakelė (1862–1930) už lietuvišką veiklą rusų valdžios ir lenkininkų buvo persekiotas, tremtas į Kretingos vienuolyną; kunigavo Pasvalyje, Benekainyse, Dusetose, Rageliuose ir kitur.

[22] Karpiai – žymi Lietuvos bajorų giminė; dvarų turėjo Žemaičiuose, Šiaurės Lietuvoje (Joniškėlyje ir kt.).

[23] Pranciškus Būčys – žr. str. „Eduardas Volteris" 85 paaiškinimą.

[24] *„nekruvinąją" suomių revoliuciją* – turima omenyje taikiomis priemonėmis išgautas 1905 m. caro įsakas, panaikinęs Rusijos įstatymų, nepatvirtintų Suomijos parlamento, galiojimą.

[25] Minimas 1905 m. gruodžio 7 d. Vaižganto iniciatyva Vadaktuose įvykęs susirinkimas, kuriame buvo įsteigta politinė kuopa, pavadinta Lietuvių krikščionių demokratų sąjunga.

[26] Romualdas Styra (Styravičius, 1841–1915) – Naujamiesčio parapijos netoli Panevėžio klebonas.

[27] Miškiai – Sidabravas, bažnytkaimis į pietryčius nuo Šeduvos; *Ščodrobovo* (lietuviškai būtų *Dosnuva*) – taip jį vadinta lenkiškai iki XX a. pradžios.

[28] Antanas Antanėlis (1863–1908) – kunigas Grinkiškyje, Utenoje, Upytėje; kaip ir Vaižgantas kilęs iš Malaišių; bendradarbiavo „Tėvynės sarge"; jo nekrologą žr. šių Raštų 7 t. (p. 191–192).

[29] Pirmojo lietuvių dienraščio „Vilniaus žinios", leisto 1904–1909 m., redakcijoje Vaižgantas dirbo 1906–1907 m.

[30] „Viltis" – žr. str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)" 5 paaiškinimą

[31] Vaižganto veiklą 1905 metais sekė rusų policija, rengė medžiagą bylai. Kad ši byla 1908 m. buvo pasiekusi teismą, jo biografai (A. Merkelis, A. Vaitiekūnienė) nekalba.

[32] Petras Leonas (1864–1938) – teisininkas, pirmųjų Lietuvos vyriausybių narys, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius; Jonas Vileišis – žr. str. „Henrykas Sienkiewiczius" 5 paaiškinimą.

[33] Kazimieras Michalkevičius (1865–1940) Vilniaus vyskupiją valdė 1908–1918 m., nuo 1923 m. Vilniaus vyskupas sufraganas; uolus polomanas, nors ir kilęs iš lietuvių ukmergiškių.

[34] Gasparas Cirtautas (1841–1913) – nuo 1897 m. Žemaičių pavyskupis, nuo 1908 m. – vyskupijos valdytojas, nuo 1910 m. – vyskupas.

[35] Konstantinas Olšauskas – žr. str. „Kazimieras Jaunius" 12 paaiškinimą; „Saulė" – žr. to pat str. 18 paaiškinimą.

[36] Juozapas Bikinas (1875–1956) – publicistas, spaudos darbuotojas; kunigavo Endriejave, Rietave, Kaune, Rygoje, nuo 1924 m. Jurbarke; redagavo „Rygos garsą", „Vienybę", „Laisvę" ir kitus laikraščius, Damazo Dumbrės slapyvardžiu paskelbė straipsnių, feljetonų, brošiūrų; „Rygos garsas" – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 50 paaiškinimą; Vaižgantas jo redakcijoje dirbo 1914–1915 m.

[37] Jurgis Linartas – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 11 paaiškinimą.

[38] Martynas Yčas (1885–1941) – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 2 paaiškinimą.

[39] Lietuvių centrinis komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti – žr. str. „Justinas Zubrickas" 9 paaiškinimą.

[40] Voronežo kursai – kalbama apie 1915–1918 m. Voroneže veikusias dvi lietuvių gimnazijas, kuriose dėstė čia apsistoję lietuvių kultūrininkai.

[41] Tautų kongresas – 1917 m. rugpjūčio mėnesį Kijeve šauktas, rugsėjo 8–16 d. vykęs Rusijos tautų atstovų kongresas, kuriame svarstyta šių tautų politinio ir valstybinio gyvenimo perspektyvos; kongrese dalyvavusių lietuvių, tarp jų ir Vaižganto, siūlymu buvo priimta rezoliucija, remianti Lietuvos nepriklausomybės siekimą.

[42] Jonas Aukštuolis (1885–1949) – teisininkas, diplomatas, 1919 m. Lietuvos atstovas Švedijoje, Norvegijoje, 1921–1922 m. ir Olandijoje, 1923 m. Latvijoje

ir Estijoje, nuo 1927 m. Estijoje, nuo 1929 m. Suomijoje, vėliau Čekoslovakijoje, Argentinoje, Brazilijoje ir Urugvajuje.

[43] Jurgis Savickis (1890–1952) – rašytojas, diplomatas, 1919–1940 m. Lietuvos atstovas Skandinavijos šalyse, Latvijoje, 1928–1930 m. – Valstybės teatro direktorius.

[44] „Lietuvos aidas" – žr. str. „Justinas Zubrickas" 11 paaaiškinimą.

[45] „Nepriklausomoji Lietuva" – Vilniaus lietuvių dienraštis, redaguojamas J. Tumo, ėjęs 1919 m. balandžio–gruodžio mėn.; uždarytas bolševikų.

[46] „Tauta" – kultūros ir politikos laikraštis, ėjo Kaune 1919–1920 m., leido Tautos pažangos partija, nuo 12 nr. redagavo Vaižgantas.

[47] „Trimitas" – savaitinis Lietuvos šaulių sąjungos žurnalas, leistas Kaune 1920–1940 m.; Vaižgantas buvo jo 2–13 nr. redaktoriumi.

ANTANO ŽUKAUSKO-VIENUOLIO 50 METŲ SUKAKTUVĖMS. Publikuota: LA. – 1932. – Geg. 18. – Nr. 110 („Antanas Žukauskas-Vienuolis"). Parašas: *Dr. J. Tumas.* Pakartota: VR- 19. – P. 113–122 (po tekstu: *L. A. 1932 m. 110 nr.*).

[1] Stanislovas Feliksas Didžiulis – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 3 paaiškinimą; bibliografas, tautosakos rinkėjas; bendradarbiavo „Aušroje", „Varpe", „Ūkininke", platino draudžiamą spaudą, tremtas į Rusiją. Didžiulių giminė kildinosi iš senųjų bajorų ukmergiškių Gedgaudų.

[2] Povilas Tarsietis – apaštalas Paulius, gimęs Mažojoje Azijoje, Tarso mieste, žydų šeimoje; minimi jo laiškai kolosiečiams ir romiečiams (N. Testamentas, Apaštalų darbai).

[3] *„vnie zakona"* (rus.) – už įstatymo ribų.

[4] Liudvika Didžiulienė – žr. str. „Liudvika Didžiulienė"; „Ką aš beatmenu" – žr. to pat str. 49 paaiškinimą.

[5] „Gromatos iš Petabarko" – A. Baranausko poema „Kelionė Petabarkan", parašyta 1858–1859 m., fragmentų spausdinta periodikoje, visas jos tekstas paskelbtas 1921 m.

[6] Rašliavos muziejus – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 3 paaiškinimą.

[7] Pranas Dovydaitis – žr. str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)" 12 paaiškinimą; Vytautas Endziulaitis (1893–1918) – katalikų visuomenės veikėjas, „Ateities", „Vienybės" bendradarbis; Vaižganto rašytą jo nekrologą („Vytautas Endziulaitis") žr. šių Raštų 10 t. (p. 352).

[8] *...tačiau tik politikuodamas kaip ir Vaižgantas* – žr. ta tema Vaižganto publicistikos straipsnius šių jo Raštų 11 t. (p. 182–186).

[9] *Na wieki wieków* (lenk.) – per amžių amžius.

[10] Ferdinandas Ūselis (1837–1901) vikaravo Subačiuje, klebonavo Alizavoje, nuo 1886 m. iki mirties – Anykščiuose.

[11] *„do polskiej wiary"* (lenk.) – į lenkų tikėjimą.

[12] Kad vysk. A. Baranauskas būtų leidęs į mokslus daug savo giminaičių, jo biografai nemini. O seserėną Antaną Žukauską jis nustojo remti, kai šis, baigęs keturias Liepojos gimnazijos klases, atsisakė stoti į kunigų seminariją.

[13] Jurgis Linartas – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 11 paaiškinimą.

[14] Stasys Šilingas – žr. str. „Mykolas Biržiška" 10 paaiškinimą.

[15] „Aušrinė" – žurnalas su pertraukomis leistas 1910–1933 m. Vilniuje, Voroneže, Marijampolėje, Kaune; Maskvoje „Aušrinė" nebuvo leidžiama, ją iki I pasaulinio karo tik redagavo ten studijavę lietuviai.

[16] Maironio eilėraščio „Užtrauksim naują giesmę" posmas.

[17] Farmaceutų reikalai" – „Lietuvos žinių" ir „Aušrinės" priedas, ėjęs 1911–1912 m. Vilniuje.

[18] Paties Vienuolio rengti savieji Raštai leisti 1920–1944 m., pasirodė 12 tomų.

[19] „Lietuvių laikraštis" – žr. str. „Antanas Kaupas" 42 paaiškinimą.

[20] „Tėvynės sargas" – krikščionių demokratų partijos laikraštis, leistas 1917–1918 m. Vilniuje, 1920–1926 m. Kaune.

[21] *Lietuvių studentų draugija* – Maskvos lietuvių studentų draugija; veikė 1880–1910 m.; minimas laikraštis „Aušrinė".

[22] *Lietuvių šelpimosi draugija* – Maskvos lietuvių susišelpimo draugija, veikusi 1905–1918 m.; jos sekretoriumi A. Vienuolis buvo 1910–1914 m.

[23] „Lietuvos žinios" – žr. str. „Pijus Mičiulis" 8 paaiškinimą; „Vaivorykštė" – literatūros ir dailės žurnalas, ėjęs 1913–1914 m. Vilniuje.

[24] *Fereino vaistinė* – anuomet viena didžiausių vaistinių ne tik Rusijoje, bet ir visoje Europoje; Fereinas – Pabaltijo vokietis, be vaistinės, turėjęs didelį vaistų fabriką.

[25] „Santara" – laikraštis, leistas 1917–1918 m. Petrograde, Maskvoje, 1919–1920 m. Kaune.

[26] „Lietuvių balsas" – tautinės ir katalikiškos krypties savaitraštis, ėjo 1915–1918 m. Petrograde ir Voroneže (nuo 1917 m.).

[27] Mykolas Krupavičius – žr. str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)" 8 paaiškinimą.

[28] Jurgis Kubilius (1871–1961) – vienas Lietuvos kariuomenės organizatorių, Nepriklausomybės kovų dalyvis, vėliau dirbo Kariuomenės štabe; Vaižganto straipsnį apie jį („Jurgis Kubilius") žr. šių Raštų 10 t. (p. 350).

[29] „Lietuva" – žr. str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)" 12 paaiškinimą.

[30] Albinas Rimka (1886–1944) – ekonomistas, spaudos veikėjas; „Saulėtekis" – liberalinis laikraštis, išėjęs Kaune 1919 m.

[31] Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija veikė 1919–1940 m.; leido vadovėlius mokykloms ir lietuvių bei pasaulinės literatūros veikalus.

[32] „Skaitymai" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 47 paaiškinimą; „Laisvė" – lietuvių krikščionių demokratų dienraštis, ėjęs Kaune 1919–1923 m.; „Veja" – literatūros ir meno žurnalas, leistas 1919–1920 m. Kaune.

[33] *Trečiųjų teismas* – taip buvo vadinamas teismas, renkamas tarp šalių kilusiems ginčams spręsti.

[34] Klemensas Kairys (1836–1864) – Antano Baranausko mokslo draugas Varniuose, nuo 1862 m. Kauno gimnazijos kapelionas, po 1863 m. sukilimo

ištremtas į Rusiją; Antanas Povilonis – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 16 paaiškinimą; Antanas Karosas – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 19 paaiškinimą.

[35] Stasys Dabušis (1898–1974) – kalbininkas, vertėjas; paskelbė mokslo populiarinimo darbų, išvertė rusų rašytojų prozos; lietuvių kalbos norminimo klausimais laikėsi puristinių nuostatų.

[36] „Švyturys" – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 5 paaiškinimą.

[37] „Kultūra" – kooperatinė spaudos leidimo ir kultūros darbo bendrovė, veikė 1920 –1939 m. Šiauliuose.

[38] „Vairas" – knygų leidykla, veikusi 1927–1931 m. Kaune.

[39] Vytauto Didžiojo komitetas buvo įsteigtas 1930 m. sausio 1 d. Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių jubiliejaus renginiams organizuoti.

[40] Dygasinskis – žr. str. „Vincas Kudirka" 28 paaiškinimą; jo apsakymas „Žvirbliai" („Wróble"), išverstas V. Kudirkos, buvo skelbtas 1897 m. „Varpo" 1-5 nr. J. Jablonskis, patvarkęs vertimo kalbą, 1922 m. parengė naują „Žvirblių" leidimą mokykloms.

VLADAS KAROLIS RAČKAUSKAS–KAROLIS VAIRAS. Publikuota: Vairas. – 1930. – Nr. 2 (5). – P. 442–448. Parašas: *J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 123–132 (po tekstu: *Vairas, 1930 m. 2 nr.*).

[1] Antanas Smilga – žr. str. „Antanas Kaupas" 42 paaiškinimą; „Lietuvių laikraščio" (žr. str. „Antano Žukausko-Vienuolio 50 metų sukaktuvėms" 19 paaišk.) leidėjas.

[2] „Tėvynė" – 1896 m. įsteigtas laikraštis, iki 1899 m. mėnesinis, vėliau savaitinis, ėjo Plymouthe, Pittstone, nuo 1908 m. leidžiamas Niujorke; „Jaunoji Lietuva" – literatūros ir mokslo laikraštis, ėjęs 1914–1916 m. Čikagoje.

[3] Kazys Gineitis (1895–1965) – spaudos ir ūkinio gyvenimo darbuotojas; redagavo Čikagoje leistą „Lietuvą", nuo 1920 m. dirbo Londone Lietuvos pasiuntinybėje; jo knyga „Amerika ir Amerikos lietuviai" išėjo 1925 m.

[4] *Žr. Vaižganto Raštų XI t.* – nurodomas Vaižganto straipsnis „Ladislovas Dembskis" (žr. šių Raštų 15 t.; p. 203–229).

[5] *insurekcija* (lenk.) – sukilimas.

[6] Melchijoras (Merkelis) Račkauskas (1885–1968) – Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius, graikų ir lotynų kalbų vadovėlių autorius, antikinės literatūros vertėjas.

[7] Janas Amosas Komenskis (1592–1670) – čekų pedagogas; jo veikalas „Didžioji didaktika" išleistas 1657 m.

[8] *Žiūr. „Dirva". Dešimt sėjos barų* – 1918 m. įkurtos ir Marijampolėje iki 1940 m. veikusios knygų leidimo bendrovės „ Dirva" leidinys (1929), skirtas jos dešimtmečiui. Jame duodama išleistų svarbiausių knygų autorių biobibliografijos ir portretai, spaudoje pasirodžiusių recenzijų; M. Račkausko gyvenimo ir darbų aprašymas bei nuotrauka p. 45–47.

[9] *bylos dėl vartojimo lietuviškų rašmenų kasacijos skundą* – Poviliui Višinskiui buvo iškelta byla už lietuviškų raštų spausdinimą ir laikymą, kuri tęsėsi trejus metus ir 1903 m. pasiekė Senatą. Šis jį išteisino, pripažin-

damas, jog vidaus reikalų ministro 1867 m. išleisti aplinkraščiai, draudžiantys lietuvių spaudą lotyniškomis raidėmis, neturi įstatymo galios.

[10] *Sk. doc. J. Tumo...* – nuoroda į knygą „Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir broliai Juškos-Juškevičiai" (Kaunas, 1924). Žr. šių Raštų 17 t.

[11] *Dobilas galėtų ta tema antrą dramą nupinti* – turima galvoje J. Lindės-Dobilo drama „Širdis neišturėjo" (1921), kurioje vaizduojamas pagrindinio veikėjo Petro Plūkio kelias į kunigų luomą ir pasitraukimas iš jo.

[12] *Veikiant pirmai ir antrai rusų Dūmai* – Rusijos I Dūma veikė 1906 m. (nuo gegužės 10 iki liepos 21 d.); carui Nikolajui II ją paleidus, išrinkta II Dūma veikė iki 1907 m. pabaigos.

[13] Klemensas (Kleopas) Jurgelionis (1886–1963) – poetas, vertėjas, nuo 1908 m. gyveno JAV, advokatavo, dirbo laikraščių redakcijose.

[14] „Laisvoji mintis" – JAV lietuvių laisvamanių mėnesinis mokslo ir literatūros žurnalas, leistas 1910–1915 m. Scrantone.

[15] *Susivienijimas lietuvių Amerikoje* – žr. str. „Antanas Kaupas" 12 paaiškinimą.

[16] *taikos delegacijai Paryžiuje* – kalbama apie 1919–1920 m. Paryžiaus taikos konferenciją, į kurią Lietuva nebuvo įsileista, tačiau konferencijos darbų kuluaruose veikusi lietuvių delegacija įmanomais diplomatiniais būdais siekė, kad Lietuvos valstybei rastųsi vietos pokario Europoje.

[17] Lietuvių mokslo draugijos nariai (J. Basanavičius, M. Yčas) 1913 m. vyko į JAV rinkti aukų statyti Tautos namams Vilniuje, juose turėjo būti įrengtas lietuvių tautos muziejus ir dailės galerija.

[18] *Žiūr. „Ameriką"* – žr. straipsnio pradžioje duodamos K. Račkausko darbų bibliografijos 2 įrašą.

[19] Nurodomas knygos „Polskie apostolstwo w Litwie" (lietuviškas jos leidimas „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje", 1918) autorius Kazimieras Prapuolenis (1858–1933) – kunigas publicistas, spaudos darbuotojas.

[20] Juozas Adomaitis-Šernas (1859–1922) – publicistas ir mokslo žinių populiarintojas, „Lietuvą" redagavo 1895–1917 m.; Bronius Kazys Balutis (1880–1967), diplomatas, 1928–1934 m. Lietuvos pasiuntinys JAV, Olandijoje, Didžiojoje Britanijoje, šį laikraštį redagavo 1919 m.

[21] Henry Wadsworth Longfellow (1807–1882) – JAV rašytojas, jo „Hiavatos giesmė" (1855) sukurta Europos nacionalinių epų pavyzdžiu; K. Račkausko išversta lietuviškai ji išėjo 1929 m.

[22] Lietuvos atstatymo bendrovė, veikusi JAV 1916–1936 m., siekė padėti Lietuvai ūkiškai atsigauti po I pasaulinio karo.

[23] Juozas Bučinskas (1872–1926) – Amerikos lietuvių veikėjas, pramonininkas, „Vienybės lietuvninkų" bendradarbis; Jonas Lopatto (1882–1956) – advokatas, visuomenės veikėjas; Anicetas Strimaitis (1875–1945) – visuomenės veikėjas, „Tėvynės", „Vienybės" bendradarbis.

[24] „Dirva" – tautinės minties savaitraštis, leidžiamas nuo 1916 m.

[25] Tomas Naruševičius (1871–1927) – inžinierius, visuomenės veikėjas, diplomatas.

[26] *chargé d'affaires a. i.* (pranc., lot. *chargé d'affaires ad interim*) – laikinojo reikalų patikėtinio.

[27] „Sandara" – JAV lietuvių politinė organizacija, įkurta 1914 m. Niujorke; iš pradžių jungė įvairių pažiūrų žmones, vėliau – tautinės orientacijos; nuo 1918 m. leidžia savaitraštį „Sandara".

[28] Johnas Miltonas (1608–1674) – anglų poetas; jo poema „Prarastasis rojus" išleista 1671 m.; šios poemos K. Račkausko vertimas nėra pasirodęs.

[29] Dvořákas (Antoninas Dvoržakas, 1841–1904) – čekų kompozitorius, dirigentas, pedagogas, įvairiažanrės muzikos kūrėjas; M. Konopnickienė (Maria Konopnicka) – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 25 paaiškinimą; Sara Teasdale (1884–1933) – amerikiečių poetė; Rudyardas Kiplingas (1865–1936) – anglų poetas ir prozininkas; Mary Adams Stears – plačiau nežinoma poetė.

[30] Mikas Petrauskas (1873–1937) – kompozitorius, dainininkas, dirigentas, pirmosios lietuvių operos „Birutė" (1906) kūrėjas.

[31] „Kanklės" – mėnesinis muzikos leidinys, leistas 1917–1921 m. Bostone, skelbęs M. Petrausko kūrinius; 1921 m. išėjo viena knyga: Mikas Petrauskas. Penkių metų (1917–1921) „Kanklės".

VYTAUTAS STEPONAITIS. Publikuota: LA. – 1930. – Kovo 27. – Nr. 71. Parašas: *J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 133–139 (po tekstu: *L. A. 1930 m. 71 nr*).

[1] „Mūsų žinynas" – karo mokslo ir istorijos žurnalas, leistas Kaune 1921–1940 m.; „Karo archyvas" – žurnalas, leistas 1925–1929 ir 1935–1940 m. Kaune.

[2] „Aušrinė" – žr. str. „Antano Žukausko-Vienuolio 50 metų sukaktuvėms" 15 paaiškinimą.

[3] Edmundas Steponaitis – žr. str. „Kazimieras Jaunius" 22 paaiškinimą; eilėraščių paskelbė „Viltyje", „Draugijoje", išvertė A. Puškino, N. Nekrasovo kūrinių.

[4] *draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti* – žr. str. „Justinas Zubrickas" 9 paaiškinimą; Petras Leonas – žr. str. „Juozas Tumas" 32 paaiškinimą; vienas iš Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti steigėjų ir centrinio komiteto narys, 1915 m. šio komiteto išsiųstas į Petrapilį, iš kurio vėliau išvyko į Maskvą vadovauti tremtinių šelpimo darbui.

[5] „Karys" – savaitinis žurnalas, ėjęs 1920–1940 m. Kaune ir 1941–1944 m. Vilniuje.

[6] Jonas Laurinaitis (1894–1966) – pulkininkas leitenantas, spaudos darbuotojas; be „Mūsų žinyno", redagavo „Atspindžius" ir „Karį" (1920–1922).

[7] Nurodoma netiksli moksleivių rankraštinio laikraštėlio „Atgimimas" leidimo data – jis buvo leidžiamas 1910 m.; išėjo 2 numeriai.

[8] Aleksandras Ružancovas (1893–1966) – gudų kilmės Lietuvos kariuomenės atsargos pulkininkas, Nepriklausomybės kovų dalyvis; sudarė spaudos ir knygų bibliografijų; 1944 m. pasitraukęs iš Lietuvos, Amerikoje leido bibliografinį biuletenį „Knygų lentyna".

[9] Laikraščiai ir žurnalai, minimi žemiau duodamoje V. Steponaičio darbų bibliografijoje:

„Kooperativnaja žizn", *„K. Ž."* („Kooperacinis gyvenimas") – Maskvos žemės ūkio draugijos dvisavaitinis žurnalas, leistas nuo 1913 m.;

„Vairas" – politikos ir kultūros žurnalas, ėjęs 1914–1915 m. Vilniuje ir 1929–1940 m. Kaune;

„Jaunoji Lietuva" – Amerikos lietuvių mokslo ir kultūros žurnalas, ėjo 1914–1916 m. Čikagoje, Bostone;

„Pradai ir žygiai" – literatūros ir kritikos žurnalas, leistas 1926–1927 m. Kaune, pirmaisiais metais kas mėnesį, antraisiais kas ketvirtį;

„Varpas" – liaudininkų mokslo ir kultūros žurnalas, išleistas 1918 m. Voroneže, 1920, 1921, 1924, 1926, 1931 ir 1932 m. nereguliariai ėjo Kaune;

„Ateitis" – Amerikos lietuvių savaitraštis, leistas 1914–1918 m. Bostone;

„Lietuvos žinios" – žr. str. „Pijus Mičiulis" 8 paaiškinimą;

„Mūsų žinynas", *„M. Ž."* – žr. 1 paaiškinimą;

„Lietuvos ūkis" – mėnesinis ekonomikos žurnalas, leistas 1921–1925 m. Kaune;

„Karo archyvas", *„K. A."* – žr. 1 paaiškinimą;

„Mūsų senovė" – tęstinis istorijos tyrinėjimų ir publikacijų leidinys, ėjęs Kaune 1921–1922 ir 1937–1940 m.;

„Laisvoji mintis" – žr. str. „Vladas Karolis Račkauskas-Karolis Vairas" 14 paaiškinimą;

„Knygos" – bibliografijos žurnalas, ėjo 1922–1926 m. Kaune redaguojamas V. Biržiškos.

10 Alfonsas Moravskis (1868–1941) – ekonomistas, Kauno universiteto docentas; vienas iš Lietuvos socialdemokratų partijos kūrėjų.

11 Feliksas Baltušis-Žemaitis (1897–1957) – nuo Telšių kilęs komunistų veikėjas, bolševikinės kariuomenės organizuotojas Lietuvoje, sovietų generolas. „Mūsų žinyne" (1929, Nr. 56, p. 277-294) išspausdintame V. Steponaičio iš rusų kalbos verstame jo straipsnyje rašoma apie Rusijos bolševikų siekimą ginklu užimti Lietuvą ir Latviją, dėstomos šios nepavykusios operacijos peripetijos.

MIKALOJAUS KATKAUS 80 METŲ SUKAKTUVĖMS. Publikuota: VR–19. – P. 143–150.

1 „Mūsų tautosaka" – tautosakos ir etnografijos tęstinis leidinys, ėjęs 1930–1935 m.; leido Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisija, redagavo V. Krėvė-Mickevičius.

2 Nurodomas „Knygnešyje" (1 kn., p. 120–123) išspausdintas M. Katkaus pasakojimas „Iš mano atsiminimų". „Knygnešys" – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 2 paaiškinimą;

3 Vladas Stašinskis (1874–1944) – teisininkas, valstybės ir visuomenės veikėjas, advokatavo Kaune, 1918 m. vidaus reikalų, 1938 m. teisingumo ministras, 1930–1938 m. Lietuvos banko valdytojas.

4 Augustinas Janulaitis – žr. str. „Mykolas Biržiška" 16 paaiškinimą.

5 *„Viena vasaros diena"* – turėjo būti „Viena pavasario diena". Šis eiliavimas yra dalis Vaižganto Raštų 11 t. (1929) įdėtos poetui 1863 m. sukilėliui

ir tremtiniui Juliui Anusavičiui (1825–1907) skirtos publikacijos „Julijus Anusavičius", kurioje pateikiama jį apibūdinantis straipsnis, didelis pluoštas jo poezijos (žr. šių Raštų 15 t., p. 160–200).

[6] *sosiečių (Sassy) kalba* – vakarų aukštaičių šiauliškių šnekta; sosiečiais, sosiais buvo vadinami kelių kaimų tarp Surviliškio ir Paberžės (Kėdainių r.) žmonės, pasiturimai gyvenę karališkieji valstiečiai; pavadinimas *Sassy* randamas Hermano Vartbergės (Vartbergiečio) Livonijos kronikoje; čia taip vadinamas per 1372 m. kalavijuočių įsiveržimą į Lietuvą jų naikintas laukas (kelių gyvenviečių teritorinis junginys), kuris lokalizuotinas minėtų dabartinių miestelių apylinkėse.

[7] Vaižgantas turi galvoje savo alegorijų vaizdą „Kaip Jonas su Petru kiaules ganė", paskelbtą 1907 m. „Vilniaus žinių" 15 nr. ir keletą kartų pakartotą (žr. šių Raštų 1 t., p. 205–209; 394); greičiausiai tai buvo žodinis Vaižganto kūrinio apibūdinimas, nes kur ir kada J. Baltrušaitis tai yra rašęs, nepavyko aptikti.

[8] V. Biržiška pagyrė „Pragiedrulius" savo straipsnyje „Kan. Juozo Tumo sukaktuvės" („Bibliografijos žinios", 1929, Nr. 4, p. 105–106), tiktai jų autorių pavadino ne „chlopu", kaip sako Vaižgantas, o „grynai pagoniškos sielos" žmogumi.

[9] *„kaziorni"* (rus. *казенные*) – valdiški, biurokratiški.

DRAMATURGAS VINCAS NAGORNOSKIS. Publikuota: NR. – 1932. – Bal. 3. – Nr. 14. – P. 325–236. Parašas: *Dr. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 151–158 (po tekstu: *N. Romuva, 1932. 14 Nr.*).

[1] B. Sruogos knyga „Lietuvių teatras Peterburge" išleista 1930 m.; joje apie V. Nagornoskio „Živilę" užsimenama, kad jos debiutas Peterburge buvo nesėkmingas.

[2] Jurgis Linartas ir Joana Jančaitė-Linartienė – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 11 paaiškinimą.

[3] *Apie tai esu rašęs...* – nurodomas Vaižganto straipsnis buvo paskelbtas 1927 m. „Lietuvos" 26, 30, 32–34 nr. (žr. šių Raštų 12 t., p. 217–251).

[4] Juozas Tūbelis – žr. str. „Petras Pundzevičius" 26 paaiškinimą; Balys Giedraitis (1890–1941) – Nepriklausomybės kovų savanoris, pulkininkas, krašto apsaugos ministras 1930–1934 m.; Jonas Šimoliūnas – žr. str. „Marcelinas Šikšnys" 13 paaiškinimą; Vladas Skardinskas – žr. tą patį paaišk.; Juzė Dryja-Visockaitė – žr. tą patį paaišk.; Petras Janulevičius – žr. tą patį paaišk.; Vytautas Putna (1893–1937) – dailininkas, po 1917 m. sovietų karo vadas, diplomatas; Antanas Charžauskas (Charževskis) – žr. aukščiau nurodytą 13 paaišk.; Julijonas Špakevičius (1888–1956) – Rygos politechnikos studentas, agronomas, pedagogas; Balys Zagrzeckas (Zagžeckis) – žr. tą patį paaišk.; Mikalojus Lipčius (1894–1942) – Lietuvos kariuomenės savanoris, Finansų ministerijos departamento direktorius; Stasys Eidrigevičius (1888–1945) – inžinierius, Nepriklausomoje Lietuvoje susisiekimo valdininkas; Šliafertas – Boguslavas Šliapertas, muzikantas, spektaklių organizatorius; Landskoronskis (1893–1980) – Nepriklausomybės kovų dalyvis, karo atašė Paryžiuje; Petras Pundzevičius – žr.

šio tomo str. „Petras Pundzevičius"; Gabrielė Landsbergytė (Kukutienė, 1888–1957) – pedagogė, dramaturgo ir teatralo G. Landsbergio-Žemkalnio duktė, po II pasaulinio karo išeivė Amerikoje.

[5] *dėstydamas lietuvių literatūrą* – Vaižgantas lietuvių literatūrą dėstė Kauno universitete 1922–1929 m.

[6] *„krajuje"* (lenk.) – krašte; „krajumi" Amerikos lietuvių išeivių žargonu XX a. pr. buvo vadinama paliktoji tėvynė.

[7] *Skaityk mano „Draudžiamąjį laiką"* – nurodoma: Doc. p. e. J. Tumo Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė (Kaunas, 1924) (žr. šių Raštų 18 t.).

[8] *Žr. Vaižganto Raštų XII tomą* – nuoroda į straipsnį „Aleksandras Abijetskis-Fromas (Gužutis)" (p. 105–118) (žr. šių Raštų 15 t., p. 368–379).

CH. N. BIALIK. Publikuota: LA. – 1930. – Rugs. 19. – Nr. 213 („Apie Ch. N. Bialiką"). Parašas: *Dr. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 159–162 (po tekstu: *L. A. 1930 m. 213 nr.*).

[1] Lietuvių-žydų kultūrinio bendravimo draugija buvo įkurta 1928 m., ligi 1935 m. jai pirmininkavo M. Biržiška.

[2] Chaimas Nachmanas Bialikas (1873–1934) – žydų poetas ir prozininkas; 1901–1921 m. gyveno Odesoje, nuo 1924 m. Tel Avive, mirė Austrijoje, Vienoje; ivrito ir idiš kalbomis parašė poemų, eilėraščių, apysakų; Lietuvoje lankėsi 1930 ir 1931 m., jo poezijos yra išversta į lietuvių kalbą („Židinys", 1930, Nr. 5–6).

[3] Ch. N. Bialikas gimė Ukrainoje, Volynėje.

[4] *Weltschmerzu* (vok.) – pasaulio skausmu, sielvartu; vokiečių rašytojo J. Paulio (tikr. J. P. Richter, 1763–1825) sukurtas terminas, kuriuo buvo nusakomas sentimentalinės ir romantinės literatūros herojų nusivylimas pasauliu, žmonėmis ir gyvenimu; *Judenschmerzu* (vok.) – žydų skausmu.

[5] *Raudų Siena* – išlikusi Jeruzalės šventyklos dalis, žydų piligrimystės ir maldų vieta.

[6] Eugenijus Škliaras (1894–1941) – Lietuvos rusų poetas, vertėjas, spaudos darbuotojas; gyveno Kaune, leido ir redagavo įvairius periodinius leidinius, yra kelių rusiškų poezijos rinkinių autorius, išvertė į rusų kalbą lietuvių poetų kūrybos; cituojama iš savaitraštyje „Sekmadienis" (1930, Nr. 37) išspausdinto E. Škliaro straipsnio „Bialikas žydų ir pasaulinėj literatūroj" .

[7] *„muki roždenija"* (rus.) – gimdymo kančios.

[8] *„Muki roždenija i radosti"* (rus.) – gimdymo ir džiaugsmo kančios.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ. Publikuota: LA. – 1930. – Liepos 30. – Nr. 171 („Mariją Pečkauskaitę laidojant, kan. Tumo kalba"). Be parašo. Pakartota: VR–19. – P. 179–184 (po tekstu: *L. A. 1930 m. 171 nr.*).

[1] Pijus Bielskus (1880–1958) – Seinų kunigų seminarijos profesorius, Lietuvos delegacijos narys Paryžiaus derybose (1919), Prezidento kanceliarijos viršininkas 1921–1940 m.; Jonas Jogminas (Jagminas, 1874–po 1940) kunigavo Smilgiuose, Žemalėje, nuo 1922 m. Ukrinų klebonas.

[2] *vagono* – po šio žodžio ir pirmosios publikacijos, ir pakartojimo tekstuose redakcinis intarpas (*keliolikq. R.*).

[3] *keliolika* – po šio žodžio abiejuose tekstuose redakcinis intarpas (*16. R.*).

[4] *katalika* – po šio žodžio abiejuose tekstuose redakcinis intarpas (*ir tautininkų. R.*).

[5] Šv. Teresė (1873–1897) – prancūzų vienuolė karmelitė; išgarsėjo gyvenimo šventumu, dvasios ir kūno kančios kantrybe; paliko savo išgyvenimų aprašymą „Sielos istorija".

[6] *Mane čia atsiuntė aukščiausia Lietuvos mokslo įstaiga...* – į M. Pečkauskaitės laidotuves Kauno universitetas Vaižgantą atsiuntė kaip savo garbės daktarą, 1922–1929 m. dėsčiusį čia lietuvių literatūrą.

[7] Friedrichas Wilhelmas Försteris – žr. šio tomo str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 17 paaiškinimą.

[8] Johannas Heinrichas Pestalozzi – žr. to pat str. 31 paaišk.; propagavo ir praktikavo auklėjamąjį mokymą, svarbiausiais jo principais laikė vaizdingumą ir nuoseklumą.

[9] Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus vardo sąjunga veikė 1927–1940 m.

[10] *kavalierium* – po šio žodžio abiejuose tekstuose redakcinis intarpas (*ministeriai buvo paskyrę jai iki gyvos galvos pensiją. R.*).

[11] Sofija Ivanauskaitė-Przybylauskienė – žr. šio tomo str. „Sofija Przybylauskienė (Lazdynų Pelėda)".

A. A. PRANAS PENKAITIS. Publikuota: NR. – 1932. – Saus. 3. – Nr. 1. – P. 5. Parašas: *Dr. J. T.* Pakartota: VR–19. – P. 189–190 (po tekstu: *N. Romuva 1932 m. 1 nr.*).

[1] Pranas Penkaitis mirė 1931 m. gruodžio 19 d.

[2] *Tuseno ir Langenšeito metode* – kalbama apie kalbininko prancūzo Christopherio Toussaint'o (mirė 1877) ir kalbininko vokiečio Gustavo Langenscheidto (1832–1895) surastą savarankiško svetimų kalbų mokymosi metodą; leisti tokiam mokymuisi skirtus vadovėlius G. Langenscheidtas 1856 m. Berlyne įkūrė firmą, kuri tebeveikia iki šiol.

[3] *C.K. nukentėjusiems dėl karo šelpti* – žr. str. „Justinas Zubrickas" 9 paaiškinimą.

[4] Tarasas Ševčenka (1814–1861) – ukrainiečių poetas ir dailininkas; poezijoje vyrauja nacionalinio išsivadavimo, herojiškos Ukrainos praeities temos.

[5] „Lietuvių laikraštis" – žr. str. „Antanas Kaupas" 42 paaiškinimą.

[6] „Vilniaus žinios" – žr. str. „Justinas Zubrickas" 11 paaiškinimą.

[7] Algirdas Penkaitis (1902–?) – teisininkas, Susisiekimo ministerijos juriskonsultas, Klaipėdos gubernatūros spaudos referentas; rašė „Lietuvos aide", „Lietuvos žiniose", „Teisėje" ir kt.

[8] *įdėjo tai įžanga į savo III tomą* – P. Penkaičio Raštų III tome įdėta jo feljetonų „Kelionės įspūdžiai" Vaižganto recenzija, išspausdinta 1913 m. „Vilties" 120 nr.

PAMINKLAS JERONIMUI RALIUI, HOMERO VERTĖJUI. Publikuota: VR–19. – P. 191–197.

[1] J. Ralio pradėtą versti „Iliadą" užbaigė S. Čiurlionienė, P. Žadeikis ir J. Talmantas; vertimas išleistas 1930 m. Kaune.

[2] Nurodomi netikslūs metai – J. Ralys mirė 1921 m. gruodžio 17 d.

[3] Jonas Garalevičius (1871–1943) – vargonų meistras, pastatęs jų apie šimtą Lietuvos, Lenkijos, Kuršo bažnyčiose; gyveno Kaune; Juozas Jarašius (1873–1940) – gydytojas, varpininkas publicistas; gydytojavo daugiausia Kėdainiuose; Jurgis Alekna (1873–1952) – gydytojas, publicistas; gydytojavo Vilniuje, Kaune ir kt.

[4] Vytautas Landsbergis-Žemkalnis (1893–1993) – architektas, dėstė Kauno universitete; pagal jo projektus pastatyta nemažai statinių, ypač Kaune.

[5] Pranas Gudavičius-Gudas (1876–1966) – gydytojas, Kauno universiteto profesorius; M. Vendziagolskis – neidentifikuotas asmuo; Jonas Augevičius (1883–1953) – gydytojas; Jeronimas Šliogeris (1871–1936) – inžinierius, Kauno universiteto dėstytojas; Jonas Jaks-Tyris (1877–1938) – visuomenės veikėjas.

[6] *aptiekininkų Nasvyčių* – turimas galvoje vaistininkas Steponas Nasvytis (1883–1976), nuo 1919 m. turėjęs vaistinę Jonavoje.

[7] Be visų rūpesčių J. Ralio verstos „Odisėjos" leidimu Vaižgantas jam parašė ir palydimąjį straipsnį (žr. šių Raštų 14 t., p. 151–159).

[8] Motiejus Oleka (mir. 1912) – gydytojas, operos solisto Petro ir režisieriaus Andriaus Olekų tėvas; rėmė „Aušrą", „Varpą", „Ūkininką".

[9] Jurgis Alekna – žr. 3 paaiškinimą.

[10] „Varpe" J. Ralio verstos „Odisėjos" dalis nebuvo išspausdinta. Redakcijos atsakymų skiltyje „Gromatnyčia" („Varpas, 1896, Nr. 1, p. 12) jos vertėjui buvo atsakyta: *Tamistos vertimas 5 dainos Odissejos (Pluostus Adyšiaus) negali buti talpinamas musų laikraščiuose. Gaila, kad darbą pašvęstą tam vertimui Tamista nesuvartojai rašymui proza naudingų straipsnių tinkančių V. ir U.* Santrumpos *V* ir *U* – laikraščiai „Varpas" ir „Ūkininkas". Bagdonas – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 21 paaiškinimą.

[11] Vladimiras Šilkarskis (1884–1960) – filosofas, literatūros istorikas; parašė darbų apie antikinę literatūrą („Homeras ir graikų epinė poezija", 1937; „Graikų literatūros istorija", 1938); Žukauskas – Vasilijus Žukovskis (1783–1852), pirmasis Homero „Odisėjos" vertėjas į rusų kalbą (1849).

[12] Jeronimas (apie 341–420) – šventasis, krikščionių rašytojas, vienas iš keturių didžiųjų Katalikų Bažnyčios daktarų.

[13] J. Ralio gimimo diena antkapiniame jo paminkle įrašyta senuoju kalendoriumi (naujuoju būtų spalio 10), o mirties diena klaidinga (žr. 2 paaiškinimą).

[14] Petras Vaitiekūnas (1889–po 1940) – kunigavo Kaune, nuo 1927 m. Jonavos klebonas.

[15] Nurodomi Vaižganto straipsniai „Daktaras Jeronimas Ralys" ir „Pastabos „Odisėjos" leidimui" (žr. šių Raštų 14 t., p. 148–159).

A. A. JONAS MAIRONIS-MAČIULIS. Publikuota: Vaikų žodis. – 1932. – Nr. 13–14. – P. 99–100. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–19. – P. 220–223 (po tekstu: *Vaikų Žodis, 1932 m. 13–14 nr*).

[1] (Vaikams paskaita) – ši paantraštė įrašyta VR – 19 tekste.

[2] Kauno kunigų seminarijos rektoriumi Maironis buvo nuo 1909 m. iki mirties.

[3] Stefanija Strazdaitė-Jablonskienė (Jablonska, 1861–1936) – literatė, lietuvių rašytojų vertėja į lenkų kalbą; išvertė A. Baranausko „Anykščių šilelį", Maironio „Jaunąją Lietuvą" ir kt. Minima kalbininko J. Jablonskio žmona – Konstancija Sketerytė-Jablonskienė (1868–1948), irgi literatė, rusų literatūros vertėja.

[4] Maironio rašyta Lietuvos istorija, pavadinimu „Apsakymai apie Lietuvos praeigą", išėjo 1891 m.; II jos leidimas (perspaudas) pasirodė 1903 m., III perredaguotas leidimas su priedu „Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga", pavadintas „Lietuvos istorija", 1906 m. ir IV leidimas, pavadinimu „Lietuvos praeitis", 1926 m. Be minėtos lietuvių raštijos apžvalgos, Maironis parašė „Trumpą visuotinės literatūros istoriją", kuri išleista 1926 m.

[5] Turima galvoje 1903 m. išėjusi Maironio knyga „Praelectiones de justitia et jure quas habuit in Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Academia Petropolitana Joannes Matsulewicz, Theologiae Moralis et Pastoralis Professor. Petropoli" (Teisingumo ir teisės paskaitos, kurias turėjo Imperatoriškoje Petrapilio Romos Katalikų Bažnyčios Akademijoje Jonas Maculevičius, moralinės ir pastoralinės teologijos profesorius. Petrapilis). Tais pat metais už šias paskaitas Maironis gavo teologijos daktaro laipsnį.

[6] Naujuoju kalendoriumi Maironis gimė lapkričio 2 d.

MAIRONIUI MIRUS. Publikuota: Naujas žodis. – 1932. – Liep. 15. – Nr. 12. – P. 226–227. Parašas: *Dr. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 224–228 (po tekstu: *Naujas Žodis, 1932 m. 12 nr.*).

[1] Pirmojoje publikacijoje šios paantraštės nėra, o po straipsnio pavadinimu redakcinė „Naujo žodžio" įžanga:

Mirė poetas Maironis. Mūsų spauda jei ir rašė apie jį, bet labai menkai atvaizdavo poeto paskutines dienas, jo gyvenimą. O tuo tarpu mums labai brangus bus kiekvienas vaizdas surištas su Lietuvos gaivintojo atmintimi. Tai suprasim paskui, bet gali būti vėlu, nes negailestingas laikas viską sunaikina. Čia dedame keletą nuotraukų vaizduojančių poeto Maironio paskutines dienas. Tikimės patarnauti visuomenei. Ypač brangu tai, kad nuotraukos padarytos tuojaus po poeto mirties „N. Žodžio" red.

[2] *„ėmė išganymo taurę, šaukės Dievo vardo" (ib.)* – straipsnio moto cituotos 115 psalmės 17 eilutė.

[3] *„Kelkite, kelkite, kelkite!"* – V. Kudirkos eilėraščio „Varpas" eilutė.

[4] Į literatūros studijas Kijevo universitete Maironis įstojo 1883 m. rudenį ir išstojo po pirmo semestro 1884 m. sausį, apsisprendęs sukti į kunigystės kelią.

[5] Šie žodžiai priklauso ne K. Būgai, o pačiam Vaižgantui (plačiau žr. Doc. p. e. J. Tumo Lietuvių literatūros paskaitos. Jonas Maironis-Mačiulis, K., 1924, p. 74).

[6] Pirmojoje publikacijoje *P. S.* pastraipa nuo viso teksto atskirta brūkšniu ir pasirašyta inicialais *J. T.*

MAIRONIES VAIZDAS APGRAIBOMIS. Publikuota: LA. – 1932. – Spal. 26. – Nr. 244. Parašas: *Dr. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 228–236 (po tekstu: *L. A. 1932 m. 244 nr.).*

[1] Kantų šv. Jonas – Jonas Kantietis (1390–1473), lenkų šventasis; jo diena minima spalio 20-ąją.

[2] Maironis mirė birželio 28 d.

[3] Po Maironio mirties Kauno kunigų seminarijos rektoriumi buvo paskirtas ligtolinis jos vicerektorius Pranas Penkauskas (1889–1950), istorikas, Kauno universiteto docentas; rektoriavo iki 1940 m. (bolševikų atėjimo).

[4] *Pažaislio Patsų* – Pacų, Pažaislio vienuolyno ir bažnyčios fundatorių.

[5] Minima Vaižganto monografija „Jonas Maironis-Mačiulis" (išsp. kn. Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos" grupė, K., 1924).

[6] *Baronas* – Antanas Baranauskas.

[7] *kaip jį jo priešai Romai atestavo...* – XX a. pradžioje ir vėliau atsiradus laisvai Žemaičių vyskupo vietai, į kurią buvo siūlyta Maironio kandidatūra, jo priešininkai Romoje jį apibūdino kaip gyvenantį nekunigišką gyvenimą – turintį moterį ir vaikų. Į tai Maironis atsiliepė eilėraščiais „Taip atsilyginta" ir „Skausmo skundas". Kokią Maironio eksplikaciją mini Vaižgantas, neaišku (plačiau žr. V. Zaborskaitė. Maironis, Vilnius, 1987, p. 280–284).

[8] *„okrainoms"* (rus.) – pakraščiams.

[9] Liudvikas Biesiekierskis (slp. Gabriel Pomian, 1867–po 1924) – artimas Maironio mokslo Peterburgo dvasinėje akademijoje draugas, čia studijavęs 1889–1890 m. Kilęs iš Lenkijos; vėliau ekskunigas, gyveno Paryžiuje. Rašė poeziją, domėjosi filosofija; išvertė į lenkų kalbą Maironio sonetus „Saulėtekis", „Įkvėpimo valandą".

[10] Česlovas Sasnauskas (1867–1916) – kompozitorius, vargonininkas, dirigentas, vienas pirmųjų profesionaliosios lietuvių muzikos kūrėjų, nuo 1894 m. iki mirties vargonınkavo Petrapilio Šv. Kotrynos bažnyčioje.

MAIRONIS – STATYTOJAS. Publikuota: NR. – 1932. – Liep. 17. – Nr. 28–29. – P. 653–654. Parašas: *Kan. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 236–240 (po tekstu: *N. Romuva, 1932 m. 28–9 nr).*

[1] VR–19 (p. 236) praleista teksto pirmosios publikacijos pradinė pastraipa. Ji tokia:

Kitus po myrio mano straipsnius žiūrėk: 1. Radio-paskaita (bendrai) „Naujo žodžio" N ?, 2. Keletas Maironies būdo bruožų. „Lietuvos Aido" N 144, 149, 3. Maironis ir Vilnius. „Mūsų Vilnius" N 18–19. 4. Maironis vaikams žinotinas. „Vaikų žodis" N. 13.

[2] Riccardo Bartoloni (1885–1933) – Šv. Sosto nuncijus Lietuvoje 1928–1931 m.

[3] Stasys Šimkus (1887–1943) – kompozitorius, dirigentas, chorų vadovas, Klaipėdos muzikos mokyklos įkūrėjas ir direktorius, Kauno konservatorijos profesorius.

[4] Neolituanai – lietuvių studentų tautininkų korporacijos Neo Lithuania, veikusios 1922–1940 m., nariai; ateitininkai – lietuvių moksleivių ir studentų katalikų sąjungos, veikusios 1911–1940 m., nariai.

[5] Michailas Muravjovas (1796–1866) – rusų generolas, malšinęs 1863 m. sukilimą, 1863–1865 m. Vilniaus generalgubernatorius.

[6] Povilas Januševičius – žr. str. „Antanas Kaupas" 78 paaiškinimą.

[7] Jonas Petrošius (1888–po 1940) – vikaras Naujamiestyje, nuo 1917 m. Kauno kunigų seminarijos prokuratorius (ekonomas).

[8] *parlatorium* (it. *parlatorio*) – kambarys svečiams priimti.

MAIRONIS IR VILNIUS. Publikuota: Mūsų Vilnius. – 1932. – Nr. 18–19. – P. 396–397. Parašas: *Dr. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 240–247 (po tekstu: *Mūsų Vilnius 18–19 nr.*).

Kartojant tekstas papildytas eilėraščiais „Vilnius (prieš aušrą)" ir „Želigovskiui Vilnių pagrobus".

[1] Cituojama Maironio poemos „Mūsų vargai" III-osios giesmės pradžia; šaltinio nuoroda po šia citata ir visos tolesnės nuorodos reiškia: Maironio Raštai, I, II t., K., 1926, 1927.

[2] Lucjanas Želigovskis (Żeligowski, 1865–1946) – lenkų generolas; jo vadovaujama kariuomenė 1920 m. užgrobė Vilnių.

[3] Nurodomos Maironio poemos „Jaunoji Lietuva" ir „Mūsų vargai".

[4] Turimas galvoje 1905 m. Vilniuje susirinkęs lietuvių seimas, pareikalavęs Lietuvai autonominių teisių.

[5] Kalbama apie prieš I pasaulinį karą vykusius Rusijos Valstybės dūmos rinkimus, kuriuose kaip rinkėjai ir kaip renkamieji dalyvavo ir lietuviai.

KELETAS MAIRONIES BŪDO BRUOŽŲ. Publikuota: LA. – 1932. – Liepos 5. – Nr. 149. Parašas: *Kun. J. Tumas*. Pakartota: VR–19. – P. 247–252 (po tekstu: *L. A. 149 nr. 1932 m*).

[1] Pranas Turauskas (1876–1919) – publicistas, spaudos bendradarbis, kunigavo Kaune, Mažeikiuose, Utenoje.

[2] Minimi: Motiejus Valančius, Žemaičių vyskupas 1850–1875 m., Gasparas Cirtautas – Žemaičių vyskupas 1910–1913 m.; kunigas ir kalbininkas Kazimieras Jaunius – žr. šio tomo str. „Kazimieras Jaunius"; Julijonas Šimaitis – žr. pastarojo str. 42 paaiškinimą.

[3] *Kitas jo mokinys M.* – greičiausiai tai Jurgis Matulaitis (Matulevičius, 1871–1927), mokęsis Petrapilio dvasinėje akademijoje, kurioje 1894–1909 m. dėstė Maironis (žr. V. Zaborskaitė. Maironis, V., 1987, p. 283).

[4] *prevalenciją* (lot. *praevalentia*) – jėgą.

[5] Pranciškus Karevičius (1861–1945) – Žemaičių vyskupas 1914–1926 m., vėliau vienuolis marijonas Marijampolėje.

[6] „Elenchus" (gr. registras, žinynas) – vyskupijos dvasininkijai skirtas kasmetinis kalendorius su švenčių, mišių tvarkos, bažnytinės administracijos struktūros nurodymu, parapijų ir kunigų sąrašais.

[7] Jančevskis – Antanas Jančiauskis (Jančauskis, 1860–1942), Viduklės klebonas ir Šiluvos dekanas 1891–1920 m., vėliau iki mirties Tytuvėnų klebonas.

[8] *„povolnodumstvovat"* (rus.) – pabūti laisvamaniu, palaisvamaniauti.

[9] *modo jocoso* (lot.) – juokaujamu tonu.

PAMINKLAS KAN. SILVESTRUI GIMŽAUSKUI KIRDEIKIUOSE. Publikuota: LA. – 1930. – Lapkr. 19. – Nr. 264. Parašas: *Dr. J. Tumas.* Pakartota: VR–19. – P. 262–264 (po tekstu: *L. A. 1930 m. 264 nr.*).

[1] Suminėti: Juozapas Kukta (1873–1942) – Šv. Mikalojaus bažnyčios Vilniuje klebonas, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, nuo 1926 m. Kaišiadorių vyskupas; Juozas Labukas (Matulaitis-Labukas, 1894–1979) – Kauno kunigų seminarijos profesorius, nuo 1965 m. Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojas; Jonas Vaišnoras (1894–po 1940) – ilgametis kariuomenės kapelionas; Juozapas Breiva (1891–1939) – Rodūnios vikaras, nuo 1925 m. Kirdeikių klebonas; Jonas Strazdas – žr. str. „Liudvika Didžiulienė" 27 paaiškinimą; Kindurys – plačiau nežinomas asmuo.

[2] „Vilniaus aidas" – politikos ir visuomenės gyvenimo laikraštis, ėjęs 1924–1928 m. triskart per savaitę. 1927 m. 134-ajame jo nr. išspausdintas straipsnis „Kun. Silvestras Gimžauskas", pasirašytas slp. *Varginis.*

[3] *Sk. Aušrininkų grupė, 278 p.* – nurodoma kn: Doc. p. e. J. Tumo Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė. Kaunas, 1924 (apie S. Gimžauską p. 243-276). VR–19 ši išnaša praleista: čia ji atstatyta iš pirmosios publikacijos.

[4] S. Gimžauskas gimė 1845 m. (nauj. kal. spalio 13 d.).

[5] Petras Kriaučiūnas (1850–1916) – pedagogas, spaudos darbuotojas, žymus tautinio judėjimo dalyvis, mokėsi Seinų kunigų seminarijoje ir Petrapilio dvasinėje akademijoje, bet kunigu netapo; mokytojavo Marijampolės gimnazijoje; Kazimieras Jaunius – žr. šio tomo str. „Kazimieras Jaunius".

[6] *Žytelėje* – greičiausia Vaižgantas turėjo galvoje Zietelą; bet jis suklydo, nes pirmoji S. Gimžausko kunigavimo vieta buvo Želudokas (Baltarusija).

[7] Antanas Pranciškus Audzijonis (Audzewicz, 1833–1895) – Vilniaus vyskupas nuo 1890 m.

[8] *Primus movens* (lot.) – pradininkas, iniciatorius; aliuzija į lotynišką posakį *spiritus movens* – varomoji jėga.

PAMINKLAS KUN. ANTANUI STRAZDUI. Publikuota: VR–19. – P. 265–267.

[1] Naujuoju kalendoriumi A. Strazdas mirė 1833 m. balandžio 23 d.

[2] *„Pulkim ant kelių visi krikščionys"* – pirmoji minimos A. Strazdo giesmės eilutė. Autentiškas jos pavadinimas – „Giesmė prieš Mišią", o tradiciškai ji vadinama „Pulkim ant kelių".

[3] Vaižganto cituojamos „Giesmės prieš Mišią" eilutės yra paimtos iš XX a. giesmynuose spausdinto smarkiai perredaguoto jos varianto.

[4] *O, tu Dieve, viso pilnas* – cituojama pradžia vienos iš A. Strazdui nepagrįstai priskirtų dainų, paskelbtų J. Basanavičiaus parengtame leidinyje „Iš kun. Antano Strazdo gyvenimo ir raštų" (1911).

[5] *nes kas dainių nori suprasti, turi jo gimtinėj atsirasti* – žr. str. „Kazimieras Žitkevičius (Vincas Stonis)" 10 paaiškinimą; šis dvieilis yra J.W. Goethės lyrikos knygos „Westöstlicher Diwan" („Vakarų ir Rytų divanas", 1819) moto. *Divanas* – Rytuose poezijos rinkinys.

[6] Antanas Keraitis (1879- po 1940) – Kamajų klebonas 1923–1934 m.; prieš tai vikaravo Klovainiuose, Kavarske, Ariogaloje, Šaukėnuose, o nuo 1935 m Krinčino klebonas; 1913–1915 m. studijavo Friboure.

[7] Pranas Indriūnas (apie 1892–1975) – inžinierius, visuomenininkas, spaudos bendradarbis; Kamajėlių dvarelio savininkas, 1941 m. ištremtas (su visa šeima), grįžo 1956 m.; Konstancija Indriūnienė (apie 1895–1941) – P. Indriūno žmona; žuvo tremtyje; Jonas Vajega (1908–1986) – pedagogas, kultūrininkas, mokytojavo Duokiškyje, vedė vaikų valandėles Kauno radijuje, bendradarbiavo spaudoje („Sargyboje", „Tautos mokykloje", „XX amžiuje"); Matas Tilas (apie 1895–po 1944) – pedagogas, visuomenininkas, ilgametis Duokiškio šešių skyrių mokyklos vedėjas; A. Dulkytė, M. Būšytė, Makuškaitė, Pr. Žinka – Kamajų ir Duokiškio mokytojai.

[8] A. Strazdo paminklas (skulptoriaus Antano Alesandravičiaus sukurtas jo biustas ant aukšto tašytų akmenų postamento) buvo pastatytas Kamajų miestelio aikštės centre; atidengtas jis 1933 m. spalio 8 d.

KUNIGAI LIETUVIAI, RAŠĘ LATVIŠKAI. Publikuota: Tiesos kelias. – 1932. – Nr. 7–8. – P. 448–451; Nr. 10. – P. 645–646. Parašas: *Dr. J. Tumas.* Pakartota: VR–19. – P. 273–281 (po dalių tekstais: *„Tiesos kelias" 1932 m. 7–8 nr.; „Tiesos Kelias" 1932 m. 8–10 nr.*; turėtų būti tik *10 nr.*).

[1] *O. Pr. – Ordo Praedicatorum* (lot.) – Pamokslininkų ordinas (taip buvo vadinamas Dominikonų ordinas).

[2] *Anno Domini 1804 Die 2 Junij Ego...* (lot.) – 1804 Viešpaties metais birželio 2 d. aš, Benediktas Domanskis, Leckavos mansionorius, pakrikštijau kūdikį, vardu Juozapas, gimusį teisėtoje santuokoje gyvenančių tėvo Juozapo Mileškos ir motinos Petronėlės Galminaitės. Krikšto tėvai buvo Pranciškus Šlaustas ir Barbora Mileškaitė. Visi iš Knabikų kaimo, Viekšnių parapijos, Leckavos filijos.

[3] Lietuvių pavardžių žodyne (L-Ž, V., 1989, p. 205, 222) yra keletas šios pavardės variantų. Labiausiai paplitę: *Meleška* (Žemaitijoje), *Mieleška* (Aukštaitijoje).

[4] *ariogališkis Kauno klebonas* – tai Vincentas Mieleška (1893–1963), nuo 1918 m. vikaras Panevėžyje, nuo 1922 m. Šv. Kryžiaus bažnyčios Kaune administratorius; ilgametis Šv. Juozapo darbininkų draugijos pirmininkas.

[5] Dvi tolesnės pastraipos prirašytos straipsnį kartojant VR–19, pirmojoje publikacijoje jų nėra.

[6] Stukelis – žr. 14 paaiškinimą; *l. c.* – loco citato (lot.) – cituotoje vietoje (nuoroda neaiški).

[7] Jonas Rimutis (1805–1869) – ilgametis Purplių filijalistas; dar kunigavo Sedoje.

[8] Petras Šemata (1809–1875), be Leckavos, kunigavo Raudonėje.

[9] Antanas Vytartas (1863–1932) – religinių raštų rengėjas, draudžiamos spaudos bendradarbis ir platintojas, kunigavo Mosėdyje, Klovainiuose, Joniškyje, Šiauliuose, Kaune, Šiluvoje, 1905–1907 m. Leckavoje.

[10] Matas Veitas (1834–apie 1923) – Ylakių vikaras, 1863 m. sukilimo tremtinys, grįžęs gyveno Kurše, nuo 1909 m. Kalnalio filijalistas. Žemiau minimas Aleksandras Miliauskas (apie 1847–po 1895) – vikaravo Šiluvoje, Paliepiuose, Ugioniuose, Kurše (Alšvange), nuo 1894 m. kunigavo Rusijoje (Tomske).

[11] Augustinas Lukša (mirė 1919) – Latvijoje (nuo 1892 m. Skaistkalnėje) kunigavęs lietuvių kunigas.

[12] *„episcopis samogitientibus propter...* (lot.) – dėl savo bažnyčių skurdumo Žemaičių vyskupų buvo laikoma atgailos atlikimo vieta Žemaičių kunigams.

[13] Kazimieras Jasėnas – žr. šio tomo str. „Kazimieras Jasėnas".

[14] Edvardas Stukelis (Stukels, 1884–1956) – latvių teologas, 1919–1924 m. Liepojos klebonas, 1924–1944 m. Rygos arkivyskupijos kancleris, nuo 1949 m. gyveno JAV; Juozapas Maksvytis (1878–?) – kunigas, literatas, Bauskės klebonas, ėjęs iki 1924 m. ten veikusio Lietuvos konsulato konsulo pareigas; Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934) – rašytojas, ilgai kunigavęs Kurše; Ozoliniai – neidentifikuotos asmenybės; Eduardas Roppas – žr. str. „Kazimieras Jaunius" 28 paaiškinimą; Pranciškus Kriškijonas – žr. to pat str. 38 paaiškinimą; Augustinas Lukša – žr. 11 paaiškinimą; Pranciškus Lukša (1858–po 1920) – ilgametis Kuldygos klebonas; Petras Valentas (1860–1898) – Mintaujos vikaras, vėliau klebonas; M. T. Turauskas – nenustatyta asmenybė.

[15] Pranciškus Žadeikis (1869–1933) – Kamajų vikaras, 1906–1909 m. Šv. Kazimiero draugijos sekretorius Kaune, 1909–1915 m. Pašušvio klebonas, nuo 1915 m. iki mirties Skuodo klebonas ir dekanas.

[16] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 37 paaiškinimą.

[17] *Šimbarko* – Šimbarkas – iškreiptas Šenbergo (vok. Schönberg, lat. Skaistkalnė), miestelio Lietuvos pasienyje, Žiemgalos katalikų religinio ir kultūrinio centro, pavadinimas.

[18] Aleksandras Beresnevičius – žr. str. „Aleksandras Burba" 3 paaiškinimą.

[19] Antanas Šilgalis (slp. Damazas Treigys, 1885–1953) – knygnešys, publicistas, Steigiamojo seimo narys.

[20] Toliau cituojama iš „Knygų" 7 nr. priedo V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos" (2 d., 1926, sk. 193). „Knygos" – žr. str. „Vytautas Steponaitis" 9 paaiškinimą.

[21] *Prof. V. Biržiška mano...* – toks manymas išdėstytas toje pat „Lietuvių bibliografijos" 2 d. skiltyje (žr. 20 paaišk.), o jo atsisakyta šios bibliografijos 3 dalyje įdėtuose 2 dalies papildymuose (V. Biržiška. Lietuvių bibliografija, 3 d., K., 1929, sk. CXLIV).

[22] Janas Markas Gyžickis (1844–1925) – lenkų Bažnyčios istorikas, tyrinėjo Lietuvos vienuolynų istoriją; minima jo knyga „Žinia apie Lietuvos provincijos dominikonus".

STRAIPSNIAI LIETUVIŠKAJAI ENCIKLOPEDIJAI. Publikuota: VR–19. P. 282–315. Publikacija duota tomo priedu (pavadintu „XIX Vaižganto raštų tomo priedas"), jos antraštė – „Vaižganto raštai Lietuviškai Enciklopedijai". Po antrašte redakcinis prierašas:

A. a. J. Tumas, būdamas vienas lietuviškojo Liet. Enciklopedijos skyriaus redaktorių, pateikė eilę biografijų raidei A. Šios biografijos, atsižiūrint Enciklopedijos bendrų reikalavimų, spausdinant buvo žymiai sutrumpintos, kitur ir papildytos. Šič ta medžiaga pridedama pabaigoje Vaižganto raštų tomo, paties Vaižganto suredaguoto, ir kartojama taip, kaip ji buvo jo paties parašyta.

Vaižganto testamento vykdytojai

Šio prierašo autoriai nėra aiškūs. Raidiškai imant, jais turėtų būti Vaižganto vaikaitis inžinierius Kazimieras Rimkus (1902–1960) ir Kauno universiteto profesorius bei jo bibliotekos direktorius Vaclovas Biržiška – juos abu Vaižgantas įgaliojo įvykdyti paskutinę savo valią 1933 m. sausio 14 d. surašytu testamentu. Tačiau tos valios vykdytojais galėjo pasivadinti ir žmonės, rūpinęsi paties autoriaus sudaryto VR–19 galutiniu parengimu spaudai ir leidimu. Tarp jų irgi įmanoma buvus Vaclovą Biržišką, redagavusį Lietuviškąją enciklopediją, kurios aktyviu bendradarbiu buvo Vaižgantas.

Lietuviškajai enciklopedijai parašyti straipsniai (jų 51), be dviejų (*Aleksa Kostas, Aškenazy*), įdėti į tais pat metais kaip ir VR–19 išleistą jos I tomą (A – Atskalūnas) ir 1934 m. II-ąjį (Atskilėlis – Batoras). Čia jie gerokai pakitę – trumpinti ar plėsti, tikslinti, pildyti, artinti prie enciklopediniams straipsniams įprasto žodyno ir stiliaus.

Šešioliktajame Vaižganto Raštų tome spausdinami jo enciklopediniai straipsniai imami iš VR–19 publikacijos. Jų blokas dedamas ne tomo priedu, o tolygiai su kitais jo tekstais. Šiuos straipsnius redaguojant patvarkyta: bendroji jų antraštė pakeista antrašte „Raštai Lietuviškajai enciklopedijai"; įvadinis redakcinis prierašas nukeltas į „Paaiškinimus", ne savo alfabetinėse vietose buvę straipsniai perkelti į reikiamas vietas.

[1] Petras Abromaitis gimė 1854 m. lapkričio 26 d., mirė 1911 m. vasario 17 d. Šenandore.

[2] *„L. Žym."* – rankraščiu likęs katalikų rengtas keturių tomų „Žymesnybių žodynas" saugomas M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 130–1460); duomenys apie P. Abromaitį jo p. 13.

[3] Šenkė – žr. str. „Antanas Kaupas" 43 paaiškinimą.

[4] Bremai – Bremenas (Brema, Bremen), šiaurės Vokietijos uostas, iš kurio į Ameriką plaukdavo lietuviai emigrantai.

[5] 1925 m. „Trimito" 50 nr. išspausdintas nepasirašytas straipsnis „Juozas Adomaitis (Šernas)".

[6] Vilimas Radvila (1797–1870) – Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo III adjutantas, nuo 1847 m. parlamento narys.

[7] Rusijos caras Aleksandras II Vilniuje lankėsi 1858 m. rugsėjo 6–7 d.

[8] *„Boże, coś Polskę"* (lenk.) – patriotinė lenkų giesmė, giedama nuo 1828 m.; tekstas poeto A. Felińskio (1771–1820), melodija – prancūzų kompozitoriaus J. P. Solié (1755–1812) vienos operos mariologinės giesmės muzikos adaptacija.

[9] Kirkoras (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) – lenkų archeologas, spaudos darbuotojas, 1857–1862 m. išėjusių lenkiškų literatūros ir kultūros almanachų „Teka Wileńska", „Pismo zbiorowe Wileńskie" rengėjas ir leidėjas, 1860–1865 m. laikraščio „Kurier Wileński" redaktorius; kasinėjo Lietuvos piliakalnius, paskelbė darbų iš jos istorijos.

[10] *„Głosownia"* (lenk.) – garsynas, fonetika; pilna antraštė: „Gramatyka języka litewskiego: Głosownia" (1890).

[11] Nurodomas žurnale „Švietimo darbas" išspausdintas Augustino Janulaičio (žr. šio tomo str. „Mykolas Biržiška" 16 paaišk.) straipsnis „Mikalojus Akelaitis" (p. 46-59).

[12] Juozas Akmenskis mirė 1933 m. sausio 19 d. Tauragėje.

[13] Hercogas Albrechtas mirė 1568 m. kovo 30 d. Tepliavoje.

[14] Slapyvardžiu *A. Kurietis*, taip pat *Kurietis* Antanas Alekna pasirašė daugelį savo darbų.

[15] Jurgis Alekna mirė 1952 m. Kaune.

[16] Kajetonas Aleknavičius gimė 1804 m. sausio 26 d. (nauj. kal.) Terpeikiuose (Kupiškio r.).

[17] Vaclovas Žilinskis (1803–1863) – Vilniaus vyskupijos administratorius 1848–1858 m.

[18] *„w dożywotnią possesyę"* (lenk.) – valdą iki gyvos galvos.

[19] Petro Vileišio 1904 m. įsteigtas „Vilniaus žinių" knygynas veikė iki 1913 m.

[20] *ruošia Liudas Gira...* – L. Giros darbas apie K. Aleknavičių nėra pasirodęs.

[21] Petras Žilinskis (apie 1816–1887) Vilniaus vyskupiją 1866–1883 m. administravo nepripažintas ir smerkiamas Apaštalų Sosto, paliko kolaboranto su rusų valdžia opiniją, Romoje turėjo atgailauti už savo elgesį.

[22] *Jonavos v.* – Jonava – Jonavas, kaimas netoli Kalvarijos, iki I pasaulinio karo to paties pavadinimo valsčiaus centras.

[23] Muzeum rolnictwa i przemysłu – Žemės ūkio ir pramonės muziejus; 1875 m. Varšuvoje įkurta šviečiamoji ir mokslo tiriamoji institucija; sunaikintas 1939 m. vokiečių; Towarzystwo kredytowe ziemskie – Žemės kredito draugija, įsteigta Varšuvoje 1825 m., teikė ilgalaikius ir trumpalaikius kreditus; veikė iki 1939 m.

[24] *700.000 kontrabandos byloje* – platesnių žinių apie šią bylą nerasta.

[25] *didesnį už P. Matulionies žodyną* – minimas tautinio atgimimo veiklos dalyvis, miškininkas Povilas Matulionis ir jo „Lietuvos augalų žodynas ir augalų taislas", išleistas 1907 m.

[26] Jurgis Aleksa (1819–1894) – vadinosi Aleksandravičiumi; botanikas, baigė Peterburgo universitetą; profesoriavo Varšuvos aukštosiose mokyklose.

[27] Kostas Aleksa mirė 1935 m. sausio 23 d.

[28] Zigmantas Aleksa (Angarietis) sušaudytas 1940 m. gegužės 22 d. Maskvoje.

[29] Jonas Pranas Aleksa mirė 1955 m. balandžio 22 d. tremtyje Sibire.

[30] Petrakavas, Seredžius, Kališas – Piotrków, Sieradz, Kalisz, vidurio Lenkijos miestai, vieni žymesniųjų XIV–XVIII a. lenkų politinio ir kultūrinio gyvenimo centrų.

[31] „Mūsų ūkis" – savaitinis „Lietuvos aido" priedas, leistas 1918 m. liepos–gruodžio mėnesiais Vilniuje.

[32] Konradas Juozas Aleksa mirė 1956 m. lapkričio 6 d. Kaune.

[33] *cum eximia laude* (lot.) – su didžiausiu pagyrimu.

[34] Antonas Denikinas (1872–1947) ir Piotras Vrangelis (1878–1928) – rusų generolai, po bolševikų perversmo vieni kovos prieš juos vadų.

[35] *Ž. Ū. A. metraštis* – Žemės ūkio akademijos metraštis; tęstinis leidinys, ėjęs 1926–1940 m. Kaune.

[36] Aleksandras Aleksandrovas (žr. str. „Eduardas Volteris" 59 paaišk.) gimė Kazanėje, mirė 1918 m. Petrograde.

[37] Danielius Alseika (1881–1936) Vilniaus lietuvių polikliniką įsteigė 1918 m.; jo apybraiža „Vytauto Didžiojo sumanymas vainikuotis Lietuvos karaliaus vainiku" išėjo 1924 m.

[38] Juozas Ambrazevičius (Brazaitis) mirė 1974 m. lapkričio 28 d. Niujorke.

[39] Juozapas Ambraziejus (žr. šio tomo to pat pavadinimo str.) mirė 1915 m. birželio 27 d. Vilniuje.

[40] *Ir aš tai esu ...pareiškęs* – Vaižganto čia suklysta. Jo minima Lietuvių sąjunga kovai už lietuvių kalbą Vilnijos bažnyčiose („Sąjunga pagražinimui teisių lietuviškai kalbai Rymo katalikų bažnyčiose Lietuvoje") buvo įsteigta 1907 m. ir veikė iki 1915 m., todėl nurodytame 1900 m. TS 12 nr. apie tai nieko nekalbama.

[41] Levickis (Kazimierz Lewicki, 1847–1902) – lenkų bitininkas, sukonstravęs vadinamąjį Levickio avilį; 1882 m. Varšuvoje įkūrė bitininkystės muziejų.

[42] Vincentas Prialgauskas (1818–1878) – kunigavo Vilniuje, Lenkijoje, Kronštate, Maskvoje; rankraščiu paliko Vilniaus vyskupų gyvenimų aprašymą („Żywoty biskupów Wilenskich" 1–2, 1860).

[43] Benediktas Andriuška mirė 1951 m. sovietiniame Uralo lageryje.

[44] *„Pain Expeller"* (angl.) – skausmą malšinantys.

[45] *apostatavo* (lot.) – pasitraukė.

[46] Juozas Andziulaitis-Kalnėnas mirė 1916 m. vasario 12 d.

[47] Edwardas Augustas Freemanas (1823–1892) – anglų istorikas ir žurnalistas, Oksfordo universiteto profesorius, jo knyga „General sketch of European history" („Bendrieji Europos istorijos bruožai") išleista 1876 m.

[48] *Vaižganto R. XII* – nurodomas Vaižganto Raštų XII tome (1929) išspausdintas straipsnis „Juozas Andziulaitis" (p. 41–54).

[49] Juozas Angrabaitis mirė 1935 m. rugpjūčio 2 d. Krokuvoje.

[50] *Veyerio spaustuvė* – Ernesto Veyerio (Weyer) ir Louiso Arnoldto spaustuvė; spausdino lietuviškus raštus, veikė Tilžėje 1886–1890 m.

[51] *Vaižganto R. XII* – apie minimus įvykius kalbama nurodomo tomo straipsniuose „Serafimas Laurynas Kušeliauskis" (p. 184–201) ir „Martynas Sederevičius" (p. 202–228).

[52] Vladimiras Antanavičius gimė 1834 m., mirė 1908 m.

[53] *Šviesininkai* – kultūros veikėjai, telkęsi apie 1887–1890 m. su pertraukomis Tilžėje ėjusį laikraštį „Šviesa".

[54] Lenkų religinio rašytojo Felikso Gondeko (1821–1892) knygą „Arielka yra šaltiniu visokių piktybių..." išvertė aukščiau minimas Juozas Antanavičius; su 1862 m. kontrafakcija ji išėjo 1877 m.

[55] *V. R. XIV* – nurodomas Vaižganto Raštų 14 t. (p. 216–217) išspausdintas nekrologinis straipsnis „Antanas Antanėlis".

[56] Julius Anusavičius gimė 1825 m. Smilgiuose netoli Kantaučių (Plungės r.).

[57] *Vaižganto R. XI t.* – šiame Vaižganto Raštų tome (p. 180–216) išspausdinta publikacija „Julijus Anusavičius" (straipsnis ir pluoštas poezijos).

[58] Kazimieras Šleivys (1872–1943) – kunigavo Šiauliuose, Ukmergėje, Kuliuose, nuo 1918 m. Gaurės klebonas; kanauninkas; visuomenininkas, publicistas.

[59] *„za litovskuju protivpravitelstvennuju propagandu"* (rus.) – už lietuvišką priešvyriausybinę propagandą.

[60] *Vaižganto R. XII, „Tėv. Sar."* – nurodomi str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" (VR–12, p. 240–243) ir „Dėl ko kyla Ukmergės ir kitos panašios istorijos?" („Tėvynės sargas, 1900, Nr. 4/5, p. 27–28).

[61] *Šv. Kazimiero dr.* – minima Kauno kunigų seminarijos slapta klierikų draugija, įsisteigusi 1889 m.; veikė kelerius metus, siekė rengti ir leisti lietuviškus tikybinius raštus (teišleido verstinę knygelę „Šviesa Dievo akivaizdoje", 1888).

[62] *grosistas* (vok.) – didmenininkas, prekiautojas urmu.

[63] „Apžvalga" ir apžvalgininkai" – Vaižganto publicistikos, skelbtos „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje", rinkinys, J. Tumo pavarde, išėjęs 1925 m.

[63a] *50 litų per mėnesį* – Vaižganto suklysta: turėtų būti 50 rublių.

[64] P. Arminas išvertė A. Mickevičiaus poemos „Gražina" pradžią. Vertimas buvo skelbtas 1903 m. „Varpo" 4/5 nr. (p. 135–138).

[65] Cituojama iš M. Gustaičio straipsnio „Petras Arminas – plunksnos darbininkas", spausdinto 1923 m. „Lietuvos mokyklos" 10 sąsiuvinyje.

[66] Nurodytoje „Lietuvos mokykloje" spausdinami J. Venciaus, M. Gustaičio straipsniai apie P. Arminą, Veiverių mokytojo T. Žilinsko, P. Armino mokinių ir kitų pažįstamų atsiminimai, P. Armino poezijos.

[67] Dammstrasse 2 – Ernesto Weyerio spaustuvės ir knygyno adresas Tilžėje.

[68] „Pipiras" – mėnesinis juokų ir satyros laikraštis, leistas 1910 m. Bostone; „Kapsas" – iliustruotas laikraštis, ėjęs 1907 m. Filadelfijoje.

[69] *Aškenazy* (Szymon Askenazy, 1867–1935) – lenkų istorikas, Lvovo universiteto profesorius; diplomatas, 1920–1923 m. Lenkijos įgaliotasis ministeris Tautų lygoje, vykdęs Lietuvai priešišką politiką jos pripažinimo ir Vilniaus klausimais.

[70] „Prūsų lietuvių savaitraštis" (iš tikrųjų „Prūsų Lietuvos savaitraštis") – laikraštis, ėjęs 1913–1914 m. Tilžėje; „Das neue Litauen" („Naujoji Lietuva") – 1917–1918 m. 2-3 kartus per mėnesį leistas Vokiečių-lietuvių draugijos ir Lietuvos Tarybos žurnalas.

[71] M. Ašmio knyga „Land und Leute Litauens" („Lietuvos kraštas ir žmonės") išėjo 1918 m.

[72] *Pr. An. „Maž. Liet. buv. rašytojai"* – Probočių Anūko „Mažosios Lietuvos buvusiejie rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai", Tilžė, 1920 (apie M. Ašmį p. 122–124); Probočių Anūkas – bibliografas ir publicistas Ansas Bruožis (1876–1928).

[73] Juozapas Baukys, Baukevičius (1794–1866) – nuo 1861 m. Vilniaus kapitulos oficiolas ir vyskupijos valdytojas; jo lėšomis pastatyta Naujamiesčio (Panevėžio raj.) bažnyčia.

[74] Francišekas Albinas Symonas (1841–1918) – Antano Baranausko studijų Peterburgo dvasinėje akademijoje ir Münchene draugas, nuo 1891 m. Mogiliovo arkivyskupijos sufraganas, nuo 1897 m. Plocko vyskupas; parašė atsiminimų apie A. Baranauską.

[75] Vincentas Kliučinskis (Kluczyński, 1847–1917) – Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, 1910–1913 m. Mogiliovo arkivyskupas.

[76] Kurčiauskis (Jan Kurczewski, 1854–1916) – istorikas, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, Vilniaus katedros ir vyskupijos istorijų („Kościoł zamkowy", 2 t., 1908–1910, „Biskupstwo wileńskie", 1912) autorius.

[77] *Directorium Vilnense* (lot.) – Vilniaus Directoriumas; nurodomas Vilniaus vyskupijos dvasininkams skirtas kasmetinis leidinys su liturginių reikalavimų išdėstymu, žiniomis apie bažnytinę administraciją ir kunigus; pilnas leidinio pavadinimas „Directorium horarum canonicarum et missarum" (Kanoninių valandų ir mišių vadovas).

[78] Petras Augla (1861–po 1932) – kunigas Smolenske, kitose Rusijos vietose.

[79] Petras Povilas Vierzbauskas (Wierzbowski, 1818–1893) – Seinų vyskupas nuo 1872 m.

[80] Juozas Laukaitis – žr. str. „Eduardas Volteris" 43 paaiškinimą.

[81] Juozas Sriuoginis (1867–1943) – knygnešys, spaudos bendradarbis; kunigavo Vilkaviškyje, Igliaukoje, nuo 1922 m. Sintautuose.

[82] „Vadovas" – dvasininkams skirtas žurnalas, ėjęs Seinuose 1908–1914 m.; Pranas Kuraitis (1883–1964) – kunigas, filosofas, vienas žymiausių katalikų ir ateitininkų veikėjų.

[83] Jonas Totoraitis (1872–1941) – istorikas, pedagogas, Marijampolės marijonų gimnazijos direktorius, 1923–1937 m. Kauno universiteto profesorius, 1930–1933 m. Lietuvos marijonų provincijolas.

[84] Juzė Liuda Augustaitytė-Vaičiūnienė mirė 1974 m. vasario 28 d. Čikagoje.
[85] Jonas Aukštuolis mirė 1949 m. spalio 28 d. Mordovijos lageryje.
[86] Petras Avižonis mirė 1939 m. spalio 17 d. Kaune.

KANAUNINKAS PETRAS LEGECKAS IR JO GYVENIMO NUOTYKIAI. Publikuota: Šaltinis. – 1930. – Nr. 12. – P. 156; Nr. 13. – P. 162–165; Nr. 14. – P. 178–179; Nr. 15. – P. 190–191; Nr. 16. – P. 203–204; Nr. 17. – P. 214–216; Nr. 18. – P. 226–227; Nr. 19. – P. 240–241. Parašas: *Kan. J. Tumas*. Pakartota atskiru leidiniu „Kanauninkas Petras Legeckas ir jo gyvenimo nuotykiai", Marijampolė, 1930, 43 p.

[1] Vincentas Natkevičius (1839–apie 1937) – ilgametis Šunskų parapijos klebonas, garbės kanauninkas; Matas Dabrila (1864–1935) – vikaravo Naumiestyje, nuo 1890 m. klebonavo Vilkaviškyje, buvo Vilkaviškio vyskupijos generalvikaras; Povilas Venckavičius – žr. str. „Kazimieras Jaunius" 29 paaiškinimą.

[2] Adomas Bitė (Bitis, 1827–1884), kilęs iš Šiaulėnų parapijos valstiečių, paskirtas A. Mackevičiaus, vadovavo sukilėlių būriui, dalyvavusiam keliose kautynėse su rusų kariuomene, 1863 m. pabaigoje pasitraukė iš Lietuvos, gyveno Paryžiuje.

[3] Paulinas Ksaveras Bagdonavičius (slp. Nieczuj, 1841–1863) – vienas 1863 m. sukilėlių vadų, sušaudytas Šiauliuose.

[4] Be savo paties parengto M. Valančiaus užrašų publikacinio leidinio „Pastabos pačiam sau" (žr. šių Raštų 14 t.), kaip literatūrą apie 1863 m. sukilimą Vaižgantas čia nurodo irgi paties parengtą J. S. Dovydaičio raštų knygą „Šiaulėniškis Senelis" (1925), kurioje išspausdinta sukiliminės temos jos autoriaus laiškų iš Sibiro tremties, bei šios knygos priedu išėjusio savo leidinio „Paskaita. Kun. Juozapas Silvestras Dovydaitis-Šiaulėniškis Senelis" (1924) skyrių apie kalbamą sukilimą.

[5] *„za russkoje dielo"* (rus.) – už rusų reikalą; *„Kirjanovskaja volost"* (rus.) – Kirjanovo valsčius; *„Kirjanovskoje volostnoje pravlenije"* (rus.) – Kirjanovo valsčiaus valdyba.

[6] Ignas Meškauskas (1819–1886) – Šiaulėnų vikaras, nuo 1857 m. iki mirties klebonas. Už pataikavimą rusų valdžiai 1863 m. gavo jos žymenį – antkrūtininį kryžių (наперсный крест).

[7] *Šiaulėniškiams protas sumišo...* – šį epigraminio pobūdžio dvieilį M. Valančius įdėjo į savo parengtą rinkinį „Patarlės žemaičių" (1867); ar jo autorius yra jis pats, ar kas nors kitas, tegalima spėti.

[8] Kalbama apie valstiečių atleidimo iš baudžiavos projektui parengti 1858 m. Vilniaus ir Kauno gubernijose sudarytus bajorų komitetus.

[9] *Hercenui, Kropotkinui ir kt. iš užsienių agituojant* – nurodomi emigracijoje Vakarų Europoje gyvenę rusų revoliucionieriai, kovoję prieš Rusijoje viešpatavusią politinę ir socialinę sistemą: Aleksandras Gercenas (1812–1870) – rašytojas, filosofas, nuo 1847 m. gyvenęs V. Europoje; Piotras Kropotkinas (1842–1921) – geografas, Rusijos geografijos draugijos sekretorius,

nuo XIX a. 8 deš. Vakarų Europoje veikęs revoliucionierius anarchistas; po bolševikų perversmo grįžo į Rusiją.

[10] *„valnaskaskiams"* (rus.) – baudžiavos neinantiems, laisviems žmonėms.

[11] *opus divinum* (lot.) – Dievo darbas.

[12] kagalninkas – kagalo (žydų bendruomenės) narys.

[13] Petras Baktys (1844–1913) vikaru ar klebonu buvo Žarėnuose, Tauragnuose, Pavandenėje, Mosėdyje, Vaiguvoje ir kitur, altaristavo Lygumuose ir Kurtuvėnuose; Vaižgantas yra užrašęs ir paskelbęs jo atsiminimus apie 1863 m. sukilimo įvykius Varniuose (žr. šių Raštų 2 t., p. 402–408).

[14] *„Divina opera revelare bonum est"* (lot.) – gera yra atskleisti Dievo darbus.

[15] *„Et hic et hoc est opus divinum"* (lot.) – ir šitas, ir tas yra Dievo darbas.

[16] *„De stercore erigit pauperem"* (lot.) – pažodžiui: iš mėšlo jis iškėlė varguolį; cituojama iš psalmės „Šlovė Viešpaties vardui" (S. Testamentas, Ps 112, 7–8).

[17] *„Boże, coś Polskę"* (lenk.) – žr. „Straipsnių Lietuviškajai enciklopedijai" 8 paaiškinimą.

[18] „Bonum testimonium habet" (lot.) – gerą liudijimą turi.

[19] *„Veni, Creator"* (lot.) – „Ateik, Sutvertojau"; pirmieji žodžiai bažnytinio himno, nuo X a. giedamo per Šv. Dvasios nužengimo dienos (Sekminių) pamaldas, konsekruojant vyskupus, šventinant kunigus, suteikiant jungtuvių sakramentą.

[20] *distinktorium* (pranc.) – puošnus ant kaklo kabinamas antkrūtininis kryžius, nešiojamas aukštesniojo rango dvasininkų.

[21] *Da u vas seminarija polna miatežnikov!* (rus.) – betgi jūsų seminarija pilna maištininkų!

[22] *Vot, kak raz vremia sdelat obysk...* (rus.) – tai kaip tik laikas apieškoti; jei atsiras nors vienas sukilėlis, aš atsakau savo galva.

[23] Jeronimas Kiprijonas Račkauskas (Račkauskis, 1825–1889) – Varnių, vėliau Kauno kunigų seminarijos rektorius nuo 1864 m. iki mirties; religinis rašytojas.

[24] *skaityk „Šiauleniškio Senelio" II dalį* – nurodomas Vaižganto parengtas J. S. Dovydaičio apysakos 1925 m. leidimas, jo dalis, skirta laiškams (žr. 4 paaiškinimą).

[25] *Čto vy delajete? Pravoslavnych obraščajete!* (rus.) – ką jūs darote? Stačiatikius atverčiate!

[26] *Vojdite w mojo položenije...* (rus.) – supraskite mano padėtį. Ligonis miršta, o šventikas girtas. Nejaugi aš darau blogai, kad prieš mirtį suteikiu komuniją?

[27] *Delajte, kak chotite...* (rus.) – darykite, kaip norite, už tai neatsakysite.

[28] Antanas Beresnevičius (1831–1904) – Varnių ir Kauno kunigų seminarijos profesorius, religinių raštų rengėjas, sūnus vysk. M. Valančiaus sesers, ištekėjusios už Barškiečio, vėliau pasivadinusio Beresnevičiumi.

[29] Mečislovas Leonardas Paliulionis – žr. str. „Gabrielia Petkevičiūtė (Bitė)" 37 paaiškinimą.

[30] „*Trup, trup*" (rus.) – lavonas, lavonas.

[31] Eduardas Barauskas – žr. str. „Antanas Kaupas" 8 paaiškinimą.

[32] *Ščodrobovo* – žr. šio str. „Juozas Tumas" 28 paaiškinimą.

[33] „*Molčat, ja lučše znaju!*" (rus.) – tylėt, aš geriau žinau!

[34] Liudvikas Butkevičius (1880–1879) – Vainuto klebonas nuo XIX a. 6 deš. pradžios, prieš tai Degučių filijalistas.

[35] *Rzewuskis* – ta pavarde lenkų rašytojų žinomas ne vienas; čia greičiausiai turimas galvoje Henrykas Rzewuskis (1791–1866) – istorinių pasakojimų ir apysakų autorius, A. Mickevičiaus bičiulis.

[36] *Bilet będzie* (lenk.) – bilietas bus.

[37] *Widzisz, ojczenku* (lenk.) – matai, tėveli.

[38] Kun. Vienažinskis – poetas Antanas Vienažindys (Vienožinskis, 1841–1892); Krinčine kunigavo 1866–1871, Vainute – 1872–1873 m.

[39] *Banevičius* – iš tikrųjų tai nuo 1869 m. Pasvalyje klebonavęs ir 1873 m. miręs Steponas Barcevičius; *Jasienskis* – Pranciškus Jasienskis (1844–1913), Pasvalio vikaras nuo 1867 m., nuo 1877 m. iki mirties Linkuvos klebonas.

[40] Pranciškus Mizgiras (1823–1885) – Krinčino klebonas nuo 1869 m. iki mirties.

[41] Leonas Petkevičius (1828–1909) – gydytojas Joniškėlyje 1865–1902 m.; rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvas.

[42] Stanislovas Vaitkevičius (1830–1880) – nuo 1866 m. Joniškėlio vikaras, nuo 1875 m. klebonas; prieš tai vikaravo Žygaičiuose, Pakruojyje, Pušalote.

[43] Vladislovas Dambrauskas (1839–1908) – prelatas, Pasvalio klebonas nuo 1873 m. iki mirties, prieš tai vikaravo Pikeliuose, Gegrėnuose ir kitur.

[44] *latarnia* (lenk.) – žibintas.

[45] Juozapas Monkevičius (1804–1879) – Šiaulių parapijos administratorius, nuo 1842 m. iki mirties Šeduvos klebonas; Aleksandras Beresnevičius – žr. str. „Aleksandras Burba" 3 paaiškinimą.

[46] Klemensas Dočkevičius (1842–1918) – XIX a. 8 deš. Šeduvos, Krinčino vikaras, vėliau klebonavo Plateliuose, Pakruojyje, Dusetose, Žemalėje ir kitur.

[47] Ignas Meškaukas – žr. 6 paaiškinimą; Šeduvos dekanu jis buvo 1868–1885 m.

[48] Jonas Rodavičius – žr. str. „Du draugu, du poetu" 25 paaiškinimą.

[49] Jonas Skirmuntas (1841–1912) – Šeduvos klebonas nuo 1879 m. iki mirties.

[50] *užmušus carą Aleksandrą II* – Rusijos imperatorius Aleksandras II (1818–1881) viešpatavo nuo 1855 m., nužudytas narodovolco I. Grinevickio.

[51] *p. Kaminskaitė* – plačiau nepasireiškusi dailininkė.

[52] *p. Naujalis* – Juozas Naujalis (1869–1934) – kompozitorius, vargonininkas; nuo 1892 m. vargonininkavo Kauno katedroje.

[53] *daktaras Brazaitis* – Juozas Brazaitis (1850–1926), gydytojas, literatas; gydytojavo Kupiškyje, Ukmergėje, Kavarske, Anykščiuose.

[54] Felicijonas Bytautas (1842–1895) – Bukonių klebonas nuo 1893 m.; iki tol kunigavo Svėdasuose, Upytėje, Josvainiuose, Vidiškiuose.

[55] Juozapas Sakalauskas (1838–1917 ar 1918) – Šėtos klebonas 1891–1902 m., anksčiau klebonavo Antazavėje, Pavandenėje, Ilūkstėje, vėliau Vandžiogaloje, nuo 1906 m. Viekšnių altaristas.

[56] P. Legecko laidoti kunigai: Antanas Jucevičius (1854–apie 1918) – Vadoklių, Krinčino, Raguvos vikaras, nuo 1896 m. iki mirties Žemaitkiemio klebonas; Antanas Stapulionis (1856–1917 ar 1918) – Troškūnų klebonas nuo 1896 m., anksčiau kunigavo Tirkšliuose, Subačiuje, Želvoje ir kitur; Ignas Lapinskis (1843–po 1920) – vikaravo Vabalninke, nuo 1884 m. Raguvos klebonas; Stanislovas Radvilavičius (1868–1906) – vikaravo Vidžiuose, nuo 1891 m. vikaras ir klebonas Ukmergėje; Pranciškus Staškauskis (1836–1900) – nuo 1864 m. iki mirties Subačiaus klebonas; Mykolas Andriuškevičius (1865–1903) – Ilūkstės mokyklos kapelionas, Pajūrio filijalistas, nuo 1901 m. Subačiaus klebonas; Pranciškus Jasielskis (1842–1906) – nuo 1879 m. iki mirties Siesikų klebonas; Jonas Mickaniauskas (Mickanevskis, 1857–1917 ar 1918) – Siesikų klebonas nuo 1906 m., prieš tai klebonavo Palangoje, Utenoje, Traupyje; Aleksandras Daškevičius (1835–1906) kunigavo Kantaučiuose, Telšiuose, nuo 1886 m. Deltuvos klebonas; Teofilis Vasiliauskis (1863–1917 ar 1918) kunigavo Užpaliuose, Sidabrave, nuo 1899 m. Upninkų-Veprių klebonas; Felicijonas Talačka (1818–1904) – nuo 1859 m. Lyduokių klebonas; Juozapas Šimkevičius (1838–1900) – nuo 1873 m. Pagirių klebonas; Kazimieras Žebrys (1865–1919) vikaravo Darbėnuose, Linkuvoje, nuo 1900 m. Želvos filijalistas; Dominykas Tumėnas – žr. str. „Juozapas Lideikis (Aldonas)" 3 paaiškinimą; Steponas Maciejauskis (1857–1917 ar 1918) kunigavo Suoste, Apytalaukyje, nuo 1900 m. Vidiškių klebonas; Pranciškus Valentinavičius (1843–po 1920) – klebonavo Aluntoje, nuo 1902 m. Taujėnų filijalistas; Juozapas Butvydas (1839–1917 ar 1918) – Traupio klebonas nuo 1886 m., prieš tai Velykių filijalistas; Stanislovas Šliogeris (1862–1917 ar 1918) – Traupio klebonas nuo 1907 m., prieš tai kunigavo Eržvilke, Skaruliuose; Leonas Skopas (1833–1906) Karsakiškio, Žagarės klebonas.

[57] Aleksejus Kuropatkinas (1848–1925) – rusų generolas, 1898–1904 m. Rusijos karo ministras, 1904–1905 m. kare su japonais vyriausiasis kariuomenės vadas Tolimuosiuose Rytuose, per I pasaulinį karą vadovavo Šiaurės fronto, ėjusio ir Lietuvos teritorija, kariuomenei.

[58] Juozapas Kirna (1889–po 1940) – Kavarsko vikaras 1913–1915 m., vėliau Andrioniškio filijalistas, Salamiesčio ir Naujamiesčio klebonas.

[59] Juozapas Stakauskas (1871–1944) – prieš I pasaulinį karą Kauno kunigų seminarijos prefektas, Liepojos gimnazijos kapelionas, Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas, karo metais Žemaičių vyskupijos valdytojas, nuo 1927 m. vienuolis marijonas, bažnyčios Marijampolėje rektorius.

[60] Juozapas Kviatkauskis (Kviatkauskas, 1886–1917 ar 1918) – nuo 1912 m. Vidžių vikaras, nuo 1916 m. Kavarsko administratorius.

[61] Leonas Špakevičius (1875–1939) – Kavarsko klebonas 1919–1930 m., prieš tai kunigavo Dusetose, Žaiginyje, Paįstryje, vėliau Ukmergės klebonas ir dekanas.

[62] Motiejus Gulbinas (1839–1914) – Žemaitkiemio klebonas XIX a. 8 deš., vėliau kunigavo Alizavoje, Milašaičiuose.

[63] Nikolajus Klingenbergis (mir. 1908) – Kauno gubernatorius 1890–1895 m.

[64] Petras Galkus (1859–po 1926) – Balninkų vikaras 1890–1899 m.; vėliau kunigavo Rumšiškėse, gyveno prie Pažaislio bažnyčios.

[65] *Nunc dimitis servum tuum, Domine, in pace* (lot.) – dabar gali, Valdove, leisti savo tarnui ramiai iškeliauti (Lk 2, 29).

[66] „Tiesos kelias" – kunigams skirtas žurnalas, ėjęs 1925–1940 m.; redagavo P. Kuraitis, bendradarbiavo vyskupai P. Būčys, K. Paltarokas, J. Staugaitis, M. Reinys ir kt.

[67] *kun. Liutostanskis ir kun. Renadzkis* – Fulgencijus Liutostanskis – augustinų ordino vienuolis, 1863–1864 m. mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje, bet jos nebaigė; Apolinaras Renadzkis (1840–1896) – Kražių klebonas nuo 1885 m. iki mirties.

[68] *De mortuis, praesertim sacerdotibus, aut bene aut nihil* (lot.) – apie mirusius, ypač kunigus, arba gerai, arba nieko.

[69] Du pirmieji nurodyti P. Legecko leidiniai vadinasi:

a. Katakizmai katalikiški, visų reikalingiausi dėl vaikų ir žmonių prasčiokų su lementoriu ir ministrantūra. Parašyti kunigo Žalvario. Vilniuje, 1864 (iš tikrųjų Tilžėje, 1892).

b. Tėvyniškos giesmės, išduotos per k. Žalvarį. Vilniuje (iš tikrųjų Tilžėje), 1892.

Trečiojo leidinio – prancūzų teologo P. Šenjono (Pierre Chaignon, 1791–1883) meditacijų vertimo I–II kn. išėjo 1906 m., pavadinimu „Dvasiški apdūmojimai, arba Meditacijos", III–IV kn. – 1907 m., pavadinimu „Meditacijos, arba Dvasiški apdūmojimai".

[70] Toliau paties P. Legecko duodamą savo rankraštinių darbų sąrašą sunumeravo, matyt, Vaižgantas, pratęsdamas prieš tai nurodytų leidinių numeraciją.

[71] Juozapas Pelčaras (Józef Pelczar, 1842–1924) – lenkų teologas, vyskupas, Krokuvos universiteto profesorius.

[72] Juozo Masiulio (1864–1940) knygynas, įsteigtas 1906 m. Panevėžyje, veikė iki 1940 m., atgaivintas 1992 m. Be prekybos knygomis, pats išleido knygų, kalendorių.

[73] Jonas Pruselaitis (1826–1900) kunigavo Užnemunėje, dėstė Seinų kunigų seminarijoje, nuo 1880 m. gyveno Varšuvoje. Į lenkų kalbą išvertė vokiečių ir prancūzų tikybinių veikalų.

[74] Petras Legeckas mirė 1934 m. lapkričio 16 d. Pienionyse (Anykščių r.).

ŽODYNĖLIS

abivatelis (sl.) bajoras, dvarininkas
ačiuoti dėkoti
adyna (sl.) valanda
adverniškai (hibr.) kitaip, priešingai
akmistrinė (sl.) dvaro namų ūkio prižiūrėtoja
aktingas energingas, veiklus
akuračiai (sl.) patikimai, tiksliai
antgalvis pavadinimas, antraštė
apieka (sl.) globa
apkainavimas įkainojimas
apkepurėti, -ėja, ėjo apvainikuoti
apmislyti, -ija, -ijo (hibr.) apgalvoti, apmąstyti
aprinkti, aprenka, -o paskirti
aprokuoti, -uoja, -avo (hibr.) aptarti
aprubė (sl.) apylinkė
aptieka (sl.) vaistinė
aptiekininkas (hibr.) vaistininkas
apžadas pažadas
arbatauti, -auja, -avo gerti arbatą
arielka (sl.) degtinė
atloti, -oja, -ojo atšaukti
atmušti, -a, -ė išspausdinti
avansuoti, -uoja, -avo (sl.) paaukštinti tarnyboje; užimti geresnę vietą
aversija (lot.) priešiškumas
avinyčia (hibr.) avidė
azbuka (sl.) abėcėlė

bepradėm nuolat, be paliovos
bevelyti, -ija, -ijo (sl.) labiau norėti, teikti pirmumą
biednuomenė (hibr.) varguomenė
biliotas bilietas
bizūnas (sl.) rimbas
brylius (sl.) skrybėlė
bukantas netašytų rąstų suglaudimas sienoje

ciesorius (sl.) monarchas, imperatorius
cnata (sl.) dorybė

čemodanas (sl.) lagaminas
čielybė (hibr.) visuma, nedalomumas
čiepas (sl.) skiepas, skiepūglis
čystas, -a (sl.) švarus

davinys duomuo
decizija (sl.) sprendimas
dėjos (sl.) įvykiai, darbai

delija (sl.) viršutinis vyrų drabužis, nuo XVI a. dėvėtas Lenkijoje ir Lietuvoje
dienynas dienoraštis
dikčiai (germ.) stipriai, smarkiai
domintis, -inasi, -inosi domėtis
driūktelėti, -ėja, -ėjo dingtelėti
drukas (sl.) spauda
dūšia (sl.) siela
dvejas, -a dvigubas

elgėtnamis elgetų namai, prieglauda

futeralas (germ.) makštis, įmova, futliaras

gasuoti, -uoja, -avo tankiai kvėpuoti
gazeta (sl.) laikraštis
gešeftas (germ.) sandėris
gniūsyti, -ija, -ijo (sl.) krapštytis, gaišti prie darbo
grabas (sl.) kapas; karstas
gražiuotis, -uojasi, -iavosi gėrėtis, grožėtis
grečium greta, šalimais
griekas (sl.) nuodėmė
griešninkas, -ė (sl.) nusidėjėlis
gromata, grometa (sl.) laiškas
gulimasis miegamasis kambarys

ydas (sl.) parazitai
įgarsėti, -ėja, -ėjo išgarsėti
intrūzas (lot.) neprašytas, primestas žmogus
ypata asmuo, asmenybė
išdavinys rezultatas
išguldymas išdėstymas, išaiškinimas
išlaidžiai išlaidos
išliuosavimas (hibr.) išlaisvinimas
išmislas (sl.) išmonė, prasimanymas
išpažintuvė klausykla
išrodymas įrodymas
išrokuoti, -uoja, -avo (hibr.) išskaičiuoti, suminėti
išsiliuosuoti, -uoja, -avo (hibr.) išsilaisvinti
įvaizdinti, -ina, -ino parodyti

jeibė yda, klaida, trūkumas
jeibingas, -a ydingas
judošystė (hibr.) išdavystė, niekšybė

kalčia kaltė
kališanas (sl.) gaivusis gėrimas iš alaus, vyno, citrinų sulčių ir cukraus
kamarninkas (sl.) matininkas
kamendorius (sl.) vikaras
kantička (sl.) giesmių knyga, giesmynas
keimarinis, -ė dvilypis
kiltis kilmė
knygadarys knygrišys
kolaik kol, pakol
koliotis, -ojasi, -ojosi (sl.) plūstis, bartis
kolportuoti, -uoja, -avo (sl.) išpardavinėti, išnešioti, išplatinti
komaida komedija
komisorius (sl.) prievaizdas
konduktas (lot.) laidotuvių eisena
konsekventingai nuosekliai
konvenansinis, -ė (pranc. *convenance*) priimtas, sutartas
koroniažas (sl.) Lenkijos karalystės gyventojas
kreivoji kreivė
kulipka (sl.) kulka
kurmanka (sl.) pakinkytas vežimas, kinkinys
kuzinas (germ.) pusbrolis

latras (sl.) valkata, girtuoklis
liktis likimas, lemtis
liktorius (sl.) žvakė
liuika (sl.) pypkė
liuosai (germ.) laisvai
liuosybė (hibr.) laisvė
loska (sl.) malonė

macinzinis, -ė (hibr.) žalvarinis
malerius (hibr.) dažytojas
mandragalvoti, -oja, - ojo (hibr.) gudragalviauti, gudrauti
mandrauti, -auja, avo puikuotis, būti išdidžiam
maskolis (sl.) rusas
mistras (sl.) mokytojas
mistriškas, -a meistriškas
mokslainė mokykla
mušti, -a, -ė siųsti

nabagas (sl.) vargšas
nabašninkas, -ė (hibr.) velionis, mirusysis
nedėldienis (hibr.) sekmadienis
nelaikis vaiduoklis
neprietelius (sl.) nedraugas, priešas
nevalia (sl.) prievarta, jėga
nucizeliuotas, -a (sl.) ištobulintas, nudailintas
nuovydus, -i pavydi

obalsis (sl.) šūkis
obrusitelis (sl.) rusintojas
oficierius (sl.) karininkas
okolica (sl.) bajorkaimis

pabažnas, -a (sl.) dievobaimingas, pamaldus
pabiednėti, -ėja, -ėjo (hibr.) nuskursti, nusigyventi
pagražėnė puošmena, pažiba
pakabiai tinkamai
pakajus (sl.) ramybė, taika, santarvė
pakarnus, -i (sl.) nusižeminęs, nuolankus
palaikioti, -oja, -ojo išsaugoti
paliuosuoti, -uoja, -avo (hibr.) atleisti
palocius (sl.) rūmai
pančeka (sl.) kojinė
parapijonas (sl.) parapijietis
parduolioti, -ioja, -iojo pardavinėti
parėdyti, parėdo, parėdė (hibr.) paliepti, nurodyti
parietis neskalus, diržingas medis
pasergėti, -i, -ėjo pamatyti, pastebėti
pašalpinis, -ė pagalbinis
pavelijimas (hibr.) leidimas
pavelyti, -ija, -ijo (sl.) leisti
pavietas (sl.) apskritis
pavietrė (sl.) maras, epidemija
penkeklis penkių kapeikų moneta
perdėtinis viršininkas, vyresnysis
pereiginis, -ė pereinamas
permaliavoti, -oja, -ojo (hibr.) perdažyti
plastuoti, -uoja, -avo plazdėti
plecius (sl.) sklypas
plenipotentas (lot.) įgaliotinis
popietuvė popietis
postponauti, -auja, -avo (hibr.) nuvertinti, paniekinti
potam (sl.) paskui
pralobinti, -ina, -ino praturtinti
pralotas (sl.) prelatas
pratėgu vienas paskui kitą
pribuišis, -ė (sl.) bežemis, kampininkas
priepuolis atsitikimas
priesiega (sl.) priesaika
prietelingas, -a (hibr.) draugiškas
prieteliškai (hibr.) draugiškai
prietelius (sl.) draugas, bičiulis
prietelka (sl.) draugė, bičiulė
pristavas (sl.) policijos viršininkas
prišpikuoti, -uoja, -avo (hibr.) prikaišioti
pūpuoliuotas, -a pumpuruotas

rankpelniauti, -auja, -avo rankdarbiauti
rankvedys (sl.) vadovėlis
raskažis (sl.) geras gyvenimas, gerovė, prabanga
rokundas (sl.) kalba, reikalas

rota (sl.) kuopa
rubežius (sl.) riba, siena
rūgonė (hibr.) priekaištavimas, barimas
rūgoti, -oja, -ojo (sl.) bartis
rundas (germ.) ratas, apskritimas

sensas (sl.) protas, supratimas
siliaba (lot.) skiemuo
skaitlinė skaitmuo
skaugėti, -a, -ėjo pavydėti
skripka (sl.) smuikas
skripkavimas (hibr.) smuikavimas
skūra (sl.) oda
skūrinis, -ė (hibr.) pasenęs, surambėjęs
smertis (sl.) mirtis
smūtnas, -a (sl.) liūdnas
smūtnyti, -ija, -ijo (sl.) liūdinti
spangiai apgraibomis, paviršutiniškai
spaugelis taškas
spelčiai (sl.) rėmai
sprauninkas (sl.) apskrities policijos viršininkas
stacijos (sl.) kryžiaus kelio stotys
subandažuoti, -uoja, -avo sutvarstyti
sučiūmautas, -a nuvalkiotas
sūdas (sl.) teismas
sūdyti, -ija, -ijo (sl.) teisti
sudrikinti, -ina, -ino pakrikinti, pagadinti
sūdžia (sl.) teisėjas
sugriešyti, -ija, -ijo (hibr.) nusidėti
sukacapėti, -ėja, -ėjo (hibr.) surusėti
sulošti, -ia, -ė suvaidinti
susimislyti, -ija, -ijo (hibr.) susigalvoti
suskaityti, -o, -ė suskaičiuoti
svavalingas, -a smagus, žaismingas
svietas (sl.) pasaulis
svietiškis (hibr.) pasaulietis

šabatauti, -auja, -avo burti, kerėti
šiūlė (germ.) mokykla
šiūpteleti, -ėja, ėjo pliūptelėti
šopa (sl.) pastogė, padangtė
štuka (sl.) juokas, išdaiga

tarybauti, -auja, -avo tartis
tęviršt greitai, netrukus
tiešyti, -ija, -ijo (sl.) guosti, raminti
tragaida tragedija
tramenti, -ena, -eno gąsdinti
travestuoti, -uoja, -avo (sl.) parodijuoti
trejanka (sl.) ant žolių užpilta degtinė
tuberkula tuberkuliozė

uliavoti, -oja, -ojo (sl.) linksmintis, ūžti
ūlyčia (sl.) kaimas
urėdninkas (sl.) policininkas
utarninkas (sl.) antradienis
uzbonas (sl.) ąsotis
užganopadarymas (hibr.) patenkinimas
užpečkis (hibr.) užkrosnis

vagzolas (sl.) geležinkelio stotis
vakacijos atostogos
velyk (sl.) veikiau, greičiau
velinas velnias
vendravoti, -oja, -ojo (sl.) keliauti, klajoti
veselija (sl.) vestuvės
vienatijas, -a vienintelis
viera (sl.) tikėjimas
vyriausiai daugiausia, labiausiai
vitrijolis sieros rūgštis

zerkolas (sl.) veidrodis
zokonas (sl.) įstatymas

žodžiauti, -iauja, -iavo rinkti žodžius

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

TURINYS

Vaižgantas

Va-133 Raštai / Vyr. redaktorius V. Vanagas. – V.: LLTI, 2005.

ISBN 9986-513-38-3

T. 16: Literatūros istorija, 1896–1933 / Parengė Ilona Čiužauskaitė. – 640, [1] p.: portr. – Bibliogr. paaišk. ir komentarai, p. 523–609. – ISBN 9955-698-00-4.

Vaižganto Raštų XVI tome spausdinama 1896–1933 m. skelbti literatūros istorijos darbai (straipsniai, apybraižos). Tomo pabaigoje – tekstų bibliografija, komentarai, žodynėlis, pavardžių rodyklė.

UDK 888.2

VAIŽGANTAS
RAŠTAI
XVI TOMAS

Vyr. redaktorius Vytautas Vanagas
Dailininkė Sigutė Chlebinskaitė
Maketuotoja Vida Daškuvienė

Spaudai parengė ir išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
tel. (+370 5) 212 53 32, faks. (+370 5) 261 62 54
el. paštas: knyga@llti.lt
svetainė internete: www.llti.lt

Spausdino UAB „Sapnų sala“
S. Moniuškos g. 21, LT-08121, Vilnius
tel. (+370 5) 278 05 80